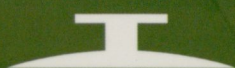
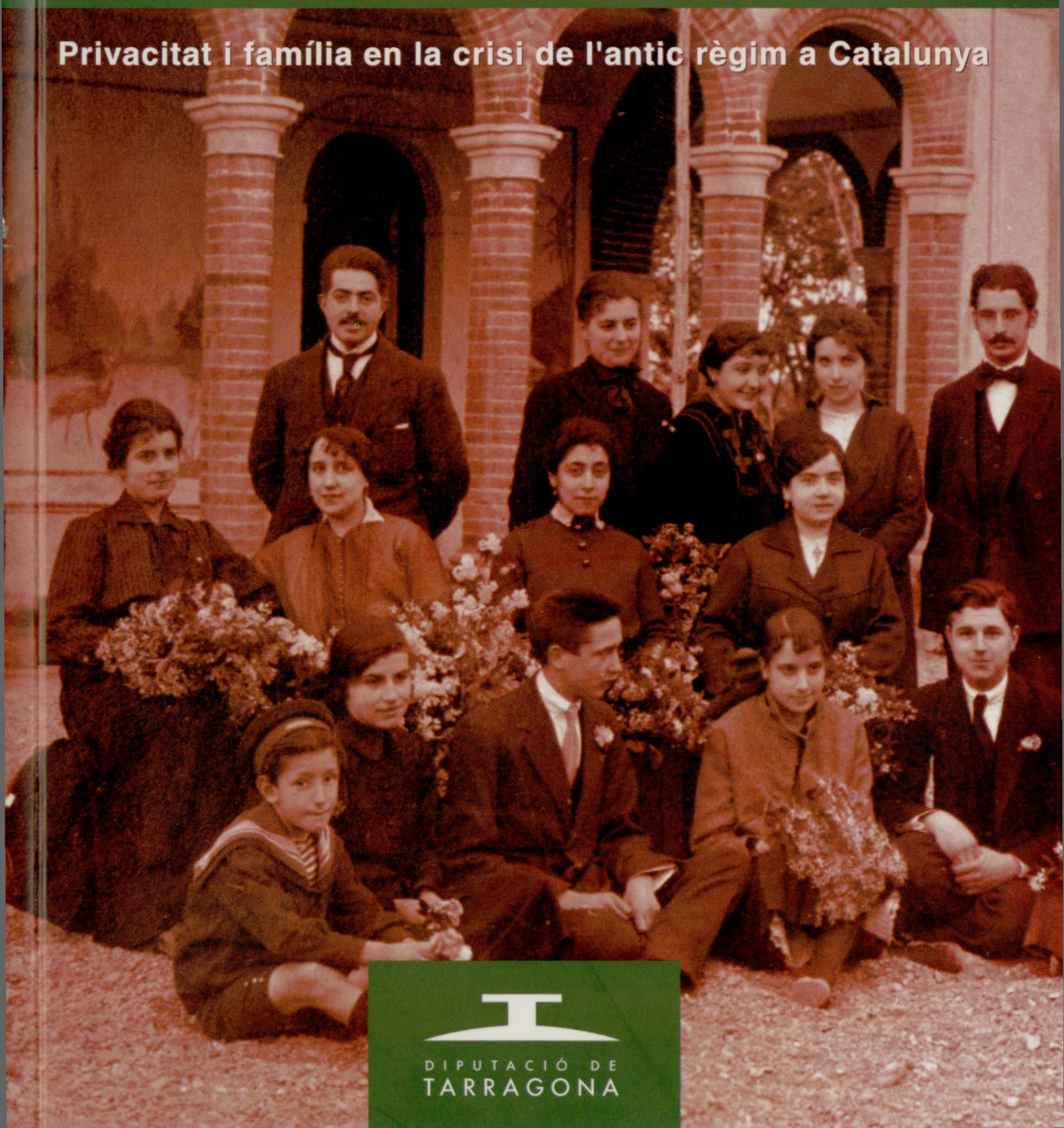

Enric Olivé Serret

ELS MORAGAS

HISTÒRIA ÍNTIMA D'UNA FAMÍLIA DE NOTABLES (1750-1868)

Privacitat i família en la crisi de l'antic règim a Catalunya

DIPUTACIÓ DE
TARRAGONA

ELS MORAGAS.

HISTÒRIA ÍNTIMA D'UNA FAMÍLIA DE NOTABLES. (1750-1868)

PRIVACITAT I FAMÍLIA EN LA CRISI DE L'ANTIC RÈGIM A CATALUNYA

Enric Olivé Serret

La IV Beca Antoni Agustín fou concedida el dia 10 de maig de 1991. El jurat era presidit per l'Il.lustre. Sr. Josep M. Musté i Folch, diputat provincial, en representació de l'Il.lm. Sr. President de la Diputació de Tarragona i en formaven part com a vocals l'Il.ltre. Sr. Josep M. Panicello i Hernández, president de la Comissió de Cultura i Ensenyament, el Sr. F. Xavier Ricomà Vendrell, el Sr. Xavier Climent i Sánchez i el Sr. Joan-Vianney M. Arbeloa i Rigau.

Indicadors i descriptors

Els Moragas. Història íntima d'una família de notables.(1750-1868).
Privacitat i família en la crisi de l'Antic Règim a Catalunya / escrit per
Enric Olivé Serret.

1. Catalunya / 2. Península Ibèrica / 3. Europa / 4. 1750-1868 / 5. Història de la família / 6. Burgèsia europea / 7. Llibres i lectura / 8. Antic Règim / 9. Privacitat / 10. sexualitat / 11. Religió / 12. Gran Tour / 13. Erotisme / 14. Feminisme / 15. Catalanisme / 16. Guerres napoleòniques / 17. Llengua catalana

Crèdits

EDITA

© 1998, Diputació de Tarragona
Servei de Publicacions. Santa Anna, 8 - 43003 Tarragona

AUTOR

© 1998, Enric Olivé Serret

DISSENY GRÀFIC

Pau Carazo

REVISIÓ LINGÜÍSTICA

Mercè Macip

IMPRESSIÓ I PRODUCCIÓ

Gràfiques Arrels

ISBN

84-88618-61-1

D.L.

T-804/1998

¡qué gozo no infunden las cartas que hablan y de nuestras pasiones la llama inflaman y alimentan! No nos está pues vedado placer tan inocente, ni por descuido nuestro el único consuelo que nos queda perdamos. En tus cartas leeré que mi esposo eres; como esposa tuya te hablaré en las mias, y a pesar de todas tus desdichas para mí será siempre cuanto ser tu querida. Las cartas fueron inventadas para el alivio de personas, cual yo, encerradas; así en mi seno llevaré las tuyas las que estaré besando a cada instante[...]

Cartas de Abelardo y Heloisa.

Manuel Sauri, Barcelona, 1844.

A Xavier Ricomà Vendrell,
que tantes coses em va ensenyar
sobre els éssers humans.

A la meva dona M.Rosa i als nostres quatre fills.

Als meus pares i germans.

PRESENTACIÓ

Josep Maríné i Grau. *President de la Diputació de Tarragona.*

La història sempre té uns atractius especials, afegits, més enllà dels valors purament científics, que converteixen aquesta ciència en especialment interessant també per al gran públic. Ho hem vist recentment amb obres de divulgació respecte a sectes religioses o comportaments socials. A vegades hi ha una connexió de la pàgina històrica amb la realitat contemporània, però en d'altres és la curiositat, la simple anècdota o avinentesa circumstancial la que desperta aquest interès. Tot això -repeteix-, més enllà del caràcter científic i de coneixement sobre la realitat viscuda per les distintes societats i períodes. No hem de menystenir el caràcter de divulgació o de simple curiositat sobre aspectes del passat o del present que puguin mostrar amplis col·lectius de gent. En un temps s'especulava amb el coneixement de la reialesa o de les grans cases, per exemple, i no crec que aquesta curiositat s'allunyés de la curiositat actual sobre dinasties i personatges. En aquest sentit tampoc no crec que hi hagi temes més o menys interessants des del punt de vista històric, sinó bons o mals tractaments d'aquest tema, d'àmbits locals o més generals.

Des de fa algunes dècades a Europa s'ha incentivat el coneixement històric de la vida popular, de la intimitat, de les famílies, de la vida o de la mort i de tots aquells passos intermedis que omplen les relacions personals i socials. Una història de les mentalitats que ha donat -i dona- bons, excel·lents, mediocres o mals resultats, segons els casos. Però aquest ordre no està en funció del tema elegit sinó de la metodologia i de la capacitat de l'analista històric.

Avui em complau presentar un llibre que entra de ple en el coneixement íntim d'una família arrelada a les terres tarragonines, entre la segona meitat del segle XVIII i segona meitat del XIX: la família dels

Moragas. Però el seu autor, el Catedràtic d'Història de la URV, Enric Olivé, no solament ens mostra l'estructura familiar d'aquesta nissaga, el seu pensament i activitats econòmiques, sinó que ens la va encaixant dins del període social, cultural, polític i religiós del moment, de manera que el quadre resultant és una imatge riquíssima, interessant, contrastable amb d'altres de semblants i que coneixem tant a Catalunya com a Espanya.

8 Per a la Diputació de Tarragona és una satisfacció contribuir, a través de la Beca Antoni Agustí, a incentivar la investigació històrica i que aquesta doni resultats com aquest. Els Moragas, història íntima d'una família de notables (1750-1868), d'Enric Olivé Serret, s'afegeix a una ja interessant llista d'estudis sobre l'època que en els darrers anys han anat omplint la bibliografia catalana a través d'un estil rigorós i, alhora, divulgatiu d'una època i d'una societat. Els lectors en general -i no únicament els investigadors- agrairan aquest esforç de síntesi i de rigor històric que demostra tenir Olivé, i que ja havíem vist en d'altres obres publicades d'aquest tarragoní.

ÍNDEX

PRÒLEG 11

INTRODUCCIÓ. HISTÒRIA D'UNS NOTABLES

I

17

- 19 Per què una història de la vida familiar
- 25 El concepte de família. Els Moragas, uns notables de les terres tarragonines
- 35 La correspondència com a document
- 41 La família Moragas i l'entorn social i econòmic
- 45 Els Moragas del segle XVIII
- 49 Ennobliment dels Moragas
- 51 Paper dels Moragas a Valls
- 55 La casa
- 59 Descripció de la casa Moragas del carrer del Forn Nou de Valls
- 65 El dot dels Moragas
- 69 L'adquisició de terres
- 71 Notes

LES ARRELS INTEL.LECTUALS

II

75

- 77 Entre la Il·lustració i el romanticisme. Un llarg periple intel·lectual
- 83 Analfabetisme i ensenyament
- 89 Llibres i lectura
- 97 Literatura i felicitat
- 101 L'estètica del cos
- 107 Religió i mentalitat nova
- 115 Retrats i privacitat
- 119 Els viatges i el petit "Grand Tour"
- 123 Notes

COS I SALUT. SEXUALITAT I INTIMITAT 9

III

129

- 131 El cos i la salut. El mirall entra a casa Moragas
- 139 Banyes de mar. Nuesa i literatura eròtica
- 143 Vestits i sensualitat
- 147 Higiene i bellesa
- 151 El tabac
- 153 L'activitat sexual
- 159 Literatura de caire científic i sexualitat
- 169 Balls, teatre i erotisme
- 177 Excessos i continència sexual
- 181 Criats, mestres i seducció
- 183 Embarassos i alletament
- 189 Sexualitat i religió
- 195 Crueltat i clemència
- 197 Notes

AMOR I MATRIMONI

IV

203

- 205 Intimitat i secret
- 215 Festeigs i morts d'amor
- 219 Un conflicte matrimonial
- 237 Actituds envers els fills
- 245 El dot, l'herència i l'hereu
- 251 El valor creixent de l'amistat
- 255 Notes

EL PAPER DE LA DONA DINS LA
FAMÍLIA I LA SOCIETAT

V

261

- 263 Educació i dona
- 275 L'esfera privada
- 277 Moda i erotisme
- 283 Minyones i senyors
- 287 Marianna Faig: una minyona de la Catalunya Nord a Casa Moragas
- 293 Notes

FINAL D'ETAPA: LLENGUA,
POLÍTICA I PAÍS

VI

297

- 299 La política i els notables
- 303 De la guerra del francès al catalanisme
- 307 Un manual per a aprendre castellà
- 311 L'ús escrit del català
- 321 Notes

EPÍLEG

VII

325

- 327 Comportaments públics, actituds privades. A manera de conclusions
- 331 Notes

FOTOGRAFIES I GRAVATS 333

GRÀFICS

423

- 424 Genealogia Moragas
- 427 Llibres Biblioteca Moragas
- 429 L'aixovar de Fidel Moragas Leonart i Rosa Dot
- 431 Freqüència de devocionaris a la família Moragas
- 433 Nombre de fills en cada generació Moragas

DOCUMENTS

435

- 437 Cartes referents a l'empresonament de Joan Moragas Leonart a França (1811-1814)
- 443 Els consells a la filla Teresina
- 449 Un viatge a París el 1836
- 453 Amors i gelosies a Menorca i Mallorca. Un conflicte familiar al principi del segle XIX
- 467 Romanços

BIBLIOGRAFIA

479

- 481 La biblioteca dels Moragas
- 499 Bibliografia actual

PRÒLEG

Enric Olivé Serret. Tarragona, octubre 1997.

Devia ser, si fa no fa, la primavera del 1976. El país començava a renéixer. L'esperança, la inquietud i la utopia dominaven els nostres cors. En aquell moment, jo em trobava realitzant la meva tesi doctoral a l'Institut d'Història Social d'Amsterdam, i els meus interessos polítics i intel·lectuals se centraven en el món obrer i el seu desenvolupament organitzatiu. La burgesia em queia llunyana. Però un fet extraordinari havia de modificar el meu treball de recerca.

L'oncle de la meva dona, Joan Dasca i el seu germà Fidel m'obriren un món per a mi desconegut, màgic, enigmàtic i d'un immens poder d'atracció. Es tractava de la casa dels avis, dels besavis, dels rebesavis,... al carrer del Forn Nou de Valls. Tinc ben gravat a la memòria aquell primer dia: lluia un bon sol, i tots tres ens endinsàrem al portal. Per fora, la casa era d'una simplicitat intrigant, per dins tenia la màgia del passat desconegut. El forrellat de la porta es resistia després que l'última Moragas que l'habità, Na Júlia de Moragas i de Balle, l'abandonés feia ja alguns anys. L'escala, tota de pedra, semblava cedida, però resistia bé les nostres petjades. Aquell primer dia de la meva intromissió en la intimitat dels Moragas fou un salt endarrere en el temps: els tapets plens de pols sobre les taules, com esperant encara els tertulians de diumenge a la tarda, les campanetes mudes fins que algú les fes dringar per cridar el servei; els llits, els balcons amb les cortines entretancades... tot semblava haver-se aturat. A la memòria m'aparegueren els fantasmes de Llorenç Villalonga, de "Bearn", del Princep de Lampedusa en el seu "Guepard", l'Stendhal de la "Cartoixa de Parma". Aquella primera impressió havia d'ésser el preludi d'una intensa experiència viscuda al recer d'aquella família de notables catalans.

La planta noble era a vessar de mobles, quadres, armaris i llits, molts

llits. Objectes de totes mides i valors, tots ells fàcilment quantificables i valorables. Però l'emoció més intensa m'arribà quan pujàrem al segon pis. Sense llum, haguérem d'obrir el balcó que donava al jardí de la part posterior de la casa; el sol i una bafarada d'un torrador de cafè proper envairen les estances abandonades. Davant meu es presentà el més suggerent dels mons: per tot arreu els llibres eren escampats i col·locats en un ordre concís per l'últim que en gaudí, *Don Fidel de Moragas i Rodés*. La taula de doble plaça, perfectament ordenada, amb paper i ploma inclosa, semblava esperar d'un moment a l'altre el vell patrici vallenc. Una Mare de Déu de la Candela i un Sant Antoni, de talla magnífica, ens presidien. Els meus ulls i les meves mans se n'anaren immediatament a fullejar espasmòdicament tot aquell món del llibre. Però sense saber-ho, darrere una petita porta, al costat mateix de l'estudi, m'esperava un descobriment que havia de marcar la meua vida intel·lectual i professional a partir d'aleshores: l'arxiu dels *Moragas*. Tones de paper i de desenes de pergamins que amagaven una riquesa vital, com pocs exemples podríem trobar al país. Sortosament i gràcies a la generositat dels hereus *Moragas*, *Fidel* i *Joan*, i de la seva mare *Na Maria de Moragas* i de *Balle*, aquell conjunt documental és avui servat per la Generalitat en el seu Arxiu de Tarragona.

Moltes vegades vaig tornar en aquell món, on les hores s'escolaven entre descoberta i descoberta. La pulcritud i l'ordre presidien tota la casa: un moble escantonat guardava al seu calaix el bocí de fusta que anys ha s'havia trencat; les fitxes de treball de *Don Fidel*, amb aquella lletra impecable; les medecines, les estampes, els recordatoris de primera comunió i dels difunts; fins i tot algun detall tan poc habitual com totes les dents d'algun vell *Moragas* desdentegat, posades en un potet de vidre i tap de plata. Però la sensació més colpidora es produí un dia, que havent llegit els "Records de Noi", d'un *Moragas*, *Narcís Oller*, a la recerca d'informació d'aquella família per mi desconeguda aleshores, i en concret el passatge on explica els fets ocorreguts a Valls durant la Gloriosa de 1868, vaig tornar a casa *Moragas*. Narra *Oller* que el liberal que fou *Josep de Moragas* i de *Tavern* temé per la casa pairal del carrer del Forn Nou i per la vida de la seva família en veure com els revolucionaris prenien el carrer. *Don Josep* agafà el *Narciset*,

el pujà al segon pis, obrí la porta d'una petita habitació "mig arxiu mig guardaroba", -diu Oller-, i del darrere tragué un fusell i dues pistoles, tres peces que ja aleshores deuriem ser més de museu que altra cosa. Oller exclama que sortosament no calgué utilitzar les armes, perquè tal vegada els ferits haurien estat els tiradors i no pás els assaltants. L'endemà vaig pujar les escales que duïen a l'estudi de *Don Fidel* i a l'arxiu, vaig obrir aquella porta ben rònega i darrere hi havia les mateixes armes de què parlava el gran novel·lista català. Encara avui la pell em traeix el sentiment que aquell matí em colpí tant. Era la mostra de tot un tarannà, d'un concepte tan ordenat de la vida, que feia possible que el temps s'aturés. Era una forma d'entendre el pas per la vida com un sospir, com una baula en la cadena de la història familiar.

Aquella experiència, plena de matisos, m'obrí els ulls a la realitat d'una burgesia catalana ben diferent d'aquella que jo havia estereotipat en la meua simplicitat juvenil. Vaig acabar la meua tesi centrada en el món obrer, vaig exercir d'aprenent de polític, de professor d'universitat i d'alguns altres oficis, però sempre amb la sensació de tenir un deute amb els Moragas, que m'havien fet gaudir de tantes i tan intenses emocions. L'oportunitat de poder complir aquell compromís me la donà la Diputació de Tarragona en concedir-me la Beca Antoni Agustín. Un compromís que m'esperonava, però que també em feia una certa por per l'enorme riquesa del fons Moragas i per l'extraordinària qualitat humana que hi havia al darrere.

Finalment, entre gener i juny de 1997, mercès a la invitació de la professora Laurence Fontaine, vaig poder ampliar i aprofundir aquest treball a l'Istituto Universitario Europeo de Florència, com a "visiting fellow".

En el capítol d'agraïments, he de fer esment, en primer lloc, de l'ajut que m'han ofert dos antics deixebles meus, avui prestigiosos professionals, Jordi Piqué, Director de l'Arxiu Històric de Tarragona, i Josep M. Prats, que han llegit l'original i m'han fet valuoses puntualitzacions. Pau Carazo, que ha tingut cura del disseny, i Jack Hol, que ha fet bona part de les fotografies que il·lustren el text.

Estic reconegut als funcionaris de la Diputació de Tarragona que han fet possible aquesta edició, en especial Pilar Casas, al seu antecessor Fidel López, i M. Jesús Jiménez, Marisa Suárez i Rosa Ricomà, que

m'han esperonat en tot moment. A Mercè Macip, que després de més de vint anys de corregir-me faltes, encara no se n'ha atipat.

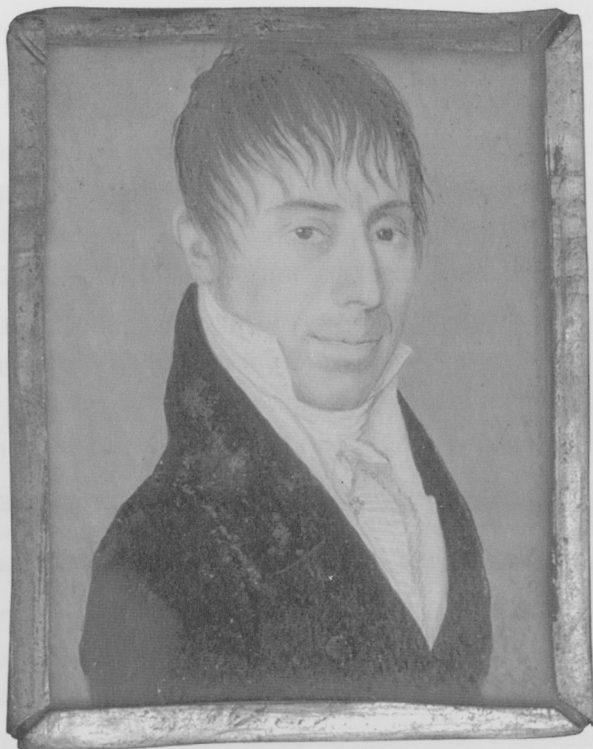
Un reconeixement especial a Joan Dasca de Moragas, que sempre m'ha ajudat amb els seus coneixements dels Moragas i amb la seva generositat.

Aquest llibre, però, no l'hauria escrit mai si no hagués estat per l'estímul, l'amistat i l'estima d'un home savi i bo, amant de la família, dels amics i de la ciutat de Tarragona, Xavier Ricomà Vendrell, que ens deixà orfes de la seva conversa profunda, del seu consell i del seu amor per les coses belles i les opinions assenyades. Només a ell i a la meua família podia dedicar aquest llibre.

I

És probable que un excés de modèstia, o d'inseguretats, sigui el que obliga els historiadors que analitzen l'entorn social, a justificar a priori la seva tasca. Aquesta actitud no es produeix en d'altres àmbits de la història que, amb tot i els més que discrets interrogants sobre la seva validesa, tenen un reconeixement oficial. Efectivament, ningú a hores d'ara no dubta que l'objecte de la història és el coneixement de l'ésser humà i del seu medi, però sovint aquest apropament es fa únicament des de macrovessants, que empetiteixen el valor humà. No és menys cert, però, que una anàlisi microhistòrica corre el risc de convertir l'anècdota en paradigma, i de fer de la individualitat un element generalitzat. Tanmateix és justament aquesta *normalitat en l'essencial* -i citem un dels pocs i brillants exemples sobre històries de família, la de les Memòries de Josep M. de Sagarra -*aquesta submissió a les regles i aquesta manca de genis o de figures singularíssimes dona al cos familiar dels Sagarra, situat en el temps, una condició, no diré modèlica, però sí bastant equilibrada, del que fou la realitat d'una família catalana benestant, típicament vinculada a la terra, des de les darreres escopetades dels Àustries fins a l'explosió del romanticisme. I aquesta família, només traient una mica el nas en les meves pàgines, em penso que fa un petit servei a la petita història; que de vegades expliquen més les entranyes i l'estructura d'un país unes limitades i coherents normalitats que els fets timbalejats i els noms amb cua de pólvora*¹. Una història de la família que comporta inevitablement el risc de perdre's en aquesta normalitat.

Però tot i córrer aquest risc, cada cop més, l'historiador es veu abocat a dirigir els seus interessos -en paraules de Ginzburg- cap a la reconstrucció d'allò que s'ha viscut². És a dir, a la investigació de les estruc-

tures, invisibles o delicadament intangibles, que regulen les relacions socials, de forma més o menys constant, des de fa segles. Una d'aquestes estructures, i que probablement engloba -com intentarem demostrar al llarg d'aquest treball- totes les altres, suposadament intangibles, és la família. El mateix Ginzburg, i concretant-se en el cas italià, ens diu: *Le ricerche microstorichi italiane hanno affrontato la questione della comparazione in chiave diversa, e in un certo senso opposta: attraverso l'anomalia, e non attraverso l'analogia. Prima di tutto, ipotizzando come potenzialmente piú ricca la documentazione piú improbabile [...]. In secondo luogo [...] che ogni configurazione sociale è il risultato dell'interazione di innumerevoli strategie individuali [...].*³

I aquí ens introduïm en un terreny certament relliscós: el de l'objectivitat històrica. L'historiador tradicional presentava la realitat com a objectiva, mentre que l'investigador de la microhistòria es converteix en part intrínseca del relat, assumint i mostrant les limitacions documentals i les construccions interpretatives. Però tal vegada l'element més innovador és que el lector es troba immers en un diàleg i participa de la totalitat del procés de construcció de l'argument històric⁴. O dit amb unes altres paraules, la microhistòria seria: *o sguardo ravvicinato ci consente di cogliere qualcosa che sfugge alla visione d'insieme, e viceversa*⁵. És a dir, reduir l'escala d'observació -com fa notar Ginzburg- equival a transformar en un llibre allò que, un altre estudiós hauria pogut reduir a una senzilla nota a peu de pàgina. Es tracta de trobar el valor de cada document, per simple que sembli, per *normal* que sigui, i saber-ho inserir en una sèrie documental més àmplia. El secret, com sempre en història i en qualsevol ciència social, és descobrir i analitzar adequadament els documents que l'atzar, més que no pas una rigorosa i científica garbellada, ens posa a les mans.

I tot aquest procés hom el pot anomenar història de la vida íntima, història de les mentalitats, història cultural, o història de la família, però sempre en resulta el mateix: captar la vivència d'un home o una dona qualsevol, pero individualitzat, identificat com a singular⁶.

El risc, com dèiem a l'inici, és alt, no ja pel perill de caure en l'anècdota banal, sinó perquè la vida familiar representa una experiència comuna en la immensa majoria d'éssers humans, i per tant, també en els historiadors, que ens podria obligar a interpretar les estructures

històriques del grup, a la llum de la pròpia experiència, amb els seus traumes, repressions, bondats i satisfaccions. Però no és menys cert que aquest risc també existeix en tota la resta d'estructures socials o econòmiques, bé que es minimitza si ens atenem al que Vovelle entén com a història de les mentalitats o de la microhistòria: *estudio de las meditaciones y de la relación dialéctica entre las condiciones objetivas de la vida de los hombres y la manera en que la cuentan y aun en que la viven [...]. La prospección de las mentalidades, lejos de ser un camino mistificador, se convierte en una ampliación esencial del campo de la investigación. No como un territorio extranjero, exótico, sino como la prolongación natural y el punto final de toda historia social* ⁷. Tanmateix en aquest cas no són els arbres que podrien fer-nos perdre de vista el bosc, sinó que una atenció minuciosa de la flora i la fauna del sotabosc, amb tot el seu ric i ple de matisos micromon, ens podria fer oblidar que som en un bosc, ple de complexitats. L'avantatge és que fa molts anys que estudiosos de les estructures polítiques o econòmiques incideixen en el coneixement del conjunt social, que ara permet aquest acostament microscòpic.

21

Una anàlisi que no ens apropa a tots i a cadascun dels detalls de la vida familiar, de la privacitat del grup humà, sinó que precisament per aquella existència d'elements inconscients, ens ha d'obligar a fer el que Levi ⁸ denomina un acostament impressionista, al.lusiu, fins i tot imaginari, que requereix inevitablement la complicitat del lector, que ha d'aportar també la seva pròpia imaginació.

Però l'anàlisi històrica respon sempre als interessos i a les pressions del món que envolta l'historiador, i no creiem pas que sigui que l'interès creixent de la història de la vida familiar i de la privacitat, coincideixi amb la crisi, si més no occidental, de valors i d'ideologies que han dominat el món, pràcticament, tot el segle XX. La caiguda del mur de Berlín ha arrossegat, no únicament els règims totalitaris de l'est d'Europa, sinó tot un leiv motif de la resta i de tota la societat. Per dir-ho clarament, el despotisme d'aquelles dictadures i l'intervencionisme de les democràcies, i en definitiva el culte a l'èxit econòmic, havien potenciat les anàlisis econòmiques i de les grans estructures socials. Però l'entrada en crisi d'aquell equilibri precari, que en una època denominàvem *guerra freda*, ha suposat el planteig de la pervivència

d'estructures més profundes, però tanmateix menys controlades pel poder polític ⁹. Unes estructures, vivencialment molt actives, però científicament poc conegudes: la vida sexual, l'educació formal, les relacions amos-criats, les relacions marit i muller, les relacions pares-fills, la influència de la religió, el paper de la moda, el valor del cos i de la salut, l'amistat, etc... Com es pot veure, un amplí camp que té interconnexions amb la psicoanàlisi de Freud, amb l'economia de la producció de Marx, amb les estadístiques dels demògrafs, amb els interessos dels sociòlegs o les anàlisis dels antropòlegs ¹⁰. Sociologia i Història intenten, d'aquesta forma, superar l'oposició diacronia-sincronia, interessar-se no únicament pels canvis, els uns, o per les estructures, els altres, sinó prenent consciència dels límits de les dues visions per separat ¹¹. De forma que l'historiador, a través d'un llarg i tortuós viatge, retorna als orígens de la història total. Aquesta vegada, però, no pas supeditant-ho gairebé tot als paràmetres de l'economia, sinó al de les relacions íntimes dels éssers humans, i en l'espai on es posen en tensió totes elles: la família, una espessa tela d'aranya -amb paraules de Ginzburg i Pontil- on és possible cercar-hi tots aquells elements a què ens referíem.

Tanmateix aquesta anàlisi només és factible a partir d'informacions molt detallades de la quotidianitat, amb el risc, insistim, de caure en una història anecdòtica, que certament ensenya molt, però que per si sola explica poc, si no es considera el conjunt d'elements on s'insereix aquesta realitat familiar ¹².

Com acertadament ha resumit G. Levi:

Pero es precisamente este carácter cotidiano de la vida de un grupo de personas, complicadas en acontecimientos locales pero relacionadas con hechos políticos y económicos que escapan a su control directo, el que proporciona problemas muy sugestivos sobre las motivaciones y las estrategias de la acción política. [...]

Contar las cosas relevantes que suceden cuando aparentemente no pasa nada. Son las estrategias cotidianas de un fragmento del mundo campesino del siglo XVII; por analogía sugieren temas y problemas generales y dan lugar a dudas sobre algunas de las hipótesis que una visión desde lejos, menos microscópi-

ca, nos ha acostumbrado a aceptar ¹³.

I és que la família no sorgeix pas de forma espontània, al marge de l'evolució de l'economia, o de l'Estat, o de l'Església, però sí que té una dinàmica pròpia que encara ens és força desconeguda. Interrogar-nos sobre ella i les seves estructures internes ens ha de proporcionar moltes respostes a preguntes molt més àmplies i suposadament allunyades de l'àmbit estrictament familiar. Com explicar si no -per exemple- el rol econòmic de la parentela en la construcció de certs grups socials i en la creació de tantes dinasties industrials de l'Europa moderna ¹⁴? O, com podrem donar resposta al reclam social que espera dels historiadors que ajudem a comprendre adequadament el nostre món, quan això únicament és possible a través de contrastar-ho, i allò que ens és més proper per contrastar és la família, la vida íntima, la sexualitat, el concepte de pecat, la lectura solitària, si no estudiem justament aquests aspectes de la vida de la humanitat ¹⁵?

23

Ja sabem que el tema de la família i del matrimoni, tot i ser d'especial importància i constituir el fonament de l'organització social, no ho explica pas tot ¹⁶, però sí que des de dins mateix d'aquest univers hom pot escodrinyar el comportament del conjunt social. Perquè els quatre elements principals de què cal partir per estudiar i entendre la jerarquia social, o els comportaments en la vida privada i pública, és a dir, la professió, la funció, el patrimoni i l'estil de vida, tots ells es troben en l'eix mateix de la vida familiar ¹⁷. Hem hagut de renunciar, doncs, a fer tota la història d'aquesta família, a parlar dels negocis, dels conflictes socials que sens dubte aquests generen, de l'activitat política... Si en parlem és sempre amb l'objectiu d'il·lustrar els aspectes més íntims de la família, però no pas com a finalitat del treball. L'activitat comercial i política dels Moragas, de segur que mereix un llarg i profund tractament, però no pas ara i aquí.

I, com ens podem endinsar en aquesta vida familiar? La documentació directa, malauradament, és sovint escassa ¹⁸, de difícil accés o sotmesa a una purga prèvia, d'acord amb uns certs criteris d'intimitat -no és sortosament el nostre cas, com veurem-, i encara els que ens arriben són els de determinats grups socials, com la burgesia o l'aristocràcia. Per altra banda, i aquí l'utilitzarem a bastament, hi cap el recurs de fer servir la literatura com a dreuera per a no sucumbir, com encertada-

ment recorda Vovelle, a les seduccions de la història immòbil ¹⁹, sense caure en el parany de creure que el que és totalment excepcional era, de fet, absolutament normal ²⁰. Però, en definitiva, no és tant que els personatges de novel·les com Pamela, de Richardson -que, avancem, trobem a la biblioteca dels Moragas- siguin o no reals, sinó que els lectors i lectores els veiessin com a reals i com a models a imitar en llurs vides.

24

Però també ens ha d'ésser útil observar i analitzar els gustos i les inclinacions estètiques que s'introdueixen en les llars; els mobles, els quadres, els gravats, tot ens parla dels seus estadants, i de les seves més íntimes vivències i dels seus comportaments públics. Avançant un exemple, podríem recordar Sagarra quan explica que a la casa pairal mai no hi va haver un nu en un quadre o gravat, mentre que a la casa dels Moragas hi abundaven. No demostra, aquesta actitud, un tarannà social ben diferent?

De tot això en trobarem, i molt, en la vida d'aquests Moragas de fa més de 150 o de 200 anys. El fet de presentar-los aquí, amb el desvergonyiment que un llibre comporta, i treure'ls-hi els drapets al sol, no és pas -com diu Josep M. de Sagarra- *per fer-los cap mal sinó per passar honestament l'estona, i amb l'esperança que, llegint la present relació, la passi també, honestament, algun dels meus contemporanis* ²¹.

Malauradament no tenim ni la ploma, ni les vivències personals del gran escriptor, però sí l'objectiu de donar a conèixer un món desaparegut, en part, i que explica abastament el present de la vida privada actual, i de la família en particular.

El concepte mateix de família ve determinat per un complex entramat de relacions i interpretacions socials. Recórrer al diccionari és un exercici ben allissonador, que ens descobreix aquesta pluralitat de concepcions del terme família. Així el *Diccionario de la Lengua Castellana compuesto por la Real Academia Española*, i publicat a Madrid el 1791, el defineix com “la gente que vive en una casa debaxo del mando del señor de ella”, o també com “el número de criados de alguno, aunque no vivan dentro de su casa”. Curiosament el *Diccionario Casares* (Barcelona, 1979) defineix la família exactament igual que el 1791; i encara la mateixa Real Academia ho modifica fent desaparèixer el “señor” per un lacònic “*bajo la autoridad de una de ellas*”. Pere Labernia, en el seu conegut diccionari, (Barcelona, 1839) no parla d'autoritat ni de grau de parentiu sinó de “*la gent que viu en una casa, subjecta al senyor o cap de ella*”. El menys concret és el diccionari Aguiló, revisat el 1921 per P. Fabra i M. Montoliu, quan defineix el terme com “el conjunt dels membres de la Família”. Finalment el *Diccionari de la Fundació Enciclopèdia Catalana* el concreta com a “unitat social formada per un grup d'individus lligats entre ells per relacions de matrimoni, parentiu o afinitat” (Barcelona, 1982).

Aquesta varietat conceptual correspon a la diversitat de la *idea* de la família. Però és precisament aquesta *idea* la que interessa esbrinar, el com s'utilitza en el període susceptible d'anàlisi, i no pas reduint-ho a un concepte teòric (a la discussió entre família troncal, àmplia, etc...), sinó en el marc d'una evolució social, cultural, econòmica, en el qual la família es troba immersa. L'exemple més clar en aquest sentit, és el creixent èmfasi de la vida domèstica que el capitalisme imposarà, especialment a partir del segle XVIII ²², amb el virtual aïllament de la vida

familiar, a la cultura de la *mestressa de casa* i a l'afermament dels drets individuals. Malgrat això, les mentalitats restaran massivament, el segle XIX, impregnades de valors ancestrals, i les categories socials dominants recolzen en un corpus de valors tradicionals que els assegura el seu poder ²³. En aquest sentit, les *lettres de cachet de famille*, a la França de l'Antic Règim, manifesten clarament aquest control de l'ordre públic que s'estableix a partir del sistema de repressió familiar, i on vida privada i pública es confonen, justament per la necessitat del manteniment de l'ordre públic ²⁴.

26 Malgrat tot, aquesta nova etapa del món occidental trasbalsarà la *idea* de la família moderna, que a partir de mitjan segle XVIII s'imposa entre la burgesia, i queda definida per aquestes característiques que Stone ha concretat ²⁵: *la intensidad del lazo afectivo del núcleo central sacrificando el de los vecinos y parientes; un fuerte sentido de la autonomía individual y del derecho a la libertad personal en la búsqueda de la felicidad; el debilitamiento de asociar placer sexual con el pecado y la culpa; y el deseo cada vez más intenso de privacidad física.*

La família moderna s'aïlla i oposa a la societat el grup solitari de pares i fills. Com diu Ariés, els fills, abans que la família ²⁶. És clar però que aquest model és únicament vàlid inicialment per als burgesos, per als rics artesans, per als pagesos rics, per a alguns nobles.... però ràpidament es difon i s'anirà estenent entre gran part de la població, la més pobra i nombrosa. Amb la seva difusió s'inicia un moviment de fons que alterarà les antigues relacions entre amos i criats, entre superiors i inferiors, entre amics i clients. És un procés lent i llarg, però que modificarà les estructures socials, d'una forma que cap altra revolució moderna no ha aconseguit mai.

Per si tot això no fos prou important, i tornant al seu paper interdependent en l'èxit del capitalisme, la família ha esdevingut un element crucial en la formació de les elits socials ²⁷, en un moment en què l'estat modern es fa càrrec de funcions tradicionalment assumides fins aleshores per la família o el llinatge, com l'escola, l'hospital, el crèdit, l'assegurança. És llavors quan la família s'aïlla, es privatitza, es limita i s'especialitza ²⁸. La família augmenta la seva capacitat amorosa, d'afecte, però paral·lelament esdevé centre de poder, de formació i de defensa del grup. En definitiva, d'estructuració de les noves elits.

Evidentment, ens estem concretant en grups molt determinats de la societat, en les classes dirigents, en els professionals, en els rics propietaris rurals, en l'alta burgesia, en bona part de l'aristocràcia... i en especial en aquell grup difícilment qualificable que hem anomenat els notables. És a dir, aquells grups socials que a nivell local són escoltats, que tenen poder sobre el seu entorn, no únicament pel seu control econòmic, sinó per un cert poder de seducció, de control social, de coneixement dels mecanismes polítics, etc. Una posició d'intermediaris, que com els ha definit Pro Ruiz, els permet fer de pont entre el món local i el món exterior. Són aquests els qui es convertiran en pioners dels canvis familiars, dels sentiments sobretot, perquè també eren pioners, habitualment, en els altres camps de la vida social, política i econòmica, en definitiva, en el nou esperit del capitalisme ²⁹.

Val la pena de parar atenció en aquest terme notable, que hem utilitzat en el títol d'aquest treball, i que té un abast social remarcable. El segle XVIII, el terme era usat correntment per designar tant l'aristocràcia com la rica burgesia francesa. A partir de la Revolució, i sobretot des dels anys 30 del segle XIX, la noció de notable es concreta en la burgesia: *tous ceux qui... par leurs fonctions, leur fortune ou leurs talents, se distinguent des masses et forment ce que, dans le langage familier, on appelle les notabilités du pays* ³⁰. O, en paraules de Chaussinand, que la defineix com: *homme d'âge mûr, il appartenaient à des catégories professionnelles qui lui assurent prestige moral, autorité de fonction ou pouvoir économique* ³¹.

Si recorrem a la literatura, la definició és encara més punyent. Gustave Flaubert, en aquest gran retrat de la França burgesa de la primera meitat del segle XIX, que és *L'educació sentimental*, diu referint-se a un notable: La gent el consultava sobre el criteri per triar servents, sobre l'educació de les noies, sobre l'art de fer confitures, i el bisbe anava a visitar-la en els recorreguts episcopals ³². És, per tant, un poder molt subtil, molt difícil de quantificar, però d'una gran capacitat d'atracció social. Una atracció i una autoritat basades especialment en l'habilitat per conèixer el món més enllà dels límits de la pròpia comunitat. Posseir informació sobre què passa més enllà els converteix en controladors del seu entorn, en intermediaris amb la resta del món. Per això aquestes elits viatgen, llegeixen i adquireixen coneixements que

els atorguen poder sobre els altres, *brillantor social*, citant de nou Sagarra ³³. I això es tradueix en una gestualitat simbòlica, com la que refereix un Moragas des d'Añasco (Puerto Rico):

Ya V. estará al corriente de cuanto ocurrió en la Ysla de Cuba, maxime estando allí su hijo. Parece que los vecinos Norte americanos nos quieren mucho pues no pierden ocasión de darnos pruebas. Muy satisfechos estamos, al ver el interés que se va tomando el Gobierno para sostener estas Antillas; bien puede hacerlo pues que no deja de haber enemigos dentro y fuera de ellas. Aquí se asegura que pronto volveremos a tener al paysano Prim de Gobernador. Conmigo se llevó muy bien y en las varias veces que comí con el siempre me distinguió poniendome a su lado ³⁴.

28

Sovint, a bona part d'Europa aquests notables, tan influents en les estructures més profundes de la vida social, tradueixen aquesta influència en l'aparell legislatiu, en el poder de l'estat. En el cas espanyol, però, els escassos notables mesetaris són impotents per canviar i modernitzar les lleis, mentre les elits catalanes influeixen i són poc protagonistes en els canvis de la legislació espanyola, almenys fins a la segona meitat de segle XIX. Alguns ho intenten, com Joan de Batlle o Estanislao Figueras, dos representants de la família Moragas, però acaben abandonant la política amb la convicció que els canvis de registre que han efectuat en la seva vida, són difícilment exportables a la realitat de l'estat ³⁵.

El problema clau per a l'anàlisi d'aquesta nova *idea* de la vida privada i de la família resideix, com ja hem emfasitzat, en la manca de material documental que ens doni informació sobre aquests canvis. Com reconeix Michael Anderson ³⁶, sovint els historiadors de la denominada escola dels sentiments, varen començar per formular-se una sèrie de preguntes sobre la conducta de la família, i després s'enfrontaren a la recerca de documents que els il·luminessin sobre aquests canvis i aquestes actituds. El resultat ha estat que moltes vegades han sorgit extravagants estudis teòrics, fruit més d'una brillant imaginació que de l'anàlisi de documents de primera mà.

La família, doncs, lluny de desintegrar-se en el nou món capitalista, s'hi instal·la com a centre de la vida econòmica:

Es así como se forma lentamente un espíritu capitalista que se infiltra en las conservaciones y las correspondencias familiares, y que modifica la imagen que la Familia se forma de sí misma. Con o sin patrimonio, la familia es un sistema económico de gestión que, muy lejos de haber abolido, la revolución industrial, tan diversa en sus ritmos, utilizó y reforzó.[...] Sin llegar a hablar de “modo de producción Familiar”, sí que es necesario referirse a una red de acumulación, de habilidad y de solidaridad [...]

[...] la familia es una empresa, la casa un espacio de trabajo, y los papeles respectivos de padres e hijos, de jóvenes y viejos, de hombres y mujeres se hallan rigurosamente establecidos dentro de una complementariedad cuya sinceridad no hay que exagerar y que a veces se ve alterada por las migraciones.

La protoindustrialización apostó a fondo sobre la célula familiar, sin distinguir entre empresa y domicilio ³⁷.

Però, quin és exactament el concepte que de la família tenien els propis protagonistes? és el que tractarem en els capítols posteriors. Això no obstant, fem-ne ara un primer tast. El clergue francès Abate Fleury, l'autor dels manuals escolars i de lectures més llegides i editades al llarg del segle XVIII i primera meitat del XIX, a qui Narcís Oller recorda haver llegit a casa Moragas a Valls, escriu:

Una familia es en pequeño la imágen de un Estado, el cual no es mas que la reunion de muchas Familias: cuanto mas grande sea la Familia, es mayor la semejanza entre estas dos clases de gobierno: uno y otro tienen por objeto gobernar hombres que viven en sociedad. Para hacerlo bien se necesita mucha destreza: es necesario tener talento, no solo para sí, sino tambien para los demás ³⁸.

O bé el controvertit ex-abat Lamennais, que diu:

No es el individuo el elemento de la sociedad, sino la familia, que de otro modo el elemento y el cuerpo no serian, como deben ser, homogéneos; por cuanto la familia, a diferencia del individuo, es perpétua.

Compónese toda familia del padre (principio jenerador), la madre (instrumento de la jeneracion) y el hijo (termino de la misma). Estos son los que constituyen el hombre orgánico com-

pleto, el hombre rejenerado y eterno, el hombre que no muere. Por tanto el matrimonio, que es indispensable para la formación de una familia, constituye el único como el primer fundamento de la sociedad.

La segunda base es la propiedad, sobre la cual se eterniza la existencia, pues así como esta no se interrumpe tampoco por medio de la transmisión de la propiedad. La propiedad y la existencia son hereditarias, porque son inseparables ³⁹.

30 I per recalcar més encara aquest concepte de família, atenem-nos al que diu R.P. Félix, per qui la família és la responsable de la creació, del perfeccionament, de l'harmonia, de la direcció i la permanència de les grans forces econòmiques. És a dir, la mare fecunda de tota l'economia veritablement social. I afegeix:

L'autorité paternelle est la direction et la concentration des forces qui fonctionnent sous le toit domestique pour créer le bien-être de chacun et de tous. L'autorité paternelle non-seulement donne dans la famille l'impulsion aux forces sorties d'elle-même; pour les mieux mettre au service réel de la prospérité domestique, le père les concentre et les fait converger: il est le centre harmonieux et fécond des forces fraternelles fonctionnant autour de lui et avec lui, pour atteindre un même but, la grandeur du patrimoine et la prospérité de la société domestique ⁴⁰.

Lluny del reaccionarisme d'alguns dels autors citats, un liberal català com Pere Felip Monlau escriurà molts anys després:

La sociedad humana descansa incommovible sobre las tres bases siguientes:

1.- La libertad individual. [...]

2.- La propiedad. [...]

3.- La familia, con todos los deberes que resume esta palabra; es decir, con el contrato que considera a la mujer como a una persona moral (y no como a una cosa), y con la obligación de que los padres crien y eduquen a sus hijos. [...]

Por ultimo, sin la Familia no habria ni libertad ni propiedad: la mujer, despojada de los títulos de hija, de esposa y de madre, fuera esclava del hombre, y sus hijos serian esclavos del Estado, si es que no le cupiese todavía peor suerte. El hombre, por su

parte, sin freno en sus deseos, sin amor ni apego a nadie ni a nada, sin responsabilidad para consigo, ni menos para con los otros, no pensaria en mañana, y quedaria constituido en una categoría inferior a la de los brutos ⁴¹.

Podria citar molts altres textos però he escollit precisament aquests perquè tots s'han localitzat a la biblioteca particular dels Moragas, cosa que els dóna un caràcter probatori. Però encara per a endinsar-nos en aquest concepte de família des de dins mateix, recorrem als propis Moragas.

Rosa Dot, casada amb Josep Moragas Leonart -ja tindrem ocasió de conèixer-la- escriu, el febrer de 1815, al seu espòs, que es trobava a Madrid, i li expressa clarament el seu concepte de família:

Quedo enterada de que lo Pare ha enviat lo poder per la venda de las aziendes de Mont roig y Vilavert, y no dupto que tu ni daras mes que un altre en axo dich que tenim fills y es menester no olvidarse de ells porque lo meu jerma no se olvida y aixis ja no se deu mira sino lo parentiu en una part los ynteresos ab un altre y aixis tot ben cla y no fiarse de ningú pues que la experiencia nos enseña jo estimo los meus parents com qualsevol altre pero estimo los ynteresos que tan costa a tu de guaño y estos toca als fills y aningu mes porque ja veus anusaltres ningú ans dona res [...] ⁴²

Anys més tard, el 1820, Jeroni de Tavern es dirigeix a la seva filla Teresa, a punt de desposar-se amb Fidel Moragas Dot, i l'aconsella:

Tus hermanos por la verdadera amistad que te profesan son dignos que te acuerdes de siempre de ellos y que en el caso de faltar en lo sucesivo de algo, les auxilies si pudires sin perjuicio de los intereses de tu Casa, y siempre con conocimiento de tu Marido a quien no deberas esconder nada, ni aun el bien que hagas ⁴³.

O Estanislao Figueras, que de Madrid estant escriu al seu cosí Josep: *No pienses en mis ocupaciones, primero es la familia que todo lo del mundo; cuando conozcas que puedo ser útil para algo, escribes* ⁴⁴.

I finalment, un dels darrers *patriarques* dels Moragas, Josep de Moragas i de Tavern, de qui anys després de la seva mort es publicà el seu opuscle *L'hereu*, on concreta el seu concepte de la família:

En la familia catalana el hoy se parece al ayer; llégase a dudar si se ausentó para un corto viaje el que descansa en la eternidad. El vacío que su muerte dejó en la apretada falange, el dolor pintado en los semblantes, las enlutadas vestiduras, son el digno y solo cortejo del que volvió al seno del Señor, espirando en medio de los solícitos cuidados de los que amó y rigió en vida. Fuera de ello , la fábrica, sin alteración funciona, o el comercio sigue, o la propiedad se labra, y en la casa, vetustos muebles ocupan el mismo lugar. [...] ⁴⁵

32 No és, doncs, únicament en la societat de l'antic règim on la família, i no pas l'individu, és la unitat bàsica de la societat ⁴⁶, sinó que arreu d'Europa la força de la unitat familiar transcendeix la caiguda de les monarquies absolutes, constituint l'eix de les noves nissagues comerciants i industrials. L. Fontaine ens ho concreta:

L'utilisation de la parenté est une question ouverte pour l'ensemble de la société européenne, à l'exclusion de l'aristocratie dont tous les travaux montrent qu'elle s'appuie sur la force de ses lignages. [...]

Quant aux familles industrielles et marchandes, elles doivent résoudre des problèmes spécifiques qui se traduisent par le besoin de contrôler divers points de l'espace pour développer les affaires marchandes et celui de pallier la faiblesse des institutions en mesure de garantir la confiance. Cette double nécessité est au fondement de l'organisation en parenté des marchands⁴⁷.

De forma que, lluny dels mals averanys de legitimistes i enyoradissos de l'absolutisme, la nova societat no va contra la vella estructura familiar, que sembla que es mogui més aviat en el que Braudel anomena "dérives de longue durée". Com ha afirmat Kocka, *il mondo borghese era caratterizzato in modo determinante da uno specifico ideale familiare: la famiglia come una comunità autofondante con un fine autonomo, come una sfera modellata da rapporti emozionali, invece che dall'utilità e dalla concorrenza, e in contrasto con l'economia e la politica; la famiglia come spazio della privacy giuridicamente protetto, liberato dalle incombenze materiali dal "lavoro delle domestiche" e completamente separato dal mondo esterno* ⁴⁸.

A l'interior de la família, la imatge és la de Dèdal i Ícar -tan estimada per la burgesia catalana, i que trobarem entre els gravats dels Moragas- on el pare assisteix, impotent i amb dolor, al fracàs del seu fill, justament per no fer cas dels seus consells. És la imatge d'un pare que refusa tota violència, però per no haver-lo escoltat, la caiguda al mar, com Ícar, és inevitable. I és també la imatge -ja des del segle XVI- d'una burgesia emprenedora que es llança a l'aventura i a la modernitat. D'un home lliure, conqueridor, vertader amo de l'univers en haver exorcitzat les forces de les ombres i del passat ⁴⁹.

La vida, doncs, transcorre en un cercle de rostres estimats, d'objectes coneguts, d'espais controlables, i sota l'autoritat del pare ⁵⁰. Però això no impedeix que aquesta identitat familiar s'entrellaci amb un sentiment de país, per damunt del llinatge, com veurem en el cas dels Moragas a partir de la segona meitat del segle XIX. Un procés similar a d'altres països europeus, com ara Itàlia:

Da tutti gli elementi presentati emerge una realtà composita, che si sviluppa su linee diverse. All'identità familiare, esemplificata attraverso la forza del lignaggio nell'influenzare i destini personali, oppure nell'attribuzione del nome, si giustappongono i differenti livelli dell'identità locale e di gruppo. Come abbiamo visto, questi vari modi di sentirsi parte di un insieme familiare e di una terra assumono, nel tempo, connotazioni profondamente diverse: non esistono in sé, ma ci appaiono invece strettamente connessi ai più generali sviluppi della società che essi stessi contribuiscono a modificare ⁵¹.

Hem vist fins ara el concepte de família, tant des de l'anàlisi actual com el que els mateixos contemporanis dels anys que estudiarem, i dels propis protagonistes d'aquesta història, tenien i percebien. I aquest és un punt crucial del nostre fil argumental, ja que es tracta d'introduir-nos en els sentiments i en la intimitat d'un grup social, que denominem família, i que calia concretar-ne l'abast. Però ara hem de presentar, no encara els protagonistes, sinó els elements documentals que ens han permès aquesta impúdica intromissió.

Malgrat que semblin insignificants, alguns documents tenen la virtut de convertir-se en proves d'excepció d'una mentalitat i d'uns comportaments. Com ha dit Martí de Riquer ⁵², són *lletres Familiars, factures i comptes domèstics i escrits insignificantíssims quan foren redactats, però que segles després ens obren curioses escletxes per a veure petits detalls del passat.*

Efectivament, des del segle XVIII, i evidentment entre la classe *culta*, és a dir, la que sabia llegir i escriure, es desenvolupa un gènere completament nou d'escriptura: la carta d'amor, la carta familiar, el diari íntim, els consells als fills. Aquests nous documents tenen un doble valor: en primer lloc, expressen sentiments d'una classe social que fins aleshores havia restat muda o de difícil escoltar; i en segon lloc, representen el triomf de la introspecció, de la privacitat, perquè el sol acte de llegir i d'escriure és un acte privat, d'autoexploració, púdic i solitari, quasi sempre ⁵³. El problema, però, rau en la gran dificultat d'arribar en aquest tipus de document, en cas d'haver-se conservat. I un cop localitzats, i aconseguit consultar-los, cal ser molt primmirat en la seva utilització, ja que no deixen de ser documents amb un codi formal que obeeix a unes regles de bona educació. Com ha dit M. Perot, *No hay nada menos espontáneo que una carta: nada menos transparente que una autobiografía, calculada para sellar tanto como para revelar. Pero estos sutiles manejos del juego de ocultar/mostrar no por ello dejan de introducirnos al menos en el umbral de la fortaleza* ⁵⁴.

Caldria concretar què significa el mot *espontani*; en qualsevol cas la correspondència evoca, amb paraules de Sagarra, *tot l'intacte perfum d'un clima remot* ⁵⁵, però sobretot significa que el silenci d'un món que suposàvem mut, s'ha trencat. Les cartes són com la botella del nau-

frag llançada al mar i que a través del temps arriba a unes noves ribes ⁵⁶. La correspondència il·lustra els valors familiars, els anuncia i alhora n'és una prova fefaent. Dificilment, doncs, hom pot analitzar la història de la família, si no s'ha tingut accés a la correspondència:

Le culte de la famille, en disposant dans la correspondance son temps, son cadre de vie, ses acteurs et ses mythes, trouve dans l'écriture les ressources appropriées pour domestiquer l'espace extérieur, celui qui est affronté dans l'éloignement et l'arrachement. À ce titre, l'imaginaire des épistoliers se nourrit de cette appréhension de l'espace et du temps. [...]

36

Il n'en reste pas moins que, réaliste et véridique, parcellaire et inachavé, l'univers ainsi figuré se construit dans la rupture, géographique, sociale et culturelle. La correspondance se présente comme le lieu stratégique où se réalise, s'inculque et se transmet cette vision duale d'un monde à soi à protéger de l'extérieur. Elle illustre à travers les mots ce processus d'inclusion et d'exclusion. Les "bonnes lettres" deviennent mot de passe que seuls connaissent ceux qui appartiennent au même horizon. Les émotions individuelles qui circulent dans le petit monde clos sont alors reliées par des milliers de fils invisibles et indicibles à l'histoire traversée par la famille ⁵⁷.

La correspondència familiar ens ofereix la possibilitat d'arribar a una informació d'aquesta microsocietat, tan pel que diu com pel que amaga, del com ho diu al com ho anomena. En darrer terme, la qüestió és descobrir el codi intern amb què està redactada la carta:

C'est dans cet espace qui va et vient du document brut à sa logique propre, de la familiarisation avec le langage au déchiffrement de séquences significatives, d'une approche poétique à une analyse du rituel, c'est dans ces interstices mobiles que pourrait s'effectuer une lecture qui mêlerait l'agrément, le goût de l'énigme et les ressources entrecroisées de l'histoire et de l'anthropologie ⁵⁸.

Moltes vegades la correspondència pot veure's reduïda a una simple cortesia familiar o amical, o senzillament a parlar del temps o de la salut i de les malalties, com és el cas del Cavaller de Vidrà, magníficament descrit per Ignasi Terradas ⁵⁹, o la correspondència del General

De Martange, analitzada per Philippe Ariés ⁶⁰. En d'altres casos, però, la correspondència es converteix en un acte ple de tensió -escriure una missiva és un acte greu, seriós- quan, en lloc de parlar de casoris es parla de ruptures o de negatives de matrimoni, o d'enfrontaments familiars. Veurem com alguns dels Moragas, dones· especialment, afronten la correspondència amb aquesta tensió, convertint-la en material de primera magnitud ⁶¹.

I, qui escrivia cartes? Cécile Dauphin ha estudiat els manuals epistolars francesos del segle XIX i ens descriu així l'autor de missives:

Assis à sa table-secrétaire, il est entouré d'un certain nombre d'éléments: toujours deux plumes, une a la main, l'autre dans l'encrier; des livres, dans une bibliothèque, sur la table ou au sol en désordre. [...] Cette représentation, la plus récurrente, à quelques détails près, évoque à la fois les conditions techniques de l'écriture(plume d'oie, encrier, table, secrétaire ou pupitre), le contexte culturel (familiarité avec l'imprimé), le cadre social (intérieur cossu et confortable) et l'ouverture au monde (fenêtre et mappemonde) [...]

A ce tableau masculin de l'écriture répond celui de la réception de la lettre, essentiellement *féminin* et représenté seulement six fois. Cette division sexuelle dans la communication épistolaire anticipe celle qui est inscrite dans les modèles où les signataires sont en majorité des hommes, même lorsque les manuels visent explicitement un public féminin ⁶².

Cal assenyalar que en el cas dels Moragas, sigui probablement la correspondència femenina la que aporta més testimonis de la vida real, que no pas les cartes dels barons de la família. En un i altre cas, però, com diu Daumard, el valor testimonial de la carta és nul si no es posa en relació amb les informacions que del conjunt social ja coneixem. En qualsevol cas, la correspondència ha de servir, si més no, per estimular hipòtesis de treball, i en alguns casos per fornir explicacions, tot i que puguin ser fràgils i subjectes a revisió ⁶³. Del que no hi pot haver dubte és de l'alt valor de la correspondència per entendre l'evolució de les estructures més íntimes. Com ha dit Chartier:

Étudier une correspondance familiale est donc, en premier lieu, reconstruire la série d'intentions et de décisions qui l'ont cons-

tituée dans son état actuel. [...]

[...] qui tiennent [les dones] souvent le rôle d'épistolière familiale, mettent en scène une écriture qui n'a pas lieu propre dans la maison, qui est toujours entourée ou interrompue par la présence des autres, en particulier des enfants, qui rappelle l'exigence du devoir épistolaire, inculquée dès l'enfance aux petites filles écrivant sous la surveillance de leur mère. Les seconds [els homes], qui déroberent au temps des affaires les moments consacrés à la correspondance familiale, insistent au contraire sur la solitude de leur écriture, dans le bureau ou en voyage. Les unes et les autres, dans le monde bourgeois qui est le leur, connaissent les normes et les conventions qui doivent gouverner la rédaction de toute lettre. [...] Ils jouent donc avec liberté de codes suffisamment intériorisés pour être bousculés -une liberté plus ou moins audacieuse selon ce que permet la proximité de parenté, d'âge et de condition qui existe entre les épistoliers ⁶⁴.

38

En el cas de la família Moragas, sortosament el seu ric fons és d'accés públic i ha conservat no sols una immensa quantitat de documents mercantils sobre les societats comercials de les quals eren propietaris, sinó un conjunt importantíssim de cartes i diversos manuscrits familiars, que ens han arribat intactes i que ens permeten endinsar-nos en les seves interioritats. No pas com a resultat d'una certa morbositat, sinó a la recerca de les arrels humanes, intel·lectuals i emocionals d'una família de notables dels segles XVIII i XIX, que constitueixen un microcosmos on es desenvolupa tota la vitalitat catalana en el moment de la llarga crisi de l'Antic Règim a Espanya.

Es pot deixar improductiu, aquest tresor? -escriu Rambert George ⁶⁵-. Els esdeveniments són els mestres que Déu ens ha donat, escriu Pascal. Cal escriure, doncs, la història d'aquesta família de notables. Però, com es pot publicar aquesta massa immensa de documents i de cartes, algunes d'elles d'un interès ben minso? La tria s'imposa. Es tracta, abans, de fer reviuir aquests personatges, amb totes les seves trifulques que ells creien que s'havien dut a la tomba. Com en el cas dels notables francesos de R.George, els Moragas donen per a fer una gran novel·la, però tanmateix la meua formació, que no puc ara trair, és la d'historiador i això m'obliga a renunciar a la imaginació, almenys

fins a uns prudents límits, i a concretar-me al que és vertader.

Amb tot, cal ser conscients de les limitacions d'aquesta documentació. Efectivament, com diu Stone, *debe manejarse el intercambio de cartas de amor ni más ni menos con la misma precaución que el intercambio de notas diplomáticas. Pero estos registros personales son especialmente difíciles de interpretar.* I segueix, citant ara E. H. Carr: *“ningún documento puede decirnos más de lo que su autor pensaba - lo que él pensó que sucedió, lo que él pensaba que debería pasar o pasaría, o tal vez sólo lo que él quería que los demás pensarán que él pensaba, o hasta sólo lo que él mismo pensó que pensaba”* Afegeix Stone: *Desafortunadamente, es probable que una gran parte de este material se encuentre en las dos últimas categorías. Una segunda dificultad está en que son documentos muy personales y, por ello, a menudo muy idiosincráticos, que reflejan los caprichos y sutilezas de la psique individual del autor; así como las normas compartidas de comportamiento moral de las personas de su clase social, educación y tiempo* ⁶⁶.

39

En el cas del fons Moragas, hom pot observar dues etapes ben definides: des del final del segle XVIII fins a mitjan segle XIX, i d'aquí fins al començament del segle XX. En la primera hi ha una certa llibertat i sinceritat, mentre que en la segona s'observa una victòria de les formes sobre la sinceritat.

No obstant això, el fet que en els períodes de separació familiar, tan sovintejats en gent inquieta i activa com els Moragas, els esposos o els fills o els germans s'escrivissin pràcticament cada tres o quatre dies, produeix una quantitat tal de paper, que irremeiablement, tot i trobar molta carta sense interès, apareixen significatius elements que ens endinsen en la realitat quotidiana de la vida d'aquesta família de notables catalans. Un testimoni d'excepció d'aquesta intensa activitat com a escriptors de cartes dels Moragas, el constitueix el crític Josep Ixart i de Moragas, que diu del seu oncle Josep Moragas i Tavern: *Si en la conversación locuaz, en sus cartas Familiares prolijo. Gustaba de escribir a los que amaba, con mucha extensión; y apenas habrá nadie en la Familia que no guarde una de esas cartas-protocolo* ⁶⁷.

També els seus pares, Teresa Tavern i Fidel Moragas Dot, s'escrivien amb una freqüència inusitada. Així, quan el 1836, Fidel, per negocis a Marsella, ell i Teresa s'intercanvien cartes cada dos o tres dies, on hom

pot copsar una estimació i intimitat certament especials. Però les cartes, a més de parlar de la salut i dels fills, parlen de política, dels matiners, en aquell moment en plena efervescència, però també ens presenten una Teresa Tavern perfectament al dia dels negocis de la casa comercial i de les inversions dels Moragas.

40 Efectivament, aquesta correspondència, amb tot i mirar-la com si fos un document diplomàtic, reflecteix una vitalitat i una frescor, que difícilment té parangó amb altres tipus de testimonis. Com diu Pierre Vilar, parlant de la correspondència dels Barba de Vilafranca del Penedès: *Voldria sistematitzar, sota algunes rúbriques, allò que aquests escrits familiars, quotidians, sincers, a vegades ingenus, revelen en l'ordre social, econòmic, psicològic d'un medi reduït, però viu, en una societat que no és la de les capitals. Mai un document imprès, mai un informe públic no proporciona el to d'autenticitat de les cartes escrites entre pare i fill, entre cosins, entre companys d'estudi* ⁶⁸.

I és que, com ha escrit Klapisch-Zuber ⁶⁹ amb referència a la Florència del Renaixement, però perfectament aplicable a la Catalunya del XIX, la història de les famílies no es mesura pas de la mateixa manera que la història col·lectiva: *Elle se construit sur des représentations imaginaires, parfois figurées, de la parenté. La mémoire qu'on en garde s'immobilise dans des objets symboliques où se déchiffrent permanences et transferts, mais rarement devenirs et transformations. Les événements et les personnalités dont on entretient le souvenir sont porteurs de valeurs morales qui donnent à tout le groupe sa singularité après la rupture fondatrice [...]*

La família Moragas s'integra perfectament en el que Vilar ha definit com el *formigueig* del país ⁷⁰. Són propietaris rurals, comerciants, amos a parts de diverses barques, fabricants de teixits de llana i seda primer, de cotó després, venedors a la menuda i a l'engròs, fabricants d'aiguardents, administradors de loteria de l'estat o del monopoli de la sal, etc... Negociants convertits en manufacturadors -ens dirà Bergeron- amb un alt sentit de l'organització del treball, del comandament sobre les persones, amb cultura tècnica (observeu les principals i grans obres de la ciència i la tècnica en la biblioteca dels Moragas), amb gust per la innovació, pel càlcul i amb una rara i audaç psicologia ⁷¹. Són, doncs, negociants en el sentit més ampli: s'adapten al que el mercat demana, i s'espavilen a trobar allò que es ven. Si cal, fan de corsaris (com el 1809, des del Port de Barcelona), si convé, compren gra per portar-lo a Mallorca en plena crisi de la guerra del francès, o reexporten seda italiana al nord d'Àfrica, o compren als mercats de llana castellans, o administren els béns de la clerecia o de la vella noblesa catalana i espanyola. Però com en el cas britànic, les guerres napoleòniques ⁷² vénen a trasbalsar el seu món. Ho expressa amb una gran convicció Rosa Dot, esposa de Josep Moragas, que des del seu exili voluntari a Maó escriu al seu germà Joan, a Madrid: [...] *la gent ab esta revolucio se an tornat mitg jueus, y altres del tot, esto es cert, y molts no pensan mes que en robar. Jo experimento totes estas cosas, y altres, y me vingué en al temps que jo creya posarme en el estat mes felis* [...] ⁷³. Aguantaran el sotrac però difícilment seran capaços d'incorporar-se a la nova etapa d'industrialització que s'albira, i que requerirà uns altres protagonistes, uns altres capitans d'empresa. Però també cauran en el parany a l'igual de molts burgesos francesos dels mateixos anys, de l'o-

ciositat, de transformar-se en burgesia rendista ⁷⁴. Però el capital acumulat serà enorme i les possibilitats de formació intel·lectual s'han expandit, amb els viatges, els coneixements d'idiomes,... en definitiva amb una obertura cultural que els situarà en posició de donar a la societat catalana el bo i millor de la intel·lectualitat i dels polítics del segle XIX. És en aquest marc que cal entendre l'aparició d'un Estanislao Figueras, d'un Narcís Oller o d'un Josep Yxart. Ells tres són la conclusió d'una etapa de treball i d'enriquiment comercial, de valoració cultural, però de difícil accés a la indústria i a la banca de la segona meitat del XIX. En part és també el fracàs d'un model d'implantació industrial i comercial, que gira a l'entorn de l'eix del Camp de Tarragona i de la comercialització dels seus productes, com l'aiguament, els fruits secs o l'oli, al marge de la indústria cotonera i sedera. La Guerra Gran, la Guerra del Francès i la Revolució, l'etapa de repressió política i de regressió econòmica de Ferran VII, desplaçaran l'eix del dinamisme a les comarques de Barcelona i a la seva capital. Una petita prova de la voluntat dels Moragas d'adaptar-se a la nova situació serà el canvi de domicili de la seva societat, que passarà de Tarragona a Barcelona, després del 1814. Els Moragas seguiran mantenint la família a Valls i Tarragona, però l'activitat comercial, industrial i àdhuc intel·lectual ja restarà a Barcelona. Els Moragas s'aniran recluint, com testimonien moltes de les cartes de la segona meitat de segle, que veurem, al que Alberto Banti ⁷⁵ ha denominat *ciutats de silenci*, és a dir aquelles, com Tarragona i Valls, que després de la invasió napoleònica hauran perdut el tren de la modernitat, i que durant dècades, com en el cas italià, constituïran un gran obstacle per al canvi de la vida catalana. Lluny quedava, doncs, aquell món dinàmic i heterogeni de la *botiga* i el comerç, de productors independents i de dinamisme econòmic i cultural. Tanmateix la guerra haurà servit -com veurem en analitzar els sentiments- per fer més difícil el control dels mecanismes de relació i molt més espontànies les reaccions davant dels conflictes familiars.

Maluquer de Motes ha resumit aquest període:

El període 1789-1840 forma un primer gran cicle, el principal signe del qual deriva de l'onada revolucionària que sacsejava aleshores la societat europea. A Espanya, com a tot arreu, l'era

de les revolucions ha tingut la conseqüència bàsica de provocar el col·lapse final del marc institucional anterior, de tipus senyorial-feudal i el trànsit cap a una economia de mercat. Tot i que a Catalunya aquesta transformació era ben avançada ja de molt de temps, al conjunt d'Espanya va resultar anormalment difícil i prolongada. Els conflictes civils interns i la descomposició del vell imperi deixaren un estat i una societat impregnats d'un sistema de valors clarament antiquats amb relació a la resta de l'Europa occidental, com també un seguit de supervivències feudals prou actives.

Encara que l'economia catalana mostrava, durant el període, elements molt dinàmics i incorporava amb rapidesa importants innovacions pels camins de la industrialització i de la modernització, l'extraordinària durada del cicle revolucionari, i els seus elevats costos, comportaren un alentiment notable del ritme que previsiblement hi hauria tingut el desenvolupament econòmic en altres condicions, ateses les dimensions del potencial de creixement de que disposava.

L'etapa de 1840-68 coneix una extraordinària expansió i constitueix la fase més pròxima a allò que es coneix com a revolució industrial ⁷⁶.

Els Moragas són protagonistes de la primera etapa, però el llarg període revolucionari i les guerres els incapaciten per entrar en la segona. Encara que probablement també hi va jugar un paper central la seva pròpia activitat interna, que els impedia fer el salt a la revolució industrial (relacions amb el món feudal, amb l'administració...). Això explicaria, a part d'altres connotacions socials, com els Moragas passaran d'ésser industrials i comerciants, a advocats, i mai -almenys en l'època estudiada- enginyers o arquitectes, professions tècniques que es donen al nord d'Itàlia, en contrast amb el Mezzogiorno on es produeix, com aquí, una simbiosi entre professions liberals i societat rural ⁷⁷. Efectivament, els Moragas s'aniran convertint paulatinament en propietaris rurals que viuen a la ciutat ⁷⁸, i és que al llarg del gran període de prosperitat del final del segle XVIII han invertit en allò que en el fons, com veurem després, els semblava que era el que realment dóna dignitat a la família: la terra.

Són, doncs, realment burgesos, aquests ara ja professionals i propietaris rurals? Romanelli ha llançat el repte d'una història de la paraula burgesia *anche se non tutti saremmo in grado di controllare la vertigine che ne deriva* ⁷⁹, i seguint Benjamin Constant, la defineix amb l'adjectiu de la "llibertat dels moderns", en contraposició a la llibertat dels antics, una llibertat concebuda com l'assegurança del gaudiment privat, individual, especialment en l'esfera de la possessió, la llibertat de l'individualisme possessiu. Burgès és també el procés de formació de l'estat modern, de l'estat constitucional, del procés mitjançant el qual el poder absolut queda limitat, i l'Estat, subordinat a la societat civil. Justament el procés en què els Moragas, timidament primer, de manera clara després, quedaran compromesos. Estanislao Figueras i de Moragas, president de la Primera República Espanyola en serà el més clar exponent i la prova d'aquest compromís.

Aquella serà l'herència política dels primers Moragas de la nostra anàlisi; però un altre abast és el cultural. Narcís Oller i el seu cosí Josep Yxart hauran gaudit de la biblioteca de casa Moragas, de segur hauran sentit explicar històries de la família, com tindrem ocasió de veure, i fins i tot hauran llegit part de la correspondència que nosaltres hem utilitzat ara. Llegir Pilar Prim, per exemple, és recordar moltes de les cartes que l'amic de l'avi Moragas li envia des de Puigcerdà; però també el fet que la protagonista sigui vídua d'un tal Andreu Dou, industrial, recorda massa el cognom de Rosa Dot, casada amb Josep Moragas Leonart. O que el protagonista masculí sigui fill d'un oficial de l'Armada a Cuba, com justament Rafael Moragas Tavern. O que La bogeria i el seu tema central recordin els problemes de salut d'algun Moragas.

Anem a pams. Quin és l'origen del capital dels Moragas?

La primera notícia que tenim d'un Moragas es refereix a Francesc Moragas, Ciutadà Honrat de Barcelona, nascut en aquella ciutat el 1615, qui esposà Caterina Moxó, Moixó o Boixó. Fruit del matrimoni, sense que en coneguem altres descendents, fou Francesc Moragas Boixó, que heretà del seu pare la condició de Ciutadà Honrat de Barcelona, probablement dedicat a la perxeria, però que al principi del segle XVIII es veu obligat a fugir d'aquella ciutat i refer la seva vida a Valls. Així ho referix un esborrany d'història de la pròpia família del començament del segle XIX: "Las guerras de sucesión ocurrida a principios del siglo diez y ocho y que tan onda perturbación produjo en la provincia de Cataluña obligó a emigrar de Barcelona a algunas personas y entre ellos a D. Francisco Moragas ciudadano honrado de Barcelona que vino a establecerse en Valls. Solo y sin medios adoptó para vivir el oficio de pasamaneria y de aqui arranca el origen de la Familia Moragas en Valls" ⁸⁰. El nouvingut, instal·lat ja i amb una solvent reputació com a Procurador Fiscal de la Cúria del Magnífic batlle del Lloc d'Alió, va trobar ben aviat esposa, Francesca Torner, filla d'un calceter de Valls, amb qui es va casar el 23 d'agost del 1700. Fos per problemes econòmics i per una convicció de la parella cara a un autocontrol de natalitat, o bé per causes naturals, el cert és que no fou fins el 19 de gener de 1705 que va néixer el primogènit de la família Moragas-Torner, Josep, al qual varen seguir quatre fills més: Pere, nascut el 1708 i que va morir als vuit anys; Anton, nascut el 1713; un altre fill amb el mateix nom de Pere, nascut el 1717, i Maria Teresa, nascuda el 1720.

L'hereu, Josep Moragas Torner, no es va dedicar al mateix ofici del pare, sinó al més rendible de perxer, la qual cosa li va permetre fer, pel

que sembla, un bon casament amb la filla d'un constructor de cases, Maria Fortuny Flavià. La cerimònia va tenir lloc a Valls el dia 19 de gener de 1730, quan la núvia tenia catorze anys i el nuvi vint-i-cinc. L'any següent nasqué el primer fill, Fidel, que havia de morir a tretze anys. Després, amb una freqüència d'un o dos anys entre fill i fill en nasqueren deu més (el darrer, el 1756, quan la mare tenia 40 anys). El primogènit fou un altre Fidel, nascut el 14 de març del 1744. Fidel Moragas Fortuny vingué al món en una llar amb una ja important fortuna, que segons diu el document citat "fueron el núcleo del patrimonio que tenemos". Fortuna que l'antic perxer devia fer, tant a causa dels bons temps per als teixidors de la seda, com pel dot de la dona; tot plegat li va permetre instal·lar un important negoci de fabricant de llanes.

46

Que la fortuna dels Moragas en aquest moment devia ser molt considerable ho proven els dots, que més endavant comentarem amb determinent, de les seves filles Francesca, casada amb Joan Pocurull, pagès de Valls, i de Teresa, casada amb el sabater Joan Duran, que eren de 200 i 500 lliures barceloneses, de 1770 i 1773, respectivament.

Als 23 anys, Fidel Moragas Fortuny, ja fabricant de llanes i "botiguer de paños y telas" a Valls, es casa, el 1767, amb la filla d'un altre fabricant i comerciant, Maria Leonart Mateu, que tenia aleshores vint anys. La nova família naixia en una bona situació econòmica ja que el pare tenia una botiga i comerç de llanes "de modo que tenía ya una fortuna cuando casó a su primogénito". A l'any de l'enllaç, va néixer el primogènit, Josep Moragas i Leonart. Fins quatre anys més tard (1772) no va néixer el segon fill, Joan Fidel. El 1775, neix Andreu, que va morir essent infant. Seguiren dues nenes, Josepa i Maria.

A partir d'aquest moment, en què la fortuna de la família ha crescut tan considerablement, la societat val·lenca els ha quedat petita per a cercar matrimonis que s'adiguin al nou estatus. El manteniment d'aquesta homogàmia els obliga a anar a d'altres municipis.

L'hereu Josep Moragas Leonart, es casa als vint anys, amb Rosa Dot i Prats, filla també d'un comerciant, natural de Mataró, tot i que la mare era de Manlleu, però establert a Madrid, d'una més que considerable fortuna, que temps a venir havia de proporcionar als Moragas molts maldecaps i molts plets. Rosa va aportar al matrimoni un bon

dot, ja que únicament en metàl·lic pujava la quantitat de dues mil lliures catalanes.

El matrimoni Moragas-Dot va tenir sis fills, quatre nenes i dos nois, Fidel i Narcís. Neus es va casar amb Josep Figueras, enllaç del qual va néixer Estanislau, que havia d'ésser el primer President de la República Espanyola. Rosa es maridà amb un comerciant de Torredembarra, Magí Gatell. Josepa, amb un altre comerciant, Andreu Fortuny. Maria i Joan es casaren amb dos germans, Lluís i Sabina Arnet. Joan Moragas Dot fou fet presoner pels francesos i visqué una llarga epopeia a França. Finalment, el primogènit i hereu es casà amb la néta d'un advocat de la cort de Tolosa de Llenguadoc, Teresa Tavern i Nuñez Pastor, el pare de la qual era oficial de l'Armada espanyola, enginyer i cap de la fortalesa de Roses, on vivia amb la seva muller Nicolasa Nuñez Pastor. El pare de Teresa Tavern va morir el 1827, quan la seva mare tenia 45 anys, la qual es torna a casar als 50 anys amb l'advocat barceloní Josep Coroleu.

Una germana de Teresa, Nicolasa, (la tia Colasina, que aviat descobrirem) es va maridar amb Joan de Balle, que després seria diputat per Catalunya a les Corts de Cadis i Vice-President de les Corts Espanyoles de 1808 i 1820.

El matrimoni Moragas Tavern va tenir vuit fills, cap dels quals no va seguir la tradició Familiar de fabricant i negociant. Rosa es va casar amb Josep Oller Ixart, de qui va néixer el que després seria l'escriptor Narcís Oller Moragas. Josep, el primogènit i hereu, advocat de prestigi, es va casar amb la filla del pintor Vicenç Rodés, Júlia. Rafael, oficial de l'Armada, es va casar a Cuba amb Enriqueta Tierry. Teresa es casà dues vegades: amb Antoni Montserrat i amb Gabriel Montseny. Joana ho farà amb un cosí del seu cunyat Josep, Francesc de Paula Ixart, matrimoni del qual naixerà l'escriptor i crític, Josep Ixart i de Moragas. Fidel es casà amb Carme de Balle; Vicenta, morirà soltera i Maria esposarà Pelai de Llanes.

Aquesta serà la generació que tancarà el cicle dels Moragas industrials i comerciants, que esdevingueren polítics d'èxit, advocats de prestigi i escriptors reconeguts.

Desmentint, almenys pel que fa als Moragas, el que ha dit F. Cabana, referent a una burgesia catalana del segle XIX *que té una escala de valors en què la feina ben feta i l'esperit de treball són els grans títols nobiliaris. Per això els rebutgen quan els són oferts* ⁸¹, la nostra família de notables sol·licita a Ferran VII, el 1831, que els sigui despatxat l'escut d'armes i el títol de noblesa.

A què es deu aquest afany d'ennobrir-se, tot just quan l'estrella dels Moragas començava a decaure com a comerciants i industrials?

El títol ve a arrodonir una trajectòria que els ha dut a ser *diferents* de la resta de catalans i d'espanyols; són més cultes, més refinats, més llegits..., per tant, calia confirmar-ho. I a més -com afirma Bergeron- el negociant digne de ser assimilat a l'aristocràcia era sempre aquell que, d'una forma o altra, havia servit els interessos i els plans del poder. En el nostre cas concret, sospitem que els molts deutes de la Corona amb els Moragas a causa de les guerres, com a conseqüència dels proveïments de les tropes, deuria impel·lir el Monarca a pagar aquests deutes amb títols. Tanmateix els Moragas saben bé que un títol és també un certificat de bona conducta, i per tant, un aval de crèdit ⁸². D'altra banda, la nostra família, que ja havia passat els temps del treball sense fre -com veurem- havia pogut refinar-se i adquirir mobles, antiguitats, gravats, col·leccions de coses ben diverses..., però els mancava la peça més preuada: el reconeixement reial. És exactament el que diu Pierre Bordieu:

El poseer aquello que es viejo y antiguo... aquellas cosas que provienen del pasado, esa historia acumulada, guardada como un tesoro, cristalizada, poseer títulos nobiliarios o nombres nobles, castillos o casas historicas, pinturas y colecciones, tener

todavía esos vinos viejos y esos muebles antiguos, es dominar el tiempo... gracias a todos esos objetos y posesiones que tienen en común el hecho de que no pueden conseguirse si no es con el tiempo, contra el tiempo ⁸³.

50 El **Despacho confirmatorio** del títol de noble per a Fidel Moragas Dot i per els seus fills, utilitzant l'argot propi del cas, afirma que la família Moragas és tinguda i reputada *no solo por cristianos viejos, limpios de toda mala raza de Moros, Judios o penitenciados por la Santa Ynquisición y sin afección la mas leve a defecto alguno: sino por personas principales y antiguas de ilustre nobleza y esplendor en el referido Principado de Cataluña, habiendo ejercido los empleos de República, en los pueblos, donde respectivamente se han avecinado y establecido, teniendo bienes raices y hacienda, y con enlaces, entronques y alianzas a las primeras Familias, estando domiciliados como Nobles; frecuentando como tales con los de igual clase, llevando el mismo porte y carácter, asi en la referida Villa de Valls, como en el resto del Principado sin contradicción alguna [...]* ⁸⁴.

La veritat és que fins aquella data, els Moragas ni havien tingut càrrecs en la República, ni s'havien relacionat i molt menys havien vestit com els nobles.

Quan Francesc Moragas, Ciutadà Honrat de Barcelona -diuen- s'instal·la a Valls, aquella població tenia 3.094 habitants, distribuïts en 656 famílies. Anys més tard, el 1768, hi havia a Valls 6.375 habitants, i el 1787, eren ja 8.182. De tots ells, al 1716 -segons Núria Sales-, únicament dotze eren cavallers, entre els quals no hi trobem pas el nostre Moragas. La meitat de la població era botiguera o artesana i només 15 veïns eren pagesos. Al costat d'aquestes categories, els mendicants eren 200 ⁸⁵!

Com ja hem observat, al final del segle els Moragas s'havien fet amb una posició social i econòmica de primera magnitud, que pel que sembla -i seguint el testimoni, durant la guerra del francès, de Rosa Dot- havia despertat les enveges i gelosies de tota la població, al mateix temps que es consolidaven com els notables per excel·lència de la vila. Al final del segle ho expressava un amic de la família, l'escriptor J. Sardà, que, en parlar de Josep Moragas Tavern, deia:

[...] no solo aparece en D. José de Moragas el tipo del Hereu de que antes he hablado, sino, además, uno de los representantes más acabados de una clase que va desapareciendo o por lo menos transformandose radicalmente: la clase media de nuestras capitales campesinas. Herederos de la antigua autoridad feudal, la cual ejercía no por juro de ley sino por el prestigio de la tradición y de la mayor cultura [...]

De las ruinas de aquella ha surgido el caciquismo actual que, fomentado por nuestra organización política, lejos de ser, como era, por punto general, su antecesora, un elemento de cohesión, un elemento conservador sano y genuino, constituye por lo contrario un disolvente activo cuya acción corroe hasta las entra-

ñas, con el encarnizamiento de las luchas de campanario, el mundo de nuestros campos y de nuestros pueblos ⁸⁶.

I és que la definició que hem fet dels Moragas com a Notables i com a elit local, si bé parteix del seu estatus, de la seva fortuna i de llur funció, s'esmuny molt més enllà. Es converteixen en símbols que asseguren el respecte i l'admiració, i també, sensu contrari, l'enveja i la reprovació. És el que Chaussinand ha denominat *le mystère de l'argent* ⁸⁷. Prestigi que atraurà des del Bisbe de Menorca, a l'inici del segle XIX ⁸⁸, fins al General Prim, a la dècada dels seixanta, demanant a Josep Moragas que utilitzi la seva influència per a neutralitzar l'Ajuntament de Tortosa, entestat a modificar el traçat del ferrocarril, perjudicant el constructor i concessionari Andrés Campo.

52

Però el seu paper de notable i d'elit local, és la d'intermediari amb el poder o amb la *societat*, com posa de manifest aquesta carta que citem extensament:

Mi estimado amigo: desgracia mía es no poder escribir a V. sino cuando se temen desventuras o cuando las hay. La muerte de mi hijo Carlitos no me atrevo a comunicarla directamente ni a mis hermanos ni a mis hijos, y asi me he determinado valerme de V. otra vez para que por el conducto de la amistad puedan saber este infortunio por que sé que les transtornará bastante, no tanto por su fallecimiento tan inesperado, como por el estado de orfandad en que quedamos, y por el sentimiento que tenemos. V. sabrá con aquella prudencia que le es característica darles este trago amargo poco a poco asi como lo hemos apurado nosotros todo de un golpe.

[...]

Després d'explicar detalladament el procés de la malaltia diu:

Llamamos al Asistente para que fuera por el medico, y mientras fue aquel le entraron unas convulsiones espasmódicas tan fuertes que nos horrorizaba y después de un rato de tenerlas principiò a sacar sangre por la boca. En este estado le encontró el médico a cuya vista mandó sangrarle y darle fuerzas, poner sinopismos, pero todo fue inútil; las convulsiones se fueron apaugando a medida que la vida se le iba acabando hasta que en fin a las siete de la madrugada del 25 dió su alma al criador

de todo. [...] Decir a V. nuestro sentimiento es por demás el encarecerlo. Mercedes sobre todo ha derramado y derramará más lágrimas que no merece su suerte, pues es mas digna de envidia que de lastima, atendido lo poco que se le espera a un mortal en la tierra ⁸⁹.

Els Moragas, doncs, es converteixen en una mena d'agents a qui es recorre per anunciar la mort d'un fill, tement una reacció dramàtica de la família, de manera que el notable es converteix en un confessor i confident a qui s'expliquen intimitats com els detalls de l'agonia del fill. Són aquest tipus de circumstàncies les que ens informen del paper d'observadors privilegiats i alhora de control social que els Moragas, com a notables, exercien.

53

També a ells es recorre per trobar feina o fugir de Valls:

Mas de lo que es de esperar os interesais Querido Narciso en los encargos que os hago, y siento daros tanta molestia por pretensiones que no está su logro tal al alcance como desearía. Bajo este supuesto he pensado que en atención de haber muerto pocos dias hace la niña Asumpcion y serme indiferente habitar en esta o en cualquier otro punto, si diera la casualidad que en esa hubiera alguna ocupación aunque fuera insignificante, apreciaría de U. me lo avisara pues con las relaciones que pudiera V. proporcionarme y recogiendo cuantos fondos me serian posibles, tal vez en esa podriamos con el producto de una y otra cosa pasarlo como en esta, y siempre es otra cosa vivir en esa que no en este rincón de mundo, donde a primera vista ya sabe uno lo que puede dar de sí la permanencia por dilatada que sea ⁹⁰.

Conta el Baró de Maldà ⁹¹ que, en passar per Valls, el 1794, va trobar els carrers de la vila amb un empedrat desigual, però en canvi destaca les cases *de frentes pintats, semblen de famosa vila, com és la de Valls*. Una d'aquestes cases esgrafiades era la dels Moragas, situada al carrer del Forn Nou, malauradament avui desapareguda. La importància de la casa en la idiosincràsia d'aquesta família de notables era destacadíssima. En efecte, a diferència del cas francès o anglès, on el terme família s'aplica a la burgesia, i el de casa a l'aristocràcia, com a sinònim de llinatge ⁹², a Catalunya la casa és l'autèntica representació de l'autoritat i la protecció, de la dependència i de la solidaritat entre els membres de la família sota l'autoritat del cap de casa ⁹³. La casa és la família, és una forma d'entendre l'ordre social ⁹⁴. Creiem que cap cita millor que aquesta d'E. Kant, ens permetrà entendre aquest concepte:

La casa, el domicilio, es el único bastión frente al horror de la nada, la noche y los oscuros orígenes; encierra entre sus muros todo lo que la humanidad ha ido acumulando pacientemente por los siglos de los siglos; se opone a la evasión, a la pérdida, a la ausencia, ya que organiza su propio orden interno, su sociabilidad y su pasión. Su libertad se despliega en lo estable, lo cerrado, y no en lo abierto ni lo indefinido. Estar en casa es reconocer la lentitud de la vida y el placer de la meditación inmóvil [...]. La identidad del hombre es por tanto domiciliaria, y ésa es la razón de que el revolucionario, el que carece de hogar y de morada, y que tampoco tiene, por tanto, ni fe ni ley, condense en sí mismo toda la angustia de la errabundez [...]. El hombre de ninguna parte es un criminal en potencia ⁹⁵.

La casa dels Moragas, com la de tots aquests notables escampats per arreu de Catalunya, és el triomf d'allò que és privat, de l'especialització funcional del seu interior, i òbviamment d'un concepte nou, el de confort. I confort vol dir -com veurem més endavant- aigua corrent, especialització del moble (calaixeres substituïnt les caixes de núvia, butaques, cortines, damassos, vitrines...), llits individuals, etc. Però per damunt de tot és la consolidació d'una característica ben pròpia: no aparentar, no fer excessos exteriors, no donar peu a l'enveja, amagar l'autèntic luxe, no en la forma, sinó en el contingut, el confort en la intimitat de la llar. Com ha destacat M. Segalen ⁹⁶, l'hàbitat s'ha transformat i es transforma per als canvis familiars. És sensible als comportaments, l'espai interior de les cases reflecteix i reforça l'augment d'intimitat familiar. La casa moderna, dirà Ariès ⁹⁷, garanteix la independència de les habitacions, col·locant portes als passadissos d'accés. Neix el confort i la intimitat, la discreció i l'aïllament, però també el *rebres* al saló, i *satisfer els capritxos socials*, escriurà Sagarra ⁹⁸ fins que el cafè prendrà el protagonisme, ja a l'acabament del segle. Neix el saló, però també l'estudiet, per a escriure les nombroses cartes.

Un hàbitat burgès que resumeix així G. Montroni:

La separazione e la natura esclusivamente residenziale che vanno assumendo antichi spazi sono i presupposti di quell'intimità familiare che è uno dei tratti distintivi dello stile borghese di vita. Il consolidamento di un habitat fondato su questa divisione è intimamente correlato da un lato con una sorta di moralizzazione della vita domestica e dall'altro con una nuova forma di isolamento della donna. La maternità e l'educazione dei figli, la cura ed il controllo della "machina d'abitazione", l'esibizione, a livelli di reddito più elevati, di un lusso che i nuovi codici culturali vietano agli uomini di ostentare sono i compiti della donna borghese. Quanto più l'uomo riduce i colori e la vistosità del proprio abbigliamento, tanto più questo sarà nella donna ricco e dovizioso. La società borghese scopre, anche ai suoi livelli meno elevati, il brillante, quel brillante che -comme lamentava nel 1919 la scrittrice Neer,- aveva fatto sparire corniole, agate, turchesi, granati che la famiglie prima di allora "si trasmettevano di generazione in generazione" ⁹⁹.

La casa dels notables, d'aquesta burgesia emprenedora i eficaç, a cavall entre els segles XVIII i XIX, com els Moragas, és una acumulació d'objectes artístics, de papers, de llibres -llibres per tot arreu, com veurem més endavant-, de curiositats, i col·leccions, d'antiguitats que, sota clau i en vitrines, indiquen unes somniades arrels ancestrats, quasi mítiques ¹⁰⁰. És la representació d'aquelles paraules del **Despacho Confirmatorio** que hem vist: *Acerca de su origen y en el modo de pronunciarse [el nom Moragas], andan discordes dichos genealogistas, pues unos le hacen proviniende de los Romanos, Familia consular, de la que fue Lucio Moragas o Monrava, antes de la venida de Nuestro Redentor Jesucristo, y del General Monruga que lo fue del Emperador Onorico...*

Dissortadament, no disposem de cap document sobre la casa dels Moragas, però les informacions orals ens han permès reconstruir mínimament les seves estances.

La casa dels Moragas, construïda el 1771, tenia façana a dos carrers, amb pati i jardí posterior. La façana esgrafiada, com les que descrivia el Baró de Maldà, amb balcons i finestres. D'una gran austeritat, però sense exagerar, com la dels Sagarra a la plaça del Blat, era un autèntic palau, no únicament pel seu confort, que veurem amb deteniment més endavant, sinó per un fet cabdal: la botiga dels Moragas no era situada a la mateixa casa, sinó en un altre local, convenientment allunyat, consolidant així un model burgès que distingeix la llar de la feina i el negoci ¹⁰¹. I un fet característic: una quantitat immensa de matalassos i roba de llit, reflectida en tots els inventaris i que ens informa de l'enorme ocupació, habitual o esporàdica, de la casa, com a eix d'una família àmplia.

La gran entrada principal tenia dues portes. La primera donava a l'habitatge dels criats. La segona, a l'escala senyorial. Per aquesta s'accedia al celler, al lloc on es guardaven els carruatges i a les plantes superiors.

A la primera planta hi havia la cuina, rebost, menjador dels criats i minyones, dues habitacions per al servei, més tard habilitades com a estudi i biblioteca de dret, fonamentalment. També una comuna, d'ús dels criats.

A la segona planta o noble: rebedor amb arquetes espanyoles i diversos quadres. Dos salons, el principal, i un altre, més íntim. Vàter modern. Sortida al jardí. Sala de música amb piano de cua. Habitacions dels senyors, pràcticament totes amb avantsala i vestidor, en total sis, de les quals quatre donaven a l'exterior, una a un pati interior, i una altra sense ventilació.

D'algunes d'aquestes habitacions, fins i tot en sabem el color, mercès

a una carta de 1840, de Rafael Moragas Tavern al seu germà Josep: *El alcoba del cuarto principal o sea el de la parte de San Pedro de color de perla y el cuarto un verde claro y los cielos rasos algo oscuros los balcones el mismo color que tienen ahora o color de perlas, el salon largo amarillo de limon y el techo claro; la sala un color azul y al cuarto del terrado un verde fuerte* ¹⁰².

La tercera planta era destinada bàsicament a estudi, biblioteca i arxiu. També dues habitacions per a invitats.

Quarta planta, golfes.

60

La majoria de mobles eren d'estil imperi, fernandí i alguns d'estil isabelí. Els quadres eren gravats del XVIII i XIX. Algunes fotografies i daguerreotips i quadres de Vicenç Rodés, sogre de Josep Moragas Tavern.

La fusteria de les portes i finestres, d'estil provençal.

No es tracta, doncs, de la casa ostentosa que els *parvenu* dels March, s'han fet construir a Barcelona ¹⁰³, perquè, de fet, ni volien aparentar ni la societat valenciana requeria més guarniment. Però l'essència del casal era la mateixa: una distribució que reflecteix l'especialització i una estratificació dins la mateixa llar. I, sobretot, el protagonisme del saló en tota la vida de la llar.

Evidentment, tot era pensat per al nou concepte de la vida. Ho demostra impecablement un manual d'higiene del 1829, de la biblioteca dels Moragas:

Nos maisons sont nos prisons, dit un vieil adage: nous y sommes en effet claquemurés durant les trois quarts de notre existence; c'est le plus important de nos vêtements; nous devons donc appliquer tous nos soins à les rendre saines et agréables ¹⁰⁴.

Però l'eix central de la casa és certament el cap de casa, l'hereu, el paradigma del qual serà Josep Moragas i Tavern:

Fué, no el jefe de una Familia, sino como el cabeza de una gens. Su casa solariega de Valls fué, mientras él vivió, la casa de los Moragas; el refugio donde iban a guarecerse en la adversa fortuna como bajo las ramas del tronco que vió colgar su primer nido, los deudos próximos o remotos que al jefe estaban unidos por el vínculo de la sangre. El apellido Moragas, aun en tercero o cuarto lugar, era llave segura que abría a cualquier hora las puertas

de aquella mansión. Allí encontraba amparo el desvalido, auxilio el menesterozo, consejo el vacilante, freno y estímulo a la par el entusiasta, un padre y un ejemplo todos.

No tan sólo era su casa el templo de la Familia, sino un pequeño centro de cultura para la población y para toda la comarca¹⁰⁵. Setanta anys abans d'aquest llibre de Moragas Tavern, la seva àvia Rosa Dot escrivia al seu cunyat Fidel, frare mínim, i li concretava aquesta intimitat de la casa:

penso que mon marit t'haurà dit que se'ns ha proporcionat lo vendre la casa del costat i amb aquest motiu tindràs un quarto decent a la teva disposició on podràs estar allí amb llibertat i rebre allí les persones del teu agrado sia per convensio sia per diversio...

pensa que totes les coses seran executades per consell teu amb la intel·ligencia que tu dones els consells sense jo demanartelos¹⁰⁶. Vegem què es feia en una casa com cal a mitjan segle XIX, segons la Guia del ama de casa, de Carlos Yeves:

El modo mas racional de distribuir los dias de la semana, es el siguiente:

Lunes: jabonar

Martes. Hacer legia

Miercoles: aclarar la ropa

Jueves: repasarla, y hacer las compras de telas, ropas, articulos de tocador, y demas que requiera con especialidad la presencia del ama.

Viernes: planchar la ropa.

Sabado: hacer la limpieza semanal de la casa.

Domingo : cumplir con los deberes religiosos; atender a la limpieza de las personas con alguna mas detencion de lo que se acostumbre diariamente; emplear algun tiempo en provechosas lecturas; hacer visitas, y procurarse alguna distracción ¹⁰⁷.

Un horari no pas massa allunyat del que seguia la mare de Sagarra:

La meva mare es llevava a les vuit quarts de nou, anava a missa i començava de seguida a ocupar-se del règim domèstic, que no deixava de ser complicat.

Aleshores la meitat de la indumentària i molta roba d'ús fami-

liar es confeccionava a casa. Les cosidores i mitges modistes es passaven hores i hores a domicili; les que treballaven només que roba blanca, llençols, tovalloles, calçotets i camises de dormir, duraven dècades, i també feien anar la màquina de cosir sota l'ull vigilant de la mestressa.

L'única fantasia personal de la meva mare eren les seves gàbies d'ocells, de les quals es parlarà, perquè formaren un dels més originals esplais de la meva infantesa. Els ocells li ocupaven un parell d'hores tots els matins.

62

A les tardes, la meva mare complia deu minuts de migdiada; després es vestia per anar a les seves visites de reglament i no deixava mai de freqüentar la parròquia o capella on estava exposat el Santíssim. A tres quarts de vuit en punt s'encenien a casa els ciris de l'oratori, les minyones deixaven la cuina, la mainadera la canalla i el criat les botes a mig enllustrar, i acudien al rosari, dirigit sempre pel cap de casa. Després, tothom a sopar amb una puntualitat extrema, i a les onze quarts de dotze ja no hi havia ningú despert. Els meus pares anaven molt de tard en tard al teatre, gairebé mai a l'òpera, i això que a tots dos els agradava l'espectacle; però el règim de casa era d'una natural austeritat i la satisfacció s'aconseguia de portes endins ¹⁰⁸.

Hem observat la diferència de sumptuositat de la casa dels March, a la Rambla de Barcelona, i la casa del Moragas, al Forn Nou de Valls. Però en canvi la família vallenca tenia un luxe del qual no gaudien els March. Es tractava de la casa de camp. No entesa pas com un centre agrícola, que ho era, sinó com a lloc d'evasió i també d'una certa vida social, més relaxada que la de Valls a l'hivern i a la primavera. A l'estiu i part de la tardor, la família, ara sí entesa com a àmplia i no troncal, es refugia al Bosc de Valls, a la casa patricial, on els acull un paisatge netament rural, però perfectament controlat, de naturalesa domada. Bé, domada del tot no ho devia ser quan el 1842, llegim en la correspondència dels Moragas, coses tan esgarrifoses com aquesta:

“Ayer todos los de la Familia y señores Comerma fuimos al bosque a pasar el día echandoos más de menos como nos sucede siempre que disfrutamos más que los días en general”

“... mas la criatura dio el grito al momento y acababa de ser

presa de un lobo, al volver a la casa preguntó por el niño y viendo que no parecía lo buscaron toda la noche inutilmente y esta mañana han observado donde gritó la criatura debajo de un cerezo las patadas del lobo y la señal de donde arrebató la víctima que se llevó hasta el bosque de Coll en donde han encontrado las costillitas, las tripas, los pantaloncitos y no se que más lo que me ha afectado... 109 "

Però a excepció d'aquests ensurts passatgers, la vida al Bosc s'esllanguia tranquil·la, només interrompuda per la visita del mossèn, que celebrava missa a la capella de la finca, o pels mossos de l'esquadra que feien la seva ronda habitual. Tanmateix, la casa del Bosc servia també de refugi en temps d'epidèmies i allí feien cap tots els Moragas escampats arreu de Catalunya i d'Espanya.

Aquesta vida plaent, en el benentès que l'activitat comercial no s'aturava mai per al cap de casa i per a l'hereu, es podia mantenir molt pel damunt de la immensa majoria de la població gràcies a una gran fortuna acumulada en ben pocs anys, pràcticament aplegada entre 1760 i 1820. Ho podem seguir perfectament a través dels dots.

La primera època de dot de què tenim constància l'atorga Josep Moragas, perxer de Valls, el desembre de 1760, per a la seva filla Francesca, que es maridava amb el pagès de la mateixa vila, Josep Pocurull: "De frat i certa sciencia confessam y reconeixem a vos Joseph Moragas perxer de la mencionada Vila de Valls consogre y sogre respecte nostre, a est contracte particular, que en lo modo baix expressador nos haven donat entregat y tenim de vos rebut [...]".

El dot, tot i ser notable, no havia de tenir la importància del que, temps a venir, havien de materialitzar-se per part del mateix perxer. S'establia aquesta donació en la quantitat de 200 lliures barceloneses, a la qual s'afegia roba diversa : tres faldilles d'"estamenya i cotó blau", quatre gipons, tres justillos, sis camises, dues camisoles, dos davantals de cotó i finalment tres caputxes d'escot negre i blanc. Tot en una caixa de pi "nova ab pany i clau".

L'any següent, el dia de Santa Tecla de 1767, Moragas casa l'altra filla Maria amb un corder, també de Valls. La fortuna anava pràcticament igual. Aquest cop la quantitat en diners eren 225 lliures barceloneses, i l'aixovar era un xic més abundant: hi trobem matalassos ,coixins, llençols, tovalloles, "camises noves", enagos blancs, davantals ("dos nous y un usat", i un altre "per anar al forn"), set camises, armilles de "pinyó". Tot també en una caixa no pas de pi, sinó de "noguer y nova". A més, el dot també inclou un anellet d'or.

Aquesta època afegeix, però, una data important, que després veurem variar ràpidament: "dita Maria ha dit no saber escriurer ha firmat de sa voluntat lo altre dels testimonis".

Qui es casarà l'any següent serà Joan Moragas Fortuny, el qual sembla que féu un bon enllaç, ja que va rebre del seu consogre, el corder

Joseph Ballester, un dot per a la seva filla Úrsula, de 500 lliures barceloneses, més del doble del que podien donar els Moragas.

Precisament entre aquests anys i el final del segle XVIII han d'ésser situats els de l'expansió dels Moragas. Els dots ho reflecteixen perfectament. Hem vist com aquests eren, el 1760 i el 1768, de 200 a 225 lliures. El 1801, quan Fidel Moragas Fortuny casa les seves filles Maria i Josepa Moragas Leonart, amb dos comerciants de Valls, Lluís Arnet i Andreu Fortuny, pot dotar cadascuna amb una xifra vint vegades superior a la de quaranta anys abans: 4.000 lliures barceloneses que entrega dues vegades en la mateixa acta. A més, l'aixovar s'ha multiplicat també i s'ha augmentat en qualitat: indianes, musselins, sedes, fils, setins, brodats i velluts.

La fortuna i els negocis dels Moragas devien anar d'allò millor, perquè tan sols quatre anys després d'aquells dos dots, l'altra filla, Rosa, es casa amb el pagès i negociant de Torredembarra, Magí Gatell. Rosa Moragas i el seu marit rebran del seu pare i sogre la quantitat de 7.000 lliures barceloneses, més l'aixovar corresponent, que és entregat, no ja en una caixa de pi o noguer, sinó en dues calaixeres de caoba "ab taps de pedra".

Segueixen els matrimonis i la fortuna. El 1806, la filla Narcisa Moragas Dot es casarà amb Anton Amigó, comerciant d'Igualada, la qual rebé en dot de matrimoni 6.000 lliures i l'aixovar en "dos calaixeres de caoba ab taps de pedra, panys y demes guarnicions de plata".

El mateix any 1806, en plena guerra amb Anglaterra, que tant havia de perjudicar els negocis dels Moragas, Fidel Moragas i el seu fill Josep entreguen a Joan Moragas Leonart, casat des del 1798 amb Sabina Arnet, unes altres 6.000 lliures, l'aixovar corresponent, i aquest cop, en lloc de la roba de la núvia, una important quantitat de joies: arracades, anells i "una joia tota de diamants".

És a dir que en cinc anys, tot just els de més recessió econòmica, els Moragas entregaran dots en metàl·lic per valor de 27.000 lliures barceloneses!

Passada la crisi oberta per la Guerra del Francès, a Tarragona en especial ¹¹⁰, el període absolutista es tanca per a la família Moragas amb un bon balanç, ja que el 1820, Josep Moragas Leonart pot entregar a la seva filla Josepa Moragas Dot 12.000 lliures barceloneses com a dot

pel seu matrimoni amb Josep Gassol Porta. No cal dir que no hi fal-
ven dues calaixeres ben guarnides i plenes de roba. Però ara té més
importància el petit tresor en joies que acompanyen el dot: un parell
d'arracades de diamants; dues orquilles d'or amb un topazi a la tanca;
un braçalet d'or; un rellotge d'or; dues orquilles de diamants; un soli-
tari de diamants; dos parells d'arracades de corall encastades en or;
un collaret de corall amb tanca d'or; dos parells de braçalets de corall
amb tanca d'or; un collaret de coralina blanc i arracades a joc guarni-
des d'or; un collaret d'àmbar amb tanca d'or; una creu amb cinc topa-
zis; un parell d'arracades de perles; dos anells de topazis guarnits de
perles; un anell amb maragdes; dos anells amb un granat; un anell
amb quatre pedretes, i un collaret de granat amb tanca d'or. I tot això
per a una filla secundogènita!

67

Aquesta època de 1820 és la darrera de la sèrie que es conserva.
Certifica, doncs, com la fortuna del comerciant i fabricant Moragas no
ha minvat, sinó tot al contrari fins en aquesta data, malgrat els infor-
tunis de les guerres , la crisi del comerç i el canvi d'escenari econòmic
que farà entrar tota una altra classe social en els grans negocis del
moment ¹¹¹.

Mentrestant els interessos econòmics i empresarials del Moragas han variat. Ja hem dit de quina manera adquireixen terres com a símbol de prestigi social, però també com a valor segur, per reforçar el seu poder com a elit local i també com un element bàsic en les estratègies matrimonials ¹¹². És justament el que fan els burgesos italians, que converteixen progressivament la seva fortuna comercial en patrimoni immobiliari ¹¹³. Aquesta nova inversió permetrà tenir als Moragas una cosa que feia quasi 100 anys de què no gaudien; temps per a la cultura, temps per dedicar-se al prestigi social, a salvaguardar la seva posició *au coeur de la mêlée sociale*, i sobretot per fomentar la seva pròpia estima ¹¹⁴. No es tracta, doncs, d'una burgesia parasitària o d'una elit premoderna -com l'ha definida Alberto Banti ¹¹⁵-, sinó d'una nova font d'interessos socials, intel·lectuals i econòmics. Tot i que certament al final de segle, es convertiran progressivament en purs i simples rendistes allunyats de la terra, trencant aquell cordó umbilical que els unia als orígens. I tal vegada també aniran adquirint una certa mentalitat que encara els era difícil d'assimilar: la indústria com a element fonamental de l'economia. Com recollirà Narcís Fages de Romà:

Cultura y fabricació
 Viscan en bona unió,
 Si empero hi ha competència,
 No es dubtosa la sentència:
 Lo fabril, lo industrial,
 Deu cedir a lo rural ¹¹⁶.

Fins aquí un retrat general dels Moragas, però el que ens interessa ara és endinsar-nos en el seu món secret, en la intimitat de les seves vides,

en el reflex personal de tota aquesta vida externa en el secret del dormitori, en la lectura solitària. Un món vedat a la majoria de la població, com ho expressa un tal Grignon, obrer, citat per J.P. Thomas:

Nous qui n'avons jamais connu les douceurs de la vie domestique, nous sommes condamnés, soit à vivre dans un célibat monotone et désespérant, soit à élever nos enfants dans la plus affreuse misère! 117"

NOTES

- 1 **Sagarra, J.M.** de. Memòries. I. p.117
- 2 **Ginzburg, C. i Ponti, C.** El nombre y el como... p.69
- 3 **Ginzburg, C.** Microstoria... p.532
- 4 **Levi, G.** Sobre microhistoria. p.41
- 5 **Ginzburg, C.** Microstoria. p.524
- 6 Cftar. **Serrano, Carlos.** Historia cultural: un género en perspectiva. p.102
- 7 **Vovelle, M.** Ideologies y mentalidades. p.19
- 8 **Levi, G.** La herencia inmaterial. p. 48
- 9 Cftar. **Perrot, M.** Historia de la Vida Privada. IV p.9
- 10 **Goody, J.** Evolución de la familia y del matrimonio en Europa p.21
- 11 **Segalen, M.** Antropologia històrica de la familia. p.20-21
- 12 Cftar. **Stone, L.** Familia, sexo y matrimonio... p.22
- 13 **Levi, G.** La herencia inmaterial p.13
- 14 **Fontaine, L.** Rôle économique... p.5
- 15 Cftar. *Amb tot i el més que dubtós valor d'aquest llibre: Laslett, Peter.* El mundo que hemos perdido. esp. pp.310-312
- 16 **Pazzagli, Rossano.** Famiglie e paesi... p. 227
- 17 **Daumard, A.** Lo studio della borghesia francese... p.535
- 18 Que sigui escassa, no excusa la seva recerca, o si més no confirma la poca validesa de la investigació. Massa sovint, davant d'aquesta escassetat, hom recorre a la imaginació, com en molts estudis peninsulars on es promet analitzar la intimitat familiar i aquesta es redueix a analitzar uns documents tan oficials i poc fiables com els documents notariais. Cftar. **Cruz, J.** Gentelmen, Bourgeois and revolutionaries. També: **Portillo, José M.** Del sujeto al discurso...
- 19 **Vovelle, M.** Ideologies y mentalidades p.50
- 20 **Laslett, P.** El mundo que hemos perdido. p.114
- 21 **Sagarra, J.M.** de. Memòries.I. p.151
- 22 **Anderson, M.** Aproximaciones a la historia... p.48-49
- 23 **Thomas, J.P.** Le renouvellement des approches... p.375
- 24 **Farge, Arlette & Foucault.** Le désordre des familles... p.15
- 25 **Stone, L.** Familia, sexo y matrimonio... p.18
- 26 **Ariés, Ph.** El niño y la vida familiar... p.534-535
- 27 **Wray McDonogh, Gary.** La buenas familias de Barcelona p.265-266
- 28 **Stone, L.** El pasado y el presente p.250-251
- 29 **Stone, L.** Familia, sexo y matrimonio p.335-339. Pel concepte de Notables, vegeu: **Pro Ruiz, Juan.** Las elites de la España Liberal. Segons Berryer, citat per **Daumard, A.** Les bourgeois et la bourgeoisie en France p.256
- 30 **Chaussinand.** Les notables... p.1068
- 31 **Flaubert, G.** L'educació sentimental p.21
- 32 **Laslett, P.** El mundo que hemos perdido. p.47. Referit als Baldrich, de Valls. **Sagarra, J.M.** Memòries.I p.34
- 33 **Fidel Gatell Moragas a Fidel Moragas Dot.** Añasco. 9-10-1850. (El subratllat és meu).
- 34 **Per al cas espanyol cftar: Cruz, J.** Lealtad y meritocracia... p.106
- 35 **Anderson, M.** Aproximaciones a la historia... p.38
- 36 **Perrot, M.** Funciones de la familia. Hist. de la vida privada. IV p.114. Pel cas català, cftar: **Fernández, R.** La burguesia barcelonesa... p.9
- 37 **Fleury.** Obligaciones de los amos y de los criados p.9-10 (Biblioteca Moragas)
- 38 **Lamennais, F. R. de.** El absolutismo y la libertad... p.20 (Biblioteca Moragas)
- 39 **Félix, R.P.** Le progrès par le christianisme... pp.65 i 97 (Biblioteca Moragas)
- 40 **Monlau, Pedro Felipe.** Higiene del matrimonio p.7 (Biblioteca Moragas)
- 41 **Rosa Dot a J. Moragas Lleart.** Valls. 5-2-1815 Fons Moragas. AHT
- 42 **Jeroni Tavern.** Consejos a mi hija Teresina Barcelona, 15-12-1820. Fons Moragas. AHT.
- 43 **E. Figueras a Josep Moragas Tavern.** Madrid. 31-06-1851
- 44 **Moragas Tavern, J.** L'hereu... p.47
- 45 Cftar. **Ruiz Torres, P.** L'època de la raó p.146
- 46 **Fontaine, L.** Rôle économique de la parenté... p.7
- 47 **Vovelle, M.** L'enfance et la famille... p.20.
- 48 **Kocka, J.** Bourghesie europeec... p.19
- 49 **Delumeau, J.** Histoire des pères... pp. 69 i 206. I **Vovelle, M.** El hombre de la Ilustración. p.11
- 50 **Laslett, P.** El mundo que hemos perdido p.40
- 51 **Cappalletto, G.** Storia di famiglia p.140
- 52 **Riquer, Martí de.** Quinze generacions... p.9
- 53 Cftar. **Stone, L.** Familia, sexo, y matrimonio. p.127
- 54 **Perrot, M.** Introducció Hist. Vida Privada IV. p.11-12

- 55 **Sagarra, J.M.** Memòries I. p.28
- 56 **Dauphin, G.** Ces bonnes lettres. p.191. Aquest llibre, que ens veurem obligats a citar més vegades, és una rara i extraordinària aportació, -que jo conegui- en tot el panorama europeu, a l'anàlisi d'una correspondència familiar burgesa, la primera meitat del segle XIX.
- 57 **Dauphin, G.** Ces bonnes lettres. p.194
- 58 *Idem.* p.103 i 25
- 59 **Terradas, I.** El Cavaller de Vidrà. p.173.
- 60 **Ariés, Ph.** El niño y la vida familiar pp.531-533
- 61 **Hébrard, Jean.** La lettre représentée. p.293
- 62 **Dauphin, C.** Les manuels épistolaires aux XIXe siècle p.219
- 63 **Daumard, A.** Lo studio della borghesia... pp.532-533
- 64 **Chartier, R.** Préface a Dauphin. Ces bonnes lettres pp.13-14
- 65 **George, Rambert.** Chronique intime....p.4
- 66 **Stone, L.** Familia, sexo y matrimonio p.20-21
- 67 **Yxart, J.** Pròleg a **Moragas Tavern, J.** L'Hereu p.28
- 68 **Vilar, P.** Els Barba, una família il·lustrada... p.59
- 69 **Klapisch-Zuber, Christiane.** La maison et le nom...p.35
- 70 **Vilar, P.** La Catalunya industrial... p.18
- 71 **Bergeron, L.** El hombre de negocios p.134
- 72 **Berg, Maxine.** La era de las manufacturas... p. 55
- 73 Rosa Dot a Joan Dot. 13-12-1813. El cansament dels Moragas després de la guerra és palpable en aquesta carta del seu encarregat a Valls, Francisco Badia, que el novembre de 1812, escriu a Josep Moragas: Vm. nunca ha pensado en poner fondos en esta [fabrica] sino en sacar lo que se pueda y por lo mismo la fabrica esta enteramente decaida, y sin poner fondos nunca puede ponerse en pie.
- 74 **Vovelle, M.** El hombre de la Ilustración p.26 i 30
- 75 **Banti, A.** Richezza e potere p.12
- 76 **Maluquer de Motes.** La gran transformació... p.57. Pel descontrol en temps de guerra vegeu: **Levi, G.** La herencia inmaterial p. 39
- 77 Citar. **Macry, Paolo.** La difficile identité des bourgeoisie italiennes. pp.348-349
- 78 Vegeu **Moricola, G.** Le profil patrimonial p.402
- 79 **Romanelli, R.** Sullo studio delle borghesie ottocentesche. p.9
- 80 Per als perxers vegeu **Molas, Pere.** Los gremios barceloneses del siglo XVIII p.499-501: La palabra catalana "perxer" designa al galonero o fabricante de galones, cintas y listonería. Su industria era de lujo, en la que se trabajaban tejidos de oro y plata.[...] Era un gremio moderno, aunque de los más antiguos del Arte de la Seda. [...] Capmany suponía que los "artefactos" del gremio de galoneros "formaban ya un ramo de exportación muy considerable" en los primeros años del siglo XVI. Estos productos eran fundamentalmente galones de seda, hilo, plata y oro; satines; cotonías, franjas, ligas, libreas, cintas de terciopelo, etc. Se trataba de tejidos muy cortos y estrechos que no podían señalarse con marcas y sellos.[...] Los productos de galonería, de carácter suntuario, eran caros y solían producir beneficios..
- 81 **Cabana, F.** La burgesia catalana... p.37
- 82 Pro **Ruiz, J.** Las elites en la España liberal p.54. **Bergeron, L.** El hombre de negocios. p.149
- 83 Citat per **Wray McDonogh, Gary.** Las buenas familias de Barcelona p.144-146. Per al cas de l'ennobliment dels Marc. Vegeu **Arranz, M. i Fuguet, J.** El palau Marc. p. 50-53. També **Fontana, J.** La fi de l'Antic Règim. p.43
- 84 **Despacho Confirmatorio** del Escudo de armas, nobleza y genealogía, enlaces, entronques, méritos y servicios que por su línea troncal paterna y legítimamente Corresponde a Dn. Fidel de Moragas, Natural de Valls, Arzobispado y Corregimiento de Tarragona en la Provincia de Cataluña... En Madrid: año de 1831.
- 85 **Sales, Núria.** Una vila catalana del segle XVIII. p.5-6
- 86 **Sardà, J.** Pròleg a Moragas Tavern, J. L'Hereu. p.12
- 87 **Chaussinand-Nogaret.** Histoire des élites en France p.302
- 88 Nada me dice Vm. sobre las ocurrencias de nuestro continente las que parece se presentan ya propicias ya adversas, ni tampoco me ha dicho Vm. sobre el recivo de la ultima letra, pues el de Madrid a quien se dirigia en nada me ha contestado hasta ahora[...] 1/4/1812

- 89 Carlos José Melcior a Fidel Moragas. 27-2-1830
- 90 José Rodón a Narcís Moragas. 27-01-1846
- 91 **Amat, Rafael d'.** Calaix de sastre.II(1792-1794) p.228
- 92 **Goody, J.** La evolución de la familia. p. 323
- 93 Cftar. **Chacon, F.** La familia en España p.25
- 94 **Wray McDonogh, Gary.** Las buenas familias de Barcelona. p.75 i 215
- 95 Citat per **Perrot, M.** Formas de habitación. Hist. Vida Privada. IV p.313
- 96 **Segalen, M.** Antropología histórica de la familia. p.192. Per al nou concepte de confort vegeu: **Goubert, J.P.** Du luxe au confort. p.22
- 97 **Ariès, Ph.** El niño y la vida familiar pp.528-529
- 98 **Sagarra, J.M.** Ob. cit. p.51 Cftar. també **López Guallar, P.** Vivienda y sociedad. pp.329-330.
- 99 **Montroni, G.** La famiglia borghese p.109
- 100 **Ranum, Orest.** Los refugios de la intimidad. Hist. de la vida privada. III p.214-215. Vegeu també **Triadó, J.** L'epoca del Barroc. p.226
- 101 Vegeu l'article ja citat de López Guallar, i també **Caracciolo, A.** L'età della borghesia...p.324 I **Ariès, PH.** El niño... p.25
- 102 Rafael Moragas a Josep Moragas Tavern. 18-08-1840
- 103 **Arranz, M. i Fuguet, J.** El Palau Marc. esp. p.99
- 104 **Raisson, Horace.** Code de la Toilette... (1829) p.248
- 105 **Sardà, J.** Pròleg a Moragas Tavern. J. L'hereu p.10-11
- 106 Rosa Dot (Maó) a Fidel Moragas (Palma). 3-5-1813
- 107 **Yves, Carlos.** Guia del ama de casa... (1855).p.49-50
- 108 **Sagarra, J.M.** Ob. cit. p.160
- 109 Carta de Josep Moragas Dot (Valls) a Fidel Moragas Tavern (Barcelona). 6-5-1842
- 110 Que les consciències de mitja Europa es varen veure trasbalsades per fets com el setge de Tarragona. en dóna compte la referència a Tarragona que fa Stendhal a "La Cartoixa de Parma". p.162
- 111 Àpoques de dot al Fons Moragas. AHT
- 112 **Drain, M.** La terre capital physique. capital symbolique p.26
- 113 **Banti, A.** Richezza e potere. p.397
- 114 **Corbin, Alain.** Le temps, le Désir et l'Horreur. p.13. També: **Bergeron, L.** Ob.cit. p.150
- 115 **Banti, A.** Richezza e potere p.385
- 116 **Fages de Romà, Narcís.** Cartilla rural. p.27
- 117 **Thomas, J.P.** Le renouvellement des approches... p.376

LES ARRELS INTEL.LECTUALS

Entre el món del primer Moragas de la nostra anàlisi, Josep Moragas i Leonart i el darrer que treurà el cap a les nostres pàgines, Josep Moragas Tavern, de la generació dels seus cosins Ixart i Oller, hauran transcorregut els anys probablement més actius i més revoltats de la societat europea. Els Moragas són fills de la Il·lustració, tant com anuncien un romanticisme allunyat de l'industrialisme i de l'optimisme de l'anterior generació.

Ser il·lustrat volia dir tenir un concepte nou del món, desconfiar de les antigues autoritats tradicionals, meravellar-se davant dels progressos del coneixement humà, de les arts i de la tècnica ¹, i en el marc concret espanyol significava europeitzar-se i comprometre's a l'enderroc de l'Espanya tradicional ². L'Europa culta era aleshores França, de manera que afrancesament era, i és, sinònim d'il·lustrat, de modern. No és que la Il·lustració influís directament en l'estructura i en la cultura del grup socioprofessional en què cal inscriure els Moragas, però sí que eren partidaris d'una llibertat d'iniciativa que els era tan fonamental com la igualtat i la pau ³. Veurem tot seguit com la seva cultura era àmplia, oberta, enciclopèdica i pràctica, general i tècnica al mateix temps. Preocupats per la bona lletra, tan indispensable per un bon dirigent d'una casa de comerç, amb perfecte coneixement del francès, de l'italià i que es defensaven en anglès. Els veurem estudiar a la Universitat de Cervera, -al igual del Cavaller de Vidrà ⁴- llatí, dret, filosofia i economia política, i tot amb un cert aire filojansenista. I quan tornen a Valls o a Tarragona, el que troben és credulitat, superstició i analfabetisme, de forma que, sense adonar-se'n, els seus gustos, la seva manera de vestir, les seves lectures, els han convertit en *afrancesats*, en allò que el reaccionari Lorenzo Hervás en deia *laropa de casi*

*todos los letradillos, que eren francesos en tot excepte en el naixement*⁵. Escoltem-ho en boca de Stendhal:

El gust per la llibertat, la moda i el culte de la felicitat de la majoria, al qual s'ha arrapat el segle XIX, no eren, als ulls de Fabrici, sinó una heretgia que passarà com totes les altres, però després d'haver mort moltes ànimes, de la mateixa manera que la pesta quan regna en una contrada mata molts cossos. I, a desgrat de tot això, Fabrici llegia amb delit els diaris francesos, i fins i tot feia imprudències per tal de procurar-se'ls ⁶.

78 Era el que Fra Raymundo Pujadas en denominava *hombres soberbios, orgullosos y sediciosos [...] arrebatados de un espíritu de Libertad e Igualdad [...]* ⁷.

Certament els ambients socials dels Moragas, en contacte amb la cultura il·lustrada i liberal francesa, però conservadors en aspectes socials, es trobaven compromesos ideològicament amb el trasbals revolucionari, però al mateix temps seguien amb temor els seus esdeveniments. En definitiva, però, la Revolució crea les condicions d'un canvi de perspectiva i d'un trencament amb les velles societats rurals, on l'home no era gaire més que una peça anònima en el gran mecanisme creat per Déu, i que mai no hauria pogut imaginar esdevenir, un dia, artesà del seu propi destí ⁸. Una revolució que interroga fit a fit els Moragas sobre què és el que realment volen per al futur del seu negoci. És el que pregunta Cugnet de Montarlot en un llibre molt usat de la biblioteca dels Moragas:

Le citoyen qui se livre au commerce est-il intéressé a soutenir les prétentions et l'insolence de la classe privilégiée? Son bien-être est-il inhérent aux réactions qui perpétuent les haines et les vengeances? Non, sans doute.

Le commerçant veut le repos et l'ordre; c'est au sein de la paix, c'est sous l'égide d'une loi commune tous qu'il peut travailler avec confiance, élever ses enfans pour l'état qu'il s'est crée ou pour toute autre carrière, suivant leur genre de talens ⁹.

Des del seu refugi de Mallorca i Menorca, Josep Moragas Leonart, el nostre home del retrat afrancesat, té contactes amb els bisbes i redactors de la furibunda Instrucción Pastoral, però al mateix temps es manté amatent als liberals de Cadis i al sistema constitucional que

propugnen. Ho expressa amb claredat en una carta al seu fill Fidel, referint-se a alguna gatada que els grecs afincats a Maó, els Ladico, li han fet: [...] *mi persecucion injusticima me es sensible mas sino me dejan en paz el [sic] y Ladico veran lo que passa. Yo en nada temo...[sic] a nadie. La yntriga va acabarse. Ay libertad de prensa. Las Cortes tratan de castigar a los malos y a los que abusan del Poder. Todo vedra* ¹⁰. El nostre actiu comerciant no podia estar mai d'acord amb la brutalitat de la Instrucción Pastoral i el seu *¡O feliz ignorancia, mil veces mas ventajosa que toda la vana sabiduría del tiempo!* ¹¹, ni amb el paisatge sarcàstic que l'Apologia de los Asnos descrivia per a un món dominat per la niciesa:

¡Republica feliz sería aquella/
 Compuesta solamente de
 Jumentos/
 Con dones y con prendas tan preciosas/
 Cuales yo en este elogio espuestas dejo!/
 S.M. Asnal y Real Familia/
 Vivieran en reposo y en contento./
 Los Grandes del Estado disfrutarán/
 Suma tranquilidad, sumo sosiego./
 Pacífica y contenta la nobleza/
 Seguiria gozando de sus fueros./
 Sin ambición, sin ira, sin codicia/
 Fuera divino Clero el Asnal Clero./
 Las tropas pollinales siempre fieles/
 Permanecieran al bural Gobierno;/
 Y el pueblo borrical, siempre sumiso,/
 A otros pueblos sirviera de modelo./
 El Estado compuesto de Borricos,/
 Jamas a guerras se vería espuesto./
 Los chismes, los embustes, los embrollos,/
 Los tramas, arterías, los enredos,/
 La delación, la envidia, la lisonja,/
 La ambición, la codicia ni los celos/
 Jamás harian del Asnal Estado/
 Un Estado infernal cual otro vemos./
 Asesinatos, robos, asnicidios/
 Ni otros crímenes tales, tan horrendos,
 / Nunca al Estado jumentil mancharán;/
 Y el érden fuera todo su elemento./
 Asnos no habría Blancos o Serviles;/
 Asnos no habría Lieberales Negros;/
 Asnos no hubiera Libres o Masones;/
 [...] Todo fuera quietud, todo concordia/
 Sin temor de revueltas y de escesos;/
 Ni sangre borrical jamás corriera/
 Por ver quién es de todos mas jumento ¹².

La França culta i comercialment activa es presentava com un model a imitar i -com deia la Instrucción Pastoral- *para fascinar los pueblos con sus ideas revolucionarias y encender en ellos otra guerra mas temible que la que nos hace la Francia* ¹³. Pero àdhuc per als que no bevien en

la font de la revolució, tot s'havia alterat, com plàsticament ho expressa un contemporani, llegit pels Moragas:

A travers un long âge de révolutions, quelques hommes sont apparus: constans, invariables dans leurs principes, leurs sentimens et leur conduite, ils se sont montrés toujours les mêmes, hors la loi ou a la tête de l'administration, dans le sénat ou dans les fers, entourés de la faveur populaire ou proscrits par les partis. Les événemens impuissans contre leur vertu ont pu changer leur fortune, mais non leur caractère.

80

Beaucoup d'autres, comme moi, emportés par leurs passions et par les circonstances, se sont agités en tout sens, sont montés, descendus, ont été de la droite a la gauche, de la gauche a la droite, et de la droite au centre.

Beaucoup d'autres, immobibles comme le musicien des rues, qui n'a guère plus bougé que le pivot d'une girouette, sont restés a la même place sous tous les régimes, toujours chantant...

Mais que de fois ils ont changé de chansons ¹⁴!

El canvi de cançó volia dir, com veurem, la moda, la literatura o la medicina. En definitiva, la modernitat. Una modernitat que impel·lia Josep Moragas Lleonart a viatjar a Montpellier a la recerca del millor metge per al seu fill, que patia forts atacs epilèptics, i que escrivia a la seva dona amb aquest to manyaguer, on barreja català i castellà:

Amable costilla [...] a mi me yncomoda salir de mi cassa y mas aora que me mudo y e tomado una de muy linda con agua y muy buena en las piezas y un gardin con frutales muy buenos, el primer piso la ocupó melendes que fue consejero del Rey Josef uno de nuestros mejores poeta. Nosotros emos tomado los bajos que se parecen las abitaciones de la casa del Bosch mas el Sr. Fages que asi ce llama el medico su dueño nos asse pagar bien bien que aqui todo es carisimo y bastante susio. Lo matge que me visita es Cretien. Diuen lo millor practich dela siutat y a consequent te molt coneixement alas enfermedats es molt observador y yo temo o sia massa que vulga fer estar asi mes del que jo vull[...] ¹⁵

El xoc amb la realitat, i no amb el país ideal de la literatura, fa expressar a l'afrancesat Josep Moragas: *En esta todo esta carissimo mas que*

a essa y quasi no compramos mas que lo preciso ay cosa buenas; en fin esto no es el pais que avian dicho y assian bien estos naturales en temer quando ce decia que Cataluña se agragava a la Francia yo deseo bol-verme quanto antes ¹⁶.

Tornar a Catalunya volia dir també reprendre la introspecció i la recerca d'un camí intermedi entre aquell *sistema de impiedad* -de què parlava la Invitación a los españoles ¹⁷- i l'Espanya arcaica i analfabeta. La persona que els conduirà per aquesta aventura serà Felicité Robert de Lamennais qui, com ha dit Terradas, teoritzarà sobre un conservadorisme complex ¹⁸.

81

Els Moragas de l'inici del segle XIX llegien amb avidesa Lamennais i feien, així, cada cop més profund l'abisme amb el seu entorn social, presidit per l'anacronisme de les prèdiques dels clergues més reaccionaris. Heus ací algunes cites de Lamennais que devien fer trontollar les estructures pàtries:

[...] bajo las enseññas de la Libertad lidian las naciones cansadas de sufrir y de padecer, ardiendo en deseos y esperanzas, animadas por el comprimido instinto de lo que constituye la dignidad y grandeza del hombre y llenas de fe en la justicia y de amor a la libertad bien entendida, que no viene a ser otra cosa que el orden, y el mas ardiente entusiasmo por alcanzarla.

[...] La libertad espiritual no existe sin la libertad de religión o libertad de culto, la libertad de enseñanza, la libertad de imprenta y la libertad de asociación. Si cualquiera de ellas es incompleta, especialmente la última, las otras son ilusorias. No preguntéis al pueblo que esté privado de estos derechos naturales bajo que forma de gobierno vive sino bajo que tiranía.

[...] Por tanto, sean cuales fueren los males a que den márgen las revoluciones, lejos de ser temidas, deben ser anheladas como dones de la Providencia y como testimonio irrefragable del influjo que ejerce sobre el destino humano, como que arguyen en cierto modo la presencia de Dios en la tierra [...]

La revolución sin disputa mas importante que ha tenido lugar desde la creación del mundo ha sido el establecimiento del cristianismo, y es de notar que la que está ajitando tan hondamente la Europa desde medio siglo, no es mas que una simple con-

tinuació de aquella ¹⁹.

82

Però aquell període d'agitació revolucionari anirà donant pas a un creixent individualisme que enllaçava amb un cert jansenisme, del qual haurem de parlar tot seguit. Un individualisme que havia de menar a una nova concepció del món, presidit per la *sensibilité*, que havia de ser el tret característic dels romàntics ²⁰. Els Moragas, en el mig segle que transcorre entre el final de la Guerra del francès i la revolució de 1868, llegeixen totes les obres i obretes de la literatura romàntica europea. Comencen per Torquato Tasso i la seva *Gerusalemme liberata*, en versió original italiana, editada i adquirida a Avinyó el 1816, o en la seva traducció francesa, publicada a Amsterdam el 1747. És a dir, un italià imprès a França, o una edició francesa editada a Holanda, i comprada i llegida per uns catalans. Tot un símbol. I acaben amb aquells llibres que els bisbes refugiats a Mallorca titllen d'escandalosos. Unes lectures que discorren paral·leles a l'evolució de l'activitat professional de la nostra família, cada cop més allunyada del comerç i de la indústria i cada cop més a prop de l'art i de la literatura. Una nova fe que els distanciava de l'industrialisme, que consideraven lleig, i els acostava a la bellesa. Altrament, com s'expliquen les primeres novel·les d'un *romanticisme exagerat*- en expressió de Joan Sardà- de Narcís Oller, o la que aquest i el seu cosí Yxart varen presentar als Jocs Florals de 1878, i que, segons el mateix crític, era *influxit per les lectures de xicot* ²¹? I finalment farà acte de presència, en aquest període intel·lectual, la política, entesa inicialment com una expressió més d'aquest romanticisme a través de la convicció que l'ànima de les nacions no podia ser plenament lliure fins que els límits de l'Estat no coincidissin amb els de les nacions. Serà aquesta la conseqüència final d'aquella aventura intel·lectual que s'inicià amb l'activitat frenètica dels Moragas del XVIII i s'acabarà amb llur incorporació al moviment catalanista del final del segle XIX, després del fracàs, personal i familiar en el nostre cas -amb la figura d'E. Figueras- de l'intent de comprometre's amb els canvis jurídics i institucionals a nivell espanyol ²². Però entremig haurem d'explicar encara moltes coses.

Saber llegir, i potser no tan important saber escriure, era un element clau per a un botiguer, un industrial o un comerciant, no únicament per a la marxa habitual del negoci, sinó per la necessitat de posseir una informació que li era cabdal en la presa de decisions. Una informació -element essencial per al control social d'una massa analfabeta, que restava en mans de les elits lectores i de la seva capacitat per dilucidar què era i què no era vertader ²³- no pas centrada en el comportament dels mercats, sinó estesa a l'economia i a la política. I un cop es té aquest coneixement bàsic, és qüestió d'esperar que una altra generació s'interessi per l'ampli camp que s'obre a la seva perspectiva. Arribarà aleshores la literatura, la informació sobre la salut i el cos, sobre el comportament humà, sobre les experiències llunyanes, sobre països exòtics... i per damunt de tot, la gran descoberta del temps lliure, vist no com a temps mort sinó per a l'enriquiment cultural, per al gaudi de la natura, del mar,... Aquesta era justament la imatge que d'ella mateixa tenia la burgesia europea, que anteposava l'èmfasi a la instrucció (juntament també amb la religió) a qualsevol altra consideració ²⁴. Admirablement escrit, ho interpreta Josep M. de Sagarra:

Quan Francesc de Sagarra envià el seu hereu als estudis de Cordelles dels Jesuïtes i després a la Universitat de Cervera, ja podia imaginar-se que aquelles fantasies podies costar una mica cares, i que les terres se'n ressentirien. Era impossible que, l'hereu rural amb fums de cavaller i d'home de lletres, no el temptessin jardins més excitants que el sègol i la civada de Verdú, anats a cobrar per ell mateix, i tombant-s'hi de passada un parell de perdius. [...]

Això era gairebé inevitable. Les ambicions no es poden dominar, sobretot quan l'ambició es creu descobrir el Perú, sense endevinar que va cap el desastre. Aquesta ha estat la llei de totes les grans famílies rurals de Catalunya, que, pescant ara un títol, ara una condecoració, ara un càrrec, i començant a lligar gossos a Barcelona amb les llonganisses de les propietats, han acabat sense gossos ni llonganisses ²⁵.

84

Canvieu el nom, afegiu-hi comerç i indústria, i tindreu els nostres coneguts Moragas. No pretenc pas dir que aquest cas sigui el prototipus de tota la burgesia catalana del moment, perquè certament, com fa notar D. Roche ²⁶, caldria estudiar molts casos de famílies per a treure'n conclusions respecte al paper dels individus en la realitat social. Un estudi que anés molt més enllà dels documents formals (com ara els notariais, les darreres voluntats...) i que analitzés les imatges, els estereotips, les pràctiques religioses, les intervencions en societats culturals...:

Ainsi, la culture n'est plus perçue comme ce qui, au sommet de l'activité des acteurs sociaux, couronne ou détermine un édifice analysé des infrastructures aux superstructures, mais comme une dynamique d'influences et comme le moyen d'une mise en relation des sphères diverses de l'action, du privé au public, du groupe à la société, de la nation à l'aire géographique. En d'autres termes, il faut tenter de comprendre la culture négociante et les cultures diverses des négociants européens dans une perspective d'échanges, de commerce, tant au sein du milieu lui-même que dans les rapports de ce milieu avec les normes et les valeurs de la société traditionnelle et ceci pour voir aussi ce qui unit les actions et les savoirs ²⁷.

I malauradament aquests tipus d'anàlisis són molt escassos.

Al llarg dels anys que hem pogut seguir la correspondència dels Moragas, aproximadament des de 1770 fins a 1868, (tot i que la sèrie continua fins ben entrat el segle XX), es pot observar l'evolució d'aquesta intensitat del fenomen de l'escriptura i de la lectura a casa Moragas. I, element a destacar: les dones no es queden endarrere ni en l'escriptura ni en la lectura, malgrat els seus reduïts estudis, i tal vegada l'expressivitat era molt superior en aquestes que en els homes. La

darrera dona Moragas que no sap llegir és Maria Moragas, que el 1767 no pot firmar l'acta d'atorgament de dot. Altra cosa és l'ús del català; en parlarem més endavant. És probable que estiguem davant d'una excepció no extrapolable al conjunt de les dones notables catalanes, però la creiem prou significativa perquè ens aturem a valorar-la i a contextualitzar-la.

Seguint la informació que ens aporta l'encara molt actual llibre de Núria Sales ²⁸, a Valls el 1787 hi havia 497 caps de casa que saben firmar i 154 que no en saben, és a dir, el 23 %, que no vol pas dir que la resta sabessin llegir i escriure. Que hi havia un cert nivell de lectura ho prova el fet que el farmacèutic llogava i venia llibres, tenint-ne en estoc uns dos-cents.

A Valls hi havia mestre de primeres lletres, i poc deuria canviar entre la descripció que fa N. Sales del final del XVIII, fins a l'època de Narcís Oller, a mitjan segle XIX ²⁹. És per això que els Moragas passaran a estudiar a Tarragona i a Cervera, i més tard, amb la Universitat de Barcelona restaurada, aniran a la capital catalana.

Per tant no coincideix aquest interès per la formació, amb l'opinió de F.Cabana ³⁰, quan diu:

Les primeres generacions de burgesos només tenen estudis primaris. Les excepcions són mínimes. Són persones que pertanyen, en general, a famílies modestes, que no han tingut la possibilitat d'estudis superiors. Són homes que encaixen amb el model del self-made-man -homes que s'han fet a si mateixos-. Són conscients, però, d'aquest dèficit de coneixements i seran els primers interessats a donar aquells estudis als seus fills, ja que ells no s'ho havien pogut permetre.

Això planteja dues qüestions: Si fos cert, cosa que dubto, els Moragas serien una excepció ja que estudiaven a Cervera i tenien una àmplia cultura, il·lustrada i científica. Segon, aquests estudis podien ser un element negatiu quant als negocis dels Moragas, en obrir-se'ls un món tot nou que els allunyarà dels negocis i els endinsarà en el món de la cultura i el professional (advocats). I això es produirà tot just en un parell de generacions. És a dir que pràcticament després del Trienni Liberal, l'estudi i la professió liberal superaran la dedicació al món comercial i industrial. I aquesta nova experiència d'estudis universita-

ris i de companyonia, els iniciarà en la reflexió intel·lectual, en la política i fins i tot en una concepció de la religió i de la sexualitat molt pel damunt dels seus conciutadans.

Així els ha descrit Alain Corbin:

86

Estos muchachos burgueses, a pesar de que se saben, en el fondo de sí mismos, llamados a convertirse en abogados o en pasanates de notaría, alimentan los soberbios sueños de ambiciones desmesuradas: aborrecen la vulgaridad; y creen haber recibido la llamada de la grandeza. Su cultura les llena de orgullo. Todo lo cual contribuye a hacer de la amistad masculina una de las vertientes de la educación sentimental y sexual, la del comentario de la experiencia vivida. Lo que lleva también a magnificar la irrisión, a exaltar las virtudes de la burla y la broma³¹.

Però per arribar en aquesta experiència vital dels estudiants de mitjan segle, havia calgut un enorme esforç dels Moragas del final de segle XVIII i principi del XIX., esforç que no deixarà de crear tensions. Vegeu, si no, la carta de Josep Moragas Lleonart a la seva dona Rosa Dot, on parla del seu fill Fidel:

Esta creido en que su abuelo y su padre sin aver sido sugetos a colejio ni maestros an sabido ganarse el pan. El no sabe que su abuelo y su padre an sido educados con alguna indijencia que así la madre como el padre les an dicho y echo tocar que si no se ganavan el pan no lo tendrian esta ydea y el pun de onor que les han ynspirado les han echo discurrir y trabajar mas de que an podido y fuersa de ello se han echo hombres y caudales. Fidel a sido criado siempre con la abundancia sin pasar ningun trabajo [...] se le a echo creer que es hombre rico y aun que lo disimula cree mas en ello quisas que en la fe [...] principiava a eschriver bien, aora su letra ay ya trabajos a leerla. Si se le manda traducir una carta ynglesa ni una linea supo 8 dias ase. Se le dise que lo abla uye de los que lo ablan y se yncomoda. Lo que le avia enseñado Tavern de sus matematicas ya no sabe ni una regla. Aqui Veleña le ha dado los mejores libros que tiene el comercio para leerlos, creo no a leido una linea a lo menos no da rason de nada, solo sabe ablar del teatro y de la fulana y mengana, no todo es bueno saberlo muy primero ganar el pan³².

El que feien estudiar a Fidel era, fonamentalment, francès i anglès, matemàtiques i cal·ligrafia anglesa. Referent a aquesta darrera, escriu Fidel al seu pare, el gener de 1814: *Veo me dice Vm. que ami abuelo y a Vm. les gusta mi letra lo que he selebrado, y hago todo lo possible afin de ver si podre mejorarla pues es una de las cosas que tengo mas afi-sion.*

Però el més important eren les perspectives que tot això obria al jove Moragas, com es tradueix en les obres de la biblioteca dels Moragas que, d'aquests anys, es poden observar³³. Actitud ben allunyada de la incultura absoluta de la família reial espanyola que en el seu refugi de Valençay es negava a llegir res, tot i els esforços del ministre Talleyrand, i que fa exclama a F. Soldevila:

Con este ejemplo en la cúspide, no es sorprendente que la cultura y la instrucción descendiesen a un nivel tan bajo, a pesar de ser un periodo de resurgimiento intelectual en Europa. Las universidades llegaron, como veremos, a ser cerradas. Una de ellas, la Universidad de Cervera, a pesar de haber sido la que más había sabido defenderse de la decadencia general de las universidades españolas, estampó en un dictamen aquella frase, que, adulterada. después, tanta celebridad ha obtenido, y para la cual toda explicación o atenuación resultaría vana: "lejos de nosotros la peligrosa novedad de discurrir"³⁴.

Era justament tot el contrari del que intentava fer la família que analitzem. Discorrien, s'interesaven per tot, per la física, per la fabricació de vinagre, per la darrera literatura romàntica francesa o anglesa, pels llibres de sexualitat, etc. Feien així realitat aquelles virtuts burgeses que en el soporífer llibre de Madame Dufresnoy, *La juventud ilustrada o las virtudes y los vicios*, de la biblioteca privada de Fidel Moragas Dot, podem llegir:

No se puede ser avaro, ni pródigo, -sino económico; Ni orgulloso, ni bajo, - sino modesto; Ni temerario, ni cobarde, - sino valeroso; la virtud consiste en el ejercicio de todo lo que es bueno: lo bueno es todo lo que se ancamina a producir y conservar.

El vicio es el ejercicio de lo malo: malo es todo lo que se dirige a destruir.

La virtud es la practica de toda accion que sea al mismo tiempo

útil a nosotros mismos, y a nuestros semejantes.

El vicio es la práctica de toda acción que sea igualmente perjudicial a nosotros mismos y a los otros ³⁵.

O aquella altra novel·leta no menys farregosa, *Historia familiar de unos ilustres ingleses*, on s'exalta la cultura de les arts:

[...] y aun creyó, que colocando este caudal ventajosamente, podría darla con que existir, en el retiro donde deseaba ardientemente sepultarse; pero que si no, le fuese suficiente, la brillante educación que había recibido, que era un tesoro inagotable, sería un nuevo auxilio, pues consagraria sus talentos a la cultura de las artes, noble recurso que ofrece en sí la mayor seguridad ³⁶.

88

Que lluny aquest model, d'aquell dels vells Moragas, preocupats únicament per engrandir el negoci i ampliar mercat! I, de fet, això era només el començament del canvi. Una transformació qualificada per Rudé d'impressionant, entre els primers anys del segle i les revolucions de 1848 ³⁷.

Podem seguir aquestes preocupacions dels Moragas a través de la seva biblioteca privada.

Com ha fet notar G. Montroni ³⁸, tot en la vida d'aquesta família burgesa de la primera meitat del segle XIX està regulat i planificat. Les visites, el festeig, el matrimoni, l'educació dels fills, la preparació per a la mort... tot segueix un estàndart recollit als llibres. De manera que aquests es converteixen en elements indirectes per a mesurar tot el significat d'aquest nou projecte d'homologació cultural. Llegir, com escriure, suposa una ruptura alliberadora amb els costums habituals de divertir-se, i sobretot representa una gran conquesta de la individualitat, i una força de canvi que actua mitjançant la inducció³⁹. Que els contemporanis eren conscients d'aquesta força revolucionària del llibre ho proven les preocupacions dels governs i especialment la Inquisició. La *invitación a los españoles*, recorda que a França *estuvo y está el almacen general de libros impios, immorales y anárquicos, que lanzados con profusión asombrosa llevan a los pueblos pacíficos el gérmen de la disolución y de la muerte* ⁴⁰. I la *Instrucción Pastoral, dels Bisbes espanyols refugiats a Palma de Mallorca*, recorda als pares de família:

El segundo encargo que debe hacerlos nuestro paternal cuidado, dirigido especialmente a los padres de familia, es que en ningun modo consintais en vuestras casas aquellos libros sospechosos que nos vienen de la pervertida Francia; ni ménos deis en ellas entrada franca a ninguno de tantos papeles impíos como se imprimen hoy en nuestra España, y son en el fondo de una doctrina tanto o mas corrompida y peligrosa que la de los franceses mismos. Su lectura pondría en peligro, por lo menos la religión y las costumbres de nuestros dependientes; y transtornando el buen orden y tranquilidad de vuestras casas, introduciría en

ellas en breve tiempo, baxo el pretexto de que el hombre es libre, la desobediencia, la confusión y el cisma. Ni el hijo obedecería a su Padre, ni la muger a su marido, ni las hijas escucharían las lecciones de modestia de sus madres; y aun tal vez se abandonarían al libertinage y a la licencia, persuadidas de los libertinos a que el pudor y la vergüenza son meras preocupaciones de una educación servil, y que los placeres y diversiones mas peligrosas son tan honestas como lícitas ⁴¹.

90

O el mateix Pare Claret, que anys més tard parlava dels llibres i novel·les d'aquesta faísó:

Aquí les incita por medio de malos ejemplos a proferir palabras menos decentes; allí a contar consejas y cuentos poco honestos; allá se vale de briboneras y de palabras equívocas y de dos sentidos, o de canciones deshonestas; en otra parte de pinturas o láminas provocativas, de la lectura de afeminadas novelas y de otros libros prohibidos ⁴².

Poc cas en devien fer els Moragas, a la vista de la seva biblioteca. Biblioteca que era també símbol de prestigi, emblema de la seva nova promoció i presència d'un cert fetitxisme, com el de les vitrines amb antigalles. Tanmateix, la biblioteca és el més personal i menys espectacular dels retrats. En una societat on l'analfabetisme és majoritari, i encara entre els que saben llegir, únicament una minoria es pot permetre el luxe d'adquirir llibres; el llibre esdevé un element d'alt valor simbòlic. La biblioteca, un bé patrimonial que testifica l'antiguitat del llinatge, l'herència cultural que permet perpetuar els valors i el saber. *Ella no fou pas únicament* -diu Chaussinand-Nogaret- *la manifestació visible de la cultura, però sí del prestigi*. La llibreria conserva un aspecte familiar i domèstic, ben allunyat de les distincions de saló, de la cultura de la sociabilitat o de les preocupacions esotèriques que s'encarilen cap a la maçoneria ⁴³.

Chartier es refereix als llibres editats a França: els s.XVI-XVII; s'hi varen editar entre 500 i 1.000 títols. Al final de l'A.R. eren 2.000. La dècada de 1830, varen ser 7.000. I el 1859, foren 15.000. Això ens dóna una idea del fet minoritari que era la lectura, i més a Espanya. Per tant, els Moragas formaven part d'una minoria molt selecta que no solament comprava, conservava i llegia llibres, sinó que ho feia també

en altres llengües i a més, de temes no precisament religiosos.

En aquest sentit, Chartier ⁴⁴ diu que els llibres religiosos eren, la primera meitat del XVII, un terç dels publicats. Eren la meitat el 1680; un terç també el 1730, però únicament una quarta part el 1750 i una desena part el 1780. Els llibres de "ciències i arts" creixien en la mateixa proporció que decendien els de religió i teologia, és a dir, passaven a ser el doble entre abans i després de la revolució. Justament la mateixa tendència que ara veurem en els Moragas.

Una anàlisi aproximativa a un conjunt d'unes tres-centes publicacions de la biblioteca privada dels Moragas, del període aquí estudiat, ens pot acostar a les preocupacions lectores dels nostres protagonistes. Destaquem, en primer lloc, una autèntica ceba per tot allò relacionat amb el període de la revolució francesa i amb l'etapa napoleònica i la figura del mateix Emperador, cosa ben explicable per raó del trauma social, intel·lectual i econòmic que la guerra del francès va provocar al país i en concret als Moragas. Aquesta preocupació coincideix amb una de més general per tota la literatura il·lustrada i romàntica, amb inclusió dels utopistes, com Fourier, i en definitiva per un tema central en tota aquesta literatura: la recerca de la felicitat humana. Aquest assaig els portarà a llegir literatura eròtica, com les *Liaisons Dangereuses* Choderlos de Laclos, o les obres completes de Bernardin de Saint-Pierre, però també polítics i escriptors anglesos i francesos com Pope, Tocqueville o Chateaubriand. En aquesta mateixa recerca del goig cal inscriure tota la literatura referent al cos, la sexualitat o les malalties: els manuals sobre els mals de la masturbació, sobre l'elecció de sexe, sobre el tabac, sobre la higiene, sobre les relacions íntimes de la parella, sobre la gimnàstica o sobre el control del còlera morbo. Tanmateix, l'interès envers l'entorn els porta a encuriosir-se pels viatges de Cook, o per les intrigues de París o de Roma. Forçosament aquest panorama havia d'influir també en el seu concepte de la transcendència i de la religió, més acostada, penso jo, a un cert jansenisme, i ben allunyada de la intransigència doctrinal i física de l'Espanya inquisitorial, que també tant els preocupava.

Aquest interès intel·lectual coincideix amb el que tenien la resta de notables d'arreu d'Europa ⁴⁵. Justament aquestes lectures potenciaran i faran possible la revolució perquè, com ja han dit Stone i

Chartier⁴⁶, entre d'altres, no existeix una vertadera revolució sense idees que l'alimentin; per això són tan importants les bases ideològiques i intel·lectuals, com aquestes dels Moragas, perquè, en paraules de Petrucci, han modificat de forma profunda les *attitudini mentali che sarebbe stata introdotta dalla stampa nell'uomo europeo della Rinascenza e della Riforma* ⁴⁷. En definitiva eren el ferment de la nova civilitat i transformaven, no únicament qui les llegien, sinó el conjunt de la societat per una mena d'òsmosi complexa i lenta. A França van conduir a la Revolució del 89; a Espanya, molt més tard, al liberalisme, del qual els Moragas són un exemple clar. Ho concreta així, en el cas francès, R. Chartier:

Esta circunstancia, tan nueva en la historia, de toda la educación política de un gran pueblo, hecha en su totalidad por los hombres de letras fue, quizás, lo que más contribuyó a dar a la Revolución francesa su genio propio y a hacer que de ella brotara todo lo que vemos. Los escritores no sólo proporcionaron al pueblo que la hizo sus ideas; les dieron su temperamento y su humor. Con su gran disciplina, en ausencia de otros conductores, en medio de la ignorancia profunda en que se vivía habitualmente, toda la nación, al leerlos, termina por adquirir los instintos, el ingenio, los gustos y hasta los defectos naturales de aquellos que escriben; de tal suerte que, cuando por fin tuvo que actuar, transfirió a la política todos los hábitos de la literatura".[...]

Si los franceses de fines del siglo XVIII hicieron la Revolución es porque, previamente, habían sido transformados, "hechos" por los libros, libros que transmitían un discurso abstracto, alejado de la vida real y que, al criticar la tradición, socavaban el poder de las autoridades. Esta es la hipótesis de la cual hay que partir, sin prejuicio de demostrar en el trayecto ciertas dudas al respecto ⁴⁸.

No obstant això, és difícil avaluar la influència social, i l'abast, d'aquesta nova actitud envers la lectura. Com ha dit Petrucci: *Per tutti costoro (soprattutto nell'Europa cattolica) la lettura non poteva essere un'abitudine; certamente non era collegata direttamente al lavoro o al ruolo sociale di ciascuno; soprattutto era fatica; e produceva anche risul-*

tati e gratificazioni variabili da soggetto a soggetto, probabilmente in più casi sconcertanti ⁴⁹. I és que certament, per a l'historiador el llibre és sempre un objecte que suscita perplexitat: es tracta d'un element essencialment individual, que suposa necessàriament comunicació de llenguatge i d'idees i que requereix un entramat i una complicitat social. Com ha dit F. Furet, el llibre representa tota la complexitat de l'estudi històric: *il passaggio dall'individuale al colectivo, il rapporto fra l'intelletuale ed il sociale, il giudizio del tempo sul tempo, la misura dell'innovazione e dell'inezia* ⁵⁰.

Però encara hi ha més. No tots, ni que llegeixin i compreguin el que han llegit, ho entenen de la mateixa manera, i per tant, les conseqüències socials i personals seran ensem diferents ⁵¹.

Però el miracle s'ha començat a produir, amb totes les limitacions que es vulgui, però ha nascut, com ho demostren les lectures de la nostra família de notables, un espai de crítica lliure i de judicis estètics i intel·lectuals que preocupa i molt l'Antic Règim. És per això que s'afanya a prohibir no únicament els textos revolucionaris, sinó també els antirevolucionaris, o els que parlin de la sexualitat desenfrenada dels reis de França (llegits àvidament pels Moragas, com ho demostra el gastat paper de l'exemplar de la seva biblioteca) ⁵², o un text, que suposem ben innocu, com un Tractat de Física, per ser *perjudicial a aquest regne d'Espanya i les bones costums, penso, sobre punt d'independència*, que dirà el reaccionari Baró de Maldà ⁵³. I tot amb la important col·laboració de la jerarquia eclesiàstica, que en l'Índex de 1789 incloïa llibres que ocupaven 289 pàgines a doble columna ⁵⁴. Tot i així el fet és imparable i no podran impedir que un canonge francès, refugiat a Valls, llegeixi Voltaire i Rousseau, amb gran escàndol per part de les dones Veciana ⁵⁵.

No tothom era tan lector com els Moragas. Torres Ribé destaca que els Padró, d'Igualada, no s'interessaven pas gaire pels renovadors intel·lectuals del final del XVIII, i que fins i tot els pocs exemplars que d'aquesta època hi havia, desapareixen en entrar el segle XIX ⁵⁶. O citant al Diari de Barcelona, Martínez Shaw hi remarca que, al final del XVIII, només un 3% llegien per a instruir-se ⁵⁷. Uns anys més tard de l'època analitzada per Martínez Shaw, Vidal de Valenciano concreta les obres que es llegien més a la Barcelona culta: *Las veladas de la quin-*

ta, Oscar y Amanda, las tardes de la Granja, San Clair de la Islas, Alejo o la casita en el bosque, Pablo y Virginia, Eusebio, Eudoxia. D'amagatotis llegían: les damiseles, El arte de amar, les cartes de Abelardo y Eloisa, y les Noches lúgubres, de Cadalso; y'ls homes, El buen sentido, El Citador, El contrato social, Las Ruínas de Palmira y La Moral Universal. En 1830 comensaren a introduhirse les noveles de Chataubriand, d'Arincourt, y un poch més endevant les de Walter-Scott⁵⁸.

94

L'afany de lectura, minoritari evidentment, però molt influent, porta el germen de la transformació. Per això la reacció s'esforça tant a neutralitzar-lo, cosa que fa exclamar a un contemporani:

Todos quieren leer, y solo leen proposiciones sediciosas que arman a la preocupación contra la razon, y que só color de libertarnos de la superstición, nos precipitan en el abismo de la incredulidad. ¡Que humillante seria para la humanidad reunir en un golpe de vista todos esos sofismas y de todos estos estravíos decorados con el nombre de la filosofia, que algunos hombres por desgracia muy célebres se atrevieron a sostener contra las obras maestras del entendimiento y el descubrimiento de la verdad! Esas inmensas y magníficas bibliotecas, que adornan nuestras ciudades como otros tantos trofeos a la gloria del entendimiento humano, no contienen en parte mas que paradojas y errores ⁵⁹.

El que havia començat essent una necessitat, un instrument per al comerç ⁶⁰, esdevindrà una eina de canvi i de plaer personal. Es produirà la gran transformació intel·lectual, aquella que va de la lectura "intensiva" a l'"extensiva". És a dir, de llegir pocs llibres (i especialment religiosos) que es conserven tota la vida i que es transmeten de pares a fills, a aquella altra actitud lectora, àvida i ràpida, que consumeix tot tipus de llibre imprès, i que s'endinsa paulatinament en una activitat crítica d'allò que llegeix ⁶¹. I els Moragas no s'allunyen pas d'aquest esquema europeu. Més encara, en l'anàlisi que R. Pasta⁶² ha fet d'un mercader de llibres italià, del final del XVIII i primers anys del XIX, els llibres que ell ven són els mateixos que posseeixen els vallencs: Fénelon ⁶³, Cook, Millot, Gibbon, Montesquieu, la història de Carles V, novel·les de Robertson,... Novel·les i llibres d'història formen una bona

part de la biblioteca Moragas. En aquest sentit, J.A. Maravall explica el fet perquè aquesta burgesia *antes que lleguen a tanto como ha pretender apropiarse del gobierno de la sociedad, se sienten interesados por adueñarse intelectualmente de su marcha, esto es, de la historia: entendamos esto en el sentido de que trabajan en separar, analizar y reagrupar sus hechos, para conocer la legalidad que rige su curso. Estamos, pues, ante una conciencia de dinamismo histórico que se refleja en un reformismo político y tiene su base en un positivo crecimiento económico* ⁶⁴. Una biblioteca, doncs, farcida de llibres extravagants -en expressió de E. Moreu-Rey ⁶⁵- no pas en el sentit d'inadaptats (que també podríem dir que n'hi ha, en el marc de la societat espanyola del moment), *sinó amb el concepte primitiu dels qui no segueixen el camí obligat*. I justament són aquests llibres extravagants els que més ens expliquen l'esperit dels seus propietaris, de la seva societat.

El crític J. Ixart ho detalla bé pel que fa al final d'aquest procés, iniciat a l'acabament del XVIII i que es tanca amb la Revolució de 1868, i personificat en Josep Moragas Tavern:

Tradujo de [Octave] Feuillet, autor que distinguía entre los novelistas franceses, el Roman d'un jeune homme pauvre. Esta preferencia le pinta. Feuillet, particularmente en esta novela, es el mas delicado, exquisito y caballeresco de los franceses contemporáneos. Por igual razón, esto es, por los sentimientos caballerescos y varoniles que cantaban o exhibían, simpatizaba con la pléyade de los románticos, cuyo último período alcanzó en su juventud. [...]

Entre los líricos, como la mayoría de la juventud de su tiempo, prefería la música dramática italiana de Bellini y Donizetti, a la alemana moderna. [...]

Esta diversidad de conocimientos, la cultura de su alma y las experiencias propias numerosas y fecundas, en quien vivió siempre observándolo y pensándolo todo, hacían muy grata y amena su conversación. En ella era locuaz, expansivo, abundante en extremo, pero siempre discreto, siempre dulce, y sobre todo siempre tolerante ⁶⁶.

Que allunyada es troba aquesta biblioteca del carrer del Forn Nou de Valls de la del Cavaller de Vidrà, analitzada per Terradas! L'una és el

producte d'aquella estravagància, d'aquella passió per la lectura de tot tipus, el triomf de la modernitat,... l'altra correspon a la Catalunya profunda i rural, la del carlisme, de lectura limitada a la religió i al dret per a defensar les terres, i amb un interès molt secundari per la literatura i la història ⁶⁷. Un cicle bibliogràfic que significativament veiem tancar-se el 1883, quan Lleó XIII autoritza Fidel Moragas Rodés, encara un jove, però respectat patrici, a llegir llibres de l'Índex:

Fidelis de Moragas literaturae et juri studiosus in diocesi Tarraconensi Hispani regni commorans ad pedes S.S. provolutus humiliter exoptulat facultatem legendi et apud se retinendi libros prohibitos eruditionis gratia maxime vero ut propriae conscientiae tranquillitati consulats.

Feria sexta die 23 Novembris 1883.

Autoritate SS.D.N. Leonis p.XIII Nobis [...] permittudi eidem ut illos libros prohibitos possit legere ac retinere sub custodia lamen ne ad aliorum manus perveniant quos ei expedire in Domino judicaverit. Exceptis operibus de obsivenis et contra religionem ex professo tractantibus ⁶⁸.

Estem d'acord amb Fontana quan afirma que no comptem amb estudis que analitzin el contingut de les biblioteques privades, i que sense aquests és molt difícil valorar la influència dels llibres en la cultura del moment ⁶⁹. El nostre cas pot suggerir, però probablement no és extrapolable a tot el conjunt dels notables o burgesos catalans del moment. Comentari a part mereix la presència de llibres i gramàtiques catalanes, que si bé són minoritàries en el conjunt, sí que hi trobem les més importants, del diccionari de Lavèrnia als devocionaris del Pare Claret. Això no obstant, en parlarem amb més atenció en tractar de la llengua i el país.

Malgrat que parlarem més endavant de la sexualitat, cal dir ara quatre mots sobre la recerca de la felicitat i el camí que la literatura, i l'erotisme en concret, proposen per a aquesta trobada.

Ningú millor que Nicolasa Núñez Pastor, que havia de casar la seva filla Teresa Tavern amb l'hereu Moragas, per a fer unes reflexions sobre aquest afer:

Una de las cosas que me han ocupado mas desde que nacistes ha sido tu felicidad, de poco te serbiria una complexion robusta, una figura regular, adornada de algunos talentos, si no conocieses los peligros que se ben senbrados en la sociedad, las ideas de la sana moral que he procurado infundirte, lexos de contribuir a conservar los preciosos dones que realmente posees, serian al contrario para ty el mayor escollo ⁷⁰.

Estanislao Figueras ho expressa d'una altra manera, dirigint-se al seu cosí Josep Moragas Tavern:

Mi desconfianza nace del cariño: quien ama mucho una cosa teme perderla; quien la espera con ardor, cree que nunca llegaran sus manos a tocarla. Esto es cierto, nos lo enseña nuestra propia experiencia, y es uno de los muchos sentimientos que Dios ha puesto en nosotros para que no cedamos al orgullo y para que veamos que somos unos entes bien miserables pues que jamás podemos gozar un instante de completa felicidad ⁷¹.

I aquesta recerca de la felicitat no deixava d'ésser una conseqüència dels *llibertins* que, com Voltaire, *habian infectado la masa general*, que dirà l'anònim autor de la Coleccion de las particularidades de la vida y muerte de un pretendido filósofo moderno, escrito en francés por un autor anónimo, que afegia:

La guerra, la peste, y la hambre no han causado jamas tanto mal a la sociedad, como ha hecho y hace todos los días la pluma de este destructivo prosador ⁷².

De fet, però, el pamflet antirevolucionari i antienciclopedista es convertia en un element de difusió de les idees que combatia. De manera que induïa a la lectura d'aquells i a la recerca de la felicitat que Saint-Pierre expressava així:

J'ai désiré réunir à la beauté de la nature entre les tropiques, la beauté morale d'une petite société. Je me suis proposé aussi d'y mettre en évidence plusieurs grandes vérités, entre autres celle-ci: que notre bonheur consiste à vivre suivant la nature et la vertu. Cependant, il ne m'a point fallu imagines de roman pour peindre des familles heureuses. Je puis assurer que celles dont je vais parler ont vraiment existé, et que leur histoire est vraie dans ses principaux événements ⁷³.

98

Aquesta recerca de la pau i la felicitat marcarà pràcticament tot el segle XIX, des de la revolució francesa fins als ideals socialistes de la segona meitat de segle, però per damunt de tot proporcionarà un impuls decisiu a la interiorització de l'individu i de la institució familiar, que es retirarà amb radicalitat cap a un espai domèstic definit amb més precisió. En aquest marc, com ja hem posat de manifest, la literatura hi juga un paper cabdal, fent protagonista de la novel·la i de la poesia l'amor físic ⁷⁴. Una obscenitat omnipresent, però que exigirà del lector una descodificació, que encara accentuarà més el plaer de la transgressió ⁷⁵. És el paroxisme del plaer, al qual es lliuren *petimetres* i *madamitas*, que porten la influència francesa fins als vestits i la decoració. I és que -com diu Fontana ⁷⁶- les revolucions alteren les relacions amb els homes, les concepcions del món, de la ciència, de l'art i de la sensibilitat. Les formes, doncs, amaguen gelosament el contingut dels canvis mentals. I per més que aquesta situació exasperés el Baró de Maldà, les petites revolucions quotidianes havien arribat al carrer i, a més, de forma irreversible:

estant tota la gent, i principalment lo jovent, mogut en divertir-se ab saraus, de los dos sexes, ab tot de la guerra ab los inglesos, és de pensar que no deixaran d'haver-hi molt en esta nit, de tota classe; i casi millor diré barreja, sabent ja a igualtat fran-

cesa alguns saraus, que no els nomeno. Furor de divertir-se, com bulles de Carnaval, havent oït haver arribat en lo passat diumenge lo número de saraus en Barcelona a setanta-un; i jo dic que millor me trobaré -que tots estos rondants nocturnos amics de broma i tarumba tras dels saraus- en la Quaresma. I en estos infeliços temps, a freqüentar hom los saraus, per tanta dissolució[i] llibertinatge, mals de la França que, per nostres desgràcies, ab lo demés que deixo en el tinter, van cundint en Barcelona, perilla d'eixir-ne tacat pitjor que d'oli.

Basta de declamació en esta matèria. Sols diré que Déu, per sa infinita misericòrdia, nos mantíngua lo Sant Tribunal de la Inquisició, peraquè no s'acàbia d'apagar en Barcelona, Catalunya i reine d'Espanya lo llum de la santa catòlica fe. Amén [...] ⁷⁷

99

I els Moragas començaran tot seguit a fruit-ne.

Malgrat la modèstia de la fortuna dels Moragas, si la comparem amb la dels seus homònims socials a França o Anglaterra, ja hem vist pels dots que no era pas menyspreable ⁷⁸, però tot i que la seva riquesa provenia de la indústria del luxe, l'austeritat presidia la seva vida ⁷⁹. Una severitat que es compensava amb la presència d'una estètica articulada a l'entorn de quatre elements: el jardí o la naturalesa domesticada; el constant recurs a la nuesa femenina en els gravats i quadres; la referència a les imatges clàssiques, i la preocupació per l'aspecte físic i la moda corporal.

Els Moragas concreten aquest ideal de naturalesa domesticada en el jardí-hort de la Casa del Forn Nou, tan ben descrit per Narcís Oller, i sobretot en la casa del Bosc de Valls, una urbanització *avant la lettre*, que reuneix el millor de la vida al camp i de les comoditats i el control sobre la naturalesa que la ciutat ha aconseguit. Tanmateix aquest ideal s'estén als gravats de la col·lecció dels Moragas, on hom pot observar aquesta naturalesa romàntica, amb la presència de ruïnes clàssiques, que indueixen a la interiorització ⁸⁰.

Les imatges clàssiques, també constantment presents en els gravats i llibres dels Moragas, són uns referents que substitueixen la cita bíblica, alhora que els atorga una nova estètica, al caire de la dessacralització ⁸¹, que finalment - com veurem tot seguit - no es produeix.

La nuesa femenina és la transgressió de l'espai íntim que ja s'ha consolidat, de manera que si observem les imatges provinents del fons Moragas, -sens dubte la més captivadora és la de la dona mig nua al llit i un jove que l'espia darrere la cortina-, hom té la sensació d'haver-se convertit momentàniament en un *voyer* que penetra indiscretament en l'escena del gravat; tots aquests gravats són d'una subjugant llu-

minositat sensual per les seves carnacions, ja sigui la sanguina de Boucher o el de la nimfa, basat en l'obra del mateix títol de Correggio, on podem llegir: *Io sensible a l'Ardeur d'un volage / se livre en proye a son pressant desir:/ si cette Nimphe eut été sage/Elle auroit sceu que l'Amour dans l'Usage,/fait, tost ou tard, ressentir à loisir/ mille douleurs pour un plaisir*. No són pas ni la nimfa ni la *Venus qui caresse l'amour*, les que fan res indecent, sinó l'espectador que cau en la indecència en acostar-se i mirar de prop. Perquè els gravats i quadres, com el de la dona abraçada suaument i subtilment pel cavaller francès, davant del llibre, són de petit format, la qual cosa obliga a contemplar-los de més a prop, reforçant així la sensació de transgressió. Alain Guillermin, en un dels pocs estudis que hem pogut consultar sobre la iconografia burgesa d'aqueix moment, ha resumit aquest erotisme "light" en els gravats:

Les gravures galantes s'en tiennent à un nombre assez limité de situations. Une examen, même superficiel, des rubriques permet de les recenser. Le thème de la surprise est par exemple très souvent mentionné. On nous montre essentiellement des jeunes femmes surprises dans leur intimité, des manats interrompus par l'arrivée inopinée des parents, des jeunes gens trompant un vieux barbon, des hommes du monde avec leur maîtresse et des femmes s'abandonnant à des rêveries suspectes.

L'éventail est plutôt restreint; nous sommes dès lors assurés de découvrir de nombreuses redites et des variations révélatrices sur un même thème. On doit s'attendre aussi à ce que le graveurs recourent à des procédés pour compenser la relative platitude de leurs sujets. Il y a là un problème qui regarde la nature du discours pictural. Seule compte ici la connotation érotique. L'unique moyen de la diversifier et de l'accroître c'est de nourrir la gravure d'allusions symboliques ⁸².

I finalment, la moda, que es converteix en un focus continuat de tensió intergeneracional i de contradicció constant. Perquè d'una banda, la moda és vilipendiada com a mare de tots els pecats, i no ja pels moralistes -com veurem en parlar de la condició femenina-, sinó per liberals com Jeroni de Tavern, que en el seu memorial damunt citat, adreçat a la filla, diu:

El lujo que reyna en todas partes, y en general en las Capitales, ha sido, es, y será la ruina y destrucción de las familias los hombres estan sugetos a este vicio, o defecto, las mugeres estremadas en todo lo poseen en el mayor grado, la moda hija del luxo, desecha hoy lo que ayer ella misma inventó. Hay luxó en el vestir en el comer en los coches, y en los muebles que se mudan todos los años. Los poderosos a pesar de sus riquezas son victimas de esta locura, y los que con pocos cuidados quieren imitarles, se ven luego reducidos a la ultima miseria, este cuadro nada lisonjero, y nada ponderado, es no obstante lo que diariamente sucede. Hija mia, tu que tienes juicio, huirás de este peligroso contagio; vestirás segun tu estado, y con la decencia que te corresponde, tu mesa sera frugal y tus muebles sencillos y comodoss ⁸³.

103

I d'altra banda, el manual de referència del marit de Teresa Tavern, Fidel Moragas i Dot, era el deliciós text El libro del agrado ⁸⁴, on dóna puntual informació del que un autèntic cavaller de món ha de tenir:

Ya llegó el tiempo en que los hombres mudan de costumbres, como de vestidos, y se tiene por mas preciso, que un señorito se instruya para entrar en el mundo a formar sociedad, y no parecer rústico, que para formar un buen católico. (Hagamos aqui el retrato de como los pintan algunos discipulos del gran mundo.) Ha de poseer ciertas reglas generales para introducirse en las tertulias sin rubor. Ha de disponer toda provisión para agradar. Esto requiere, que su gabinete este adornado de todas las menudencias del arte, puestas en una mesita provisional para peynar al aire de un tocador. Poner en ella un peyne para cada dia, un grande espejo, botecitos de cristal y de Talavera, con diversas pomadas, particularmente la de la Mariscala, la Duquesa, Artoa, Franchipana y otras. Cabos de olor, caxas de jabon blando, con sus cepillos, colorettes, pastas en polvos para lavarse, polvos rubios, negros y cenicientos, cepillos, esponjas y palillos para limpiar los dientes, pomada para los labios, salse-rilla, alfileres grandes y chicos, tenacillas de rizar, cuchillos, tixeras, escobillas de cerda y otros mil enredos puestos con pulcritud. ¡Que excelente instrucción para cotejarla con el espritu

de doctrina y excelencia a que nos encamina y dirige nuestra Religión, superior a todo el lenguaje de la que siguen los libertinos y licenciosos ⁸⁵!

I més endavant insisteix:

No se ha de salir de casa sin guardar la exâctitud mas prolixa con el espejo, hasta que el peynado y el tupé esté concluido con la ultima delicadeza. La concurrencia a los cafés, a los teatros, bayles y paseo caracterizan a una persona de sociedad: se oyen expresiones brillantes, y pensamientos agudos para poderlos usar a qualquier hora y quando convenga: se critican los discursos de los sabios para ostentarse hombre de ingenio: se discurre sobre todas las ciencias con términos genéricos, como si se poseyesen, o hubiese en ellas un conocimiento profundo; pero cuidado con no reducir jamas a quëstiones particulares ⁸⁶.

104

Que lluny quedaven aquells temps en què el pobre Joan Moragas, de Madrid estant, on residia per col.laborar amb els negocis del pare i del germà, escrivia a Josep Moragas Leonart, en aquests termes:

Me parese a mi no haver hecho mal de no haver ido a casa Don Phelipe por dos rasones. La primera: como quieres que yo me presente alli con los calsones rotos y a mas haciendo tanto calor con calsones de pana y todas las mangas de la jupa rotas. La segunda por haver ido yo alli solo quando me lo escriviste me dijo tu padre que yo havia de ir con el alli y me reñó ⁸⁷.

O dos mesos més tard, quan insistia en la migradesa del seu vestit:

[...] observo que en quanto hacerme entregar el dinero que yo le pedía no lo hace; pero sí que hará que el Sor. Martin me compre lo que necesite para mi decencia que me parece muy bien pero como Vmd. todavia no le ha escrito le enseñé a dicho Sor. la de Vmd. y me ha respondido que le escribe Vmd especificandole quanto es el dinero que Vmd. quiere que me entregue que estimaré lo haga Vmd. quanto antes pueda pues no puedo mudar-me la ropa de verano que no me mande hacer otra y remendar la que tendo del año pasado porque como me la hicieron de paño apulillado ademostrado todas las polillas de manera que es menester hacerlo componer. [...] ⁸⁸

Entre aquestes queixes i el manual del seu nebot, havien passat úni-

cament vint anys, els suficients per a un canvi radical de mentalitat i de numerari. De fet, els Moragas fins a 1830 no poden ser elegants perquè estan massa ocupats. A partir d'aquest moment comencen a descobrir la possibilitat de convertir-se simplement en homes elegants. És exactament el que ha dit Anne Martin-Fugier referint-se a la burgesia francesa: *Un homme occupé ne peut pas comprendre la vie élégante, qui est "l'art d'animer le repos". Seul l'oisif, qui a goûté le repos, sait qu'il conduit à l'ennui si on n'y introduit pas une dimension esthétique. Comprendre la vie élégante, c'est comprendre la nécessité et la force de l'esthétisme. [...] La vie élégante a pris la relève de la vie aristocratique de l'Ancien Régime* ⁸⁹. Tot i que perviurà la mentalitat que la moda i el luxe són incompatible amb fer i mantenir la fortuna, com ho prova la dita, citada per Cabanes ⁹⁰, *La persona que molt muda, la veureu sempre perduda*.

Aquella actitud que hem especificat que tenia com a meta la felicitat terrenal, és a dir, la recerca del plaer en aquest món, sense esperar l'altre, empeny l'home a buscar el gaudi personal lluny dels estrets límits de la teologia moral o dels costums tradicionals. I, en definitiva, el tipus de consciència religiosa establix un tret diferencial més entre les elits i les classes populars; una nova espiritualitat que és el reflex d'una visió nova de les coses ⁹¹. Tanmateix aquesta recerca no significa pas, en el cas que ens ocupa, una descristianització, sinó una posada en qüestió de l'autoritat del clergat i, naturalment, de la Inquisició⁹². I això només era possible fer-ho a partir d'una interiorització de la vida cristiana, més semblant a l'ètica protestant que no pas a l'estrictament catòlica. El camí podia ser el jansenisme, més o menys en voga a partir de l'activitat d'un Armanyà o d'un Fèlix Amat ⁹³-on retrobem aquell control del luxe i l'austeritat moral de què parlàvem suara-, que associava tres elements d'una evident transcendència social:

una teología de la gracia; una "eclesiología" galicana y riquerista, según la qual la infabilidad de la Iglesia reside, no en las decisiones de su jerarquía, sino en el consentimiento unánime de toda la comunidad de fieles; un constitucionalismo parlamentario que considera al Parlamento como depositario y guardián de las antiguas leyes fundamentales del reino y que cree que el rey es un simple mandatario a quien se le delega el ejercicio de la autoridad soberana ⁹⁴.

No és estrany, doncs, que els Moragas es trobessin a gust en aquesta direcció d'interiorització, que alhora que els allunyava de les classes més reaccionàries, els diferenciava de les capes populars. Una situació

poc comfortable que els col·locava en el punt de mira de les jerarquies socials i eclesiàstiques. Recordem en aquest sentit l'amistat de la família amb el bisbe Amat, especialment a través de Joan de Balle, i les persecucions que, com veurem, varen patir fins a mitjan segle 95. Curiosament, i probablement per la seva estada comuna a Cervera, el Cavaller de Vidrà i els Moragas es troben en aquest punt, quan tota la resta de la seva formació, de les seves lectures i de la seva posterior trajectòria política i social els allunya tant, com ja hem fet observar.

108

La revolució havia de posar en evidència totes aquestes tensions i en plantejava encara més a la consciència religiosa dels Moragas. L'entrada, per exemple, dels francesos a Puigcerdà, que fa escriure a l'oncle capellà, de Cervera estant, al seu nebot Josep Moragas Lleonart, *Ja sabrás que los francesos se han apoderat de Puigcerdá, y que estant acampats fins a Bellvert, que han degollat als pobres malalts del hospital, y que a tots los frares, y capellans que han caigut a las suas mans los han llevat lo cap o los han maltractat [...]* 96. Però que tot seguit ha de rectificar i dir: *Segons cartas del correu de ahí, se diu que los Francesos ja ha evacuat a Puigcerdá, o alomenos que ni ha molts poch. Fou mentida tot lo que corregué, y lo que te escriguí perlo altre correu; pues no atropellaren a ningú, ni tampoch se verificá que haguesen degollat als malalts, ni frares, ni capellans, am be tractaren als nosres ab molta benignitat; y perque un Francés roba una faixa, o ret a algun español, lo General francés maná li donasen 4 carrelas [sic] de vegetas. En lo castell de Berga tenen presos 3 patriotas que anavan disfresats per la Sardaña. Corregué que entrant en Puigcerdá, lo Ajuntament entregá las claus dels portals al General Francés, que lo estaban esperant en lo portal, pero que havian de fer los pobres Regidores? Y que plantaran lo arbre de la llibertat en la plasa, y que lo feren benehir per un loco o boix de sacerdot o ecclesiatic* 97. Un sacerdot de qui la Instrucción Pastoral, en diu *Eclesiásticos muy presumidos de reformadores y preciados de filósofos modernos; pero muy despreciables, y despreciados a los ojos mismos de la secta a quienes sirven baxamente, como que son la escoria y las heces de ella, y solo unos agentes subalternos de quienes la filosofia se sirve oportunamente, como de enemigos domésticos, para deprimir a los demas Eclesiásticos* 98.

De l'anàlisi de les abundants publicacions de caràcter religiós que conté la biblioteca privada dels Moragas, i dels testimonis de les cartes de família, podem concloure que el seu sentiment religiós, inalterable al llarg de tot el període, es trobava dividit entre una religiositat popular, senzilla i sovint supersticiosa, i una introspecció de la pràctica piadosa, emmarcada en una tolerància més propera a la concepció protestant que al catolicisme del moment. No obstant això, cal posar de manifest que en el que podríem denominar *tercera via*, anaven acompanyats per nombrosos capellans liberals, els quals abominaven les pràctiques inquisitorials; en trobem molts exemples en la bibliografia dels Moragas. Però a la pràctica, malgrat que ni tots els qui estaven al costat dels carlins eren tan religiosos com pugui semblar, ni tots els liberals eren, de bon tros, escèptics i anticlericals, els Moragas es trobaven immersos en una certa contradicció político-religiosa que els incomodarà al llarg de tot el segle, i que no resoldran fins que aconseguixin una reconciliació interna, per la via del catalanisme vigatà, del canonge Collell i del bisbe Torres i Bages ⁹⁹.

Però com ja hem dit quan parlàvem de les actituds generals respecte de la majoria de la població, també en el terreny religiós hi havia un abisme entre la nostra família i el sistema político-social imperant, i àdhuc el poble. Un testimoni ens descriu aquella religiositat pública de començament de segle:

Al interior de les cases, fàbriques, costures, obradors, no's cantava en la Quaresma sinó la Passió, per Corpus lo Sacris, les jaculatories en Advent, los goigs dels Sants en les sues temporades. [...]

Abans de la Quaresma, passava los vicaris, poch més o menos com nostres celadors de policia, a fer l'allistament de les ànimes de comunió qu'hi pogués haver en cada familia; lo dissabte Sant recorrian la parroquia senyalant les portes ab la celebrada sal y aygua dels bons ous, y passat Pasqua tornavan a passar per les habitacions recullint los butlletins dels que haguessen complert lo sant precepte, per lo qual document judicavan los rectors la conducta dels feligresos.

Crech que basta lo fins aqui dit pera probar que la ciutat entera havia de parèixer una clausura, qual no imaginaria l'home

més acètic dels nostres dies; per lo que, passant lleugerament sobre algunes circumstancies, completaré'l quadro amb certes particularitats administratives. [...]

Cap estranger, no professant la religió catòlica, podia recórrer la ciutat y menys tractar ab ningú, que no fos acompanyat d'un familiar de la Inquisició ¹⁰⁰.

A mitjan segle, les supersticions seguien ben igual, com testimonia Fidel Moragas Dot, que encarat amb el seu fill Josep, li diu com d'es-verada està la gent a Valls: *Hoy hace un sol desmayado de un color naranja y me acaba de decir el barbero que hay muchos que lo contemplan con alguna melancolía, al parecer porque los dos peregrinos que pasaron por Tarragona dijeron que el 22 del presente morirían el más viejo y el más joven de cada familia* ¹⁰¹.

O en la carta que al mateix Josep, estudiant a Barcelona, envia el seu oncle Narcís:

En este siglo de farsa, nada me estraña mas que el encontrar gente que se me parezca. Cuando se juega con las afecciones mas sagradas del corazón, que tiene de particular que abunden los Tartuffes? Asi es que no me sorprende la pintura que me haces de las procesiones y de los 70 [sic], y si repasas tu memoria y recuerdas las mogigatas que hemos visto en el via-crucis te convenceras que todo el mundo es pais. Podrá haber diferencia en las formas; el fondo es igual. Pura infamia todo.

Nada sé de concordato, pero no me estrañará cualquier barrabasada, atendida la gente que anda de por medio. Lo que sé decirte es que en Villafranca hay una misión que escandaliza por lo grotesco e inmoral de sus sermones en los que se reproducen todas las payasadas de mal genero de los de Escornalbou. Asi nos vamos cristianizando! bien nos lo merecemos ¹⁰².

Si els Moragas no compartien aquestes supersticions era per la frenètica lectura d'una gran quantitat de literatura antiinquisitorial, com la del Dr. José Antonio Ruiz de Padrón, que en el seu Dictamen contra el Tribunal de la Inquisició recorda:

¿Quien ignora que en estos ultimos años, olvidándose del fin para que fue establecido, sirvió de vil instrumento al poder absoluto del gobierno? ¿Quien ignora que se prestó a los caprichos y

venganza del mas infame y voluptuoso favorito de que habla nuestra historia? Este tribunal tan prepotente y tan terrible con los desvalidos, no tuvo valor para hacer la causa a un malvado sin religión, a un monstruo compuesto de todos los vicios sin virtud ninguna, y permitió a la faz de la corte de un rey católico, no solo hacer panegíricos de Godoy, sino colocar su imagen asquerosa sobre los altares al lado de la cruz de Jesucristo ¹⁰³.

O encara veiem en aquell altre text, en tres volums i en 4rt, d'un autor que respon a les inicials M.B.D. i que predica la bona nova dels il·lustrats francesos:

111

El fanatismo de los sacerdotes y la ignorancia de los pueblos, habian erigido en artículos de fe y naturalizado en casi toda la Europa las máximas de la tiranía. Las tinieblas espesas difundidas sobre la mayor parte de los países de esta hermosa parte del globo, parecían deber ser eternas, cuando hacia el fin del siglo diez y siete el sabio Locke publicó el gobierno civil. La luz de la filosofia empezó a ilustrar desde entonces el derecho público [...]

Por fin, un defensor intrépido de los derechos de la naturaleza y de la razón, un orador filósofo cuyas ideas nos parecieron muchas veces paradójicas, porque las grandes verdades eran aun extrangeras entre nosotros, rasgó con mano atrevida el velo misterioso con que los fayles y los tiranos habian cubierto la cuna de las instituciones civiles: el genero humano reconoció y recobró sus títulos, y cada ciudadano los leyó con arrebató en el Pacto Social ¹⁰⁴.

O més endavant, ataquen les ordes religioses:

Sí, padres de la patria, nihil actum reputo si quid super est agendum: asalariar el clero, abolir los frayles es lo que falta a vuestra gloria. No olvideis que mientras haya frayles en España habrá enemigos de la Constitución.

La España, la Europa, el mundo entero está esperando vuestra resolución ¹⁰⁵.

Opinió compartida per la sogra de Fidel Moragas Dot i de Joan de Balle, Nicolasa Núñez Pastor que, l'any 1841, diu al primer:

En Gerona hablé con uno de los de la amortización sujeto de los

mas honrados de Cataluña [...], me dijo que en la provincia de Tarragona habia mui pocas ventas mientras aca se hasen de continuo, y que en el primer boletin iban a proponerse un sin numero de fincas. Se acaba de subastar una tasada en 45.000 y la han echo subir hasta 120.000 ya es delirio. En efecto de frailes no habra mas en España y los de Francia volaran a la primera turbunada. No los creo utiles y a consiguiente estan espuestos. Debemos tener clero y sentiria no fuese atendido, pero no necesitaba la Francia a sayales ni capuzones para ser dichosa ¹⁰⁶.

112

Doña Nicolasa havia canviat un pèl , des del 1827 en què demanava al pare guardià dels caputxins que elevés pregàries per la salut de la filla Teresa, que anava de part ¹⁰⁷, però essencialment deia el mateix, és a dir, predicava per una interiorització de la pràctica religiosa, com podem llegir en els seus *Consejos: procuraras un parage retirado para tus oraciones y la lectura de libros piadosos, en el podras tener las imagenes que tu veneres; sobre todo tendras presente que la verdadera devocion no consiste en exterioridades y que la hipocresia baxo la mascara de la virtud es un vicio abominable. La moral del evangelio esta llena de dulzura, de modestia y de tolerancia* ¹⁰⁸.

Coincidint amb el que també li deia el seu pare, Jeroni de Tavern: *La Religion santa que profesamos, te servirá de consuelo en las aflicciones a que estamos todos expuestos, prosigue, hija mia en el cumplimiento de los deberes de toda buena cristiana, sin descuidar las obligaciones de una madre de familia no imites a esas mugeres salamerás que con pretexto de una devocion mal entendida descuidando los asuntos de su Casa, pasan los dias en las Iglesias: Dios está en todas partes, te oirá en tu retrete, sin necesidad de ausentarse de tu casa, en la que una muger cuidadosa y trabajadora hace siempre falta. La Religión no consiste en exterioridades; lo que Dios pide es un corazon simple, puro y limpiode culpas, no hay mas que un Dios, un Jesu Cristo, una Virgen, las Ymagenes que tenemos en los templos son obras de los hombres que las han trabajado para nuestra edificación y memoria; pero figurarse que el Sto. Cristo de San Francisco hace mas milagros que el de Sto. Domingo, que la Virgen de Montserra hace mas prodigios que la Virgen del Pilar, es un error craso y popular, demasiadamente acreditado, y que*

induce a la idolatría. Tu ere hija mia bastante ilustrada y enterada de los dogmas de nuestra santa religión para no ignorar que Dios y la Virgen oyen nuestras oraciones y suplicas en cualquier templo, en cualquier parte que sea, y que seran atendidas siempre y cuando lo merezcamos ¹⁰⁹.

Aquest esperit obert i tolerant continuarà essent una constant en la família Moragas, tot i llegir assiduament el Pare Claret, de qui tindrem ocasió de citar el seu *Camí dret i segur per arribar al cel*, en parlar de la sexualitat i la religió. Text que, certament, no s'apropava gaire a aquest esperit quasi luterà.

113

Efectivament, Josep Ixart ens ho concreta en la figura de l'hereu Josep Moragas Tavern:

Era profundamente religioso; era profundamente cristiano. Religioso con el entendimiento que se elevaba a la consideración de los más altos problemas; con el corazón y la imaginación que se conmovía ante el menor espectáculo de la naturaleza, y no había efecto, ni en el orden moral, ni en el orden natural, que no despertara en él con vehemente impulso el espíritu de adoración arraigado en su alma. Cristiano, en toda la extensión de la palabra: henchido de caridad, veía en el cristianismo la religión del amor; su inteligencia recta y sana veía en el cristianismo la religión de la dignidad, de la verdad y de la justicia ¹¹⁰.

En definitiva, una concepció molt actual del cristianisme, però que al llarg del segle XIX i fins a temps ben recents, els qui defensaven aquesta opció anaven a contracorrent i no participaven de la predicació popular dels caputxins (els d'Esconalbou, que dirà Narcís Moragas) i de les seves Fletxas als cors dels pecadors:

Converteixte Pecador,/crida Deu desde la Creu,/no sias sort./ou ma veu./Si a estos crits, y a estas veus/fas tu pecador lo sort./tindrás la mes fatal mort./ A tot Pecador malvat / ofereix Deu lo perdó/ en aquesta Missió./ Deu te crida, y fas lo sort./ pero ay! que temps vindrá/ en que Deu no te ohirá./ Obra pecador los ulls,/y mira lo mal estat,/en que estas per lo pecat./ Confessat pues Pecador,/ que quat vius mes descuidat,/ pot ser morias condemnat./ Per esperar a despues/ a confessar sos pecats./molts hi ha de condemnats./Desenganyat Pecador, / tu

has confessat molt mal/ callant lo pecat mortal./ Res ja may la
 confessió / te aprofitará, o malval,/ guardant la mala amistat./
 Menos mal seria estar / ab un Dimoni al costat,/ que ab una
 torpe amistat./ Blasfemos, renegadors,/ dels Ss., fins del mateix
 Deu,/ que terrible infern tindreu./ Pare que en criiar sos fills /
 está del tot descuydat/ al infern vá condemnat./ De tot tracte,
 y tot festeig/ a tas fillas deus privar,/ per mes las vullas casar./
 Aquell fill, vil y malvat,/ que a sos Pares aborreix/ tot un infern
 se mereix./ Ay! ay jove deshonest!/ que dels carnals tocaments
 / passaras a eterns torments./ Si de grans mals vols fugir,/per
 mes quiet vullas casar,/ guardat molt de festejar./ Pensa be jove
 insensat,/ que profanament ballant,/ al infern vas caminant./
 Desde las danças, y balls/ ni ha molts que en un moment/ sal-
 taren en un infern./ Balls, festeigs, y amistats/ aborreix tu for-
 tament,/ si no vols etern torment./... ¹¹¹

El que restarà serà, però, una fe inalterada, com escriu el que havia
 d'ésser President de la Primera República Española, Estanislao
 Figueras: *Soy ya misantropo y solo creo en Dios y en la libertad. God
 and Liberty que es la divisa de los Yankees* ¹¹².

Ja hem vist que tan bon punt poden, els Moragas s'ennobleixen. I ho fan pel prestigi social, però també per un mecanisme inconscient que busca seguretat en el passat, en la imatge congelada. Com la dels quadres dels rics burgesos holandesos i dels nobles espanyols, o dels mercenaris italians, que cerquen reconèixer-se com a importants, com a imprescindibles. Són els instruments de la memòria familiar o col·lectiva. Així doncs, tan aviat com poden, els Moragas es fan un retrat. Anònim, en miniatura, fàcil de portar al damunt, prova evident de la intimitat que aquest objecte busca. Es conserva el de Josep Moragas Lleonart, amb el seu posat sever, vestit i pentinat a la francesa. És aquest retrat el que la seva dona, Rosa, reclama de Maó estant on és fugint de l'avanç dels francesos, des del 1809 i en el qual l'hereu Moragas se'ns mostra directe, espontani i -com dirà Vovelle¹¹³- *lligat a la veritat dels sers*.

Per això quan el 1839, François Arago notifica a l'Acadèmia de Ciències de París l'invent de Nièpce i Daguerre, s'obre tot un món de possibilitats per al retrat familiar, a fi de mantenir la intimitat al llarg del temps, de generació en generació. Els Moragas no sols s'afanyen, com tots els notables del país, a fer-se daguerreotips, sinó que ells mateixos s'interessen per la tècnica i els executen. És el triomf total de la privacitat: fixar-la sense la necessitat d'introduir cap altre espectador a l'escena; per això no és estrany que el daguerreotip escènic més antic conservat a Espanya el realitzés un Moragas el 1848, i prenguéssim com a escenari el mateix que Ramon Alabern havia utilitzat el 1839, i que avui ha desaparegut: els Porxos d'en Xifré, de Barcelona¹¹⁴.

La passió pel canvi, per la inventiva humana, per allò desconegut, s'aparella ara amb la passió per la intimitat i per la rememoració. És, en

definitiva, la certificació que la família existeix de temps immemorials, com ho prova l'àlbum familiar. La fotografia eternitza i solemnitza -ha dit Durkheim- aquells moments de la vida social on el grup reafirma la seva unitat ¹¹⁵. Però també es converteix en una norma de la bona societat, que fa del retrat un element bàsic de les relacions socials, entregant el retrat personal en forma de targeta ¹¹⁶. Per això, Fidel de Moragas i Balle, al final del segle XIX serà un gran afeccionat a la fotografia, la qual cosa ens permet acostar-nos, a partir d'ara, a una realitat física de la família, que fins aquest moment era impossible ¹¹⁷.

116 S'obria tot un món de possibilitats que un contemporani explica així:

Cuando se han presenciado los recientes ensayos del daguerrotipo sobre papel, ocurre naturalmente la idea de que acaso va a llegar un dia, en que la luz, que sirve ya de pincel, sirva tambien de imprenta. Sabido es que hasta ahora los retratos y paisajes daguerrotípicos solo podian verificarse sobre una plancha metálica. Recientemente se ha descubierto el modo de realizarlos sobre simple papel: mas el grande adelanto consiste en que la plancha daba una imágen única, tal cual se habia de conservar; y en el papel se obtiene una imágen inversa (prueba negativa), que unida con otro papel preparado, puesta con él entre dos cristales, y sometida nuevamente a la acción de la luz, da la imágen verdadera (prueba positiva), la cual se puede repetir infinitas veces, sirviendo de matriz la primera. Se obtiene de este modo, lo mismo que un retrato, la copia de un manuscrito. Si se consigue pues suficiente celeridad e inalterable permanencia, siendo ya por otra parte sencillos los procedimientos, pudiera llegar tiempo, en que apareciese un nuevo género de imprenta, mas sutil, y mas análogo, podria decirse, a la vaguedad y espiritualismo del pensamiento. Desde luego es ya un hecho que se han tirado por este medio las láminas de varias obras, que hemos visto, supliendo maravillosamente a la litografía y al grabado ¹¹⁸.

A partir, doncs, de 1839, els daguerreotips i les fotografies lluiran a les parets de la Casa Moragas, al costat dels quadres de l'alacantí i director de l'Escola de Nobles Arts de la Llotja, Vicent Rodés, i dels gravats espanyols i francesos, convertint-se en motiu de comentari de les visi-

tes i dels tertulians que ocupaven les moltes cadires de la casa ¹¹⁹.

Ja hem vist com el benestar econòmic permetrà, a partir dels primers anys del segle XIX, assolir les dues grans ambicions dels Moragas, el confort i el gaudi de la cultura i de l'art, i tot mercès a la gran descoberta del temps lliure. Aquest temps lliure serà utilitzat per a l'altra gran passió dels nostres burgesos, el viatge. Un viatge que és font de coneixement, tant com ho és de prestigi social, i molt especialment com a element distintiu envers la majoria de la població. Un cop més els Moragas com a notables, utilitzen el viatge en tant que eina de control social, d'intermediari entre el món reduït i limitat del poble i el món exterior. No fan altra cosa que seguir les petjades dels nobles i burgesos francesos i sobretot anglesos que, el segle XVIII, inventaren el viatge per excel·lència, el peregrinatge als orígens culturals, **el Grand Tour**:

Il Grand Tour settecentesco può essere definito un "accademia invisibile" "virtuale" che offriva servizi a vari settori culturali che aveva importanti conseguenze sulla produzione, il commercio, il collezionismo e l'apprezzamento delle arti. Ciò vale sia per la Gran Bretagna che per la maggior parte dei paesi europei, ma con un'importante differenza: mentre in Inghilterra il Grand Tour era una pratica consolidata presso le classi elevate e colte, i suoi equivalenti europei, cioè il Voyage d'Italie e l'Italienische Reise, erano molto meno diffusi presso quelle stesse classi sociali in Francia e negli stati tedeschi prima dell'avvento del turismo di massa nell'Ottocento ¹²⁰.

Ni per la seva fortuna, ni cronològicament, els Moragas s'acosten a aquells anglesos, viatgers a l'eterna Itàlia, acompanyats de tot un estol de criats i educadors; però els volen imitar, dins de les seves limita-

cions. Emprenen el camí, justament després que Napoleó hagués acomplert l'acte culminant del col·leccionisme turístic, enduent-se a París les grans obres d'art italianes ¹²¹, quan el món ha canviat radicalment i quan l'edat d'or del Grand Tour s'havia acabat.

120 Els dos centres d'atenció viatgera dels Moragas, i de les famílies col·laterals com els Balle i els Tavern, òbviament eren Itàlia i París; París, que havia de captivar els esperits d'un cert regust llibertí, com la meca espiritual de tota la trajectòria lectora de la nostra família. Roma, era la capital espiritual i també el centre de recerca dels orígens culturals; però París era, com dirà Flaubert ¹²², el lloc on les tres cares de Déu -l'art, la ciència i l'amor- es manifesten com enlloc del món. Per a uns era la Gran Babilònia ¹²³, per als altres la modernitat i el divertiment. I en el fons, el mite que, malgrat l'expressió de Josep Moragas Lleonart ¹²⁴, que França no era el que havien dit, els joves de la família creien que els espanyols eren una mena d'africans i que de França ve tot el que és bo. Escoltem Narcís Oller:

Aviat escarmentades del trontoll sofert pels caminots de la Cerdanya espanyola (abandonats, com totes les nostres coses, a la detestable acció d'una administració africana) encaminaren especialment llurs sortides per la francesa, encreuada tota de carreteres immillorables [...] ¹²⁵.

Tenim el relat d'un Moragas, viatger a París, que reproduïm a l'apèndix, i a la biblioteca es conserva el manual del viatger que va utilitzar en la seva estada a la capital francesa. Diu així:

En descendant de la diligence, si on a un logement d'arrêté ou que l'on soit attendu chez un ami, on peut s'y faire conduire par un commissionnaire qui portera lui-même les paquets.

C'est dans le quartier où doivent le plus souvent l'appeler ses affaires ou ses plaisirs, que le voyageur doit choisir son hôtel. Le voisinage des boulevards et des théâtres convient à celui qui veut s'amuser sans trop compter avec sa bourse; le faubourg Saint-Germain à celui qui cherche des plaisirs tranquilles; le quartier latin aux studieux amis de la science qui demandent de l'instruction à bon marché ¹²⁶.

Però fins arribar a París el viatge era llarg i complicat, com es pot llegir en el relat del Moragas. Si l'estat de les carreteres de França era

dolent, el de les espanyoles era molt pitjor. El 1841, un company estudiant de Josep Moragas Tavern, explica el seu periple fins a casa seva, a Puigcerdà:

Querido amigo: aunque no me anunciaste tu llegada a Valls, como me lo habias prometido, sin embargo yo me he decidido a tomar la pluma para avisarte de mi viage y feliz llegada a mi casa. No salí de Barcelona hasta el 16 por la tarde, asi es que pude ver la mayor parte de las procesiones, y me divertí mas de lo que me hubiera divertido en Puigcerdà, durante toda la Octava.

121

Mi viage ha sido feliz, aunque algo pesado, a causa de las lluvias y mal camino que hay. Estuve tres dias y medio siempre montado, que esto ya fatiga bastante, y además todo son subidas y bajadas, encontrandose a cada momento en peligro de perder la vida, lo que hace ver cuan atrasados estamos en cuanto a caminos, y la necesidad que hay de que estos se mejoren. En las posadas sirven muy mal, en ninguna parte dan cuchillos ni servilleta, y lo que peor es, que has de comer junto con los arrieros y cualquier otra persona que alli se encuentre. En algunas partes ni cama encuentras, sino que has de dormir en la paja junto con los arrieros.

He visto Ripoll, que está en el estado mas lastimoso que puedas figurarte, no se de otra cosa sino ruinas y llegan hasta tal punto que hay muchas calles intransitables.

El lunes proximo empezaré a repasar el latin, será la unica ocupación que tendré, de modo que podré leer, escribir, repasar o estudiar otras cosas, y aun me sobrara tiempo para ir todos los dias a pasearme a caballo ¹²⁷.

Però el gran viatge que marcava la vida i el gust dels Moragas era el que realitzaren a Venècia, Florència, Roma i Nàpols. Malauradament no hem pogut localitzar cap relat sobre aquests viatges, però sí llibres i objectes que ens informen dels gustos i l'estètica, que portaran com a ricordi de la seva estada al Bel Paese, i que acompanyem en aquesta recerca ¹²⁸. En efecte, el Grand Tour, o en el nostre cas el ja petit i un pèl més democratitzat Tour, no era únicament una experiència personal, sinó el factor clau en la transformació del gust en el país d'ori-

gen, amb les pintures, monedes, gravats, còpies d'estàtues romanes, joies que formaven part del seu equipatge de retorn ¹²⁹. De manera que també en això els Moragas es convertien en intermediaris culturals d'una part de la població catalana on ells tenien influència. Es tornaran autèntics col·leccionistes, contagiats de la febre que arreu d'Europa fa estralls. Mentre els anglesos es feien fer els grans retrats a l'oli, amb fons de ruïnes romanes, els Moragas adquireixen guaixos, de mòdic preu i oferts pels pintors per les cantonades (com les vistes de la piazza del Popolo i les seves curses, o la inevitable de la plaça de Sant Pere, al Vaticà, o les dansarines romanes de Pompeia), però també les reproduccions en gravat dels grans pintors com Claude Lorrain, que havia de *mette a punto una visione di idilliaca tranquillità, caratterizzata soprattutto da una luce diffusa e da composizioni armonicamente disposte, nelle quali gli elementi tratti dalla campagna romana costituiscono i fondali di episodi pastorili, mitologici o biblici* ¹³⁰.

En aquest punt, la referència als protagonistes de Bearn, la gran novel·la de Llorenç Villalonga, és inevitable a fi d'invocar aquells personatges raptats per la mística, mig pagana mig cristiana, de Roma. Les ruïnes, els gravats dels romàntics, els múltiples ricordi, creen un gust basat en el classicisme, reforçat per lectures com les de Winckelman, que ocupen un lloc preferent en la biblioteca dels Moragas ¹³¹.

- 1 Vegeu un bon resum a **Ruiz Torres, P.** L'època de la raó. p.55-59
- 2 **Herrero, Javier.** Los orígenes del pensamiento reaccionario español. p.21
- 3 **Bergeron, L.** El hombre de negocios. p.148
- 4 **Terradas, I.** El Cavaller de Vidrà. p.22. El 1824 la Junta de Comerç va obrir una escola de francès, anglès i italià "y sus profesores se ocupan en procurar los conocimientos mas completos de estos idiomas, tan útiles en general, como necesarios en la carrera del comercio". **Bordas, L.** Memoria acerca de la erección y progresos... pp.56-57 (Biblioteca Moragas)
- 5 **Hervas, L.** Causas de la Revolución de Francia. Citat per **Herrero, J.** ob.cit. p.162-163. La mateixa expressió "si por desgracia no hubiesen nacido tantos franceses, tantos falsos filósofos en España", a Instrucción pastoral... p.3 (Biblioteca Moragas)
- 6 **Stendhal.** La Cartoixa de Parma. p.127. Sobre l'afrancesament de certs grups socials barcelonins, diu Sagarra: "Aleshores a Barcelona, entre les famílies de més categoria, s'havia posat de moda l'afrancesament". ob. cit. p.72
- 7 **Pujadas, Fr. R.** La mas poderosa arma para vencer la santa oración. p.6 (Biblioteca Moragas)
- 8 **Gélis, J.** L'enfant et l'évolution... p.77 Tanmateix els Moragas, com també el seu parent Balle, vivien en el context de les velles estructures feudals. El mateix Joan de Balle era l'administrador del Duc de Medinaceli a Catalunya. Vegeu infra.
- 9 **Cugnet de Montarlot, M.** Le nouvel Homme Gris. p.15 (Biblioteca Moragas)
- 10 J. Moragas Lleonart a Fidel Moragas Dot. Cap de Pera, 9-12-1810
- 11 Instrucción Pastoral p.28 (Biblioteca Moragas)
- 12 Apología de los Asnos. p.79-80 (Biblioteca Moragas)
- 13 Instrucción Pastoral. p.19 (Biblioteca Moragas)
- 14 **Picard, L.-B.** Le Gilblas de la Révolution. V p.134-135 (Biblioteca Moragas)
- 15 Josep Moragas Lleonart a Rosa Dot. Montpellier, 2-9-1817
- 16 Idem. 27-9-1817
- 17 Invitación a los españoles p.26 (Biblioteca Moragas)
- 18 **Terradas, I.** El Cavaller de Vidrà. p.182-183
- 19 **Lamennais, F. R. de.** El absolutismo y la libertad... p.p.10. 14 i 23 (Biblioteca Moragas)
- 20 Un bon resum del romanticisme a **Russell, B.** Història social de la filosofia III. Esp. pp.219-224.
- 21 **Sardà, J.** Obres escollides de... I p.145
- 22 No estem pas d'acord amb Jesús Cruz, quan afirma que el grup dominant sorgit de la revolució liberal es va mantenir fidel a pràctiques socials que perpetuaven els valors de la societat estamental; és probable que això sigui així en l'escassa burgesia espanyola, però no pas en la catalana, i menys en la que ens ocupa. En qualsevol cas, cal destacar que Cruz, com bona part dels investigadors del període, amb prou feines utilitza fons de primera mà, epistolaris familiars, biblioteques privades, etc. Cftar. **Cruz, J.** Lealtad y meritocracia pp.102-103
- 23 Cftar. **Laslett, P.** El mundo que hemos perdido. pp. 268-270. Ben allunyats de la cultura de comerciants com els Moragas, altres comerciants europeus eren analfabets. Així els napolitans estudiats per Daniela Caglioti, eren majoritàriament analfabets i tenien greus problemes per complir la llei que els obligava a portar llibres de comptabilitat. Per descomptat no tenien llibres a casa seva. Cftar. **Caglioti, Daniela Luigia** Il Guadagno difficile. Comercianti napolitani nella seconda metà dell'ottocento. pp.145 i seg.
- 24 **Kocka, J.** ob.cit. p.19 i 23
- 25 **Sagarra, J.M.** ob. cit. p.118
- 26 **Roche, D.** Cultures et formations négociantes... pp.23-24
- 27 **Roche, D.** idem. p.14
- 28 **Sales Folch, N.** Una Vila Catalana del segle XVIII p.41
- 29 **Oller, Narcís.** Records de Noi
- 30 **Cabana, F.** La burgesia catalana p.34
- 31 **Corbin, A.** Entre bastidores. Hist. de la Vida Privada. IV. p.521
- 32 J. Moragas Lleonart (Palma) a Rosa Dot (Maó). 8-5-1813
- 33 Vegeu l'apèndix Biblioteca dels Moragas
- 34 **Soldevila, F.** Historia de España. vol.III, p.177. Per als estudis dels Moragas a Cervera, vegeu **Olivé Serret, E.** Peripècies d'un estudiant de Cervera. Dins: Història de la Universitat de Barcelona. B,1985. Ferran VII va fer publicar un Plan Literario de estudios... on va deixar escrit: Desquiciada la Monarquía, y alteradas todas las institucio-

- nes polítiques, cíviles y religioses en la desgraciada época de la invasión estrangera; ya desde mi feliz regreso al Trono de mis antepasados en 1814 conocí que la gravedad de los males exigía un remedio clásico, radical y capaz no solo de curar y preservar las generaciones presentes, sino tambien de formar las venideras por medio de una educación e instrucción sólidamente monárquicas y cristianas, sin desatender empero los verdaderos progresos de la ciencias útiles a la prosperidad de mis dominios. p.III
- 35 **Dufresnoy, M.** *La juventud ilustrada...* p.3 (Biblioteca Moragas)
- 36 *Historia familiar de unos ilustres ingleses III*, p.7 (Biblioteca Moragas)
- 37 **Rudé, G.** *Europa desde las guerras napoleónicas a la revolución de 1848*. p.9
- 38 **Montroni, G.** *La famiglia borghese*. p.135. Veure també **Chartier, R.** *Lecteurs et lecteurs...* p.354
- 39 **Roches, D.** *Imprimés et cultures...* p.224 i 228
- 40 *Invitación a los españoles* p.37 (Biblioteca Moragas)
- 41 *Instrucción pastoral...* pp.257-258
- 42 **D.A.C.P.** *Avisos saludables a los niños...* p.7 (Biblioteca Moragas)
- 43 **Chaussinand-Nogaret.** *Histoire des élites en France...* pp.307-309. No he trobat cap indicati que faci pensar que els Moragas haguessin militat en la maçoneria, ben al contrari de molts dels seus correligionaris, no obstant això, he de fer constar l'existència d'una petita insígnia del final de segle.
- 44 **Chartier, R.** *De l'histoire du livre à l'histoire de la lecture...* p.24
- 45 Cítar. **Petrucchi, A.** *Libri, editori e pubblico nell'Europa moderna*. Guia storica e critica. Pel cas espanyol vegeu: **Álvarez Pantoja, M.J.** *La Revolución Francesa en las bibliotecas privadas sevillanas*. esp.p.62. Per Choderlos de Laclos, vegeu: **Stone, L.** *Familia, sexo...* p.268
- 46 **Chartier, R.** *Espacio Público y desacralización*. p.189
- 47 **Petrucchi, A.** *Libri, editori e pubblico* p.X
- 48 **Chartier, R.** *Espacio público y desacralización...* p.81
- 49 **Petrucchi, A.** *Libri, editori e pubblico* p.XX-XXI
- 50 **Furet, F.** *La Librarie del Regno di Francia*. Dins: **Petrucchi, A.** *Libri, editori e pubblico* p.163. Vegeu també: **Orlando, Francesco.** 1998. *L'intimità e la storia. Lettura del "Gattopardo"*. Einaudi. Torino.
- 51 Cítar. **Chartier, R.** *El mundo como representación*. p.167
- 52 **Vilar, P.** *Ocupació i resistència*. Dins: *Assaigs sobre...* p.102
- 53 **Amat, Rafel d'.** *Calaix de sastre*. I, p.8
- 54 **Soldevila, F.** *Historia de España*. p.91
- 55 **Sales, Núria.** *Història dels Mossos...* p.139-140
- 56 **Torres Ribé, J.** *Els Padró...* p.68
- 57 **Martínez Shaw, C.** *La cultura de la Ilustración*. p.527-528
- 58 **Vidal de Valenciano, G.** *Barcelona de 1820 a 1840*. *Barcelona vella*. p.86
- 59 **Dinouart.** *Arte de callar*. p.160 (Biblioteca Moragas)
- 60 Per això la preocupació d'aquest moment és adquirir llibres com el *Plan Geográfico*, o la *Descripción historico-gráfica de los límites de la Francia*. Carta de Joan Moragas Lleonart (Madrid) al seu germà Josep, 12-9-1795
- 61 Vegeu **Chartier, R.** *Lecteurs dans la longue durée...* p.274-275
- 62 **Pasta, R.** *Il mercato libraio...* p.302
- 63 *El Télémac, de Fenelon, amb multitud d'edicions a la biblioteca Moragas*, era molt utilitzat a Itàlia per a l'ensenyament; això prova un cop més l'encaix de la nostra família en els gustos i tendències educatives europees del moment. Vegeu: **Waquet, F.** *Les livres français en Italie...* pp.254-255. També trobem el *Télémac*, en la biblioteca del Cavaller de Vidrà. *Terradas, I.* *Ob.cit.* p.247
- 64 **Maravall, J.A.** *Mentalidad burguesa en el siglo XVIII* pp.258-284 i p.255
- 65 **Moreu-Rey, E.** *El libro a Barcelona al segle XVIII* p.300
- 66 **Yxart, J.** *Pròleg a Moragas Tavern. J. L'Hereu* p.26-27. Un amic de Josep Moragas, Manuel Duran y Bas en carta a aquest (14-10-1844), explica les seves lectures: "Se entiende, en cuanto a mi, que no leo libros de derecho romano, español y canónico, que de los que gracias a Dios estoy un si es no es fastidiado. Pero como los dias son largos y no se estar mano sobre mano y no todas las horas son buenas para hacer visitas, acostumbro ir todas las mañanas a la Biblioteca de S. Juan en la que leo alguna obra de derecho constitucional. Y bien hago en leerlas ahora, pues empezado el curso, si

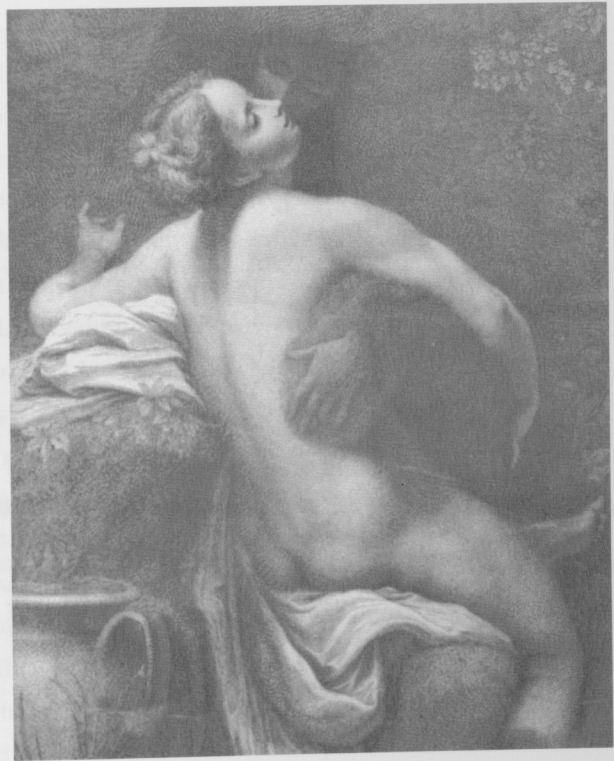

- la holazneria no puede mas que mi voluntad de presente, no será esta materia el objeto de mi estudio. Tu me das cuenta de que como pasas los dias, y yo voy a imitarte. No duermo mucho, pero acostumbro a levantarme a las 8 o las 8 1/2 de la mañana, por no perder la costumbre pido el chocolate mientras me visto, leo algo (ahora las Memorias del M. de Miraflores), me voy a la Biblioteca en donde estoy hasta las doce, en cuya hora asisto a las juntas de la comisión de quintas, en las que muchos dias paso la hora sin decir oste ni moste, riéndome aveces de las personas o de los términos en que estan concebidas las reclamaciones que se presentan. Salgo de allí a la una y voy a hacer alguna visita. Como, vuelvo a leer, voy a casa [...]]sic) y Domenech a hacerles algunas preguntas de derecho, doy una vuelta y la mayor parte de las noches asisto a alguno de los teatros. Ceno y a la cama".
- 67 **Terradas, I.** Ob.cit. pp.225-303
- 68 Vaticà, 23-11-1883
- 69 **Fontana, J.** La fi de l'Antic Règim. p.105-107
- 70 **Nicolasa Núñez Pastor.** Consejos a mi querida hixa Teresina. 25-4-1815. Fons Moragas. AHT.
- 71 E. Figueras (Madrid) a Josep Moragas T. (Valls) 2-08-1850
- 72 Colección de las particularidades... Biblioteca Moragas
- 73 **Saint-Pierre, Bernardin de.** Paul et Virgine p.VI. (Biblioteca Moragas) Per Saint-Pierre. Cftar: **Terradas, I.** Revolució i religiosidad. pp.299-301. Diu Terradas: "Saint-Pierre es el canto de cisne de una posibilidad ilusoria de la humanidad: la de condicionar el conocimiento de las cosas reales a la actitud moral ante la vida. Un condicionamiento repleto de religiosidad". p.301.
- Vovelle, M.** (Ideologies y mentalidades. pp.304-305) recorda el jurament de l'arquebisbe constitucional Fauchet, que jurava que cercaria la felicitat.
- 74 Segons **M. Deion** *Le pretexte anatomique: La fiction littéraire semble l'équivalent moderne de la mythologie. Elle aide en tout cas les philosophes du 18e siècle à penser la nature moins comme un maître prévoyant et économe que comme un "énergumène vulvaque" ou une perverse polymorphe.* p.48
- 75 Cftar. **Corbin, A.** Entre bastidores. Dins: Hist. de la Vida Privada. IV. p.535
- 76 **Fontana, J.** L'era de les revolucions. p.9
- 77 **Amat, Rafel d'.** Calaix de satre. III p.177
- 78 Cftar. **Maluquer de Motes, J.** La gran transformació... p.42. Si a l'Anglaterra de 1909, únicament el 4% era classe mitjana-alta (segons Laslett) perquè pagava impostos, aquí i un segle abans, els Moragas eren certament uns privilegiats, i com a tals han d'ésser observats.
- No únicament això, sinó que mantenien casa a Valls, al Bosc (estiuieg), a Tarragona, a Barcelona, criats, educació dels fills, compraven terres, llibres, viatjaven i adquirien joies als millors joiers de Barcelona o a Tiffany de Nova-York.
- 79 Diu Sagarra: "A casa meva vivíem en moltes coses una mentalitat del segle divuit, i això volia dir poques contemplacions si poques històries, i una certa austeritat, i un cert estalvi de capritxets i coses supèrflues". ob.cit. p.197
- 80 Cftar. **Ranum, Orest.** Los refugios de la intimidad. Dins: Hist. Vida Privada III p.219 i **Laslett, P.** El mundo que hemos perdido. p.288. Laslett enumera els tres elements que transformen la vida social, i que tots tres ja havien estat aconseguits pels Moragas: la prolongació de la vida, la disminució de la pobresa i la universalització de l'educació. (p.288).
- 81 **Chartier, R.** Espacio público y desacralización. p.192
- 82 **Guillerm, Alain.** Système de l'iconographie galante. p.181. Vegeu també: **Bosséno, Ch.-M.** La guerre des estampes... p.367, on l'autor analitza el gran valor de les estampes, tant o més que els llibres per la difusió de la revolució i proposa el terme iconofília per a descriure aquesta obsessió pel gravat. Els Moragas formaven part d'aquesta elit europea amb autèntica iconofília.
- 83 Jeroni de Moragas a Teresa Taverner Núñez Pastor. 15-12-1820. Vegeu el text complet a l'apèndix.
- 84 Libro del Agrado, impreso por la virtud en la imprenta del gusto, a la moda, y al ayre del presente siglo. Obra para toda clase de personas, particularmente para los Señoritos de ambos sexos, Petimetres, y Petimetras: Dedicado a la mas Augusta, Excelsa, y Magestuosa, Diosa Cibeles. Barcelona,s.d.
- 85 Libro del agrado... p.35-37
- 86 Libro del agrado... p.38

- 87 Carta de Joan Moragas Leonart (Madrid) a Josep Moragas Leonart. 31-8-1791.
- 88 Joan Moragas Leonart (Madrid) a Josep Moragas Leonart. 26-10-1793
- 89 **Martin-Fugier, Anne**. La vie élégante. pp.22-23
- 90 **Cabanas, F.** La burguesia catalana. p.38
- 91 Vegeu **Plongerón, B.** Conscience religieuse en Révolution. pp.138-139
- 92 Cftar. **Stone, L.** Familia, sexo y matrimonio. p.131. Encara el 1843, els Moragas temien la restauració de la Inquisició. En una carta al seu nebot, Josep M. Tavern. Narcís Moragas Dot escriu des de Valls: *Ayer me han asegurado que en Tarragona se han hecho dos sermones furibundos contra los compradores de bienes Nacionales y anunciando el pronto restablecimiento de la Inquisición. Ya ves si esto marcha. Que duerma el Gobierno y cuando despierte verá donde despierta.* Per al paper cabdal del sacerdot, en una societat analfabeta, com a nexa entre la massa analfabeta i el món polític, tècnic i educat, vegeu: **Laslett, P.** El mundo que hemos perdido. p.27
- 93 **Lluch, E.** El pensament econòmic a Catalunya. p.160. El nebot del Bisbe filojansenista el defensarà així: Digámoslo claramente: el gran pecado, el grande error del pacífico y modestísimo Sr. Amat para con los hombres intolerantes y exclusivos, no es otro sino el seguir la doctrina de los Santos Padres, y singularmente de su maestro el angélico doctor Santo Tomás; el no ser un fanático absolutista ni en lo civil, ni en lo eclesiástico; el ser discípulo del gran Bossuet; el estar persuadido con Santo Tomás de que el mejor Gobierno civil es el que participa del monárquico, del aristocrático y del democrático. **Amat, Felix.** Apología católica. p.[4]. (Biblioteca Moragas) Encara més d'un segle després, Menéndez Pelayo, acusa l'arquebisbe de Palmira, de "muy picado de aquella tarántula [el jansenisme], responde que no todo jansenista es hereje". Cit. per **Herrero, J.** Los orígenes del pensamiento reaccionario español. pp.156-157
- 94 **Chartier, R.** Espacio público y desacralización. p.191
- 95 Sobre el jansenisme, pot consultar-se: **Terradas, I.** Revolución y religiosidad esp. pp.33-34; Del mateix autor El Cavaller de Vidrà. pp.169-170, 184 i 208. I especialment: **Herrero, J.** Los orígenes del pensamiento reaccionario español. pp71-84
- 96 Josep Moragas Fortuny (Cervera) a Josep M. Leonart (Valls) 2-09-1793
- 97 Idem. 9-09-1793
- 98 Instrucción Pastoral... p.32 (Biblioteca Moragas)
- 99 Cftar. **Soldevila, F.** Historia de España. III. p.250
- 100 **Anglada, Francisco.** Barcelona antiga en lo sigle XIX. Barcelona Vella. p.18-19
- 101 Carta de F. Moragas Dot(Valls) a Josep Moragas Tavern (Barcelona). 12-5-1842
- 102 Narcís Moragas (Valls) a Josep M. Tavern (Barcelona) 16-01-1851
- 103 **Ruiz de Padrón, J.A.** Dictamen del Doctor... sobre el Tribunal de la Inquisición. p.31 (Biblioteca Moragas)
- 104 **M.B.D.** Política eclesiástica... p.7 (Biblioteca Moragas)
- 105 Idem. p.41
- 106 Nicolasa Núñez Pastor de Tavern (Figueres) a Fidel Moragas Dot. 13-12-1841
- 107 "Los padres capuxinos, es decir el guardian, haran una visita a tu casa pues les remito una bota de malvasia para missas, fue ofrecimiento que hice cuando la niña y haora le encargo al Padre Guardian que haga rezar a toda la comunidad por el feliz parto de Teresina, que debe confiar en Dios". Carta de Nicolasa Nuñez P. (Roses) a Fidel Moragas Dot (Barcelona) 14-12-1827
- 108 Nicolasa Núñez Pastor. Consejos... (25-4-1815)
- 109 Jeroni de Tavern, Consejos... (15-12-1820). (El subratllat és meu)
- 110 **Yxart, J.** Pròleg a Moragas Tavern, J. L'hereu p.19-20
- 111 Exercici devot per cada dia... pp.52-54 (Biblioteca Moragas)
- 112 E. Figueras (Madrid). a Josep M. Tavern (Valls) 8-06-1851
- 113 **Vovelle, M.** El hombre de la Ilustración. p.25
- 114 Un dels pioners del daguerreotip a Espanya fou el ja citat Pere Felip Monlau, que explica el seu funcionament en la primera presa realitzada als Porxos d'en Xilrè per Ramon Alabern. Cftar. **López Mondejar, P.** Las fuentes de la memoria. p.221
- 115 Citat per **Segalen, M.** Nuptialité et alliance... p.115
- 116 Vegeu Itinerario de un viage por Europa en

1862. pp.95-96 (Biblioteca Moragas): D. Juan Pascual cumpliendo con un deber de reconocimiento hacia el principe y gefe de policia les invitó a un corto almuerzo por nuestro despido. El principe aceptó, mas no pudiendo hacerlo el gefe por sus deberes ante el emperador, tuvo la amabilidad de remitir su fotografia (que posee D. Juan) con dos tarjetas y que le dispensáramos. El principe durante el breve almuerzo, me encareció que a luego de regresado a casa se lo participara para tener el gusto de mandarme su retrato con el de su señora e hijos, a fin de que le hiciera el obsequio de corresponderle con el mio y el de los míos.
- 117 L'any 1867, a l'Exposició Universal de París, es consagra definitivament la fotografia. A l'exposició acudiran els Moragas i quedaran molt impressionats per aquesta nova tecnologia. Com també per l'art japonès, omnipresent en l'estètica familiar dels Moragas. Citar **Bornay, E.** El segle XIX, p.308
- 118 **Debreyne, P.J.C.** Pensamientos de un creyente católico pp.VIII-IX. (Biblioteca Moragas)
- 119 Aquesta abundor de cadires corresponia precisament a la funció social del saló de rebre. Martí de Riquer, en la transcripció dels inventaris dels Riquer, posa de manifest també aquest copios nombre de cadires. **Riquer, Martí de.** Quinze generacions... p. 372-377
- 120 **Bignamini, Iaria.** Il Grand Tour: problemi aperti. p.35. Citar **Pemble, John.** 1998. La passione del Sud. Viaggi mediterranei nell'Ottocento. Il Mulino. Bologna.
- 121 L'expressió és de **Wilton, A.** Ricordi dell'Italia. p.282
- 122 **Flaubert, G.** L'educació sentimental. p.97
- 123 **Hervas, L.** Causas de la Revolució de Francia. Cit. per **Herrero, J.** Los origenes del pensamiento... p.161. També Joan Moragas, presoner a França el 1810 (vegeu apèndix), anomena París com a Babilònia.
- 124 Vegeu supra. El mateix Moragas Leonart explica el sistema de viatjar fins a Montpellier: acompanyat de criats i el "birloche" fins a Narbona, on "ajustan" un cotxe fins a Montpellier. Carta a Rosa Dot. 15-9-1817
- 125 **Oller, N.** Pilar Prim. p.40
- 126 **Teyssèdre.** Conducteur général de l'étranger dans Paris. p.5 (Biblioteca Moragas)
- 127 Olivier de Peral a Josep M. Tavern 25-06-1841
- 128 En especial: **Pronti, D.** Nuova raccolta delle Vedutine moderne della città di Roma. Roma, s.d. (Biblioteca Moragas) A la portada hi ha escrit: para uso de Pepe Tavern. 1824, amb magnífics gravats de Roma. També: Oggetti principali da vedersi in Venezia. 1840 (Biblioteca Moragas)
- 129 **Seta, Cesare de.** El Grand Tour. Il fascino dell'Italia nel XVIII secolo. p.22
- 130 **Wilton, A.** Sognando l'Italia. p.41-42
- 131 Citar també: **Morazé, Ch.** El apogeo de la burguesía. p.173. I especialment: **Jenkyens, R.** El legado de Roma. p.39

Un dels elements més singulars de la decoració de Casa Moragas és un trèmol, o *psyché*, d'estil imperi, on hom es podia observar el cos sencer. És un símbol, alhora que una experiència innovadora, que presideix la intimitat de la nostra família. Efectivament, la contemplació de la pròpia imatge és encara a la Catalunya de començament del segle XIX, un fet insòlit i un privilegi. Representa el trencament amb un codi moral i estètic que imposava la no contemplació de la pròpia imatge. Una contemplació que -en paraules d'Alain Corbain- estimulava un erotisme basat en la pròpia imatge del cos, provocant ensems una exaltació d'aquesta prohibició que *obsesiona a esta sociedad bienpensante que acumula los espejos en los burdeles antes de surtirse, tardíamente, de puertas con espejo en el armario nupcial*¹. Abans, però, d'aquests elements tan pragmàtics que sumen guarda-roba i mirall, apareix aquest trèmol, que és l'exaltació més pura del reconeixement de la pròpia imatge i del propi cos.

També altres famílies de notables, com els Veciana, entren en aquesta dinàmica narcisista i àdhuc d'un cert alliberament sexual. Tal com diu una carta dirigida a Felip Veciana, i citada per Núria Sales: *Van los miralls de Barcelona y els envío ipso facto porque a la Felipa no se li retardia lo mirarse las pigas*².

Aquesta nova actitud respon a la divulgació, en cercles d'arreu d'Europa, entre els quals hem de comptar els nostres Moragas, de determinada literatura que tot seguit passarem a analitzar, i que aportarà nous registres educatius en aquestes classes benestants. En concret es tracta de tres tipus de textos: els textos mèdics (tractats d'anatomia i de psicologia, de cirurgia, d'obstretícia), d'obres de vulgarització i de preparació al matrimoni (Venette i Lignac) i textos literaris

(Choderlos, Diderot i Sade principalment) ³. Shorter ha gosat anomenar aquest canvi d'actitud, que situa entre el final del segle XVIII i la meitat del segle següent, com a revolució eròtica ⁴. El terme resulta excessiu, però sí que hi ha determinats elements que indueixen a fer pensar que s'ha produït una millora de la «qualitat» en les relacions sexuals i, potser no tan clarament, una revolució en la «quantitat», almenys en el cas català.

132

Festejament del cos, que ve motivat per aquella influència intel·lectual, i deutora de la Il·lustració, de què ja hem parlat, però també per un canvi de tendència en l'esperança de vida -que augmenta lleugerament-, mercès a alguns descobriments mèdics i pràctiques higièniques, que milloraran sensiblement la qualitat de vida dels catalans del principi del segle XIX.

Indubtablement aquesta millora no afectava igual tota la població. Segons el conegut estudi de Laureà Figuerola, els més ben situats en la carrera per a allargar la vida eren -els anys de l'estudi-, els clergues, que podien arribar a viure una mitjana de 65'44 anys, seguits dels militars retirats, dels escrivans i procuradors i dels comerciants i fabricants, que podien viure, de mitjana, 57'65 anys. Els darrers eren els obrers i els soldats en actiu, que únicament podien esperar viure'n 40 ⁵; això fa exclamar a Figuerola:

[...] que la libertad proclamada en la esfera del derecho público, aplicada a la industria interior y gozada en el campo de la inteligencia, ha dado ya en Barcelona preciosos frutos prolongando la existencia de la clase pobre en una cantidad pequeña en verdad, pero sensible a los ojos del más inexperto calculista. La primera clase, cierto es que ha salido lastimada disminuyendo levemente su vida, pero también ha perdido los privilegios que hacian prolongarla a crueles espensas de otra mas infeliz. [...]

La apariencia de razón de los que de otra manera discurren, consiste en no tomar en cuenta las muchas vidas que se necesitan en la clase desvalida comparada con la poderosa, para que haya alguna asaz robusta que atraviese felizmente los peligros de la infancia. Es decir que mueren más niños de la clase pobre que en la rica, no que dejen los pobres de llegar a una edad más avanzada cuando han tenido la dicha de salvarse del huracán

que consigo lleva a los niños de la primera edad ⁶.

A Valls, la vida també havia millorat. S'havia passat d'una mortaldat neonatal del 50%, el primer terç del XVIII, a constituir un fet poc freqüent un segle després ⁷.

Aquesta evident millora havia anat acompanyada d'un avenç de la medicina i d'una progressiva confiança en els metges. No obstant això, són els notables i els burgesos els qui primer hi confien. Mentre que les classes populars continuen amb una medicina popular, més basada en la superstició que no pas en el pragmatisme curatiu d'aquelles pràctiques ⁸.

133

Lluny d'això, els Moragas, en correspondència amb les arrels intel·lectuals que hem especificat, quan els convé, es posen a les mans dels millors metges . Així, just després de la guerra del francès, no tenen inconvenient de viatjar a Barcelona, Madrid i finalment a Montpeller per intentar curar l'epilèpsia del seu fill Fidel. De la capital del Llenguadoc estant, Josep Moragas Lleonat escriu a la seva dona Rosa, i ultra parlar de la situació política li dóna referències del metge que tracta el seu fill i a ell mateix: *[...] asso esta molt divertid pues si troban dos mil furasters elechtos per fer tres diputats per la asamblea de Paris. Fan pitjor que a Valls per los diputats y per un foraster es divertit. Lo metge me a fet tres visitas es lo Sr. Cretien home que me apar molt bof...]es lo que va cura a Marsella a Carlos 4º quant se trobava molt mal y unflat tot ell lo envia a buscar y lo cura [...]. Al cap d'un mes, en una altra carta li critica els metges de Valls i afegeix, aquest cop en castellà: *[...] solo e logrado bajar un poco la barriga y yo creo es que no bevo tanto como en verano y que el comer menos da menos sed y tener el estomago mas libre asse que no voy tan pesado. Ay dos dias que llevo mi braquero y voy un poco mejor que con los míos son de las mismas echuras con alguna modificaciones mas solidos y un poco mas comodos [...]. Espero una peluca y con una frega espero quitar del todo mi dolor de cabessa y que no me resfria tanto como aora veremos si se consigue. Yo quiero mucho a Merli pero este amigo tiene sus defectos como todos los hombres. Cree que su sistema es el mejor y las cosas que salen que el no ha visto no las ama porque no se entretiene a asser experiencias en bestias como aqui es comun y observar los resultados* ⁹.*

Aturem-nos uns moments a observar els diagnòstics i remeis aplicats

a Fidel Moragas Dot. El primer metge que el visità fou Manuel Rodríguez, doctor de Maó, el 1811, que després d'observar que *"tenia la cabeza abultada, el cuello corto, el pecho estrecho y el vientre grueso"*, va diagnosticar que *"Fidel padece una eplisepsia nerviosa accidental, cuya causa proxima existe en una debilidad reciente al cerebro trascendental a todo el sistema nervioso"*, i que, per tant, tot l'origen era en els intestins i en els cucs. En conseqüència recomana: muntar a cavall cada dia, anar de caçera i *"usar alimentos animales y vegetales mezclados en moderada cantidad, beber vino bueno con templanza, usar de la leche en cualquier forma, dormir medianamente en cama de paja, y en cuarto ventilado, evitar las pasiones tristes, y no luchar demasiado contra los amorosos"*. Recomana també pòlvores d'arrel de valeriana, una copeta de vi generós i uns *"bolos formados de tres gramos de alcanfor, medio de extracto gomoso de opio, y diez de extracto de quina"*. I encara el metge maonès afegeix que tot ha d'estar dirigit per un facultatiu *"menos lisonjero que sabio"*.

Com passa també en la majoria de reculls de correspondència privada arreu d'Europa, la salut i els procediments per a conservar-la o recuperar-la són una constant en les cartes dels Moragas.

Les tercianes, nom genèric que definia una febre recurrent d'origen desconegut aleshores, les sangries, les aigües de balneari i la utilització de la quina, centren l'atenció dels Moragas fins cap al 1814. Observem-ne alguns exemples:

[...] la semana pasada me fou pressis ferme sangra y lo metje digue que si terdava alguns dias anarmen fora pressis tornari y gracias a Deu me ha provat molt ¹⁰.

[...] me sirve del mayor gusto la noticia que me das de Padre y me alegraré que esas malditas tercianas no le buelvan a atormentar: en esta hace unos 4 dias que se experimenta un calor fuerte y propio de Canicula es regular suceda en esa lo propio que si es asi ya podrá Padre tomar las Aguas de la espluga que deseo le hagan el mismo afecto que el año pasado ¹¹.

[...] te remitiré las 3 faxas que anoche me enviaron de Toledo e igualmente le entregaré un bote de Quina que se ha podido alcanzar de la Botica del Rey que me han asegurado es muy excelente y no puede remitirte por el mismo las mantas por no

haber llegado todavía el ordinario de Zafra [...]

En esta hay también una pasa (que llaman Majo) que también empieza con calenturas catarrales y dolor de cabeza y al paciente se le da refresco y de ningún modo sangrias, que a los que lo han provado los han muerto [...]

O aquest curiós medicament:

Joseph tinch rebuda la tua y et dich que avuy so anada a Missa gracias a Deu y me a aprovat be lo dolo encara me yncomoda y ab molts fums de cebes bullidas me so aliviada molt [...] ¹²

O la preocupació pels estralls de la vida sedentària:

Ayr vingue lo Dr. Guaschs y me digue que de ninguna manera me convenian sangrias y que pasejas y que apoch apoch me passaria y que estava lo que prenia y que no temes de feridura que me so alegrada ¹³.

Deberas pasearte para conservar la salud que es el bien mas preciable, y que interesara tu marido y tus hixos; la perderias si observases una vida sedentaria que tarde o temprano acarrea grandes males ¹⁴;

Els mateixos corresponsals, però un quart de segle després, mostren un canvi en la pràctica medicamentosa, no exempta d'ancestrals usos del tot ineficaços com els fonents de xocolata, al costat d'una consolidació de l'alimentació a base de llet:

Mi querido Fidel, haze tres dias que llegue buena que mi viaje fue del todo feliz sali de Pineda en el cabriolé de la Diligencia con un dia hermoso acompañada de dos marinos de bagur americanos, que me trataron con todas las consideraciones mayores. Mi salida con mi corto equipaje fue a las 11 de la mañana dejando a Balle [Joan de Balle] lleno de contento por tener a su esposa en cinta [...] de su preñez que tal vez se habria malogrado sin mi hida a alli, pues Colasina [Nicolasa Tavern Núñez Pastor] padecia unos dolores fuertes de vientre con punzadas mui dolorosas que le movian un colico diario y por el tiempo que lo padece vi que iba a haserse cronico. Me parecio que el uso de la magnesia podia serle util, pues crei que los dolores que tanto la aquejavan eran motivadas por un exceso de acido en el estomago. En efecto no me equivoqué, pues cesaron luego. La puse a un buen

uso de un buen caldo y chocolate, con fomento, en el vientre, y menudeando el alimento liquido en pocos dias la mejoré notablemente. A mi entender antes de la virgen de Agosto sera madre, Dios lo trayga en bien. Yo trahia conmigo una buena porcion de magnesia pues la tomo con frecuencia y nos sirvió bien¹⁵.

Hijo mio es preciso que te cuides como tu mama. Buena leche y semanalmente las pildoras que destruyen lo que nos destruye a nosotros ¹⁶.

136 [...] dile que siga constantemente con mis píldoras y el agua de alquitran [...] ha de tener paciencia son remedios que curan pausadamente.

[...] cada domingo que el niño no va a la escuela le dé una cucharada de las grandes y en ayunas del jarave de hipecacua-na, y agua despues de un buen rato, esto le hara crecer, sino seria pequeño ya que engorda tanto y amas tendra menos humor limfatico” ¹⁷.

L'obsessió per estar gras, com a sinònim de saludable, fa constant acte de presència. Na Nicolasa ho expressa sense embuts, tot fent referència a la literatura europea que adquireix per el seu gendre:

Estoy echa un bollo de manteca de un color excelente mui agil y con mis sapatos de suela de cañamo camino, ya por el campo, ya por la orilla del mar, como una joven de 25 años, duermo bien, me alimento de leche y cosas mui sanas. Mi the de ojas de naranjas agrias cada noche con rica leche me a quitado de raiz toda afección nerviosa o de esterico. [...]

Tus libros ingles y frances vendran acabo de pedir el 1º a Londres, no olvido no lo que me encargas ¹⁸.

Si ens hem d'atenir a una de les cartes que fan referència a la gastronomia que gastaven els Moragas, no és estrany que estiguessin *como un bollo de mantega*:

[...] se inauguró la comida con un arroz con pollos, lomo y butifarra que los asistentes a la función encontramos bien; siguió un estofado, un plato de pescado, y unas tortillas con salchichas, este final os parecerá sin duda lo que a mi, bastante orijinal. Tuvimos enseguida queso, tortells de S. Jayme y grasoletas

[sic] de casa Peluí, y laus Deo. Ya se que os vais a reir de mis convites pero debeis considerar que fue una cosa improvisada y que yo no pude dar la menor disposición, y en fin que eran personas de franqueza, y que de lo que sobre todo se trataba era de comer un arroz a la Valenciana, plato que segun parece tiene muchos aficionados y que será motivo de que tenga yo de vez en cuando el gusto de comer con algunos amigos ¹⁹.

Per contra, la fruita és mirada com a element perillós:

[...] dile a Fidelin que no coman mucha fruta pues da malos resultados, pues sus empachos degeneran en tifus. Dilo a la tia Nicolalina. La Teresina Tudó de resultas se esta muriendo, habiendose ya administrado todos los sacramentos ²⁰.

137

La intervenció del cirurgià, quan és del tot imprescindible, és un drama:

Querido Pepito: el viernes de la semana pasada me reventaron un tumor que me quedó en el cogote. Ferrer hizo afilar el bisturí pero lo hicieron muy mal y padecí bastante, y después seguí hora y media con un dolor excesivo. El sábado me levanté, ayer ya bajé a los entresuelos y hoy he subido al escritorio lo que te manifestará mi grande mejoría, y mañana o el día siguiente quiero salir a la calle ²¹.

La sordera a la vellesa és combatuda amb el mètode més senzill, i pel que es veu, més eficaç:

No he descuidado la trompetilla y ando que las hagan bien en Barna, la sencillez exterior encierra algun secreto misterio en su maquina. Yo creo que Doña Rosa [Dot] apreciara mas esta pequeña cajita nada molesta, pues oira los sermones, que el mejor brillante. Dale mis finas memorias y dile que yo estaba como ella, ya sé lo que es padecer de sordera asi me da tanta lastima [...] ²²

També les depressions fan acte de presència en la correspondència:

[...] hija mia estuve mui fatal sin apetito alguno pero Visenta me hizo el puchero castellano y los caldos que tomé sin mas alimento y pildoras de aciban[sic: acibar o àloe] me ha puesto bien pues solo tenia ganas de estar sola y de llorar, ya pasó esto y por esto te escribo, me sentí malisima como mi mal era del alma

reusé siempre el medico ynglés y sin el me he curado gracias mil
a Dios ²³.

Quan el primer terç del segle XIX es comencen a popularitzar els banys de mar, es prenen, com dirà Vidal de Valenciano, en el seu llatí macarrònic, *in puribus naturalibus*, i especifica: *nuets de pèl a pèl, puix los "tapa rabos" no's conexian, y si algú gastava calсотets, podia casi assegurar-se que no era persona layca o seglar, sino consagrat a nostra Santa Mare la Iglesia*²⁴.

A Paris, en aqueixes dates, el costum era el mateix. J.P. Aron i R.Kempf citen una ordenança de 1727 on es concreta i s'ordena que els parisencs i les parisencques han de banyar-se en zones diferents a causa de la seva nuesa, i s'imposen uns greus càstigs als infractors. El 1822, es pot llegir en un text també parisenc: *On voit là [als banys], pèle-mêle, des femmes, des filles de tout âge; une nudité complète les offre avec insouciance aux regards les unes des autres: brûlures, cicatrices, plaies dégoûtantes, on n'y a honte de rien [...] Le bain des hommes, toujours à quatre sous, présente à peu près les mêmes effets*²⁵.

Ens trobem en el moment en què els banys de mar entren en el discurs mèdic com una teràpia obligada per una burgesia, que els descobrirà com a tàctica per a lluitar contra la malenconia i l'estrés causat per les noves angoixes de la primera meitat del segle XIX²⁶, encara que les seves conseqüències negatives, com el fet que la pell es posi bruna, s'hagi d'aguantar com un petit inconvenient:

Todo lo que me dices lo tendré mui presente y lo pondré en practica. Ya llevo 13 baños al mar de media hora agua hasta el pescuezo, es cosa excelente. Aumentan la enerjia en una palabra sus efectos son maravillosos: las olas o batimiento del agua, es mui escelente. Conozco que no es aprension que me ha fortificado no solo el sistema nervioso en gran manera, si tambien la

vista que es cosa singular y que me notan todos los que me rodean. Algo morena me he puesto pero poco importa ²⁷.

Altres vegades, els banys s'han d'interrompre a causa de l'aparició de grans al *tafanari*: com tan sincerament explica Narcís:

140 Tuve que dejar los baños porque me salieron unos diviesos en el tafanario que estos días no me han dejado estar sentado. Anteanoche se me reventó uno; temo empero que tras aquel venga otro que ya esta amenazando; de todos modos por poco que pueda veré de salir de aqui pasado mañana deteniendome en Tarragona tan solo un dia ²⁸.

A mitjan segle, el vestit de bany, quasi de carrer, cobreix la nuesa, i els banys al mar són ja una pràctica habitual entre la nostra família:

He tomado 13 baños de mar me han hecho mucho bien. Los suspendí en mi enfermedad pero pienso continuarlos, causan alegría dan apetito y fortifican. Algun dia me acompañaras aqui con las parvulitas mi queridas niñas, que les haran mucho bien y no le harian poco a tu esposo. Mucha jente viene a tomarlos, y todos se ban contentos. Hija mia debes cuidarte mucho nadie en este mundo puede reemplazarte. Deseo berte con todas las venas de mi corazón pero Balle me dice no debo abandonar esto. No tardaré en ir un par de meses en casa del primo Mauricio. Todos me desean y si habia de contentar a varias personas amigas jamas estaria aqui. Esta celda por la quietud y situación actual es lo mejor por haora [...]

Suñer me tiene prohibido escribir conosco que abuso no me imites. Fidel debe conservar su vista ²⁹.

Entre aquells anys d'abans de la revolució de França, d'un cert candor en la nuesa a les platges, mal que sigui en platges separades, i els anys d'aquestes darreres cartes citades, quan el vestit de bany ja s'ha imposat, s'escola tota una societat que ha passat de la moda de mostrar la dona vestida però nua ³⁰, és a dir, mostrant les parts més sexuals del cos (els pits, la forma dels malucs,...), a uns vestits tètrics i complicats. Però la platja s'imposa, cosa inversemblant, com un element d'una gran càrrega eròtica. Per a una dona de la burgesia-ha escrit Alain Corbin ³¹- que pot deixar el món privat, baldament sigui en un carruatge de platja i de bany, presentar-se en un espai públic, amb els cabells

desfets, els peus nus i els malucs insinuats... és a dir, tot allò que es reserva per a la intimitat... representa un alliberament i un plaer indescriptible. És possible que Corbin exageri quan descriu el contacte del peu nu amb la sorra com un acte de gran sensualitat que substitueix la masturbació, però descriu perfectament en si mateix la utilització d'una recomanació mèdica com un acte d'alliberament personal. Per contra, mentre la dona obté aquestes experiències sensuais, de l'home només s'espera heroïcitats en afrontar la bravura del mar. Per tot això no és estrany que el pare Claret s'esgargamallés en parlar dels banys de mar:

141

No os hablaré de otro vicio, por desdicha harto comun y que corrompe ya a los niños en la primera edad; me persuado que no solamente no gustais de él, sino que le aborreceis de muerte, ya por lo que en sí es, ya tambien por los riesgos a que espone; quiero decir del vicio de nadar con la indecencia y escándalo que se acostumbra en los púeblos que están cerca de balsas o rios, y aun mas en poblaciones próximas al mar... Si yo no juzgase que teneis a este vicio mucho horror, ¡ah quanto os diria para manifestaros su torpeza y fealdad! ¡cuantos pecados veriais se cometen en ello...! Tarde se descubren las maldades del nadar; cuando estan ya pervertidas las almas y cargadas de pecados... ¡Ah! ¡cuantos y cuantos se verán condenados por pecados cometidos, y no evitados por quien podia y debia hacerlo, en el nadar...! Mas ¿y los riesgos de anegarse? ¿y el esponerse a ello? Bien os acordareis de muchos que han muerto ahogados ³².

En aquest punt convé recordar el que ja hem comentat sobre els gravats i els nus a les parets de casa Moragas, que denoten una mentalitat ben allunyada de la que tenien a la casa de Josep M. de Sagarra: *He de fer constar que, a casa meua, no s'hi exhibia penjat a les parets cap nu o cap seminú femení; és a dir, jo estava privat de tota mena d'element que m'ajudés a veure una mica clar sobre la matèria, o que llençés un petit raig de llum sobre la meua ignorància total* ³³.

La nuesa, doncs, s'ha refugiat en la intimitat, i ho ha fet de la mà de la literatura i del llibre que ha potenciat aquesta intimitat, emparant una privacitat que exaltada per l'erotisme literari, a cops disfressat o

amagat darrere la suposada literatura científica o mèdica. Tanmateix, ha canviat aquell secretisme de l'exemple referit per Chartier, d'Elisabeth Marchand el 1668, que havent adquirit un llibre de literatura eròtica es retira a la seva cambra per llegir-lo amb delit i cremar-lo després ³⁴. Els Moragas, en canvi, no tindran cap empatx per guardar aquest tipus de llibres a la mateixa prestatgeria que els altres. Aquest interès dels Moragas per la sexualitat i l'erotisme és també present, com ja hem destacat, i es fa alhora evident en els gravats, entre els quals cal assenyalar la figura de *Venus qui caressa l'amour*, d'un erotisme lleuger i frívol ³⁵.

Al llarg del segle XVIII es va anar produint una distinció entre llibre eròtic i llibre científic, però que fins al final del segle de les Llums és molt difícil de concretar ³⁶. No obstant això, a Espanya la distinció és pràcticament inexistent almenys fins a la segona meitat del segle XIX. De manera que els consumidors de llibres de suposada vocació científic-eròtica i els de simple creació literàrio-eròtica, són els mateixos. No es tracta pas de llibertins, de gent inculta, sinó al contrari, són la gent il·lustrada, com els nostres Moragas, els qui ho llegeixen ³⁷. Però això no hauria estat possible si els Moragas no haguessin posseït un espai íntim i privat, dedicat a biblioteca. Un símbol d'elit cultural que la converteix en centre de la nova intimitat:

Por tanto, la "librería" es, en primer lugar, retiro del mundo, libertad conquistada lejos de lo público. [...]

Esta tensión entre la voluntad de sustraerse al "gentío" y de conservar el dominio sobre el mundo, remite sin duda a la absoluta libertad que permite el trato con los libros, y por tanto al total dominio que el individuo puede tener de sí mismo sin imposiciones ni controles ³⁸.

Això permetia als Moragas llegir llibres com el de Choderlos de Laclos ja citat, o els manuals del cèlebre doctor Tissot, o el manual sobre Higiene del Matrimoni, de Monlau, o el manual sobre sexualitat, de Venette...

Qui millor que Flaubert per a descriure la moda femenina dels anys de la correspondència dels Moragas. Diu així, l'autor de L'educació sentimental:

Tot de dones l'omplien, molt a la vora les unes de les altres, assegudes en seients sense respall. Llurs llargues faldilles, estufades al seu voltant, semblaven onades d'on emergia llur cossatge, i les sines s'oferien a les mirades a l'escotadura dels cossets. Gairebé totes portaven un pom de violes a la mà. El to mat de llurs guants feia ressaltar la blancor humana de llurs braços; serrells i ornaments els queien damunt les espatlles, i davant certs estremiments hom pensava, de vegades, que els cauria el vestit. Però la decència dels rostres temperava les provocacions de la vestimenta; moltes d'elles fins i tot tenien una placidesa quasi bestial, i aquell aplegament de dones mig nues feia pensar en l'interior d'un harem; pel magí del jove hi passà una comparació més grossera ³⁹.

Justament era aquesta quimera, el que denunciaven confessors gelosos del seu càrrec, com Fr. Antonio Arbiol, que exigia que les dones honestes anessin cobertes de forma que únicament se'ls veiessin les mans i la cara ⁴⁰, altrament es convertien en objecte de luxúria:

Con la provocativa desnudez de sus pechos, mostrando la cerviz, garganta, ombros, espaldas y brazos, se hazen maestras de tropeza, y lascivia. De pies a cabeza no se ve en algunas infelices otra cosa, que incentivos de Luxuria. La cola larga, la Basquiña [faldilla] corta, la cabeza levantada, parecen a las venenosas culebras ⁴¹.

Per a reforçar el seu argument, Fr. Antonio, fa esment de la provoca-

dora manera de vestir de les florentines, citades pel Venerable Pare Simó de Casia:

O Florencia! tus mugeres con sus trages lascivos, son Cathedaticas, y Maestras de perdicion a las estrañas, y forasteras. El cuello, garganta, cerviz, ombros, y espaldas desnudas dan voces de luxuria; y enlazan a los mozos; y a la juventud, y a la vejez mas dormida la despiertan la lascivia. Al religioso mortificado le perturban, y le ponen en peligro de su perdicion eterna. La torpe desnudez de tus hijas será la causa de tu ruina. De muchas ciudades de España podemos hazer el mismo lamento, que de Florencia hizo este Varon Santo ⁴².

144

I és que certament, coincidint amb aquella preocupació pel cos, que hem esmentat, l'aparició dels teixits estampats de cotó a més baix preu, a més de resistents a molts rentats, permetien un canvi de mentalitat que passava per cobrir el cos i aconseguir una sensualitat que provoqués la mirada lasciva i indiscreta ⁴³.

El manual usat pel *petimetre* Fidel Moragas Dot, *Code de la Toilette. Manuel Complet d'élégance et d'hygiène*, de 1829, parla així del vestit:

Un vêtement qui embrasse et serre exactement la taille et les hanches est a la fois élégant et salubre, le corset chez les dames, la ceinture du pantalon chez les hommes, doivent être l'object d'une attention toute particulière. [...]

Les dames placent ordinairement devant leur corset un busc d'acer. Le docteur Pelletan fils, après diverses experiences faites dans l'intérêt de l'hygiene et de la toilette, a acquis la preuve que l'usage de ces bucs est fort dangereux ⁴⁴.

Fidel està imbuït d'aquella cultura francesa, com ja ho estava el seu pare, que acabava d'inventar el mot *dandy* per a designar aquell home, que, com ell, es preocupava pel vestit i pel comportament, fins a la superficialitat, l'extravagància i l'egocentrisme ⁴⁵. Es tracta ni més ni menys d'una ideologia que, a la vegada que rendeix culte al confort a les cases, utilitza la vestimenta com un element de prestigi, ni que sigui entrant en contradicció amb aquell confort, usant colls durs que turmenten el dandy ⁴⁶, o aquells sostenidors o aparells per mantenir l'esquena dreta que repudiava Raison i que descriu la protagonista de El carcelero de Modigliana:

La naturaleza me había dotado de un esbelto talle, mas mi padre supuso nada menos que me encorvaba, que tenía una espalda mas alta que otra y que mis pies engruesaban antes de tiempo. Para remediar estos males imaginarios, me hizo poner una corbata de hierro que solo se me quitaba a las horas de comer; un corsé de acero que aumentando mi tormento me hacía de veras contrahecha y unos zapatos tan estrechos y cortos que apenas podía andar ⁴⁷.

Per contra, la utilització de calçons com a roba interior femenina, encara a mitjan segle no és massa corrent per les dones Moragas, la qual cosa obliga l'àvia Nicolasa a recomanar-los: *Teresina acostumbra-te a llevar calzones con ellos y el refajo desafiara el frío y haz que Rosa los lleve tan anchos y comodios como los míos, de buen genero de abrigo* ⁴⁸.

145

Paral·lelament es van imposant unes normes d'educació formal, que es relacionen amb la creixent repugnància per les secrecions humanes i, que retrobarem en parlar de la masturbació o de la transpiració, cosa que fa exclamar a Madame Dufresnoy, paradigma de les bones formes, en aquell moment:

No debeis refregaros las manos, roeros las uñas de los dedos, rascaros la cabeza, urgaros la nariz, estirar las piernas, recostaros contra el respaldo de la silla, meceros en ella, bostezar a menudo, manifestar fastidio ni impaciencia; y generalmente evitada todas aquellas acciones y posturas que están reputadas por indecentes y de mala crianza. [...]

Hay necesidades naturales que no se deben hacer sino separándose de los otros, como el sonarse, toser gargagear, estornudar, para no incomodar a los presentes ni ensuciar el suelo ⁴⁹.

Cal però parar atenció en el fet que les secrecions corporals no s'han de manifestar, no pas per la norma social, sinó per no embrutar el terra; això significa que era habitual fer-ho i no recollir-ho encara amb el mocador, que era poc o no gens utilitzat.

Però el refinament de l'educació formal i de les normes de conducta arriba amb el desig de conèixer l'interlocutor en la seva més íntima personalitat. Decobrir allò que hi ha de més privat és un exercici nou i suggerent, al qual s'entreguen els Moragas després d'haver-se con-

vertit en àvids lectors del *Nouvel Essai sur la Mégalantropogénésie ou l'art de faire des enfans d'esprit qui deviennent de grand hommes*, de Robert, el jove, que els havia de donar, creien, un millor domini de les passions i un saber psicològic més refinat per a interpretar les reaccions i la manera d'ésser dels altres ⁵⁰.

Al'acabament del segle XVIII, s'estén per França i Anglaterra un conjunt de normes d'*urbanitat* que té com a objectiu allunyar físicament el cos de l'individu d'aquelles substàncies que desprèn. Normes que es concreten en el mocador, la forquilla i la camisa de dormir ⁵¹. Tres elements que introdueixen un nou tipus de relació social, amb una clara influència en les relacions sexuals i la higiene com a principi clau de la nova preocupació per la salut. Una salut que, s'albira, és possible controlar.

El manual d'higiene, ja citat, de Raison, aconsella:

Avant de mettre au lit il est indispensable de changer de linge; négliger cette précaution c'est s'exposer a de graves conséquences. Le linge que l'on a porté tout le jour est saturé des produits de la transpiration; si on le garde la nuit, la résorption de ces produits s'opère, et donne naissance a des incommodités d'abord, et plus tard a des maladies ⁵².

Això no obstant, l'aplicació espanyola d'aquest nou codi d'higiene és sensiblement diferent, de manera que tota aquella preocupació per a no molestar l'altri, és molt menys exigent del que es podria pensar:

Para conseguir el aseo del cuerpo, es preciso mudarse con frecuencia la ropa interior; siendo el mayor periodo que puede consentirse sin hacerlo, el de ocho dias.- La cara, cuello y manos, no solo deben lavarse diariamente una vez, sino cuantas fuere necesario.- Tambien seria conveniente lavarse los pies todos los dias, y con especialidad las personas a quienes les sudan mucho; pero de ningun modo debe pasarse una semana sin hacerlo.- Es necesario asimismo lavarse con frecuencia todas las partes del cuerpo en que es la transpiración mas

abundante, y efectuar durante el año el mayor numero de limpiezas generales o de todo el cuerpo que se puedan.- La cabeza y la dentadura merecen un cuidado especial [...]; y en cuanto a la boca, enjuagarla bien asi que se concluya de hacer cualquier comida, para lo cual es conveniente echar agua tibia unas gotas de cocimiento de flor de espliego; pasar por la dentadura diariamente un trapo fino ligeramente impregnado de jabon enjuagandose luego; limpiarla cada tres o cuatro dias con polvos de carbon pasados por tamiz [...] ⁵³

148

Però que hi hagués aquest augment de sensibilitat vers la repressió de les secrecions, no vol dir pas que s'hagués arribat al nivell de no parlar-ne o parlar-ne en el.lipsi. Un exemple el tenim en aquesta carta del fons Moragas: «... *Mama mia á los dos dias de haber llegado mandé por Pons, qe me vio y creia lo qe V: me aconsejó que tomara magnesia en ayunas... me han cesado los dolores de barriga solo tengo... una irritación fuerte en el ano cuando obro, los orines tambien los tengo muy encendidos... tomo leche de cabra porque la de burra la tuve qe dejar... asi estoy siempre una cosa me gusta 8 dias y despues me fastidia... no dejo el caldo nunca, y a pesar qe mande hacer el parche lo guardo porqe conosco no hay necesidad por ahora de ponermelo...*

La neteja, això sí, tenia una cara positiva i l'atra negativa. La positiva era la que Raisson concretava en el fet que *prolonge la jeuneusse, ravive l'esprit, devient un moyen de seduction, de succès, de fortune* ⁵⁴; la negativa era la pèrdua de temps que-segons Nicolasa Nuñez Pastor-comportava passar-se massa hores al tocador ⁵⁵, tot i reconèixer que *una muger puerca y descuidada en su persona pierde de infinito en la opinion de su marido que con este pretexto se disgusta, se extravía, y va a buscar a fuera lo que no encuentra en su casa...*

I és que la conseqüència immediata de la manca d'higiene era la *incomodidad de criar aquellos insectos que parecen el triste patrimonio de la miseria* ⁵⁶.

També en l'aspecte higiènic, els Moragas aposten per la modernitat. En una data tan primerenca com el primer trimestre de 1845, la nostra família fa obres a la casa del Forn Nou, de Valls, per a instal.lar-hi un bany i aigua corrent a la cuina ⁵⁷. En el fons, com diu Maria José Ruiz, es tractava d'un element més de diferenciació social:

[...] queda clar que la limptieza de esas partes del cuerpo, además de realizarla con el objeto de conservar la salud, tenía un fin que iba mucho más allá, se trataría de una forma de distinguirse socialmente; por medio de estas normas se diferenciarían los “nobles hombres”, de los otros “de no tanta suerte”. La limpieza no quedaba ceñida a una norma meramente higiénica, sino que, su contenido era mayor estando relacionada con una cuestión de tanta trascendencia, como era la diferenciación social; la noción de limpieza se transformó y amplió para quedar convertida en una forma de distinguirse: los que son y se ven limpios, en oposición a los que ni lo son ni lo muestran ⁵⁸.

La neteja de les dents amb carbó ⁵⁹ i amb raspall, les habitacions airejades i les abundants camises de dormir que consten als inventaris, certifiquen una conducta higiènica dels Moragas molt per damunt dels seus conciutadans i de l'actitud de les autoritats del moment, que consentien, per exemple, que diversos malalts compartissin llit als hospitals ⁶⁰, o que socialment només es consideressin els banyes com un recurs per a combatre malalties i no pas com un element higiènic ⁶¹. Serà tot just aquesta manca de profilaxi que higienistes com Monlau, i molts d'altres atacaran, conscients que era la causa fonamental i responsable de les epidèmies que envestien regularment la població de la primera meitat del segle XIX. Epidèmies que abastaven des de la sarna fins al còlera, passant per l'oftalmia, etc... De manera que el metge higienista, que gairebé es pot dir que ho eren tots, amplia el seu discurs i la seva autoritat a tots els racons privats familiars ⁶².

Però l'automedicació era ben habitual. Nicolasa Núñez Pastor ja hem vist que era una experta i es dedica a assessorar tota la família. Ella mateixa es diagnostica i es cura (sic) una oftalmia en plena epidèmia d'aquesta malaltia: *Tuve una opthatmia [sic:oftalmía] de las mas rebeldes y hasta ahyer no se cerraron enteramente las moscas de milan [sic: parches]. Las purgas, las sanguijuelas al año una dieta la mas rigurosa y una obscuridad continua, me libraron de perder la vista, a pasto tomé siempre el agua de cebada con azucar; los ojos como tomates sin poderlos abrir y destilando una aguas ardientes como fuego. Solo que no tuve punsadas ni dolores como han tenido todos los demas que han sufrido esta actual epidemia* ⁶³.

D'altra banda l'abundància de temes mèdics a la biblioteca dels Moragas denota una actitud positivista i liberal d'aquesta família, que també en això està molt per damunt de la majoria dels catalans del moment ⁶⁴.

De la mateixa manera que ho estava en la consideració del bany com a element no únicament higiènic, sinó també com a potenciador de la bellesa femenina. Rosa Dot diu, el 1814, que el pren regularment ⁶⁵, i en el seu llibre de capçalera, el *Raisson*, llegim:

De tous les soins qu'exige la toilette, le plus simple, le plus agréable, le plus naturel, le bain est aussi celui qui exerce une influence plus immédiate et plus constante sur la santé.

Sans rementer, pour prouver ses vertus, a la vigueur et a la longévité des peuples anciens, on doit être frappé de cette vérité, que les peuples qui, par culte ou par régime, font du bain un usage plus fréquent, l'emportent sur les autres en beauté physique. C'est a leur emploi journalier que les femmes de l'Orient doivent, outre cette souplesse de formes, cette délicatesse de peau qui les distinguent, l'avantage de se livrer sans danger aux douceurs d'une vie molle et oisive. [...]

L'impression de ben-être que fait éprouver le bain, suffit en effet pour en faire apprécier les bienfaisantes vertus. [...] Les femmes doivent faire un très fréquent usage des bains chauds; l'eau, attédiée a un degré égal a peu près a la température du lait nouvellement trait, pénètre la fibre, la détend, l'assouplit, et donne à tout le corps, pour ainsi dire imbibé, ce vernis de fraîcheur, cet embonpoint rosé qui ajoute tant de charmes à la beauté même⁶⁶.

La sofisticació de la higiene arribarà a mitjan segle, quan Monlau aconsella les famílies *pudientes* que es proveeixin d'un bany "d'asiento" o bidet, que l'higienista tradueix com a *caballito* ⁶⁷. Els Moragas li faran cas i n'adquiriran un,... però de caoba.

Els Moragas, com la immensa majoria de notables del seu temps consumien gran quantitat de tabac, però menys en cigarreta que no pas en pols, com ho proven les diverses caixetes de rapè conservades. Un text, que si hem de jutjar per l'estat de conservació devia ser molt usat pels Moragas, defensa aferrissadament la bondat del tabac:

Vosotros que usais el tabaco en polvo, y fumadores, abandonadlo; y entonces el poeta se verá destituido de poesia y de amor; el pintor de imaginations y de colores; el compositor de inspiraciones; el mecánico sin arte, el trabajador sin valor y sin resignación; hallareis vuestro cuerpo enfermo y marchito, no por calentura, sino por languidez; encontrareis helada vuestra sangre, porque vuestra alma, sin fuerza ni fuego, estará abatida bajo el yugo de la privación ⁶⁸.

L'autor, un autèntic propagandista de la planta americana, arriba a proposar tenir menys relacions sexuals i fumar més, que és menys perillós ⁶⁹ i molt curatiu, a condició que s'estableixi com a hàbit. I una curiosa relació entre revolució i tabac:

Dirijamos una mirada a España. En las tabernas, en las casas particulares, en las calles, en las plazas, se ven sobre todo en una época como esta de turbulencias políticas, estos hombres con gorra, chaqueta y capa que reunidos en grupo, todos en pié con el cigarrillo en la boca, se abrazan y se reunen; estos hombres llenos de amor y orgullo llevado al mas alto grado. las mas veces tienen inactivos sus brazos unicamente para obedecer a sus pasiones; estos hombres que el fuego del cigarro jamas eclipsa el fuego de su vista fija o inquieta, dulce o terrible, amiga o amenazadora, en las que se ven pintadas todas las pasiones

que impresionan y conmueven; ¿qué serian los hombres sin tabaco ⁷⁰?

Segons Fr. Antonio, que ja coneixem, els darrers anys del segle XVIII els costums sexuals s'havien relaxat pels *desordenes, saraos, meriendas y juegos* que anaven contra l'honestedat i els bons costums de la joventut ⁷¹ i concretava els pecats de luxúria en aquests dotze:

Los casos mas comunes de este torpissimo vicio, son doze: 1.- pensamientos impuros. 2.- Delectacion morosa. 3.- Aspectos libidinosos. 4.- palabras torpes. 5.- osculos deshonestos. 6.- tactos impudicos. 7.- Trages profanos, y provocativos. 8.- Actos lascivos. 9.- Ocasiones proximas. 10.- Reincidenciassin enmienda. 11.- Costumbres inveteradas. 12.- malos exemplos escandalosos ⁷²

El que hi havia de cert era una comprensió més àmplia per part dels confessors ⁷³ i, com ja hem remarcat, una voluntat, cada cop més estesa, de trobar la felicitat terrena, un camí de la qual eren precisament les relacions sexuals. Tanmateix, el segle XIX vol conèixer la sexualitat i l'eleva a la categoria de ciència, d'aquí ve l'interès dels higienistes en el tema, substituint així els confessors en la consulta i ajuda als matrimonis ⁷⁴. Aquesta intervenció dels metges i higienistes es produïa davant la creixent extensió de les moltes malalties, venèries o de la pell en general (úlceres, desordres ginecològics, eczemes, crostes...), que, de fet, impedièren una relació sexual satisfactòria ⁷⁵. Com es veu, moltes d'aquestes malalties es presentaven en els òrgans sexuals femenins, i és per això que fossin probablement les dones les primeres a acostar-se al metge, a la recerca d'informació sobre la seva anatomia i el comportament sexual ⁷⁶. Realment, en el cas que ens ocupa, fou una dona la que introduí els temes dins la família Moragas, aconsellant i

mostrant les darreres novetats editorials sobre la qüestió. Aquesta dona és la tan citada Nicolasa Núñez Pastor, esposa de Jeroni de Tavern, i sogra de Fidel Moragas i de Joan de Balle. Una informació sexual que fins a la quarta dècada del segle prové exclusivament de França; això, ja ho veurem, porta més d'un problema amb la Inquisició. Serà a partir del govern de Maria Cristina i el retorn dels emigrants, i la consolidació d'un cert tarannà liberal, que els costums s'alteraren. Potser no tan exageradament com descriu F. Soldevila quan parla de *pasiones amorosas, donjuanismo, perversiones sexuales, turbio misticismo, duelos, conspiraciones, revueltas, suicidios, reciben la acentuación que lleva consigo la exaltación de los apetitos desordenados y del desprecio de toda norma*⁷⁷, però sí que els models romàntics introduïts per la literatura portaven aparellats nous comportaments sexuals i un nou interès per la salut i la sexualitat. Precisament aquesta mala interpretació és el que preocupava l'higienista català Pere Felip Monlau, temorós que la seva obra no servís, i de fet era així, menys per informar que per aprendre a tenir una actitud molt més oberta davant les relacions sexuals i les seves diverses expressions. Escrivia així:

Un escollo habia que salvar en alguno que otro capitulo, y era no alarmar en lo mas mínimo el pudor de los lectores, ni ofender en manera alguna los oidos de las personas mas escrupulosas. El escollo está salvado, pues respetándome a mí mismo tanto como respeto a mis lectores, desde un principio sometí el lenguaje a la continúa rigidez de mi propia censura, haciendo que la austeridad del fin dominase constantemente la expresión de las ideas; luego, para mayor seguridad, consulté el parecer de personas de reconocida ciencia y virtud; y, por ultimo, cumpliendo con lo dispuesto en la legislación vigente sobre imprenta, sujeté la obra a la revisión de la Autoridad eclesiástica, la cual, segun se ve por la licencia que estampo a continuación, declaró que nada que contenia contra la religión ni contra la sana moral. [...]

Mi Higiene del Matrimonio, por consiguiente, no se parece en nada a ninguna de las varias obras que acerca de la materia, aunque con fines poco loables, se han publicado con sobrada libertad en el extranjero, ni mucho menos tiene punto alguno de

contacto con aquellos librejos en cuyas groseras páginas y obscenas estampas va a buscar inspiraciones eróticas la inexperta juventud ⁷⁸.

Monlau, malgrat els seus antecedents liberals i utopistes, se'ns mostra ara com un moralista rigorós acusant la societat del desgavell sexual que observa:

La voluntad humana es la que, mediante los enlaces anticipados, los vicios de la educación, la promiscuidad de los sexos, o sea su frecuente trato mútuo, los espectáculos mas o menos livianos, las lecturas eróticas, los fuertes condimentos, el uso de las bebidas fermentadas y destiladas, la debilitación de las creencias religiosas, la ignorancia de los preceptos de la higiene, y la relajación física y moral en todos conceptos, fue preparando, y ha consumado en gran parte (a lo menos en la raza europea), la obra fatal de abusar sistemáticamente del ejercicio de las funciones genésicas, de ensanchar desmedidamente el círculo de su duración y de convertir en negocio de estéril placer la generación. [...] ⁷⁹

155

Això no obstant, el mèrit de Monlau rau en el fet d'ésser un pioner entre els autors autòctons. Fins aleshores, -i com feien els Moragas-, qui volia informació l'havia de treure dels tractats francesos, de la literatura eròtica, també francesa, o bé descodificant i cercant el doble sentit en la literatura preromàntica i romàntica, o fins i tot recorrent als llibres de moralistes que, de fet, constituïen una font inesgotable d'informació que seduïa la imaginació més adusta.

Els tres llibres de capçalera de la família Moragas del primer terç del segle XIX, eren: el de Millot, *L'art de procréer les sexes a volonté ou Histoire Physiologique de la génération Humaine*, el de Tissot, *L'onanisme. Dissertation sur les maladies produites par la masturbation* i el de Venette *Tableau de l'amour conjugal*. Sí, certament molta informació, però també molt d'erotisme encobert sota la capa de la ciència, que es permetia afirmar que l'ús moderat de la relació sexual cura certes malalties:

Quoique la copulation conjugale, par quelques-uns, une légère epilepsie, elle ne laisse pas pourtant de guérir cette grande maladie et beaucoup d'autres, qui cessent aux premiers plaisi-

res que nous prenons avec les afemmes, et au premier sang que les filles répandent par leurs parties naturelles ⁸⁰.

O una curiosa teoria segons la qual els països on fa més calor naixen més dones que no pas homes:

La chaleur des pays méridionaux diminue insensiblement la chaleur naturelle: elle disipe continuellement des esprits, en tenant toujours ouverts les pores du coprs; si bien que l'on n'est ni si vigoureux, ni si grand mangeur que dans les pays tempérés ou froids. Les humeurs ne sont pas si bien digérés dans ceux-là que dans ceux-ci, et la semence, dans le premiers, et plus propre à engendres des filles qu'a faire des garçons. Je dirai encore que, parce que les hommes y sont incessamment pénétrés d'une chaleur étrangère, et qu'ils sont accoutumés de juir des femmes avec excés, ils ont une semence crue, indigeste, qui est toujours disposée a faire des filles ⁸¹.

Venette, professor real d'anatomia, té com a objectiu amb el seu conegudíssim text, retornar a l'amor físic tota la seva noblesa, lliure de culpabilitats, però també d'una sexualitat desordenada. Venette orienta l'espòs sobre les zones erògenes del cos femení. En definitiva, un humanisme tolerant que va fer una gran fortuna a tot Europa, traduït a gairebé totes les llengües a excepció de l'espanyol ⁸².

Aquest tipus d'informació anava modelant una nova mentalitat, que es pot comprovar, per exemple, en l'actitud, a l'inici de segle, de Rosa Dot davant del seu marit al qual acusa de *temps ha que jo no logro prerrogativas de esposa* ⁸³. L'afirmació de l'amic de Josep Moragas de *que no andemos en contemplaciones con el sexo* ⁸⁴ o aquella altra: *Amigo Moragas mio, que diabólico es el bello sexo* ⁸⁵.

No crec pas que Josep Moragas fes el que recomanava el *Libro del Agrado*, però si més no adquiria aquest tipus de llibres:

Es preciso provocar las mas hermosas damas, no respetar ninguna, y perderse con todas. [...] se ha de elegir alguna, y dedicarse a cortejarla; pero sin manifestar empeño en su obsequio, luego que se conozca que está inclinada, porque su misma pasión la precipitará. A veces es necesario ser infiel, y hacerse honor de serlo: leer públicamente, y desgarrar un villete amoroso [...] ⁸⁶

Però els models a imitar es trobaven encara més en la literatura que no pas en lels llibres suposadament científics. Especialment popular entre els lectors de novel·letes, fou el carrincló *Cartas de Abelardo y Heloisa*, on es conten els amors tortuosos i desgraciats de dos amants, l'un estudiant de capellà, o ja capellà, que no queda prou clar, i mestre de la jove en qüestió, ella neboda de l'arxiprest de París, que acull el jove. De la relació neix un infant, que naturalment és reclòs en un convent i del qual la novel·la no en parla més. Un i altre acaben en convents separats, però les circumstàncies els tornen a unir sense poder consumir la relació i resten a les seves comunitats fins a la mort. Doncs bé, aquest desgraciats amors amaguen un sentit eròtic del relat, que el lector havia d'anar descodificant:

Esto lo menos te muestra lo puro que mi amor es. Si hubiera sido inclinada a los deleites sensuales, no tenía mas que veinte años cuando atentaron a tu vida, y me acompañaban suficientes medios para convidar con el placer y ser con él convidada, si de otro que el de amarte hubiera podido gozar. [...]

Piensa en mi, trayendo a la memoria mi cariño y fidelidad, adórame como amante tuya y ámame como a hija, hermana y muger de Abelardo; y no heches en olvido que por ti estoy loca de amor, a pesar de que lucho aveces por no amarte más: no amarte mas, ¡se habrá visto tal blasfemia ⁸⁷!

O bé:

Si yo no hubiera querido en Abelardo mas que el brutal placer de los sentidos, mil jovenes amables me hubieran consolado de tu perdida ⁸⁸.

O el súmmum de l'erotisme encobert:

[...] y si el temor de los celos venia a perturbarnos alguna vez en nuestros amores hurtos, de nada servia mas que para realzar con nuevo encanto nuestros gustos ⁸⁹.

Abelardo i Heloisa representaven una barreja sorprenent entre l'imaginari cortesà i la teologia mística, amb un personatge masculí, a mig camí entre el teòleg-filòsof i l'amant-espòs, i una dama víctima de l'obscurantisme i del clergue egoista i malèfic ⁹⁰.

L'aprenentatge de la lectura exigeix la incorporació d'una lògica lineal, és a dir, d'una capacitat de pensar que permet ascendir a elevats nivells de percepció. És justament d'aquesta lògica i racionalitat, d'aquest control de l'ego, d'on -segons Shorter⁹¹- brolla la sexualitat expressiva. De manera que l'accés a uns nivells de cultura més elevats havia d'implicar una sexualitat més complexa.

Tanmateix l'experiència intel·lectual del racionalisme científic va permetre la incorporació de les descripcions fisiològiques al patrimoni cultural de bona part del minoritari públic lector, del final del segle XVIII i primera meitat del segle XIX. De manera que la informació sobre la sexualitat va deixar d'estar reservada a confessors i metges, per a incorporar-se a les biblioteques de notables com els Moragas. L'element que demostra aquest pas, del confessionalari als higienistes, és el desús del llatí per a descriure les diverses situacions sexuals, i un llenguatge força planer i entenedor. Això no significa pas que aquests manuals no estiguessin imbuïts de les normes de moral convencional, però amb una tímida actitud oberta respecte a una nova concepció de la sexualitat. De manera que es produeix una mena de contradicció: d'una banda s'admet i defensa el principi de la felicitat dins les relacions sexuals, i d'altra es destaquen els valors d'una certa continència i del paper passiu de la dona. L'autor preferit d'alguns Moragas, el Dr. Millot, expressa així aquesta contradicció:

Après toutes les preuves que la généralité des femmes nous fournit, je ne vois pas que les sentimens délicats, que les tendres émotions, que les riantes images de l'imagination qui précèdent et accompagnent la conjuntion de deux individus plus moralement que physiquement émus, soient nécessaires pour

que la fécondation ait lieu; ce n'est pas dans cette harmonie morale qu'il faut chercher la cause de l'abondante fécondité de certaines femmes, puisque tant de Mères de familles nombreuses nous ont assuré avoir conçu tous leurs enfans sans volupté, et ne s'être prêtées à l'acte de la fécondation que par devoir et complaisance ⁹².

L'altre manual d'informació sexual, el de Venette, advertia dels perills que la dona prengué la iniciativa, perquè duria a conseqüències terribles:

160

Mais si, dans l'excès de l'amour, la femme prend le dessus, et n'observe pas toute la bienséance que l'ont doit observer quand on se caresse amoureusement, on ne doit pas douter que cette posture ne soit l'une des causes des petites et foibles personnes: car, puisqu'un homme lascif, comme nous venons le dire, ne répand a chaque fois que fort peu de semence; si, d'ailleurs, il ne garde pas une posture convenable, le peu de matière qu'il répandra ne sera pas reçu où elle doit l'être, et ainsi il ne se fera point de conception; ou, s'il s'en fait, ce ne sera qu'un avorton, et un nain qui n'aura rien d'avantageux, ni dans l'âme, ni dans le corps ⁹³.

Però també podria ésser que darrere aquest pudor s'insinués certa informació sobre un possible mètode elemental de control de natalitat, sense renunciar al plaer sexual ⁹⁴?

Tanmateix el que és segur és que Millot donava molta informació sobre determinats tòpics, com per exemple la llargada del penis:

Maintenant on conçoit facilement, qu'un homme qui a plus de quatre a cinq pouces de longueur, étant uni a une femme qui a très-peu de profondeur vaginale, heurte d'abord l'orifice de l'uterus, occasionne a sa femme une douleur qui ne le dispose pas a la fécondation; en second lieu, cet homme croyant qu'il n'atteint pas le but nécessaire a la fécondation, faute d'une longueur suffisante, redouble d'efforts, prend et fait prendre a sa femme toutes les positions qu'il croit capable de le conduire a une plus grande profondeur ⁹⁵.

Lluny doncs d'aquella condemna terminant del manual de confessor escrit per Fr. Antonio Arbiol, i que especifica els 65 pecats contra la

carn, perdonats massa permissivament per alguns contemporanis seus -com ja hem dit-, per exemple:

[...] La polucion, la sodomia, y la bestialidad, son pecados de una misma especie infima; por lo qual basta dezir en la Confession, que se procuró polucion. Condenada.

[...] Por derecho natural no esta prohibida la polucion, con que si Dios no la huviera prohibido, muchas vezes seria buena, y alguna vez obligatoria, baxo de pecado mortal. Condenada.

[...] La copula con casada, consintiendo el marido, no es adultorio, y assi basta en la Confesion dezir, que ha fornicado. Condenada ⁹⁶.

161

Fr. Antonio, un cop més, ens dóna informació sobre els mètodes utilitzats en les relacions sexuals però evitant, en la mesura que es pogués, l'embaràs:

Tres engaños principales suelen padecer los que viven en estado de Matrimonio. El primero es, pensando, que todo acto torpe les es licito con sus mugeres proprias. Esto no es assi; porque San Bernardino de Sena dize, y es assi, que tambien puede el hombre embriagarse de su propia cuba, si lo beve con exceso notable, o con inmoderacion dañosa, o modo prohibido.

El segundo engaño es, imaginar que con su propia muger, non est ei prohibita a Sodomia. Este es un engaño muy pernicioso; porque la misma naturaleza les enseña, que en todos es pecado gravissimo semejante congresso. Se dize pecado nefando por su grande fealdad [...]

El engaño tercero es, de aquellos casados, que con indevida positura se juntan, exponiendose a frustrar el santo fin del Matrimonio, emittendo semen extra vas ⁹⁷.

Per acabar amb una proclama a favor de l'abstinència i predicant els mals de l'abús de les relacions sexuals:

De otro sugeto me consta ciertamente, que estando actualmente pecando, en el mismo acto deshonesto se puso a espirar el infeliz hombre, de tal modo, que segun dezia la mala muger, ya convertida; lo mismo fue consumir el acto, que acabar la vida, y entregar el alma: *essudit semen, exhalavit animam* ⁹⁸.

Aquesta predicació a favor d'una moderació de les relacions sexuals no

era pas patrimoni dels confessors i moralistes, sinó que autors liberals com Monlau, s'afegeixen en aquesta campanya. De manera que l'antic utopista afirmarà:

No es extraño, por lo tanto, que el abuso de la copulación dé por resultados, en el hombre, la debilidad de los genitales, la emisión involuntaria de semen, la atrofia de los testículos, la parálisis de la vejiga urinaria, las hemorroides.... [...] Muchas debilidades generales y progresivas, muchos síntomas de congestión cerebral, muchas parálisis, que se creen dependientes de una lesión céfalo-espinal, con frecuencia proceden de la misma causa. Algunas alteraciones muy graves de la inteligencia [...]

162

Los excesos de la copulación no solo hace infeliz al individuo, sino que trascienden fatalmente a la prole. Esas tallas raquílicas, esas estampas innobles, esas criaturas mal formadas, esos seres esmirriados y enfermizos que tanto abundan en las capitales populosas, debieron la existencia a padres extenuados por el abuso de aquellos placeres supremos que tan desacordadamente ha prostituido el hombre ⁹⁹.

El mateix, si fa o no fa, diu a les dones:

La mujer, a pesar de su papel menos activo en la copulación, y de no evacuar espermatozoides, también se resiente en gran manera de los excesos eróticos. Los sacudimientos nerviosos que experimenta la mujer en el coito han sido comparados a un exceso de histerismo [...] ¹⁰⁰

Monlau és aquí deutor dels filòsofs del segle XVIII, que defensaven la idea d'un sexe femení amb una naturalesa de desigs il·limitats i amb una activitat devoradora, especialment en determinats climes càlids, cosa que amenaça la tranquil·litat i la pau de tots els homes ¹⁰¹. Paral·lelament, la creença en la necessitat de l'orgasme femení per a fer factible la procreació, va conduir moltes dones, almenys fins al final del segle XIX, a controlar el seu plaer sexual per tal d'evitar la concepció. Però tanmateix l'argument servia per a l'exaltació de la delectació femenina en l'acte sexual ¹⁰².

Aquella preocupació de Monlau -que certament es devia basar en una experiència mèdica pròpia, ni que fos d'interpretació errònia-, pot suggerir que la teoria de L.Stone que a la primera meitat de segle XIX la

intensitat de les relacions sexuals devia disminuir, no és exacta, almenys en el cas català.

Un altre element que ens és desconegut són les postures utilitzades en el coit. Monlau un cop més ens suggereix l'ús de determinada varietat:

No nos haremos complacientes historiadores del modo de unión sexual en la especie humana; pero sí advertiremos que los movimientos exagerados, las actitudes forzadas y caprichosas, inventadas ya por la prostitución y el libertinaje de los antiguos griegos y romanos, fatigan, dejan en ambos sexos una postración mucho mayor que la ordinaria y causan no pocas veces el aborto, si es que antes no han producido ya la esterilidad [...]

[...] y concluyamos estigmatizando en nombre de la higiene, y abominando en nombre de la moral, aquellas aberraciones incalificables y aquellos recursos impíos que el tedio de la sociedad o ruines cálculos de interés en mal hora excogitaran, puesto que eluden o contrarían directamente los fines del matrimonio, y convierten el tálamo conyugal en teatro de actos de verdadera prostitución clandestina ¹⁰³.

163

Referent a la freqüència de coits, Monlau cita diversos autors clàssics i arriba a la conclusió que el nombre depèn de l'ofici, i tot i no acceptar que els homes de *bufete*, ho han de fer un cop cada "bienni" [sic.] i el pagesos un cop per setmana, sí que *dóna per bo que els marits entre 20 i 30 anys pueden ejercer sus derechos cuatro veces por semana, que entre 30 i 40, dos cops, de 40 a 50, un sol cop; de 50 a 60 un cap cada dos o tres setmanes, i encara millor, a partir dels 50, renunciar-hi.*

El mateix Monlau cita Montaigne, que al·ludeix al cas d'una dona catalana que es queixava de la persecució del seu marit que ho feia deu cops per dia "*homme vraiment brutal et dénaturé, cas que obligà el rei d'Aragó a establir en sis el nombre màxim per dia.*

Finalment afegeix que no és convenient d'usar del matrimoni els mesos que porten erra, a més de l'estiu ¹⁰⁴.

L'altra gran preocupació dels moralistes i higienistes d'aquest moment era la **masturbació**. Aquest acte sexual, l'Església medieval el considerava pecat mortal, però en el parèntesi que va del final de l'Edat Mitjana fins a l'inici del segle XVIII, la masturbació no fou considerada sinó una falta venial. Però fou especialment a partir del principi del

segle XIX que la croada contra el pecat solitari va tenir més predicament ¹⁰⁵. Una croada duta a terme en exclusiva pels metges europeus, especialment francesos, com per exemple: Pressavin, J.B. "Nouveau traité des vapeurs" (1770); Doussin-Dubreuil, J.J. "Lettres sur les dangers de l'onanisme" (1813); Malo, Charles. "Le nouveau Tissot" (1815); Buet, N.M. "Dissertation sur la masturbation et les moyens à y remédier" (1822); Rostan, L. "Cours élémentaire d'hygiène" (1822); Voisin, F. "Des causes morales et physiques des maladies mentales" (1826); Alibert, J.L. "Nouveaux éléments d'hygiène" (1827); Audin-Rouvière, M. "Oracle de la santé ou l'art de se bien porter" (1829) ¹⁰⁶. El pioner d'aquesta croada fou el metge suís Dr. Tissot, qui dignificà aquesta persecució, donant al tema un caire científic; la seva presència a les prestatgeries europees es mantingué durant cent anys d'èxit continuat ¹⁰⁷. El reeiximent de Tissot transformà el seu autor en el gran amic del gènere humà, en l'esperit vivent de tota una elit; així Tarczylo dirà: *la maladie crée ses malades, les multiplie: il reste à parler de fléau et à se donner le moyens de le combattre. Le cercle se referme. Est mise en place la grande chasse aux masturbateurs du 19e. siècle et, de là, à tous les pervers qui vont bientôt hanter les arcanes de l'imaginaire social bourgeois. Encore une fois, le 18e siècle aura posé les jalons d'une culture dont nous sommes, s'agissant des moeurs, encore largement tributaires. De manera que la ciència mèdica pren, a partir de Tissot, la iniciativa, davant el relaxament de la teologia cristiana respecte d'aquest tema ¹⁰⁸, descrivint la masturbació com la més gran de les degradacions i la responsable de l'enviliment i la destrucció de l'esperit i del cos. I, el que era més important: que aquesta descripció apocalíptica la feia un metge. Tres segles de tractats teològics varen fer ben poca cosa, davant l'aparició, el 1755 d'una bomba editorial que saltava la barrera insalvable del llatí: L'Onanisme del Dr. Tissot ¹⁰⁹. N'hi ha prou esmentant que entre 1814 i 1830, en el reduït mercat del llibre francès, varen aparèixer deu edicions del llibre de Tissot ¹¹⁰. Tal era la influència social d'aquesta obra que fins i tot hom proposà modificar els vestits dels alumnes dels establiments públics, eliminant les butxaques, ja que aquestes *permettent aux enfents de se livrer à des attouchements fréquents* ¹¹¹. La coartada científica va arribar a les trones, com aquesta predicació de Debreyne que assegurava el següent:*

Con respecto al cerebelo, considerado como el asiento ú órgano del amor físico o de la pasión libidinosa, de que se ha hecho mención aquí, refiere Richerand el hecho de una joven muerta en el hospital Saint-Antoine de París, que no tenía cerebelo, y sin embargo se entregaba con furor a la masturbación ¹¹².

L'èxit del llibre del metge suís, i dels altres higienistes, permet deduir-ne dues conclusions: la primera, que de fet, aquesta *malaltia* es considerava incurable; i la segona, que les nombroses edicions -i que es troben en biblioteques de notables com la dels Moragas-, indica com era d'estès el problema. Molt més considerant -com posa de manifest Stone¹¹³- la creixent edat per a contraure matrimoni entre els joves europeus de l'etapa postnapoleònica, la popularització entre les classes privilegiades del lliit individual, dels espais privats com les habitacions, dels internats, etc... que havien d'augmentar aquestes pràctiques, justificant les campanyes d'higienistes, moralistes i confessors¹¹⁴. En el cas dels Moragas, el deplorable estat de l'exemplar de la seva biblioteca denota l'interès pel tema, i molt més considerant que no coneixem cap traducció espanyola del llibre de Tissot, almenys pel que fa al segle XIX.

165

L'infernal panorama que pinta Tissot, amb exemples, és certament escabrós:

L. D***, horloger, avait été sage, et avait joui d'une bonne santé jusqu'à l'âge de dix-sept ans: a cette époque il se livra a la masturbation, qu'il réitérait tous les jours, et souvent jusqu'à trois fois, et l'éjaculation était toujours précédée et accompagnée d'une légère perte de connaissance, et d'un mouvement convulsif dans les muscles extenseurs de la tête, qui la retiraient fortement en arrière, pendant que le col se gonfaliit extraordinairement. Il ne s'était pas écoulé un an qu'il commença a sentir une grande faiblesse après chaque acte; cet avis ne fut pas suffisant pour le retirer du bourbier: son âme, déjà toute livrée a ces infamies, n'était plus capable d'autre idée, et les réitérations de son crime devinrent tous les jours plus fréquentes, jusqu'à ce qu'il se trouva dans un état qui lui fit craindre la mort.

[...] Une jeune garçon, qui n'avait pas encore seize ans, s'était livré a la masturbation avec tant de fureur, qu'enfin, au lieu de

sperme, il n'avait amené que du sang, dont la sortie fut bientôt suivie de douleurs excessives, et d'une inflammation de tous les organes de la génération.

[...] Hoffman avait d'jà remarqué que les jeunes gens qui se livrent a l'infâme pratique de la masturbation, perdaient peu a peu toutes les facultés de leur âme, surtout la mémoire, et devenaient tout-a-fait inhabiles a l'étude ¹¹⁵.

Mals que augmentaven encara més, en el cas de les dones:

166

Outres tous les symptômes que j'ai séjà rapportés, les femmes sont plus particulièrement exposées a des accès d'hystérie ou de vapeurs affreux; a des jaunisses incurables, a des crampes cruelles de l'estomac et du dos, a de vives douleurs de nez, a des pertes blanches, dont l'âcreté est une source soutinuelle de douleurs les plus cuisantes; a des chutes, a des ulcérations de matrice, et a toutes les infirmités que ces deux maux entraînent; a des prolongemens et a des adrtres du clitoris, a des fureurs utérines, qui, leur enlèvent a la fois la pudeur et la raison, les mettent au niveau des brutes les plus lascives, jusqu'à ce qu'une mort désespérée les arrache aux douleurs et a l'infamie ¹¹⁶.

De la generalització de la seva pràctica i del seu ús dins les parelles per a evitar embarassos, en dona testimoni el mateix Tissot:

Un symptôme commun aux deux sexes, et que je place dans cet article, parce qu'il est plus fréquent chez les femmes, c'est l'indifférence que cette infamie laisse pour les plaisirs légitimes de l'hymen, lors même que les désirs et les forces ne sont pas éteints: indifférence qui non-seulement fait bien des célibataires, mais que souvent poursuit jusque dans le lit nuptial ¹¹⁷.

De manera que en aquests punts no s'allunyava gaire tot plegat, del nostre vell conegut Fra Antoni, que ja feia anys que ho venia dient:

[...] porque dado que no les suceda semejante fatalidad de quedarse repentinamente muertos con su polucion, castiga Dios esse gravissimo pecado aun en esta vida con accidentes molestissimos y penosos. Yo conocí un sugeto de bastante capacidad, y buen talento, que en toda su vida no avia llegado a muger alguna, y estaba padeciendo una grave mortificación, que el atribuía a la infinita misericordia de Dios, que le castigaba por

las violentas poluciones de su juventud ¹¹⁸.

Capitol a part mereixeria la masturbació femenina ja que considera la dona com un ser inferior, en no despendre's d'un fluid vital i, per tant element fonamental per a justificar la seva necessària modèstia i obediència ¹¹⁹-, ni tan sols és evocada en el discurs del Dr. Tis'sot, mantenint-se, això sí, en la ficció eròtica, des que Rousseau a les Confessions va definir una certa literatura especialment dirigida a les dones, com aquells llibres que han d'ésser llegits amb una sola mà, referint-se al *pecat solitari* ¹²⁰.

Fins aquí les pràctiques de la vida sexual, més íntimes i per tant més difícils de calibrar; així doncs, continuem anant a les palpentes, tot i que la inducció al tema a partir dels textos presentats, creiem que és força indicativa de l'atenció i de les actituds dels nostres notables.

Les dues distraccions, populars entre l'elit i el poble pla són, des del segle XVIII fins a mitjan segle XIX, com a mínim, els saraus o balls i el teatre. L'un i l'altre varen ser vistos com a font de pecat de la carn o bé, per la mateixa raó, element clau en les relacions entre fadrins i fadrines. Tanmateix, la importància social del ball s'evidencia en el fet que a partir del començament del segle XIX forma ja part de la «bona educació», i s'ensenya en pensionats i determinats convents. El ball representa ensems una important font de segregació social, una sociabilitat inèdita que introdueix un parèntesi en el treball quotidià i en la vida monòtona. Apareix, al camp i a la ciutat, «la febre del dissabte a la nit». El ball impulsa la vida associativa i dóna el marc adequat al festeig i a les coneixences entre ambdós sexes. Dins les relacions mundanes, especialment entre la noblesa i la burgesia, el ball -més enllà del seu caràcter festiu- revela l'amplitud i la naturalesa de les relacions socials del cap de casa i de la mestressa de casa ¹²¹.

En la correspondència dels Moragas abunden les referències a l'assistència a *saraus, balls i teatres*, fent, pel que es veu, cas omís dels moralistes, dels quals tenien, això sí, les seves obres a la biblioteca. Com també hi tenien els manuals per als bons balladors, com el de la *Escuela de rigodones*, on ja s'avisava que *¿quien se atreverá a negar que el baile es una parte esencial de la buena educación? Autor hay, y no es por ahí ningun mozalvete casquivano, que les prescribe con preferencia a la esgrima. Y a la verdad tenia razón el señor Abate; porque ¿no es mucho mas propio del hombre el aprender a presentarse con soltura y nobleza en la sociedad, que tomar lecciones para saberse matar en regla? Vaya, esto no tiene duda; y de consiguiente no puede haberla tampoco, en que será útil todo lo que propenda a la perfección de este*

Arte encantador; porque en la suposición de tocar (como dijo el profano) mas vale tocar bien que tocar mal.

Vanette va més enllà i defensa la càrrega eròtica i la importància per a la procreació -i conseqüentment per a una felicitat relació sexual- del ball prenupcial i també n'assenyala els perills:

L'exercice que font les gens mariés en dansant le jour de leurs nocés, paroît extravagant a plisieurs personnes, qui blâment toujours ce qui ne leur plait pas. Ils ne sauroient se persuader que ce n'est pas sans raison que l'usage tolère cette ancienne coutume. Mais si l'on fait un peu de réflexion sur les effets que causent les mouvements des mariés, peut-être trouveroit-on que la dance des nocés n'a été inventée que pour perpétuer plus aisément l'espèce des hommes; car ce n'est ni la malice du siècle, ni la dépravation des moeurs, ni l'adresse de l'amour, ni le voluptés dérégées, qui sont la cause de cette cérémonie: c'est la raison même qui a voulu que les mariées dansassent le jour qu'ils se marient, a fin que, par cette agitation, leur corps fût libre, plus ouvert et plus propre a la génération. [...]

Ainsi les femmes s'étant agitées avant que se joindre amoureusement à leurs maris, sont défaites d'une partie de leurs excréments, et la chaleur qu'elles ont acquise en dansant a servi à dessécher leurs parties amoureuses, qui ne sont le plus souvent que trop humides, et qui, par ce moyen, ne sont pas disposées a la génération; car la trop grande humidité de ces parties est une des principales causes de stérilité des femmes ¹²²:

Aquesta explicació suposadament científica donava, de fet, cobertura a un blasme del ball, de forma diferent, però igual en el fons al del *Estragos de la luxuria*, quan diu: *A este mismo genero de pecados por el sentido del tacto pertenecen tambien aquellos bayles luxurioso, en que se dan las manos los hombres con las mugeres, y se tocan los pies; porque este sentido corporal del tacto se halla estendido por todo el cuerpo humano [...] ¹²³*

La realitat devia ser força diferent. Almenys si hem de creure Vidal de Valenciano quan es referix al bastoner, que dins els saraus tenia la responsabilitat d'evitar que ningú traspassés los limits del ordre establert¹²⁴. Aquest bastoner no devia convèncer el Pare Claret, que veia en

el ball la representació de tots els mals i el més elevat element eròtic, a més d'un greu perill per a les embarasades, que les podia dur a l'avortament, per la qual cosa recomanava a la seva germana casada, i de retruc, a totes les dones:

La España habia estado mucho tiempo sin bailes, y los moros los restablecieron, como enemigos capitales de la religión: y ¿sabes, hermana mia, porque hay ahora tanto acaloramiento por los bailes, que no hay domingo, ni fiesta por pequeña que sea, en que no haya baile? Todo viene del demonio, que pone en movimiento a sus secuaces que son los herejes y viciosos. Yo sé de una junta de herejes, que entre los planes que adoptaron para acabar con el catolicismo, y quitar en quanto fuera posible las funciones de la Iglesia, fué uno el sustituir a ellas comedias y bailes, y si pudiesen ser nocturnas mejor; porque son más a proposito para desmoralizar [...] Y ¿cómo puede menos? ¿no se hallan en ellas reunidos jovenes de ambos sexos, vestidos lujosamente y a veces con poca decencia y de un modo provocativo? ¿la libertad y el desahogo del baile no autoriza la familiaridad? ¿no es ahí donde se dicen palabras atrevidas, y en donde se dicen palabras atrevidas, y en donde se hacen acciones escandalosas, y en donde...? ¡Ay! carísima hermana, ¡y qué de delecciones morosas, qué de deseos, qué de actos despues..! ¡cuantas fornicaciones! ¡cuantos adulterios! ¹²⁵:

171

Claret seguia així la tradició de la condemna inquisitorial al ball i al teatre, havent declarat aquell Tribunal que *los farsantes* tenien un *oficio vil* ¹²⁶ i, en conseqüència, el que seria Bisbe de l'Havana, és contundent en recomanar:

Guardate de los espectáculos, comedias, saraos, bailes e iluminaciones nocturnas. [...] ¡Comedias....! [...] Escuela de la lascivia, las llaman, magisterio de la torpeza, universidad de los vicios, fuente de todos los males, peste de la república, oprobio del cristianismo y una apostasia de la profesión que el cristiano hizo en el santo bautismo. [...] ¿Cual es el objeto material o la materia acerca de la que versan la mayor parte de las comedias del día? ¿No es una verdad clasica, que en muchisimas de ellas sino en casi todas se representan con la mayor viveza enamora-

mientos, sollicitaciones lascivas, violencias, celos, traiciones, adulterios, desafíos, suicidios y otras mil cosas a cual más provocativas? [...] Ah! Todo se reduce a mentiras, adulaciones, caricias, desdenes, truhanerías, palabras disfrazadas, canciones profanas, alocuciones deshonestas, sales picantes, agudezas, movimientos y saltos estraordinarios, gestos indecentes e indignos no diré de gente de honor, sino hasta de gente soez y de haraganes, especialmente en los sainetes y en los bailes. Allí se estingue el fervor de la devoción; se pierde el horror al vicio y el santo temor de Dios [...] ¹²⁷

I encara insistia més:

No tendrás ni permitirás en tu casa libros de comedias; pues esto seria de igual o mayor perjuicio que verlas: los libros de este género son un secreto veneno que va emponzoñando las mujeres que los leen, y comenzando inocentes acaban perdidas, despojando del alma todo honesto efecto y llenando la imaginación de cuanto es necesario para perderse una mujer, y no solo aborrecerás los libros de comedias, si que tambien los libros de novelas, cuentos, romances y otros de esta especie, que por desgracia en nuestros infelices idas inundan la tierra [...]

¿Ves allá aquella mujer? Es hija de buenos padres; ha recibido toda la instrucción y educación que es necesario tenga una mujer; posee todas las virtudes, y a mas tiene un marido cual pudiese desear: sin embargo mírala bien; repara que tiene un libro de estos en la mano; al principio de alarma, pero la curiosidad la estimula [...] Su exaltada imaginación no piensa sino en intrigas; las pasiones la devoran, y busca con impaciencia un objeto que corresponda [...] ¹²⁸

També els franciscans d'Escornalbou es reiteraven en el perill del ball:

Si vols evitar
 pecats molt funestos,
 de balls deshonestos
 procurat guardar.
 Segons Sant Efren,
 son los balls y dansas
 unas vils usansas,

tretas del infern;
en las que se apren
tot malvat obrar ¹²⁹.

La veritat és que poc cas devien fer les dones i els homes de Casa Moragas dels consells del Pare Claret i dels frares d'Escornalbou, quan la seva biblioteca era farcida del millor teatre espanyol i francès, dels autors romàntics del moment. Obres que de segur havien fet les delícies de tots ells i que expliquen l'aparició de personatges tan emblemàtics de la literatura catalana com Oller o Ixart.

Vegem ara alguns exemples d'aquesta presència del ball i del teatre en les cartes dels Moragas. En primer lloc cal recordar la diferenciació social que hem esmentat. Un amic de Josep Moragas Leonart, Sinfoniano Bonifas, explica al seu corresponsal les atencions que tenien envers la seva filla Neus, després casada amb Figueras i mare d'Estanislau, per *su talle y modo de vestir*, per dir tot seguit: *El ultimo dia no fuimos (al ball) por pensar seria de gente baja y lo asertamos. Lo convertimos en una sena los de tu casa, la mia y la de Corós* ¹³⁰.

Trenta anys més tard, el ball continua essent el centre d'atenció social:

Es propio de nuestra condicion no estar nunca contentos de nuestra suerte. Dos meses atrás me hubiera contentado con ver por aquí a cualquier individuo de la familia Moragas; y ahora que nos ha favorecido con su presencia la mitad casi de ella, querría que sin demora viniese la otra mitad. ¿Lo conseguiré? Mucho lo dudo. Cuando fue preciso todo lo que Vdes. pasaron para sacarlos de su dichoso Valls, cuando esto no bastó para hacerlos venir a reunirse en seguida con sus hermanos y tios ¿será necesaria otra calamidad para arrancarlos de ese insipido, solitario y fastidioso Tarragona? Cuasi, quasi lo creo; pero, a tanta cossa no me atrevo a desarlo. Para castigar su resistencia, quiero darle dentera diciendole que por aquí la gente se divierte que es un primor. Digalo sino su Sr. tio Pepe que lleva ya tres bailes en este carnaval, esto es, uno en casa Bertran, otro en el Círculo, y otro en casa Wetzynthuis, en el cual malas lenguas dicen si llegó a bailar la polka. Todavía no cuento los de máscara y los que estan por venir. Digalo tambien el Sr. tio Narciso que entre teatros, bailes y visitas pasa el tiempo alegramente. Digalo

tambien Teresita de quien ya sabrá V. que ha concurrido a embellecer dos bailes que yo sepa, bailando (es mucho baile) entre otros con nuestro amigo Casanova, que no ha parado hasta hacerse conocer por ella. Digalo por fin hasta la misma Rosita con la cual y otras Señoras y Caballeros tuve el gusto de estar viendo desde la tribuna que V. conoce, uno de los bailes del Circulo, como creo sabrá Ud ¹³¹.

Mentrestant, el germà mari -que fa gala d'una gasivitat molt pròpia d'aquesta burgesia catalana- feia del ball també el seu centre de coneixences al Carib:

174

Di un triste adios a las operas y lanceme a los salones publicos de bailes de mascarar, estos son aqui tan particulares que en vez de embromar salen embromadas y temiendo el contagio de costumbre tan general, determiné no disfrazarme y vestido de caballero particular asistí a cinco: salí de dos como si hubiera ido de mascara pero en los restantes me divertí bastante sin pagar cena a nadie, que aquí es como di digeramos, sin armas me defendí de un enjambre de gente que atentaban contra mí vida y mas de una vez me rodearon; pues creelo, tuve la dicha de poder endosar a un compañero una familia entera y verdadera que se componía de seis individuos que por haber tenido la condescendencia de bailar (dos individuos se entiende) con mi compañero y yo, le hicieron gastar media onza que vale 8 y 1/2 D. En fin milagrosamente escapé de gastos extraordinarios y con furor bailé muchas irresistibles danzitas tituladas Flor de escauriza, Baja la pata, Que estoy en camisón y otras mil que no recuerdo porque mas de mil veces pensé en cómo lo habrán V. pasado ¹³²

El mari, tot i la sensualitat de les caribenyes, enyora els saraus peninsulars:

En la campaña que acabamos de hacer no tengo la dicha de poder decir nos divertimos, porque el mes que pasamos en el unico puerto de poblacion era esta incivilizada por mas que hicimos no logramos visitar mas que el Comandante de marina que tenia tres hijas ninguna de ellas comparable con una Francisqueta ni otros pimpollos Vallenses, por consiguiente ese

fué el motivo para recordar mas a menudo mis valeses con la ligerísima... [sic.] o a la Sra. de Comerma. Sin embargo el tiempo que aqui permanezcamos me proporcionara el desquite, pues pienso cazar algunas panchitas al sono de una de las mil lindas dancitas que ahora se tocan ¹³³.

Destaquem el to sincer i fresc de la carta de Rafael a la seva mare, parlant d'uns balls que la majoria de moralistes no aprovaven. D'altra banda, entre la dècada del 1820-30 i aquestes cartes del 1850, el salt en el llenguatge informa d'una absoluta alfabetització i riquesa de llenguatge inusual a l'època, fruit de tota la tasca d'educació dels darrers 40 anys. Tanmateix és evident el retrocés del català, que queda reduït, com veurem més endavant, en la generació de Rosa Dot i dels criats. El català no es recuperarà fins ben entrat el segle XX, és a dir, al llarg de més de 70 anys de quasi desaparició com a llengua escrita en l'àmbit familiar, i òbviament en el de la cultura i de la formalitat mercantil o oficial.

Finalment voldriem citar una interessant carta que explica la inauguració del Liceu, -al qual per cert, els Moragas no hi assisteixen ni hi assistiran-. Un teatre, doncs, d'una altra burgesia de nou encuny, de la *nouvelle vague*, més preocupada per enriquir-se i figurar que no pas els Moragas, els quals ja havien entrat, aquests anys, en l'òrbita de la creació literària, les lleis i la política.

L'amic universitari de Josep Moragas Tavern, Francisco Alsina sí que va assistir al Liceu:

El domingo de Pascua asistí a la apertura del nuevo teatro Liceo que verdaderamente presentó un conjunto magnífico, tan difícil de explicar para el que lo ha visto como de concebir para el que no haya tenido ocasión de ver un edificio de esta clase. La concurrencia tan numerosa como brillante daba un grandísimo realce al Salon de espectáculos y mas aun al foyer o salón de desahogo que poblado de multitud de Señoras y Caballeros todos vestidos en traje de etiqueta recordaba con grande exactitud un baile de corte. En una palabra yo salí de allí como embriagado o cual si acabara de despertar de un hermoso sueño. Deseo que vengas cuanto antes para verte participar de mi admiración por tan bella obra. Solo un defecto se le encuen-

tra y este aun bastante contestado; la debilidad de su torna voz. Nada te diré sobre este particular porque a mas de que solo estuve en el salon durante el baile nacional o rondeña [sic], no soy por la mala disposición de mi oido juez competente en la materia. En cuanto a lo demás esto es la grandiosidad y buena disposición del local, el lujo y belleza de los adornos, el merito de las decoraciones y demas aparato escénico, me atrevo a decirte que el que no lo alaba, no tiene alma capaz de entusiasmarse en presencia de lo bello ¹³⁴.

El segle de les Llums -i no oblidem que els nostres Moragas, a cavall entre aquest i el moviment romàntic posterior, eren, però, molt més deutors del primer-, va fer descobrir a la burgesia continental el plaer sexual de la dona, però al mateix temps va reprimir la sexualitat dels joves. Persecució concretada en la croada contra la masturbació, que ja hem analitzat ¹³⁵. Però en definitiva s'havia creat un ambient d'informació i de recerca del comportament sexual que conduïa, en ocasions, a conductes desordenades, com la que denunciava Josep Moragas Leonart, qui en plet amb el seu cunyat Dot per l'herència del sogre, acusa així el primer: *quiere que yo le pague todo lo que el a malgastado en putas*, ras i curt ¹³⁶.

Desordre que ja denunciava l'Apologia de los Asnos, abans citada, i que en un punt de l'últim lector Moragas hem llegit:

Para el amor los Asnos y los hombres/ Ya sea en el verano o en invierno./ Otoño o primavera, siempre, siempre/ Se hallan aptos, capaces y dispuestos:/ No son como otros vichos, que tan solo/ A tiempos en sus venas hierve el fuego./ Nada de eso, los hombres y los Asnos/ Siempre estan listos, tratando de jaléo./ Ve el Asno alguna Burra... ya está pronto/ A seguirla y decirle mil requiebros:/ Ve el joven una niña que es bonita.../ Ya desea poder pegarla un tiento./ En tal punto, los Asnos y los hombres/ Nunca se diferencian; son lo mesmo;/Sin embargo que dicen que sucede/ (Pero que... Debe ser tal vez un cuento)/ Que hay pais en el mundo, donde llaman/ A que cumplan los hombres el precepto/ Del Crescite: por mi soy de dictámen/ Que llamar a los Asnos es supérfluo;/ Y aun añadido que menos a los hombres/ Nacidos bajo el clima y suelo ibero:/ Desde que

Moises una vez dijo:/ Ea, multiplicad, por mi no creo/Ni nadie creerá ser necesario/ Volver a repetirnos tal precepto ¹³⁷.

Un ambient que porta en 1813, Rosa Dot a escriure de forma contundent al seu marit, en el marc d'una tempestuosa descoberta de la relació d'aquest amb una desconeguda dama: *ja veus lo que portan las amistats presas ab tanta furia* ¹³⁸.

178 No sé dir si observant el retrat de Josep Moragas es pot arribar a la conclusió, seguint *Robert, le Jeune*, en el seu llibre *Nouvel Essai sur la Mégalanthropogénésie ou l'art de faire des enfans d'esprit qui deviennent de grand hommes.*, (que permet descobrir els luxuriosos i els adúlterers), que ell entrava en aquesta descripció:

Le luxurieux a la couleur blanche, le corps velu, les cheveaus droits, épais, noirs, les tempes velues, dont le poil est droit; [...]

Il faut tenir pour efféminés, luxurieux et impurs ceux qui ont les jambes grosses du côté de la cheville [...]

Les adultères.- Ils marchent lentement et s'arrêtent a chaque instant et regardent de tous côtés; ils ont le cou penché du côté gauche, les yeux tournés avec du calcul égal, ou vilain, ou qui abaissant une paupière et tournant l'autre, sont humides et regardent paisiblement; ils ont la vue basse ¹³⁹.

En qualsevol cas, Rosa Dot feia esment d'una absència d'activitat sexual que, com ja hem vist, ella involuntàriament havia de suportar. Continència que en excés també era combatuda pels higienistes llegits pels Moragas. Així, Vanette refereix que un individu *accoutumés a garder scrupuleusement la chastaté et la continence* pot acabar amb els testicles i el penis disminuïts ¹⁴⁰. Al contrari, un excés pot acabar convertint-se en un verí mortal:

En effet, l'excés des plaisirs trouble notre repos par des inquiétudes continuelles, et altère notre santé pas des qualités contre nature. Plus le plaisir est grand, plus son excés est pernicieux, si bien qu'il faut le prendre avec mesure pour n'en recevoir de la satisfaction. La volupté est un poison qu'il faut corriger pour l'empêcher d'être funeste: elle est comme l'anyimoine ou l'argent vif, qu'il faut préparer si nous voulons qu'il nous profite. [...]

Tandis que l'homme ne suivoit que les mouvements de la Nature, qu'il ne caressoit sa femme qu'après avoir plusieurs fois

resenti les aiguillons de la concupiscence, et que sa raison étoit la maîtresse de sa passion, il étoit fort et robuste, et n'avoit jamais éprouvé les suites fâcheuses des maladies secrètes et criminelles; mais depuis qu'il a fait gloire d'avoir plusieurs femmes, qu'il ne s'est pas contenté des mouvements de la Nature, qu'il s'est excité lui-même par des remèdes qui aiguïssent l'appétit sensuel; en un mot, depuis qu'il est luxurieux, il est aussi attaqué de foiblesse de nerfs, de goutte, de stupidité, et d'une infinité d'autres maladies qui l'accablent ¹⁴¹.

I també per a una dona lasciva:

[...] Averroés, Amatus, Lucitamus et Delrio nous ont laissées par écrit, d'une jeune femme qui devint grosse, pour s'être baignée dans de l'eau où des hommes s'étoient pollués (il a paru, il y a, un livre intitulé: le Plaisir sans peine, ou Lucina sine concubitu, qui parle de cette matière plus amplement qu'ici; mais je crois que cet ouvrage est fait pour se divertir, et je ne conseille à personne d'y ajouter foi); d'une autre femme engrosse par les caresses d'une de ses compagnes, qui sortoit d'entre les bras de son mari; et enfin d'une jeune fille qui se trouva grosse, son pere s'étant par hasard pollué, en dormant, dans le même lit où elle étoit.

Mais ces histoires, et plusieurs autres semblables, sont faites à plaisir, pour couvrir la lasciveté des femmes ¹⁴².

Interessa ressaltar aquí la llibertat del llenguatge utilitzat que, per força, havia de captivar aquells Moragas de 1818, envoltats encara per la Inquisició i el temor reverencial als clergues i confessors. I, en definitiva, es tracta de manuals que intervenen, d'una forma o altra, en la vida íntima, en una sexualitat fins aleshores considerada un *acte de la naturalesa*, i, per tant, no susceptible de manipulació. Una actitud revolucionària respecte al cos, que els durà a confiar en un Millot per a controlar el sexe dels nou concebuts; o en un Venette per a aprendre postures o la pràctica del *coitus interruptus*, o per a millorar la higiene sexual ¹⁴³, o per a informar-se de les qualitats curatives enfront de les malalties venèries, del *nou proto-tartarat de potasa i mercuri*, inventat per Francesc Carbonell i Bravo, el mateix metge que havia de tractar Fidel Moragas Dot de la seva malaltia nerviosa ¹⁴⁴. O també per a expli-

car-se l'activa sexualitat dels seus homes a partir de les teories de Robert, le Jeune, que deia:

Les peuples qui habitent les régions chaudes, sont petits, maigres, décharnés, et en conséquence efféminés et sans courage.[...]

Les Français sont vifs, pétulans, enjoués, propers à polir et inventer. Qui pourroit méconnoître l'influence du beau ciel de la Provence sur ses habitants; c'est parmi eux qu'on trouve la gaité, la violence dans le caractère, l'imagination bouillante et les idées les plus originales [...]

Si le soleil qui éclaire l'Italie a aidé la nature à former les César et les Auguste, les Virgile et les Horace [...]

Les siècles de la chevalerie n'ont jamais été plus féconds en grands hommes qu'en Espagne: la chaleur du climat y fait fermenter le génie, l'imagination y bouillonne perpétuellement [...]

[...] Les races qui vivent nues sont moins sensibles, et l'histoire nous apprend que les peuples qui se frottent tout la surface du corps avec de la fiente d'animaux, sont pour la plupart stupides. Chez nous, les paysans qui, dans leurs rudes travaux, s'exposent nus a l'intempérie de l'atmosphère, ont moins de sensibilité, et par conséquent leur intelligence est diminuée par cette seule cause phisyque ¹⁴⁵.

Ja avisa Choderlos de Laclos sobre els perills de les relacions de les joves amb persones de costums poc recomanables, de les quals acaben esdevenint víctimes i *les jeuns gens de l'un et d'autre sexe, pourroient encor y apprendre que l'amitié que les personnes de mauvaise moeurs paroissent leur accorder si facilement, n'est jamais qu'un piège dangereux, et aussi fatale a leur bonheur qu'a leur vertu. Cependent l'abus, toujours si près du bien, me paroît ici trop a craindre; et, loin de conseiller cette lecture a la jeneusse, il me paroît très important d'éloigner d'elle toutes celles de ce genre* ¹⁴⁶. I, per tant, que calia vigilar les amistats i les lectures, i que aquelles fossin entre la mateixa classe i condició. I és que la llibertat d'expressió sexual, com a subproducte -en expressió de Stone- de la recerca de la felicitat, havia provocat un abisme més entre les classes populars i les elits, entre les quals d'una forma o altra estaven integrats els nostres protagonistes¹⁴⁷. I el contacte més fàcil, que els fills i filles dels notables podien tenir amb altres classes, que no fossin la seva, era amb criats i mestres, de manera que calia anar amb compte amb aquesta relació, que sovint s'establia amb un excés d'intimitat. Ho demostra la preocupació de tots els escriptors de la biblioteca dels Moragas, que hem consultat. Així, el manual de l'*abate* Fleury, que Oller recorda haver llegit a casa del seu avi, *Obligaciones de los amos y de los criados*, recomana:

Así, una Señora debe poner mucho cuidado en no tener a su lado criadas jóvenes, cuya juventud y hermosura puedan atraer a los jóvenes de otro sexo; y en elegir muy detenidamente los lacayos que hayan de acercarse a sus hijas. Del mismo modo los eclesiásticos no deben tener mugeres en su casa; y si tienen alguna, debe ser tal, que no dé margen a la menor sospecha ¹⁴⁸.

El Pare Claret, en el seu popularíssim Camí dret y segur per arribar al cel, i que, com és natural, no faltava a les prestatgeries de Casa Moragas, esmentava l'exemple d'aquella dama que *sent noya gustava que un dels meus patges, a qui tenia afició, me llegís algun llibre. Una vegada aquest patge, despres de la lectura, me prengué la ma y me la besá. Comensá a tentarme lo dimoni, y no pará fins que ab ell vas pecar mortalment* ¹⁴⁹. O també en aquell altre fulletó dedicat a la seva germana casada, on ens adverteix: *¡Oh cuantas veces ha sucedido que se han perdido los hijos y las hijas con los criados y las criadas por la poca vigilancia de los padres! Vigília pues, hermana mia, y sospecha todo lo malo que puedan hacer tus domésticos, y así los guardarás* ¹⁵⁰.

L'altre contacte, més o menys habitual, era amb el mestre. La mateixa història d'Abelardo i Heloisa, que tant seduïa els lectors d'aquell moment; ells inicien la seva relació tempestuosa, com a conseqüència de les classes que la protagonista rebia d'Abelardo, de forma que *Con el trato continuo llegaron a contraer tan íntima familiaridad, que Heloïsa concibió en poco tiempo tan ardiente pasion por su maestro, que ya no oía con gusto otra lección que la que le dictaba el amor, buscando siempre con pretexto del estudio los parages mas retirados. Asi estos amantes vivieron muchos años en los brazos del amor, pero al cabo de algun tiempo llegó a traslucirse este secreto comercio [...]* ¹⁵¹. Obviament, l'oncle d'Heloïsa no havia llegit el Pare Claret i la seva exclamació: *¡Oh cuantas veces ha sucedido que, pensando las inexpertas madres que sus hijas aprendian a leer y escribir, han aprendido de pecar* ¹⁵² !

Segons Laslett i Segalen ¹⁵³, la mitjana de la família europea fins a 1901 ha restat gairebé inalterable al voltant de les 4.75 persones. En el cas dels Moragas, la xifra és lleugerament superior. En efecte, entre 1730, l'any del primer matrimoni del període estudiat, i 1857, el nombre de membres de la família es movia entre els sis de la primera generació, vuit les dues següents, deu i vuit també la darrera, amb una mitjana de vuit persones, sense comptar els criats que, pràcticament, eren considerats membres de la unitat familiar. Aquesta xifra, superior al conjunt europeu, ve a confirmar l'estatus superior de la família estudiada, ja que en aquest període i entre les classes més pobres, com a conseqüència d'una major mortalitat infantil i d'una menor esperança de vida, les famílies eren més reduïdes, contràriament al que hom pogués pensar. Tanmateix, en aquest augment del nucli familiar, li correspon també una major afectivitat envers els fills i una inversió mèdica molt superior al conjunt de la societat del seu temps. Tot plegat provoca que el nucli familiar sigui cada cop més constrictiu, i es produeixi, com ja hem observat, una major atenció a l'escolarització exterior i, així mateix es construïessin estretègies matrimonials, tendents a donar major prestigi a la família i molt concretament a l'hereu ¹⁵⁴.

Més que pels parts en ells mateixos, la correspondència dels Moragas mostra una gran preocupació pels postparts i sobretot per l'alletament i el mal de pits, dolència que procurava neutralitzar-se amb cataplasmes de bròquil bullit i aplicat al pit ¹⁵⁵, amb la convicció que, a més, feia augmentar la llet de la mare. Com era habitual, qualsevol problema es resolvia amb sangries constants ¹⁵⁶.

L'encavalcament de dues generacions en el temps es produïa sovint;

això creava situacions com la que es donava a Casa Moragas, quan mare i filla pareixen al mateix temps i, en morir-se el nadó de la filla, aquesta passa a alletar el seu germà: *No se si haura sabut que jo lo 12 de abril de aquet any vas pari un noy molt robust lo que se diu Narcis, despues de 8 anys que no havia parit que me creya me moria. La Maria Rosa mel cria perque se li mori lo seu Noy* ¹⁵⁷.

184

Durant el segle XVIII s'imposa entre la burgesia, certes dones treballadores, i sobretot entre l'aristocràcia, el costum, per raons ben diverses, de donar a criar els nadons a les dides. L'aristocràcia ho feia per tal de poder gaudir dels seus privilegis, per una major activitat sexual i per raó de les seves obligacions de representació. En canvi, bona part de les dones burgeses de les ciutats europees donaven els seus fills a dides dels pobles dels voltants, considerant poc saludable l'ambient de la ciutat. La intervenció decidida per part dels metges sobre la necessitat de la criança féu que aquest costum, almenys entre la burgesia, es reduís al començament del segle XIX, i sempre sotmès a la manca d'alternatives, amb les mínimes garanties higièniques que després feren possible la utilització de llet animal ¹⁵⁸.

A l'interior de la família Moragas, les dides eren una autèntica institució; eren alimentades, vestides i adornades amb les arracades adients i característiques del seu benefactor ofici. Entre el 1830 i el 1840, les dides són anomenades pel nom de la família que serveixen: la dida de Gasol, la Maria Franca, dida Bonet, etc... Però també els marits, si n'hi havia, es convertien en part de la institució, eren els didets. Tota una saga que aniran convertint-se en autèntics controladors de la situació, mercès al seu paper estratègic al si de la família ¹⁵⁹.

Però donar el fill a una dida era sempre penós, com expliquen en confidència el 1845: *Mi medico acerto con la enfermedad y ya me encuentro libre pero con el sentimiento de aber tenido que dar a ama el Carlitos por no encontrarme muy bien lo que me ha costado muchas lagrimas, pero Juan no me ha dejado* ¹⁶⁰.

És el mateix que escriu Narcís Oller, a La Papallona:

La cruel realitat s'oposava a sos afanys de mare, obligant-la a recórrer a serveis d'altri; i, quan se la servia amb la generositat d'aquella dona, la gelosia li matava l'agraïment. Hauria preferit una cabra a una dida; qualsevol ésser... que no s'assemblés a la

dona, que el nen no pogués confondre amb sa mare ¹⁶¹.

En pràcticament tot el període estudiat apareixen dides que crien els nadons lluny de la mare, al poble: a l'interior de Menorca, el 1813, i també a Tivissa, lluny de Valls, però prop de la Neus Moragas, que hi vivia el 1850 ¹⁶².

Una carta de Rosa Dot ens informa del tipus de roba utilitzada pels nadons:

[...] despues de vuit anys de estar descansada ha volgut Deu donarme un impensat preñat del que me trobo ja molt avansada; que penso que me tocará a parir a ultims de Mars. Lo que comunicara a la Sra. Antonia y demes. Suposat que ha estat una cosa tan impensada, y no tenin ja ningun pensament de trobarme ab lo quem trobo estich desprobeyda del tot, ab esto estimaré que ab la major brebetat posible me remetia mitja pesa de tela de quatre pams per llansolets y un tros de bayeta de cuto, per fer alguns Saborcalls [sic.]. Juntament algunas faixas pues tinch de fer tots los avios [sic.] nous.

Dirá de ma part a la Sra. Antonia que desitjaria me procures un parell de gorros per lo Tardanet o Tardaneta, que fossin de gust[...]. Com també al mateix temps un parell de dits gorros per mi per lo temps del parteratje [...]

Dec participarli comlo dia dels Sans Reys com volgue lo Señor premiarnos donant un feliz part a la Maria Rosa la qual ab tota felicitat doná allum a un noy mol guapo [...] ¹⁶³

El llibre on s'informaven les dones Moragas sobre les condicions de com vestir els seus nadons, era el de Madame Breton, Consejo a las madres que no pueden criar o instrucción practica sobre la lactancia artificial por. Acompaña una noticia sobre el modo de hacer las pezoneras artificiales para la lactancia natural, y las mamaderas aplicables a la lactancia artificial, on recomana no utilitzar ja *la envoltura cerrada que se usaba en otro tiempo, se halla desterrada en el dia, substituyendola un pañal de lienzo, una mantilla de lana o algodón segun la estacion, y otra de percal o indiana que sirve para envolverlo todo*. Un altre autor a qui segueixen les Moragas és el metge català Antoni Corbella, que en el seu manual recomana els banys de mar per a les embarassades, però desterra els banys d'aigua calenta ¹⁶⁴. Mes

l'autèntica preocupació era l'al·letament. Nicolasa Núñez Pastor insisteix sovint que és la mare qui ha de criar el nadó, i esmentant la seva estada a Astúrias, diu a la filla:

En honor de la memoria de esta buena amiga que me inspiró un verdadero cariño por sus prendas tan recomendables, diré que criaba a todos sus hijos contra la costumbre de las gentes de aquel principado, en el que las solteras sirben de amas de leche, supliendo de esta suerte estas mugeres mercenarias las faltas de las verdaderas madres que se desdeñan de cumplir el mas sagrado de sus deberes. No permita Dios que ninguna de mis hijas se desentienda jamas de esta agradable obligación; por mi puedo asegurar que he encontrado una satisfacción singular, todas las veces que he dado a mis hijos aquel pimer alimento: en estos deliciosos momentos he experimentado un tan grande deleyte que solo puede sentirse y dificilmente explicarse ¹⁶⁵.

186

A partir de la tercera dècada del segle, es comença a introduir a Catalunya l'al·letament per biberó en lloc de la dida. Si recorrem de nou a Madame Breton, llegim:

El primer recurso que debió presentarse fue sin duda la lactancia por una nodriza; pero los innumerables inconvenientes anejos a este mismo recurso, muchas veces infiel, hicieron que renunciassen a él muchas madres que no quisieron separarse de su hijo al mismo tiempo que le privaban de su leche y su asistencia. Tal fue el origen de la lactancia artificial, método que la necesidad hizo descubrir, y que el tiempo y la experiencia han perfeccionado, hasta tal punto que muchos autores recomendables han establecido el principio de que la lactancia artificial, practicada por una madre, ocupa el primer lugar después de la lactancia materna. La de un animal, como por ejemplo una cabra, de que el niño mama inmediatamente, no es de desdeñar en verdad, pero si muy difícil de practicar, particularmente en las ciudades a causa de la disposición poco a proposito de las habitaciones ¹⁶⁶.

Però el traductor s'afanya a dir que la llet de cabra és més usual a Espanya que la de vaca, i passa a informar que a Barcelona s'ha començat a utilitzar l'invent francès de la *botellita, que llamaremos*

mamadera, así como la inventora la llama biberon. I afegeix: Hay recientes ejemplares de ello en Barcelona, donde se han criado algunos niños muy sanos y robustos bajo el método que se prescribe ¹⁶⁷.

La presència constant del rigor dogmàtic en la vida quotidiana interfereix en tots els aspectes de la vida social i àdhuc en la salut i en el coneixement del propi cos. De manera que no és estrany que la pròpia Nicolasa Núñez Pastor no s'atrevis a parlar del seu estimat autor Dr. Millot per por que *se me hiciesse delito [...], si me empeñase en propagar la doctrina de aquel sabio* ¹⁶⁸, a qui diu deure part de la seva felicitat. I si l'autoritat religiosa era dura quant als avanços o les-noves teories mèdiques, ho era encara molt més amb els pecats contra la carn. Això no obstant, sembla que a mitjan segle XVIII s'havia observat un cert relaxament en la conducta dels confessors respecte dels pecats de luxúria, la qual cosa fa exclamar a Fr. Antoni Arbiol: *De esta pestilencia se hallan contaminados innumerables, de los chicos, y de los grandes; de los mozos y de los casados (y a vezes de estos con mas desafuero) de los ancianos, y viudos; y muchos de todos estados. Los Medicos espirituales, que debian curar esta infernal epidemia con fuertes y eficaces remedios, se hallan muchas vezes acobardados, y confusos, imaginando falsamente que con una penitencia ligera, se puede curar una passion arraygada en las entrañas* ¹⁶⁹. El mateix autor esmenta que tant als homes com a les dones, el diable els tempta tot suggerint-los que *aquel gusto es el sumo, i que un cop provat es vol tornar a provar: Porque la experiencia no sacia, sino que enciende mas el infernal fuego de la Luxuria. La razon natural es manifiesta. Porque esse fuego voraz, se contiene en el humor libidinoso, el qual aunque una vez se expela, se cria otro luego; y assi queda la criatura paciente con el mismo trabajo; [...]* ¹⁷⁰

A partir del final del XVIII i primers anys del segle XIX, els moralistes accentuen la seva condemna al pecat de luxúria, paral·lelament a un

cert alliberament sexual en el si de la societat il·lustrada com la dels Moragas. En són un exemple les pastorals de l'Arquebisbe Armanyà, on llegim:

En los siglos felices de la Iglesia, se miraba con horror entre los cristianos, una doncella libre y desenvuelta, una mujer profana en sus trajes, palabras o acciones, un mozo mal divertido, un hombre de cualquier clase o estado, que llevase una vida indevota, disoluta, libertina. Mas ahora esto es lo que triunfa, esto es lo que se alaba, y lo que no se conforma con esto, es burlado, satirizado y la más benigna nota que le ponen es de ridículo y extravagante ¹⁷¹.

190

El triomf a què es refereix Armanyà, el podem trobar, bé que d'una manera molt concreta en les elits catalanes, però molt lluny de la imatge que l'arquebisbe donava, i que coincidia amb l'autor de la Coleccion de las particularidades de la vida y muerte de un pretendido filósofo moderno, escrito en francés por un autor anónimo, que albirava un autèntic desastre social, fruit de la introducció de l'obertura que proporcionava la Il·lustració i els seus pensadors:

Padres y madres, cerrar las puertas a este azote de la sociedad, desdichadas vuestras casas y familias si dais entrada o acogimiento a estos pretendidos espíritus fuertes. No tardareis en ver reynar entre vosotros los disturbios y calamidades; pronto vuestras habitaciones llegaran a ser escuelas de libertinage; pronto vereis brotar mas delitos de los que se han visto entre aquellos pueblos, cuya barbarie dtestamos. El adulterio no será ya sino un juego; la seducción de la inocencia un asunto de triunfo, y la licencia que reyna en los escritos de algunos, pasará a los de todos ¹⁷².

La mateixa idea en la qual insistirà mig segle després el Pare Claret, però -com ha explicat Casimir Martí ¹⁷³- amb una pedagogia sumament apropiada a la majoria de la població, amb una *característica proximitat familiar i sensible*, com es posa de manifest en aquesta llarga, però crec expressiva, cita:

Exemple de una senyora, que per molts anys havia callat en la confessió un pecat deshonest [...] mentres confessava a aquella senyora, havia vist eixian uns animalots de la boca de ella, y que

havia també tret lo cap una enorme serp, pero que lo havia tornat a dintre, y luego detras de ella havian tornat a entrar en la senyora tots los altres animalots que antes havian eixit. Suspitant lo confessor lo que alló significava, torná al poble y a la casa de la senyora, y sabé que al moment de entrar en la sala, havia mort de repente. Dejunaren y oraren tres dias per ella, suplicant al Senyor quels descubris lo cas. Al tercer dia sels aparegué la infelís senyora condemnada a cavall de un dimoni en figura de un horrible drach, ab dos serps enroscadas en lo coll que la ofegavan y mossegavan los pits, una vívora en lo cap, dos calápatos en los ulls, saetas ardents en las orelles, raigs de foch en la boca, y dos gossos rabiosos que la mossegavan y li menjavan las mans; y ab un trist y espantós gemech digué: jo só la desventurada senyora que V. confessà tres dias ha: quant anava confessant los pecats, anavan eixint com animalots de la mia boca, y aquell mes gros que vejé son company tráurer un poch lo cap y tornársen dins, era figura de un pecat deshonest que sempre havia callat per vergonya; lo volia confessar ab V. y tampoch vas gosar, y per axó torná a entrar en mi, y Deu de repente me ha llevat la vida y tirat al infern, ahont só atormentada per los dimonis en figura de horribles animals.

La vívora me atormenta lo cap per la mia sopervia y curiositat en compondrer los cabells: los calápatos los ulls per las miradas lascivas: las saetas ardents las orelles, per haver escoltat murmuracions y paraulas y cansons deshonestas: lo foch la boca per las murmuracions y besos torpes; tinch las serps enroscadas en lo coll y mossegan lo pit per los escotaments, y portar los pits de un modo provocatiu y per los abraços deshonestos: los gossos las mans per las mias malas obras y tocaments feos: pero lo que mes me atormenta, es lo formidable drach en que vas a cavall, quem rosega las entranyas, y es cástich dels pecats impurs ¹⁷⁴.

Una pedagogia pastoral basada en la tradició de l'església catalana des del final del segle XVIII, tota ella en català, i que val la pena llegir-ne aquestes tres cites, de tres autors ben diferents. Es tracta del llibret tan popular dels franciscans d'Escornalbou, ja citats i fustigats per les

cartes d'alguns Moragas, per retrògrads, Amorosas veus; el Breu compendi de la Doctrina Christiana, del basc Simeon Guinda y Apestegui; i el Dialogos de la Doctrina Christiana, de Francesc Orriols; crec que ambdós il.lustren bé la posició de la clerecia en aquest tema:

Si vols acertar
un bon casament
Primer santament
te deus preparar.
Tot festeig y tracte ab qui t'vols casar,

192

lo deus evitar/pera ben casarte;
pues pot amagarte
aqueix festejar
Lo qui ha festejat
diu: jo en lo festeig
res de mal no hi veig,
ni faig cap pecat.
Pues te has enganyat,
o vols enganyar.
Junts un home y dona
pera festejar,
¿cóm se pot pensar /
que fan cosa bona?
qui est costum abona,
vol desvariejar.
¿Quántas torpement quedaren ses honra,
plenas de deshonra,
y sens casament?
Pren pues escarment,
y si t'vols casar ¹⁷⁵.

P.- Qui pecca mortalment per obra contra el sisé Manament?

R.- Lo qui illicitament te tactos sensuals, y venereos ab si mateix, o ab altres, osculos, abraços, actes desordenats, o altres torpeses feas, de bestialitat, sodomia, y altres, que desdiuhen a la naturalesa humana.

P.- Veurer, y ohir de proposit coses torpes; dir, y oir ab delectació paraules deshonestes; fer gestos y feynes torpes, llegir, o

cantar cançons profanes; escriurer cartes amatories y alabarse de aver comesos pecats deshonestos, tot ab animo de delectar-sen en eixes coses, o ab intenció de provocar a lascivia, son pecat mortal?

R.- Regularment, si Pare; porque son aliments, que mantenen lo foch de la concupiscencia, e incentius pera pecar, e induhir A pecar ¹⁷⁶.

P.- Quants son los Sentits Corporals?

R.- Cinch, que son Veurer, Ohir, gustar, Olorar, y Tocar.

Advertencia.

Estos cinch sentits son las portas de la Anima, y aixís han de anar molt modestos y recullits, tenint molt compte de no deixar entrar per estas portas cosas que pugan danyar, o perturbar la Anima: Segonament, se ha de advertir, que á mes de estos cinch sentits exteriors, ni ha quatre de interiors, un dels quals es lo appetit sensitiu, aqueix se divideix en irascible, y concupiscible, dels quals naixen onse passions; cinch del irascible, y sis del concupiscible, las quals si no estan refrenadas causan molts pecats y perturban en gran manera la Anima ¹⁷⁷.

Contràriament als texts que hem esmentat, els Moragas estaven imbuïts per l'esperit obert i liberal del romanticisme que envaïa Europa, pel seu apassionament envers l'amor i la sensualitat. Una exaltació que traduïa una nova actitud de cara a les relacions sexuals i a la inhumanitat i poc sentit cristià del comportament de l'home vers l'home, que exaltava l'*engoixa emocional relacionada amb la crueltat*¹⁷⁸, present en novel·les com les ja citades de Pamela, de Richardson. També en aquest aspecte els nostres notables eren una illa en el seu món: un entorn presidit per l'exaltació de la crueltat, manifestada en fets tan diversos com el sadisme exercit sobre els presoners de guerra francesos, els contendents en les tres guerres carlines, o en les execucions públiques de tot el període estudiat. Vegem si no aquests dos exemples extrets de Vidal de Valenciano i de Francesc Anglada:

Los criminals eran executats en alta força si plebeus, en garrot vil si borts o nobles; vestint túnica morada los primers, negra los segons; essent aquells conduhits a peu, estos a cavall de mula; y uns y altres arrastrats, segons lo delicta, per medi d'una estora que la caritat dels Desamparats no dexava tocar a terra. Los assistia fins al suplici una porció de franciscans, un dels quals, pujant després de la execució dalt del patíbul, encareixia l'escarment ab fervorosa plàtica. [...]

[...] essent a la Plassa Nova, li marcava l'espatlla ab un ferro vermell de foch qu'allí en un fogó estava¹⁷⁹.

Les execucions capitals constituïen motiu de distracció: les gents hi assistien com a un verdader espectacle: los dies que n'hi havia, los bons ciutadans de Barcelona s'ho participaven los uns als altres dientse: "avuy hi ha sentència"; y axò era

motiu pera que's dirigissen a l'Esplanada a fi y efecte de presenciaria. Si's passava una dòna Boria avall, ¡volgueune de brometes y xanxes en honra y gloria de la sentenciada! Si era un home'l punit, com era tan freqüent vèureho, ni tan sols ne feyan cas los menestrals que treballavan en les botigues dels carrers per ahont passava la trista professó ¹⁸⁰.

Evidentment, a Madrid no es quedaven curts. Així ho explica el corresponçal de Josep Moragas Leonart, Jaime Silva, que refereix el garrot vil donat a uns amants que havien assassinat el marit de la condemnada:

Anteayer se ejecutaron las justicias que dije a Vm en mi anterior dandoles garrote en la Plaza mayor: No puedo ponderar a Vm. el gentío que havia asi del Pueblo como forasteros solo diré, hacia una vista hermosa todos quanto fachadas dan a la Plaza estan llenos los valcones y el suelo que no cabia mas; pero tambien dire que los Reos edificaban, al mismo tiempo que no havia remedio para su castigo; que conformidad llevavan unos sujetos de su gerarquia que solo consideran el tener de verse en el patibulo, a vista del numeroso pueblo se dudava si llegaria el caso de alcanzar con vida a el suplicio, pero la divina providencia los sostubo hasta lli, para ejemplo de los que estamos en este valle de Lagrimas: aseguro a Vm. que en medio de que el Pueblo clamaba por la Justicia, tambien se condolia de tal tragedia, y mas los sujetos que ella trataba; que se ausentaron de esta Corte por algunos dias por no tener el mayor sentimiento de ver en un tormento tan sin remedio a quien estimaban. Aqui le incluyo la esquila que el escribió a su hermana y los testamentos que han hecho. Pero puedo asegurarle que entierro tan solemne como el que hicieron ayer a ella no puede igualarse pues duró hasta cerca las dos de la tarde ¹⁸¹.

- 1 **Corbin, A.** Entre bastidors. Dins Hist. de la Vida Privada IV. p.427-429. Vegeu també: **Melchior Bonet, Sabine.** Historia del espejo. p.101.
- 2 **Sales, N.** Història dels Mossos d'Esquadra p.91
- 3 Vegeu **Delon, M.** Le pretext anatomique... pp.35-36
- 4 **Shorter, E.** La ilegitimidad, la revolució sexual y los conocimientos populares. pp.275-276
- 5 **Figuerola, L.** Estadística de Barcelona en 1849. p.120-121. Cftar. també. **Serrallonga, Joan.** Epidemias e historia social. Apuntes sobre el cólera en España. p.7
- 6 **Figuerola, L.** Op.cit. p.116-117
- 7 **Sales, N.** Una vila catalana del segle XVIII. p.21-22
- 8 Núria Sales en dóna un bon mostrari en el seu llibre sobre el Valls del segle XVIII.
- 9 Cartes de 21-9-1817 i 30-10-1817
- 10 Carta de Rosa Dot (Vic) a Josep Moragas Leonart (Barcelona). 8-6-1797.
- 11 Joan Moragas Leonart (Madrid) a Josep Moragas Leonart. 5-8-1795
- 12 Rosa Dot (Valls) a Josep Moragas (Barcelona) 23-2-1806
- 13 Rosa Dot (Valls) a Josep Moragas (Barcelona) 8-11-1807
- 14 **Nicolasa Núñez Pastor.** Consejos a mí querida hija Teresina. (25-4-1815)
- 15 Nicolasa Núñez Pastor (Figueras) a Fidel Moragas Dot. 13-12-1841. Segons el ginecòleg Jordi Sentís, les embarasades pateixen sovint d'ardor, i la magnèsia neutralitza l'àcid. El xocolata té una llarga i arrelada tradició d'ús per les prenyades, especialment per induir al part. Els fomentos de xocolata no tenen cap base científica, i s'han seguit utilitzant per la medicina popular com a base de molts fomentos fins a ple segle XX. La mateixa Nicolasa dóna una recepta perquè la llet no s'agregi: Para evitar que la leche se aceda en el verano sera suficiente echar 20 gramos de bi-carbonato de sosa a cada media azumbre de leche; esta sustancia neutraliza el ácido que se desbuelve en la leche y que es causa que se aceda pronto, las madres o nodrizas, deben tomar en el verano 20 gramos de bi-carbonato de sosa cada dia, y beran que los niños o criaturas se nrobustecen y no arrojan la leche. 8-03-1841
- 16 Nicolasa Núñez Pastor a Josep Moragas Tavern (1-2-1843)
- 17 Nicolasa Núñez Pastor (Barcelona) a Josep Moragas Tavern (6-2-1851)
- 18 Idem. a Fidel Moragas Dot. 8-06-1841
- 19 Carta d'un company d'estudi sense identificar a Josep Moragas Tavern (Valls). 1843.
- 20 Fidel Moragas Dot a Josep Moragas Tavern. 16-09-1847
- 21 Idem. 21-02-1842
- 22 Nicolasa Núñez Pastor (Castelló d'Empúries) a Fidel Moragas Dot (Valls). 2-01-1841
- 23 Nicolasa Núñez Pastor a Maria Balle Tavern (7-7-1857)
- 24 **Vidal de Valenciano, G.** Barcelona de 1820 a 1840 p.122. També **Baró de Maldà.** Calaix de sastrer. IV p.215
- 25 **Aron, J-P. & Kempf, R.** La bourgeoisie, le sexe et l'honneur. pp.23-24
- 26 **Corbin, A.** Le territoire du vide p.71 i 76
- 27 Nicolasa N.P. (Roses) a Fidel M. Dot (Valls). 10-08-1841
- 28 Narcís M. Dot (Torredembarra) a Josep M.Tavern (Valls). 30-07-1850
- 29 Nicolasa Núñez Pastor (Roses) a Teresa Tavern 11-8-1842
- 30 La expressió és de **Eduard Fuchs.** Historia ilustrada de la moral sexual. III p.154
- 31 **Corbin, A.** Le territoire du vide... p.93
- 32 Avisos saludables a los niños, para su bien espiritual. p.7 (Biblioteca Moragas)
- 33 **Sagarra, J.M. de.** Memòries. I p.224. Per al significat de la nuesa en el Renaixement italià i la seva influència posterior, vegeu: **Findlen, Paula.** Humanisme, polític and Pornography in Renaissance Italy. esp. p.59 i seg.
- 34 **Chartie, R.** Las prácticas de lo escrito. Dins: Hist. Vida Privada III. p.143-144
- 35 Cftar. **Dahl, Svend.** Historia del libro. p.185-186
- 36 **Delon, M.** Le pretexte anatomique... pp.46-47
- 37 **Goulemot, J.M.** Esos libros que se leen con una sola mano. p.26
- 38 **Chartier, R.** Las prácticas de lo escrito. p.135-137
- 39 **Flaubert, G.** L'educació sentimental. p.162
- 40 **Arbiol, Fr. Antonio.** Estragos de la luxuria. p.33. Confrontar també: **Sarrión Mora, Adelina.** Sexualidad y confesión. La sollicitación ante el Tribunal del Santo Oficio (siglos XVI-XIX). p.208 i 300.
- 41 Idem. p.15

- 42 Idem. p.24-25. Aquesta imatge de les florentines com a dones provocadores i belles es manté al llarg dels anys; així, en una carta dels cosins Balle a Josep Moragas Tavern escriuen: «pues tu bien sabes que estas (les florentines) son la peste peor para los jovenes pues son tan bellas y graciosas, capaces de hacer volver loco al mas consumado coretsano. [...]». El caracter de los florentinos es el de verdaderos cortesanos. yo me trato con poquissimos hombres pues no simpatizamos en nada, con las señoras si que me gusta mucho su trato y su muy buena educación. Fortunato Balle (Florència) a Josep Moragas Tavern (Barcelona). s.d [1843]
- 43 **Berg, Maxine**. La era de las manufacturas. p.224-226. Quant al vestit a Barcelona en aquests anys, vegeu **Anglada, F.** Barcelona antiga... p.7 i 10-11
- 44 **Raisson, Horace**. Code de toilette... p.68-69
- 45 Per al mot dandy, posat de moda cap al 1820 vegeu: **Martin-Fugier, Anne**. La vie élégante. pp.351-352
- 46 Vegeu **Perrot, Ph.** Es dessus et les dessous... p.17 i 21
- 47 El carcelero de Modigliana. (Biblioteca Moragas) p14
- 48 N. Núñez Pastor (Castelló d'Empúries) a Teresa Tavern (Valls) 23-01-1841
- 49 **Dufresnoy, Madama**. La juventud ilustrada o las virtudes y los vicios. p.109 (Biblioteca Moragas)
- 50 **Lebru, F. i Burguière**. Historia de la familia II p.117-118.
- 51 **Stone, L.** Familia, sexo y matrimonio... p.141
- 52 **Raisson, H.** Code de la Toilette... p.128
- 53 **Yeves, Carlos**. Guia del ama de casa... p.49-50 (El subratllat és meu)
- 54 Raisson. Op. Cit. p.9-10
- 55 **Nicolasa Núñez Pastor**. Consejos a mi querida hija Teresina. 25-4-1815
- 56 **Dufresnoy, Madama**. La juventud ilustrada... p.160-161
- 57 "Se está construyendo el baño que quedará muy bien según ahora parece" Fidel M. Dot (Valls) a Josep M. Tavern. (Barcelona) 13-01-1845. "Ya tenemos agua en la cocina en donde han trabajado 3 o 4 dias para arreglar bien el deposito [...]" Idem. 18-04-1845
- 58 **Ruiz Somavilla, Maria José**. El cuerpo limpio... pp.83-84
- 59 **Raisson, H.** op.cit. p.60-61, Vidal de Valenciano. Op. cit. p.135, prefereix la fulla de salvia: Los polvos para les dents no's conexian, ni per lo tant los raspallets pera netejarles. L'index suplía la falta d'estos; y en quant a aquells, un mos de pá carbonisat y reduhit a pols ab auxili de la mà de morter, o una mistura de polvos de quina y cânfora, preparada per un apotecari amich, no dexavan res que desitjar. A falta d'axò, un bri de bufanaga y un parell de fulles de salvia dexavan la dentadura lliure de sarro. El 1843, Estanislao Figueras li demana al seu cosí Josep M.Tavern la "receta de los polvos para limpiar los dientes hizo el médico inglés" E. Figueras (Tivisa) a Josep M.Tavern (Valls) 15-03-1843
- 60 **Dufresnoy, M.** La juventud ilustrada... p.163 (nota del traductor J.M. Alea)
- 61 **Vidal de Valenciano**. Barcelona de 1820... p.119
- 62 Cítar. **Corbin, A.** Op. cit. p.605. No tots els Moragas deuriem fer cas d'aquestes normes d'higiene. El Frare Minim Dr. Fidel Moragas Leonart agafa el 1814 una sarna que per poc el va dur a la tomba. Cartes 15-1-1814 i 29-1-1814 entre Rosa Dot i el seu espòs. Vegeu també: **Prats, Llorenç**. La Catalunya rànica.
- 63 Nicolasa Núñez Pastor (Rosas) a Teresa Tavern. 11-8-1842. Per les epidèmies del XIX, pot consultar-se entre altres: **Serrallonga, J.** Epidemias e historia social. **Escudé Aixelà, M. i Calbet Camarasa, J.M.** El colera dels anys 1833-1835. **Figuerola, L.** Estadística de Barcelona... esp. p.137-139
- 64 Cítar. **Romero Martin, J.J.** Medicina y actitud popular... esp. p.100. Per a l'epidèmia del còlera de Barcelona el 1834, vegeu Riquer, M. de. Op. cit. p.471-474
- 65 Rosa Dot (Maó) a Josep Moragas. 24-3-1814
- 66 Raisson, H. op. cit. p.193 i 203
- 67 **Monlau, P.F.** Higiene del matrimonio... p.151 (Biblioteca Moragas)
- 68 **Grenet, M.** Influencias del tabaco... p.41 (Biblioteca Moragas)
- 69 Idem. p.22-23
- 70 Idem. p.45
- 71 **Arbiol, Fr. Antonio**. Estragos de la luxuria. p.195
- 72 Idem. p.10
- 73 Sembla que les recomanacions de, per exemple, Alfons de Liguri, vers el 1748, anaven més aviat a preguntar poc, als qui es confessessin, per les actituds sexuals dins el

- matrimoni. Vegeu **Flandrin, J.L.** Le sexe et l'occident. p.111
- 74 **Perrot, M.** Dramas y conflictos... p.278
- 75 **Stone, L.** Familia, sexo y familia... p.247
- 76 Idem. p.273. De fet els metges entraven en constants contradiccions; o bé retrataven la dona com a dolça i maternal, o bé com una dona excessiva i salvatge, que, insaciable conduïa els homes a la mort. Cftar. **Godineau, D.** La mujer. p.403
- 77 **Soldevila, F.** Historia de España III p.300-302
- 78 **Monlau, P.F.** Higiene del matrimonio. p.VII-VIII
- 79 Idem.p.127
- 80 **Venette, N.** Tableau de l'amor conjugal. p.20
- 81 Venette, N.op.cit. p.166-167
- 82 Cftar. **Berriot-Salvadore, E.** El discurso de la medicina y de la ciencia. p.410
- 83 **Rosa Dot (Maó)** a Josep Moragas Lleonart (Palma). 10-4-1813
- 84 R. Veleña (Palma) a Josep Moragas Lleonart (Valls) 6-11-1813
- 85 R. Veleña a Josep Moragas. sense data.
- 86 Libro del agrado p.57-58
- 87 Cartas de Abelardo y Heloisa. p.52-54 (Biblioteca Moragas)
- 88 Idem. p.125
- 89 Idem. p.78
- 90 Vegeu: **Walter, Eric.** Le celibat des gens... p.130
- 91 **Shorter, E.** La ilegitimidad, la revolución sexual... pp.293-294
- 92 **Millot, J.A.** L'art de procréer les sexe a volonté... p.350-351 (Biblioteca Moragas)
- 93 **Venette, N.** Tableau de l'amour conjugal II p.199 (Biblioteca Moragas)
- 94 Laslett s'inclina a pensar que fou el coitus interruptus la fórmula més utilitzada per a aquest control. No obstant això, apunta que fou més important la regularitat en l'al·letament el que va fer descendir el nombre de naixements. **Laslett, P.** El mundo que hemos perdido. p.145. També: **Ruiz Torres, P.** L'época de la raó. p.138
- 95 **Millot, J.A.** Op. Cit. p.354-355
- 96 **Arbiol, Fr. Antonio.** Estragos de la luxuria. p.45-46
- 97 Idem. p.40. Observeu la utilització del llatí exclusivament per descriure el que l'autor no gosava dir, per pudor, en castellà.
- 98 Idem. p.144
- 99 **Monlau, P.F.** Higiene del matrimonio... p.138-140
- 100 Idem. p.140
- 101 **Crampe-Casnabet, M.** las mujeres en las obras filosóficas del siglo XVIII. p.348.
- 102 **Corbin, A.** Le temps, le désir et l'Horreur. p.179. També **Berriot-Salvadore, E.** El discurso de la medicina... p.398, on l'autor menciona la creença que els pares que casen les filles sense el seu consentiment van contra la naturalesa, perquè les exposen a l'esterilitat.
- 103 Idem. p.141-143
- 104 Idem. p.130-131
- 105 Cftar. **Stone, L.** El pasado y el presente. p.246
- 106 **Mclaren, Angus.** Sexuality and social order... pp.55-56
- 107 Simon-Auguste-André-David Tissot va néixer el 20 de març de 1728 a Grancy (Vaud). Va estudiar medicina a Montpellier. Després retornà a Suïssa, i s'instal·là a Lausana. La seva obra sobre l'Onanisme (Lausanne, 1760) va ser traduïda a 20 idiomes fins al segle XIX. Protestant, va ser rebut amb honors per Pius VI. El 1780, Josep II li oferí la càtedra de medicina de Pavia. **Tarczylo, TH.** L'onanisme sefon Tissot... p.94
- 108 Cftar: **Sole, J.** L'amour en occident... p.111
- 109 **Aron, J-P. & Kempf, R.** Op.cit. pp.159-160
- 110 **Mclaren, Angus.** op.cit. p.72
- 111 Citat per **Aron & Kempf.** ob.cit. p.213.
- 112 **Debreyne, P.J.C.** Pensamientos de un creyente católico. p.222
- 113 **Stone, L.** Familia, sexo y matrimonio... p.259-260
- 114 **Corbin, A.** Entre bastidores. p.459
- 115 **Tissot, D.M.** L'onanisme. Dissertation sur les maladies... p. 11-12, 21,39 (Biblioteca Moragas)
- 116 Idem. p.40-41
- 117 Idem. p.43
- 118 **Arbiol, Fr. Antonio.** Estragos de la luxuria. p.99-100
- 119 Mclaren, A. ob.cit. p.59
- 120 **Goulemot, J.M.** Fureurs uterins... pp.109-110
- 121 Veure especialment: **Gerbond, Paul.** Le bal en France pp. 168-170.
- 122 **Venette, N.** Tableau de l'amour conjugal. p.26-27 (Biblioteca Moragas)
- 123 **Arbiol, Fr.A.** Estragos de la luxuria. p.9-10
- 124 **Vidal de Valenciano.** Barcelona de 1820 a 1840. p.64
- 125 **Claret, A.M.** Avisos saludables a las casa-

- das. p.16-18. Perill d'avortament. p.20 (Biblioteca Moragas)
- 126 **Arbiol, Fr. Antonio.** Estragos de la luxuria. p.57. Bossuet qualifica el drama "d'escola de concupiscència". Però també el mateix Plató desaprovava les representacions. i Rousseau, per tal d'enfrontar-se a Voltaire, se situà al costat dels puritans, en la defensa de la prohibició de respresentar comèdies i drames. Cftar. **Rusell, B.** Història social de la filosofia. III p.235
- 127 **Claret, A.M.** Avisos saludables... p.10-11
- 128 **Claret, A.M.** idem. p.13-14
- 129 Amorosas Veus... p.9
- 130 Carta de 9-02-1815
- 131 Pepe Coloma (Barcelona) a Josep Moragas Tavern (Valls) 10-02-1849
- 132 Rafael Moragas Tavern (La Habana) a Josep Moragas Tavern (Valls) 10-03-1849.
- 133 Rafael Moragas Tavern (La Habana) a Teresa Tavern (Valls) 10-01-1850
- 134 Carta 10-04-1847
- 135 Vegeu Sole, J. ob. cit. p.71
- 136 Josep Moragas Lleonart (Bosc de Valls) a Rafael Gregorio de Veleña (Madrid) 7-08-1821.
- 137 Apologia de los Asnos. pp.22-23
- 138 Carta de Rosa Dot (Maó) a Josep Moragas Lleonart (Palma), 15-3-1813
- 139 **Robert, le jeune.** Nouvel éssai sur la... p.202-203
- 140 Vanette, N. Tableau... p.207
- 141 Idem. p.10-11
- 142 Idem. p.269-270
- 143 Cftar. **Segalen, M.** Antropologia històrica de la família. p.147. També **Goody, J.** La evolució de la família... p.259
- 144 **Carbonell y Bravo, F.** Memoria químicomèdica acerca de... p.10 (Biblioteca Moragas)
- 145 **Robert, le Jeune.** Op.cit. p.281-298
- 146 **Choderlos de Laclous.** Les liaisons... p.X-XI (Biblioteca Moragas)
- 147 **Stone, L.** Família, sexo... p.263 i 265 Per al tema més general de les minyones i criats amb el seus amos vegeu més endavant cap. V.
- 148 Fleury. Obligaciones... p.17 (Biblioteca Moragas)
- 149 **Claret, A.M.** Camí dret y segur per arribar... p.57 (Biblioteca Moragas)
- 150 **Claret, A.M.** Avisos saludables... p.57 (Biblioteca Moragas)
- 151 Cartas de Abelardo y Heloisa... p.12-13 (Biblioteca Moragas)
- 152 **Claret, A.M.** Avisos saludables... p.44 (Biblioteca Moragas)
- 153 **Segalen, M.** Antropologia històrica de la família. p.42
- 154 Idem. p.147
- 155 Carta de Josep Moragas Lleonart (Maó) a Antoni Ferres (Valls) 5-10-1811
- 156 [...]jo estich millor del cap pero havyat veure al metje per veure si me fara sengra que me apareix me seria molt convenient. Carta de Rosa Dot (Vic) a Josep Moragas Lleonart (Barcelona) 1-6-1897
- 157 Carta de Rosa Dot (Maó) a Jaume Dot (Guadalajara), el seu pare. s.d. cap 1811.
- 158 Cftar: **Fuchs, E.** Historia ilustrada de la moral sexual II p.111. I especialment: **Ariès, Ph.** El niño y la vida familiar. pp.495-496. i **Hufton, O.** Mujeres, trabajo y familia. p.55
- 159 Vegeu més endavant la correspondència de Rosa Dot amb la minyona Marianna Faig.
- 160 Carmen... de Cuenca (Barcelona) a Josep Moragas Tavern (Valls) 8-10-1845
- 161 **Oller, N.** La papallona. p.156
- 162 Rosa Dot (Maó) a Josep Moragas Lleonart. 23-04-1813: *la dida del més petit avuy me lo ha portat ab molta febre...*
Neus Moragas (Tivissa) a Fidel Moragas (Valls) 31-01-1850: Mi querido Fidel: con el mayor gusto recibí tu estima, la que me alegro al ver no tener novedad, solo que la pubra [sic] Rosita tiene el disgusto de tener una ama para su chiquitin sin leche, si quiere en esta ay una ama muy buena ya puedes pensar que yo cuidara de su hijo como si fuese mio y lo mismo todos los de casa, si quiere escribirlo pronto pues como yo no lo e podido dar ninguna seguridad tal vez encuentre criatura.
- 163 Rosa Dot (Maó) a Francisco Badia (Valls) 8-9-1811
- 164 **Corbella, A.** Reglas higiénicas que debe observar la mujer. p.26 (Biblioteca Moragas)
- 165 **Nicolas Núñez Pastor.** Consejos a mi querida Hixa Teresina (24-8-1816)
- 166 **Bretón, M.** Consejo a las madres que no pueden criar o instrucción práctica sobre la lactancia artificial. Acompaña una noticia sobre el modo de hacer las pezoneras artificiales para la lactancia natural, y las maderas applicables a la lactancia artificial. Barcelona, 1829. p.2. (El subratllat és meu).
- 167 Idem. p.21
- 168 **Nicolas Núñez Pastor.** A mis hixas antes

- que pasen a leer a M. Millot...
- 169 **Arbiol, Fr. Antonio.** Estragos de la luxuria.
- 170 Idem. p.133 Cftar. **Lebrun, F. i Burguière.** Historia de la familia. II. p.102
- 171 **Armanyà, F.** Sermones III. Tarragona 1811. Cit. per **Tort, F.** Biografia de F. Armanyà. p.463. Per als ligourians i els neojansenistes, com Armanyà, cftar. Terradas, I. El Cavaller de Vidrà. pp.211-212. Terradas cita *Le péché et la peur*, de Delumeau, (p.245 i 352) i la seva anàlisi del tractament de ligourians i neojansenitzants sobre la sexualitat, sense parar esment que tal vegada hi havia també una preocupació davant d'un entorn i d'unes pràctiques cada cop més lliures, i que ells podien practicar: masturbació, sexe fora del matrimoni, etc. almenys aquest era el cas dels Moragas en els mateixos anys, si bé en un context geogràfic, social i econòmic ben diferent. De fet som en un mateix temps, en una mateixa influència ideològico-religiosa-intel·lectual, però amb resultats distints: dues Catalunyaes ben allunyades que donen com a resultat carlisme i liberalisme, i que només confluiran amb Torras i Bages i el reformulament de la Catalunya de fi de segle, moment de la incorporació dels Moragas al moviment catalanista.
- 172 Colección de las particularidades...
- 173 **Marti, Casimir.** L'Església de Barcelona (1850-1857). p.362
- 174 **Claret, A.M.** Camí dret y segur... p.62-64
- 175 *Amorosas veus...* pp.8-9
- 176 **Guinda y Apestegui, Simeon de.** Breu compendi... pp.100-101
- 177 **Oriols, F.** Dialogos de la doctrina christiana. p.97
- 178 **Stone, L.** Familia, sexo y matrimonio... p.134
- 179 **Anglada, F.** Barcelona antiga... p.20-21
- 180 **Vidal de Valenciano.** Barcelona de 1820 a 1840... p.105. Vegeu també **Amat, Rafael d'.** *Calaix de satre III* p.189-197
- 181 Jayme Silva (Madrid) a Josep Moragas Lleonart. 25-4-1798

IV

La moral interioritzada del matrimoni i la concreció del elements que avui considerem, defineixen la família (monogàmia, valoració de la parella, reduït nombre de fills, repartició de rols...), que té una vigència molt més antiga del que s'ha pogut pensar ¹. Però no és menys cert que la crisi de l'Antic Règim, el procés tendent a la industrialització, amb tots els seus processos previs, ha consolidat un model nou de família i de matrimoni caracteritzat per la lliure elecció de cònjuge, una activitat sexual molt més lliure (de la qual no estan absents els nous avenços higiènics i mèdics) i una relació amb els fills molt més afectiva i directa. En definitiva, una parella construïda sobre els sentiments i no pas sobre les conveniències. No obstant això, tots els tractadistes estan d'acord que l'home segueixi dominant i manant sobre la parella. Assumir el nou paper de companya del marit no vol dir pas ser el seu igual. L'amor i la confiança regnen en la parella a partir de la Il·lustració, però la desigualtat hi continua present, marcant la vida de família ². Tanmateix aquest nou model provoca unes greus tensions al si d'aquesta institució com a conseqüència d'una doble presència. D'una banda el reforçament del poder patern, traducció del poder de l'Estat i del monarca ³; i de l'altra, la consolidació de les proclames igualitaristes i dels drets de tots els seus components ⁴. Però el paper més important que la societat tradicional reservarà a la família serà el de la seva inserció en la nova societat industrial, en un procés llarg i complex, que havia de durar almenys tot un segle ⁵. Una societat industrial que té com a fet més emblemàtic la privatització de la família; mes, això no significa que es produeixi una radical separació entre allò que és públic i allò que és privat. Justament la privatització és possible en la mesura que l'Estat es fa càrrec de determinades funcions

que abans eren assumides per la família (per exemple, l'educació, la salut, la solidaritat entre generacions...). Això no vol dir pas que la família renunciï a la solidaritat entre els seus membres. Paral·lelament, i en aquella lluita entre el que és privat i el comportament públic, la família navegarà entre aquestes dues aigües, com veurem que es posa de manifest tot seguit en uns conflictes matrimonials, on els capítols privats s'encavalquen amb els episodis en què intervenen les amistats ⁶.

206

En aquest procés de privatització hi van jugar un paper fonamental els textos eclesiàstics sorgits del Concili de Trento, on al mateix temps que es reforça la preeminència de l'home al si del matrimoni, invita el marit a renunciar al seu paper de tirà, i la dona, a santificar-se en el seu paper de sumisa, sempre amb l'horitzó d'evitar el desordre. Però un element nou i d'importància capital sorgeix de Trento: es tracta del respecte a l'especificitat de l'altri, a la defensa de les actituds ideals d'home i dona, dolcesa i fermesa en l'un, complaença i tendresa en l'altre⁷. Tot plegat reforça la presència dels sentiments com a eix de la vida familiar. Però no és pas de forma homogènia que la societat assumeix aquesta nova estructura sentimental al si de la família. Shorter ha diferenciat entre els posseïdors (pagesos rics, comerciants, empresaris, notables,...) i els no posseïdors (proletaris, obrers rurals, criats, pagesos pobres,...). Aquests últims haurien estat els primers a integrar l'amor en la vida de la parella, però haurien anat darrere dels primers a assumir el domini dels sentiments en la vida familiar ⁸.

Aquestes noves actituds comporten nous artilugis en l'edificació, i a la vegada aquests nous espais construïts reforcen nous sentiments al si de la família, de la família posseïdora, s'entén. És normal -escriu Ariès- que un espai tan privat, desenvolupi sentiments nous entre els membres de la família: una elevació de l'estatus de la dona, una més estreta intimitat mare-fill, i una major intimitat entre els esposos ⁹. Tanmateix els esquemes no funcionen igual arreu d'Europa. Mentre les famílies d'alt nivell a França o Anglaterra són nombrosíssimes, amb vuit, deu o més criats, les famílies del mateix estatus a Catalunya o la Toscana, són molt més reduïdes i els criats no són pas més de dos o tres. Justament la presència d'aquests criats i criades reforçarà espais més privats encara dins mateix de la casa. L'habitació amb alcova es

convertirà en un espai habitable moltes hores al dia, ampliant-lo si cal amb un estudi, amb un vestidor,... és un reducte clos dins la vida privada de la família ¹⁰. Un exemple d'aquest espai íntim dins la *domus*, el trobem en aquestes paraules de Rosa Dot dirigides al seu cunyat:

Querido jerma,

sens ninguna de las tuas serveix la present per dirte que penso que mon marit te haura dit que sens ha proporcionat lo tenir la casa del costat y ab est motiu tindras un quarto desent a la disposició haon podras esta ab llibertat y rebre alli las personas del teu agrado sia per conversació sia per diverció y finalment per lo que tu voldras. Desitjo sias generos en ser complacen en excepta la mia oferta que sera donarme molt gust y te rebre ab la mes estreta amistad y complacencia desitjan sia la nostre casa lo modello y bon exemple de la bona unió de tota una familia ¹¹

207

Vint anys més tard els problemes d'espai per a la família Moragas, tot i ser uns notables, continuen essent importants. Rosa Dot confessa a la seva minyona Marianna Faig, que a la casa de Barcelona són 16, i 4 han d'anar a dormir fora ¹². I si han d'anar a dormir fora de la casa paterna, això certifica que els resulten irrenunciables les conquestes d'espais privats aconseguides els darrers cinquanta anys, que vol dir un llit propi i probablement també una habitació individual.

Un testimoni fefaent de tots aquests sentiments són les novel·les que a partir de la segona meitat del segle XVIII envaïxen les biblioteques de la societat culta europea. Els Moragas no en són una excepció; devoren les novel·les ja esmentades de Richardson o d'altres autors com el de la novel·la Maclovía y Federico o las Minas del Tirol, o las ja també citades Cartas de Abelardo y Heloisa, o la Historia familiar de unos ilustres ingleses ¹³. Una literatura que, a l'igual d'aquells gravats que figuren al llarg d'aquest llibre, converteixen el lector en una mena de badoc obscè, disposat a entrar en la intimitat dels protagonistes. Lectures que, certament, marquen unes noves relacions entre esposos, presidides per aquest món imaginari de les novel·les, escrites com si fossin secrets robats a la intimitat dels amants. Perquè la majoria d'aquestes novel·les -la més coneguda i valorada fou, sens dubte, la de Choderlos de Laclos- diuen estar escrites per a no ser publicades, en

forma de cartes, de dietari secret, etc. donant així major intimitat i veracitat al text. D'aquí vénen les crítiques dels moralistes i confessors envers aquesta literatura, que feia capbussar -deien- les lectores en una ficció que confonien amb la realitat ¹⁴.

208

Tot plegat fa que la vida conjugal es caracteritzi per tres elements: la rehabilitació del plaer i la construcció d'una felicitat terrenal ¹⁵, la lliure elecció del cònjuge, dins el marc d'una consolidada homogàmia o casament entre els socialment iguals ¹⁶, i un cert avenç en el reconeixement de la sensualitat i fins i tot de l'erotisme, abans limitat a les relacions extramaritals ¹⁷. Tres elements que reforçaran el sentit privat del món del matrimoni. Cada cop serà més mal vista, i prova de mal gust, l'ostentació d'elements propis de la intimitat o envaïts pel pudor. Com ha exemplificat Ph. Ariès, ja ha passat el temps en què l'home recobria el seu sexe amb una pròtesi que li servia de butxaca, simulant més o menys una erecció ¹⁸.

Però justament aquest reforçament de l'aspecte privat impedeix o dificulta a l'historiador la seva tasca d'anàlisi, en ser cada cop més difícil travessar aquesta muralla que s'ha establert entre allò que és lícit de mostrar en públic i allò que queda reduït a l'esfera de la intimitat de la parella. De forma que cal recórrer a les el.lipsis -que és el que caracteritza la literatura-, però també a la correspondència privada -tot i les limitacions a què ja hem fet esment- i en especial la que es redacta en temps de crisi matrimonial o en els inicis dels processos tendents a un nou matrimoni.

Que els canvis en tots aquests terrenys eren patents per als contemporanis ens ho confirmen els textos impresos de l'època. El vescomte de Segur, en el seu tractat sobre les dones, escriu:

Il s'est fait un changement bien fatal dans l'intérieur des familles. Autrefois une jeune personne, soumise aux lois d'un respect profond pour sa mère, pensait long-temps par elle, avant d'oser avoir une opinion. Aujourd'hui, non seulement elle en adopte une, avant que d'en avoir le droit, mais elle l'énonce et la discute avec scandale contre ses parents. Cette dangereuse liberté s'étend sur l'action la plus importante de la vie, sur le choix d'un époux. Je suis loin d'approuver la coutume absurde que l'on a trop suivie, de marier une fille en consultant plus l'intérêt

des convenances que celui de son coeur; mais l'excès contraire n'est-il pas aussi dangereux ¹⁹?

Però on crec que queda més evident aquesta llibertat nova és en una lapidària frase de la protagonista de les Cartas de Abelardo y Heloisa: *ella preferia siempre el amor al lazo conyugal, y queria mas ser su querida que su esposa*. La influència d'aquesta obreta fou tal, dins els ambients familiars del Moragas, que el 1878, quan els cosins Yxart Moragas i Oller Moragas van a París, amb motiu de l'Exposició Universal, el primer que fan és anar a Pere Lachaise a veure la tomba d'Abelardo i Heloisa ²⁰.

209

No és estrany que literatura com l'esmentada posés en guarda els vigilants de l'ordre moral anterior, com Dinouart, que escrivia:

No han tenido mas consideración con el matrimonio nuestros filósofos en sus escritos; se ha dejado vislumbrar que era preciso abolirle, y claramente se ha dicho en una obra impresa; que sería ventajoso al estado que las mugeres fueren comunes. ¿Han caido en mayores absurdos, ni han cometido mas escesos los paganos y sus filósofos? ¿Qué se puede esperar de una nación, en que tales escritores han llegado a ser los oráculos de la literatura y del buen gusto? Una nación, que ya no tiene reglas de costumbres, pronto no tendrá principios de ley. Bien de cerca tocamos este espantoso suceso. Si la Religión no es mas que una quimera, como escriben nuestros filósofos, desde entonces cesó el culto debido a la divinidad, que se convierte en un fantasma; acabóse la fidelidad al soberano, que se contentará con la que queramos prestarle; disolvérense los vínculos que unen a los padres con los hijos, a los maridos con sus mugeres, a los amos con sus criados; transtórnose el orden de la sociedad; no hay otro freno que contenga a los hombres que el que quieran imponerse ²¹.

La literatura també reflecteix la pervivència del matrimoni de conveniència:

Akinson se acordó muy bien, de que Saint Angel, hablando con él, se habia burlado muchas veces de una de sus hermanas, que creia habia casado mal sus nobles ochenta pesos de renta, con los millones de un famoso negociante [...]

[...] os aseguro, que era de una de las familias de la mas antigua nobleza de Normandía; arruinada, es verdad, puesto que me he visto precisada á casar con un negociante, cuyos cien mil pesos de renta no me habrian desvanecido, si mi padre no me hubiese obligado a que le diese mi mano ²².

210 Però els Moragas sabien ben bé que el matrimoni sense amor era impossible, la qual cosa no volia pas dir que prèviament hi havia d'haver sempre el consentiment patern. D'aquest consentiment i de l'amor en els futurs matrimonis, en tenim dos exemples, del 1821 i de 1845, en la correspondència estudiada. El primer és una carta d'un amic intercedint davant Josep Moragas Lleonart perquè no s'entesti a casar la filla sense el seu consentiment:

[...] la chica no solo no está contenta con esta boda, sino que la mira como su mayor desgracia, y pide por el amor de Dios que no se la inste a realizarla. Dice que convino en ella, por que creyó que con el trato y haciendo el posible sfuerzo por su parte podria tomar al novio alguna estimación, y complacer a sus Padres, que conocia inclinados a este partido, aunque se conducian con tanta prudencia para no... [sic] su voluntad; pero què todos los esfuerzos que ha echo, lejos de haber tomado la menor inclinación, le aborrese completamente en tales terminos, que el unirla con el sera sacrificarla enteramente. Este es su modo de esplicarse, y aunque yo no dexo de conocer que tendra no poca parte en esto la preferencia que siempre ha dado a otro, sin embargo para un hombre de la delicadeza de V. y que piensa con tanta filosofia, la cosa es muy respetable y exige que se piense mucho, porque aunque es sensible que una cosa tan adelantada se deshaga, lo seria mucho mas el que la chica fuese desgraciada, quando aunque tarde, ha avisado en tiempo de poderlo remediar. Ya el Padre Constans habra echo a V. alguna insinuasion y yo que queria hacerla de mi letra, no he podido por el estado deplorable de mi salud. Valgome pues de la de mi Pepe; lo uno por no dilatar mas este aviso y quedarme yo con mi remordimiento, que después me podria dar muy malos ratos, por lo mismo que esta criatura ha acudido a mi, para que sirba de interprete para con V.; y lo otro por que me ha alentado a no

esperar mas el ver las expresiones de V. en su carta del 19, en que me dice ba dilatando y dilatará la cosa mientras pueda, porque si ve la menor novedad hará un cambio. Este modo de pensar tan juicioso me habria impuesto la obligación de dar a V. este aviso, aun quando yo no hubiera estado tan resuelto como estaba a hacerlo por el amor a la familia; y por que miro las hijas de V. como mias, como V. mira las mias como suyas. Yo no necesito recomendar a V. la prudencia en este negocio, pero si suplico que aunque se conosca a la chica culpada en su falta de franqueza, y en dexar adelantar las cosas tanto, no se la hagan por ahora recombenciones aobre el particular, porque atendida su timidez no se puede esperar resultado ²³.

211

La segona carta tracta de la manca de consentiment del pare per a una boda, però el més destacable és l'amenaça de segrest que hom hi pot llegir. Recordem que en aquest moment, i especialment en el món rural, el segrest de l'estimada era força corrent. Josep Maria de Sagarra esmenta una cançó popular que fa referència a un parent seu, Carles de Castellarnau, amb no gaire bona fama entre els camperols d'Alins:

Casa el Coix d'Alins,
casa regalada,
una xica hi ha
fresca i colorada.
Allà per l'estiu
a Sant Joan anava
amb un germà seu
que l'acompanyava.
Al ser a mig camí
ja la n'han robada;
al veure'ls venir
ja en cau desmaiada.
-No us desmaieu, no,
gentil cor de dama,
que no us robarem
ni l'or ni la plata,
sino los amors

que a tots nos agraden ²⁴.

El segrest significava el coit abans del matrimoni canònic, cosa que perjudicava la família, en envilir la jove i amenaçava la reputació i el bon nom de la casa d'un i altre ²⁵. D'aquí ve la preocupació de Fidel Moragas Dot i el detall amb què ho explica al fill, estudiant a Barcelona:

212 Tu hermana Rosita siempre delgada, afectada y en alto grado apasionada, la Mamá creiendo que si no consigue el objeto tiene que morirse, y asi el otro dia, 3 atrás me parece, y por la noche, digo 4 dias a no equivocarme, la tia Nieves, su esposo y el tio Narciso me llamaron al despacho y me dijeron lo que convenia el que consintiera en la boda, ya que de otro modo podria costar la vida a la Señorita lo que me impresionó, pero recordando al mismo tiempo lo que no me es facil olvidardije resueltamente que no, no, no! lo que aumentó la aflicción de tu Mamá, lo que visto, y el interés de los demás, y afin que nunca al que tanto delira por sus hijos y tan apasionadamente, se le pudiese tachar de cruel, convine bien apesar mio que tu Mamá y tio Narciso tuviesen una entrevista con el Sor. pretendiente para decirle que a la vista la decision de los dos que convenia en la boda a la que no asistiria, ni a la estipulación ni los Capítulos Matrimoniales y si tu tio con poderes míos, lo que dió lugar a mil quejas por mi repugnancia en tratar el negocio entre los dos y al desprecio, diciendo lo que me quiere, su pasión por Rosita, ect.,ect., y asi se pasaron horas sin resolver y al otro dia escribió que el nombraria a su tio Ballester para tratar con Narciso, los que se reunieron ayer por la mañana, y Balleter compareció con un estado o relación, o papel que diga, en el que aseguran que pagados dotes, cargas, ect., quedaran 16 mil a favor de D. José, dejando el usufructo a la Madre ect., y a decir verdad no concibo de donde se prometen hacer salir las 16 mil expresadas, bien que parece que la casa la aprecian a 10.000 mil libras no creendo que valga mas alla de 8 a 8.500, el Bosque que los justiprecian en 6.000, y si sacasen 5.000 podrian estar contentos, el huerto creo que en 3.000, y si es asi no estrañaria las sacasen lo que me parece no se tardara el saber [...]

Si aumento el dote a las demás en lo que no he querido consentir, y así nos hemos quedado, siendo de advertir que lo que quiere no son intereses, sino a Rosita, lo que no quiere quede perjudicada, ni él despreciado, y con su conducta se ve que la pasión lo domina en terminos visibles, amenazando con el secuestro que dice el tío Rafael no puede tener lugar respecto que no hay falta de consentimiento y también dice que pedirá alimentos que me parece un absurdo, de todo lo que te enteraras y me diras lo oportuno ²⁶.

És cert que la nova literatura havia posat en qüestió els usos i costums, però lluny del desgavell que els moralistes prediquen, el control social sobre els usos amorosos era imponent. N. Sales refereix diversos exemples del control per part de l'Arquebisbe, de la moral sexual, control exercit pels Veciana i els seus Mossos: en 1735, duen a la presó dos vidus perquè *no obstant els orde sels donà peraque no esteguessin junts he entes que dita Maria va ala casa del referit Oliva trobantse Oliva en casa y de nit*. En 1769, el Canonge Baldrich, Director de la Casa de Recollides de Tarragona, es nega a deixar en llibertat una dona castigada per adulteri, malgrat les súpliques del marit, a qui constesta que *no está aun bastante reconocida y humillada*. En 1779, els mossos duen una dona a la presó, acusada d'adulteri pels veïns, tot i que el marit ho nega ²⁷.

Amb divuit anys, al Fidelet, la seva mare, Rosa Dot, li descobreix el 1813, un flirteig; amb aquest motiu li escriu la següent carta:

Tambe me te ab la major consternacio al tenir noticia noticia que tens correspondencia ab una señoreta que axo Deu meu tantas y tantas penas prepasadas perami no podia pensar de tu que te ocupasas en voler afligir una Mare que fas tanta alorda [sic] que me estimas p´rego al cel pensis en disminuir la mia aflichcio que no es poca.

És a dir que a una certa liberalització dels costums, s'imposa un criteri sumament restrictiu en la relació del jove amb una noieta, ni que sigui una relació, pel que sembla, epistolar únicament i candorosa.

Però quan el tema apareix més assíduament en la relació epistolar de la família és a partir dels anys quaranta, quan ja s'ha imposat un nou model de relacions entre joves, i a més, són els anys d'estudiants a Barcelona, amb tot el que comporta de llibertat i de nou tarannà de la capital, impregnat de romanticisme. Vegem com s'interpreta aquesta frase del pare, dirigida a informar el fill: *se está muriendo el hijo de Morato porque sus padres no querian que se casase con la hija de Leonart* ²⁸. O aquesta altra de l'amic estudiant, al company:

Confiesote ingenuamente mi aficion y simpatias para con la bella que motiva nuestras contestaciones, ni soy de corazón tan insensible para no afectarme por otra cualquiera que reuna las brillantes circunstancias que bajo todos aspectos adornan a la que en el momento nos reyna; pero amigo mio, si semejantes simpatias y afectos constituyeran por si solos el que tu te empeñas en atribuirme, a buen seguro que no hubiera hombre alguno de blanda condición que no se hubiera levantado la tapa de

los sesos, impelido por la multitud de tan diversos como terribles afectos, a cuya merced no pudiera menos de ser agitado incesantemente su pecho ²⁹.

L'altra gran font d'informació és la correspondència de l'oncle Narcís, concho, liberal i amb una gran amistat amb el nebot, amb qui no es portaven massa anys. Del tarannà donjoanesc en dóna fe aquesta carta, crec que, encara avui, sorprendent:

216

Mi viaje fue bastabte feliz, y no puedo quejarme de la compañía en la que no sé si reparaste. Entraré en detalles pues creo que esta ultima aventura de carnaval pertenece todavia a la colonia depositaria de todos mis pequeños percances durante los tres meses ultimos. Cuando entré en el coche ocupaban la testera una vieja con trazas de mona y una jamona de buenas carnes y regular palmito; frente esta ultima iba sentado un adolescente de 14 o 15 años y frente la vieja un caballero de 35 o 40; coloqueme entre los dos y se entablé entre todos, amistosa conversación que duró hasta Villafranca. Allí nos apeamos, comimos y vuelta al coche. Agregosenos un cura y del consiguiente varió la disposición de los asientos: el jovencito se colocó entre las dos señoras, yo enfrente la jamoncita y el cura entre mi persona y el otro caballero. Antes de llegar al Vendrell fue anocheciendo y de consiguiente me pareció regular intentar un reconocimiento sobre mi frente, el que fue rechazado con dulzura y como invitandome a continuar. Llegamos al Vendrell en donde el dichoso consorte de la negra estrella vino a invitarme para que fuera a su casa; no accedí por falta de tiempo. Bajó el cura, el jovencito ocupó el lugar que este desocupaba y yo coloqueme otra vez frente mi jamona. Era de noche; adelantose el reconocimiento apesar de la resistencia que oponía la plaza, y antes de llegar a Torredembarra con protesto de que hacía viento corrió la Sra. la persiana de modo que quedó el coche a oscuras, la posición pedia un par de besos mas que de prisa; se aplicaron sin notable resistencia. El resto del viaje continuó por el estilo sin que fuera posible hacer mayores adelantos; antes de bajar del coche se pidió y fue concedido un beso si bien con la protesta de que se esperaba que otra vez se portase uno mejor. Pidióse permiso

para hecerle alguna visita cuando fuese uno a Valencia y se negó. Con esto, sudando y hecho un asco despideme, fuime a costar y la comitiva siguió su viaje ³⁰.

És clar que el pobre Narcís poques ocasions tenia a Valls de fer imprudències d'aquesta naturalesa:

[...] no sueño por ahora en lances de amor y fortuna, de modo que estoy a tenido [sic] a unas simples relaciones que no he roto porque que sé yo. No me falta buen humor, ni buen apetito, ni mejor sueño, pero no me siento como otras veces inclinado a coquetear, y esto depende en mi concepto de que siempre he sido algo perezoso para ir a caza de aventuras, me inclino mas a aprovechar las que naturalmente y sin esfuerzo se presentan y con el genero de vida que llevo no es facil que se ofrezcan, por ahora. Aquí me tienes, pues, hecho un señó de fora en toda la estension de la palabra, soportando sin pena ni placer la monotonía vida de pueblo ³¹.

Altres vegades, la preocupació per casar-se es comparteix amb la preocupació política i pel poder de frares i capellans:

La hija de Peluquin me tiene medio tonto pues no puedo hacer mas que pensar en ella; si la ves gli dirai che l'amo ancora, e che sempre l'amero.

Los negocios andan mas turbios de lo que seria menester; los curas, frailes y demás gente ordinaria gallean que es una bendición de Dios a pesar de todo yo no creo en su triunfo; así es que muchas veces me acuerdo de aquello, ancara no soy tuya y ya me regañas?, pués espera que todavia falta el rabo por desollar. Tengo confianza en Dios y en el instinto de propia conservación de que se halla dotada tanta gente amenazada. Concluido el papel, concluida la carta, te abraza tu tio y amigo³².

Pel que es veu, també el germà i cap de la casa està preocupat pel germà conco:

Parece que la Mamá de la niña que como sabes es una mula, estuvo un dia hablando con la Jané, su intima amiga, de los novios que su hija tenia, los cuales eran muchos y entre ellos figurabas tu; siguiendo el mismo tema, se permitió decir que ninguna de esas pretensiones serian aceptadas. La Jané se lo

advirtió a la mamá, y de resultas Nicolasina se ha retraído de hablar de tu asunto, si bien espera un momento oportuno para decirle que muy ligero habla de tu persona, pues nunca te presentaste como a candidato a la mano de su hija y que si alguna broma se lo habías hecho creer, no creía que esto fuera suficiente para hacerse conversación de ello ³³.

Tanmateix al costat d'aquest cert liberalisme apareix una altra cara de la moneda, amb la pervivència del matrimoni adolescent i de conveniències:

218

El Sor. Llindas quiere ser socio de la Academia de Nobles Artes, pero no sabe las formalidades necesarias; su amigo el Sor. Oriol se casa con una sobrina del Sor. Serra de la Plana, hija de un propietario que viven en su casa solas cerca de Sitges, pareciendo que la pretendida tiene 15 años y el pretendiente dicen que le asegura en el caso de quedar viuda un duro diario, y segun Perico cree que sera por ser Oriol socio de dos sociedades de socorros mutuos, a las que trata de ingresar, y como es mas joven que el Sor. Oriol y Bernardet, si su Rosita queda viuda tendrá asegurada 7 ptas ³⁴.

Però també els Moragas continuen tenint un sentit de la propietat sobre la núvia. El marí Rafael dóna indicacions al seu germà referent a la seva estimada, amb qui finalment no s'havia de casar, ja que ho féu amb una cubana:

Procura en esa Capital entablar un sistema de vida que te deje libre algunas horas, no dediques todo el tiempo a cosas formales, y no crees que esto sea dicho solo con la intención de que asi podras acordarte con mas frecuencia de este tarambana. Cuida con honradez a mi novia Madrina [sic], sin permitirle ciertas libertades que me eran licitas como cosa del cuerpo, y que nunca puede adquirir un estraño y menos siendo golilla [sic:no militar]. Vigila un poco a Tintina [sic], pues con la libertad que conquistamos en Vicalvaro la mayoría de las muchachas se han pronunciado libres ³⁵.

Les conseqüències d'aquestes llibertats llibresques enfrontades a la realitat més pregona i més cruel, provocaran ensems una dualitat de sentiments al si de la família, en la transició de l'Antic Règim a una tímida modernitat. En el cas dels Moragas, aquesta dualitat es posa de manifest en l'episodi ³⁶ d'uns suposats amors extramaritals o anteriors al matrimoni, que havien tingut com a conseqüència un fill natural de Josep Moragas Leonart, el tal Nolasco Keith.

Tot s'inicià el març de 1813, en el refugi de guerra que per als Moragas significà l'illa de Menorca. Allí els dies s'escolaven tranquils, lluny de les batalles, i amb uns negocis ben pròspers, que anaven des de l'estanc i la loteria que administraven fins a la compra i venda de blat. Però ve't aquí que un dia, Rosa Dot ha sentit dir, i ha pogut comprovar, que ha arribat a Maó un jove ben plantat, que ai las! té una semblança molt sospitosa amb el seu marit. Les sospites van prenent cos, i acaben sent el xiu-xiueig de tothom, *sent lo escandol majo de tot lo poble*, que dirà l'esposa. La nostra protagonista va esbrinant fins que arriba a descobrir tot un episodi, més propi de les novel·les romàntiques que els Moragas llegien, que no pas fruit de la realitat. La documentació guardada gelosament per Rosa Dot permet saber que l'esposa sospitava que Josep Moragas havia mantingut una relació il·licita que donà com a fruit un fill. La resposta de Josep Moragas fou fer-se càrrec del fill i enviar-lo a Alcora, a casa d'un representant seu, per tal que fos afillat per la família Guivernau, d'origen vallenc, i educat en un col·legi de la localitat. La guerra del francès i el perill imminent, obligà Moragas a prendre un nou determini amb el jove, que serà enviat a Montevideo, a cura del senyor Vidal y Garriga. Allí l'enganxarà la guerra d'Independència de les colònies americanes, que forçarà Miquel

Amat -un altre representant de la Companyia dels Moragas- a allistar-lo en una Milícia de defensa de l'autoritat de la Metròpoli:

Estamos malos amigos continua y continuara la incomunicación con Buenos Ayres, esta Marina del Rey apresó el mes pasado dos unicos corsarios que tenian los reveldes, cuyos corsarios estaban mandados por un frances.

Estos días pasados estando yo a un quarto de legua a pesar curos, bino el regimiento de Milicias y se me llevó de casa a Nolasco [Keith], lo afiliaron y querian por fuerza hacerlo servir, pero con motivo de formarse en esta un Cuerpo distinguido de Comercio he podido conseguir sacarlo de aquel regimiento y alistarlo en el nuevo cuerpo, que tambien me han obligado a servir a mi y nos obligan a bestirnos y armarnos a nuestras cuestas, y el europeo o español que no se alista lo aplican a la tropa de linea o a la Milicia entre Mulatos e Yndios, asi me ha sido forzoso hacerme soldado, nosotros guardaremos la Ciudad y todos los cuerpos heteranos saldran para la expedición que se prepara para reducir a los de Buenos Ayres ³⁷.

Com a conseqüència, Josep Moragas prendrà una nova decisió: farà tornar Nolasco Keith a les illes Balears i s'encarregarà de l'educació del noi. Mentre, les coses es compliquen: l'esposa descobreix l'engany, ja que com deia Vidal Garriga des de Montevideo, *Por sus facciones y modos tan parecidos que por lo que estimo su buena opinión, quería que estuviera lejos de donde tiene Vmd.conocidos*, és a dir que se li assemblava ³⁸; la vídua Raimunda Nin, amiga molt personal de Josep Moragas li escriu, li reitera que *se olvida de quien tanto lo quiere*, insisteix que *tengo que ablar y consultar con Vm. una cierta cosa i que vea Vm. pues como pueda conponerse todo lo nuestro y contesteme pronto [...]* I acaba: *Disponga Vm. de esta su mas afecta y apasionada servidora*. Tot són cites de les cartes de la vídua Nin a Josep Moragas Leonart, copiades i guardades per l'esposa ofesa, Rosa Dot ³⁹.

Davant de l'enrenou, Josep Moragas decideix abandonar la família i anar a Amèrica, cosa que un amic del matrimoni, el tal Veleña, impedeix:

si amiga mia, la situación amarga en que he visto a su esposo de resultas del correo de esa, su disgusto, y su semblante me

hicieron pensar que su corazón meditava proyectos desagradables, y mi amistad no admitió excusas, y porfió hasta saber la causa de su repentina situación. Los ruegos y reflexiones arrancaron por ultimo el secreto y vi con admiración que una carta de Ud. motivava el trastorno de sus ideas, pero [...] me compadeció de que Vd. se hiciese en su imaginación motivos que no existen, me horrorizó mas la determinación de su esposo. Devemos perdonarle, que en el calor de verse reconvenido injustamente proyectase viage a America y el abandono de su casa familia [...] ⁴⁰

També el germà frare, Fidel, intentarà posar pau:

221

Per mí seria molt satisfactori el poder ser un agen de pau y que pogues contribuir a la bona armonia de la familia que tan de prop me toca, y aqui per la bona lley los profeso desitjo molt veurer plena de satisfaccions y contento, y sobre tot me afligeixo molt el veurer que havenvos Deu colmat de lo mes necessari per ser felizes, unicament per part vostra se trobian obstacles per no sero. Jo per mia part estich aparellat a fer qualsevol diligencia que puguia contribuir a est efecte ⁴¹.

L'espòs defensa la seva innocència i assegura que tot són invents i que el tal Nolasco, tot i que Vidal Garriga assegurava que se li assemblava, era fill d'un amic seu anglès, desaparegut, i que ell s'havia fet càrrec del fill per caritat:

Aun que manifieste a V. en una de mis pasadas del año ultimo o primeros del que fine no contestaria a carta alguna que tratase de Nolasco (o lo que se diga que ya no ce cierto) lo ago ala que recibí ayer de V. sin fecha me es muy extraño su contenido. El tal sugeto sera yjo de un comerciante rico como V. supone en boca del tal sujeto mas por esto no deje de aser todo lo que le de la gana y V. y demas consejeros pueden decirle aga: las noticias que yo tengo delo que el quiere saber son que Don Ignacio de Torres, Catedratico de este Colegio y Doña Theresa Amat me enseñaron como amigos mios de aser que el tal muchacho que no avia visto en la vida ni sabia de su existencia lo hiciera venir a essa al cuydado de V. con toda la cautela manifestandome cierta de mi intimo amigo D. Elejandro Keith a quien yo amava mucho y tuvo que salir de esta capital en la ultima guerra con

los Yngleses quisas por algun ciniestro ynforme y puede por los amores del tal muchacho. Ce me encargo el secreto y ce me ofrecio pagar quanto gastara como en effo. ce me dio un pequeña suma que no cubre la 12va. parte de mis desembolsos, vino la revolucion y asercandose la edad de entrar en el servicio tome en obsequio de mis amigos de enviarlo a America con D. Josef Vidal y Garriga, quien cansado de sus fachorias y de averle urtado algo, lo envio a Palma de Mallorca bajo partida de registro. Bien pronto ce dio a conocer y los Sres. Cueros y Cia. tuvieron que enviarlo a Mahon a donde loyse tener por el Sr. Orfila y aviendo salido Palma isso nuevas fachorias. Ce me escrivio y dije lo pasasen ally llegado que fue lo recomende al Sor. Ospitalario Rocabrana quien no pudiendo asser carrera con el me manifesto no podia tenerlo mas a su cuydado pues que no pensava en otra cosa que caffles y mugeres y no queria aplicarse a nada; mientras esto pasava vine yo a tarragona, procuré a yndagar la suerte de los sitados Torres y la Sra. Amat, alle estavan muertos; procuré saber de mi amigo D. Elejandro Keith, unos me decian se alla en Ostende otros a Londres; en este estadoincompension y que nadie podia aser carrera con el tal Nolasco trate de rogar a una Sra. que pasava a francia lo llevase por ver si tendria noticias del Sor Keith y ci este Sor. lo reconocia, mientras lo asia yo muerto llego a la costa de Cataluña el Expresado [Nolasco] se escapó de la Sra, con lo que me a orrado el trabajo de darle de mis consejos ni aser por el indagaciones es lo que le puedo decir en obsequio de la verdad; y aun que tenia escrita la que precede pensava no enviarla mas como ayer recibi carta del mismo le contesto y lo ago a V. bajo protesta de no escrivir mas a V. ni a el sobre semejante asunto por el qual e gastado mi dinero para aser un bien y me e visto y veo molestado y sin esperansa de recobrarlo [...] ⁴²

De tot l'episodi podem treure una sèrie de conclusions i d'anàlisis quant a les actituds dels seus protagonistes. En primer lloc, la conducta de Josep Moragas, que sigui o no el pare, actua com fan la majoria de notables als països protestants, és a dir, educar el fill il·legítim i enviar-lo al camp a ser adoptat per una família pagesa ⁴³, cosa que

significava un gran avanç davant d'una mort gairebé segura d'ésser ingressat i abandonat en un orfenat ⁴⁴. Un cop més, Moragas actua al marge dels convencionalismes del seu entorn, amb uns punts de referència que estan nord enllà, lluny de l'estret horitzó peninsular.

En segon lloc, la vídua. Ocupada, en absència del marit, en els negocis i les finques, però necessitada de l'afecte i el consell d'un home, en una societat on les dones eren poc valorades. Les cartes de la vídua Nin reflecteixen aquesta actitud, no mancada d'una formalitat, però entregada a l'amic confident i amb total absència de cap preocupació per la família d'aquest.

223

En tercer lloc, el principal i més silenciós protagonista: el bastard. Del pobre noi, només en sabem el suposat nom; que no era massa espavilat o bé no tenia cap interès per l'estudi, i que, producte de les circumstàncies personals i polítiques, es troba immers enmig d'un argument que ni coneix ni comprèn; però el més sorprenent del cas és que, mentre tots els protagonistes segueixen existint en la història, el pobre Nolasco desapareix de la narració, com per art d'encanteri. Ja mai més serà anomenat. El fill d'una relació il·legítima, representació clara del pecat, s'esfuma sense deixar cap rastre.

Finalment, tenim la figura de més qualitat humana i de contorns més clars. L'esposa, Rosa Dot.

Efectivament, en tot l'episodi, Rosa Dot demostra ser una dona, que sota una lleugera capa de submissió, se'ns presenta contundent en la defensa dels seus drets com a esposa i de la seva capacitat de pensar de forma autònoma i independent del marit:

Ala del 26 veigt lo que me dius sobres que si hauré dit alguna cosa dela Nin, jo desitjaria que acabeses de fer de mi conceptos baixos, y no que jo vulla quitaz la opinió a ningu, ni menos a un marit que adoro, y estimo, y idolatro, y no desitjo mes en aquest mon, sino viurer ablo marit y fills lo resto de vida que me queda ab las felicitats que viuan los matrimonis felisos y sants, desitjo estar ala gracia del marit, que me apar so tan aczehadora [sic.], y si alguna cosa de ma part ho pot destorbar, que llibertat no tens pera ferme veurer la mia innocencia? Jo no desitjo mes felicitats, que la amistad del marit y poder fer per ell tot lo que mos puga fer felisos, y nostres fills, procurant per lo be de ells,

que es nostre obligació: sia per sempre acabat tot quant puga incomodarnos, que te juro per lo mes sagrat, que ja mai me recordaré res del pasat, no olvidy una esposa que daria la vida perla teva, jo crech estás cert de esta veritat, no pot aver martiri pitjó pera mi que veurem mirada ab ulls de despreci per qui jo tan estimo, al Cel me será de testimoni delas mias veritats, y sabrás que si al mon hi hagut una esposa amant del seu espos com jo: en fi tot est lo que tot ho pots, y Deu facii acabem nos-tres dias en gracia del que sab la veritat, que jo no desitjo mes que estar en gracia del marit ⁴⁵.

Això no impedeix que el marit reclami que *dexem a part observacions y frases de amor y desig que de res serveixen si las obras no acompañan. Si lo que se ama vol una cosa fasias y aixis se donan provas de amor* ⁴⁶. Però les queixes de la dona davant la incapacitat del marit per a admetre-la com a persona capaç de pensar, segueixen i fins i tot són exposades al seu pare: *Sabras com mon marit me fa ignorant de tot, no li mereixo ninguna confiança, sempre ho havia fet, pero ara es per un estil tan formal, que es menester estar algunos dias a casa per creure* ⁴⁷. El plany és repetit al seu germà, a qui diu: *la mia conversasió lo incomoda* ⁴⁸.

La gelosia apareix de tal forma que obliga el marit a escriure-li en aquests termes: *toda hembra que ynsinue ser tu marido hombre de bien es por ty perseguida. Se estiende aveces hasta a los machos* ⁴⁹. Conseqüència en part de l'enorme activitat mercantil que Josep Moragas portava, el que farà exclamar al seu germà fràre: *[...] jo temo que haun no sabes de vivir, bueno es trabajar pero no mas de lo que permiten las fuerzas* ⁵⁰. Negocis de Josep Moragas amb més d'un ensurt econòmic dels quals no fa partícip la dona, amb gran indignació per part d'aquesta, com ho posa de manifest la contesta al cas, del seu pare: *yo nostraño que tu marido no te ayga echo participar de la perdida que a tenido porque las malas noticias questa mucho participarlas en cosas tan propias como es marido y mujer* ⁵¹.

La infelicitat que la dona diu sentir és la prova més evident del concepte que del matrimoni i de la fidelitat té Rosa Dot:

“... Ab una carta no es posible ferte veure lo molt qe so ÿnfalisa ÿ crech no tindra fi ab las circunstancias qe esta la cosa tota

especia de desprecio he experimentat y experimento fins veurem privada jo y la familia de la compañía de ell per supa 18 mesos que dura y dura fins que Deu permetra que puguem tornar a casa y tinch de esta ó demostra alegria de tot quant fa diriginse tot a ferme desprecios sempre ho á fet pero hara es per un estil que no es posible aguantaro sino fos per lo gran consol tinch dels fills que estan afligits fins á la anima estich privada de parla ni demostra lo mes petit sentiment ni queixarme de ninguna cosa quan precisament tinch que parlarli lo mateix com si un per parla ab ell com un reho sigues, que jo no se com puch resistir tantas penas lo que me pasa ab mi no es posible altra tragédia mes enredada...jo may he donat queixas á tu ni al Pare perque he pensat que si necessitava favor dexarihau de ferlos y seria mal per los meus fills y jo no vull perjudicarlos ni dech perque fan lo major aprecio de mi y sobre tot no volia donar queixa de qui sempre eïdolatrát y estimo sens podero remedia axis com ell no pot remedia lo aburrirme pues ell mateix confiá al seu germa que lo que mes aburia en aquest mon y lo que mes mal li sabia veure here jo y apasar de tot esto jo loca per ell jo crech que lo assunto paraa mal y quisa la Ruina de la familia... y ell esta molt descontent de tu y del Pare perque diu heu fet desprecio de ell..." 52.

O en aquestes altres cartes al seu pare:

[...] despues de las moltas perduas ha suferit la casa he perdut las dos fillas, he perdut la tranquilitat, que no tinch esperansas de recobrarla, y he perdut la salut del fill que idolatro, que es Fidel, que en aquest moment que son dos quarts de 12 del matí acaba de tenir lo accident, ja veu si te una filla ben infelís y ha tingut la juventut mes trista que pot imaginar, y jo sempre mo ha pasat sens donar part a Vm. de la mes minima cosa, aguardant de que a un temps o altre ve, y per no incomodar a Vm., y perque temia no fos en perjudici dels meus fills, pero totas estas reflexions no me han servit pera res [...]

Sia la vinguda de Vm. la eterna felicitat y tranquilitat de una filla que no la te ni esperansas, sens saber, perque es imposible, que al mon se trobas una dona, que sia mes amant del seu marit, y dels seus, y no pot ser que tan injustament lo diable si haja

ficat. Tres anys ha, se pot dir que mon marit nom parla. Voldria se explicás ab Vm., y que per Vm. diga lo que vol que jo no lo entench, per un milió de medis he provat com ha de estar content, y tot me ha estat inutil... basta ⁵³.

Però on es posa encara més de manifest la càrrega emotiva d'aquesta correspondència que analitzem, és en les tensions personals i sentimentals davant les sovintejades separacions. Vegem-ne alguns exemples:

226

[...] des que tu hets fora que tinch un gran mal de cap mala encolia y no puch dormi ni trobo gust al menja que no se de que me pot preveni y cregas tinch gran sentiment que tu no sias a esta lo dia de Sant Joseph y estich molt cansada de aquet modo de viure que Deu fasi que ab la Compañia de tun jerma tinguerem algun alivio y mo has alegrada la noticia me donas que lo Joan haja demostrat cariño a nostre Sivina y que a hun y altre los espero per ynstans y que Deu ho baaesca [...] ⁵⁴

Me alegra tingas un falis dia de Sant Joseph en compañía de Joan de la Savina y demes presonas de nostre estimació jo no puch tenirlo molt alegre per faltarme la tua Compañia sols me queda al consol que tu estaras ab tota satisfació per que tot anat com desitjavam y com jo no desitjo mes que lo que es gust teu basta esto perque jo estiga ab tranquilat ⁵⁵.

O les encara més colpidores per la separació provocada per la guerra del francès i després per l'actitud del marit:

Jo sempre so la matexa ab ma tristesa pues no passa dia que dels meus ulls no saltin moltas llagrimas y apar que Deu vol que visca axis paciencia [...] ⁵⁶

air dia 24 arribarem en est port de maho y penso que per tot lo dia nos daran entrada hem tingut un viatge de molta tempestat com que ja me vas confasa ab lo pare Joseph per fi havem arribat be ab lo sentiment de veure verificat que tan jo havia dit com tinch de viure ab tranquilat volen aixi jo pera tu y veurem aixis be es menester que Deu no se olvidi de mi aqui he confiat totas las causas justas jo com sabes com estas bo seria lo major consol pero jo no se se podre resistir la pena de veurem separada de tu jo no penso ab conveniencias pues que saps que de tot cor

me consolo y jo no me hauria mugut si hagues sabut lo que me pasa pues que saps que jo volia tenir la sort alli haon fos la teve [...] qui o avia de di avuy dia de Nadal pera mi dia del major conflichta y no sabe res ni esperansas [...] Per lo noy [...] un mestre y lo mateix per las Noyas [...] ⁵⁷

He escrit altre antes de baixa del barco que fou lo nostro arribo lo dia 24 a la tarda y fins el dia 25 a la tarda no desembarcarem lo Sor. Mota nos vingué a busca y lo Sor. Larico feya veni dos llanxas a buscarnos que osabe ultimament que Mota a vuy tambe hem cadat a dina a Casa Mota y a nit ja ans cadem a dormi a Casa.

Jo no viure ab tranquilitat fins asaber de tu y com va axo y si las cosas se posan de bon semblan y tu resols no veni vejas com se ha de compondre que jo vull torna que haon sia la teva sort vull que sia la meve [...]

[...] es tanta la meva engustia Deu permeti que jo puga resisti tan conflichta pues que la mala sort me apossada ab tans [...] quin ynstant tan desgraciat al consenti a embarcarme sens tu jo veigt que sempre he estat secrificada [...]

La casa es bastan pasadora que no estem mals sobre tot escriu que es lo que convé per lo meu consol [...]

[...] mana a ta esposa que de cor te estima ⁵⁸.

Terrible ynstant va se lo consenti lo mourem y de totas maneras a estat que jo me veja lligada que hera lo onich medi per privar-me lo tornar jo a era si no fos lo preñat de la Maria Rosa pues jo no estimo lo meu ben esta ni la vida saparada de tu pues no desitjo mes que la mia sort sia ab la teve y hara no se lo que sara segurament que may he petit tan com veurem de aquet modo ab un temps tan critich paso los dias horas yntants prloran sens sa. Ojala fos dona de un dependent teu que cap de estos dexaria la dona per ningun motiu del mon no vull di la dona la familia. Com tots los demes que veigt per esta en fi jo la que menos he merescut en a quet mon y no crech que sia perque ninguna me yguali en estima al marit [...] que sento veurem mirada ab yndiferencia ⁵⁹

Com es veu, una correspondència que ens permet endinsar-nos en

aquest món subtil i difícil dels sentiments, i que s'ha conservat perquè cap dels corresponents no va fer cas de les recomanacions de Rosa Dot, cosa que denota una gran perspicàcia, intuïnt el valor del document, quan expressa sovint el consell: *y luego de haver llegida esta esquin-sala* ⁶⁰. Tots aquests documents evidencien de forma contundent i directa la crisi que la institució del matrimoni pateix al final del segle XVIII i primer terç del segle XIX, amb els canvis profunds que hi tenen lloc, conseqüència directa de l'individualisme afectiu i de la creixent llibertat que duia aparellada ⁶¹.

228 Una mostra d'aquest individualisme i d'aquests canvis en les relacions afectives, especialment dins el matrimoni, són els retrats en miniatura, -dels quals ja hem parlat en el capítol II- i, en el nostre cas el ja esmentat de Josep Moragas Leonart, que trobem mencionat en una carta de Rosa:

[...] Tampoch me dius si an salvat los afechtes de la Casa de Valls la roba dels armaris lo de las meves calaxeras que lo que sentiria mes de las calaixeras lo Retratoque y tenia teu que sento molt no havermel en portat al pas que bastan lo tinch ynprimit al cor.

Me apar hauran estat una gent molt ynaccionada si no son recullit tot al armari del estudiet[subratllat a l'original] y avia la roba mes fina los gavinetes lo sale la palmatoria al armari del quarto del tarat la roba de taula usual al armari del meu quarto los cobre llits los 4 camissas Brodas que vas compra per las noyas y 3 ho 4 meves novas, [...] un gipo brudat furat de tafata en fi jo no se tantas cossas a la taula del meu quartotambé heraple las dos tuvallolas de combrega [...] ⁶²

Certament ben igual que la protagonista, que ja coneixem, de Cartas de Abelardo y Heloisa, que esmenta també el retrat del seu amant:

Te sobresaltan estas individualidades, cuya continuación temas oír: pero a mi, de alivio me sirve esta pintura, de ello no me corro [sic: averguenzo]; y ya que fue sin límites el excesivo cariño que te tuve, ponérsolos no quiero al gusto que en recordármelo tengo. Para mostrarte mas amor, aborrecime a mi misma; y aqui vine finalmente para perderme, y dejarte vivir sin cuidados. Tales efectos no los inspira el vicio, ni a los muertos ama el que

la sensualidad ama. Pensó mi tío que yo, cual las demás mugeres, no amaría más que a tu sexo; mas engañose al quitártele, y de su errada barbarie me vengo ahora, oprimiendote bajo el peso de todo mi cariño. [...]

El vínculo del matrimonio obliga por necesidad a una especie de apego que de amar la gloria nos quita, a la que renunciar yo no quería [...] ⁶³

O la de la Historia familiar de unos ilustres ingleses:

La despojaron de sus vestidos de amazona, calados, como se puede presumir. Al desnudarse, vió con gusto suyo, que habia conservado la larga cadena de oro de que estaba pendiente el retrato de Elisa [...] ⁶⁴

Que la intimitat i la llibertat haguessin augmentat, no significa pas que els reaccionaris, ni l'ambient general, no segueixin defensant que *el marido debe recobrar la autoridad clasica sobre la mujer y los hijos y abandonar ese trato de amistad que ha introducido el afeminado siglo XVIII, com feia Antonio de Company* ⁶⁵, ni que el concepte d'amistat entre esposos s'hagi modificat massa, atès que la dona, si bé ha deixat d'ésser esclava, continua essent subordinada: companya en la joventut, amiga en la maduresa, nodrissa en la vellesa ⁶⁶.

Els matrimonis eren sotmesos a una sèrie de condicionaments, com ara el dot, o el consentiment familiar. És el cas de Joan Moragas, enamorat de Maria Arnet, que explica al seu germà i hereu el seu desig de casar-se, sempre i quan tingui el seu consentiment:

Y una vez que ati te han hablado de casarme con una muchacha no de tan mala qualidad como me supones devo decirte que como esta Muchacha seala Maria Arnet que es la muchacha que tu me has visto tratar y que a la verdad es la que sola me gusta y no ninguna otra puedes siempre que quieras entrar a entablar el assumpto que no este pues con su dote lo que tu me des ayudandonos tu y algo que siempre nos ayudaria su Padre siempre lo pasariamos mejor particularmente teniendo todo lo de Tarragona corriente y siendo como se conjetura las Paces Generales [...] mas siempre que sea con la que te digo me haras favor en pasar adelante este assumpto pues Padre como tu te empeñes siempre consentirá bajo la inteligencia [...] ⁶⁷

La veritat és que els enamorats ja feia set anys que tenien relacions, com ho prova la carta de Maria Sabina Arnet a Joan Moragas, de 1791:

Amors Joan M. i Maria Sabina Arnet carta Maria S. Arnet y Bonifas Barcelona 1-4-1791 Juan Moragas Ileonart Estimat Moragas: penso hauran aribat bons a eixa a Deu gracies, penso no se haura alvidat de dir a la Mare que per puasqua me acompanyarian fins a mitg cami, pero li podra dir que quant sia a puasqua escrigia que tal dia eixiria que comprench que no sen coyderian de escriureli a si, yo penso no haura pensat mes en mi pero lo escriuli a Vm. es per lo molt que y a pensat que de ansa que Vm. es fora me enñoro molt mes, quedo servidora de Vm. mania aqui lo estima de cor.

No digui que li hagi escrit que ningu u sap ⁶⁸.

Emparentar-se amb la família Arnet, devia ser una bona cosa, ja que seguint Núria Sales, el seu patrimoni era tant o més important que el dels Moragas:

En Pere Joan Arnet té una casa amb dues portalades al carrer de Sant Magí, amb entrada, botiga, establia, cuina, menjador, rebost, sala, golfes, magatzem, estenedor de fideus, cinc dormitoris, celler i celleret. Posseeix a més una altra casa al carrer dels metges i dues oficines d'aiguardent. És un home francament ric a qui al moment de morir se li troben mil-cinc-centes lliures de plata. Té una dotzena de culleres i una dotzena de forquilles de plata, sivelles de sabata de plata, un rellotge de plata, una cullereta de plata. Els llits i cadires són de València, daurats i verds, amb imatges de sants esculpides. A cada dormitori hi ha una dotzena i mitja de cadires i a la sala dues dotzenes. A la sala hi ha, a més, miralls, un armari, una arquimesa, una caixa de núvia, gravats a les parets, un Sant Crist, un "pagés per tenir lo llum", unes deixuplines, una capella, una torradora "ab son tap de escalfar camises", una torradora de torra avellanes, un bagul, un violí, una torradora de castanyes, una llanterna de ferro, sis lleons de ferro pel foc. La il.luminació de la casa consisteix en tres canelobres de llautó, el pagés per tenir lo llum, una llanterna de ferro. Al menjador hi ha una taula, un banc d'equer, un banc respatller, un tinell amb xicres,

xocalateres, estalvis, càntrirs, plats de pisa, tres vasos de vidre, cassoles d'aram i dos ganivets. La resta de dormitoris, rebosts així com la cuina, l'entrada i les golfes estan plenes de fideus fins, fideus blancs, fideus morenos, sèmola, fideus mescla o fideus comuns, assecant-se, i d'olles i coladors de fer fideus, sacs de midó, farina per fer fideus i sacs de fideus ja fets ⁶⁹.

Una fusió que s'emmarca en l'estratègia matrimonial pròpia de les famílies de notables de tot el segle XIX català ⁷⁰, però que mantenia sempre una llibertat individual que es tradueix bé en aquestes paraules de Rosa Dot, quan referint-se al matrimoni de la seva filla, diu: *esto no heren asuntos de donar gust aningu sino mira lo mes Convenient [...] No voldria jo per ningun terme que la Marieta se hagues de casar malairme a mi y atu y demes que harien fet y havem dit [...]* ⁷¹

En qualsevol cas, la figura del casament, del control de l'hereu sobre la resta de la família i el coneixement i la conveniència d'emparentar-se amb una altra família del mateix rang, continua en plena vigència:

Joseph me alegrare que hajas aribat en exa en Compañia de nostre jerma Joan y de lo nostre amic Arnet sens novedat nosal-tres tots estem bons gracias a Deu y jo ab desitg de rebre Carta tua.

Havuy he tingut Carta de ma jermana y me diu esta molt enmi-rada no hajas escriu en aquell Sor. y jo cregas me alegraria molt se fes lo casament de la Marieta y comprench me jermana ho sentiria bastan y es manester ferse lo Carrech que pertot y ha de ver ynconcentiens en fi jo voldria los mes acertat y se ha de veure las cosas ab lo fi parlan la jent. [...]

Lo pare ja me ha dit que havento encomanat en aquell supjech-te no confiava se fes lo Casament jo considero lo sentiment que han de tenir aquella gent jo voldria tu y aribeses y allo de veure las cossas se fa un altre pensament y pots enrahonar ab ma jer-mana y ella me diu may lo ha vist mal ⁷².

Com diria el Baró de Maldà, les condicions perquè es donés un bon matrimoni havien d'ésser que donés major lustre a la família i que els enamorats es tinguessin afició ⁷³. L'incompliment de les dues condi-cions, i en especial de la primera, havia de portar fatals conseqüències, com ho prova la novel·la Amelia o desgraciados efectos de la extrema-

da sensibilidad. Anecdota inglesa, publicada a València el 1815, l'objecte de la qual era relatar els desgraciats amors d'Amèlia, causats per la desobediència als pares a l'hora de casar-se, fent més cas al cor i les passions que no pas al consell dels pares:

Zelosos moralistas, que para establecer entre los hombres el reyno de la virtud y de la paz, levantais el grito contra las pasiones y sus funestos excesos, seguid en vuestro zelo vustras estudiadas declamaciones, mientras que yo, presentando a la vista de los juvenes en la historia de Amèlia un falat exemplo de sus estragos, espero mayor convicción y desengaño ⁷⁴.

232

Però el que va resultar irreversible fou el nou concepte del matrimoni, fent que el marit es veïés més com un company ⁷⁵ que no pas com l'amo i senyor amb què Rosa Dot al final del segle XVIII, encara es dirigia al seu marit, però a qui, el 1813, ja li escrivia en aquests termes:

Querido espos: he rebut la tua de 16 del corrent, y en ella quedo enterada de quant me dius, y que sosl desitjas la tranquilitat de la casa, y que esto se consegueix cuidant de nostra casa, ja may he fet mes que cuidar dela casa, y familia, pues que me precio de ser la mes amant del espos, fills, y dela tranquilitat, y abominant los xismas, y com tu facias lo mateix ja may hi haurá motius del menor desagrado; se be que qualsevol que me estima a mi, te estima a tu, y a mos fills, y si no fos aixy, pera mi serían despreciables: la nostra casa está abla major armonia, no hi se ningun descontenten, y sempre que tu estigas descontenten de algu posi lo remey que tu miris mes convenient. Si algu volia dirte que jo escolto tontarias, ni que parlo de ningu directe, ni indirecte, ja pots dir es mentida, y sino provaro y creu a una esposa, que sols vol la tua amistat, y tranquilitat, y viurer com se deu, esto es la veritat; las cosas que penses que jo pregono, que mo dius aixis , no es mes que de mi a tu, y creume, y te desengañaras, y tot lo mon que faci lo que vulga, de res me impirta, com lo meu marit estiga conten; esto es lo que me importa, y que los fills sian bons, que tots te asaludan ab cariño y estan bons⁷⁶.

A partir de la tercera i quarta dècada del segle, les relacions entre dones i homes es fan més franques, fins i tot aquesta franquesa s'estén a altres membres de la família, com ara entre sogres i gendres.

Com és el cas de l'estima de Nicolasa Núñez envers el marit de la seva filla, Joan de Balle:

[...] con Balle tubimos largas cesiones ama a su esposa con delirio y me decia que lo que mas le consolava en la torre cuando se vió cerca a ser fusilado era el saber que lo dejava todo, todo libre a Colasina, pues me decia todo lo mio es suyo, y aunque tenga hijos la respetaran pues la dejaré arbitra de su suerte [...]. Conocí que mi hija era posehedora del todo al corazon de su digno consorte, y de consiguiente de lo demas. Hablamos mucho de ty y de tus pleitos, y me consta que te quiere como a hermano ⁷⁷.

233

I també, el sentiment de la mateixa corresponsal, a la mort de l'exdiputat liberal:

Mi mui amada hija Teresina, ocupada en mi pleyto que apenas me dejava un instante para mi, no te escribia, pues las diligencias eran continuas. Por pascua vino un señor de Barna y me dijo que Balle (que g.g.) tenia una erisipela en una pierna. Como sé que esa clase de enfermedad dimana de una mui mala sangre me quise poner en camino pero un obstaculo insuperable se opuso a ello, y esto a aumentado mi dolor, pues lo abilitaron y no curaron el primer movil de su enfermedad, ni dulcificaron su sangre. Hará dos años que si yo no estoy allá se muere por la contemplación de los medicos. Hija mia, no he tenido mas que otra pena parecida a esta, pues ni la perdida del pleyto ni nada se puede comparar a ella. Solo la pérdida de tu buen papa... que al cielo sea. No sé como la he resistido yo amava mucho a Balle pues le debia mucho [...] desde entonces no como si no para vivir y hase tres noches que he recuperado el sueño ⁷⁸.

Aquestes noves relacions tenen la seva expressió més clara en les cartes del nèt de Nicolasa Tavern, Josep Moragas Tavern, que de Barcelona estant, on seguia els seus estudis de dret, escriu a un company:

Las altas y bajitas, las blancas y morenas, las feas y bonitas todas me gustan ellas, las gordas me enamoran, las flacas me embelesan [...] Pero me hablan de voda yase mudó la escena, furias me parecen todas y la más bonita fea, la blanca la

encuentro sosa y la morena zalamera, me aburre la habladora, la callada me rebienta [...] Si padre y madre tiene digo yo para mía adentros Ay,desgraciado de mí que vas a cargar con suegros... 79”

O la d'aquell company seu que li diu: *y unte bien a esas muchachas que siempre cahera algo que hacer en junta reciprocidad [...] ¿y esas cuquitas buscaoras están en su ejercicio? Suplico a U en gracia de nuestra amistad recuerde mis afectos a los amigos de café y paseo* 80”. O aquella altra: [...] *para decir a una migo no he contestado antes, basta decir amigo vivo magullado del martillo del amor, tengo de complacer a mí Dulcinea, y con esto no basta para creer que un hombre que vive enamorado como Ud debe atender primero la correspondencia de su rivete que a la amistad [...]* 81.

234

Però les cartes més expressives són les dels dos germans Moragas Tavern, Josep i Fidel, que inauguren així una nova intimitat entre germans, fins aquí no detectada amb tanta profunditat:

“Dime si el Pallanco está también ahí o si su frenética p... le obliga a permanecer constantemente en la patria de Jaume lo apotecari. Que disimulo el de la p... ¿eh? .Más mi abuelita la acierita a pesar de su práctica en echar indirectas tan disfrazadas como la de marras”

“Acordaos que vivimos en España y que estás en la nación de las anomalías y los contrasentidos”

“Su hija canta que se las pela, y hay quien asegura que canta con mucha frecuencia el Mambrú, y sobretodo aquella estrofa de “No se si volverá”,aludiendo a la venida del buen mozo de cuya vista le privaron las sociedades de su delicada planta”

“... si lograra que escuchara mi solicitud de venirse a esta ciudad a vernos, nada le quedaría que desear a su íntimo y apasionado amiguito”.

“... mientras yo me estoy divirtiendo en escribir [...] y digo divirtiendo porque querida mía puedo asegurarte que es uno de los ratos que más gozo pues me parece que os estoy hablando”

“Fallé con las Dolores por las mismas razones que con las Pepas y así te ruego que me hagas cumplir con todo”

“Teresinita os llevará la Polka música, no os choque en un prin-

cipio pero que después generalmente gusta”

“Me olvidé que alguna de tus amiguitas se llama Pepita (y como olvidarla si es una dulce tormento su memoria ⁸²”

O la del marí embarcat, Rafael Moragas Tavern, que enyorat, de l'Havana estant escriu al seu oncle i li recorda les belles vallenques:

“... aquel día me acordé de todas mis bailadoras como dicen los Panchitos...”

“... y demás bellas vallenses que tan buenos ratos proporcionan a los que como tú tienen la dicha de vivir a su lado”

“Yo metido entre macambas tan guanajas”

“Hemos pasado la Semana Santa que es la de las épocas más alegres en este país por que es cuando únicamente se ven las habaneras; sin embargo no hice ninguna conquista ⁸³”

Els Moragas, com bona part de les elits europees de la fi del segle XVIII, mostren, a partir d'aquests anys, una nova actitud envers els fills, que s'evidencia, com a mínim, en aquests elements: es redueix l'ús de la dida o dides, es deixa d'utilitzar la vestimenta dels infants amb robes que els aïllen de l'exterior, i finalment hi ha una enorme preocupació per l'educació infantil, coincidint bastant amb el que Stone considera els factors claus que atrofiaven els sentiments infantils⁸⁴. Al mateix temps el fill es converteix en fi del matrimoni, com a continuador, no únicament del llinatge, sinó del concepte d'humanitat⁸⁵. La família es concentra progressivament al voltant del nen, ni que els contemporànis no ho percebin i als historiadors ens sigui difícil de reconèixer-ho⁸⁶. L'infant va, a poc a poc, sortint del seu anonimat.

El cert és que els Moragas es preocupen cada cop més dels infants de la família, fent més estrets els vincles, que provoquen ensems una major consternació davant la mort, cada vegada més reduïda, dels nadons⁸⁷.

De nou hem de recórrer a Rosa Dot, que expressa els seus sentiments dient que *ab tots los fills saps estimo demissiat que no puch remediario en fi son fills y basta*⁸⁸. O quan es dirigeix a la seva minyona Mariana Faig, confident i amiga, ara criada a casa del Capità General de Catalunya:

Sento com pot pensar lo disgust de exa bona mare y pare per la mort del seu estimat fill. Ja sap V. los que jo he passat de la mort de dos fillas casadas y jendre y tots dexa fills y sobre tot lo marit que V. es bon testimoni de las llagrimas amargas que sens falta un dia saltan dels meus ulls y lo consol es la rafflecció y

la religió y paciencia ⁸⁹.

Però no tot l'entorn de Rosa compartia aquest sentiment. Joan Moragas Leonart, davant de la mort, encara infant, de la seva germana Francisqueta, assegura que *si bien miramos las cosas es un favor muy grande morir de la edad que ella tenia pues se quita uno de los trabajos de este mundo* ⁹⁰. Ben diferent del sentiment expressat per la seva cunyada davant de la mort dels fills:

238

Veigt lo molt me encarregas que procuri a estar alegre ab la familia, jo te aseguro ho procuro a fi de no afligir a ningun, y fas todas las reflexions que cap en mi, pero los meus motius son tants que no puch menos que estant sola sonant curs alas mias llagrimas, per desaogar un esperit afligit de una mare que ha perdut una filla, despues que ja may se me havia acabat la perdua de la altre filla; so mare y una mare que res complau, com lo be dels fills, en fi de todas maneras fere de seguir los teus consells com un precepte, si esto te ha de complaure ⁹¹.

O aquesta altra actitud davant de la mort de la filla ja casada i amb un part recent:

Amado Padre mio, acabamos de tener el mas acerbo dolor con la muerte de mi querida hija Maria Rosa acahecida el 31 del pasado después de una enfermedad que le duró 34 dias y en la que padeció lo que no puede referirse, conservó hasta el ultimo momento todo su conocimiento y con el y con toda resignación recibió todos los sacramentos. El sentimiento que [...sic] nos ha dexado es de las mas alta consideración y no es posible se mitigueesta pena que todos los dias renovamos con llantos y suspiros [...], Magin [Gatell, marit] se hallaba en Cataluña a arreglar su hacienda y a su regreso ya no pudo verla que aflicción [...] ⁹²

Sentiment accentuat pels problemes matrimonials, que es reflecteix en el dol rigurós:

Jo no he posat al peus aninguna casa ni es regula respecta al dol de la filla que ploro amargament o filla que me arancas la anima y falis mare que ab 4 anys a perdut 2 fillas y la gracia del marit ⁹³.

Fins a mitjan segle, la correspondència dóna múltiples informacions de la mort d'infants:

[...] ante ayer Venturita a la 11 1/2 de la noche malaprió un niño de 6 meses, a mas del trastorno, ha quedado Venturita muy triste por no haber podido hacerle recibir el Sto. Bautismo ⁹⁴.

Hace dos dias que Anita dió a luz un robusto niño, pero muerto, consecuencia de un gran susto que recibió la madre; esta sigue por el presente sin novedad ⁹⁵.

O quan la mort era produïda per una epidèmia:

Aqui en Barna hay muchos enfermos y en la calle del Lladó particularmente de modo que nos quedamos sin vecinos. Al Señor Rosal se le murió el niño y su esposa de sentimiento está muy mala, de manera que los médicos dicen que ya no saben que hacerle y el Sr. Rosal está desesperado. La Colsinaira, aquella calva, murió el dia de Reyes y su hija mayor tambien de sentimiento está muy mala; la Sra. del auditor tambien está y no hay nadie a esta casa que este enfermo de sentimiento. Es decir que unos mueren del mal que tienen y los otros de sensibilidad, de modo que quedaremos sin vecinos. Quien hubiera dicho que en la calle del Lladó hubiese tanta sensibilidad, pues ya ves ⁹⁶.

239

Altres vegades l'avortament s'amaga a la mare, com ho fa Estanislao Figueras amb la seva dona:

Juanita ha tenido la desgracia de abortar apesar de que le dieron cuatro sangrias; sin embargo de este desagradable acontecimiento Juanita sigue muy bien de modo que ni tiene calentura ni sabe aun que haya abortado, lo que prueba que no ha tenido transtorno que pueda trascender a su salud ⁹⁷.

Certament, com diu M. Segalen, cap dona no podia patir sense traumatisme les repetides morts dels fills, i això repercutia en un tractament cada cop més delicat dels fills que sobreviuen ⁹⁸.

Els dos memorials de Nicolasa Núñez Pastor i del seu espòs Jeroni de Tavern, dirigits a la seva filla Teresa, dóna moltes pistes per a albirar aquesta creixent interacció entre marit, fills i mare. Aconsella la mare a la seva filla:

Por medio de las obras de Millot podran tener hijos del sexo que prefieren, yendo en essa parte siempre de acuerdo con sus maridos; lograran dar hermosura, talento y robustez a su progenitura, si siguen los avisos de Le Roy; criaran a sus hixos felizmen-

te, los beran crecer exentos de mil males que esse sabio y verdadero amigo del hombre enseña a precaber; si estudian a Robert, Gal y Lavater huiran de aquellos que llevan las señales en su rostro y conformacion que puedan perjudicarnos; una muger puede instruirse, sin desdeñarse de tener en su pequeña biblioteca libros que se enseñan a hazer la cocina, el Arte de hazer las coladas, y en una palabra todo lo que enseña a saberse procurar la comodidad con la economia domestica; la que sabe ser buena madre, no puede dexar de ser buena esposa y excelente amiga. Pronostico a mis hixas que tendran el consuelo de tener en sus hixos unos verdaderos amigos y protectores; se beran exentos de mil disgustos, sus maridos las amaran y los que las conozcan les concederan el aprecio y veneración que inspira la virtud unida al talento de saber formar hombres; la muger que solo da la vida a sus hixos y que no los cria, que no les instruye, que no les inspira una buena moral, el amor al trabajo y la caridad con su proximo y demas virtudes anexas, e inseparables de los hombres de bien, no debe aspirar al titulo de verdadera madre. La que realmente se podra llamar tal sera la que no se apartara de los consejos que le doy en la materia que he tratado, y que leera y observara los avisos que en otros quadernos poco voluminosos ha escrito de su propio puño para vosotras, vuestra madre ⁹⁹.

O el pare, que concreta el rol de pare i mare en l'educació de l'infant:

La primera educación de los niños corresponde a la Madre que debe instruirles de los principios de nuestra Religión, que dará las lecciones en forma de conversación de un modo claro, y sucinto que no canse la atención de sus hijos todos los mandamientos de la ley de Dios se reducen al amor del ser supremo, y al amor del projimo.

Cuando tus hijos varones lleguen a la edad de 4 años, corresponderá a su Padre de tomarles a su cuidado, sí las obligaciones de su estado se lo permiten, de lo contrario, de acuerdo contigo, se elegirán los maestros para formar su entera educación. Te encargo que cualquier que sea la carrera que tomen, se les enseñe antes los principios de Matematicas, esta ciencia reftifi-

ca [sic] el entendimiento: sobre todo tu marido y tu, deben dejarles libremente tomar la profesion a que mas se inclinen. El verdadero modo de desviar tus hijos de los vicios y hacerles felices es de tenerlos siempre ocupados acostumbrados desde la niñez a no ser ociosos, proseguiran en una edad más avanzada a emplear utilmente el tiempo. La primera obligación de los Padres es de mirar y procurar por la robustez de sus hijos, y asi hasta la edad de diez o once años no se les debe sugetar a un estudio largo y superior a su entendimiento, el Dibujo, el baile, la música, y los juegos correspondientes a su edad le serviran de distracción y entretenimiento en fin para lograr los Padres el amor, y la confianza de sus hijos se les debe tratar con dulzura, reprehenderles con cariño, y que no conozcan jamás que es la Autoridad que manda, sino la razón ¹⁰⁰.

Aquesta concepció no és la que tenia Joan de Balle, que segons explica la seva sogra, era molt més distant i podríem dir d'*ancien régime*: *Balle no quiere que sus hijos le tuteen, ni que le llamen papa, lo le dixen que sera el mas bobo de los padres pues me decia enternecido, si me hubiese vivido... yo lo llevaria a tirar piedras con los demas a la playa. No cabe de gozo, esto solo para ty y Teresina pues no soy capaz de confiarlo a otro alguno* ¹⁰¹.

No és gens estrany que en aquest nou món, presidit per una atenció cada cop més especialitzada envers els fills, també hi aparegués un creixent negoci de joguines infantils, com ho posa de manifest Vidal de Valenciano:

En dites fires [Barcelona] s'hi venían joguines pera la gent menuda, tals com les clàssiques nines de cartró ab l'indispensable ridicol o bossa penjada del bras, ab pedretes dins pera que sonessin; soldats ab barret de pà y peix, tocant lo tabal ab moviment convolsiu per medi d'un cordill; tartanetes ab un sol a la vela y un cavallet de cartró, atravessat lo còs per un filferro; molins de vent; massetes de llauna; xarrabiyres que serravan o, provistos de sengles malls, tots de fusta, s'enten, repicavan en una enclusa; y casibé res més ¹⁰².

Hi ha un fet que no ha de passar desapercebut i que evidencia l'enorme pes i el brutal xoc que la mort d'infants té encara fins ben entrat el

segle XIX. Es tracta de la repetició dels noms, com a pràctica utilitzada entre les famílies ¹⁰³, la qual cosa demostra, com en el cas dels Moragas, la manca de reconeixement del fill com a ésser únic, fins que surt de la infantesa ¹⁰⁴. Al mateix temps, la tradició tan viva en els Moragas de repetir cíclicament els noms de Josep, Fidel, Josep,... dóna idea del sentit de gran família de vius i morts, de permanència de l'estructura familiar, per damunt i al marge del cicle vital individual ¹⁰⁵.

Però no tot l'entorn dels Moragas tenia els mateixos paràmetres. En una carta confidencial d'un maonès del qual no coneixem el nom, escriu al notable Moragas, quasi com aquell que es dirigeix a un confessor, explicant-li el seu drama familiar i l'actitud de la mare envers el fill. Ultra el dramatisme del cas, i la informació que dóna sobre el comportament amb els fills en determinades circumstàncies i grups socials, la carta certifica el poder d'aquests notables:

Muy Señor Mio, como me ha confesado ser mi amigo no pondré dificultad en confesarle (reservadamente) lo que me pasa en casa con mi mujer y uno de mis hijos que en el dia va a cumplir 9 años. Esta mi mujer y por consiguiente madre del otro mi hijo, desde que este muchacho nació asta el dia presente jamas no lo ha podido ver, pero nada seria todo esto si ella lo dejase vivir quieto, pero sucede que continuamente lo ase penar y le da tormentos de modo que el tal avorrecimiento que tiene mi mujer al otro su hijo ya le apasado a enfermedad, que luego que lo ve parese que ve visiones del mal espritu y el muchacho luego que la ve a ella se pone a temblar y sufre consu madre. Yo lo que estoi resuelto a aser ahora lo queria ser ay muchos años pero como la [sic] mi mujer comprendia que lo queria mandar a fuera de mi casa por esta causa mes desia que si asia jo tal que ella se iria de mi casa, y abandonaria toda la familia, pues jo reseloso que lo isiese y para evitar semejante escandalo lo dejaba correr. Pero habiendo llegado esto a tal extremo y que el muchacho tiene todas us potencias dormidas por falta de recreo porque lo peor es que siempre lo quiere tener a su vista, y el muchacho esta como una estatua que no puede ablar pues de [sic] le viene que su sangre le falta la circulacion natural porque su madre se la impide. Esto es una pequeña pintura delo que jo he

tenido que presenciar estos años [...]. Considere Vm. que tal abra sido fuera de mi presencia lo que dejare de contarselo porque tengo verguenza. Yo naco de mi cosiencia y porque no quiero que Dios me pida cuentas de aver puesto este caso en olvido me he resuelto a mandarlo en esta supuesto que mi hijo Jaime me ha dicho que en esa se va a establecer un nuevo colegio de St. Antonio por lo que tendria de mereser de la acreditada bondad de Vm. ablase con el director del otro colegio afin de ver si quieren tomar a mi hijo a su cargo como a colegial del otro colegio. [...]

243

[...] rogarle que no lo divulgue a fin que los otros muchachos no tengan imperio sobre el, y que no selo echen a la cara. Con lagrimas a los ojos he escrito esta carta [...]

Esto es un exemplar que creo que en todo el mundo no ay otro, porque una madre tener un hijo avorresido es mucho cuento, porque ella misma sabe que lo ha parido, y que es su verdadero hijo, si fuese al contrario, que su padre lo isiera, no seria tan raro porque podria tener duda de la fidelitat de su mujer ¹⁰⁶.

Com ha posat de manifest G. Levi, en els intersticis dels sistemes normatius estables, grups i persones juguen una estratègia pròpia i significativa, capaç de marcar la realitat política amb una petjada durable, encara que no s'impedeixin les formes de dominació, però si de *condicionarlas i modificarlas* ¹⁰⁷. Tal és el cas de la família Moragas, on a través de la seva correspondència hom pot endevinar una progressiva tendència a ser pioners en els canvis de l'ús de les regles socials. Canvis que es tradueixen en fets tan diversos i d'una importància tan desigual com la independència de criteri de Rosa Dot, l'interès per la informació sexual, el radicalisme democràtic d'un Estanislau Figueres o la creativitat literària de Narcís Oller o de Josep Ixart. Tots aquests exemples formen part de la mateixa estratègia i beuen d'una mateixa font: la del trancament de la norma i la voluntat d'investigar conductes més d'acord amb un major respecte per l'individu i la seva capacitat creativa, sempre en el marc de la importància donada a la inserció de l'individu i de la unitat familiar en una comunitat més àmplia, que en el cas que ens ocupa es traduirà en la preocupació pel país i la seva contribució a la construcció del catalanisme polític dels darrers anys del segle XIX.

I en aquesta estratègia és clau el paper de la dona en la família de notables, perquè, com veurem més endavant, aquesta assumeix el paper de conreadora de la xarxa social i, per tant, garant de l'èxit social de la família.

I això fou possible, entre moltes altres raons, pel singular tractament de la dona en el dret civil català i, en concret, la denominada associació de compres i millores, definida així per Vicenç Moragas:

És una associació familiar que es constitueix en virtut d'una

clàusula que en certes comaques de Catalunya s'acostuma a consignar en les Capitulacions que s'atorguen en consideració a un matrimoni a celebrar o ja celebrat. Per l'al.ludida clàusula, breu i compendiosa, el futur marit, per si sol, o junt amb la pròpia família, manifesten que acullen i associen a la futura muller, a les compres i millores que durant el matrimoni faran. Si l'associació i l'acolliment l'atorga solament el futur marit, s'ha d'entendre que és per meitat entre els futurs contraents. Si l'associació i acolliment el dispensen els pares i els avis, junt amb el futur marit, ha d'entendre's que cada un dels que resultin associats obtindrà una participació en les compres i millores. Així, si entren en ella sis associats, o siguin, el matrimoni dels avis, el matrimoni dels pares, i el futur matrimoni que es va a celebrar, a la jove acollida, li correspondrà una sisena part i una cuota igual a cada un dels cinc que s'acullin i associïn. A mesura que la voluntat de Déu s'emporti un o altre dels associats, acreixeran als que sobrevisquin les quotes que resultin vacants i aniran participant, per consegüent, amb el cinquè, amb el quart, amb el terç o amb la meitat.

[...] Per aquest camí s'obté una nova força de cohesió, dintre del matrimoni, dintre de la família ¹⁰⁸.

I que té la seva concreció i exemple en el cas dels capítols atorgats per Fidel Moragas i la seva muller Maria Leonart, en el moment dels esponsals del seu fill Josep amb Rosa Dot:

Item en altre especial Capítol los dits consorts Fidel Moragas y Maria Lleotnart y Josep llur fill, inseguint la consuetut del Camp de Tarragona, observada en esta vila de Valls y altremet per pacte acullan a dita Rosa Dot, donzella, nora y muller sua en totes compras, milloras, ganancias y adquisicions de béns que constant lo present matrimoni farán ab esta forma, vivint los conjuges Moragas y Leonart al quart, faltant un de estos, al terç y faltan los dos per meytat y a fi de que venint el cas pujan ditas milloras mes facilmente liquidarse los dits comyugues y fill Moragas y Leonart se dotan ab vint mil lliures Barceloneses que afirman tenir en diners contants, mobles y cabals y a més dels béns inmoables, qual cantitat y la dot de dita Rosa donzella no

volen que sia comprés en res de milloras, ans bé han pactat, que si milloras faràn, sian per los fills i fillas del present matrimoni procreadors, a favor dels quals dega dita Rosa, donzella, disposar com millor li apareixerà, y en falta de tals fills y fillas, puga dita Rosa extreure per a si y els seus la part de milloras a ella espectant y disposarne a sas voluntats, prometent la present carta de milloras y sengles cosas haver per fermes [...] ¹⁰⁹

Ja hem tractat el tema del dot en un capítol anterior ¹¹⁰, ens interessa únicament ressaltar ara el paper tan complex de la dona i la seva propietat en el si de la família que, sens dubte, possibilitava aquell cert criteri independent a què ens hem referit, al mateix temps que, a través de l'hereu i del dot, *engendra* -en paraules del mateix V. Moragas- *la convivència de les generacions que es mantenen associades*.

El dot era el pilar de l'estructura familiar ¹¹¹, tant com la institució de l'hereu, i responia a una estratègia de grup, que tenia com a objectiu el seu enfortiment respecte al seu entorn ¹¹². Pierre Bordieu ha comparat el matrimoni d'un determinat membre de la família amb una partida de cartes, en la qual l'habilitat del jugador consisteix a minimitzar els costos econòmics i reeixir en els profits que se'n puguin treure. Aquest és l'èxit d'un bon matrimoni ¹¹³. Però el dot tenia una conseqüència molt més important. Es tracta del que O. Hufton ha denominat vincl de dot ¹¹⁴, és a dir, la complicitat que s'estableix entre mare i filla cara a l'acumulació de diners i material per a un bon matrimoni de la filla. Únicament mitjançant la suma d'aquests elements hom pot entendre l'obsessiva presència del dot en la correspondència i en els documents notariais d'aquesta família i de tantes altres del seu grup social.

Mentre l'hereu és l'altra cara de la moneda del dot. L'hereu és l'autoritat i representa una actitud moral intemporal, al mateix temps que exerceix un control absolut sobre la resta de la família, potencia la seva unitat i en controla els sentiments. Una carta al nou hereu Moragas ens ho resumeix:

A tu buen juicio y facil penetración no podran acultarsele los seguros medios de restablecer en la familia sino la alegría sino la alegría de que dichosamente disfrutaba, al menos el estado de sincera resignación para que pase después al orden natural que

en semejantes casos concede la providencia. Tu mi querido Pepe dotado de un alma noble, firme y de un talento poco común debes dar el ejemplo y debes tener entendido que en mi pobre concepto es obligatoria la abnegación absoluta que haga s de tus penas para lograr el beneficio de desvanecerlas de los demas. La madre angelical que el cielo te concedió, tus incomparables hermanos y los demás estimables miembros de tu familia en ti fijan la vista enternecidos y aguardan que... [sic.] para enjuagar las lagrimas y modificar el sentimiento de su triste recuerdo: quizas no es tan difícil como en un rpincipio parece atenuar las penas por... [sic] que sean [...]

Colocate pues amado Pepe desde este momento, el primero en la senda de los que deben seguirte, animales en el transito con palabras de consuelo, evita todas las que puedan tner concesion con el fin que te propones y si adviertes que alguno se desalienta, dale apoyo animandole con tu dulce presencia y firmeza que le injiera la enerjía de tu amorosa voz ¹¹⁵.

De nou recorrem a Sagarra per a trobar una definició de la figura de l'hereu:

No importa, tampoc, que amb el temps aquests membres canviïn de forma, de manera de vestir, de gustos, de cuina i de conceptes sentimentals. Les modificacions dels membres són petites, comparades amb la persistència i la perseverança dels tres o quatre elements essencials, que mantenen la realitat del cos a través dels temps i que impedeixen que es disgregui.

Ara bé, entre aquests elements, el primordial i el que crea la continuïtat familiar és l'existència d'unes terres enclavades en un lloc concret. Això és possible pel costum inveterat, que va de pares a fills, de respectar la institució de l'hereu amb totes les seves conseqüències. Davant d'aquesta institució, les voluntats es dobleguen; és admissible que produïxi dramàtic trasbals en l'horitzó esquifit i limitat dels fadristerns; és probable, o és segur si voleu, que aquella institució crearà odis, enveges i ressentiments, però no arribarà mai, en el cas particular que estudiem, al fraticidi, ni a la guerra sorda, ni a l'escàndol. El qui aquí neix hereu accepta els avantatges i les càrregues de ser-ho; i els

altres germans, que, com hem vist de vegades, són deu o dotze, no tenen altre remei que ajupir-se al fet consumat; perquè, salvant rares excepcions, en aquell fet, que els perjudica, hi troben la satisfacció de veure-hi la perseverança d'una sang, lligada a un espai precís del crostó de la terra; un espai que té ànima, i té un dring propi, com el mateix nom que porten tots plegats ¹¹⁶.

Un altre dels factors claus per a entendre el comportament familiar en aquest moment és la forta endogàmia ¹¹⁷ que té lloc entre algunes famílies, unides pels negocis o per una perspectiva de negoci. El cas dels Moragas n'és un clar exemple.

Al llarg de quatre generacions, tres riques famílies catalanes s'emparentaren entre elles quatre vegades.

Efectivament, Fidel Moragas Dot (1795-1855) va esposar, el 1821, amb Teresa Tavern i Núñez Pastor (1798-1871), mentre una germana, Nicolasa (Colasina) es maridà amb Joan de Balle. Dos fills del primer matrimoni es van casar amb dues cosines: Fidel Moragas Tavern amb Carme Balle Tavern, el 1867; i la seva germana Maria amb Pelai Llanes i Tavern, fill de Dolors Tavern Núñez Pastor i de Pau Llanes. Cal fer esment que els Tavern i els Moragas es conegueren en el seu exili menorquí del 1809.

Paral·lelament, Francesc de Paula Ixart i Vives maridà amb Joana Moragas Tavern, una filla dels quals, Joaquina, es casà en 1886, amb el seu cosí Vicenç Moragas i Rodés. Els Moragas i els Ixart eren coneguts i socis en els seus orígens com a negociants a Valls.

D'altra banda, Rosa, filla de Josep Moragas i Rosa Dot, es casà el 1845 amb Josep Oller Ixart; els fills del matrimoni, Narcís i Esperança, seran cosins dobles amb els fills de Joana Moragas i Francesc Ixart.

Com ja hem esmentat quan ens hem referit a les tensions que s'originen al si de la família en introduir-s'hi els nous valors de la llibertat i de la privacitat individual, també el creixent valor donat a l'amistat provocarà tibantor i desconcert. D'una banda es potencien les tertúlies i el rebre a casa, i de l'altra s'adverteix sobre els perills de tals amistats. Com deia Nicolasa Núñez: *Hay otras mugeres igualmente desaliñadas en sus casas que no tratan de componerse, sino para salir, pasearse y concurrir a las Tertulias, pierden de su concepto a los ojos de sus maridos, que ben con sentimiento que sus mugeres se engalanan unicamente para los de afuera y para parecer bien, se preparan sin sentir un sinfin de pesares que las haze desgraciadas. No te sucedera esta ati hixa mia si te haces superior a las preocupaciones vulgares y si admities como creo los consejos que me inspira el amor*¹¹⁸. I en el mateix document s'adverteix que *el mayor numero de los concurrentes son personas de nuestro sexo: la envidia preside en estas reuniones; la murmuracion, la ociosidad, la ignorancia son sus fieles compañeros y amenudo se traman en ellas el suborno y la perdicion de una muger incauta*.

Però ja diu Flaubert com el seu protagonista està *desitjos de conèixer finalment aquella cosa vaga, refulgent i indefinible que hom anomena la societat*¹¹⁹ i aquesta només es podia trobar als cercles i als salons. Unitat de base de la sociabilitat mundana, el saló és una persona, una família, una dama, molt sovint. Un determinat dia, la senyora obrirà les portes de casa seva a alguns íntims, i fins i tot, certs dies l'àmbit s'obrirà i permetrà el ball fins a altes hores. Els matins són per a la intimitat, l'espai privat, l'organització de la vida domèstica; la tarda-vespre és per a les amistats, per a reforçar els seus vincles¹²⁰.

Tanmateix, cal distingir el cercle del saló. Mentre el primer representa la innovació, el lloc de trobada extra familiar, quasi exclusivament masculí, de moralitat dubtosa, sovint de contingut polític, el saló es la tradició, el lloc de trobada familiar, mixta, moral i no-política ¹²¹. No cal dir que els Moragas, del que són assidus i el que practiquen són els salons, i ho fan sense massa canvis al llarg de tot el període estudiat. És a dir, que en seixanta o setanta anys poc han canviat els mecanismes de sociabilitat i d'amistat.

252

Des de Maó ens informen quasi diàriament de les tertúlies, *saraus* i balls, als quals assisteixen totes les dones de la família: *la nostra Pepa y la Pepa de la Selva ja Ballan com unas donas y estan molt contentas*¹²². Costum aquest, de balls i tertúlies, que els Moragas ja practicaven a Valls: *Dijous vinent los de la tertulia volan ana a fe lo dina a la Massia de Vassiana que a la nostre los aparegut lluny* ¹²³.

Això no vol dir que els més joves, a cops, es rebel·lin: *¿En que consistirá que siempre en Tarragona ha de haber cosas cursis? paseos, bailes, conciertos, tertulias, todo cursi muy cursi*, que escriurà Rafael Moragas, des de l'Havana, ell que ja es considera un viatjat cosmopolita ¹²⁴. Però malgrat aquesta tímida rebel·lia, el saló continua essent l'eix de la vida social, a Valls o a Barcelona i Tarragona:

Anoche nos tocó la reunión y estubo concurridísima, vino la Sra. Coll [...] Doña Dolores Rubinat no vino porque temió que llovera, había una Sra. de Reus, otra del Vendrell, otra de Sitges, las de costumbre, las autoridades [...] ¹²⁵.

La tertúlia o el saló era un extraordinari mecanisme per a reforçar l'amistat i crear llaços de complicitat. De fet, el nou concepte d'amistat era fruit de la reducció del paper del clergat en la societat del trànsit de l'Antic al Nou Règim capitalista, on l'amic substitueix moltes vegades el confessor. La qual cosa, en cap cas, no vol dir que la societat es descristianitzés, sinó que el paper de l'Església, en els ambients liberals com a Casa Moragas, quedava més definit, més acotat. Un exemple d'això que diem es troba en tota la trajectòria del conflicte familiar, ja esmentat, que té lloc a Menorca, al començament del segle. En aquest conflicte el paper central, al marge òbviament dels esposos en litigi, correspon a l'amic *Valeña* que aconsella l'un i l'altre, posa pau, accepta i fa confidències. Unes confidències que ens obliguen a definir

de nou el concepte del que és privat, ja que aquesta s'aconsegeix refugi-
giant-se en la llar, però atorgant la possibilitat d'entrar en la nova inti-
mitat a aquell que s'escull com a amic ¹²⁶.

Amistats que a vegades traeixen la confiança i provoquen conflictes
com el de la seducció de la néta:

Te incluyo una carta para mi amada Carmen que nos ha dado
el mayor de los disgustos, no se la envio a su mama porque no
se la daria. No debe olvidar el error a cometido para poderlo
borrar, creo que ella no supo lo que hasia y que una mala mujer
llena de astucia y de un corazón dañino la facino como una ser-
piente Boa pobre niña. Alvarez el malvado... [sic] que con el infa-
me Mongol quisieron llevar a cabo y que Maria Nusetra Madre
Reyna no permitió se realizase, milagro estupendo a mis ojos y
a los que crehen en el poder de aquella gran señora cada dia le
doy gracias que cosas hubieran sucedido, mi Colasina se habría
muerto yo tras ella, la niña de males del malvado, pues a esta-
do cunandose [sic] publicamente echa una infeliz.

La Torre vendida y los 2.000 duros habrian servido para jugar,
pues los dos son conocidos por dos tahures de juego. Haora
hemos sabido sus malas mañas, infame que dise que mi hija lo
queria para si y que por esto no le quiso dar su hija y que por
esto le escribió aquella carta tan infame. Malvado embustero
ladron pues pidió 2 onzas a Pepe para volverle luego y se las
estafó. Esta malvada de arriba no tiene perdon de Dios, embus-
tera decia que la niña tenia 20 años, que sabia mas que ella y
yo la abomino pues ella hizo cuanto pudo para perderla y la vir-
gen y S. Antonio la libró. Dise el infame Alvarez que la niña lo
iba a buscar embustero, todos lo tienen por tal es despreciado
generalmente y la niña puede volver sin temer a ese pilllo.
Muchas Señoras han tomado la defensa de la niña, de la edad y
de su inocencia y algunos hombres tambien. Yo no los temo,
hablo infamias de ellos, la niña fue llevada como un niño de dos
años por esta furcia que aborresco mala y mui mala cabeza,
falsa intrigante que enseñó a la niña a no tener confiansa ni
amar a su madre. La falta de franquesa a su edad es mui crimi-
nal. Cuando yo me figuro lo que pudo haber sucedido tiemblo de

terror. Mongol es el joven mas desmoralizado y calavera del mundo ha sido el maestro de Alvarez que le gana ya. Cuantos van a presidio que no lo merecen tanto como esos dos pajaros¹²⁷.

NOTES

- 1 Cftar. **Segalen, M.** Antropologia històrica de la família p.251
- 2 **Godineau, D.** La mujer. pp.406-407
- 3 Collomp ha concretat en tres el paper del pare de família: tenir un fill que hereti la casa; conservar l'autoritat sobre la casa i el seu entorn, fins a la fi dels seus dies; i salvaguardar els béns de la domus. **Collomp, A.** La maison du père... p.148
- 4 Vegeu **Perrot, M.** Dramas y conflictos sociales. Dins: Historia de la Vida Privada. IV p.269
- 5 **Segalen, M.** Nuptialité et alliance... p.7. Vegeu especialment: **Moricola, G.** Sui contracti dotali... p.487
- 6 Cftar. **Commalle, Jacques.** L'usage de l'histoire... p.418
- 7 **Bernos, Marcel.** L'église et l'amour humain. p.81
- 8 **Shorter, E.** Différences de classe et sentiment... p.1035
- 9 **Ariès, Ph.** El niño y la vida familiar... p.27
- 10 **López Guallar, P.** Vivienda y sociedad en Barcelona... pp.314-315 i 321
- 11 Rosa Dot (Maó) a Fidel Moragas (Palma) 2-05-1813
- 12 Rosa Dot (Barcelona) a Marianna Faig (Valls) 30-04-1838
- 13 Sobre Richardson i altres novel·letes de caràcter sentimental, vegeu **Stone, L.** Familia, sexo y matrimonio... p.128-129 Totes les novel·les citades a la Biblioteca Moragas.
- 14 Cftar. **Goulemot, J.M.** Las practicas literias o la publicidad de lo privado. Dins: Historia de la Vida Privada. III p.393
- 15 **Lebrun, F.** Historia de la familia II, p.117
- 16 **Anderson, M.** Aproximaciones a la historia de la familia occidental p.53. També: **Segalen, M.** Antropologia històrica de la família p.109
- 17 **Stone, L.** Familia, sexo... p.24
- 18 **Ariès, Ph.** Para una historia de la vida privada. Dins: Historia de la Vida Privada. III, p.11
- 19 **Segur, J.A. de.** Les femmes, leur condition et leur influence. IV, p.192 (Biblioteca Moragas)
- 20 Cartas de Abelardo y Heloisa p.17 (Biblioteca Moragas). **Yxart, Josep.** La descubierta de la gran ciutat: Paris. 1878 p.27. L'arquebisbe de Palma, en plena guerra del francès, dona compte del descobriment en una llibreria de Palma de llibres antiespanyols que enverinaba el poble. Entre aquests llibres figuren els textos de Rousseau i la Correspondència d'Abelardo i Eloïsa. Cit. per **Herrero, J.** Los orígenes del pensamiento... p.363
- 21 **Dinouart.** Arte de callar... p.95 (Biblioteca Moragas)
- 22 Historia familiar de unos ilustres ingleses. II pp. 16-17 i 25
- 23 Mateo Valdemoros (Madrid) a Josep Moragas LLeónart (Valls) 26-04-1821
- 24 Sagarra, J.M. de. Ob.cit.p.153
- 25 Cftar. **Shorter, E.** La ilegitimidad, la revolución sexual... p.299. Per les relacions pre-matrimonials a la Conca de Barberà: **Gual Vila, V.** La familia moderna a la Conca de Barberà. p.145
- 26 Fidel Moragas Dot (Valls) a Josep Moragas Tavern (Barcelona). 18-04-1845
- 27 **Sales, N.** Història dels Mossos d'Esquadra p.44
- 28 Fidel Moragas Dot (Valls) a Josep Moragas Tavern (Barcelona) 23-05-1845
- 29 Francisco Alsina (Puigcerdà) a Josep Moragas Tavern (Valls) 28-09-1842
- 30 Narcís Moragas Dot (Valls) a Josep Moragas tavern (Barcelona) 5-03-1846
- 31 idem. 3-05-1846
- 32 idem. 23-03-1844
- 33 Fidel Moragas Dot (Barcelona) a Narcís Moragas Dot (Valls) 8-04-1846
- 34 Fidel Moragas Dot (Valls) a Josep Moragas Tavern (Barcelona) 20-11-1844
- 35 **Rafael Moragas Tavern (Cadiz)** a Josep Moragas Tavern (Barcelona) 23-11-1854. (El subratllat és meu). Fidel Moragas Dot va demanar el 20 d'octubre de 1838 que el seu fill **Rafael**, que aleshores tenia 11 anys, entrés a formar part dels Guardiamarines, seguint la tradició del seu avi **Jeroni de Tavern**, que fou capità de la Marina. Amb una rapidesa inusitada fou admès per la Reina Regent al cap d'onze dies de la sol·licitud. El 1860 es maridar amb **Enriqueta Thierry**, cubana d'origen espanyol, el 1861 va néixer una filla del matrimoni. El següent fill seria postum ja que **Rafael** va morir a Barcelona el 9 d'octubre de 1863, als 35 anys.
- 36 Vegeu la correspondència completa a l'apèndix documental III.
- 37 Miguel Amat (Montevideo) a Josep Moragas (Tarragona) 10-04-1811
- 38 Reservada: Josep Vidal Garriga

- (Montevideo) a Josep Moragas Lleonart
- 39 Cartes desde Maó, 2-04-1812, i 24-06-1812
- 40 Veleña (Palma) a Rosa Dot (Maó)
- 41 Fidel Moragas Lleonart (palma) a Rosa Dot (Maó) 7-05-1813
- 42 12-12-1815
- 43 Escriu David Kertzer: In the Protestant countries, both fathers and mother were held responsible for supporting their illegitimate children, though illegitimate children did not enjoy the same benefits from their fathers as did legitimate offspring. In the Catholic countries, by contrast, not only were fathers typically protected from any attempt at public identification at all. This contrast reflects underlying ideological differences between Catholicism and Protestantism. Protestantism, its emphasis on individual responsibility, supported the notion that people must pay the price for their behavior and live with its consequences. Catholicism, on the other hand, emphasized the view that sin could be forgiven, and that the Church itself should facilitate such redemption. In this light, the taking in of abandoned babies was regarded as the inevitable, if unfortunate, task of society, one aimed at saving the honor of unwed mothers and the souls of their babies. **Kertzer, D.** Sacrificed for honor... p.17. Veure també: **Shorter, E.** La ilegitimitat, la revolució sexual... p.277
- 44 **Bardet, J.P.** La société et l'abandon esp. pp.8 i 25. Un petit estudi de 1858 (Biblioteca Moragas), de **Méndez Alvaro, F.** Breves consideraciones sobre la mortalidad... p.8-9, Segons l'autor, entre la infància a França la mortaldat és, fins als quatre anys, d'una tercera part. Fa referència a una estadística de l'Hôtel-Dieu de Paris, on de 5.989 nens, únicament 848 arribaren als cinc anys, i que als hospicis d'un principat d'Alemanya, entre els nens recollits en 20 anys, només un va arribar a l'edat adulta: "No hay, pues, forma de negar la mortandad horrible que arrebatava casi por completo a los expositos; pero tampoco puede negarse que el buen o mal régimen de los establecimientos piadosos, sus condiciones de salubridad, la mayor o menor acumulación de párvulos, la manera de proporcionarles la lactancia, etc... influyen poderosamente en su salud y conservación, circunstancias que acreditan la benéfica influencia de la higie-
- ne".
- 45 Rosa Dot (Maó) a Josep Moragas, 24-3-1814
- 46 Josep Moragas Lleonart (Palma) a Rosa Dot (Maó) 10-4-1813
- 47 Rosa Dot a Juan Dot, sense data.
- 48 Rosa Dot (Maó) a Jaume Dot (Madrid) 13-12-1813
- 49 Josep Moragas (Palma) a Rosa Dot (Maó) 23-3-1813
- 50 Fidel Moragas Lleonart (Tarragona) a Josep Moragas Lleonart (Maó) 17-18-1810
- 51 Jaume Dot (Madrid) a Rosa Dot (Valls) 25-1-1814
- 52 Rosa Dot (Maó) a Jaume Dot (Guadalajara) sense data.
- 53 Rosa Dot (Maó) a J. Dot (Madrid) 13-12-1813
- 54 Rosa Dot (Valls) a Josep Moragas (Barcelona) 14-3-1798
- 55 Rosa Dot (Valls) a Josep Moragas (Barcelona) 15-3-1798
- 56 Rosa Dot (Tarragona) a Francisco Badia (Valls) 2-8-1808
- 57 Rosa Dot (Maó) a Josep Moragas (Tarragona) 25-12-1808
- 58 Idem. 26-12-1808. A una altra carta, de la mateixa data, Fidel Moragas es refereix a les circumstàncies de l'arribada a Maó: *El jueves a media noche nos hizimos a la vela, pero con el temporal que hazia, pueda figurarse los sobresaltos y temores con que estabamos, pensabamos que nuestros dias eran ja finitos, mas la misericordia de Dios fue grande en salvarnos. Aconsolle a Sra. y a todos animandolos y resignandolos a los designios inpecables del Sor. Llegamos por fin a las inmediaciones de esta Isla al viernes por la tarde, pero como los Ingleses con quien ibamos nunca havian estado en esta, dudavan si hera Mallorca o Maon, por ultimo rodeando la Isla encontraron el embarcadero y fondamos el sabado por la tarde y el dia de Navidad a la una y media desembarcamos y fuimos conducidos a casa de Don. Josep Mota. Pero la morada sera y es a la casa de V.M. La Sra. Rosa está desconsolada y afligida por haverse quedado V.M. mas yo la he dicho que era muy conveniente que V.M. se quedase.*
- El tal Sr. Ladico de qui parla Rosa Dot no és altre que un representant de la família del mateix nom, d'origen grec, de gran prestigi a l'illa de Menorca i comerciant d'importantíssima fortuna, que havia estat soci dels

- Moragas a l'illa. Curiosament en la memòria col·lectiva de Maó s'ha conservat una frase que indica la riquesa i les formes fines dels Làdico, ja que quan hom vol indicar que algú és molt elegant i primmirat es diu: "semblés de cal Làdico". (Informació facilitada pel Sr. Federico Hilario Giner).
Cftar. **Limón Pons, M.A.** Los Làdico de Mahón. Menorca. 1992.
- 59 Idem. 26-3-1809
60 Idem. 14-3-1798
61 Cftar. **Stone, L.** Familia, sexo y matrimonio... p.206
62 Rosa Dot (Maó) a Josep Moragas (Tarragona) 26-3-1809
63 Cartas... p.43-44
64 Historia familiar de unos ilustres ingleses: II p.284-285
65 Cit. per J. Herrero. Ob.cit.p.226
66 **Godineau, D.** La mujer. p.408
67 Joan Moragas Leonart (Madrid) a Josep Moragas Leonart (Valls). 7-07-1797
68 Maria S. Arnet a Joan Moragas. 1-4-1791
69 **Sales, N.** Una vila catalana... p.18-19
70 Cftar.: **Wray Mcdonogh, Gary.** Las buenas familias... p.140
71 Rosa Dot a Josep Moragas. 14-3-1798
72 Idem. 11-3-1798
73 **Amat, Rafael d'.** Calaix de sastre. III. p.211
74 Amelia o los desgraciados efectos... p.5
75 Cftar **Nicolasa Núñez Pastor.** Cartas a mi querida hixa... 25-4-1815
76 Rosa Dot (Maó) a Josep Moragas Lleonart. 23-04-1813
77 Nicolasa Núñez (Figueres) a Fidel Moragas Dot 13-12-1841
78 Nicolasa Núñez (Figueres) a Teresa Tavern (barcelona) 8-5-1845. Per aquesta carta podem confirmar que Joan de Balle va morir l'abril de 1845, data que fins ara sembla que era desconeguda.
79 Josep Moragas Tavern (Barcelona) 12-5-1842
80 Olisbona [sic] (València) a Narcís Moragas Dot (Valls) 8-4-1844
81 Juan Jans (Tivissa) a Narcís Moragas Dot (Valls) 24-1-1844
82 Josep Moragas Tavern (Barcelona) a Fidel Moragas Tavern (Valls) 19-3-1845
83 Rafael Moragas Tavern (La Habana) a Fidel Moragas Dot (Valls) 3-04-1850
84 **Stone, L.** El pasado y el presente p.248. Vegeu també: **Anderson, M.** Aproximaciones... p.65-66
- 85 **Fuchs, E.** Historia ilustrada de la moral sexual III. p.44
86 **Ariès, Ph.** El niño y la vida familiar... p.489
87 Cftar. Segalen, M. Antropologia... p.48
88 Rosa Dot a Josep Moragas 17-4-1808
89 Rosa Dot (Valls) a Marianna Faig (Barcelona) 13-06-1833
90 Juan Moragas (Madrid) a Fidel Moragas Fortuny 26-10-1793
91 Rosa Dot (Maó) a Josep Moragas (Palma) 26-2-1813
92 Rosa Dot (Maó) a Jayme Dot (Vic). 15-2-1813
93 Rosa Dot (Maó) a Josep Moragas (Palma) 10-4-1813
94 Antonio Amigó Moragas (Vilanova) a Fidel Moragas Dot (Valls) 13-12-1841
95 Fidel Gatell Moragas (Añasco, Puerto Rico) a Teresa Tavern (Valls) 22-11-1850.
96 Rafael Moragas Tavern (Barcelona) a Fidel Moragas Dot (Valls) 8-01-1841
97 E. Figueras Moragas a Josep Moragas Tavern (Valls) 2-10-1851
98 **Segalen, M.** Antropologia... p.155
99 Nicolasa Núñez Antes que mis hixas... 24-8-1816
100 Jeroni de Tavern. Consejos... 15-12-1820. Sonnet resumeix aquest nou cicle educatiu: "Vers sept ans. l'enfant acquiert théoriquement le sens du bien et du mal, atteignant ainsi l'âge de raison. Le garçon s'éloigne de la sphère maternelle, ou au moins féminine, pour accéder à une socialisation plus large, dans sa famille comme au dehors. L'instruction commence alors: catéchisme, lecture, écriture, calcul. À l'occasion de ces premiers apprentissages, l'enfant sort de la maison familiale. Les pères décident du moment et des conditions de ces initiations. Certains dispensent eux-mêmes tout ou partie de l'enseignement, qui se divise en trois grands domaines: l'instruction générale, donnée aussi à l'école ou au collège, le métier, souvent transmis de père en fils, et l'ouverture sur le monde, que le père dirige volontiers". **Sonnet, M.** Les leçons paternelles p.263
101 Nicolasa Núñez Pastor (Figueres) a Fidel Moragas Dot. 13-12-1841. La mateixa autora d'aquesta carta, escriu l'any següent la seva filla (11-8-1842) i li diu: *Ninguna madre puede escderme en amor a sus hijos por cada uno daría mi vida por salvar la suya. Estos es mas para sentirlo que para expre-*

- sado.
- 102 **Vidal de Valenciano**. Barcelona... p.60
- 103 Sobre això, explica Sagarra: "En realitat jo era un Josep Maria, que venia a substituir un germanet pretèrit: aquell Josep Maria mort, existent només en el record dels meus pares; o sigui que fins el meu nom no s'inventà per a mi; ja l'havia dut un altre. Com també havia dut un altre, o uns altres. La meva gorra, la meva capa i fins el meu vestit de batejar". **Sagarra, J.M.** de. Ob.cit. p.168
- 104 Citar. **Stone, L.** Família, sexo... p.46
- 105 **Gélis, J.** La individualització del niño. Historia de la vida privada III p.311-312
- 106 Carta a Josep Moragas Leonart 16-09-1815
- 107 **Levi, G.** La herència immaterial p.11
- 108 **Moragas, Vicenç.** Associació a compres i millores... p.195-197. No crec pas casual que fou un Moragas qui es constituïa en defensor d'aquesta particularitat jurídica.
- 109 Cit. per Moragas, V. Op.cit. p.219
- 110 Vegeu també **Goody, J.** La evolució de la família... p.281 i 330. **Chacón, F.** Hacia una nueva definició de la estructura social... p.98-100. Dots a Valls, i en concret als Veciana; **Sales, N.** Una vila catalana del segle XVIII p.53; idem. Història dels Mossos d'Esquadra. p.99 i 147. També **Riquer, M. de.** Quinze generacions... p.379. **WrayMcdonagh, Gary.** Las buenas familias... p.190-192
- 111 **Cappelletto, Giovanna.** Storia de la famiglia. p.57. Vegeu també Porca miseria. Poveri e assistenza nell'età moderna. Bari, 1988
- 112 **Vernier, B.** Il valore delle donne sul mercato matrimoniale. p.212
- 113 Cit. per **Moricola, G.** Sui contratti dotali... p.467
- 114 **Hufton, O.** Mujeres, trabajo y familia p.60
- 115 Rafael Tavern (Madrid) a Josep Moragas Tavern (Valls) 10-10-1850
- 116 Sagarra, J.M. de. Ob.cit.p.114
- 117 Bertrand Rusell ha precisat l'alcanc del concepte d'endogàmia: L'amor apassionat és, però, una qüestió més difícil. Hom admira els amants apassionats mentre estan en plena revolta contra les convencions socials, però en la vida real, la relació amorosa esdevé ràpidament una convenció social i la persona amada arriba a ser odiada sobretot si l'amor és prou fort per a fer difícil la ruptura del vincle. [...]
- Però aquest tipus de sentiment, l'amor apassionat i àdhuc la simple relació amistosa només són possibles quan els altres poden ser considerats com una projecció del propi jo. Això és factible si aquests altres són parents i sobretot si ens són molt pròxims. D'aquí la importància atribuïda a la raça, importància que duu fins i tot (com en el cas de Ptolemeus) a practicar l'endogàmia. **Rusell, B.** Història social de la filosofia. III. p.227
- 118 **Nicolasa Núñez Pastor.** Consejos a mi querida hixa... 25-4-1815
- 119 **Falubert, G.** L'educació sentimental p.134
- 120 **Martin-Fugier, Anne.** La vie élégante... pp.92-93
- 121 **Agulhon, Maurice.** Le cercle dans la France. pp.83-84
- 122 Rosa Dot a Josep Moragas 6-1-1814
- 123 Rosa Dot (Valls) a Josep Moragas (Barcelona) 17-4-1808
- 124 Rafael Moragas Tavern (La Habana) a Josep Moragas Tavern. 13-06-1845
- 125 Fidel Moragas Dot (Valls) a Josep Moragas Tavern (Barcelona) 9-09-1848
- 126 Vegeu el concepte que sobre l'amistat dóna el llibre de la Biblioteca Moragas, **Picard, L.-B.** Le Gilblas de la Révolution: "Ne songeons point à sortir d'ici; j'y ai trouvé le repos, des amis, des amis qui ne me trahirent pas, que je ne serai jamais tenté de trahir: il n'y a entre nous ni vices à flatter, ni passions a satisfaire". V.p.196-197. Citar. **Elias, Norbert.** 1980. La societat di corte. Il Mulino, Bologna.
- 127 Nicolasa Núñez a Fidel Moragas Dot. 7-7-1857. Carmen Balle Tavern es casarà el 1867 amb el seu cosí Fidel Moragas Tavern. (Els subratllats són meus). Colasina era vídua de Joan de Balle. Un episodi semblant a Oller, N. La papallona. pp.97-102

V

Segons Eric Hobsbawm, fou el somniejar de les dones el que va permetre la introducció del romanticisme dins les famílies burgeses. És possible que aquesta afirmació no sigui del tot exacta, almenys pel que fa als Moragas, els homes dels quals llegien a bastament i imitaven en moda, gustos, viatges, etc... els corrents romàntics. Però sí que és cert que les dones tingueren un paper cabdal en la formació intel·lectual i en la consolidació de models liberals al si de la seva família. En aquest paper, hi contribuí decisivament el fet que, com ja hem posat de manifest, les dones Moragas sabien totes llegir i escriure, i encara algunes ho feien amb molta més soltesa i sensibilitat que els seus marits, germans o pares. Educació que contrastava amb la que rebien la major part de les seves contemporànies. El que s'esperava d'una dona, en la transició de l'antic al nou règim, ho resumeix el pare de Rosa Dot, tot renyant la filla: *Lo que extraño yo muchísimo que aun te duren tus manías con tan poco fundamento que tu sigas incomodandote y incomodando a todo el genero humano por nada mas que simplezas. No se como no te conoces este horror, y que des motivo para que conociendote generalmente por muger de juicio y talento quieras desacreditarte y que te conozcan por no saver separarte de lo que es comun en las demas mugeres de ser rencorosas, caprichosas y obstinadas en querer que su dictamen sea el dominante, y no querer bajarse de nada, por que los demas no lo hacen primero*¹. El comerciant Dot era partidari del concepte que de la dona té la Il·lustració, com a centre, certament, de la seva atenció filosòfica i mèdica. Una dona sotmesa al seus òrgans genitals, d'on provenen la seva inferioritat i la seva incapacitat per a portar una vida social activa. Un úter dominador que la farà sensible fins a l'extrem, i jurídicament inexistent si no és a través de l'ho-

me ². L'oposició interior-exterior es transforma en imperfecte-perfecte, i consolida i justifica la repartició dels rols socials: l'activitat de la mestressa de casa-treball a l'exterior ³. De manera que si no es vol caure en la subversió, no es pot confondre l'activitat pública, patrimoni de l'home, amb la funció privada, responsabilitat de la dona. Una limitació respecte a la dona, que significa emperò el reconeixement de l'especificitat femenina, i per tant la necessitat d'una certa educació, circumscrita, això sí, a les seves funcions. Una escassa escolarització que es reduïa al catecisme, a les labors, als bons costums, i -com diu un reglament d'escoles gratuïtes de 1783, citat per Soldevila-, *Si alguna de las muchachas quisiera aprender a leer, tendrá igualmente la maestra obligación de enseñarlas* ⁴, i afegeix l'historiador: *De escribir, ni se habla*. Però el més simptomàtic és l'aversion i l'esgarrifament que produïa que una dona gosés llegir. La mateixa reina Maria Luisa, esposa de Carles IV, buscava arreu els llibres que llegia la seva nora, i es vanagloriava que ella, com que era espanyola, *no peco por allí* ⁵. Això no obstant moltes nenes de la burgesia, com les Moragas i les Dot, anaven a casa la mestra, on fins i tot menjaven, o bé tenien una tutora privada a casa. Ens ho confirma aquesta carta de Joan Dot a la seva filla Rosa: *Haora dias hace que con motivo de la desgana no hace nada, y de casa de la maestra que la teniamos salió dias hace porque dijo al abuelo que no la daban bien de comer. Por muchas cosas deseamos tener en casa una muger propia, y a la niña le conviene mucho [...]* ⁶

La forta influència francesa que es produïx les primeres dècades del segle XIX, provocà certament un canvi en les relacions entre ambdós sexes i un augment de la llibertat de la dona. Citem de nou Ferran Soldevila:

Ha contribuido a ello, indudablemente, en las primeras décadas del siglo, la fuerte penetración francesa, que no solo ha ejercido su influencia en las altas esferas del pensamiento, de la literatura, del arte, de la política, y ha cambiado externamente modas y maneras, sino que ha influido tambien en la mentalidad de las gentes. Si en el lenguaje han penetrado no pocos galicismos, si se ha considerado de buen gusto y de refinamiento esmaltarlo con palabras y expresiones ultrapirenaicas, si el traje a la francesa ha suplantado en parte, sólo en parte, y aún en las clases

acomodadas, el traje a la española, si petimetres y petimetras se adaptan tanto como saben y pueden a la vida parisiense, si en la comida a la española han abierto brecha algunos platos franceses, algo tambien en la libertad de trato entre hombre y mujer, tan propio de la sociedad francesa, ha penetrado en las costumbres ⁷.

Això no obstant, per a la immensa majoria de dones, àdhuc les de la classe burgesa, l'educació seguia essent, almenys fins a la quarta dècada del segle, un element molt secundari i que es reduïa -com diu Vidal de Valenciano- *a fer mitja, cusir, puntes y brodar al tambor -s'enten, si eren de families distingides,- encomanarse a Deu, la doctrina cristiana y una mica de llegir y escriure, comptes ab la regla de tres y la proba del 3, y pare V. de contar* ⁸.

En els Consejos a mi querida hija Teresina, Jeroni de Tavern, recomana que l'educació infantil ha d'ésser a càrrec de la mare, per passar després a ser exercida pel pare. Per tant, aquesta funció requeria una cultura alfabètica de la mare, que els Moragas s'ocupen a bastament de donar. I serà justament aquesta superior cultura de les dones Moragas ⁹ la que desenvoluparà un major grau de companyonia, -certament limitat- entre els esposos Moragas. Major sentit de l'amistat dins el matrimoni, que havia de jugar un paper clau en la selecció de la parella ¹⁰ i una major participació en la presa de decisions dins la família. Com també una major participació en els problemes del marit, en especial a partir de 1820 i 1830. Una altra cosa és saber si aquesta millor educació va potenciar unes relacions sexuals més lliures dins el matrimoni ¹¹.

De tota manera cal no confondre una major educació de la dona, amb una educació igualitària per a la dona. Observeu, si no, aquesta contundència amb què es referiex el Vescomte J.A. de Segur, a l'educació femenina:

Je crois avoir prouvé par quelques faits, par des rapprochemens assez frappans, que, sous tous les rapports, les femmes ne nous sont pas inférieures. C'est surtout en France que, sans le vice de leur éducation, on aurait vu plusieurs d'elles jouer un rôle brillant. Les frivolités exclusives auxquelles on les vouait, peut-être plus autrefois qu'a présent, devaient nécessairement éteindre

une partie de leurs moyens.

[...]

Former l'esprit et le cœur d'une femme, voilà, je crois, quel doit être le but presque unique de cette éducation. Le cœur des femmes répond de leur caractère, et leur esprit de leur conduite.

L'éducation des hommes embrasse bien plus d'objecte. Mais lorsqu'une femme est douce, sensible, honnête, et que son esprit a reçu le degré d'agrément nécessaire pour rendre aimable le tête-à-tête avec elle, que peut-on désirer de plus ¹²?

266 Si això pot escandalitzar el lector o la lectora actual, cal considerar que el Vescomte ho deia amb la voluntat de contribuir a una millor educació de la dona, com posa ja de manifest en les primeres pàgines dels seus cinc volums, on critica subtilment la convenció social sobre les dones:

Les femmes sont, si j'ose le dire, une seconde âme de notre être, qui, sous une autre enveloppe, correspond intimement à toutes nos pensées, qu'elles éveillent; à tous nos désirs. qu'elles font naître et partagent; à nos faiblesses, qu'elles peuvent plaindre, sans en être atteintes. L'homme est-il malheureux, il demande à son âme une force dont il a besoin pour résister aux souffrances physiques [...]

La force étant de notre côté, les femmes sont nées esclaves ou soumises. Dépendent de nos passions, de nos caprices; attendant les lois que leur dicteront la forme de gouvernements, la religion, la morale, les préjugés [...] ¹³

Altres autors també llegits pels Moragas -ells i elles-, eren més radicals en la defensa de l'educació de les dones. Des de Saint-Pierre, que assegurava escriure per a les dones i per això fa les seves edicions en petit format per tal que *des dames qui désirent mettre mes ouvrage dans leur poche* ¹⁴, fins a Robert, Le Jeune que deia:

Nous voyons donc par beaucoup d'exemples, que les femmes sont susceptibles de faire beaucoup de progrès dans les sciences lorsqu'elles s'y appliquent. En leur donnant une éducation appropriée à leur sexe et aux fonctions qu'elles doivent remplir dans l'état social, on peut espérer d'agrandir leur intelligence, de régulariser leur sensibilité, et de guérir leur physique de bien

des maux imaginaires, en préoccupant d'idées utiles leur moral. Apprenez à penser aux femmes. si vous voulez qu'elles ne cherchent plus un objet de distraction dans leurs vapeurs, et un désœuvrement dans leurs vices; d'ailleurs, ce sera là un moyen sûr de hâter les progrès de la perfectibilité humaine, en introduisant un germe pensant dans notre organisation première [...]¹⁵

Hi havia una preocupació força generalitzada en els ambients de notables com els Moragas, que defensaven aquesta formació femenina per tal de fer-se més digna del marit, i com deia la protagonista de Pamela Andrews, demanar a aquest *la explicación que me hagais de aquellos pasages que yo no entienda, me servirá a un mismo tiempo de ocupación deliciosa y de instrucción útil* ¹⁶. La mateixa Pamela confirmava que li era més necessària la lectura que no pas l'escriptura, i que aquesta únicament li seria útil per a escriure al marit en cas d'absència. D'alguna forma, coincideix amb l'autor de *L'art de juger du caractère des hommes sur leur écriture*:

Il est vrai qu'on exerce moins les femmes, qu'on n'exige point d'elles la même perfection; mais quelle que soit la différence qui puisse en résulter, elle ne caractérise pas les deux genres d'écriture [...]

Les femmes pourraient écrire autrement, mais elles n'y sont pas naturellement portées. Douées de moins de force, elle la déploient moins; leurs mains légères apuient peu sur le papier; accoutumées a s'observer, réservées dans tous leurs mouvements, leur plume ne s'égare pas comme celle des hommes. A cette retenue se joint une délicatesse dans les formes des lettres, et une grâce dans les traits qui est parfaitement en accord avec leur goût ¹⁷.

Lluny, doncs, d'esser un autèntic compromís d'igualtat. Tot i que no faltava qui en feia mofa, com l'autor del *Libro del Agrado*, que proposava que els vanos portessin imprès un llibre per veure si així les dames s'instruïen al temps que coquetejaven o es refrescaven ¹⁸.

Altres llibres que es consideraven punts de referència per a la formació femenina en aquests anys, també els trobem a casa Moragas. Es tracta sobretot de Fénelon i de Fleury. Claude Fleury havia ja publicat

els seus llibre al final del segle XVII, però a l'acabament del segle següent i començament del XIX eren encara punt de referència obligat. Fleury defensava que les dones havien d'ésser més instruïdes en religió (lluny de la desviació supersticiosa), en lectura, escriptura, aritmètica pràctica, farmacopea, ciències del govern de la casa i nocions de jurisprudència. Més que això, era considerat pura vanitat. Per Fênelon, l'altre autor omnipresent a les prestatgeries dels Moragas, el més important en la formació de la dona era que es compaginés amb el futur estat de la nena: bona esposa o bona religiosa ¹⁹. A tot això, encara hi calia afegir l'ensenyament de la dansa com a única ocasió que les dones tenien per a expressar-se, en igualtat de condicions que els homes, amb el llenguatge corporal ²⁰.

En aquest ambient, les dones de Casa Moragas creixien amb una idea menys discriminadora. Així, podem observar una progressió positiva, des de l'àvia dels Moragas Dot, Narcisa Prat, esposa del ric comerciant Jaume Dot, que era gairebé analfabeta; la seva filla Rosa, que posseeix una excel·lent expressivitat en les seves cartes, fins a les filles d'aquesta i les filles de Jeroni Tavern, així com la seva mare, prou citada aquí, Nicolasa Núñez Pastor.

Efectivament, Narcisa Prat es dol que no sabés escriure i que en canvi les filles sí *-pues saveis hacerlo y yo no que si supiera mas amenudo bos escribiria* ²¹-, però únicament admet la instrucció de les nêtes perquè *se aplique a la costura para que con el tiempo sea una muger de desempeño* ²².

De la seva filla Rosa Dot, ja n'hem pogut veure l'expressió i la capacitat per discernir, manifestant una independència de criteri, que no devia ser massa comuna. Capacitat que la fa indignar davant l'acusació dels enemics d'ésser una dona de *pochs principis y falta de aduació, o que mon marit me fa ignoranta de tot* ²³. Per això no és gens estrany que es preocupés tant de l'educació de les filles: *rebras expresions de part mia de las noyas las que estudian com dius y fan la seva obligació y estan molt aplicadas en tot que me serveix de molta complacencia* ²⁴. Justament aquesta educació que ella tant considerava era la que li feia llançar un crit d'indignació continguda, pel paper secundari i el despreci a què es veu sotmesa la dona: *Dona gracias a Deu per tenir nomes que una filla, a qui jo estimo molt, pues que las fillas de casa*

a par son criadas per estima y ser despreciadas, y no entench perque Deu ho vol, faci sia per la nostra salvació ²⁵. Rosa Dot és una representant clara d'aquestes dones del final del segle XVIII i principi del XIX, educades i amb gran capacitat per a escriure. Escriu, com hem vist, de forma abundant, cartes, dossiers... Les dones escriuen sobre el més íntim de la família, justament allò que ha d'ésser amagat als ulls dels forasters. Per això, tot i ser les dones qui més escrivien, són justament les cartes de les femines les que trobem més escassament ²⁶. Així, doncs, són encara més colpidors testimonis com el d'aquesta carta de queixa:

269

Estimat pare Vm. sap que ja may li he donat queixas de mon marit, ni de ningu dels Moragas quant he pasat la juventut mes cruel per molts anys, y ja may he pensat en donarne part a Vm., esperant que de un temps un altre en ve, y que algun dia se milloraria la mia sort y sobre tot, jo que no volia donar un disgust a Vm. y també perque si Vm. se enfedava contra mon marit a qui jo estimo tan, tal vegada Vm. hauria dexat de ferli favors y esto ...[sic] contra mi y als meus fills, que no ho mareïxan, que sels faci ningun tort, son acrehedors dela major estimació mia, de Vm., del meu Germa y del meu marit com pot pensar, y apar sels mira ab un tan de desprecio, que se li ha posat al cap que fan mes aprecio de mi, que de ell, atribuïnt a mi la culpa, ni'es veritat una cosa ni altre.

Si Vm. sabria quant voldria jo poder veurer a Vm. y respirar al seu devant aquest esperit afligit y oprimít, fa dos anys que jo no tinch alegria, quant ja may havia sabut que fos casada, sino lo primer any que vas ser en esta, apareixia que ell estava loco pera mi, y era, no puch explicarme, tot resulta de un tracte ab una Sra que me estimava molt a mi, y un malvat que teniam a casa posà tals enredos, com dita se ha fet una enemiga cruel meva, que ha lograt que mon marit me aboreix de tot son cor ²⁷.

Òbviament, no tothom pensava igual. El seu mateix cunyat, el frare Mínim Fidel Moragas Lleonart, parlava d'aquesta cuita de l'educació d'unes nebodes, ara òrfenes:

Andres nuestro cuñado havia pensado enviihar sus niñas en el Ampurdan, lo que les desaprobe, ja por lo expuestas que esta-

rian allí, y ja porque estas niñas van creciendo y no se cuidaba de darlas instrucción correspondiente por faltarlas quien las enseñasse y sobretodo por faltarlas su madre que era quien podia cuidar paraque con el tiempo pudiessen ser de algun provecho, y considerando que aqui se podran educar bien, y que muchas veces la Rosa me havia dicho desearia tenerlas a su lado, le persuadi a que las enviasse aqui no dudo procuraras a que se les enseñe los quehaceres necesarios y proporcionados a su sexo ²⁸.

270 És d'aquesta educació que es queixava la mare de Teresa Tavern; ella sabia que vivia en un país *en que las mugeres han de ser ignorantes por la mala educación que reciben, y por las preocupaciones con que se crian*²⁹. I ella mateixa reconeix que havent-se casat molt jove, es va educar essent ja casada:

La suerte me destinó desde la edad mas tierna a ser esposa de un hombre de bien, de un juicio sano y de una moral acrisolada: se empeñó y cooperó a la natural inclinación que conoció en mis deseos de instruirme; [...]

ansi fue que en los ratos que me dexaban mis ocupaciones domesticas, me dediqué a la lectura de las mejores y mas utiles obras que me indicaba mi marido;

Jeroni de Tavern, el pare de Teresa, esposa de Fidel Moragas, també es preocupa de la formació de la filla:

Te encargo que procures tener una mediana libreria bien escogida para que emplees una hora en el dia para tu instrucción. Los progresos que has hecho en el piano te combidan a que prosigas tu voz acompañada por este hermoso instrumento encantará a tu marido, divertirás a tus suegros y a los que compongan tu sociedad ³⁰.

Amb la regressió que ja hem vist, es pot albirar cap a mitjan segle, com creix la convicció que la instrucció de la dona ha d'ésser limitada a la seva condició. Coincideixen en això, des d'autors com el Pare Claret fins als suposadament liberals com P.F. Monlau.

Monlau veu així la funció de la dona dins la societat:

Efectivamente, con la anatomía y la fisiología en la mano se prueba que la mujer fue creada y sacada a luz, en primer lugar

para perpetuar la especie, y en segundo lugar para contribuir, en la esfera determinada por su naturaleza, a la vida social; que tiene cualidades y defectos que le son peculiares; que sus instintos son mas certeros, y su inteligencia menos vasta que la nuestra; que en ella domina el aparato reproductor (lo cual hace que no se posea tan completamente como el hombre, o que su vida sea menos individual); y que está sujeta a una función periodica que es capaz de modificar todo su ser moral. Y en vista de eso, ¿no adivináis claramente, en esta obra de Dios, el fin último de su existencia terrestre?- ¿Quien puede imaginar, sin echarse a reir, una asamblea legislativa obligada a suspender mensualmente sus sesiones, a causa de las indisposiciones previstas de la mayoría de individuos (porque mayoría pudieran llegar a formar las señoras, si fuesen declaradas electoras y elegibles), y precisada a conceder licencias fundadas en un estado interesante? Si no queremos huir de la exageración y no caer en el género grotesco, consideremos simplemente a la mujer ejerciendo las funciones de escribano, médico, abogado o juez... Pero no, no consideramos nada, porque ya es hora de poner fin a esta broma, digna cuando mas del tablado de los tirititeros ³¹.

Amb tot, Monlau reconeix la necessitat d'educar les dones, pobres o riques, sempre que es tractés d' *una educación que desarrollase y cultivase con esmero las facultades peculiares y propias de su sexo* ³² perquè a fi de comptes el destí de la dona *es fundar las delicias y el amor de la familia. El amor es la pasión dominante de la mujer, así como la ambición es la dominante del hombre* ³³.

El Pare Claret no es queda pas curt, quan diu:

Y la lectura de novelas, si no es de libros impios y deshonestos, los bailes, los saraos, los teatros, las tertulias y paseos, le gas-tarán el tiempo que le ha dejado liibre el tocador, en donde habrá desperdiciado tantos ratos en el arreglo de sus modas y vanidades. Ya se vé, como todos los dias ha de salir de casa para ver y ser vista, ha de estudiar como mudar su figura o en el peinado o en el vestido [...]

¿Sabes porque a la casada se la llama tal? Porque su obligación esencial debe ser estar en casa y bien ocupada. De ahí viene

aquel adagio, que la mujer retirada será la mas bien casada.[...]
[...] por esto dice el adagio la madre muy instruida cria la hija
tullida ³⁴.

272 Per Claret no era pas una excepció dins una societat, que, com deia Concepción Arenal, creia que la dona únicament podia aspirar a ser reina o estanquera ³⁵. Tanmatex, la peculiaritat jurídica catalana -amb la seva fórmula d'anomenar l'esposa com *senyora, majora, poderosa i usufructuària*- havia de donar a la dona catalana una preeminència i una força difícilment comparable amb la resta de drets peninsulars ³⁶. Això explicaria el paper, certament secundari, però present, de Rosa Dot en els negocis i propietats familiars, especialment en temps de guerra i conflicte, com el 1814, però conscient també que ella no és pas lliure com el marit -*y tu fes lo que vullas que hest molt llibre jo si que no ho so* ³⁷;- o el de la seva cunyada, Maria Sabina Arnet, que essent el seu marit presoner a França s'ocupa del negoci familiar ³⁸. tot i que es dol que de *las donas totom sen burla* ³⁹.

Som als mateixos anys que aquestes dones llegeixen Bernardin de Saint-Pierre i les seves proclames a favor d'elles:

Le pouvoir des femmes venait de leur oppression. Le peuple, aussi opprimé qu'elles, leur donna sa confiance, comme elles l'avaient donnés au peuple. C'étaient deux malheureux qui s'étaient rapprochés, et qui avaient mis leur misère en commun. Elles jugeaient d'autant mieux, qu'elles n'avaient rien a gagner ni a perdre. C'est aux femmes qu'il faut attribuer l'esprit de galanterie, l'insouciance, la gaîté, et surtout le goût pour la raillerie, qui ont, de tout temps, caractérisé notre nation ⁴⁰.

O aquest altre:

[...] il n'y a peut-être point de pays en Europe où elles aient plus de pouvoir. Je crois que c'est le seul royaume de l'Europe où elles ne peuvent jamais régner. Dans mon pays, un père peut marier ses filles sans leur donner d'autres dot qu'un chapeau de roses: a sa mort, elles n'ont toutes ensemble qu'une portion de cadet. Ce droit injuste est commun au paysan comme au gentilhomme. Dans le reste du royaume, si elles sont plus riches, elles ne sont pas plus heureuses. Elles sont vendues plutôt que donées en mariage ⁴¹.

O el ja citat i moderat text del Vescomte de Segur, que assegurava que *les deux sexes sont égaux, bien qu'ils diffèrent*, i que la dominació de l'home sobre la dona *és une usurpation perpétuée* ⁴².

Però totes aquestes idees igualitaristes, bé que molt moderades, tenen lloc al principi de segle, a cavall encara de la influència de la revolució. És en aquest moment que les dones Moragas participen en la gestió del negoci, preferint, com molt plàsticament ha expressat M. Perrot, una inversió industrial a un vestit de seda ⁴³. Però a partir de la meitat del segle, amb la regressió que hem esmentat, -i que Fidel Moragas Dot ens diu que *los tiempos son de economias* ⁴⁴- i també amb una situació econòmica molt més consolidada, el paper de la dona com a col.laboradora deixa d'ésser fonamental: es reclou a la llar i es converteix així únicament en una peça de l'engranatge econòmic manifestat en la política de matrimonis, que assegurava la cohesió social dels notables i burgesos catalans ⁴⁵.

Ja els revolucionaris de la Bastilla sentiren la necessitat d'establir una frontera entre l'esfera privada i la pública; en una hi havia els homes, en la privada quedaven recloses les dones. Probablement també d'aquí sorgeix la poca tradició de dones incorporades al processos liberals espanyols i catalans, tret que fos per brodar banderes de la llibertat. Això no implica pas que no participessin de la preocupació política del moment, com ho demostra aquesta carta de Rosa Dot al seu fill Fidel:

La Neus me ha escrit y me ha enviat un ympres per lo que han trechtat los Generals Espartero y Maroto. A Tarragona avuy han rebut de oficio y me diu la alegria de aquella ciutat y en particula los expatriats. Ja tu deuran escriure y en exa ja o tindreu de ofici. Hara queden los valencians aragonesos y Catalunya pero deura ana de prese. Axi sia y veuros reunits tots ⁴⁶.

Però és més probable que l'opinió general coincidís amb el criteri expressat en la literatura amorosa, com la ja citada de Pamela Andrews:

Si yo me hubiera casado en otras circunstancias, nunca lo hubiera hecho sin estar antes moralmente cierto de que la muger que elagía por esposa me prefería a todos los demas hombres: que procuraba excusar mis defectos en lugar de aumentarlos: que disimulaba todas mis impertinencias: que cuidaba atentamente de complacerme en todo: y que si alguna vez atraerme a sus ideas, no siendo conforme a las mias, lo hubiese de hacer por medio del agrado y de la condescendencia; y aunque sin que esta condescendencia tuviese el menor viso de esclavitud, y sin que pareciese efecto mas bien de su insensibilidad que de su

amor y cariño [...]

Espero que sabras disimular mis defectos que procuraras acomodarte a mi genio, que me tendras por incapaz de pagar con ingratitudes tus finezas, y me haras el favor de creer que me consideraria por el hombre mas indigno de la tierra si negase a mi Pamela alguno de aquellos privilegios que debiera esperar de mí la dama mas elevada de Inglaterra a quien hubiera elegido por muger ⁴⁷.

276

Hom pot comprovar com és d'identica aquesta declaració amb la que Josep Moragas Lleonart fa a la seva esposa Rosa Dot, i que ens dóna idea del poder de seducció d'aquests tipus de literatura sobre els lectors.

A partir, doncs, de la meitat del XIX, les dones dels nostres notables, com dèiem, ja amb la fortuna consolidada, es dedicaran bàsicament a dues activitats que podien exercir en el reducte de llurs llars: a tocar el piano, el *gran hachís* de les dones burgeses de la segona meitat del segle XIX, segons la brillant comparació d'Edmond de Goncourt; i a la naturalesa domesticada dels seus jardins i en especial al conreu de les flors⁴⁸. Les dones Moragas podien exercir aquesta funció, tant al jardí de la casa del carrer del Forn Nou, a Valls, com a l'estiu al Bosc de Valls.

Això no obstant, hi ha hagut certs canvis que faran impossible tornar enrere. El primer és el triomf irreversible de la intimitat, en què es refugia la dona, (*j'ai une chambre et un cabinet dont je dispose, et je t'ecris a un secretaire très joli, dont on m'a remis la clef, et ou je peux renfermer tout ce que je veux*, dirà la protagonista de Choderlos ⁴⁹) i el segon és la victòria sobre l'analfabetisme femení dins d'aquesta família, que els permetrà la lectura i l'evasió.

Tanmateix, resulta difícil avaluar l'abast d'aquests avenços, d'aquests retrocessos, d'uns triomfs que semblen fugissers, i és que, com ha dit M. Segalen, en qüestió de canvis familiars res no resulta simple ⁵⁰.

La família Moragas havia estat vinculada, des dels seus orígens menestrals, al negoci de la moda. Efectivament, passamaners i perxers eren oficis lligats als canvis en l'estètica del vestit, al luxe i a la moda; tanmateix des d'aquells orígens, els nostres notables havien tingut una especial cura a recomanar als seus fills i filles austeritat i poca moda. I és que certament la moda s'associava, amb raó, al luxe i també a la decència-indecència i a un cert erotisme. També en aquest punt els Moragas es trobaven atrapats en les seves pròpies contradiccions. Eren rics, però havien de fer veure que no ho eren; eren liberals i sexualment oberts, però quedaven limitats per l'entorn sòciopolític; vivien de la moda, però aconsellaven no seguir-la.

D'una banda seguien amb atenció el que recomanava Horace Raison, en el seu *Code de la toilette: La mode est la reine du monde! Qui dispense a son gré les réputations, la fortune, l'esprit, les honneurs, l'honneur même? la mode*⁵¹, i de l'altra exhortaven a no seguir els dictàmens de la moda, perquè a fi de comptes atemptava a la butxaca i l'enteniment. De nou hem de recórrer a Nicolasa Núñez Pastor:

Huiras de las modistas como del fuego por grandes que sean tus haberes; tu sabes lo bastante para imitar los trajes que la buena y discreta sociedad adoptara, no seras jamas esclava de la moda y despreciaras todo lo que no prescribiera la decencia, si alguno imprudente quisiera destruir tu modo de pensar en esta parte, lo miraras como tu enemigo.

[...] le haras conocer desde los primeros dias de tu enlace que gustas de vivir en tu casa con el trato de pocas gentes. En efecto hixa mia es el unico medio de berse al abrigo de infinitos disgustos !quantos males no arrastran las numerosas terulias: el

mayor numero de los concurrentes son personas de nuestro sexo: la envidia preside en estas reuniones; la murmuracion, la ociosidad, la ignorancia son sus fieles compañeros y amenudo se traman en ellas el suborno y la perdicion de una muger incauta ⁵².

278

“Doña” Nicolasa estava certament influenciada pels texts ja citats, de Fénelon, i en concret *Les aventures de Télémac*, que es manifestava enemic del luxe. Però mentre la idea de Fénelon era un intent per defensar l'empobrida i antiga noblesa i la desigualtat dels rangs ⁵³, la de “Doña” Nicolasa era en defensa d'un ideal d'austeritat burgès. Una austeritat fruit de la relativa modèstia dels beneficis de la seva classe, si la comparem amb els seus homònims europeus. De fet, per posar un exemple, entre els Sagarra o els Vila d'Abadal, propietaris rurals i pertanyents a la noblesa antiga, i els Moragas, comerciants i industrials, després ennoblits i propietaris rurals, no hi ha massa diferència al final: cap d'ells no entrarà en la modernitat, i acabaran com a intel.lectuals poc rics i vivint de les glòries i els diners del passat.

Però malgrat les proclames, el luxe existia, bé que feia menys acte de presència en el vestit i l'aparença que no pas en el confort de l'habitatge. Els Moragas, com una bona part de les elits europees, apliquen el luxe en la comoditat i en la distribució dels espais interiors, en la constitució de múltiples peces específiques ⁵⁴. Justament aquesta distinció i l'existència d'una despesa exterior improductiva i una d'interior que repercutia en un treball creador, potenciaran l'aparició, entre aquests notables, d'artistes i intel.lectuals. Les referències al *mal gastar* són una constant en la correspondència analitzada: *Veo que la señora puvilla sigue gastando como siempre, yo no se como suhijo no ve de ponerun remedio, pues ella gastaria la acienda del Duque de Medinaceli; ya puedes pensar quan sensible me es por la pobre Rosita persona que tanto quiero y lo siento por ti y Teresina* ⁵⁵.

Però l'èxit i els corrents de la moda eren imparables. I els notables, els primers d'haver de seguir-la. Influenciats com estaven pels corrents francesos, en la literatura, en la pintura, en la decoració, també en la moda vestien a la francesa. Com ho feia el quart comandant Veciana, que passejava -amb gran escàndol d'homes com el Baró de Maldà- vestit a la republicana: pantalons llargs, botes i cabells curts ⁵⁶. O com

denunciava Fra Raymundo Pujadas:

Lo diré mas claro: ¿Cómo pretendéis alcanzar de Dios por la intercesion de Francisco la gracia de ver humillada, vencida y aniquilada una Nación, que vosotros llamais tirana, fiera, sacrílega; quando poneis todo vuestro conato y afán en imitar sus modas, sus trages, y no sé si tambien sus costumbres? Vemos en estos tiempos a un sin numero de Españoles afrancesados no solo en el vestir, sino tambien en el modo de pensar y obrar. ¿Quántos hay en esa Barcelona, que sino saquean los Templos, ni roban sus preseas, como los males Franceses; a lo menos declaman contra los bienes y riquezas de las Iglesias? ¿Quántos hay que sino hacen perecer en la Guillotina como ellos, a los Ministros del Santuario y a las Vírgenes del Señor; a lo menos los critican, los infaman, los murmuran?

279

I encara afegeix en una nota:

De esto se quexaba uno de los mas famosos y zelosos Predicadores de nuestra España; "Que lastima (decia en un Sermón de Rogativas predicado este año en la Catedral de Málaga) que lastima, que en unos tiempos en que el solo nombre de Francés es tan odioso a todo buen Español, haya algunos inconsiderados Españoles, que en sus vestidos y trages usurpen el ridículo nombre de Pantalón, de Pendientes y Collares a la Guillotina, de Evanicos de la Libertad &c. Del modo de vestir, exclamaba, se sigue el modo de pensar y obrar; y de aqui el Libertinage o libertad de conciencia ⁵⁷".

Exactament igual com anava vestit Josep Moragas Leonart , en el dibuix que la seva dona no deixava ni a sol ni a serena. La diferència era que mentre Veciana era un reaccionari quasi analfabet, Moragas era un liberal culte.

No cal dir que les dones seguien encara més la moda (o potser no tant com els homes, pel que veiem!), però quedaven limitades per unes convencions socials que, davant l'absència sovintejada del marit, trobaven poc racomanable fer ostentació de moda, sobretot per allò que Fuchs ha anomenat la moda de la dona *despullada, pero vestida*, de le moda imperi. La bona esposa Rosa Dot, ho expressa així el 1807: [...] *esta be fassis lo gorro al teu gust pues que lo que tinch no te agrada pues que*

jo no vull agrada aningu sino a tu tan ab lo vesti com ab lo demes lo que sento la tua hausencia tan llarga que estas sempre me son sensibles y no y ha altre [...] que tenir paciència ⁵⁸.

Pero cal insistir en la importància de les noves tendències imposades per la revolució de 1789, algunes de les quals, decisivament implantades, com els pantalons: *Le pantalon, invention sublime de quelque petit-maître etique, a été adopté d'abord par toutes les jambes a succès. Plus tard la mode est devenue générale, et personne ne s'en peut plaindre, car si ce vêtement n'est pas d'une rare élégance, il est du moins d'une grande commodité* ⁵⁹. Amb tot, Risson reconeix que per una especial ocasió els pantalons no poden substituir el coulotte que *est aujourd'hui seule admise en grande tenue de réception ou de bal* ⁶⁰.

280

En definitiva, el triomf de la moda estava assegurat, i com deia el manual de ball dels Moragas, *Escuela de rigodones*, *la moda ha sido, es y será el árbito universal de nuestras costumbres por los siglos de los siglos* ⁶¹. I tanmateix, per a tenir una idea del seguiment de la moda, el millor que podem fer és donar un cop d'ull als aixovars dels Moragas: mocadors de seda, armilles, faldilles de setí, cossets, levites, casaques curtes, xals, vestits de setí, tafetà i percal, casaques, pantalons, camises... ⁶². Un observador del moment, Antoni de Bofarull descriu la moda del seu temps entre burgesos com els Moragas:

La classe que podriam dir llavors mitjana, los botiguers de tota mena, salvo'ls més rics, no passavan de portar casaquilla, (casaca més curta, tallada a rans de las camas) y mentres alguns, ja de gust més modern, per la botiga, adoptavan l'us de gechs llarchs blanquinosos, los vells no sabian renunciar al de aquell antich distintiu de la casaqueta, cubrintse lo cap, en ivern, ab la gorreta de seda o estamenya, ab borleta a la punta (conegudas comunment ab lo nom de gorra de capellá) [...] La botiguera rica se diferenciava poch de la senyora, perque ja se sap que en cosa de anar bonich, las donas s'anticipan sempre als homens; y la que no ho era tant, si bé en tot procurava semblarse a la que ho era y a la senyora, se diferenciava sols en la mantellina, que en compte de ser guarnida de puntas, era sense guarniment, substituhint a aquest un vellut de quatre dits de ample, cusit en tota la extremitat del fondo.

[...] Una y altra lluhian en las festas bonichs mocadors de seda o de pita com llavors se comensava a dir, en lo coll, y aquesta gala, al pas que es distintiu especial de classe, es en cert modo un símbol del desarrollo industrial de la població, pus en aquell temps comensava a notarse lo increment que prenia, de cada dia més, la fabricació de sederias [...] ⁶³

La moda estil imperi, amb els seus vestits suaus i molt més lliures que la moda anterior, que deixaven al descobert part del pit i que perfilaven perfectament el cos femení, era també el símbol de tot un comportament entre ambdós sexes. Però com que la moda estava subjecta als avatars polítics i a les normes socials, el retrocés polític posterior també va significar una moda molt menys sensual. Tot i així, al pare Claret encara li semblarà massa escandalosa: *Y muchas cristianas de nuestros infelices tiempos no solo traen la cara y la cabeza descubiertas, sino lo que es mas, el cuello, los brazos, las espaldas... y si los traen cubiertos, es con unas mantillas y velos de encajes o blondas tan claras y transparentes, que por ellas se puede leer toda la naturaleza [...] ⁶⁴*

Les cinc o sis minyones i els criats, si hem de donar crèdit al que Recordava Narcís Oller, que hi havia a casa Moragas, formaven una societat paral·lela al si de la família dels senyors. D'una banda eren, òbviament, uns treballadors al servei dels senyors, i de l'altra hi havia uns estrets lligams que, al marge de les diferències culturals i econòmiques, els incorporaven a la família. O bé es quedaven per sempre més a la casa *per no compartir la pobresa de l'obrer i -com descriu Narcís Oller- es queden voluntàriament per vestir sants dins de la casa rica on han aconseguit arrelar* ⁶⁵.

Minyones i criats que restaven atrapats en una condició ambigua. D'una banda, els seus orígens són entre els pobres, però escapen a la seva condició originària i es beneficien d'una situació de protecció, mercès al contacte i a la convivència amb els amos ⁶⁶. Aquesta ambigüitat es mantindrà al marge de l'evolució, i fins i tot de les revolucions que tenen lloc a Europa des del final del segle XVIII fins a mitjan segle XIX, tant en els aspectes positius de llur situació com en l'opressió que patiran. Es tracta, d'altra banda, d'un grup nombrosíssim (que podia arribar al 20% de la població total de qualsevol ciutat o poble d'Europa ⁶⁷), al qual poca o nul·la atenció s'ha prestat, ignorant, encara avui, la vida interna d'aquest grup i les seves distintes formes, més properes a una societat de castes que a una societat de classes ⁶⁸. Desconeixem, de fet, la importància d'aquest fenomen social que representen les minyones i els criats, el seu pes dins la família i la societat, i encara més dins el món femení de les mestresses de casa. Una evidència, però, és manifesta: les minyones i els criats representen un element de prestigi social que sovint hem apreciat poc ⁶⁹. D'altra banda, s'ha posat poc èmfasi a conèixer la relació humana del criat o criada amb l'entorn

familiar, especialment la solitud que els representava sentir-se sols i mancats de vida privada i comunitària, al bell mig d'una intensa vida afectiva i familiar, de la qual no poden pas participar perquè no deixen d'ésser uns forasters ⁷⁰. Per altra part, a la família burgesa, els criats no són aquells personatges especialitzats de la vida de la noblesa, sinó personal no qualificat i que serveix gairebé per a tot, a excepció potser, de la cuinera ⁷¹.

284

La mateixa presència obsessiva dels criats i criades en les novel·les i comèdies, de la Il·lustració al Romanticisme, posa de manifest l'enorme paper central d'aquests personatges en la vida domèstica i familiar, mentre que se'ns presenten com a actors i espectadors alhora de la vida quotidiana burgesa. Però el que resultarà més important serà el seu paper com a intermediaris culturals, pel seu contacte amb el món escrit i per la seva capacitat d'absorbir modes i gustos i transmetre'ls a una altra classe social distinta de la burgesa ⁷². Però hi ha més: els criats tenen una importància cultural a la inversa, en constituir-se en educadors formals o no-formals, dels fills d'aquesta burgesia, almenys fins als 8 o 9 anys ⁷³. Acudim, un cop més, a l'experiència de Sagarra:

He de dir que la cuina, encara que ho tigués prohibit per la meva mare, fou el meu club dels quatre i dels cinc anys. I més grandet, no gaire més, en aquell paradís d'olles, cassoles i tuf d'aiguera, vaig aprendre a jugar a la brisca i al tuti; perquè jo he estat sempre, i ja de molt petit, allò que s'en diu un jugador ⁷⁴.

I això al marge d'algunes experiències d'iniciació a les pràctiques amoroses, que una criada experta podia introduir en algun jove de la casa, o no tan jove... ⁷⁵

Madama Dufresnoy, en la seva obra La juventud ilustrada o las virtudes y los vicios, deia que els criats formen part de la família i que *deben ser mirados como unas personas a quienes la desgracia o la necesidad han condenado al servicio de otro; como hombres les debemos los mismos sentimientos de benevolencia que a todos los hombres, y estamos obligados a ejercitar con ellos las mismas virtudes [...]* ⁷⁶. Consell que coincideix amb els que donava Jeroni de Tavern a la seva filla Teresa:

Procura tener unos criados honrrados, y si los logras de esta calidad conservaless; de este modo tomaran interés a todas las cosas de tu casa, amaran a tus hijos, y respetarán a sus amos.

No les riñas sin razón, no les acostumbres a los gritos, ni les reprendas con acrimonia, con la dulzura lograras corregirles de las ligeras faltas que hagan. Mira a un buen criado como un amigo desgraciado, y si este envejece en tu casa, debes mantenerle hasta la muerte ⁷⁷.

Aquesta idea no deixa d'ésser una nova contradicció d'aquests notables. D'una banda, la seva experiència mercantil i industrial els feia creure a cegues en una societat d'independència salarial i en la lluita per part d'aquesta en un mercat lliure. Mentre de l'altra, negaven aquesta independència salarial als criats i eren absolutament partidaris dels llaços personals ⁷⁸, visió pròpia de l'Antic Règim.

285

Tanmateix, l'existència d'aquests llaços personals creaven unes complexitats que, a cops, esdevenien amors apassionats, com el de l'amo de Pamela Andrews, la protagonista de la novel·la de Richardson, que confessa:

Bien sabes[diu l'antic amo, ara amant] que el orgullo de mi nacimiento me inspiró en otro tiempo medios irregulares de poseerte; pero tu virtud ha sido mas fuerte que todas las tentaciones, y no ha habido amenaza que haya podido acobardarte. Tampoco ignoras que no habiendo podido yo vencer mi pasión, he procurado corregir sus excesos, y he resuelto que ya que no has querido ser mía baxo las condiciones que te he propuesto, lo seas baxo las que tu gustes; y te juro por quien soy que en el día no te poseería de otro modo ⁷⁹.

Amors i passions que també es poden veure en els diversos comentaris que sobre casaments entre amos i criades tenen lloc a Barcelona, i que són noticiades pel Baró de Maldà.

Tanmateix, moralistes i metges-higienistes advertien del perill de la franquesa amb criats i criades, i les perverses inclinacions que s'esdevenien en la joventut, amb la convicció, no pas demostrada, que els seduïts eren els fills de l'amo i no les criades o criats. El ja citat a bastament Dr. Tissot ens en posa un exemple:

Un enfant de cette ville [Montpellier], âge de six à sept ans, instruit, je crois, par une servante, se pollua si souvent, que la fièvre lente qui survint l'enleva bientôt. Sa fureur pour cet acte était si grande, qu'on ne put l'en empêcher jusqua'aux derniers jours

de sa vie ⁸⁰.

Per no citar de nou els consells de Fleury sobre les criades boniques i joves, o els del pare Claret davant el fet del patge que llegia i entretenia d'altres formes la seva senyora...

Les minyones, molt més que els criats, establiran una relació molt estreta amb la senyora. Distants o pròximes, elles esdevindran o grans confidentes i amigues o bé enemigues perilloses, a l'interior de la llar ⁸¹. Vegem algunes d'aquestes enemigues al bell mig de la vida dels Moragas. El primer exemple és el d'una minyona enfrontada a la mestressa:

286

Fins la criada que 11 anys que la tinch que sempre havia fet aprecio de mí hara per un capritxo y porque no pot veure la meva filla y lo meu gendre y yo no estat contenta de axo. Y fins ve i escolta al llit lo que parlava ab lo meu homa y a la meva filla y despues anava ab una casa y va esplicá tot lo que pasa a casa [...]

I afegeix, clarivalent, Rosa Dot: fa axo la criada porque es la que mes sap ⁸².

O la posició del marit davant la resolució de la dona d'haver despatxat una minyona, no sense abans aprofitar per donar indicacions a l'esposa sobre els negocis de la casa:

[...] me dices despedistes la Maria porque no me gustava. Si era buena lo siento a mi no me gustava porque siendo vieja asia la joven. Era muy contestadora y tenia muchos yjos de que una madre no puede prescindir que vivan y con el salario de criada no los podia mantener. Por lo demas nada me importava; y en esto tu siempre debes aser lo que creas mejor a los intereses de la casa; esta bien ayas tomado otras, tu procura por tu salud. Ruega la cielo por mi salud y buen regreso que deseo sea quanto antes mas las cosas nunca son seguras; divertios al bosque, cuyda quel vino no se perda, procura por un guardia bueno; cuyda mucho de Narcissito y demas yjos y dispon de tu esposo que mas te quiere.

A venido la esquadra inglesa el almirante Pelless estuvo 4 dias en tierra vino avisitarme. Pidio por ti y familia os saluda. Partió luego por Genova me dijo bolbera luego ⁸³.

Quan el 1842, mor d'una caiguda de cavall la vídua Moragas, Rosa Dot, mor també una relació de quasi lligam persona-amo entre la minyona Marianna Faig i la mestressa. Un cop morta, la criada es queda a la mercè dels esdeveniments, pendent del que faran els fills, òrfena de tota seguretat laboral i fins i tot, afectiva. Marianna havia arribat a casa Moragas des del Rosselló, la Catalunya Nord. Havia adquirit una certa desimboltura en l'expressió escrita i ho feia amb correcció, tant en castellà com en català. Però ni la seva experiència, ni la seva fidelitat no li servia pas de gaire, en aquelles circumstàncies: *A muerto mi Señora Doña Rosa que tanto me queria, de resultas de una caída de caballo, por lo tanto no se como yra per lo presente estoi vien con los ijos de dicha Señora pero y me ajo mas pesada de dia en dia*⁸⁴. Al llarg dels anys s'havia establert entre mestressa i criada una sintonia que s'havia enfortit, mentre paral·lelament l'estatus social i l'economia de la família havien variat, entre aquells anys gloriosos d'abans, durant i just després de la guerra del francès, i aquells previs a la mort de Dona Rosa, quan també la vitalitat de la minyona ha descendit:

[...] si vosté se desenten de un salari tan gros com li dava no pensi di per res com me tenia ofert Vosté que nom deixaria sino una cosa mes modica. Vosté se ha de fe al carrech que a esta casa may y ha estat com a criada sino com de la familia y que sera al mateix. Vosté ja veu que als 50 anys ja no se te la forsa dels 30 ni 40, en fi Vosté sap que le he mirada sempre com una amiga y Vosté fara lo que voldra. Lo sentiment vas teni quant me dexa Vosté lo podia conexe⁸⁵.

Una *amistat*, plena de complicitat, que permet sincerar-se a la mestressa, fins i tot amb elements necessitats de tanta discreció com són

els econòmics:

Querida Marianna, estrañara que fa dias no li he escrit y al motiu es per esta refredada que ab 10 dias he fet lilit 2 vegadas [...]

Ja pots pensa quant me afliges lo veure que a esta tot ho hem de compra y que en exa estalviarieam molt y veure la quillita tan [...] y tans gastos. Teresina esta molt flaca; lo Fidelet tan gras sial vey a nol conaxaria parla mes que un lloro. Los Noys se aplican molt y tan dosils y lo mateix las noyas. La Pepa es la cuynera, la Antonia la cambrera y res mes. Som 12 de familia ja y aya feyne pero se ha de pasa com se pot lo gasto lo menos se pot y paciencia pero no se haon se ha de arriba tanta desgracia ⁸⁶.

288

Sentiments, detalls familiars, confessions... de tot se'n fa particip a una minyona, que per altra part, no pot abandonar ni el seu estatus ni la seva posició de forastera dins la unitat familiar, encara que se l'associï a les seves alegries i penes. Encara que, de fet, es converteixi en administradora de la casa de Valls:

Querida Marianna, he rebut la seva de 16 corrent, en ella me diu que a Fidelet li ha surtit un caxall axo es la causa de la colica te y ja estara bo enterament ab la ajuda de Deu. Li fara molts besos. Gasol es al lilit fa 3 dias de un floronco que li dona molts mals ratos. Narcis Diumenge se purga y ja ayr ana a la oficinan a treballa y a las 4 vingue a dina [...]

Lo marit de la Malanete de la Selve anan a Reus lo mataran que li aseguru ne tinch un sentiment y en esta han pres pascados. Deu mos doni un Remey a tans mals ⁸⁷.

O uns mesos després li escriu:

[...] Li estimaré llagesca la present ab molta atenció per lo que jo li escrich. Fidel esta yncomodat porque lo Sor. Anton no ha vingut ynmediatament que li ha escrit vingues per tornar se a exa per lo veremá. Pera si tal fa lo home com ha de se V. y Tumas que saban fe las cosas ab armonia y que tenim tota la confianca per los nostres ynteresos, pensem que res cadara per fe. Tumas se jo te las botas ben netes y arregladas y que V. y ell faran las ensufradas [...]

Tumas podria pendre veus y si vol diro al Sor. de Sojo ho a Roca

quín preu son las a vallanas com sen han qullit tan pocas voldria poderne treure a 4 duros, y sino vejin las veus del comprados y venedos [...] ⁸⁸

Qui també fa confidències a la minyona és l'administrador de la botiga dels Moragas a Valls, Francisco Marca, que el 1833 davant de la crisi del negoci, que ha obligat Marianna a anar a fer de criada a casa el Capità General a Barcelona, li demana ajut per a trobar així mateix per a ell un lloc de criat:

Me tomo la libertad de cansar la atención de Vm. afin de que se tome la molestia de interesarse con el Sr. Capitan General o Sra. Capitana Generala, para poder conseguir el pribilegio para tener escopeta, y al mismo tiempo permiso para poder hir a cazar en tiempos bedados por la Ley. En caso se necesitase algun documento que garantiza mi honrradez y procedesres, o bien sujetos de caracter que me abonen, no dudo hallar los que sean necesarios, no dudo que mi principal Don. Fidel Moragas y Don Victor Serre, que al presente se hallan en essa de Barna, tengan inconbeniente para abonarse si es necesario.

No ignora Vm. que en esta Villa no hay ninguna dibersion ni recensiones en paseos, pues la diversion de la caza es la que mas me gusta, aunque Vm. sabe bien que no puedo hir a la caza sino en dias festivos, para no dejar la obligacion de la tienda [...] Sra. Marianna: Vm. bien conose que la tienda que administro, de por fuerza se tiene que serrar, porque no se vende nada por falta de Capitales, y es muy lejos de que mi principal Don Fidel los pueda poner, y haci es de que yo debo haser otro determinio para ocuparme. De consiguiente si Vm. viesse algun camino para poderme proporcionar a esse mismo Palacio un empleo que pudiese yo desempeñar lo aseptaria de buena gana (no siendo empleo mecanico), tal vez Vm. con el empeño de la Sra. Capitana Generala me lo podria proporcionar [...] ⁸⁹:

Una altra vegada és l'administrador Antonio Ferres, el qui la posa al corrent de les festes a Tarragona:

A la ya citada le contesté y [...] no ha merecido respuesta que no me admira con las grandes ocupaciones de las fiestas de la Jura de la Princesa, en esta las hicieron el 29, 30 del pasado y 1 del

corriente con mucho lucimiento y a pesar de haber comparecido un inmenso gentío no se experimentó la menor desgracia pues todo ha sido alegría unión y fraternidad entre otros de los festejos ha sido un carro triunfal en que mi nieta Miguela hizo el papel de Princesa de Asturias. [...] el treinta se instalaron 2 fuentes, al puerto una frente los Capuchinos y plaza en el día de la Princesa de Asturias Doña Maria Ysabel Luisa, y otra al Presidio, después a los premios que se dieron a los alumnos de Nautica y Dibujo, y por último a la extracion[sic] que se hizo de dotar 6 muchachas por el caso de casamiento y gratificación que se hizo a varias otras. Todo en presencia de Su Exc. el Sr. Gobernador, del Ex. Ayuntamiento y cuerpo Diplomatico y oficialidad que daba gusto el ver tanta magnificencia [...]

En esta a mas de un lucido Castillo de fuego que se tuvo el 29, el 30 se expuso otro al Mar con un combate naval y el 1º hubo en la rambla otro Castillo artificiales. Decir todos los 3 días hubo fuego y mas fuego, la iluminación fue magnífica y mas de lo que se podia esperar de Tarragona, pero al Puerto hay gentes para todo y saben hacer mas de lo que dicen en honor de los Soberanos y su excelsa Princesa de Asturias D. Ma. Ysabel Luisa ⁹⁰.

I aquí entrem en tot un món per explorar: el de les relacions dels subordinats entre ells. Un món en contacte amb la riquesa i el confort, i presidit per un fet insòlit entre les classes socials del moment, la capacitat d'escriure i la possibilitat d'introduir-se en el món de la cultura.

Les cartes localitzades de Marianna, a més de la correspondència mantinguda amb la mestressa, es dirigeixen en tres direccions: les rebudes dels seus germans, o enviades a ells, que encara queden a Vinçà, al Rosselló; les cartes amb altres minyones, i les intercanviades amb l'altre germà, també criat, a Madrid. Tota una xarxa subterrània d'una expressivitat insòlita.

Les del seus germans Lluís i Pau, des de Vinçà, mostren la consideració per la germana que ha aconseguit un cert estatus social i també una economia que li ha de permetre socórrer els que s'han quedat a França:

Catalunya. Valls.

A la Marianna Faig.

Restant a Casa de Don Fidel Moragas
a Valls.

[...] jo baix rebre una Cayguda maleusement lo.3 del mes de febrer darrer en lo qual un grand cop a una anca, com tu sabas que jo y son sufert de dolo altre temps en lo qual me abaren de portar en lo llit dins lo qual encare y som y sepas quan [...] si Maria Santissima no me donna pas un bon remey. Pots doncs creure quin grand afflegiment es per mi y per los que me serveixen que jo no puch no mourer del llit sens que un altre me ajudin, y si jo bini llar temps no se pas com y poran sustenir la mia familia[...] Si ab la gracia de Deu podia rebre un socors que seria molt necessari a lestat que jo me trobi, te prego no me fassis ningun reprox [...] ⁹¹

291

L'altre germà Faig, Rafael, vidu i amb una filla, forma part de la nissaga d'aquests criats. Fa de tot a casa de Pedro Gil, diputat a Madrid, on viu, a la Carrera de San Jerónimo:

En esta estoi mui vien. Soi el amo de todo lo de casa y me miran con bastante confianza. Aier me mando a cobrar 1.700 duros y si tamvien he ydo a cobrar 2.100 duros. Yo soi todo lo de casa.

Todo lo tengo bajo llabe. Es quanto te puedo desir ⁹².

Rafael està content no únicament per la seva autoritat i llibertat dins la casa, sinó perquè allí té l'oportunitat de fer que la filla Rafaela aprengui de llegir i escriure i a fer de cosidora: *As de saber que desde mañana viene el maestro enseñar de leer y escribir a la Rafaela y dice que quando sepa la primera carta que escriba a de ser para ti* ⁹³. Mercès a aquesta formació mínima, la filla es pot col·locar, ni que sigui amb aquest ritme:

la Rafaela trabaja pero gana poco. Te da muchas expresiones y desea mucho conocerte. No te escribe porque ase mala letra y tiene poco tiempo. Ba a la costura. A las ocho asta las dose [...] y por la tarde las dos asta las ocho y los domingos de de las ocho asta las dose o la una con forme se da prisa ⁹⁴.

Finalment, una evocadora carta d'una altra criada que reconeix l'autoritat i el saber fer de Marianna, en aquell moment de minyona a casa

Montoliu, els Barons de l'Albi:

Mi querida Marianna, recibí la tuya que la deseaba para saber de tu salud, y como te probaba la nueva casa. Veo que estas bien según me dices y me alegro. Nosotros buenos, pero siempre acordándonos de ti, solo tu nos faltas para estar bien, tenemos una muchacha, que guisa, plancha y ensabona bien, pero por lo demás, nos hace acordar siempre de Mariana y te digo, que en cualquier tiempo y ocasión que te determinaras abenir te recibiríamos con los brazos abiertos. Todos tres te lo aseguramos, y el señor y la señorita te dan memorias, y yo quedo siempre tuya de corazón ⁹⁵.

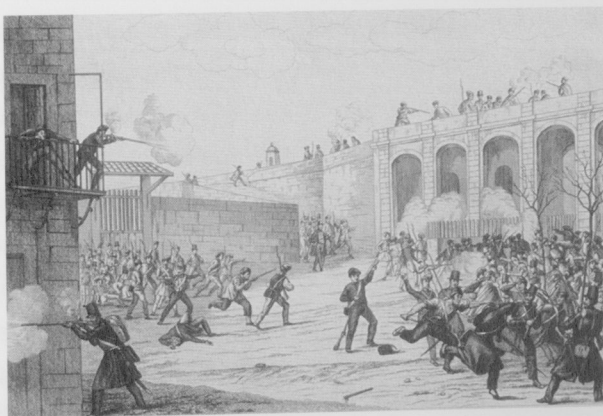
- 1 J. Dot (Madrid) a Rosa Dot (Valls) 4-02-1801
- 2 **Godineau, D.** La mujer pp.397-401
- 3 **Delon, M.** Le prétexte anatomique... p. 38
- 4 **Soldevila, F.** Historia de España III p.69 Per a l'escolarització de les dones a la fi del XVIII i principi del XIX, així com els esforços d'escriptors com Fénélon o Mme. de Maintenon, vegeu **Ariès Ph.** El niño y la vida familiar... p.491
- 5 Cit. per **Soldevila, F.** Historia de España III. p.36. Chartier diu: [...] en las sociedades antiguas, la educación de las niñas se concibió durante mucho tiempo con inclusión del aprendizaje de la lectura, pero no de la escritura, inútil y peligrosa para su sexo.[...] Por tanto, las cifras de firmas femeninas no pueden indicar, menos aún que entre los hombres, los porcentajes de "lectoras" en el Antiguo Régimen, dado que muchas, y no sólo en los medios populares, nunca aprendieron a escribir. **Chartier, R.** Las practicas de lo escrito. Historia de la Vida Privada. III. p.117
- 6 Juan Dot (Guadalajara) a Rosa Dot (Valls) 9-08-1800
- 7 **Soldevila, F.** Historia de España III p. 115. Vegeu també **Martínez Shaw, Carlos.** La cultura de la Ilustración. p.532
- 8 **Vidal de Valenciano.** Barcelona de 1820 a 1840 p.144
- 9 Això no era privatiu dels Moragas; també a Casa Veciana les dones sabien escriure i llegir millor que alguns comandants dels Mossos de l'esquadra. **Sales, N.** Història dels Mossos d'Esquadra. p.49 i 51. Vegeu també; **Lebrun, F.** i altres. Historia de la familia II. p.46
- 10 Aquesta actitud consolidarà els matrimonis amb un nivell cultural i econòmic semblant, com ja hem posat de manifest. De manera brutal ho expressa així el marí Rafael Moragas Tavern: "Sabras pues es de gente ordinaria, como estoy enamorado, mas no se lo digas a Mamá que lo creeria de veras y menos a la ...[sic], pues dejaria de amarme, si es que me ama. La niña es a la campana [sic] como dicen los Americanos, pero es pobre y tiene dos años mas que yo de modo que no hay cuidado." Rafael Moragas Tavern (Puerto Rico) a Josep Moragas Tavern (Barcelona) 6-08-1845
- 11 Cftar. **Stone, L.** Familia, sexo y matrimonio. p.187 i 190
- 12 **Segur, J.A.** Les femmes. Leur condition et leur... IV p.183-191 (Biblioteca Moragas)
- 13 **Segur, J.A.** Les femmes. Leur condition et leur... I p. XIII-XIV (Biblioteca Moragas)
- 14 **B. de Saint-Pierre.** Paul et Virgine. p.IX. (Biblioteca Moragas)
- 15 **Robert, Le jeune.** Nouvel éssai sur la... p.321 (Biblioteca Moragas)
- 16 **Richardson, Th.** Pamela Andrews o la virtud premiada. III. p.26 (Biblioteca Moragas)
- 17 L'art de juger... p.13-15 (Biblioteca Moragas)
- 18 Libro del agrado... p.19-20 (Biblioteca Moragas)
- 19 Cftar. **Sonnet, M.** La educación de una joven p.135
- 20 Cftar. **Desaive, J.P.** Las ambigüedades del discurso literario. p.306
- 21 Narcisca Prat (Madrid) a Josep Moragas. 1-4-1798
- 22 Narcisca Prat (Guadalajara) a Rosa Dot. 9-2-1792
- 23 Notes de Rosa Dot en un dossier elaborat per ella sobre l'afer i les tensions amb el seu marit. Sense data. Cap al 1814... Carta de Rosa Dot (Maó) a Juan Dot (Guadalajara) .s.d. [1812]
- 24 Rosa Dot (Maó) a Josep Moragas (Madrid) 22-11-1814
- 25 Rosa Dot (Maó) a Juan Dot (Guadalajara). Còpia de mà de la mateixa autora. s.d. [1812]
- 26 **Martin-Fugier, Anne.** La bourgeoisie p.11. Sobre la lectura entre les dones: **Godineau, D.** La mujer. pp.416-417
- 27 Rosa Dot (Maó) a J.Dot (Madrid) 23-07-1812
- 28 Fidel Moragas Lleonat (Valls) a Josep Moragas (Maó). 11-9-1810
- 29 **Nicolasa Núñez Pastor.** A mis hixas antes que pasen a leer... 24-8-1816. (Vegeu text complet a l'apèndix)
- 30 **Jeroni de Tavern.** Consejos... 15-12-1820 (Vegeu text complet a l'apèndix)
- 31 **Monlau, P.F.** Higiene del matrimonio... p.15 (Biblioteca Moragas)
- 32 **Monlau, P.F.** Higiene del matrimonio... p.17
- 33 **Monlau, P.F.** Higiene del matrimonio... p.115
- 34 **Claret, A.M.** Avisos saludables... p.23-25 (Biblioteca Moragas)
- 35 Cit. per **Valdevieso, E. i Sureda, J.** La época de las revoluciones. p.368
- 36 Moragas. V. op.cit. p.208
- 37 Rosa Dot a Josep Moragas. 29-1-1814 i 1-12-1806
- 38 Sabina Arnet a Josep Moragas 29-10-1812

- 39 Sabina Arnet a Josep Moragas. 10-9-1813
- 40 **Saint-Pierre, B. de.** Études de la nature. II p.163 (Biblioteca Moragas)
- 41 **Saint-Pierre, B. de.** Études de la nature. II p.161
- 42 **Segur, J.A.** Les femmes. Leur condition... p.XXI-XXII (Biblioteca Moragas)
- 43 **Perrot, Michelle.** Figuras y funciones. Hist. Vida Privada. IV. p.147
- 44 Fidel Moragas Dot (Barcelona) a Josep Moragas Tavern. 10-08-1840
- 45 Cítar. **Wray Mcdonagh, Gary.** Las buenas familias... p.66-67
- 46 Rosa Dot (Valls) a Fidel Moragas Dot. 9-09-1839
- 47 **Richardson, Th.** Pamela Andrews IV p.168 (Biblioteca Moragas)
- 48 En aquest respecte és significatiu el Tratado sobre flores que Nicolasa Núñez, dedica a la seva filla. Antonio Lladó remet el 1858 un bon piano cap a la casa del Forn Nou: "Participo a V. haber expedido hoy mismo con la antigua galera de Valls y conforme las instrucciones que me dió el Sr. Taber, el pianino vertical de chicaranda 300 [sic], con filetes de laton embutidos y los pies de escultura tal como habiamos convenido en nuestra escritura del mes de Enero del presente año". Antonio Lladó (Barcelona) a Josep Moragas Tavern (Valls) 4-09-1858
- 49 Ch. de Laclos. *Op.cit.* p.1 (Biblioteca Moragas)
- 50 **Segalen, M.** Antropologia historica de la familia p.175
- 51 **Raisson, H.** Code de la toilette... p.185 (Biblioteca Moragas)
- 52 **Nicolasa Núñez Pastor.** Consejos a mi querida hixa Teresina... 25-4-1815
- 53 Vegeu **Ruiz Torres, P.** L'època de la raó p.438
- 54 **Goubert, J.P.** Du luxe au confort p.52
- 55 Neus Moragas Dot (Tivisa) a Fidel Moragas Dot (Valls) 7-08-1846
- 56 **Sales, N.** Història dels Mossos d'Esquadra. p.137
- 57 **Pujadas, R.** La más poderosa arma... pp.23-24
- 58 Rosa Dot (Valls) a Josep Moragas. 9-11-1807. Vegeu **Fuchs, E.** Historia ilustrada de la moral sexual III. pp.152-153
- 59 **Raisson, H.** Code de la toilette. p.80 (Biblioteca Moragas)
- 60 **Raisson, H.** Code de la toilette. p.114
- 61 Escuela de Rigodones p.2 (Biblioteca Moragas)
- 62 Nota dels baguls arreglats a Tarragona. sense data. Primer quart segle XIX. Per als aixovars dels nobles Riquer i les seves diferències amb els Moragas: **Riquer, M. de.** Quinze generacions... p.299-300 i 323-329
- 63 **Bofarull, Antoni de.** Costums que's perden y recorts que fugen... p.23-25 (Biblioteca Moragas)
- 64 **Claret, A.M.** Avisos saludables a las casas... p.44-46 (Biblioteca Moragas)
- 65 **Oller, Narcis.** Pilar Prim p.150
- 66 **Gutton, J.P.** Domestiques et serviteurs... p.169
- 67 **Hufton, O.** Mujeres, trabajo y familia p.30
- 68 **Guiral, P. & Thuillier, G.** La vie quotidienne des domestiques... p.13
- 69 **Guiral, P. & Thuillier, G.** La vie quotidienne des domestiques... p.197
- 70 **Fraisse, G.** Le service domestique, solitude définitive. p.111
- 71 **Guiral, P. & Thuillier, G.** La vie quotidienne des domestiques... p.69
- 72 **Roche, D.** Les domestiques comme intermédiaires culturels. p.189 i 196-198
- 73 **Guiral, P. & Thuillier, G.** La vie quotidienne des domestiques... p.187
- 74 **Sagarra, J.M.** de Memòries I p.173
- 75 **Fuchs, E.** Historia ilustrada... II p.238
- 76 **Dufresnoy, M.** de. *Op.cit.* p.36-37 (Biblioteca Moragas)
- 77 **Jeroni de Tavern.** Consejos... 15-12-1820
- 78 Cítar. **Perrot, M.** Figuras y funciones. Historia de la Vida Privada. IV p.184
- 79 **Richardson, Th.** Pamela Andrews... III p.82 (Biblioteca Moragas)
- 80 **Tissot, D.M.** L'onanisme... p.16 (Biblioteca Moragas)
- 81 **Fraisse, G.** Femmes toutes mains. p.127
- 82 Rosa Dot (Maó) a J.Dot (Madrid) Còpia de la mateixa R. Dot. (El subratllat és meu).
- 83 Josep Moragas Leonart (Maó) a Rosa Dot 7-05-1815
- 84 Marianna Faig (Valls) 20-02-1842
- 85 Rosa Dot (Valls) a Marianna Faig. 12-02-1834
- 86 Rosa Dot (Barcelona) a Marianna Faig (Valls) 14-11-1837
- 87 Rosa Dot (Tarragona) a Marianna Faig (Valls) 18-04-1837
- 88 Rosa Dot (Barcelona) a Marianna Faig (Valls) 23-09-1837
- 89 Francisco Marca (Valls) a Marianna Faig

- (Barcelona) 8-07-1833
- 90 Antonio Ferres (Tarragona) a Marianna Faig (Barcelona) 7-07-1833
- 91 L. Faig (Vinçà) a Marianna Faig (Valls). s.d. [1832] Cal fer esment del català utilitzat pels que es queden al Rosselló, tot farcit d'influències franceses: "sabras que la dimuzele Mudalun apardut lo seis, que madama Ferial temoltes penes, [...] Pau Faig (Vinçà) a Marianna Faig (Valls) 12-08-1832
- 92 Rafael Faig (Madrid) a Marianna Faig (Valls) 10-03-1837
- 93 Rafael Faig (Barcelona) a Marianna Faig (Valls) 26-07-1846
- 94 Rafael Faig (Barcelona) a Marianna Faig (Valls) 8-12-1845
- 95 Angela (Madrid) a Marianna Faig (Barcelona) 1-06-1824

VI

Deia Stendhal que parlar de política en una reunió social és tan esgarrifós com disparar un tret de pistola al bell mig d'un concert. Amb aquesta frase traduïa una actitud força estesa entre els notables, que veien l'activitat política amb un cert recel i, fins i tot, despreci. Únicament es justificava l'entrada a la política si, d'aquest compromís, se'n desprenia un benefici per a l'elit representada. Aquesta entrada no calia que fos directament sinó d'una forma més subtil, rondant el poder. Però en el moment que aquesta tècnica no dona resultats, s'opta per una actitud més arriscada, involucrant-se directament en la política, amb posicions polítiques clares. Però abans ha calgut tota una llarga etapa de cultura política, d'observació i de valoració de la realitat del país i de la seva gent. I justament l'època analitzada aquí està farcida de tensions i de gravíssimes crisis col·lectives. Tot s'ho miren els nostres notables des de la seva talaia, que han construït amb els negocis, els riscos financers i els intercanvis comercials. Però també amb una visió del món cada cop més àmplia i més personal. Havien començat amb el convenciment que la família requeria la "virtut", és a dir, els valors de l'austeritat, de la solidaritat, de l'estoïcisme, de la continència..., i ara creuen que qui necessita aquesta "virtut" és la pàtria. Inicialment, la pàtria, sense contorns massa clars, serà Espanya; després del xoc amb una realitat que rebutjarà la intervenció d'aquests notables, la pàtria es constrenyerà als límits del Principat. I serà aleshores quan la llengua serà recuperada com a símbol d'aquella "virtut".

Els hereus Moragas, especialment els que viuen la transició del final del segle XVIII, però pràcticament tots els que viuran en una o altra situació personal i econòmica durant tot el període estudiat suara, s'a-

donen que la seva activitat i la seva supervivència social estan estretament lligades al marc institucional ¹. Creiem que és des d'aquesta perspectiva que cal valorar l'interès creixent dels Moragas per vincular-se als moviments liberals de la primera meitat del segle XIX, que culminaran col·locant un destacat membre de la família, Estanislao Figueras i de Moragas, al capdamunt de la Primera República Espanyola. Un Moragas, -ja que a fi de comptes es crià a Casa Moragas-, hereu de la tradició liberal familiar, el màxim exponent de la qual havia estat Joan de Balle, diputat liberal a les Corts de Cadis i a les de 1820. Figueras és, doncs, l'encarnació més clara dels notables de qui parla Piqueras Arenas: *individuos de la más variada procedencia: propietarios, magistrados, aristócratas de mayor o menor abolengo, jóvenes abogados, funcionarios, toda una élite de fortuna y una élite intelectual dispuesta sustituir en el ejercicio exclusivo del poder a la élite anterior basada en el privilegio del honor y el servicio* ². Però per a arribar en aquest punt, els Moragas havien d'haver perdut prèviament tota esperança en l'activitat comercial i industrial, i únicament s'embarcaren en la política activa quan, retirats d'aquella, s'incorporan als altres grups de notables que, primer en el liberalisme i després en el catalanisme polític, veuen la urgent necessitat de modernitzar el país. Un país que primer tradueixen com Espanya, i que després es concretarà en el propi país, en Catalunya. Però el camí per a arribar aquí ha estat llarg i difícil.

Al final del segle XVIII, els Moragas, com la majoria de comerciants i emprenedors capitans d'empresa del Camp de Tarragona, només tenen quatre camins per no sucumbir a la competència, -com ha concretat Delgado Ribas ³-: augmentar la velocitat de rotació en el circuit de distribució colonial; acréixer la productivitat i reduir costos; concentrar iniciatives, i adoptar formes de gestió comercial més eficaces. Les guerres impedièn els dos primers, i els Moragas no van saber realitzar els altres dos. De fet, no són capaços de fer el salt vers la nova indústria ni vers una nova organització social. Com ja hem dit, és el moment en què descobreixen la cultura i la política, França i la moda, el cos i la salut..., i s'estimen més anar per aquí, deixant per a uns altres la nova empena econòmica del país. Ells es dedicaran, a partir de la tercera dècada del segle, a conservar el que tenen, a potenciar la seva agricul-

tura i a modernitzar-la, a llegir i a viatjar. Tota una filosofia!

Molt abans ja havien estat pioners en l'art d'infiltrar-se en la política espanyola i treure'n algun benefici. Estan al cas del trescar de la Cort⁴ i, a vegades en reben males experiències, com la persecució de què són objecte, anys a venir, per part de Ferran VII, per acabar amb una frase que creiem que defineix el seu estat d'ànim, dirigida per Josep Moragas a la seva dona Rosa Dot, el 1813: *Yo me trobo en esta [Madrid] desde el dia 11, aun no faltan partits y disturbis com antes que me incomoda* ⁵. Entretant, han tingut temps de fer negocis amb un pirata francès, en plena ocupació de Catalunya per les tropes napoleòniques ⁶, o d'enriquir-se a costa de la carestia de gra a Mallorca, mentre es troben a l'illa, refugiats. I és que, com deia el pamflet de 1809, citat per Vilar ⁷, *¿Negociante y patriota? Mosca blanca: he visto algunas; pero raras; [...] pues el negociante no mira ni piensa sino a multiplicar su caudal, sean los caminos por donde se fuere; sus atenciones a este solo grande objeto no le dexan reflexionar a las conseqüencias de que se pierde o se gane la patria: ese es cuidado del gobierno. [...]*

La guerra del francès, ¿ensorrarà la perspectiva de convertir-se en industrials moderns del segle XIX, o simplement marcarà una frontera amb una nova manera de construir l'economia capitalista? La pregunta és de difícil resposta, i tanmateix tampoc no és l'objecte d'aquest treball. I és que, probablement, si els Moragas haguessin esdevingut uns potents industrials, menys il·lustrats i més pragmàtics, ni el país hauria gaudit dels seus hereus intel·lectuals ja esmentats, ni possiblement els seus arxius estarien a l'abast de l'historiador.

El 1856, Mañé i Flaquer publicava a Madrid ⁸ una sèrie d'articles sobre Catalunya, on podem llegir:

Desde Felipe V, para los catalanes, castellanofue sinónimo de opresor, de enemigo; pero andando el tiempo dulcificado el rigor del poder central, esa prevención quedó relegada a las clases inferiores, hasta que la invasion napoleonica de 1808, borrando las últimas huellas de añejas antipatías, hizo hermanos en el comun peligro a dos pueblos que fueron encarnizados enemigos. La ocasión no podia ser mas oportuna para hacer que Cataluña entrara definitivamente en el goce común de derechos y deberes;

Certament, els Moragas perden vides, hisendes, cases i possibilitats comercials (a part dels episodis ja esmentats sobre relacions amb els francesos amb objectius corsaris), han d'exiliar-se i membres de la família resten presoners dels francesos ⁹, però igualment han de patir la càrrega de l'allotjament de tropes, franceses, angleses o espanyoles. Tot plegat els fa créixer la desconfiança envers el poder central. I molt més quan, arribada la pau i el retorn de Ferran VII, no sols no aconseguen, després de llarguíssims plets, el pagament dels deutes de guerra, sinó que pateixen la repressió, tot i que al final obtindran el premi de consolació amb el títol noble atorgat per Ferran VII. Justament quan la monarquia busca consolidar-se, en observar que alguna cosa es movia al seus peus.

Però ni la moderació ni el saber moure's pels passadissos del poder, no impedeix que sobre ells es rabegin en moments de crisi, com el 1841 quan el cunyat Joan de Balle és tancat a la Ciutadella, ell, -que, segons la seva sogra, Nicolasa Núñez Pastor- no tenia patrimoni *ni mas comercio que su trabajo intelectual y filantropia* ¹⁰, i que -amb paraules de la

seva dona, Nicolasa Tavern- *tanto ha trabajado que es venemerito de la patria, que derribo la Ynquisición, salvó la industria de Cataluña y a quien persiguió el Rey y el Conde de España por Liberal* ¹¹. Aquesta detenció injusta serà el toc de gràcia perquè la família abandoni momentàniament la política i opini -com fa Maria Dolors Tavern- *que tenemos unas autoridades que no son mas que para cobrar el sueldo y no para cumplir con su deber y exponer su pellejo el dia que es menester* ¹². O el cunyat Rafael Magriñà, que en un altre nivell, accepta resignadament ser alcalde de Tivissa: *y no hay mas que llevarlo acuestas con pasiencia para que sea menos pesado* ¹³. O el militar Rafael Moragas que des de Cadis, en saber que el seu germà Josep ha estat nomenat Comandant de la Milícia, escriu a la seva mare: *Nuestra pobre Nacion al parecer sufre una maldición divina, ojalá logremos ver remedios tantos y tantos males. Ha entrado en todos una ambición sin limites, y los que tratan de mejorararnos no hacen mas que pervertirnos.* En el fons, el que sorgeix és una immensa desconfiança en el poder de l'Estat, que es tradueix en una frase d'Estanislao Figueras al seu cosí: *En esta estamos rabiando. Los matinés volvieron a entrar anteayer en Tivisa sorprendidos la tropa en el pueblo, hubo tiros pero se redujo todo a agua de borrajas. Hirieron a un matiné: estos eran unos 130, la tropa trescientos; los matinés fueron completamente sorprendidos y no obatsnte nous parturiens!* Como han de acabar la facción esos militares ¹⁴! La conclusió és que l'Estat no controla el territori, i davant d'aquest desgavell, la primera intenció de notables com els Moragas serà la d'incorporar-se al projecte d'enfortir-lo.

Aquestes opinions contrasten amb una gran part de la literatura pseudopolítica que els Moragas havien llegit i tenien a la seva biblioteca, i a la qual poc cas havien fet. Com aquesta de Madame Dufresnoy, que en la seva ja citada *La juventud ilustrada*, escriu:

Todas las sociedades de la tierra son gobernadas por gefes. Estas sociedades se llaman naciones, y sus caudillos o soberanos tienen el nombre de príncipes, de reyes o emperadores. Estos son los gefes de sus pueblos, como lo es un padre de su familia. Los pueblos deben de consiguiente, a sus soberanos por los mismos títulos y sin ninguna reserva, los mismos sentimientos a que estan obligados los hijos respecto a sus padres,

quiero decir amor, obediencia y respeto; y aun deben añadir a esto cierto sentimiento religioso fundado en que el príncipe que los gobierna ha recibido, para decirlo así, del mismo Dios su autoridad sobre la tierra ¹⁵.

Com era de difícil que la generació dels Moragas que llegien aquests textos, s'adherissin al liberalisme!

Però mentre llegien textos com aquests, el que neguiteja encara els Moragas és fer negoci a Espanya i al que queda de les seves colònies. I per això els preocupen tant les seves dificultats per a expressar-se bé en castellà. En aquest sentit, resulta simptomàtica l'adquisició pels Moragas d'un manual per a aprendre a parlar correctament castellà.

Que en general els Moragas, com la immensa majoria de la classe benestant (comerciant, industrial o lletraferida) no devien tenir massa soltura parlant castellà, ho prova el fet que entre els llibres de la biblioteca dels Moragas, hom n'hi troba un per exercitar-se a parlar en castellà. Comerciants com els Moragas, que viatjaven continuament a Madrid per cuidar els seus negocis, necessitaven instruir-se en una llengua que si bé els era ensenyada a l'escola, no parlaven mai.

Serà aquesta dificultat per parlar correctament i amb soltura el castellà el que causarà més dificultats als polítics i homes de negoci catalans per a desenvolupar-se bé a les Corts de Cadis o als despatxos de Madrid. Sobre això diu Fontana: *“Els catalans hi acudien [a Cadis], però, amb un coneixement escàs de les realitats polítiques i administratives d'aquest estat, per manca d'experiència, i força desconnectats dels grans debats que havien conformat el pensament de la Il·lustració castellana -recordeu que els llibres del reformisme il·lustrat castellà no tenien gaire circulació a la Catalunya del final del segle XVIII, perquè no responien als problemes i a les preocupacions de la societat catalana d'aquell temps. Aquests homes tenien, a més, un greu inconvenient per a intervenir en una vida parlamentària fonamentada en la retòrica: un mal coneixement de la llengua castellana i una pronunciació que els deixava en ridícul* ¹⁶.

També en l'activitat comercial el problema devia ser greu, ja que un corresponsal sevillà dels Moragas escriu a Josep Moragas Lleonart en aquests termes: *me alegro mucho el verle a vmd. por aca: ahora es menester que hable el castellano y se alvide de los terminos de "que diu¹⁷".*

Exactament el text que anem a comentar és de 1828, i desconeixem a qui pertanyen les inicials de l'autor L.B. Es tracta del llibre "Curso de temas para ejercitarse en la lengua castellana, o sea ensayo sobre la traducción del catalán al castellano".

308

L'autor confessa que l'escriu *animado de un verdadero deseo de ser útil a mi patria* i reconeix que tot i la penetració del castellà a Catalunya, aquest és un idioma desconegut perquè *si bien se nos enseña la gramática castellana, y se nos habla comunmente en castellano [a l'escola], no es bastante para conducir al fin de traducir bien nuestras ideas y pensamientos [...]*.

L'autor confessa tenir dubtes sobre la unitat de la llengua catalana, ateses les moltes varietats dialectals i afirma: *De aquí es que muchos han tenido y tienen a nuestra lengua por una gerigonza. Ballot ha declamado contra los que le han dado tal nombre; pero es preciso confesar que eso se podría tener por una injuria si fuese facil obligar a todos los catalanes a que hablasen sujetos a las reglas que sabiamente él prescribe en su gramatica catalana, a cuyas reglas no solamente no nos sujetamos, sino que aun tenemos por ridiculo al que quiere conseguirlas. De donde concluyen algunos que la lengua catalana fue verdaderamente una lengua sujeta a todas las reglas del arte; pero que ya ha decaido de su primitivo estado, habiendo sido corrompida por los mismos catalanes ya por lo poquísimo que se ha cultivado, ya por el roce con otras naciones"*

No creiem que tot plegat es tractés d'un nou patriotisme *espanyolista*, sinó simplement d'una opció pragmàtica dels nostres notables envers una necessitat, ben allunyada d'una *il·lusió* en la pàtria espanyola. Això obstant cal considerar l'adscripció de la nostra família a la filosofia *il·lustrada* i, per tant, a un cert convenciment que la llengua espanyola era més útil en aquest aspecte. Però un cop demostrat el fracàs d'aquesta idea, s'iniciava l'abandonament de la concepció d'una societat articulada a l'entorn d'una sola llengua, en aquest cas l'espanyo-

la¹⁸.

Aquesta frustració l'expressa contundentment Fidel Moragas Dot, en una carta al seu germà Narcís: En Madrid creo que se trabaja en grande para esclavizarnos y piensan conseguirlo ¹⁹. És l'inici d'una desconfiança que anirà avançant al llarg de les dues o tres dècades següents, paral·lelament a la recuperació del català com a llengua escrita.

Cal, però, prestar atenció a l'ús de la llengua catalana en la correspondència dels Moragas. En el benentès que el català és la llengua única utilitzada al si de la família i àdhuc en les seves relacions socials, a excepció de les comercials, fins i tot amb la part de la família que era a Madrid o a Guadalajara ²⁰.

Però el més important és veure qui usa el català i en quines dates. En primer lloc tenim la generació dels pares de Rosa Dot, i sogres de Josep Moragas Leonart, que al final del segle escriuen en català, els que saben escriure (el pare, Joan Dot) i a vegades en castellà. La mare, Narcisa, com que no sap escriure, es val d'algú i, lògicament, com que és a Guadalajara o Madrid, escriu en castellà.

La seva filla Rosa Dot sempre escriu en català, també quan el seu corresponçal és castellà, com en el cas del seu amic Veleña. En canvi, Josep Moragas Leonart ho fa indistintament en català o castellà, però no depèn pas de si és un tema familiar o del negoci, sinó d'una forma que creiem aleatòria, bé que amb predomini clar del castellà. Tots els fills d'aquests, educats a la primeria del segle XIX, ho fan en castellà. El germà de Josep, Fidel Moragas Leonart, doctor en Teologia i frare Mínim, que ha estudiat a Cervera escriu en una o altra llengua, però majorment en català.

A partir de 1820 tota la correspondència és en castellà, excepte la dels criats, la dels masovers i paletes i altres oficis ²¹, que escriuen en un mal català, ortogràficament parlant. I és per això que ens atrevim a suggerir que els Moragas, com totes les elits del moment, són uns analfabets en la seva llengua, -al contrari d'aquelles classes populars- mentre que l'usen per resar, per l'amor i la vida de família i de societat.

Els fills que estudien a Barcelona, els que viatgen a França, Suïssa i Amèrica i els embarcats, tots escriuen exclusivament en castellà. Això no els impedeix riure's d'ells mateixos:

312

Ayer recibí tu estimadísima en la que desplegas todo tu saber murri que tan acreditado tienes estrañando que estando yo en Valles te hayas acordado que estuve en Sta. Pola de Murcia (tierra de feliz memoria) y no me recuerdes ahora que estoy tan proximo al Pueblo de Picapajaros por lo que veo has perdido mucha parte de memoria y me parece que las piernas te harán el higo muy pronto y te aconsejo como terror que soy si no quieres que te hagan el higo no tomes tanta salsa de tomate ni tires tantas cozes. Adios caga calsones de mi vida [...] ²²

I en castellà comencen a escriure els que havien de convertir-se en els grans valors de la literatura catalana contemporània, els joves Ixart, i Oller. Com també el seu cosí Figueras.

Resumint, ens trobem amb el següent panorama:

1.- L'únic personatge dels que han tret el nas en la nostra història i que sempre escriu en català, fins a la seva mort, el 1841, és Rosa Dot, que encara poc abans del seu accident de cavall, escriu als nés:

Queridos y estimats nets Papet y Rafaelet, ab lo major contento he rebut la vostre apreciada carta la que me fa solta llagrimas de contento al veure tinch uns nets tan acreadors del meu cariño y dono gracias al tot Poderos veure lo Judici teniu que vos feu estima de tots los que vos conexen y no duptu lo que no se com menifastarvos lo meu agraiment vos desitjo tantas benedichions del cel com podeu pensa ²³.

2.- Durant gairebé tot el període, aproximadament entre 1780 i 1850, les classes populars (criades, masovers, paletes...) utilitzen el català majoritàriament, amb una presència forta del castellà, que es barreja amb el català d'una forma tan curiosa com podem veure en aquestes dues cartes:

Francisco como no se si lo Sor. Anton es en eixa o Monroig, serveix la present per dirte com si tens proporció de ferli a saver que arriat un Barco que porta de Mahó per ell y lo carrec en 6 duelas americanas de Albanés y diu Moragas. Y unas 10 o 12 mil de Levante que son de un tal Avelone amigo nuestro, nos ha

dicho que queria consignarlas a nuestra casa a esa. Si lo haze las retiraria vm. y las venderá porque le hemos ofrecido servirle y sino lo haze no hay mas que pensar en ello ²⁴.

I aquesta altra, escrita quinze anys més tard, per un criat d'origen rossellonès:

Estimada germana, contesto a tu grata del 23 del mismo y enterado de su contenido dire que no entiendo como es que me escrivas y no resivo las cartas seguns tu me dius D. Fidel tamve me ha escrit. Pero yo no he rebuda ninguna de dita casa [...] jo me he alegrat de que tu li digeses que jo me quechaba de que no me avias consetetat ²⁵.

313

3.- En gairebé tota la resta de la família Moragas, el castellà és la llengua escrita majoritàriament utilitzada. L'únic que en el període inicial (fins a 1820) usa una barreja entre les dues llengües és Josep Moragas Lleonart. Com en aquesta carta a la seva dona:

Queridissima Esposa, rebo la tua [...] que media te trobas bona y celebro moltissim desitjo que ce acabia curar la tua ma. Diumenge dia 9 nos posem en cami Deu median dimars ala Nit a Perpigna ve el Sor. Casanovas ab lo mateix coche y Escario. Quedaremos todos a dicha ciudad dos o tres dias que es la feria y yo tengo que asser algo. Digo a Soucheron aga salir Baltasa con el Birloche y tu lo mismo. El dia 11 martes despues de comer deve llegar el lunes a dormir a Figueras y alli que vaya a Dña. Teresa Matas que le dixan si llegamos aquella noche o si deve passar adelante asta perpignan o Portus a que no aga falta por Dios. Celebro lo que me dius de Narciset y de las Noyas lo correu que ve no tindreu carta pues cerem per lo cami tu dich porque no estigas ab cuydado. Da. Maria esta en esta arriba ayr a la nit [...] Saluda a las noyas als amichs y Narcisset quant li escrigas disposa a ton Espos que te abraza ²⁶.

Després d'això, la llengua catalana, tret de les cartes de l'àvia, desapareix.

4.- Finalment, coincidint amb el desencís polític que ha representat el fracàs -familiar i col·lectiu- de la Primera República Espanyola, la recuperació del català s'inicia cap al 1880, i culmina en les novel·les de Narcís Oller, els personatges de les quals no deixen de fer befa del

castellà -no ja escrit, sino ara parlat- de certes classes dirigents:

A les Dou no els quedà, doncs altre remei que seguir carrer avall, flanquejades, a ladreta, per la monumental Pomposa, i a l'esquerra, pel tovet Rossendo, que tot es desfeia per fatxendejar de xistós i de corrido en el castellà passat per aigua que havia après al col·legi i perfeccionat en salons cursis ²⁷.

314

Però aquest salt només va ser possible perquè durant tot el període estudiat, a la biblioteca dels Moragas, que va servir d'element clau en la formació de la generació dels escriptors i polítics de la família, s'hi varen acumular totes les obres fonamentals per a la recuperació de la llengua i que després esdevindrien la base del projecte polític del catalanisme.

Si parem atenció a la biblioteca dels Moragas, el predomini del castellà resulta obvi, però cal fer esment de tres elements. En primer lloc, hi trobem totes les obres considerades bàsiques per a la primera etapa de la Renaixença, des del *Gazophylacium* de Joan de Lacavalleria, fins al diccionari de Lavernia; des de les obres de Bofarull Los Condes de Barcelona vindicados, a la Cronica universal del Principado de Cataluña, de Pujadas; des de l'Orfeneta de Menargues, d'Antoni de Bofarull al Nou Testament, en edició catalana a cura de la Societat Bíblica de Londres.

En segon lloc, contràriament a una teoria molt estesa, les obres religioses, a excepció de mitja dotzena, com el petit devocionari dels Caputxins d'Esconalbou, Amorosos veus ab que los PP. Missionistas Franciscanos del seminari de S. Miquel de Escornalbou, Arquebisbat de Tarragona en Catalunya, convidan als pecadors y a tots los fiels christians a deixar sos vicis y abrassar las santas virtuts (Reus, 1830), el conegut Cami dret y segur per arribar al cel del Pare Claret, l'Exercici devot per cada dia que en las suas missions ensenyan los PP. Caputxins de la Provincia de Catalunya en lo Bisbat de Gerona, els Dialogos de la Doctrina Chistiana, que son norma, forma y pauta, ab que los Pares, Amos y Mestres poden facilment cumplir ab la obligació que tenen de ensenyar la Doctrina a sos fills, criats y deixebles, compostos per lo Dr. Francisco Orriols, de Castelltarçol (Figueres), el Breu compendi de la Doctrina Christiana que per benefici de sos subdits en estil facil, y clar, ha ordenat lo Illustrissim Sr. D. Simeon de Guinda y

Apestequi, Bisbe de Urgell. (Barcelona, 1770) el Compendi de la Doctrina Cristiana en forma de dialogo entre pare y fill que per a instrucció de sos feligresos compongué lo Dr. Francisco Mateu y Smandia (Barcelona, 1846), la resta d'aquesta abundant bibliografia era exclusivament en castellà; I en tercer lloc, hem de destacar el caràcter plurilingüe de la biblioteca del Moragas, on sobresurt, evidentment, tota la bibliografia francesa, però també anglesa i, en menor mesura, alemanya, de la novel·lística del moment, però també hi abunden els assaigs i els llibres de viatges.

Una lenta recuperació del català escrit, que l'autor de la Cartilla rural, reconeix és el culpable de tantes faltes:

315

Podrá antes culparse de poca aprensió, que no d'excés de orgull, de poca aprensió en consentir se done al públich lo que estará sens dubte tan mes plagat de faltas quan menor es lo costum de escriurer en la llengua nativa, cosa que encara no habia fet, y mes que mes no estan ben fixadas sas reglas ortográficas, objecte de gran divergencia, com y tampoch ho estan algunas de las gramaticals, per qual motiu hi he estat menos escrupulós, marxant a mon objecte per lo camí mes dret y mes expedit: pero per aquesta poca aprensió reclamo indulgencia en gracia de dit mon objecte, que repetesch no ha estat altre que vulgarisar los preceptes del bon cultiu, posantlos al alcans de sa curta inteligencia, al alcans de sa no exercitada memoria.

[...]

Escrita l'he en ton llenguatje

Del noble sol català,

Perque fentho en Castellà

No n'traurias tant ventatje ²⁸.

Tampoc no hi falten, a la biblioteca, les primeres espigoladures de la Renaixença, com aquestes del Tamboriner del Fluvià i de Lo fluvioler del Ter:

Aquest calaixet de sastre,

Fruyt del oci y del neguit,

No sabent a qui, dedico

Al qui lo vulla llegir.

No crech sia del agrado

De aquells catalans tan fins
Que créhuen ser cosa baixa
Lo expressarse en llemosi:
Ni de algunas damas cultas
Que apenas saben llegir,
Y la llengua de Cervantes
Mastegan y fan bossins ²⁹.

I una comparació amb la llengua castellana:

316

Salut, llengua catalana,
salut, nina del meu ull,
si't aviso, es perquet'vull
com estimada jermana.
Quet' parlen es mon desitx,
y que entre séria y tractable
te fassas envidiable
y sias del blanc'l mitx.
Que tal diu, nom'acomoda
perque vestex tan estraña,
donli gust; not'falta maña
pera vestirte a la moda.
Te sobran cintas y flocs,
fins te sobran farbalans,
y per divertí 'ls galans
not' faltan festas ni jocs.
¿Que no veus la jermaneta,
la castellana vull dir,
com ha lograt presumir
com la mes galán nineta?
¿Com ho feu? vestín sensilla,
dexán vellas vestiduras;
fesho tú; si axó procuras,
serás sempre la pubilla.
Si algú diu quèts llengia morta,
jo dic que tens llarga vida,
quèts robusta, entera y forta,
mól gallarda y axerida ³⁰.

Tota aquesta bibliografia tan bàsica en la història intel·lectual i política del país, en mans dels Moragas des d'abans de la guerra del francès, -justament en el moment que perden paulatinament el català escrit com a llengua de comunicació familiar i, no cal dir-ho oficial i comercial-, indica clarament que sintonitzen amb el que s'està movent en el país, il·lusionats amb el seu renaixement, bé que aquesta idea encara no ha estat articulada políticament.

A l'estudiet de casa Moragas, s'hi troba, comprimit, tot l'itinerari espiritual d'aquesta família de notables, que han anat sempre al davant de la societat que l'envolta i que malgrat l'endarreriment del país, es veuen compromesos en el seu desenvolupament material, intel·lectual i polític. Al llarg d'aquest peregrinatge han absorbit la Il·lustració, per incorporar-se a l'onada intel·lectual europea que els ha abocat al romanticisme. On, si no, podien fer cap els qui havien defensat la família com a eix de la seva existència? Un romanticisme que lligava amb aquella defensa, ja que concebia les nacions com a entitats posseïdores d'una individualitat mística -amb paraules de Bertrand Russell-, expressió d'una cultura nacional pròpia ³¹.

Però la crua realitat del carrer era la d'un país, políticament i culturalment endarrerit, desarticulat i mal governat. I era justament aquesta realitat el que anava vertebrant una consciència diferenciada d'Espanya. Un company d'estudis de Josep Moragas Tavern ho expressa de manera contundent amb motiu de l'expulsió de catedràtics de la Universitat, el 1840:

La voz circulada en Valls sobre remoción de catedraticos en la Universidad, por desgracia no ha sido sino sobrado verdadera: Quintana, Rey, Sanpons Marti de Eixelá, Ruiz, Ferrer, hombres todos que sin la menor ecsageracion eran el honor de nuestra Universidad, y aun de los Catalanes, han sido explusados de aquella y substituidos... por quienes? Esta persuadido Moragas que al recordarlo me averguenzo de llevar el nombre de Español. Ah! progreso! progreso! Cuan bien se ha dicho Ay del partido que lanza los hombres del saber a la oposición... ¿Que dices a eso ³²?

Una expulsió que únicament era el preludi dels fets revolucionaris de 1842, i que el mateix corresponsal descriu:

Efectivamente las noticias que se reciben de Barna son y deben ser muy alarmantes, pues hemos pasado tres días en medio de un verdadero volcán. La conmoción empezó a las 10 de la noche del domingo de la semana pasada, en que se dispararon algunos tiros en la plaza de la constitución. Todo el lunes lo pasamos en la mas viva ansiedad, con la guarnición y la milicia sobre las armas en sus respectivos cuarteles y principales. A las 9 de la mañana del martes empezó a empeñarse el fuego entre el pueblo y ejército en varios puntos de la ciudad pero particularmente en la plateria, calle de Fernando y del conde del Asalto, donde el fuego era parecido a un infierno. La plateria se dió a saqueo por el monstruo Zurbano; pero afortunadamente los habitantes de aquella calle supieron con su valor y resolución evitar los efectos de tan bárbara disposición. Cada puerta, cada balcón, cada ventana era una aspillera desde donde se hacia fuego a la tropa que intentaba ya derribar algunas puertas. No era solamente las armas de fuego, era que se hostigaba a la tropa, pues sillas, mesas, comodas ect... todo se arrojaba a la calle y servia de proyectiles a aquellos desgraciados habitantes; una cómoda fue a dar sobre el cruel Zurbano y mató el caballo en que iba montado. Ygual fue la escena que tuvo lugar en la calle del conde del Asalto y en las de la boqueria y Regomí. En la primera entró la caballería del ejercito y tuvo que retirarse a escape a la muralla de tierra, después de haber perdido las dos terceras partes de su gente. En fin a las dos de la tarde del mismo dia, el pueblo se hallaba ya dueño de la ciudad y los generales Van Halen y Zurbano la abandonaron huyendo por la parte de la marina. Solo faltaba apoderarse de los fuertes, y en efecto fueron atacados empezando por la ciudadela que en la tarde del mismo martes fue atacada por unos 600 hombres en la mayor parte compuesto de gente de mar o de las milicias de Grácia o de Mataró, pues la primera entró en la ciudad escalando la muralla por la puerta del Angel y la segunda por la puerta nueva, después de haberse apoderado del fuerte Pío. La ciudadela cayó; al dia siguiente capitularon las Atarazanas. Solo queda Monjui en poder del ejercito. Este ha tenido una pérdida

que se hace subir a 800 hombres. Por la noche del martes fuimos saludados con un par de docenas de bombas muchas de las cuales han caído en casas conocidas, como en casa Plandolid de los escudellers blancs, en casa Roca librero de la librería, a casa Gomis ect... Suspende tiu venida por ahora pues ³³.

Seran esdeveniments com aquests que aniran calant en l'ànim dels Moragas i dels seus companys estudiants de dret, que faran exclamar al jove corresponsal:

Y que me dices de los últimos acontecimientos? Por ultimo ha caído ya el heroe de los bombardeos y aun que esto por si mismo es una ventaja no por esto creas me alimento mucho de esperanzas; segun la marcha que de nuevo va tomando la revolución ¡Hasta cuando seremos Españoles ³⁴!

319

El desconcert de l'ambient és tan gran que Narcís Moragas, certament més preocupat per les senyores que per la política, exclama: *Lo unico que allí y aquí hay y creo que en todas partes, es una penosa ansiedad por el estado anomalo en que la nacion se encuentra, en que no se sabe a punto fijo si somos moros o christianos, ni si atina lo que piensan y quieren hacer de nosotros. los serviles van levantando la voz y los liberales temen que no tengan sobrada razon en hacerlo; sin embargo no se dan por vencidos, y si desgraciadamente llegase un dia de prueba se me figura que veriamos horrores sin cuento. Quiera Dios que no suceda! y que acierten los gobernantes a conservar la paz y a hacer la felicidad del pais ³⁵.*

És el moment en què, d'una banda, els Moragas aniran abandonant paulatinament els negocis per esdevenir rendistes o professionals, -i a vegades les dues coses-; de l'altra, jugaran fort en la política liberal. Primer en un liberalisme moderat i democràtic, deprés de ple en la Revolució i la República ³⁶. Tot i que els revolucionaris vallencs de 1869 els assalten la casa, com explica Narcís Moragas a Enriqueta Thierry, la vidua cubana de Rafael Moragas Tavern: *Ya sabrás los horrorosos sucesos de Valls; a poco nos pillan allí a Pepe, a Júlia, a sus hijos y a mí, que afortunadamente nos marchamos la antevíspera. Ya sabrás que entraron en casa y rompieron y llevaron cuanto les pareció; afortunadamente no hubo desgracias personales porque hasta los criados y las muchachas se escaparon. Hace unas cuantas semanas que*

tenemos tranquilidad, pero no creo que sea de larga duración, así es que nadie está contento y todo el mundo prevé transtornos y que no está distante la época en que dejen de pagar a las clases pasivas y acaso los intereses de la deuda ³⁷. El desencís que aquest assalt provocà en l'ànim dels liberals Moragas fou tal que ja no tornaren a Valls fins a la mort de Josep Moragas Tavern. Convençuts liberals, no creien pas que un procés revolucionari fos res més que un canvi d'escenari, no pas una revolució social, que ni podien admetre, ni volien comprendre.

320

El fracàs després de la Primera República i la frustració que provocà la seva caiguda, atrapada entre els militars insurrectes i els radicals obreristes i federalistes, obrí el camí cap a la política catalanista, bé que inicialment prengué un caire, com dirà Sagarra del seu pare, exclusivament literari, històric i arqueològic.

Però el viatge ha estat llarg, va començar amb el Moragas que fugia de la pobresa de la Barcelona dels primers anys del segle XVIII, passa per la frenètica activitat del final de segle i principi del XIX, per la crisi de la guerra, per l'aprofundiment cultural, pels viatges a l'Europa amurada de romanticisme, per a arribar, finalment, a la Catalunya de l'acabament del segle XIX, en què els Moragas, des de la seva posició de rics hisendats i rendistes, cultes i notables de l'interior del país, participen activament en la política catalanista, de la Unió Catalanista fins a la Lliga de Cambó.

Dels costums populars, que recollen els Moragas en la millor tradició romàntica, i dels quals brollava -dirà Montoliu- un flaire i un color de catalanitat, veurem passar la nostra família a una incorporació al projecte espanyol. Fracassat aquell, es produirà la construcció d'un model nou per a Catalunya i un nou intent d'arribar a Madrid. Pot ésser la història d'un fracàs. Però pel camí s'han produït dos fets d'importància cabdal: membres de la família Moragas han col.laborat a donar dignitat i a recuperar la llengua (Narcís Oller); i el catalanisme ha aconseguit articular en un sol projecte gent que provenia del camp liberal, com els Moragas, i famílies d'una llarga tradició en el carlisme, com els Sagarra o els descendents del Cavaller de Vidrà.

És el país que es reflecteix en aquesta família de notables que hem vist com construïen la seva pròpia identitat cultural, la seva vida íntima, les seves angoixes i la seva felicitat.

NOTES

- 1 Citar. **Maluquer de Motes**. La gran transformació p.64 i 67
- 2 **Piqueras Arenas, José A.** La revolución burguesa española... p.128-129
- 3 **Delgado Ribas, J.M.** El impacto de las crisis coloniales en la economía catalana p.149
- 4 Vegeu les cartes de Juan Moragas Leonart (Madrid) al seu germà Josep (Valls) de 1792-1795
- 5 Josep Moragas a Rosa Dot 15-12-1813 Per a la repressió de Ferran VII, vegeu **Soldevila, F.** *Historia de España*. III p.176
- 6 Vegeu. **Olivé Serret, E.** Pirats i comerciants... Recerques, 13
- 7 **Vilar, P.** La Catalunya industrial... p.9. Per als negocis dels Moragas a Mallorca, vegeu **Roura, LLuis.** L'Antic Règim a Mallorca. p.307
- 8 **Mañé y Flaquer, Juan.** Colección de artículos p.421 (Biblioteca Moragas)
- 9 Vegeu a l'apèndix tota la relació epistolar de la família amb Juan Moragas, presoner dels francesos. Quant a la vida d'aquests presoners sota l'Imperi, vegeu l'excel·lent treball de **J.R. Aymes.** Los españoles en Francia... esp. pp. 85 (sobre la correspondència dels presoners), 86 (actitud dels francesos), 123-127 (els destins), 194 (la vida dels presoners)
- 10 Nicolasa Núñez Pastor (Roses) a Fidel Moragas Dot (Valls) 26-10-1841
- 11 Nicolasina Tavern (Barcelona) a Fidel Moragas Dot (Valls) 4-12-1841
- 12 Maria Dolores Tavern (Barcelona) a Teresa Tavern (Valls) 24-11-1841
- 13 Rafael Magriñà (Tivissa) a Fidel Moragas Dot (Valls) 16-12-1846.
- 14 Rafael Moragas Tavern (Cadix) a Teresa Tavern (Barcelona) 4-11-1854. Estanislao Figueras Moragas (Tarragona) a Josep Moragas Tavern (Valls) 1-09-1847. (El subratllat és meu)
- 15 **Dufresnoy, M.** de. La juventud ilustrada p. 33 (Biblioteca Moragas)
- 16 **Fontana, J.** La fi de l'Antic Regim. p.165 Sevilla, 12-10-1814
- 18 Citar. Fontana, J. Op.cit. p.121-122
- 19 Fidel Moragas Dot (Barcelona) a Narcís Moragas Dot (Valls) 5-04-1846. (El subratllat és meu)
- 20 Citar. **Soldevila, F.** *Historia de España*. III p.250. Per l'ús del català en la correspondència dels Barba, vegeu **Vilar, P.** Els Barba... Dins: Assaigs sobre la Catalunya... p.61-63. Sobre l'ús del català pels Padró, d'Igualada, vegeu Torras **Ribé, J.** Els Padró... p.63
- 21 Per exemple en una carta de Josep Moragas Tavern al seu pare, el 20-12-1840, donant compte d'unes obres realitzades a Barcelona, al carrer del Lladó, la carta és en castellà mentre el compte del paleta és en català, tot i que aquest és analfabet i li ho escriu un company.
- 22 Rafael Moragas Tavern (Valls) a Josep Moragas Tavern (Barcelona) 7-08-1844
- 23 Rosa Dot (Valls) a Josep i Rafel Moragas Tavern (Barcelona) 25-11-1840
- 24 Onofre Artigas (Vilanova) a Francisco Badia (Valls) 26-10-1812. Badia era l'administrador de la botiga dels Moragas.
- 25 Rafael Faig (Alcoza) a Marianna Faig (Barcelona) 31-03-1827
- 26 Josep Moragas Leonart (Montpeller) a Rosa Dot (Valls) 6-12-1817
- 27 **Oller, Narcís.** Pilar Prim p.61. Noteu la semblança del cognom de la protagonista (Dou) amb el de la besàvia de Narcís Oller (Dot). Alfons Maseras justifica que Oller escrivís inicialment en castellà per la impossibilitat de dedicar el seu temps a canviar de llengua, per raó del seu treball a la Diputació de Barcelona, al seu despatx professional i la seva família. Per a les errades del novel·lista amb el seu cosí Yxart i l'altre cosí Fidel Moragas Rodés, respecte de la llengua i el catalanisme, vegeu **Maseras, Alfons.** Vida de Narcís Oller. pp.23-24
- 28 **Fages de Romà, Narcís.** Cartilla rural... pp.VII-VIII i 121
- 29 **Estorch y Sisqués, Pau.** Lo Tamboriner del Fluvià p.7
- 30 **Pastells y Taberner, Andreu.** Lo fluvioler del Ter. pp.9-11
- 31 **Russell, B.** *Història social*... III pp.227-228
- 32 Francisco Alsina (Barcelona) a Josep Moragas Tavern (Valls) 24-10-1840
- 33 Idem. 21-11-1842
- 34 Idem. 9-08-1843. (El subratllat és meu)
- 35 Narcís Moragas (Valls) a Josep Moragas Tavern (Barcelona) 6-07-1844
- 36 Un Estanislao Figueras encara jove i reclus a Tivissa, on la seva mare s'ha tornat a casar amb un notable del poble. Rafael Magriñà, escriu al seu cosí Josep Moragas i li envia un poema sobre la revolució: "No piense adormirle con vilezas/que la Revolución es su destino/¡Ay! del que inten-

te detener su rueda! ¡No hay en el mundo
quien pararla pueda! Avanza, libre pueblo
sin espanto/A que tu libertad se inmortalice,
/si con sangre regaste el árbol santo/No
temas que en tu mal se fertilice;/Valiente y
con ardor trabaja en tanto/que el nombre
de esa ley se divinice/Y de esa libertad que el
pecho inflama/Altivo llevas la triunfante
rama./(Eco de la Revolución)"

E. Figueras (Tivissa) a Josep Moragas
Tavern (Valls) 29-10-1843

- 37 Narcís Moragas Dot (Barcelona) a Enriqueta
Thierry (La Habana) 9-11-1869

VII

Al llarg de les pàgines precedents hem intentat resseguir el periple el peregrinatge personal i familiar d'una família de notables catalans, els Moragas. Un grup familiar protagonista o, si més no, il·lustratiu del pas de l'Antic al Nou Règim Liberal del segle XIX. No obstant això qualsevol conclusió que, de manera inductiva, es pugui despendre d'aquest estudi, creiem que recolza únicament i exclusivament sobre una família, sobre un comportament concret; elevar-la, doncs, a categoria de paradigma resulta, certament, perillós. Tanmateix, creiem haver demostrat que el seu peregrinatge intel·lectual, polític i àdhuc econòmic respon, fil per randa, a l'evolució general del país, o almenys a la d'aquelles minories protagonistes dels canvis que al final del segle XVIII s'albiren. En definitiva, no estem segurs que els Moragas representin tots els notables del moment, però sí que en són un exemple que podem estudiar en profunditat (i que aquest estudi no pretén pas esgotar). Hem de considerar, però, la dificultat intrínseca del coneixement de la burgesia, ja que, com ha dit Roland Barthes, *la bourgeoisie se définit comme la classe qui ne veut pas être nommée*, és a dir, la inexistente, la que vol passar inadvertida. La qüestió, en definitiva, no és altra que intentar saber si aquests notables tenien una cultura pròpia diferenciada de les classes dirigents espanyoles anteriors a la revolució liberal i, el que resulta més suggerent, si el seu discurs públic era coherent amb el seu comportament privat. Certament, una cosa els distingia; els uns podien influir en l'evolució política, si més no formal, mentre que els altres restaven atrapats en la seva lluita diària per a augmentar llur riquesa, per a ampliar els seus negocis, i àdhuc per a eixamplar els seus horitzons culturals. Aquella contradicció entre política liberal i comportaments socials i

familiars estancats en l'antic règim que hom ha detectat en determinades i significants famílies mesetàries, és difícil trobar-la en nissagues com la dels Moragas, precisament per aquell allunyament de la política de Madrid, de què parlàvem.

328 El cert és que el seu comportament intel·lectual, moral, econòmic o sexual s'acosta més al que hem observat en la burgesia francesa, anglesa o italiana (la del nord, és clar) de la transició del XVIII al XIX, que no pas a l'espanyola. No en va les seves lectures, els seus viatges, i en definitiva els seus punts de referència intel·lectuals eren, com en la major part de l'Europa occidental, fills de la Il·lustració francesa, encara que a curt termini es revoltin contra aquesta i s'incorporin al romanticisme.

Tanmateix, es coneixen escassíssims estudis sobre correspondència familiar de la burgesia d'aquest període a Europa, i els exemples espanyols precisament pequen d'aquesta mancança, la qual cosa invalida moltes vegades estudis basats exclusivament en documentació oficial o notarial, amb totes les limitacions del cas. És cert, però, que l'ús que es faci de la correspondència ha d'ésser molt conscient dels mecanismes automàtics, i psicològicament, perfectament estudiats, que tenen com a resultat que una carta hagi d'ésser mirada amb prevenició i àdhuc amb la mateixa perspicàcia que un document polític. Tot i així, és clar que la frescor, la ingenuïtat i, per tant, la gran quantitat d'informació que la correspondència privada aporta és d'una qualitat que difícilment trobaríem en un altre tipus de document. Però és especialment en la correspondència de les dones de casa Moragas que la vida real es mostra més punyent. I no únicament -com es podria creure- quant a la vida sentimental o dels fills i marits; sinó pel que fa a opinions sobre la societat i sobre la política.

Però si una cosa distingeix els Moragas de la major part dels seus contemporanis, és haver actuat d'intermediaris culturals en una doble direcció: com a introductors i com a agents que expliquen a les classes més populars, què passa més enllà de les seves fronteres físiques i culturals. Això ho faran mercès als viatges de plaer, als desplaçaments a la recerca d'un metge o com a resultat de la seva activitat mercantil que els portarà a llocs tan allunyats com les Antilles o a les terres de l'interior espanyol, en un ofici semblant als dels marxants

ambulants, -tan magistralment estudiats per L. Fontaine ¹- transmetent informació i costums, d'anada i de tornada. La sensació, després de la lectura de tants centenars de cartes, és justament la impressió d'un viatjar constant, de moure's amunt i avall per motius diversos.

D'altra banda, els Moragas, essent com eren uns nòtables de la Catalunya mig rural mig urbana, a cavall entre la ciutat i el camp, es converteixen també en intermediaris de baix cap dalt, és dir, aportant a les elits l'aire fresc i real d'aquestes classes populars amb les quals conviuen. No són, doncs, ni els aristòcrates tibats ni els burgesos de la gran ciutat que viuen al marge de la vida quotidiana de la majoria de la població. Participen, és cert, de l'alta cultura, però viuen immersos en la vida més popular. Potser per aquí caldria cercar l'explicació al seu radicalisme polític, encara que, un cop engegat, s'esgarrifin i es tanquin en la seva torre d'ivori. I és que, com ha dit Duby, la ideologia "és per naturalesa conservadora", i això és més cert en un temps històric de transformacions estructurals i de canvis en l'organització política, com és tot el període estudiat. Aquí rau la clau per a entendre l'atípicitat modernitat d'aquestes elits. Una cultura política, aquesta dels Moragas, orientada cap a la pràctica paternalista del control social, innovadora en molts aspectes respecte del que és més privat, amb unes arrels que s'enfonsen en els fonaments ètics de la religió catòlica, liberal, certament, però també profundament ortodoxa. Una cultura atípica i contradictòria, tant com hem vist que fou el seu comportament en les relacions més íntimes, en la naturalesa de les seves actituds envers la salut i el cos ². Construiran però un estàndard de vida que es consolidarà com a model social al segle XX. Com s'entén, altrament, el "llar, dolça llar" d'aquesta cultura típicament burgesa, on queda clar que la casa és el lloc de respectabilitat, oposat a carrer com a lloc de perdició ³?

En definitiva, que el coneixement d'una família de notables, concreta i probablement no projectable, però real, pot constituir un punt de referència del nostre sistema de vida i de les nostres coordenades ideològiques, ètiques, religioses, sexuals i fins i tot estètiques.

NOTES

- 1 **Fontaine, L.** Histoire du colportage en Europe... esp. p.153 i seg. Un excel·lent exemple d'anàlisi d'evolució familiar, econòmica i política es pot trobar a: **Wolff, Jacques.** Les Perier. La fortune et les pouvoirs. Paris 1993. on s'analitza l'evolució d'aquesta família de comerciants, industrials i polítics, entre 1730 i 1893. Una família en què es compleix el proverbi d'una ascensió que dura tres generacions i una caiguda que en requereix tres més.
- 2 Vegeu **Banti, Alberto.** Ricchezza e potere. esp. pp.417 i seg... També: **Charle, Ch.** Naissance des intellectuels. esp. p.11
- 3 Citar. **Macry, Paolo.** Ottocento. famiglia, elites e patrimonio a Napoli. Torino, 1988.

FOTOGRAFIES I GRAVATS

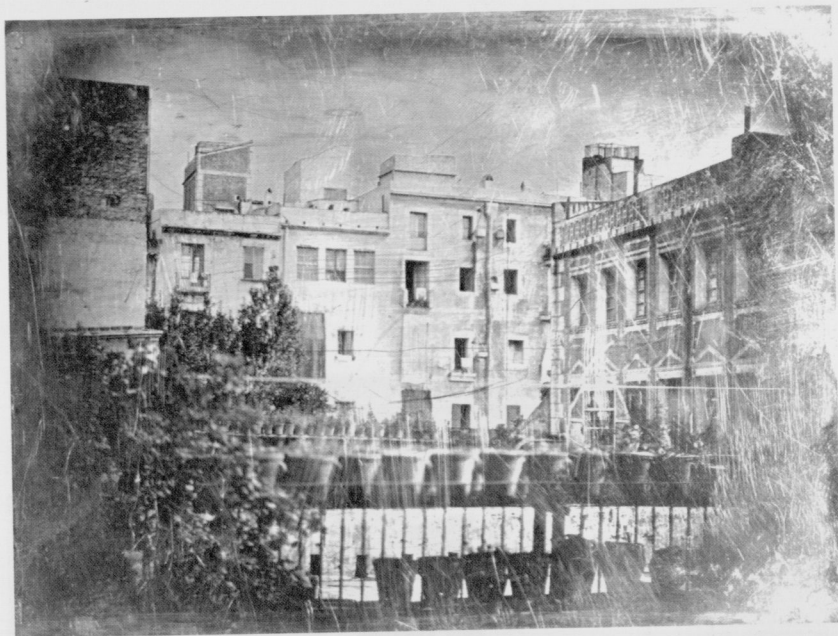
Josep Moragas Leonart. Miniatura del final del segle XVIII. Abillat i pentinat a la francesa en aquest retrat que la seva dona, Rosa Dot li reclama mentre són refugiats a Maó, després de la fugida precipitada de Vallès, fugint de les tropes franceses.

Daguerreotyp d'un Moragas Dot.

Daguerreotip d'un Moragas Dot, abillat amb els guarniments de caçador. Vers el 1850.

Daguerreotip escènic del pati-jardi de casa Moragas. Tant aquest daguerreotip com els anteriors no són obra d'un professional del daguerreotip, sinó fruit de la passió i afeció dels Moragas per la ciència i en concret per la fotografia.

Daguerreotip d'un Moragas Dot. cap al 1860.

Rafael Moragas Dot amb uniforme de l'armada. Daguerreotip, vers el 1850.

Gravat anglès sobre un original de la col·lecció de Georges Bowles. La família constituïa un exemple per als burgesos emergents.

El golf de Nàpols, amb l'erupció del Vesuvi al fons. Record de viatge dels Moragas el 1834.

Els volcans del sud d'Itàlia fascinaven els viatgers com els Moragas, que adquirien gravats il·luminats a mà com aquest de l'Etna. Gravé Mixelle. Peint per A. Anna.

Erupció de L'Etna. Record del viatge dels Moragas al sud d'Itàlia al principi del segle XIX.

Cursa de cavalls a la Plaça del Poppolo. Roma. Record del viatge dels Moragas a Roma; principi segle XIX.

"Ricordi" de Roma. Grand Tour dels Moragas al principi del segle XIX.

Les dues temptacions del món a cavall de la Il·lustració i el romanticisme: la lectura femenina i l'erotisme. Pintura sobre fusta.

Els dibuixos, aiguaforts i gravats de Boucher representen el sùmmum de la nuesa femenina, de la qual era tan amant la burgesia europea del segle XVIII, com aquest, pertanyent als Moragas.

L'Escala Santa a Roma. "Ricordi" del viatge dels Moragas a Roma al principi del segle XIX.

Aquarel·les probablement realitzades per algun membre de la família Moragas en la seva estada a Maó, durant la Guerra del francès. La primera és la rada de Maó, i la segona una propietat menorquina.

Gravat japonès. Les obres japoneses, com aquesta, es posaren de moda entre la burgesia europea després de l'Exposició Universal de Londres de 1862.

Aquarel·la de dona llegint, d'esquena. Llegir era alguna cosa pecaminosa en una dona, per això es troba d'esquena. Final segle XVIII. Col·lecció Moragas.

Matrimoni Moragas. Daguerreotip mitjan segle XIX.

Port de Barcelona, vist des de la Barceloneta, els anys en què els Moragas comerciaven des d'aquest port i el de Tarragona.

Barcelona en un gravat de 1823. Obra de Vicenç Rodés, sota el pseudònim de Redulfort, la filla del qual havia de casar-se amb Josep Moragas Tavern.

Títol de l'escola per a senyoretes de Valls.

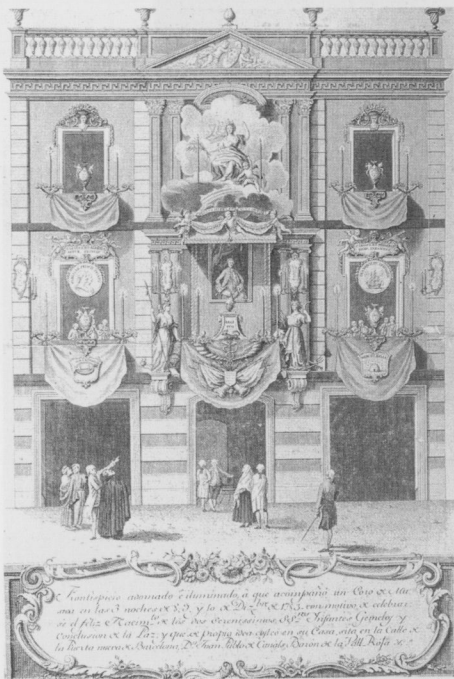
Daguerreotip de dona de la família Moragas, per a ser observada amb un aparell estereoscòpic.

Interior de la casa Moragas de Valls, al carrer del Forn Nou. Es tracta del saló principal on es rebia i on es realitzaven les tertúlies. La fotografia és de cap al final de l'existència de la casa.

L'altre saló de la casa del Forn Nou, on era instal·lat el piano.

Façana de la casa del Baró de la Vall-Roja, Juan Pablo de Canals, a Barcelona, guarnida amb motiu del naixement, el desembre de 1783, de dos Infants bessons. Ben diferent a la modèstia exterior de la casa dels Moragas a Valls i Barcelona.

PRECIOS AL CONTADO DE LOS SOMBREROS DE LA FABRICA REAL DE D. JUAN AMAT Y COMPAÑIA DE BARCELONA.

1. Nueva manilla de 7, 4 y 2 pulgadas de sus tres partes a tanto.	Nuestro 14. 200	Nuestro 12. 100	Nuestro 18. 300
Nuestro 10. 150	Nuestro 11. 180	Nuestro 13. 250	Nuestro 15. 120
Nuestro 16. 220	Nuestro 17. 190	Nuestro 19. 280	Nuestro 20. 110
Nuestro 21. 240	Nuestro 22. 170	Nuestro 23. 310	Nuestro 24. 100
Nuestro 25. 230	Nuestro 26. 160	Nuestro 27. 320	Nuestro 28. 90
Nuestro 29. 220	Nuestro 30. 150	Nuestro 31. 330	Nuestro 32. 80
Nuestro 33. 210	Nuestro 34. 140	Nuestro 35. 340	Nuestro 36. 70
Nuestro 37. 200	Nuestro 38. 130	Nuestro 39. 350	Nuestro 40. 60
Nuestro 41. 190	Nuestro 42. 120	Nuestro 43. 360	Nuestro 44. 50
Nuestro 45. 180	Nuestro 46. 110	Nuestro 47. 370	Nuestro 48. 40
Nuestro 49. 170	Nuestro 50. 100	Nuestro 51. 380	Nuestro 52. 30
Nuestro 53. 160	Nuestro 54. 90	Nuestro 55. 390	Nuestro 56. 20
Nuestro 57. 150	Nuestro 58. 80	Nuestro 59. 400	Nuestro 60. 10
Nuestro 61. 140	Nuestro 62. 70	Nuestro 63. 410	Nuestro 64. 0
Nuestro 65. 130	Nuestro 66. 60	Nuestro 67. 420	
Nuestro 68. 120	Nuestro 69. 50	Nuestro 70. 430	
Nuestro 71. 110	Nuestro 72. 40	Nuestro 73. 440	
Nuestro 74. 100	Nuestro 75. 30	Nuestro 76. 450	
Nuestro 77. 90	Nuestro 78. 20	Nuestro 79. 460	
Nuestro 80. 80	Nuestro 81. 10	Nuestro 82. 470	
Nuestro 83. 70	Nuestro 84. 0	Nuestro 85. 480	
Nuestro 86. 60		Nuestro 86. 490	
Nuestro 87. 50		Nuestro 87. 500	
Nuestro 88. 40		Nuestro 88. 510	
Nuestro 89. 30		Nuestro 89. 520	
Nuestro 90. 20		Nuestro 90. 530	
Nuestro 91. 10		Nuestro 91. 540	
Nuestro 92. 0		Nuestro 92. 550	

PIE DE BURGOS

Preus de la fàbrica de Juan Amat, adreçats a Casa Moragas. 1797.

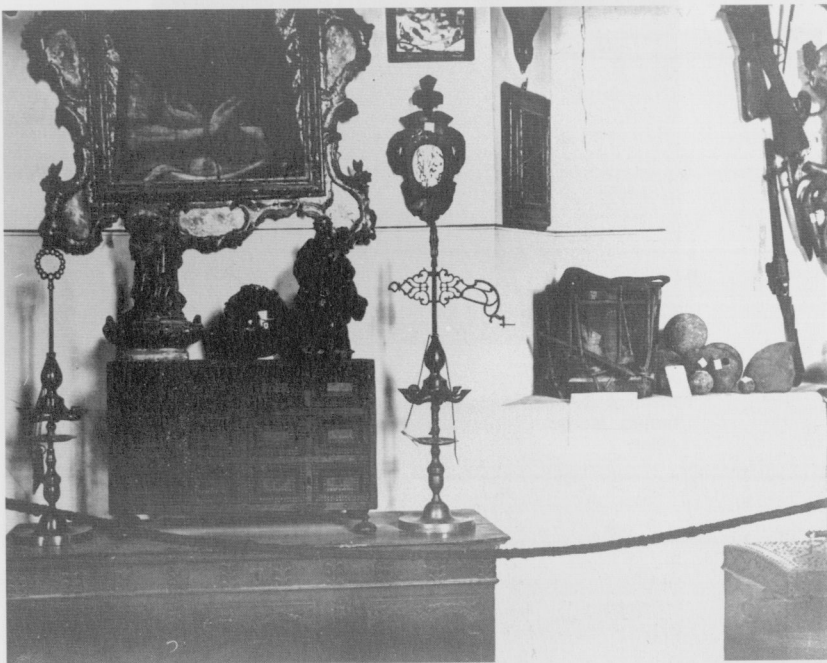
Josep Moragas Tavern, oncle de Narcís Oller i de Josep Ixart, sobre els quals exercí gran influència intel·lectual.

Avantcambra amb l'escriptori particular. Es tracta probablement de l'escriptori privat de Rosa Dot, no pas dels homes Moragas, que tenien l'estudiet, més reservat i aïllat.

Vitrina amb peces de col·leccionista i els exvots de la família.

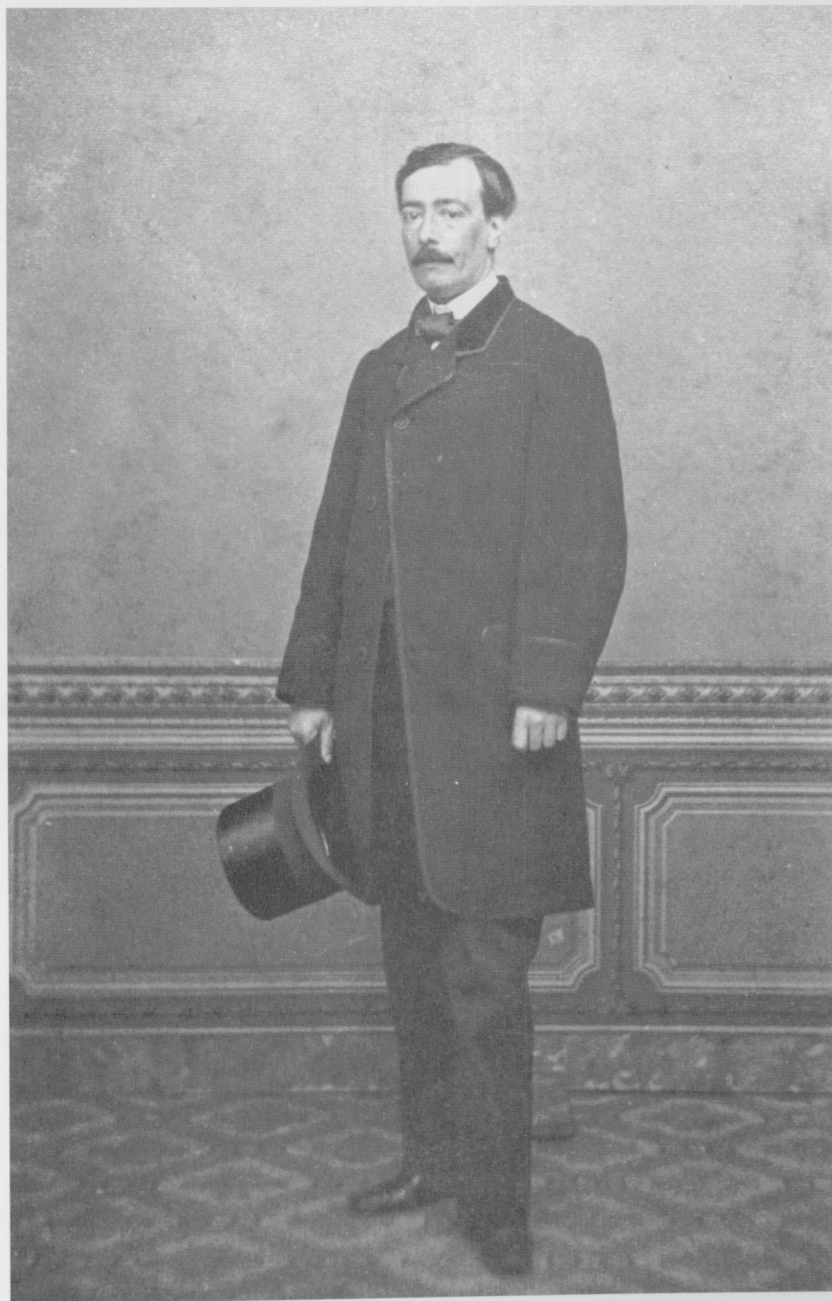

El bigarrament era una de les característiques de l'ambient burgès a tot Europa. Fotografia probablement del Bosc de Valls. Placa sobre vidre.

Bella imatge de l'estiueig dels Moragas a final del segle XIX. L'infant amb la dida i l'indispensable mossèn per a l'atenció espiritual i educativa de la família.

Fotografia de Josep Moragas Tavern.

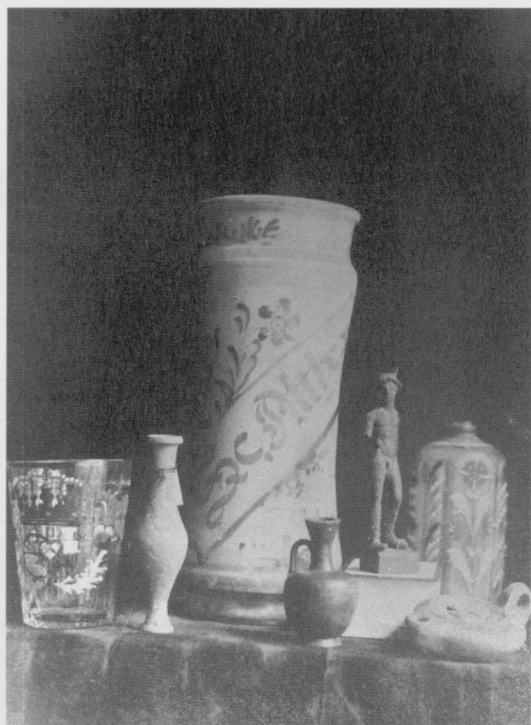
Fotografia de placa sobre vidre, cap al final del segle XIX. Tota la família Moragas reunida al voltant de les joves tocant el piano, que es converteix, de mig segle ençà, en l'instrument preferit de la burgesia europea.

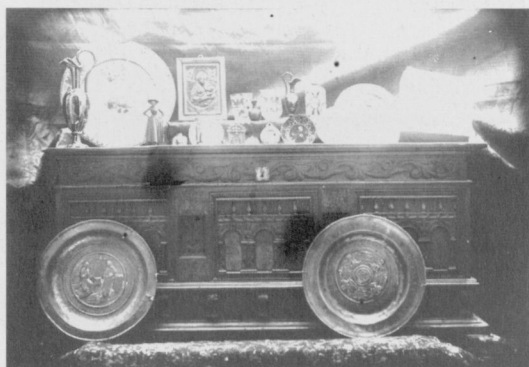
Retrat de la família Moragas durant l'estiu al Bosc de Valls. Dones, criatures, minyones i capellans, i molt pocs homes constituïen l'univers de l'estiu al Bosc.

Els germans Moragas Dot en un daguerreotip de cap al 1850.

Part de la col·lecció Moragas. El col·leccionisme era una autèntica fal·lera entre tots els notables europeus de la primera meitat del segle XIX. Foto original de Fidel Moragas Rodés.

Conjunt de peces de la col·lecció Moragas. Fotografia sobre placa de vidre, de Fidel Moragas Rodés.

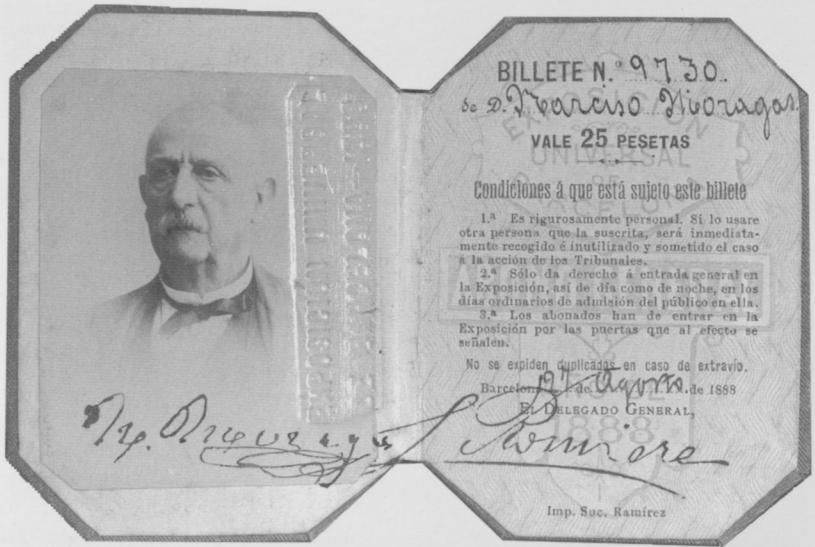
Fotografia de l'interior de casa Moragas a l'acabament del segle XIX. Mentre les dones cusen, els homes estan abstreus en la lectura.

Interior de Casa Moragas.
Principi del segle XX.

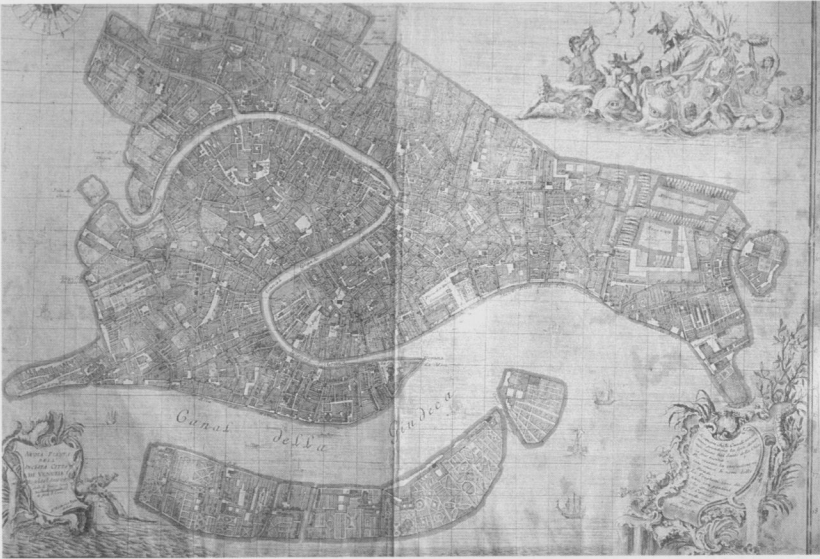
Reliquiaris de la família
Moragas. Fotografia sobre
placa de vidre. Cap al final del
segle XIX.

Narcis Moragas Dot, en el carnet de l'Exposició Universal de 1888.

Passaport a nom de Josep Moragas Leonart.

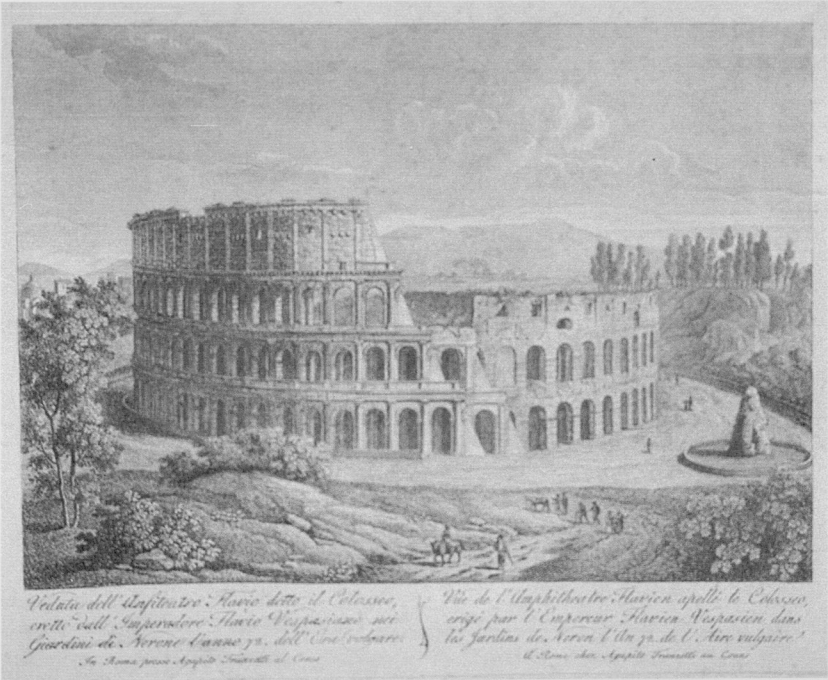

Plànol de Venècia utilitzat pels Moragas en el seu Grand Tour.

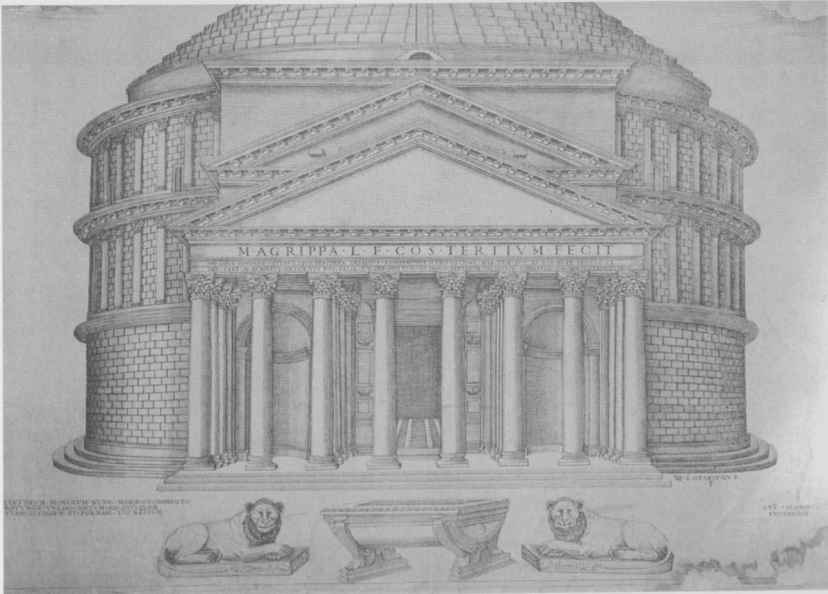

Gravat de Santa Maria Maggiore a Roma, ciutat culminant del Grand Tour, on s'unien la cultura i l'espiritualitat.

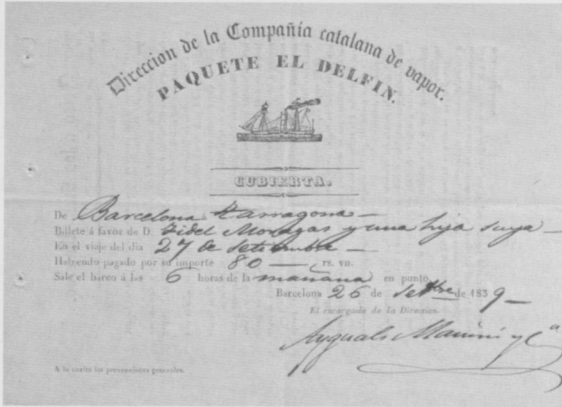

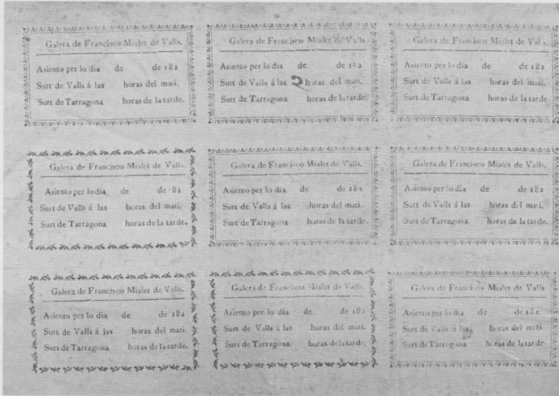
Les ruines de la Roma Imperial fascinen els Moragas al principi del XIX. Gravats del Coliseu, adquirits pels Moragas.

Gravats de Roma adquirits pels Moragas en el seu periple per la ciutat.

Bitllet del Paquete Balear.

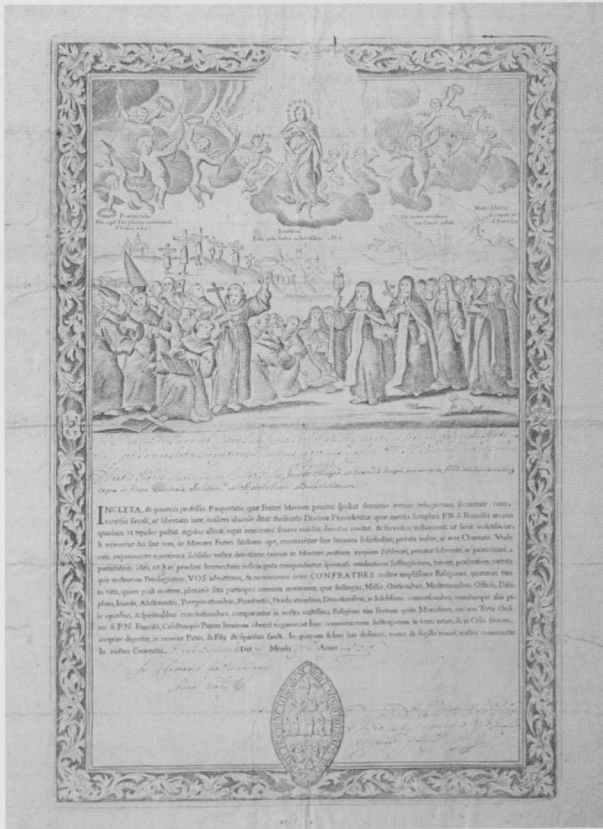
Tiquet de la diligència de Valls a Tarragona.

Bitllet de la diligència de Barcelona a Tarragona.

Cèdula dels frares menors, dedicada als Moragas.

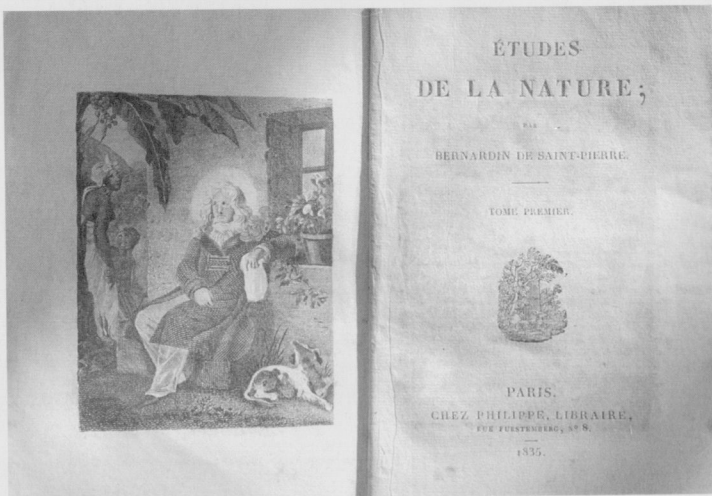
Títol de confraternització de la família Maíró, de la branca Núñez Pastor, amb els frares menors. 1756.

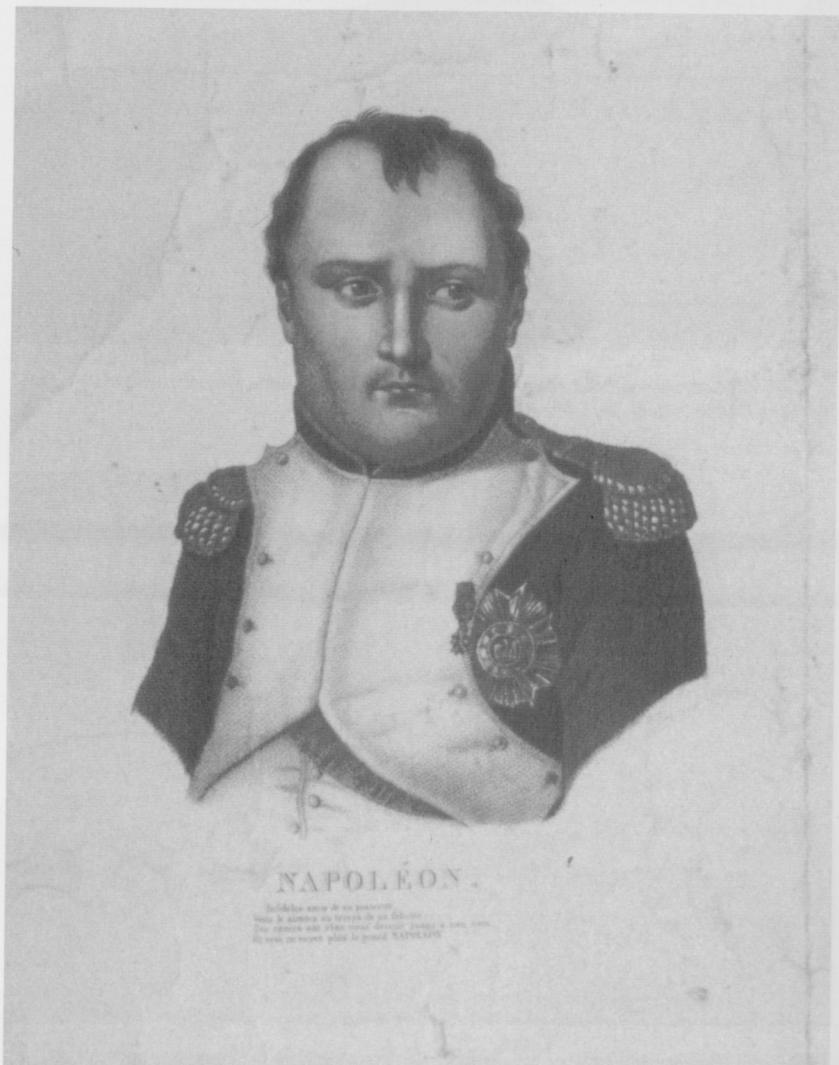

Bernardin de Saint-Pierre, escriptor llegit àvidament pels Moragas (ells i elles).

Portada del llibre de Saint-Pierre. "Études de la nature". Biblioteca Moragas.

Gravat de Napoleó. Napoleó exercí una doble i contradictòria influència sobre burgesos com els Moragas: d'una banda els suggeria el canvi d'un vell sistema caduc per un altre d'ampulós i dirigit per notables com ells; de l'altra, era el botxí de Catalunya, i com a tal era odiat.

El ball fou durant dècades el millor element de sociabilitat popular o elitista. Foto de Fidel Moragas Rodès, cap al final del segle XIX.

Foto Fidel Moragas Rodés. Final segle XIX.

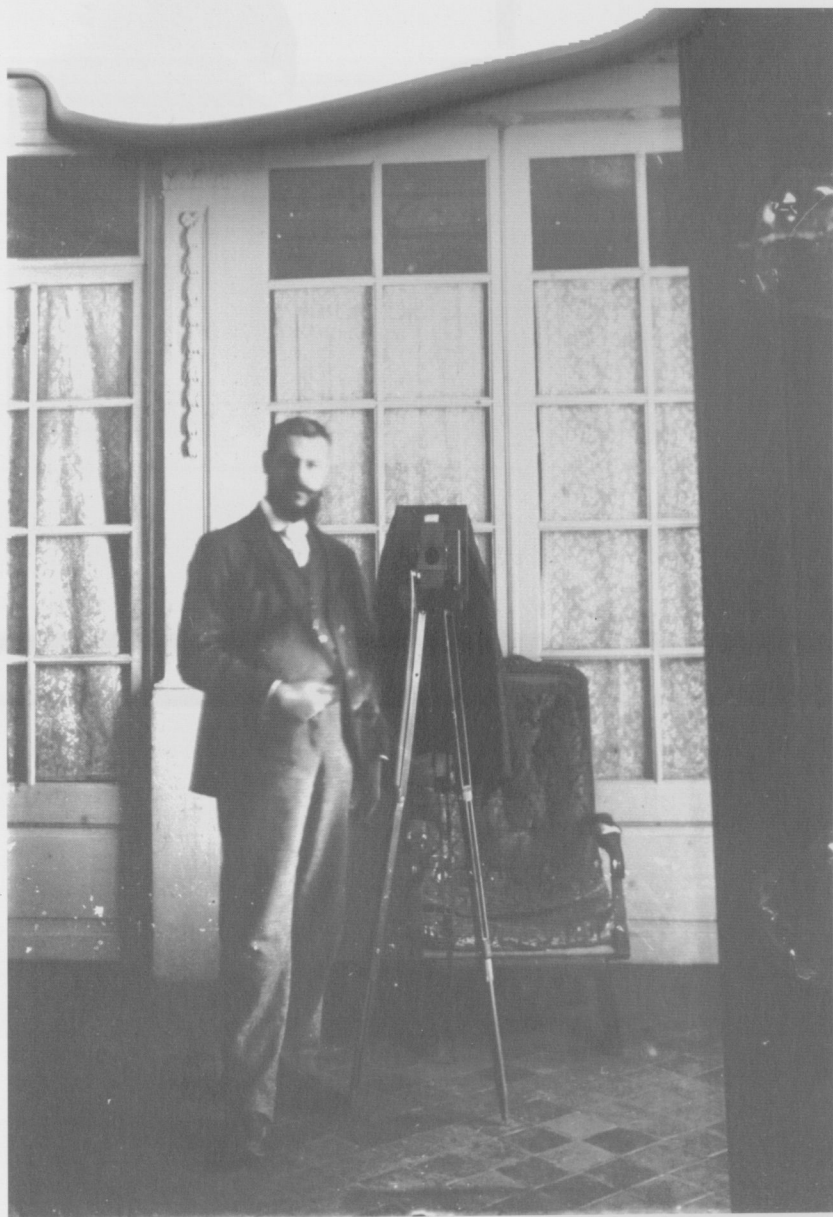
Pagesos i dones del camp català. Foto Fidel Moragas Rodés, cap al final del segle XIX.

Capellans amb membres de la família Moragas, a la casa del Bosc de Valls. Foto Fidel Moragas Rodés. Inici segle XX.

Estació de Valls. Foto Fidel Moragas Rodés. Primer terç segle XX.

Autoretrat de Fidel Moragas Rodés, realitzat sobre el trèmol del principi del segle XIX (que s'esmenta al text). Primers anys segle XX.

Capellà.
Foto Fidel Moragas Rodés,
principi segle XX.

La complexa activitat política i religiosa de Pius VII fou objecte de grans discussions al si de les classes benestants europees. Pius VII entrega la Butlla ratificada del Concordat (Paris, 15-VII-1801) al Cardenal Consalvi.

Ícar va representar durant dècades la intrepidesa de la burgesia en la seva recerca de la riquesa i dels nous mons. Gravats pertanyent als Moragas.

Escena de temàtica pseudoeròtica en un gravat de final del segle XVIII: *Venus qui caresse l'amour*.

Escena eròtica, comentada ja en el text, segons una pintura de Correggio.

Foto de Nicolasa Núñez Pastor.
Vda. Tavern. Cap al 1840.

Un Moragas
fotografiat a l'estil "Dandy".

Moragas. amb ombrel.la oriental. Foto Fidel Moragas Rodés. Principi del segle XX.

Dida amb un infant Moragas al braç. Foto sobre placa de vidre. Segona meitat del segle XIX.

Dida amb un infant Moragas al braç. Foto sobre placa de vidre. Segona meitat del segle XIX.

El cafè públic va desplaçar el saló a partir de la fi del segle XIX. Fotografia sobre placa de vidre, de Fidel Moragas Rodés. Fi segle XIX.

Infant Moragas. Foto sobre placa de vidre, de Fidel Moragas Rodés. Primer quart del segle XX.

Infant Moragas.

Infant Moragas.

Infant abillat amb uniforme militar. Final segle XIX. Foto sobre placa de vidre. Fidel Moragas Rodés.

Homes de la família Moragas. Primer terç segle XX.

Gravat de dama dormint, amb un llibre a la mà, que diu: *L'art d'aimer*. Col·lecció Moragas.

Germans Moragas Balle. Primer terç segle XX. Fotografia sobre placa de vidre. Fidel Moragas Rodés.

Minyona de casa Moragas. Final segle XIX.

Part de la família Moragas durant l'estiu al Bosc de Valls. Primer terç segle XX.

Dones família Moragas.
Daguerreotips. Mitjan segle XIX.

Dones família Moragas. Primer terç segle XX. Foftografies sobre placa de vidre. Fidel Moragas Rodés.

Senyores i minyones de casa Moragas. Primer terç segle XX. Fotografia de placa sobre vidre. Fidel Moragas Rodés.

Dones de la família Moragas cosint. Bosc de Vallès. Primer terç segle XX.

Dona família Moragas. Daguerreotip. Mitjan segle XIX.

Dona família Moragas. Placa sobre vidre. Primer terç segle XX.

Minyones i infants al Bosc de Valls. Primer terç segle XX.

Els joves de casa Moragas. Placa sobre vidre. Primer terç segle XX.

Litografia sobre la vida de Napoleó. 1831.

ESCENAS DE LA REVOLUCION Y BOMBARDEO DE BARCELONA.

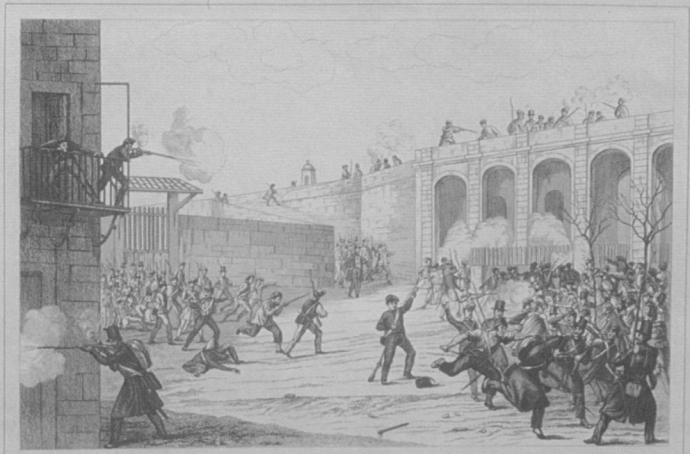

La fuga del regimiento de Guadalupe que estaba situado en el cuartel de San Juan desde las tres de la tarde del 27. Huyendo sin orden ni concierto con el general que permanecía con en la Ciudadela, con varios escuadrones de provisiones intervinieron en la necesidad de resistir al avance del mismo día. En fuerza de la hospitalidad, los gefes y oficiales comenzaron sus disparos y los soldados sus marchas y caídas y lo mismo requirieron para ir a buscar las armas al pueblo y a abandonar las mismas que el día antes se habian situado en sus cuarteles.

La popularidad.

Escenas de la Revolució i bombardeig de Barcelona el 1840.

ESCENAS DE LA REVOLUCION Y BOMBARDEO DE BARCELONA.

Fuero horriblemente traido con el respeto que precede a Barcelona durante la tarde del 28 cuando la revolucion rebautizo por todos los rincones de la ciudad, con un sinnúmero de cañones y escuadras, cuando rebautizo en los aires el eco de los tiros y el son, fatidico de las campanas tocando a rebato. El combate muy cruel librado en el punto de vista por parte de la guardia y tropas rebautizo con el mismo furor de la explosión, contra la columna que giraba desde el centro a los puntos de vista. Cuantos refugios, empalizadas, cuarteles, buques de guerra y otros edificios de importancia militar fueron de trancendentes a la posibilidad de vencer, pero gloriosos para la nación, pasaron en aquel lance imperecedero al trazo de la compasión política que se leuaba a los heridos de los combatientes.

La popularidad.

Autoretrat de Fidel de Moragas Rodés. Placa sobre vidre. Inici segle XX.

Narcís Oller i de Moragas. Fotografia de placa sobre vidre de Fidel Moragas i Rodés. Valls, inici segle XX.

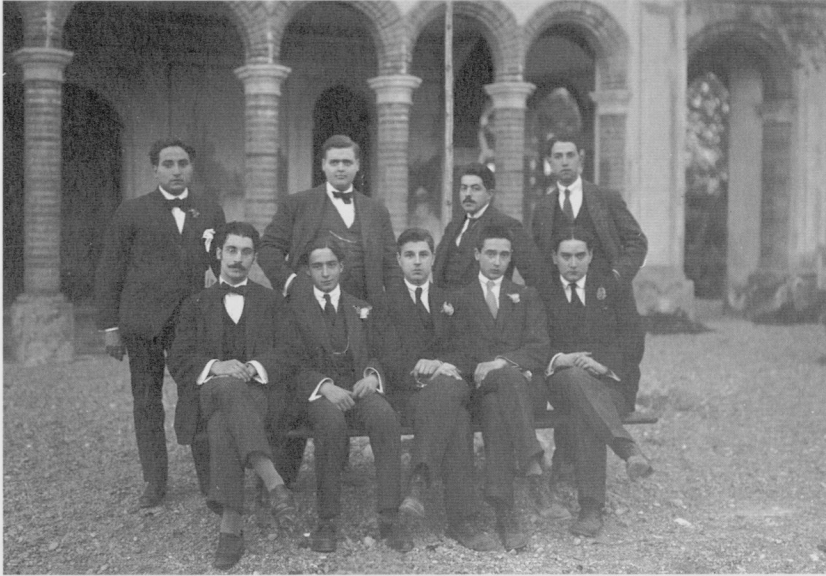

Castells a la plaça del blat. Valls, fi segle XIX-primers anys segle XX. Fotografia sobre vidre, de Fidel Moragas i Rodés.

Darrers Moragas que habitaren la casa del carrer del Forn Nou, de Valls.

Fotos Fidel de Moragas i Rodés. Placa sobre vidre. Cap al 1920.

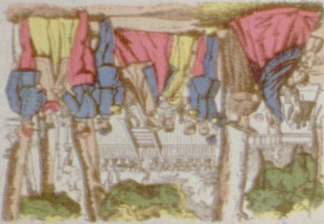

Imp. ELUVIENSIENSIS Edit. a Regal. Deposit. P.º - Depo. en Bar. de V.º, 1864 y C. Bar. de S.º P.º, 1865. 12.

A CIERTO PREDICADOR

¡Digna contra el pecado
mal cosa enseñada,
contra las de arriba vendida
y las de estrecho cobrada,
por eso agitaro las mentes
tu sermón de muy severo;
pero que se alegró la gente,
porque olvidando tu oficio,
solo la virtud y el vicio
se dignó en el interior.

Imp. ELUVIENSIENSIS Edit. a Regal. Deposit. P.º - Depo. en Bar. de V.º, 1864 y C. Bar. de S.º P.º, 1865. 12.

UN ABOGADO

Se quita mis clientes
de que parten sus factos; pero en vano,
A mí que se me da, si siempre gano?
Ni me fiado en las leyes
que los sabios de Roma publicaron,
ni en las que nuestros reyes
para engrandecor de su nación dejaron,
mas bongo en los patrimonios
todo el vigor que falta á mis razones.

NO ME CASO

Que no el mejor estado
des cierto doctor
el caso matrimonio
al le hombre fizo;
pero ¿y si el estado al mis
te vicio una mudición?
Que se casar quisiera
que no me caso, no.

No es con la de las,
la bestia un solutor;
ni el Probo la condona
de losos muertos;
ni el noble, ni la noble,
ni á los nobres... Oh!!!
Que se casar quisiera
que no me caso, no.

(Proprietario de Bar. de V.º)

Imp. ELUVIENSIENSIS Edit. a Regal. Deposit. P.º - Depo. en Bar. de V.º, 1864 y C. Bar. de S.º P.º, 1865. 12.

ME CASO

Hasta estar, vicio los rulos,
de andar á salto de mata.
Antes de con una legaña,
y mas que rulo de color,
y bago en Madrid el payano,
esta se hecho. Yo me caso.

No me atrae la fregona;
ni el rulo de la condona;
ni rulo la lavadora;
ni rulo mal la pasana;
y me que nada le tose.
Esta vicio. Yo me caso.

No hay gana para un solutor
sin otro, sin legañado,
Hay escarrega en salud
y rulo en dinero;
y para ya de salto paco,
dándole escay á me caso.

No me la echado de asunto;
ni el rulo, mejor ya más,
ni el estado noche y día
frente de buena fregona,
escarrega de lavadora.
Que vicio! Yo me caso.

¿No es mejor con un rulo
dándole rulo sin un rulo,
rulo rulo de lavadora,
vicio tener al sur al sur,
que pasar la noche al rulo
por una... Ego! Yo me caso.

Si voy después de los rulos
la que vicio... como ha de ser!
Me engañará una mujer,
mas ahora me escarrega todos.
Oh! ¿que se casar quisiera
de una vez. Ego! Yo me caso.

(Proprietario de Bar. de V.º)

Imp. ELUVIENSIENSIS Edit. a Regal. Deposit. P.º - Depo. en Bar. de V.º, 1864 y C. Bar. de S.º P.º, 1865. 12.

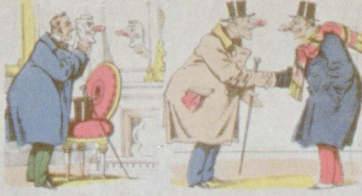
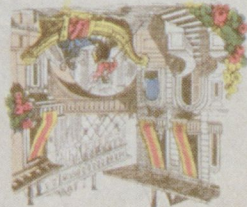
Los CLAYTON BROS. Eds. & Special Depot F.V. - Depots en Barcelona, VALL y C. - Sols de la F. Nueva, 13.

Carta de un Sastre a su Amada

Si heces que en dadas
de un mundo que campegua
para heces el objeto
de la Florida.
Asiada de las Florida.
Pues he pades nos cantes
de la Florida.
de la Florida.
de la Florida.
de la Florida.
de la Florida.

Serenata

Gracias a los muerres
y mece en mado de paca.
Gracias a los muerres
y mece en mado de paca.
Gracias a los muerres
y mece en mado de paca.
Gracias a los muerres
y mece en mado de paca.
Gracias a los muerres
y mece en mado de paca.
Gracias a los muerres
y mece en mado de paca.

¿ QUIEN ES ELLA ?

Cuando de un carragidor
tudo heces,
que mece que el buen señor
demonstrando amor a roba,
atigado al escritorio
que lea la querrela,
desembarca: ¿ el gran?
¿ Quien es ella ?

En todo momento digo
no hay remedio !
á un abate dice sin profugio
habrá felices de por medio:
daces en todo una mujer,
cuando vanda á dencella:
barga el lado está en saber
Quien es ella.

Si para porrá el paraiso
al par de la,
que preder vanda quien
no es el momento á breves.
Desde entonces no hebrede
pocer pades muerres,
desde entonces vado al mundo
- Quien es ella.

En un sero amable ludo...
Sí, una plata;
yo te casaría... y presado
de la vicia y de la cheta;
poco casaría y robado
algo; saque á la mala bella !
que teases saber ? muy tarde !
Quien es ella.

(Traducción de Buenos)

LA PALIDONIA

¿ La evidencia me ciudo
y en la primera me fondo.
La MUJER, la mujer la Pludo,
es el animal mas lindo
que Dios creó en este mundo.

No solo creó en pludo
en este mundo que me
que me me me me me me
Kermanas son en el otra
como en el mundo de me.

Sigres en todo lugar
porque he los abigarrado ad
¡ no vos, BOMBIER, boludo !
que ellas no pueden porre
algo contigo y por ti !

Si he voltes he lo impohe
papas, mece mudo,
en la casa de la, he lo cipeho,
y para ella, ¡ pades cheta !
tempore de la ley del mudohe.

¡ Porque lo despreto hece
la que con paritudo mece
cuando vado lo muerres,
y cuando pludo lo saber,
y cuando vado lo muerres ?

¡ No la MUJER no hay pludo
(En todo !) Bembudo lo cipeho.
(En mece !) Como he de ser !
¡ el capitulo con ella,
á muerres la MUJER.

Max pades que he lo impohe
concederle que lo muerres
y que me calice he los barga,
porque en me me lo muerres
de como de paca... En voludo.

Desde la planta de castello
la MUJER, mece en ella,
he lo preder y de mudohe,
en el mundo una bella
que Dios creó en este mundo.

(Traducción de Buenos)

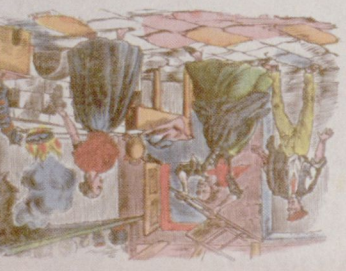
Barcelona.—El Gráfico Ilustrado, calle del Hospital, número 57, bajos.

Exclamó todas las niñas tristes,
 que se acordaban de las cosas,
 que se acordaban de las cosas,
 que se acordaban de las cosas,
 que se acordaban de las cosas,
 que se acordaban de las cosas,
 que se acordaban de las cosas,
 que se acordaban de las cosas,
 que se acordaban de las cosas,
 que se acordaban de las cosas,
 que se acordaban de las cosas,

Barcelona.—El Gráfico Ilustrado, calle del Hospital, número 57, bajos.

¡Ay, que me acordaba de las cosas,
 que se acordaban de las cosas,
 que se acordaban de las cosas,
 que se acordaban de las cosas,
 que se acordaban de las cosas,
 que se acordaban de las cosas,
 que se acordaban de las cosas,
 que se acordaban de las cosas,
 que se acordaban de las cosas,
 que se acordaban de las cosas,
 que se acordaban de las cosas,

Barcelona.—El Gráfico Ilustrado, calle del Hospital, número 57, bajos.

Alargado es mi cuello,
 que me acordaba de las cosas,
 que me acordaba de las cosas,
 que me acordaba de las cosas,
 que me acordaba de las cosas,
 que me acordaba de las cosas,
 que me acordaba de las cosas,
 que me acordaba de las cosas,
 que me acordaba de las cosas,
 que me acordaba de las cosas,
 que me acordaba de las cosas,

Barcelona.—El Gráfico Ilustrado, calle del Hospital, número 57, bajos.

Alargado es mi cuello,
 que me acordaba de las cosas,
 que me acordaba de las cosas,
 que me acordaba de las cosas,
 que me acordaba de las cosas,
 que me acordaba de las cosas,
 que me acordaba de las cosas,
 que me acordaba de las cosas,
 que me acordaba de las cosas,
 que me acordaba de las cosas,
 que me acordaba de las cosas,

Las Tres Artes Hermanas, calle Perot la Ladró, 2. — BARCELONA

Desde mi punto de vista
 que me rodea en esta
 conversación en forma
 de un círculo de luz
 y que me rodea en esta
 conversación en forma
 de un círculo de luz
 y que me rodea en esta
 conversación en forma
 de un círculo de luz

COHO.

de que me rodea en esta
 conversación en forma
 de un círculo de luz
 y que me rodea en esta
 conversación en forma
 de un círculo de luz

HABANERA

COSAS Y CASOS

Por la noche de Embajadores
 madre no puede pasar
 porque las tres cigarreras
 juegan como sus casaca.
 Con el portafolio blanco,
 van dando la licencia
 al silencio en los apuros,
 la pegan en el bolsillo.
 Pues es de día
 que algunas van al cementerio.

Cuando hoy que por la noche
 enciende la Puerta del Sol,
 y dan a los que las tiran
 la primera lección.
 ¿Cual es su diagnóstico?

y de vez en cuando
 y el intrufo en camisa,
 solo vos llamas y pido.
 De vez en cuando
 el sus sus se le pegan

Desde que vino la moda
 del portafolio que la flemosa
 pascosa los adictos
 en las barreras de Albaric.
 Con tanta proporción
 como hacen por sus cosas
 no hay un mundo tranquilo
 ni una noche suelta.
 Y así cuando
 que el que produce puede.

Se halla en venta en la papetería del Museo de Antonio Bosch calle del Bos de la Plaza Nueva, n.º 11. — BARCELONA

Se halla en venta en la papetería del Museo de Antonio Bosch calle del Bos de la Plaza Nueva, n.º 11. — BARCELONA

El pensamiento libre
 y claro es el que no
 profana el que no
 profana el que no
 profana el que no

que me rodea en esta
 conversación en forma
 de un círculo de luz
 y que me rodea en esta
 conversación en forma
 de un círculo de luz

EL DESCAMISADO

La Ausencia

I.
 Al pie de un valle
 Que me me sigue,
 Mando atropellado
 Bona está,
 Dado es firm,
 Dado infeliz,
 Y en tono fuerte
 Gosa en decir.

— Tuera a mi hermano
 — Laura gosa!
 — ¿Cual es el peso
 y ¿cuando es el día?
 — ¿Ay, yo te adoro,
 alivia Harro,
 — ¿Dime al menos
 — Verde y murio.

II.
 ¿En tiempo, Laura,
 ¿Cómo está
 — ¿Te has movido
 al que el camino,
 — ¿Te he perdido
 — ¿Puedo irte,
 — ¿Cual es el peso,
 — ¿Cual es el peso,
 — ¿Cual es el peso,
 — ¿Cual es el peso,
 — ¿Cual es el peso,

Imp. Las Tres Artes Hermanas, calle Perot la Ladró, 2

En el día de hoy... de la Plaza Nueva, 13.

Plata... que en la vida... SIMONA PARTA

LA GRAN-VIA

EL CABALLERO DE GRACIA

Caballero de gracia me llamo... Yo soy el caballero que con más fuerza...

Berlín.—Tipografía Española, calle de Hopten, núm 57, bajos.

Berlín.—Tipografía Española, calle de Hopten, núm 57, bajos.

Yo soy el que... de la vida...

LA GRAN-VIA

WALZ LOS RATAS

Yo soy el ratón... que entré por su lado... Yo soy el ratón que me he dado...

En el día de hoy... de la Plaza Nueva, 13.

Imp. Las Tres Artes Barrietas, Calle Preci de San Mateo, 2.—BARCELONA.

que el amor que me inspira
 que el amor que me inspira
 que el amor que me inspira
 que el amor que me inspira

III

Imp. Las Tres Artes Barrietas, Calle Preci de San Mateo, 2.—BARCELONA.

Imp. Las Tres Artes Barrietas, Calle Preci de San Mateo, 2.—BARCELONA.

que el amor que me inspira
 que el amor que me inspira
 que el amor que me inspira
 que el amor que me inspira

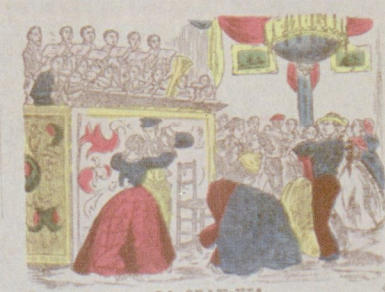
TOROS DE PUNTA

DE MADRID Á BARCELONA.

Dios sea el que manda
 En su reino grande
 Y no solamente
 De Madrid á esta tierra
 Ni solo de España
 Ni solo de Europa
 Ni solo de Asia
 Ni solo de África
 Ni solo de América
 Ni solo de Australia
 Ni solo de Oceanía
 Ni solo de la Luna
 Ni solo del Sol
 Ni solo de los planetas
 Ni solo de las estrellas
 Ni solo de los ángeles
 Ni solo de los santos
 Ni solo de los héroes
 Ni solo de los sabios
 Ni solo de los grandes
 Ni solo de los pequeños
 Ni solo de los ricos
 Ni solo de los pobres
 Ni solo de los nobles
 Ni solo de los humildes
 Ni solo de los fuertes
 Ni solo de los débiles
 Ni solo de los valientes
 Ni solo de los cobardes
 Ni solo de los buenos
 Ni solo de los malos
 Ni solo de los justos
 Ni solo de los injustos
 Ni solo de los puros
 Ni solo de los impuros
 Ni solo de los santos
 Ni solo de los pecadores
 Ni solo de los justos
 Ni solo de los injustos
 Ni solo de los puros
 Ni solo de los impuros

Imp. Las Tres Artes Barrietas, Calle Preci de San Mateo, 2.—BARCELONA.

LA GRAN-VIA.

Ya con un baile de criadas y de señoras,
 A mí me gustan las cometas,
 A mí me gustan las cometas,
 A mí me gustan las cometas

Imp. Las Tres Artes Barrietas, Calle Preci de San Mateo, 2.—BARCELONA.

EL CANTOR DE LAS HERMOSAS.

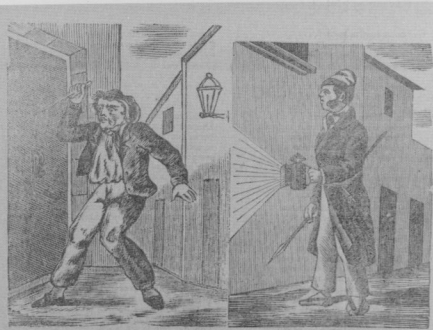
TROVAS DE HAMOR DEDICADAS AL BELLO SEXO POR UNOS AFICIONADOS.

128 LA JIBARA.

AMERICANA COREADA.

¡Cómo vas, Jibara hermosa,
De la selva en derredor
Tras la sombra deliciosa
Que te salve del calor?
¡Cómo vas sin un amante
Que te iguale en el color,

JUGUET EN CATALA

TITOLAT

LO SERENO Y 'L BORRATXO

PERSONAS

PAU GAT

SERENO

(La escena passa en un carrer. En de nit y fa lluna. Sur lo Pau, portant mijsa pinya y flax).

PAU. A reuelu; je esten bé;
le negat de hó de bé;
me n' he bogat un porró
ja me 'l he de menenar.
Y cuidado que per mi,
un porró se lo más justet;
no se de abast me sac't la set

y tan cat... donchs vinga vi.
Los lums d'ale tabernis
saben más de latejé
que cuberrol capelá;
Eus de 'l aigua 'n fan calé.
Ya 'lo arreglaré yo;
cada multa que 'le elevaba

TROVOS DE AMORES

Dedicados á la Juventud.

*Ay si yo fuera el dichoso,
que aquella pluma tuviera,
por la que escribía San Alejo,
debajo de la escalera.*

No leudré fin ni reposo,
y viviré impaciente,
sin alegría y gozo,
que fuese mia la suerte
ay si yo fuera el dichoso.
Yo lo quiero de manera,
que no hay ponderacion,
a escribirle me ofreciera,
si del sabio Salomon
aquella pluma tuviera.

Tres cristalino espejo,
será mala mi fortuna,
si tienes otro cortejo,
me falta sal á la pluma
que escribía San Alejo.
Prenda mia considera,
que en todo lo correspondido,
no seas ahora traidora,
piensa lo que has prometido,
debajo de la escalera.

SERMÓ EN VERS

DIRIGINTSE LA PRIMERA PART, EN FER VEURER LAS MODAS V ANTIGUITATS

peis vells, sent lo mes chocant lo modo en que pista lo que es lo fero del dia. La segona part conta de las donas, en que las vellas ab sus treças, modo de vestir y caminar velen fer veurer que son joves. De las viudas que demostren un gran desamparo y esclament por la mort de son marit, y ja sols sian entervats voldrien ser tornadas á casa. De las donas casadas que gastan molt luxe ab lo vestir, y lo seu marit solz gansio per lo lanchat menjar. Finalment dona una descripcio de la vanitat que gastan las faldetas y del molt exorta modo de tractar y vestir.

*Molans moderats nos dita,
la Evangel del Estiu
modum perculatorem
hulianis et austrosiorum
paraulas de un tal Benet,
que era barber de Pobllet;
Biber segons hinch estes,
mill nou cents operaria tres,
capitat setanta sis,
escrit en un terce pis,
pagina segons se ven,
á quatre cents unes deu.
Ploviner, está esclaman
lo havavi de Abraham:
que val dir en catala
aquell temps quan tornará?
Temps, semprempres
in eternum accedat.
Paraulas son que escrigue
lo parlaton de Nés,
en dia estant en la bassa
ab un gran paper de estrassa.
Saber aqués punt poterach jo
predicar lo meu sermó*

que ab dos pars vull dividir
perque no tingan que dir:
la primera part sera
explicativa, lo per eta
las modas y antiguitats
de nostre antepassats:
y lo modo provocatiu
ab que vosaltres vestiu,
dita part sera no mes
tractar de bones solters,
mes si m' veig embolicat
hi faré algun casat.
La segona de las donas;
all veurer cosas bones,
y encara tal no ho dies
perque considerara:
*Muliere postquam creata comen
malafidre est hominem
tanquam postea peccatoris
omnem exornavit.*
Paraulas de un estudiant
á las hollas del encant,
de estas pocas jadas y pias
paraulas que no son mias.

CONVERSAS

DE UN NOTARI Y UN FADRI BARBER: ANOMENAT, LO PRIMER
D. BRUNO, Y LO SEGON PELACANYAS.

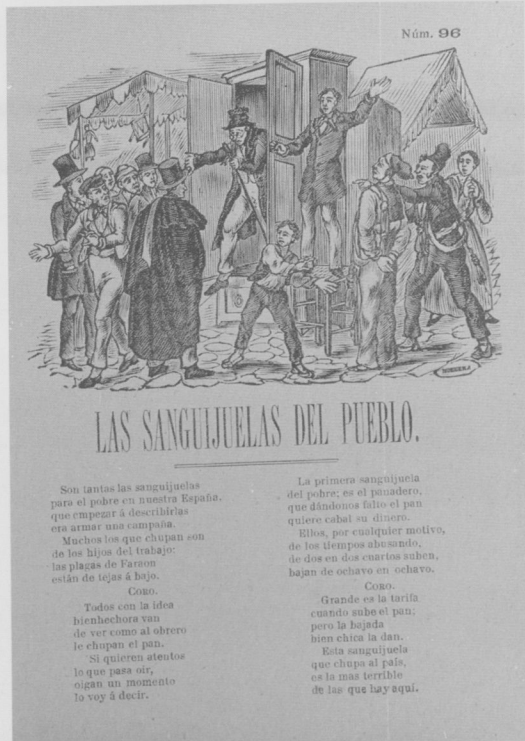
(SEGONA EDICIÓ.)

CONVERSA PRIMERA.

PELACANYAS. Estiga bonet D. Bruno.
D. BRUNO. ¡Ola! zahont vas Pelacanyas? ¿que no hi ha barbas avoy?
PEL. No, senyor, no es dia de pelar
y per axó men vas á pendrel' sol, per-
que, com diu aquell, qui te un rato bó,
m' enten....

BAC. Si que tens rabó, jo també vull
fer lo mateix per esperar la missa de
deu. Anem, vina ab mi, que m' farás
companyia.

PEL. De molt bona gana; però ja
que la ocasió brinda, permetim que li
diga que sempre habia pensat que vos-

LAS SANGUIJUELAS DEL PUEBLO.

Son tantas las sanguijuelas
para el pobre en nuestra España,
que empezé á describirlas
era armar una campaña.

Muchos los que chupan son
de los hijos del trabajo:
las plazas de Farnon
están de tejás á bajo.

Como.

Todos con la idea
bienhechora van
de ver como al obrero
le chupan el pan.

Si quieren atentos
lo que pasa oír,
ojgan un momento
lo voy á decir.

La primera sanguijuela
del pobre, es el paadero,
que dándonos tajo el pan
quiere cabal su dinero.
Ellos, por cualquier motivo,
de los tiempos abusando,
de dos en dos cuartos suben,
bajan de ochavo en ochavo.

Como.

Grande es la turba
cuando sube el pan;
pero la bajada
bien chica la dan.

Esta sanguijuela
que chupa al país,
es la más terrible
de las que hay aquí.

PEPITO Y JUANITA.

AMERICANA A DUO.

I.

EL. Aquí estoy, Juanita hermosa,
para aprender, con calor,
esa bella americana
que tú sabes y yo no.
¡Qué americana!
linda y galana,
mi Juanitita,
mía bonita,
yo bailaré.
Y siendo así
tan solo á ti,
ángel hermoso, te adoraré.

II.

ELLA. Se baila esa americana,
si tú la quieres bailar,
al estilo guachidango
de los negros de allá.
¡Qué americana!
linda y galana,
joven Pepito,
niño bonito,
tú bailarás.
Y siendo así,
tan solo á mí,
ángel hermoso, me adorarás.

418

Preu 3 quartos.

EL CANSONÉ DE LAS BARRAQUETAS.

COLECCIO DE CANSONS DIVERTIDAS Y ESTRAVEGANS, ESCRITAS
AB DIALECTES VULGARS Y LA CORRESPONEN TONADA PER EL
Dr. PEPINO (A) CAGOMBRE.

PRIMERA PART.

QUE CONTE: I. EL TERNE DEL ARREBAL II. (ELS
MOSQUITS D' ABRE. - III. UN BON NAS.

EL TERNE DEL ARREBAL.

I.

A veure á tot vichó aposta
¡Vinga moato!
Y el que bens tassons no jala.
Al mateix que á una cigala.
Yo l' dirix ballá pancha andal.
(Perque valian la marcia del sacra, só ca-
pas de fé ençallí un rejimen de suitos per la

sarcamella del mes pinalat, y arrancá las en-
trañas del cor del que desprecia una fineza
nova!)

Y el que si torna si l' trucu...

Paix que l' saca!!

Va al Hospital per desfogar!.

¡En se val!

Perque yo entre bens filas
SÓ EL TERNE DEL ARREBAL!

EL NUEVO CURRO MARINERO CON SU CURRA MARINERA.

(EL Á ELLA.)

(1.ª parte.)
Coro.

*Suelta el remo, mi currilla,
y la vela y el timón,
a. a. a. ay. a. a. a. ay. a. a. a. ay,
mas me gusta, por san Telmo,
mientras remo con testón,
en tu mano una guitarra
y en tu boca una canción.*

Yo me embarco con mi curra,
y me largo al alta mar;
que á mi niña no la espanta
de mi barco el zozobrar. *Suelta et etc.*

Uy! que sal, la de mi curra!
ven, airosa, junto á mí,
que yo bogo con mas brío
cuán lo estoy viéndote á tí. *Suelta et etc.*

Con un buen puro en la boca
y á mi lado mi currilla,
yo me miro rey del mundo,
y es mi trono mi barquilla. *Suelta et etc.*

Yo ni al rico ni al pudiente
largo envidia por san Blas,
tengo un puro, barco y curra,
Suelta et etc.

LAS NUEVAS COPLAS

EL NIÑO PERDIDO.

CORREGIDAS Y AUMENTADAS, Y ACOMPAÑADAS DE UNS GOITGS
NOUS EN CATALA TITULATS

MOTIUS Y DESITGS DEL AMOR DE DEU.

En nombre de Dios empiezo
Por aquel que tiene gracia
Todos lo llaman gracioso
y á mi la gracia me falta.

CORO.

Si escucháis atentos
como habeis oído,
cantare las coplas
del niño perdido.
Madre en las Puercas hay un niño
que se llama que el Sol bello,
preciso es que tendrá frío,
porque el pobre viene en cueros.

Niña dile que entro
se calentará
porque en esta tierra
ya no hay caridad
Entró el niño y se sentó
conforme se calentaba
la paterca le preguntó
de que tierra ó de que patria.
Y el niño respondiéndome
soy de las tierras
mi madre es del cielo
y yo baje á la tierra.
Niño si quieres cenar
guisaremos de costado,
te quedaras con nosotros

BONITAS CANCIONES PARA CANTAR LAS PETENERAS

SEGUNDA PARTE

Sr. Alcalde mayor
yo soy una americana
que canto las peteneras,
niña de mi corazón,
que canto las peteneras
al estilo de la Habana.

Ninguno debe fiarse
de la mujer que es bonita
si no quiere que le pongan
niña de mi corazón,
si no quiere que le pongan
lo que llevan las cabritas.

La mujer busca el metal
y el hombre busca el honor
y en los tiempos que corremos
soleá y mas soleá,
y en los tiempos que corremos
esa fruta se perdió.

Todo el que quiere tener
á su mujer muy segura
que la lleve siempre atadita,
niña de mi corazón,
que la lleve siempre atada
en un cordel á la cintura.

UN VIATGE A PARIS EL 1836

PAQUETE DE VAPOR DE LA FUERZA DE 140 CABALLOS

N.º 60. EL FENICIO.

ARMADORES TH. PÉRIER Y COMP. DE MARSELLA.

Recibido de D. Feliz Maragat Capit. de Navio 2 Ciudadanos
la cantidad de 300 rs.
por precio de su pasaje a Carragona
de proca litera N.º 27 y 28 de S.ª

La salida será el 11 a 6 horas de mañana
Barna a 3 de Set. 1836.

LOS CONSIGNATARIOS.

Litera N.º 27 y 28 de S.ª
Yong & Mont...

A la vuelta las prevenciones generales.

421

Bitllets del viatge a París

ADMINISTRATION
Des Messageries
et
Religieuses générales du Midi.

Raison sociale :
 J. BOMAR, GLAIZE PÈRE, FILS AINÉ ET COMP.º

Sociétaires :
 MM. S. BOMAR,
 GLAIZE PÈRE,
 GLAIZE FILS AINÉ,
 BARRÈRE PÈRE,
 BARRÈRE FILS,
 A. W. DOTÉZAC,
 J. E. E. DOTÉZAC,
 L. SERRÈS PÈRE,
 A. SERRÈS FILS,
 A. MION,
 I. GLAIZE,
 DE STADEG,
 MANEGAC PÈRE, FILS ET COMP.º,
 SALVATRÉ,
 TURCY,
 RIBERTOT LAISSÈRE ET COMP.º,
 MALIVERT AINÉ.

Bureau de Reçu

J'ai reçu de M. Maragat & Co. la somme de quarante trois francs 10 centimes détaillée ci-après, pour deux places qui ont été retenues dans le Logi N.º 122 au départ du 24 Mars 1836 pour aller à Montpelier et partir à 8 heures du soir

SIGNATURE DE RECEVEUR.
Divalda

DÉTAIL DE LA SOMME REÇUE.

Arrhes	38
Solde de la Place	5
Excédant de Bagage	0
Pour-boire	9,10
	43,10

OBSERVATIONS ESSENTIELLES.

Dans le cas où MM. les Voyageurs ne seraient pas rendus à l'heure précise du départ, les arrhes seront perdues. MM. les Voyageurs sont tenus de s'assurer avant le départ que tous leurs effets sont inscrits sur la feuille de route; en cas de perte pour ceux dont la valeur n'aura pas été déclarée, ils ne pourront exiger que 20 fr. pour un carton chapeau, 50 fr. pour un sac de nuit ou portemanteau, et 150 fr. pour une caisse, malle ou voche de poids de 60 kilog. Il ne pourra être rien réclamé pour tout article qui n'aurait pas été enregistré.

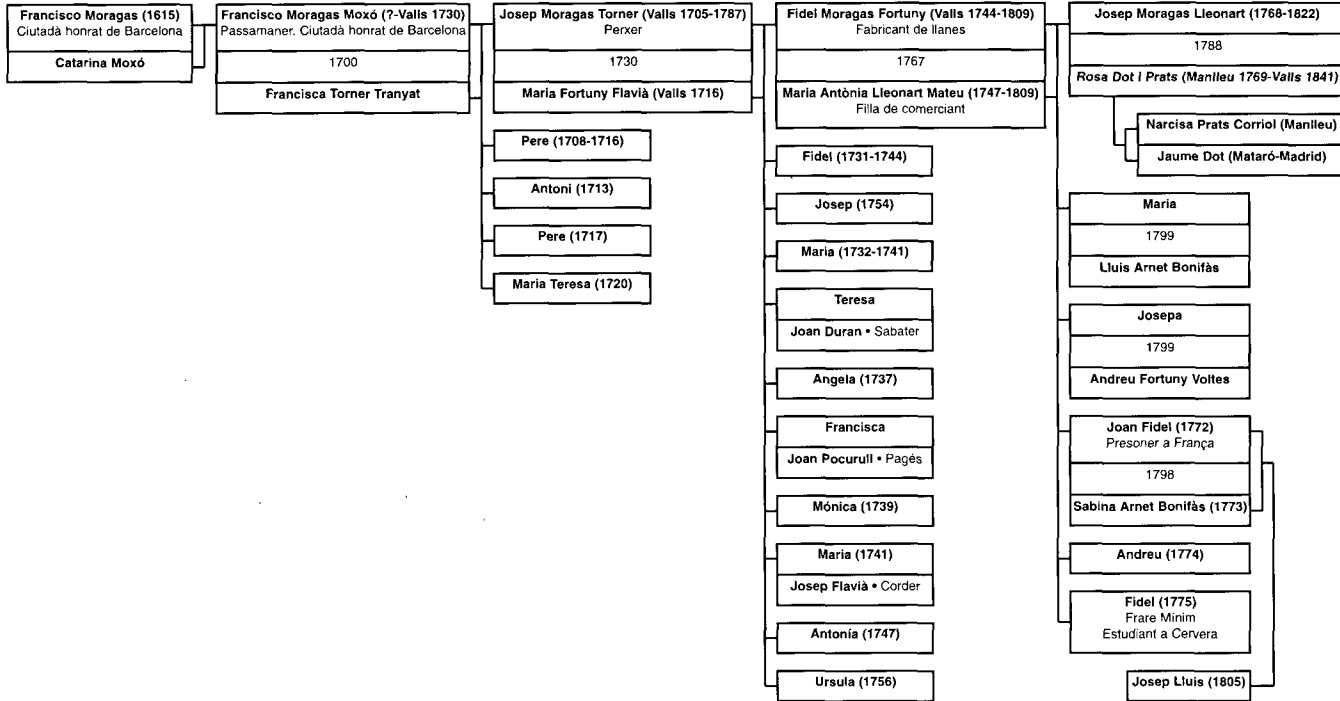
Chaque Voyageur jouira d'un gratis de 20 kilog.; le restant sera taxé.

Un enfant au-dessous de cinq ans, sur les genoux de la personne qui en prend soin, payera demi-place; deux enfants payeront une place entière. Le pour-boire des Postillons et Conducteurs demeure établi à raison de 12 centimes 1/2 par poste.

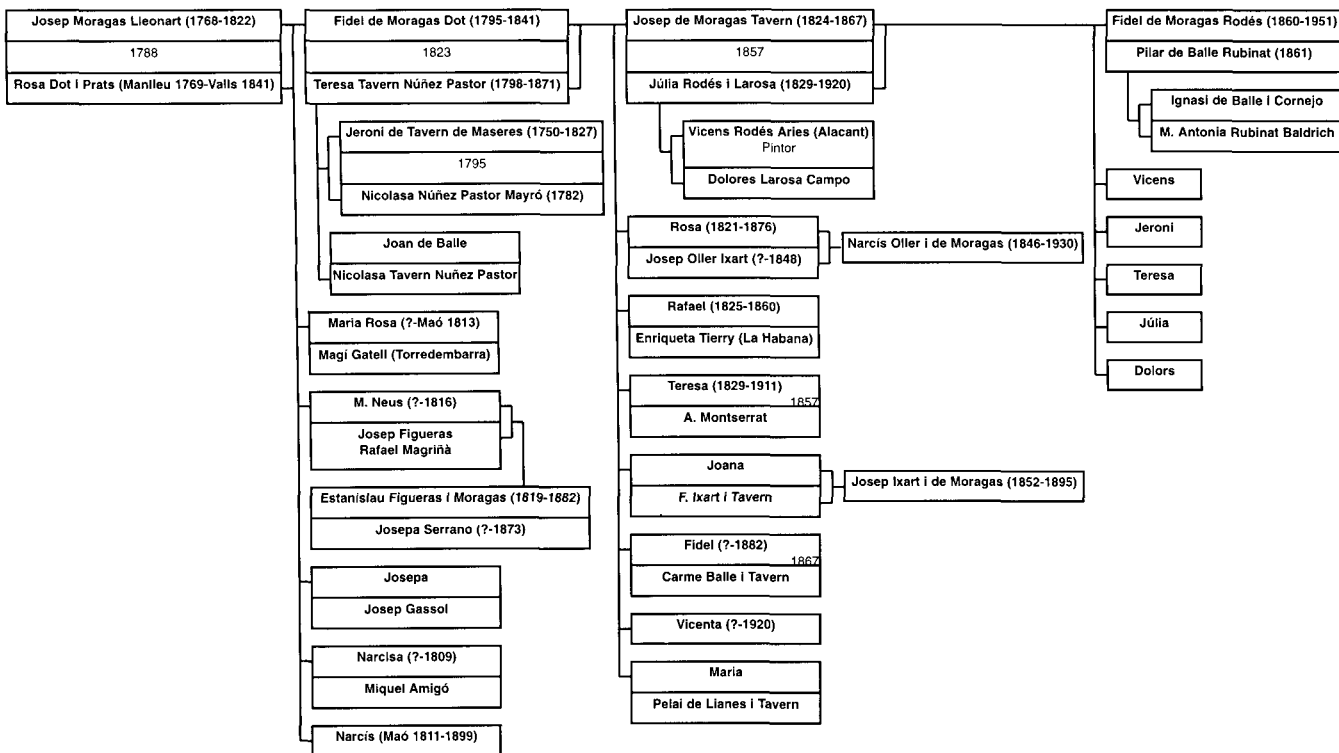

GRÀFICS

FAMÍLIA MORAGAS 1615-1768

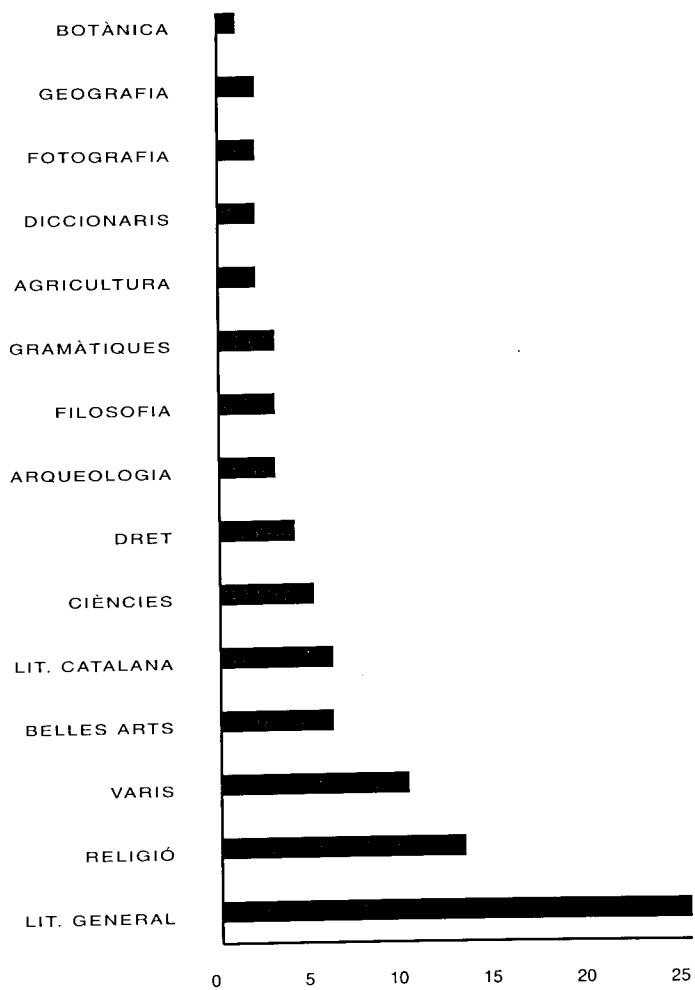

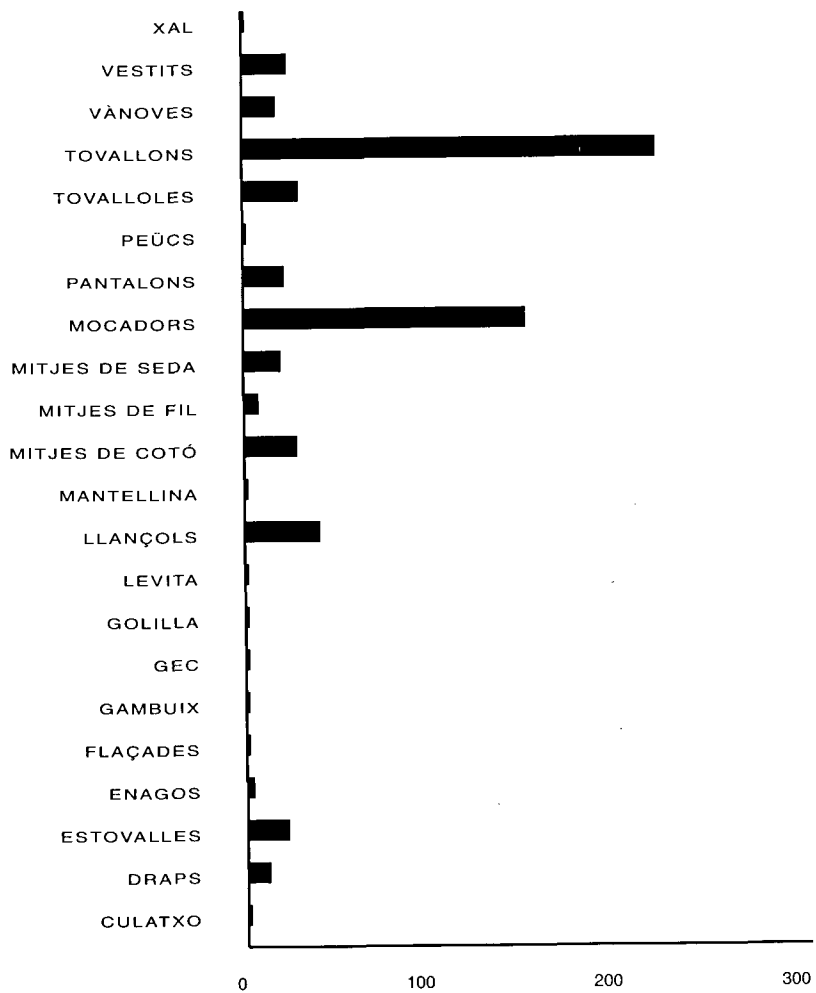
FAMÍLIA MORAGAS 1768-1951

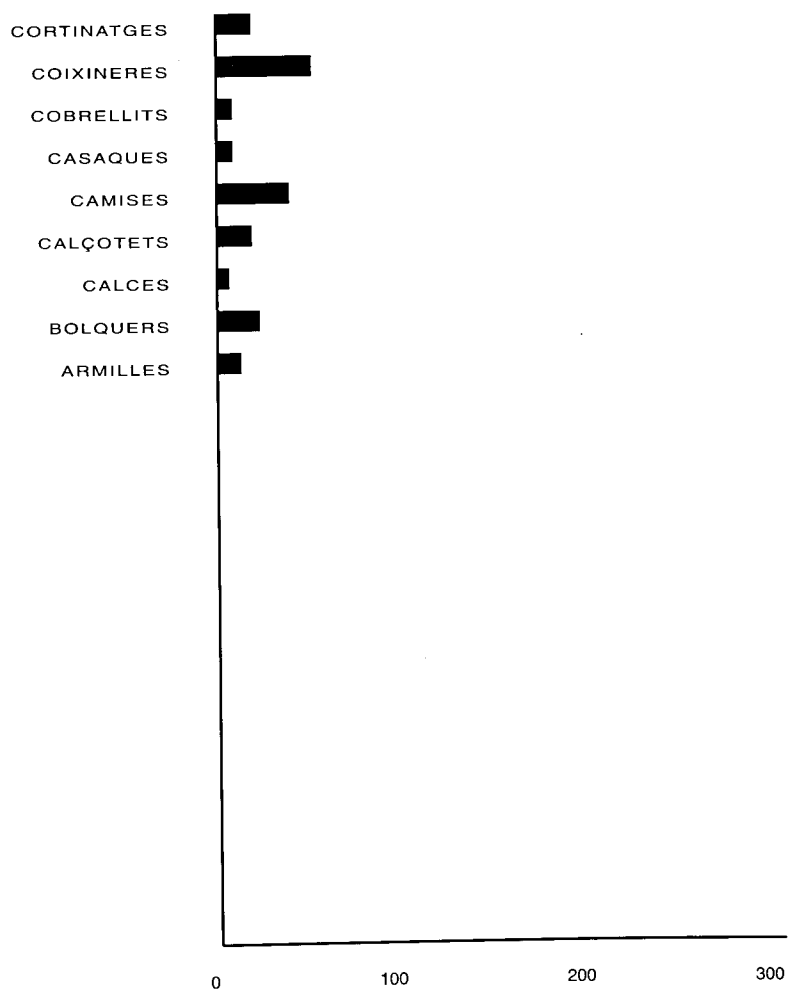
LLIBRES BIBLIOTECA MORAGAS

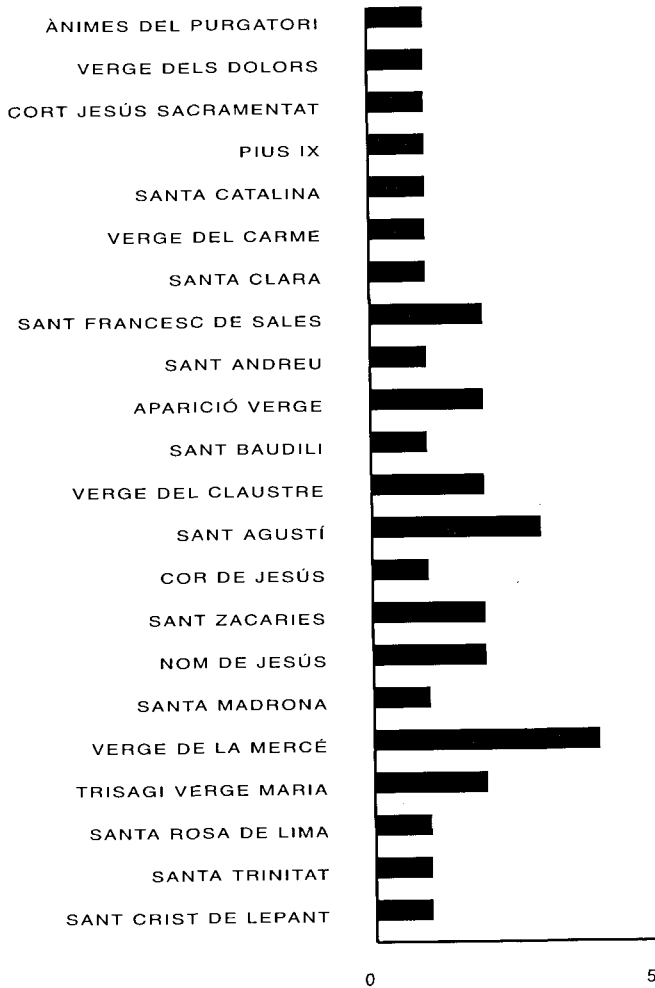

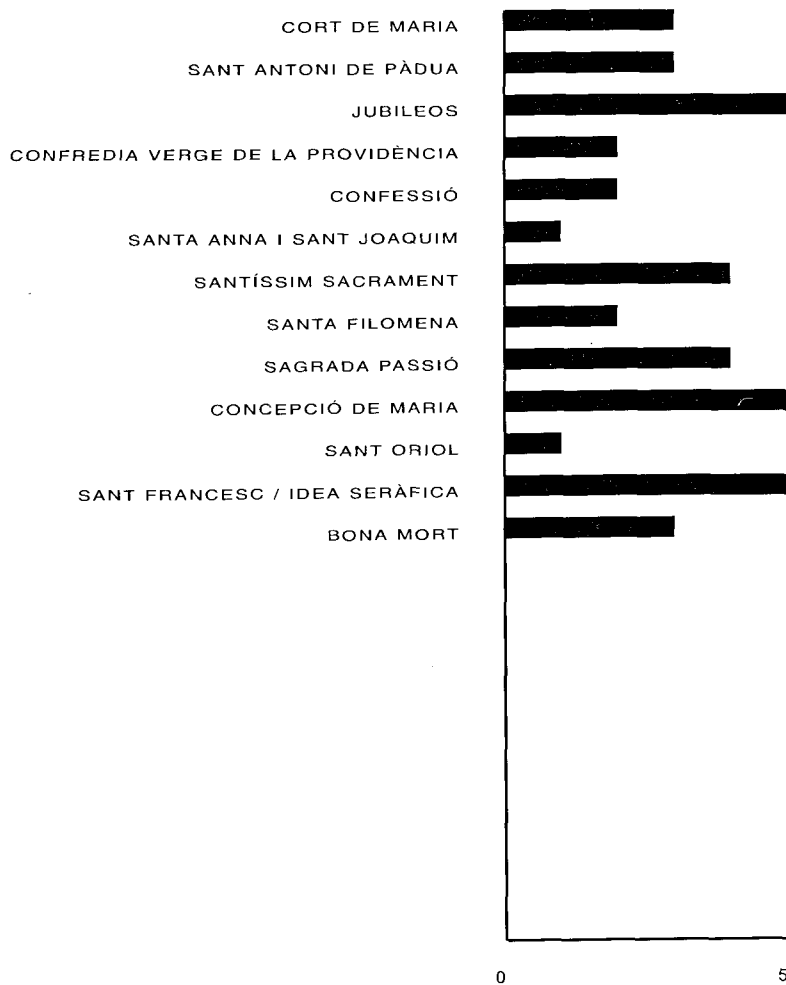

L'AIXOVAR DE FIDEL MORAGAS LLEONART I ROÇA DOT

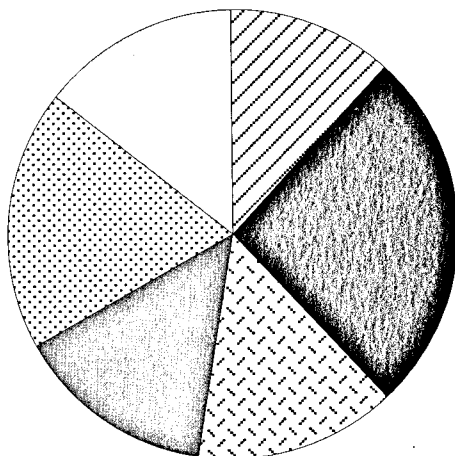

FREQÜÈNCIA DE DEVOCIONARIS A LA FAMÍLIA MORAGAS

NOMBRE DE FILLS EN CADA GENERACIÓ MORAGAS

- M. TORNER (1700)
- M. FORTUNY (1730)
- M. LLEONART (1767)
- M. DOT (1788)
- M. TAVERN (1823)
- M. RODES (1857)

DOCUMENTS

CARTES REFERENTS A L'EMPRESONAMENT DE JOAN MORAGAS LLEONART A FRANÇA (1811-1814)

Carta a Josep Moragas Lleonart (Maó)

[...] vuestro hermano Joan es prisionero de los franceses tenemos noticia ja ha pasado de Zaragoza y nada sabemos de sus asuntos y sus cosas sino por indicios de Maria su criada que estubo con el hasta la hora de ser prisionero. Esta nos dice que Joan tenia toda su tienda embarcada en un barco grande que estava en el muelle, y a mas un abul con ropa y demas preciosidades de su casa junto con unos cinco sacos de ropa y otros utensilios [...]

16-7-1811

José Antonio Arnet (Valls)

Carta a Josep Moragas Lleonart (Maó)

[...] Asi estam pasan ab nostres treballs y procurarem confortarnos Deu es qui dona forsan en las tribulacions penso deus sabe que Joan es presoner y que tenim tota la sua familia en estat ya pots pensa quant trastornat estem [...]

1-8-1811

Maria Moragas, de Arnet (Valls)

Carta a Josep Moragas Lleonart (Maó)

[...] nada sabemos de donde esta [Joan Moragas Ll.]. Sabina [Maria] con algun cuidado ya puede Vmd. pensar esta infeliz y familia sin saber nada de su marido y sis recursos para su sustento ahunque yo les ayudo en quanto puedo creo que dentro poco no havra para mi y para ellos por los excessivos pagos que nos piden estos que nos prometian tantas felicidades estando debajo de su yugo. Lo demas se lo diré al dador de palabra.

23-9-1811

José Antonio Arnet (Valls)

Carta a Josep Moragas Lleonart (Maó)

[...] acabamos de recibir dos cartas de su hermano Joan Moragas de Charolles del Departamento de Saona en Francia [...] nos dise que viven alli de limosna y que quasi esta desnudo [...]

7-11-1811

José Antonio Arnet (Valls)

Carta a Josep Moragas Lleonart (Maó)

La causa de caer prisionero Joan segun dise en su ultima fecha 30 novimbre [...] fue el governador del puerto Canaleta [sic] por los muchos agravios le hizo en no dejarle

embarcar sus efectos y esto fue la causa que se perdieron los libros de su tienda el dinero y demas trastos de esa casa en la playa o muelle de Tarragona [...]

27-1-1812

José Antonio Arnet (Valls)

Carta a Josep Moragas Lleonart (Maó)

Molt Señor meu: esta es per dirli com avem tingut carta de Juan del 30 Novembre escriu de Cherolles departament de Saone et Loire que aixix diu li posem al sobre escrit conta la miseria que te de viure de captas y que per falta de roba no se pot moure de casa y que li enviem dines per una plasa o altre de fransa que ell cuidara de ferlos entregar.

Yo fa dos mesos que li vas fer entregar 50 duros per condupto de un tal Juan Fabregas de Olot que tambe y te un nebot [sic] com diu Juan no a rebut cap carta mia no aura rebut los 50 duros.

Yo pensava que lo pare vindria per enreonar y a pasat de dia en dia allargan la vinguda y estat presiss per pagar estos 50 duros dir a Francisco que me los entregues per poger yo satisfacer a dit Juan Fabregas com ya li dira lo Francisco que diu son de Curos y com se vengan las robas de llana y seda su pot quedar [...] o tenia de manaste per manja que desde que so en esta agut de pasar empran dines ya pot pensar que en set criatures quantas penas tinch y las criaturas totas me van despullat y de istiu que tot o vam perdre a la platje [...]

[...] avis per la carta del pare escrit al Sor. Conde Pullini de Cerdeña per sucorre a Juan y li proporioni per anar en aquella ysia y despues a eixa que li dono las gracias y li estimare fasi tota diligenci per ferlo venir y per treurel de tanta miseria y de no som una familia perduda [...]

27-1-1812

Sabina Arnet, de Moragas (Valls)

Carta a Sabina Arnet, de Moragas (Valls)

Querida Sabina: sens ninguna carta tua que la estich esperant ab gran ancia serveix la present com lo Sor. Cosme Ginestre de Prats de Molló que es qui lo Sor. Juan Fabregas de Olot entrega los 100 duros que es molta cobrasa de dit Sor. pues li tinch escrit tres cartas fenli veurer lo molt los necesito y tambe vas escriurer a Durant de

Perpiña que es a lo casa me escriga los havia deixat. Veurem lo que respondra pues si per tota la semana no mels envia li tornare a escriure en esta com mes anem mes afficcions tenim. Nos han notificat una ordre de Napoleont per lo rebaixa dels sous de manera que als generals sels pagarà com a coronels als coronels tenent coronels y Majos com a capitans als capitans que tenen 50 pesetas com a tinents a 372 pesetas als tinents com alferes a lo quartos cada dia ja pots pensar lo transtorn nos a causat esta ordre pues los de la meva clasa no podem viurer per lo que conve veurer lo que te havia escrit de fer un mamorial se deia fesas al Governador de Tarragona per veures si pots lograr el que jo vinga a eixa que si ell hu demana al Ministre de Guerra de Paris com ja hu es demanat per altres es lograt lo creure no vos o negara perticularment si se sent lo que per esta dit de la Cataluña se va a unir a la fransa lo que es sert que ya Napolaon es nomenat un superfet per Girone [...]

Procura estar alegre y escriurme de vostre salut y son part[sic] que yo ya paso tristesa per tots. Diras al Pare que prenga esta per propia [...] cuidad en los noys y noyas. Fidel que posi bon cuydado a la escriure y que escriga bona cosa y donanlos un abras de ma part [...]

Dieume alguna cosa de Joseph. Deu lo lliuri de caure com yo

18-2-1812

Joan Moragas Leonart (Charolles)

Carta a Josep Moragas Leonart (Maó)

[...] ara acabo de tenir una altre carta de Juan del 26 maig ala que me dona noticia de averlo mudat de terre diu es en un poble que li diuan Chalon sua Saone que aixis me diu li posi al sobre escrit yo creure que no deu ser molt distan de Cherolles perque diu que al 16 lo modaran y al 26 me escriu qual cosa diu a sentit molt per aver de ana a peu sens dines y que li envia los dines [...] me diu que tots los dias venen presones per fer un Memorial [...] sels dona llicencia per venir me determino anar a Tarragona a ferne un y provaro [...]

2-6-1812

Sabina Arnet, de Moragas (Valls)

Carta a Josep Moragas Leonart (Maó)

[...] serveix la present per dirli com en la carta que li vas envia de Juan ya devia veure que deia que sino podiam alcanza lo que dea de fer un memorial li enviesam tres o quatre sens duros yo afet dos Mamorials y per ara no se es pugut alcanca res [...]

[...] si no ve Juan aure de determina venir per veure una cosa o altre per fer un determini per lo aliment de la familia que de est modo no podem esta [...]

[...] diu sols los donan lo quartos cada dia y no poden manja [...]

[...] y tambe men enviara [de diners] algun dine per nosaltres que no ne tenim per manja.

12-6-1812

Sabina Arnet, de Moragas (Valls)

Carta a Josep Moragas Leonart (Maó)

Querido Hermano: a causa de los continuos rumores que corrieron de que por momentos nos hivan a trasladar de Deposito señalando que nos hacian hir a Lila en Flandes fué la causa que hasta el 15 de Noviembre pasado no mande a Perpiñan tu carta de recomendación para Francisco Durand que me mando La Sabina lo que hize por conducto de un amigo Don Pedro Colares escribiendo a aquel de que en el caso de no tener cas aconocida a esta para recomendarme para no hir en contestaciones que en este pais son muy caras que me mandara si bien le parecia una letra de 1500 Francos[...] por ultimos de Febrero será quando tendre necesidad de aquel dinero porque en vendo al buen tiempo quiero ponerme en mano de los facultativos por ver si podre curar de este largo mal pues del contrario creo no alargaria mucho con el, que por falta de dinero no pude ponerme en remedio el verano pasado [...]

Del Sor. Conde Pulleni que tanto me escrivio La Sabina que le tenias escrito que no tan solo daria curso para que se me entregara lo que yo necesitara si que tambien procuraria para lograr mi libertad no se ha sabido nada que pueda ser haya muerto de muerte repentina con los deseos de hacerlo pues en cerca de un año bien podia haverlo hecho tal vez me determinaré escribirle por si a quedado algun heredero que quiera por obras cumplir los deseos de su antecesor.

[...]

Isidro Fortuny hermano de nuestro cuñado Andres que cayó prisionero en Tortosa me escrivio en Junio desde Bar sur Ornain a donde hicieron pasar una partida de oficiales en mayo pasado haciendome ver la necesidad en que se hallava y que havia escrito varias cartas al Andres y que no havia tenido contestación [...] para que le mande algun dinero pues que el pobre no puede dejar de tener necesidad pues el me machaca a cartas para que les socorra y ultimamente me escrive del Hospital de Metz en donde me dice se halla con Tercianas [...] A causa de lo muy caro que está todo en esta tengo fundados datos que no llegaremos a Marzo que no nos manden pasar a otro deposito. [...]

Entregaras la adjunta y si tu no puedes lo diras al Fidel lo haga a manos propias que es de un amigo mio que jamas nos hemos dejado desde Tarragona

23-12-1812

Joan Moragas Lleonart (Chalons sur Saone)

Carta a Josep Moragas Lleonart (Maó)

[...] me dices que mi familia no tiene novedad que te lo agradezco aunque tu carta ha aumentado mas mi cofusion al ver que no hay dela Sabina ni aun dos lineas siendo asi que desde 8 de Enero que no he recibido carta suya y como en esta me decia que la niña mediana estava enferma y no he sabido mas me hace temer que no sea niña y madre. [...]

Por el correo de mañana escrivire a Pont a Mousson que es donde hay parte de la oficialidad dela Division de Tarragona por si se halla alli tu encargado D. Manuel Lapuerta que creo ha de estar alli y sino está escriviré a Laon que es donde esta la otra mitad pues el ha de estar en uno de los dos Depositos pues vino en la División y como yo me quedé en Charolles el siguió con la División que se lo podras decir a suTyo y tu amigo el Sr. Canonigo y creeré que me escrivirá aluego pues el que mas y el que menos que no tiene asistencias de sus casas esta medio desnudo y con dos libras y media de hambre despues de haver cenado.

28-5-1813

Joan Moragas Lleonart (Chalons sur Saone)

Carta a Josep Moragas Lleonart (Maó)

[...] Me he visto con el facultativo no halla

dificultad en mi cura y el ofrece curarme del todo trailendome a la memoria de otros que ha curado de la misma enfermedad y aun en tiempos no tan temperados como se manifiestan en el día aunque en este pais no nos dejan de dar continuamente borrascas el ha manifestado principiaremos la semana que viene Dios quiera que salgamos bien cuyas resultas no te dejaré de comunicarlal.

Con motivo del admistircio que se firmó el 4 del actual por los dos Emperadores se habla con mucha variedad de la Paz unos ya la dan acordada otros al Congreso que se ha de tener en Praga otros que no se hará y cada uno habla a modo de su pensar lo que es cierto que nada se trasluce al publico siendo asi que el día 8 se fine el plazo acordado Dios nos quiera dar una paz y que sea bien duradera.

25-6-1813

Joan Moragas Lleonart (Chalons sur Saone)

Carta a Josep Moragas Lleonart (Maó)

Creeré havras recibido una que te escriví con fecha del 16 o 17 del mes pasado desde Arles en donde fuimos detenidos en nuestra fuga la qual determiné hacer el día 28 de Junio creiendola muy segura y breve segun se nos sopuso pues en seis días deviamos estar ya a salvo pero el ultimo puesto a donde deviamos ser trasladados se nos faltó en terminos que por mejor decir nos entregó y assi fuimos presos despues de haver perdido el dinero y la poca libertad que se tenia reducido otra vez a la miseria y sin saber a donde nos destinaran. Por ahora estoy en esta carcel con tan solo el pan en el Castillo que mes destinen es regular que me den el pan y quatro quartos y medio de ese pais aunque nos dicen que no esperan mas que el aviso de Paris para destinarnos yo creo que aun estaremos en esta hasta el mes que viene.

2-9-1813

Joan Moragas Lleonart (Marsella)

Carta a Josep Moragas Lleonart (Maó)

Te escriví desde Marsella que nos havian destinado al fuerte de Tour a donde creeré me havreis escrito pues segun me dijeron en Besanson tenia cartas alli de Cataluña que despues fueron dirigidas a Chalon sur Saone a donde tengo escrito me las dirijan

desde dicho Besanson que está a 12 leguas del fuerte referido nos mandaron partir con los demas compañeros que estavan en dicho fuerte y otros para Aire [sur-la-Lys] al paso de Calé frente dela Inglaterra de conformidad que del Mar Mediterraneo que salimos vamos al Océano pues todos los Depositos que estavan frente a la Suiza se han desocupado a causa delas actuales circunstancias. [...]

No hablo del viaje que es malissimo.

28-11-1813

Joan Moragas Leonart (Marsella)

Carta a Josep Moragas Leonart (Maó)

Tengo a la vista tus dos estimadas de 10 setiembre y 4 noviembre que recibo aun mismo tiempo y no es extraño pues que como ha havido esta contra orden que ya havras visto por la que te escrivi de Vignory en el camino que nos mandaron pasar a esta asi que llegamos a Besanson cuya marcha me ha estropeado pues hemos tenido 56 dias de marcha que amas de ser a un tiempo malo tuve la desgracia que a la primero jornada que hice a pie por ver si podria ahorar gastos se me hinchó la pierna en terminos que el dia siguiente no pude andar y tuve que hir alquilando carruaje todo el camino y como las jornadas se devian hacer arregladas a la tropa nos conducia hice un gasto exorbitante que no me alcanzó el dinero [...]

Veo lo que me dices as escrito a Don Pedro Alegre de San Gil no hay que esperar ninguna cosa de estos aunque ellos tengan influjo pues hay mucha diferencia de ver una casa por afuera que verla por dentro y para conocer es menester tratar pues hay Naciones que aparentan una cosa y son otra[...]

21-12-1813

Joan Moragas Leonart (Aire [sur-la-Lys])

Carta a Josep Moragas Leonart (Maó)

[...] cai enfermo de una enfermedad que me ha durado 28 dias [sic] buscarme una casa con toda asistencia pues de lo contrario huviera pagado con el pellejo. Los costos han sido bastantes pues calculo que no bajaran de 120 duros [...]

[...] este Señor comandante me ha hecho el favor de mandarme una representación al *Ministro de laGuerra para que se me de mi*

libertad que creo lograr en virtud de la orden que hay del emperador. Pido por este correo a Dopn Luis Durand de Paris tenga a bien mandarme estos700 francos pues me seria doloroso que viniera esta orden y por falta de dinero no pudiera emprender mi marcha [...]

No digas nada de mi enfermedad a mi muger[...]*mi cabeza no puede mas [...]*

23-1-1814

Joan Moragas Leonart (Aire [sur-la-Lys])

Carta a Josep Moragas Leonart (Maó)

Por mi ultima de 27 de enero pasado havras visto la enfermedad que tuve e igualmente lo que te decia de la representación tenia hecha al Ministro de la Guerra paraque me dire[sic] la correspondiente licencia para poderme hir a mi casa quando estava esperando el resultado de mi Memorial vino repentinamente la orden paraque marcharamos todo el deposito a Cette sin exceptuar los enfermos como yo, no hacia mas de tres dias que me levantava hize presente que no podia marchar y se me respondió que aun los que estavan en el Hospital que devian partir como en efecto nos mandaron salir a todos y fortuna que havia un amigo que tenia algun dinero y me prestó para pagar lo que restava a dever de mi enfermedad [...]

[...] se habla con mucha variedad a cerca de esta larga marcha nuestra que es de cerca 300 leguas y aun nos faltan unos 16 o 17 dias de marcha quieren decir de que vamos a ser canjeados que yo no lo creo. [...]

En todo el camino no he tenido novedad particular a Dios gracias muchisimo frio pues nos han hecho viajar por las partes mas frias de la Francia

28-2-1814

Joan Moragas Leonart (Ticell [sic:Tulle?])

Carta a Josep Moragas Leonart (Maó)

Desde Tulle [Tulle?] te escrivi como marchavamos para Cete pero al llegar a esta nos han metido a la Ciudadela por lo tanto permaneceremos en esta hasta nueva orden en donde espero me escritiras para saber de vuestra salud y de la de mi familia. Yo he llegado sin novedad a Dios gracias.

He encargado al hermano de Don Francisco Durand que escriba a su hermano D.Luis de Paris por saber como esta mi solicitud y que haga todo lo que pueda por ver si podrá

alcanzar mi libertad [...]
 Yo estoy admirado de no tener carta de la Sabina auien escrivi ultimamente que en el caso que el Mancebo quisiera pasar a Tarragona como es regular que puedan pasar alla no se lo que havran hecho yo creo que seria lo mas asertado pues que en Tarragona no sera tan caro como en Mallorca aunque me hago el concepto que mucha gente havra evacuado la Yslas.
 15-3-1814
 Joan Moragas Lleonart (Montpeller)

Carta a Josep Moragas Lleonart (Maó)
 [...] en 16 julio de 1811 llegamos a Auloron[sic.] alli nos alojaron en el Colegio que fue de PP. Jesuitas en donde vinieron a vernos varias gentes unos preguntando por hijos de amigos conocidos, otros por curiosidad. Entre los primeros vino Casamajor preguntando si havia alguno de Tarragona nosotros estavamos juntos el hijo de Aymat el Platero, Josef Antonio Rosell, Joaquin Guell, el difunto Francisco Tutusaus, un hijo de Vicente de la Valera, no tengo bien presente si havia algun otro mas y yo [...]
 [...] ya havras visto a nuestro Fernando que segun noticias tenemos entró a esa Provincia el 22 del pasado Marzo que no creiamos hasta que hemos tenido carta de su entrada. De nosotos todos los dias se habla con variedad tenemos muchas esperanzas de que no será larga nuestra situación. [...]
 [...] que antes no llegue a mi ninguna carta es leida por tres sugetos diferentes. [...]
 Sin embargo de lo muy largo y muy penoso del camino en lluvias y nieves llegue a esta sin haver experimentado novedad y como el clima de ese Pais es muy semejante al de esa Provincia hasta haora me prueba muy bien.
 2-4-1814
 Joan Moragas Lleonart (Montpeller)

Carta a Josep Moragas LLeonart (Maó)
 Ya cayó el 30 del pasado la Gran Babilonia [Paris] y al presente nuestras cosas presentan el aspecto mas lisonjero que es de esperar no tarden dos meses a terminarse del todo por cuyo motivo si vas a Madrid no tienes que hacer ningun paso por mi libertad bien que alli sabras la cosa mas clara y en

los terminos que esta pues mi situacion no me permite el explicartelo. [...]
 Contemplo sabran la novedad de haver fallecido lo que tanto deseavamos para quietud de la Europa en esta se da por muy cierta y no se duda.
 9-4-1814
 Joan Moragas Lleonart (Montpeller)

Carta a Josep Moragas Lleonart (Maó)
 [...] en esta va venir un coniat de Santiago y diu que ells altre que vingeran presones tambe los van deteni y se van sabe manaja en los pasapors y van venir salvos yo no puch creure que Juan no vinges en alguna seguritat paro tal vegada van ser treits. A tingut carta del Pare y me diu que al 25 de agost aviam pasat uns oficials presones que venian de Chelon y li digeran que Juan avia sortit sinch dias antas que ells y vingeren en 28 dias [...]
 10-9-1813
 Sabina Arnet, de Moragas (Palma de Mallorca)

Ami mui amada hixa Teresina

Una de las cosas que me han ocupado mas desde que nacistes ha sido tu felicidad, de poco te serbiria una complexion robusta, una figura regular, adornada de algunos talentos, si no conocieses los peligros que se ben senbrados en la sociedad, las ideas de la sana moral que he procurado infundirte, lexos de contribuir a conservar los preciosos dones que realmente posees, serian al contrario para ty el mayor escollo; baxo de este supuesto boy a indicarte los medios mas apropiados, para evitar los daños aque tu inocencia y poco conocimiento del mundo te podrian exponer ignoro cual sera tu suerte, y el compañero que la partira contigo; pero te dire el modo de conducirte en las epocas mas criticas de tu vida, para que te sirva de leccion, que no deberas olvidar. Quiero suponerte unida a un hombre de bien y de conbeniencias. En conociendo su caracter, procuraras conformarte a sus ideas, siempre que sean razonables, de lo contrario le haras conocer su error, pero sin enfado y con toda la dulzura posible. Conozco tu inclinacion para la quietud y poco trato, sobre esto formaras un plan con el beneplacito de tu marido que deberas consultar siempre en todas tus acciones, como asi mismo a sus padres si vivieres con ellos, pues jamas tendras mejores amigos. Tu principal obligacion a de ser complacer a tu marido, cuando el cielo te lo destine; le haras conocer desde los primeros dias de tu enlace que gustas de vivir en tu casa con el trato de pocas gentes. En efecto hixa mia es el unico medio de berse al abrigo de infinitos disgustos lquantos males no arrastran las numerosas terulias: el mayor numero de los concurrentes son personas de nuestro sexo: la envidia preside en estas reuniones; la murmuracion, la ociosidad, la ignorancia son sus fieles compañeros y amenudo se traman en ellas el suborno y la perdicion de una muger incauta. Deberas bestir con arreglo a tu estado, consultando siempre tus facultades, huiras del lujo que ha sido y es la ruina de una infinidad de familias; observaras en estos mismos concursos tan perjudiciales, mugeres que dominadas de este vicio, se llenan de trampas, y quizas se prostituyen para satisfacerlo. No perderas el tiempo que es tan precioso en el tocador; la limpieza, el aseo y la sencillez de tu traje

deben ser tu objeto principal, tanto en ytu casa como fuera de ella. Una muger puerca y descuidada en su persona pierde de infinito en la opinion de su marido que con este pretexto se disgusta, se extravia, y va a buscar a fuera lo que no encuentra en su casa. Hay otras mugeres igualmente desaliñadas en sus casas que no tratan de componerse, sino para salir, pasearse y concurrir a las Tertulias, pierden de su concepto a los ojos de sus maridos, que ben con sentimiento que sus mugeres se engalanan unicamente para los de afuera y para parecer bien, se preparan sin sentir un sinfin de pesares que las haze desgraciadas. No te sucedera esta ati hixa mia si te haces superior a las preocupaciones vulgares y si admities como creo los consejos que me inspira el amor que te profeso, fundados en parte en una larga experiencia, y conocimiento del mundo, los que me han dictado estas reflexiones de que sacaras sin duda la mayor utilidad; encargandote las comuniques atus hermanas, dandoles a leer este quaderno, que llamaremos consejos de una madre a sus mas queridas hixas.

Mañana te casaras y te conbenceras que solo puedes ser dichosa cumpliendo con tus obligaciones, y con retraherte del bullicio de la sociedad. Te dedicaras a cuidar de tu casa, criar a tus hixos, leer buenos libros, evitan disgustos caseros, y agenos, y emplean utilmente tu tiempo. Esto es hixa mia lo que deberas hacer. Quiero prebenirte que deberas acostumbrarte a levantarte temprano y a no salir de casa por las mañanas; todo el trabajo que haras en ellas sera preferible. Consagraras los dias de fiesta al que todo debemos, y en ellas haras aquellas visitas de cumplimiento de las que por razon de tu estado no podras prescindir; procuraras un parage retirado para tus oraciones y la lectura de libros piadosos, en el podras tener las imagenes que tu veneres; sobre todo tendras presente que la verdadera devocion no consiste en exterioridades y que la hipocresia baxo la mascara de la virtud es un vicio abominable. La moral del evangelio esta llena de dulzura, de modestia y de tolerancia. Huiras de las modistas como del fuego por grandes que sean tus haberes; tu sabes lo bastante para imitar los trajes que la buena y discreta sociedad adoptara, no seras jamas esclava de la moda y desprecia-

ras todo lo que no prescribiera la decencia, si alguno imprudente quisiera destruir tu modo de pensar en esta parte, lo miraras como tu enemigo. Por haora no permitiendo tus pocos años que de otras lecciones que las dele xemplo, te contentaras con el convencimiento que una muger solo tiene derecho al respeto de los hombres cuando ella se sabe hazer respetar; su traje decente y buenos modales forman el buen concepto y general opinion de los que piensan bien, que es lo que debe desear toda muger prudente. Deberas pasearte para conservar la salud que es el bien mas preciable, y que interesara tu marido y tus hijos; la perderias si observases una vida sedentaria que tarde o temprano acarrea grandes males; no descuidaras la musica, cultivaras este talento que has logrado a fuerza de estudio, te servira de diversion; seras la primera maestra de tus hixos, y con tu exemplo, tu voz y la harmonia de tu piano, les infundiras el gusto del Arte el mas encantador. Admitiras pocas gentes en tu casa y no seguiras la costumbre tonta e indebida de ofrecerla a quien no conoces. Al principio los necios te criticaran, despreciaras sus dichos que poco deberan importarte, y te exoneraras de una costumbre ridicula que a acarreado a menudo en varias familias disgustos y pesares. Una muger imprudente facilmente da acojida a un necio; no es esta una razon para que la que es juiciosa y sensata admita en su casa un ente incapas de discernir lo bueno de lo malo. Observaras en tu mesa el mayor asco, saludables manjares y un orden consecutivo. Los excesos deben proscribirse, vale mas un pequeno bien continuado que uno grande por intervalos. Deberas dedicarte a saber cocinar y vigilar en este ramo que es uno de los mas esenciales a la salud de una familia. La profusion es inutil y muchas veces perjudicial, la mezquindad es hixa de la necesidad, o bien de una avaricia sordida; si la primera merece nuestra compassion, la segunda es digna de nuestro desprecio; admitamos un emdio y lo acertaremos; en siendo sobrios tendremos salud, pero esta sobriedad dirigida por una economia bien entendida te procurara muchas ventajas; la preparacion de los manjares dispuesta por una persona inteligente que gusta de comer bien, y que quiere conservarse es un estudio necesario, y

mucho mas en nuestra patria en donde las mugeres llamadas cocineras saben malamente disponer una olla y un guisado. Las obligaciones de una madre de familia estriban mucho en saber escojer la calidad de los alimentos y por lo tanto su preparacion; no deberas descuidar este ramo uno de los mas interesantes de tu gobierno domestico y hallaras en el, utilidad, provecho y diversion. Assi lo a experimentado como tu sabes y diariamente lo observa esta tu verdadera amiga que llena de un amor singular para ti, vive con la esperanza de que seras feliz y que enseñaras a tus hermanas aque lo sean; si Dios dispone de mi antes que os bea casadas, tu las conduciras por las sendas de la virtud, por donde os a llevado siempre esta tu madre amantissima.

Nicolasa Nuñez Pastor de Taverna
Mahon 25 de abril de 1815

Consejos a mi querida hija Teresina

Ya ha llegado la hora amada hija mia, en que vas a separarte de unos Padres que te han amado siempre con la mayor ternura, como el primer fruto que tubieron de su enlace; te vieron crecer con el mayor placer, te vieron dociles a las primeras lecciones que te dieron en tu niñez y desde entonces no has desmentido, ni te has apartado de los deberes que Dios inspira a los buenos hijos, inferiras de esto cuan sensible ha de ser para tus padres y hermanos nuestra separacion; lo que en parte nos consuela, es que vas a unir tu suerte a la de un joven honrradisimo y que te ama. Despues de un largo trato conoceras sin duda su genio y su caracter y te será facil conducirte con el. Acuerdate que la dulzura es la mejor arma de las mugeres, y las unicas que deben emplear no hay ente perfecto en la tierra, todos tenemos nuestros defectos, el grande arte es de saber sobrellevarlos; y disimularlos; no obstante cuando el espritu esta mas tranquilo, la razon debe entonces hacer oír su voz, pero con toda la moderacion posible. Las disputas no hacen mas que agriar los animos, corresponde particularmente a las mugeres, huir de ellas por mas fundadas que crean su opinion.

Vas a vivir al parecer con los padres de tu marido; debes mirarles como unos segundos padres, repetarles, amarles y darles gusto en cuanto puedas. Con tus buenos

procederes, tu conducta, y el cariño que les demuestres, lograras su amistad y su confianza, y tu marido agradecerá todo cuanto haga por ellos.

Si Dios te concede hijos, tu obligación será de criarlos, a menos que tu salud no te la permitiese acuerdate que tu Madre os ha criado a todos y que cuando se casó era tanto, o, mas flaca que tu, ademas de la obligacion que te impone la naturaleza en el particular, tu propia salud exige este sacrificio que es bien ligero a los ojos de toda buena madre, la muger que no cria a sus hijos es peor que una fiera, una ama de leche mercenaria no puede tener por un niño que no es el suyo el cariño de las verdaderas madres, prescindiendo de los males que puede comunicarle, alterar su fisico y moral, y quizá causarle la muerte. Si una madre a quien esto suceda, tiene el corazon algo sensible, no debe sobrevivir a semejan- te desgracia.

Procura tener unos criados honrrados, y si los logras de esta calidad conservaless; de este modo tomaran interés a todas las cosas de tu casa, amaran a tus hijos, y respetarán a sus amos. No les riñas sin razón, no les acostumbres a los gritos, ni les reprendas con acrimonia, con la dulzura lograras corregirles de las ligeras faltas que hagan. Mira a un buen criado como un amigo des- graciado, y si este envejece en tu casa, debes mantenerle hasta la muerte.

La primera educación de los niños corres- ponde a la Madre que debe instruirles de los principios de nuestra Religión, que dará las lecciones en forma de conversacion de un modo claro, y sucinto que no canse la aten- ción de sus hijos todos los mandamientos de la ley de Dios se reducen al amor del ser supremo, y al amor del proximo.

Cuando tus hijos varones lleguen a la edad de 4 años, corresponderá a su Padre de tomarles a su cuidado, si las obligaciones de su estado se lo permiten, de lo contrario, de acuerdo contigo, se elegirán los maestros para formar su entera educación. Te encar- go que cualquier que sea la carrera que tomen, se les enseñe antes los principios de Matematicas, esta ciencia refuticalsic[?] el entendimiento: sobre todo tu marido y tu, deben dejarles libremente tomar la profes- ion a que mas se inclinen. El verdadero modo de desviar tus hijos de los vicios y

hacerles felices es de tenerlos siempre ocu- pados acostumbrados desde la niñez a no ser ociosos, proseguiran en una edad mas avanzada a emplear utilmente el tiempo. La primera obligacion de los Padres es de mirar y procurar por la robustez de sus hijos, y asi hasta la edad de diez o once años no se les debe sugetar a un estudio largo y superior a su entendimiento, el Dibujo, el baile, la música, y los juegos correspondientes a su edad le servirán de distracción y entreteni- miento en fin para lograr los Padres el amor, y la confianza de sus hijos se les debe tratar con dulzura, reprehenderles con cariño, y que no conozcan jamás que es la Autoridad que manda, sino la razón.

Al dejar la casa de tus Padres, no debes olvi- dar lo que les debes. Tu infancia ha costado a tu Madre muchos desvelos. *He sido testi- go de los tormentos que padeció dandote a mamar,* de resultas de unas grietas que le abrieron en los pechos, no obstante a pesar de los vivos dolores que padeció, no quiso jamás consentir a que otra muger te ali- mentase de su leche. Tus hermanos por la verdadera amistad que te profesan son dignos que te acuerdes de siempre de ellos y que en el caso de faltar en lo sucesivo de algo, les auxilies si pudires sin perjuicio de los intereses de tu Casa, y siempre con conocimiento de tu Marido a quien no debe- ras esconder nada, ni aun el bien que hagas.

La Religión santa que profesamos, te servi- rá de consuelo en las aflicciones a que esta- mos todos expuestos, prosigue, hija mía en el cumplimiento de los deberes de toda buena cristiana, sin descuidar las obligacio- nes de una madre de familia no imites a esas mugeres salameras que con pretexto de una devocion mal entendida descuidan- do los asuntos de su Casa, pasan los dias en las Iglesias; Dios está en todas partes, te oirá en tu retrete, sin necesidad de ausen- tarse de tu casa, en la que una muger cui- dadosa y trabajadora hace siempre falta. La Religión no consiste en esterioridades; lo que Dios pide es un corazon simple, puro y limpiode culpas, no hay mas que un Dios, un Jesu Cristo, una Virgen, las Ymagenes que tenemos en los templos son obras de los hombres que las han trabajado para nues- tra edificación y memoria; pero figurarse que el Sto. Cristo de San Francisco hace

mas milagros que el de Sto. Domingo, que la Virgen de Montsera hace mas prodigios que la Virgen del Pilar, es un error craso y popular, demasiadamente acreditado, y que induce a la idolatria. Tu ere hija mia bastante ilustrada y enterada de los dogmas de nuestra santa religion para no ignorar que Dios y la Virgen oyen nuestras oraciones y suplicas en cualquier templo, en cualquier parte que sea, y que seran atendidas siempre y cuando lo merezcamos.

El lujo que reyna en todas partes, y en general en las Capitales, ha sido, es, y será la ruina y destruccion de las familias los hombres estan sugetos a este vicio, o defecto, las mugeres estremadas en todo lo poseen en el mayor grado, la moda hija del lujo, desecha hoy lo que ayer ella misma inventó. Hay lujo en el vestir en el comer en los coches, y en los muebles que se mudan todos los años. Los poderosos a pesar de sus riquezas son victimas de esta locura, y los que con pocos cuidados quieren imitarles, se ven luego reducidos a la ultima miseria, este cuadro nada lisonjero, y nada ponderado, es no obstante lo que diariamente sucede. Hija mia, tu que tienes juicio, huirás de este peligroso contagio; vestirás segun tu estado, y con la decencia que te corresponde, tu mesa sera frugal y tus muebles sencillos y comodos.

Te encargo que procures tener una mediana libreria bien escogida para que emplees una hora en el dia para tu instruccion. Los progresos que has hecho en el piano te combidan a que prosigas tu voz acompañada por este hermoso instrumento encantará a tu marido, divertirás a tus suegros y a los que compongan tu sociedad.

Estos consejos nacen del amor que constantemente he profesado a mi querida Teresina, te suplico que los leas de cuando en cuando. Su objeto es contribuir a la felicidad que tu Padre te desea como así que Dios bendiga tu enlace con tu amado Fidel que aprecio infinito, y que miro como a uno de mi mas queridos hijos. El Cielo os conserve a ambos largos años, y os conceda salud, tranquilidad alegría, y unos hijos que os sirvan de consuelo en vuestra vejes. Estos son los votos que tu anciano Padre dirige al ser Supremo, mientras viva, no cesará de amarte tiernamente.

Geronimo Tavern

Barcelona 15 de Diciembre de 1820

A mis hixas antes que pasen a leer a mr. Millot y demas autores que citaré

Nadie sabe el termino de su existencia y así el que puede haser un bien en el dia no deve aguardar al de mañana; por esto me he determinado a escribir estos renglones que destino a cada una de mis tres hixas, persuadida ya a que no tendré mas criaturas de este sexo. La suerte me destinó desde la edad mas tierna a ser esposa de un hombre de bien, de un juicio sano y de una moral acrisolada: se empeñó y cooperó a la natural inclinación que conoció en mis deseos de instruirme; siguiendo al efecto los mismos principios que profesava: así fue que en los ratos que me dexaban mis ocupaciones domesticas, me dediqué a la lectura de las mejores y mas utiles obras que me indicaba mi marido: creo haber sacado de ellas cuanto podia apetecer una madre que busca la ilustracion de sus hixas, y una muger ansiosa de ser de alguna utilidad en la sociedad que frecuenta. Con esta ocasion he conocido varias familias en que reynaba un general descontento por carecer de un varón, en otras un desconsuelo sin limites por la perdida de sus hixos en la mas tierna edad; y por fin en otras un grandissimo pesar por haber descuidado su educacion. La casa de Quirós perdió en Oviedo su patria al muchacho mas hermoso y robusto que yo haya conocido; compadecí a aquella desventurada madre que pensó perder el juicio de resultas de esta muerte: este exemplo me sugirió varias ideas para ponerme al abrigo de soportar unos golpes tan crueles. En honor de la memoria de esta buena amiga que me inspiró un verdadero cariño por sus prendas tan recomendables, diré que criaba a todos sus hixos contra la costumbre de las gentes de aquel principado, en el que las solteras sirven de amas de leche, supliendo de esta suerte estas mugeres mercenarias las faltas de las verdaderas madres que se desdeñan de cumplir el mas sagrado de sus deberes. No permita Dios que ninguna de mis hixas se desentienda jamas de esta agradable obligacion: por mi puedo asegurar que he encontrado una satisfaccion singular, todas las veces que he dado a mis hixos aquel pimer alimento: en estos deliciosos momentos he experimenta-

do un tan grande deleyte que solo puede sentirse y dificilmente explicarse. Sobre este particular espero que el tiempo me proporcionara ocasion de poder estenderme mas, pero si no sucediere, he dicho bastante para poder esperar que mis hixas daran a los suyos la leche de sus pechos que les pertenece por derecho natural, y se acordaran que su madre contra el parecer de varios facultativos, y en medio de los mas acerbos dolores, no quiso permitir que otra muger las estrechase en su regazo, ni las diese por una sola vez de mamar; Vm. se bolbera ciega me decian los medicos, a los que contextaba, Tobias tuvo un Angel que le libró de perecer. Como el cuidado de criar a mis hixos ha sido el que me ha llevado mas la atencion, nadie debe estrañar que sea lo primero que trate para sepues venir al mobil que me haré trasar estas quatro paginas: en efecto las obras de Millot me las han sugerido: deseo que mis hixas encuentren en su lectura los resultados que su madre hallo en ellas; por esto mismo les dexo por escrito, los motibos que tengo para hacer el aprecio el mas singular de estas obras y de su autor. Hacia diez años que ponía en practica las lecciones del celebre Millot sin que jamas hayan fallado mis observaciones, que comunicava siempre a mi marido en mis dos ultimos embarazos: las participe ygualmente a Don Juan Camps natural de Mahon, cirujano de un talento y habilidad extraordinaria en su profession, aquién di un exemplar de dicha obra deseando que contribuiese al bien de los menorquines, para los que conservaré siempre consideración, interes y benevolencia: en tres partos consecutivos faltaron horas para el cumplimiento de los nueve meses desde el dia que les di parte de haver concebido. Es mui estraño no haber encontrado en Asturias, madrid y Cataluña Medicos que conocieren una obra tan util, y esencial para la propagación de la especie humana; lo que inferí de las preguntas que hice a muchos de ellos a cerca de este autor, cuyo silencio en el particular, me probó que Millot les era enteramente desconocido: no digo esto para agraviar a ninguno de ellos; venero esta profession y admiro las obras que han escrito sus celebres profesores: me lionjeo de tener entre ellos unos verdaderos amigos, y me haré un deber de tributar

a alguno de ellos, mientras viva, los homenages que la mas grande gratitud me inspira por sus talentos y las recomendables prendas que les adornan.

Guardava con el mayor sigilo esta famosa obra sin resolberme a prestar la a nadie; pues en un pays en que las mugeres han de ser ignorantes por la mala educación que reciben, y por las preocupaciones con que se crian, hubiera sido imprudente de mi parte procurar de instruir las en una materia tan delicada como la de la generacion. No obstante en Mahon se me presentó la ocasion de valerme de los preceptos de esta preciosa obra; preceptos indudables, y confirmados por infinitas experiencias. Una familia hay en aquel pueblo que excluye a las hembras de la herencia, callaré su nombre por temor de ofenderla, y solo diré que por esta misma razon, deseaba tener un hixo varon, para que el mayorazgo no pasase a otra linea o hermano: un conocido mio me contaba el disgusto de esta familia, bien ageno sin duda a que yo pudiera darle una nosciones tan favorables para el buen exito de sus deseos; pues era afecto a la Sra. de la casa que suspiraba por un varon: no tenia yo la menor intimidad con el, y de consiguiente recelava poder confiar un secreto que tanto interesaba a su amiga; no obstante deseaba instruirle en el particular: un dia que se hablava de estas materias quise persuadirle lo que se habia escrito acerca de ellas; el ilustrado menorquin lo miró todo como pura quimera: de resultados por fin de esta amistosa contienda me resolví en hablarle de Millot; bien sea por incredulidad, o por falta de eloquencia de mi parte no pude persuadirle: determinada ya a contribuir ala sucession masculina de esta linda y buena mahonesa, di a leer a su amigo el tratado de Millot, baxo palabra de que no lo comunicaria a nadie si no al marido de la indicada Sra., quien logró concebir un varon; la que quedó viuda estando en cinta en pocos meses, sin haber sabido aun aquién debe el haber conservado el mayorazgo de esta casa. Un amigo aquién yo por la primera vez de mi vida habia revelado este secreto, hombre de talento, y de mas luces nada comunes, habiendo visto su buen afecto y confirmado lo que espresa Millot en el partideseado de esta señora, se propuso persuadirme que era ya un mal de

no manifestar aquella obra; le dixé las razones que tenía para ello, pero me convencio que en Mahon no debía esperar si no los resultados que en efecto la experiencia me a echo visibles; me han sido tanto mas agradables, cuanto han concurrido a contribuir al bien de unos hombres naturalmente apacibles de los que recibí hospitalidad. cuando la revolucion de 1809 me obligó a dexar Cataluña; no he conocido allí a enemigo alguno y no me acuerdo de essa Ysla sin experimentar una dulce satisfacción; allí fue a donde las experiencias acreditaron en poco tiempo a muchos padres de familia lo mismo que enseña Millot sin que de ello se me hiciesse delito como quiza sucederia en mi patria, si me empeñase en propagar la doctrina de aquel sabio, digno que todas las mugeres le vivan agradecidas; por esto deseo que mis hixas lo lean y estudien valiendose de algun facultativo con la aprobación o consentimiento de sus maridos; y qual encargo les hago para que lean la Medecine maternelle de Alfonse le Roy, el Manuel de Santé de Robert, la Megaantropogenesie del mismo autor, a Gal y Lavater. Con estos conocimientos lograrian la instrucción que debe tener toda buena madre, lo que en parte a contribuido a mi felicidad, quiera Dios que asi suceda a mis hixas. En una ocasion quisieron persuadirme que un hombre que no conocia ni me habia visto nunca y por consiguiente con quien no habia tenido la menor conexion era enemigo mio; me le pintaron con unos colores tan negros que me pusieron en la precision de conocerle: si no hubiese leido a Robert, jamas lo hubiera creido; mis indagaciones me conduxeron a una experiencia que hizo inutil toda perversidad y destresa; dexo a mis hixos la historia de este mal hombre con nuestra familia paraqué no formen conexiones, sin estudiar la fisonomia de las personas que deberan tratar. Por medio de las obras de Millot podran tener hijos del sexo que prefieren, yendo en essa parte siempre de acuerdo con sus maridos; logran dar hermosura, talento y robustez a su progenitura, si siguen los avisos de Le Roy; criaran a sus hixos felizmente, los beran crecer exentos de mil males que esse sabio y verdadero amigo del hombre enseña a precaber; si estudian a Robert, Gal y Lavater huiran de aquellos que llevan las

señales en su rostro y conformacion que puedan perjudicarnos; una muger puede instruirse, sin desdenarse de tener en su pequeña biblioteca libros que se enseñan a hazer la cocina, el Arte de hazer las coladas, y en una palabra todo lo que enseña a saberse procurar la comodidad con la economia domestica; la que sabe ser buena madre, no puede dexar de ser buena esposa y excelente amiga. Pronostico a mis hixas que tendran el consuelo de tener en sus hixos unos verdaderos amigos y protectores; se beran exentos de mil disgustos, sus maridos las amaran y los que las conozcan les concederan el aprecio y veneración que inspira la virtud unida al talento de saber formar hombres; la muger que solo da la vida a sus hixos y que no los cria, que no les instruye, que no les inspira una buena moral, el amor al trabajo y la caridad con su proximo y demas virtudes anexas, e inseparables de los hombres de bien, no debe aspirar al titulo de verdadera madre. La que realmente se podra llamar tal sera la que no se apartara de los consejos que le doy en la materia que he tratado, y que leera y observara los avisos que en otros quadernos poco voluminosos ha escrito de su propio puño para vosotras, vuestra madre. Nicolasa Núñez Pastor de Taverna
Barcelona 24 Agosto de 1816.

Document Moragas. Viatge a Paris i Ginebra (1836)

Arxiu Històric de Tarragona.

Fons Moragas, núm. inventari 1436

Apuntacions

Salida de Tarragona. El 16 de Octubre 1836 con el buque de vapor el Phocéen a las 10 de la mañana tocando en Vilanova y Sitjes, sin anclas, llegó a Barcelona el mismo día a las 4 1/2 de la tarde. Coste del pasaje 3 [?]

el 25 salida de Barcelona con el Balear a las 6 de la mañana, hizimos escala en San Feliu de Guixols, sin anclar y llegamos a Rosas a las 4 de la tarde en donde nos detuvimos hasta las 12 de la noche en que salimos para Porvendres [Port Vendres] a cuyo punto llegamos el 26 a las 6 de la mañana pasando allí hasta las 10 de la misma en cuya hora se continuo el viaje a Marsella a cuya Ciudad arribamos el 27 a las 6 de la mañana. Coste del pasaje 20 [?] sin la comida, que me costó 36 maravedies.

San Feliu bonita población con una rada. Rosas tiene un excelente Puerto, es pequeña población.

Porvendres idm. idm.

Marsella es una gran Ciudad con 150.000 almas un excelente puerto y gran comercio con España Italia el levante y estados Berberiscos. Mucha fabricación de Jabón en el que se emplean 160.000 [sic.] de aceyte. Esta fabricación y las refineries de azucar son las [sic] que tiene esta población. Hay a mas dos fabricas donde se trabaja el coral. Marsella tiene un Museo de Historia natural bastante rico y bien cuydado, y un jardin botanico regular aunque no muy grande.

Se esta construyendo un arco de triunfo que concluido deberá ser magnifico. Es de una sola arcada pero adornado con bajos relieves y estatuas alegoricas a la revolucion de 1790 y a las campañas de Napoleón trabajado todo con primor. Este monumento se principio en 1828 para exigirlo al Duque de Angulema en memoria de su paseo militar de España en 1823: la revolucion de 1830 hizo variar el proyecto y los adornos.

El coste de la posada de Marsella 31/2 [sic] diarios.

El 16 por la noche a las 6 sali de Marsella para Lyon a donde llegué el 18 a les 8 1/2 de la noche. Coste del carruaje 531/2[sic]. Distancia de las dos poblaciones 87 1/2

leguas francesa o sea 58 1/2 españolas.

La diligencia camina de día y de noche. Se atraviesan en el viaje las ciudades de Aix [en Provence], Avignon, Valence, Viena y multitud de pueblos yan inmediatos los unos a los otros que bien puede decirse ser una población continuada a ambos lados del camino.

Hasta de llegar a Avignon se atraviesa la Durance por medio de un puente de madera y poco después se decubren las margenes del Rodano que se van siguiendo hasta llegar a Lyon. Fertiles campos bien cultivados mezclados con algunos viñedos, amenas praderas cubiertas de ganado y un continuado caserío, ofrecen al viajador un alegre y pintoresco punto de vista que le compensa el fastidio y lentitud del viaje. En Avignon nos detuvimos lo más preciso para almorzar medianamente a 45 sueldos a eso de las 10 de la mañana del 17. El poco tiempo que paramos en esta población no dió lugar para visitar las curiosidades que ofrece ni de hacerse cargo de ella más que muy ligeramente. Está ventajosamente situada a los márgenes del Rodano, rodeada de antiguas murallas y parece tener regulares calles. A las diez de la noche llegamos a Montelinart [sic: Montélimar] donde comimos bastante bien por 3 francos, es pequeña población; de noche pasamos por Valence situada en la confluencia del Yser con el Rodano: la hora intempestiva en que atravesamos este pais no nos permitió hacer observaciones. El 18 a eso de las diez llegamos a S. Vallier donde almorzamos en una mala posada bastante mal por 2 1/2 francos. A la salida de este pequeño pueblo la naturaleza cambia de aspecto durante un buen espacio y ya no ofrece la fertilidad que desde antes de llegar a Aviñon presenta y que vuelve poco después de el a recobrar hasta Lion [sic: Lyon]. La carretera está empedrada desde este pueblecillo hasta aquella ciudad lo que produce un ruido bastante desagradable. Viena, ultima población grande que se atraviesa en este camino es una ciudad antigua sobre la orilla del Ródano sobre el cual tiene un puente de hierro: solo atravesamos por ella sin pararnos, pero lo poco que vimos al paso no da muy buena opinión de la Ciudad; calles sucias llenas de lodo, paredes negras y angostas calles son todo lo que se ofrece al viajador con lo que forma con-

trastela perspectiva de la Cathedral [sic] que manifiesta ser muy buen edificio. Por fin después de 50 horas seguidas de estar en el carruaje llegamos a Lion a las 8 de la noche. Esta Ciudad la segunda de Francia en población que asciende a 180.000 almas esta situada en la confluencia del Rodano y el Saona y tiene arrabales considerables particularmente por la parte del Saona a los lados opuestos de estos dos grandes rios, ambos navegables y que por los mismo le ofrecen grandes ventajas. La industria consiste principalmente en manufacturas de sederias; sin embargo se fabrican tambien algunos merinos y otros objetos en lana, hilo y algodón pero su importancia no puede compararse con las sederias puesto que se calculan en 80 millones de francos el valor de las sedas que necesita esta fabricación anualmente y que compra en Italia, España y en el medio día de la Francia. Esta Ciudad tiene calles y plazas muy regulares pero muy mal empedradas y muy sucias; continuamente estan llenas de lodo. Hay algunos edificios publicos muy buenos tales son el teatro, la casa de la Ciudad, el Palacio de las bellas artes y comercio y la Catedral aunque antigua y el hospital. Las casas particulares en general son bastante buenos edificios y aún algunos son magnificos: entre estos deben ocupar el primer lugar los dos que forman dos de los lados de la plaza Belcourt contruidos por dos hermanos.

En el Palacio de bellas artes y comercio hay un pequeño museo de pinturas, tres mosaicos y algunos otros objetos de poco interés. La casualidad nos ha proporcionado el gusto de admirar en este edificio la exposición de pinturas que ha tenido lugar y a la que hallan multitud de cuadros algunos de muchísimo gusto.

Particular parece que una población tan fabril como Lion solo tenga en esta clase un establecimiento en grande La Sauvagere fabrica que pone en movimiento 300 telares que da ocupación a 6 o 700 personas; esta situada a la orilla derecha de la Saone a 1/2 legua con corta diferencia de la ciudad. Es etsablecimiento que se trabajan sederias, [sic], artefactos de hilo y de algodón y seda: parece estar muy bien montado: hay en el un restaurant en el que los trabajadores pueden pedir de comer si les parece o no pedir conforme mejor les acomode. Las

fabricaciones restante de Lion se hace en las casas; cada trabajador tiene su telar en la suya, los fabricantes les dan trabajo cuando les conviene y sino no le dan, lo que pretenden ofrece grandes ventajas: acaso no sea muy cierto. En la plaza Belcourt hay una estatua ecuestre de Luis 14 a caballo: es en bronce y bien ejecutada la obra.

En la confluencia del Saone con el Rodano hay un camino de hierro que va aSt. Etienne.

A más del Gran Teatro tiene Lion otros en donde se ejecutan vaudevilles y comedias francesas pero no operas, llamado Teatro Gimnasio.

Quince mil hombres del ejercito estan de guarnición en esta Ciudad para cubrir los puntos fortificados que la rodean y acaso también para controlar al pueblo si quisiese insurreccionarse.

Paramos en el hôtel de Notre Dame de Pieté nos llevaron 11/2 franco por el cuarto y 21/2 por la comida.

El 25 a les 7 de la noche salimos de Lion para Ginebra. Coste de la Diligencia 24 francos.

La obscuridad no nos permitió distinguir el camino que llevabamos; amanecemos subiendo la alta cordillera del Jura que atravesamos por la pequeña ciudad de Nantua donde almorzamos. Cerca de esta Ciudad y al salir se ve la perdida del Rodano que pasa un corto trecho debajo de tierra volviendo en seguida a a parecer. Antes de llegar a Nantua se decubre el lago de este mismo nombre cerca del cual esta situada situada esta población en que hay una aduana fronteriza de segunda linea. En Bellegarde comimos bastante mal; es pequeña población situada todavia en el Jura con una aduana fronteriza bien que la Francia estienda todavia sus dominios hasta bastante mas alla, pues llegan a una legua de Ginebra. Todo el pais que atravesamos este dia es sumamente pintoresco y majestuoso; altas montañas cubiertas de verdes...[sic], cascadas a montones despeñándose de lo alto, profundos valles con rusticas casitas, de cuando en cuando donde menos ingrato el terreno permite el cultivo, un lago en una eminencia, y algunos puntos blanqueados ya por la nieve, formaban admirables golpes de vista que no se cansaba la vista de admirar, por otra parte

y al bajo de la montaña por el lado de Suiza ofrecese al viajador una hermosa llanura como un jardín cultivado, sembrada de casas de campo y más allá Ginebra a donde llegamos desgraciadamente ya de noche, eran las 7, demasiado tarde ya para ver algo lo dejamos para el día siguiente.

Amaneció el 27 algo nublado el día, que era domingo, fuese aclarando un poco y el sol se dejó ver algunos momentos aunque medio envuelto entre nubes, era la primera vez que le veíamos desde nuestra salida de Marsella por cuya razón consideramos aquel como hermoso día y lo aprovechamos para pasear la Ciudad.

Ginebra es pequeña Ciudad con 30.000 almas de población, situada en la orilla del lago del mismo nombre o lago Lemán, y rodeada de una deliciosa llanura terminada por el Jura. Es ciudad fortificada con dobles murallas pero cubiertas estas de verde césped y rodeadas de árboles parecen y son verdaderamente, mas bien deliciosos paseos que temibles fortificaciones. Buenas calles y hermosas casas construidas con lujo y el mayor gusto hacen Ginebra una agradable mansión. Las mugeres son en general bonitas, muy bonitas, las hay preciosas y con dificultades se encuentra una fea. Las costumbres son una mezcla de las de Francia e Inglaterra; como este último país, las Señoritas van solas a los paseos, bayles y teatros, en una palabra gozan de cierta libertad y son muy bien educadas.

Ginebra tiene muy pocos edificios públicos, el mejor de ellos es el museo Ratz mandado construir y regalado a la República por un Ginebro de este nombre que era Teniente General en los ejércitos Rusos. Este edificio sin ser grandioso es bonito y elegante, de moderna construcción como fabricado hace muy pocos años, pero los objetos de pintura y escultura contenidos en el ni son muchos en adornos, ni de gran mérito bien que todos son dones patrióticos. La República nada ha comprado. Frente del Museo esta el teatro de regular capacidad pero muy bonito y bien construido. Representanse el el vaudevilles y operas francesas tres días a la semana, la noche que asistimos estaba enteramente lleno. El Hôtel de Ville o casa de Ayuntamiento es edificio muy capaz pero sin gran mérito. La Cathedral[sic] protestante, antes Romana,

edificio gotico, es bastante grande: hay en ella el sepulcro del Duque de Rion jefe de la Liga Protestante. Desde el campanario, que es bastante elevado, se disfruta de una hermosa vista; los tejados estan cubiertos de hoja de lata en pequeñas planchas, lo que les da un aspecto sumamente nuevo. El gabinete de historia natural es bastante rico, particularmente en aves. Aunque sumamente reducido el territorio de la Republica es muy poblado: a medio cuarto de hora de Ginebra esta Carrouje [sic:Carrouge] con 6.000 habitantes de modo que puede decirse ser un arrabal de la Ciudad. Omnibus que van y vienen continuamente facilitan la comunicación de estas inmediatas poblaciones. El Hospital de Ginebra era un antiguo convento es grande y lo tienen muy limpio y con el mayor orden, en esta clase es lo mejor que he visto.

La carcel de esta ciudad esta montada según el sistema de los Estados Unidos: no pude verla y lo senti.

Cada vez más encantados de la pintoresca Suiza de ese país enteramente romantico resolvimos aprovechar del ultimo viaje que debia hacer el vapor para dar un paseo por el lago y visitar al mismo tiempo a Lausana. El 29 a les 9 de la mañana nos embarcamos. Nublado y lluvioso el día no convidaba a estarse en cubierta, pero los puntos de vista que progresivamente se iban presentando nos retenia en ella a pesar de todo. De un lado la Saboya y la elevada y estensa cordillera del Monte Blanco; del otro la Suiza cuydadosamente cultivada sembrada de preciosas casitas de campo y pequeños pueblecillos y en emedio el lago como un pequeño mar forman el cuadro continuado mas poetico que pueda desearse. Seis horas de navegación bastaron para llegar a Ushi [sic: Ouchy] pequeña aldea al pie de la colina en que Lausana esta situada y como a una media hora de distancia. Apesar de la lluvia y de ser el camino todo cuesta nos dirijimos a pie a la capital del canton de Vaud llegando a las 3. Esta ciudad mas pintoresca todavia que Ginebra, pero menos rica, fabril, regular y hermosa está construida en una colina, lo que la hace algo incomoda. Solo tiene un monumento digno de visitarse: la Cathedral, edificio gothico magestuoso y construido con gusto, dedicado antes al

culto romano y ahora al protestante: conservanse sin embargo en el todavia varios sepulcros de obispos de la primera religión.

Visitamos el bazard vaudois, tienda grande llena de productos que la industria del pais produce en madera trabajada primorosamente de las que compramos algunas.

Al siguiente dia 30 a las 10 estabamos en Ushi [sic: Ouchy] donde nos embarcamos de nuevo para Ginebra. Llegamos a las 3. Pasage en el vapor de ida y vuelta 6 francos El 2 de diciembre a las 7 de la mañana tomamos la Diligencia para Dole. Coste 32 francos.

Salimos con dirección a Ferney [avui: Fernay-Voltaire] en donde todavia existe la casa que habitó Voltaire, y seguimos para atravesar otra vez el Jura cubierto de nieves: a media montaña una gran elevación bebi en una hermosa fuente dedicada a Napoleón. Aumentando la densidad de las nieves de las que habria como una media vara y algunos puntos una tuvieron que quedarse los carruajes y subimos en trineos, antes empero volvimos los ojos por ultima vez para decir adios a la Suiza. En Le Vattay almorzamos muy mal en una malísima posada, el frio empero habia despertado nuestro apetito demasiado para reparararnos demasiado en los platos que nos sirvieron y comimos bien: volvimos enseguida a tomar nuestros trineos para continuar pasando nieves y frios, la vista emperoa pesar de ello no se cansaba de admirar el grandioso y variado espectaculo que la naturaleza le ofrecia y el viaje se hacia muy llevadero con esto. Una hora después de Le Vattay tomamos de nuevo la diligencia. Al anochecer llegamos Aux Rousses [sic: Les Rousses], primera Aduana Francesa, donde nos registraron los equipages, de alli a dos horas estavamos en Morez segunda Aduana y segundo registro; alli comimos bastante mal por 3 francos. Caminamos toda la noche y por la mañana a las 9 llegamos a Dole, almorzamos y tomamos la Diligencia para Paris. Coste [sic: en blanc a l'original]. A las 8 de la noche llegamos a Dijon donde comimos muy bien. El pais que atravesamos nada tiene de agradable, por el contrario lo que atravesamos de Dijon apesar de ser de noche nos dió muy buena idea de la Ciudad. De Dijon no paramos hasta

Montbard, pequeña ciudad patria de La Fontaine, Buffon, serian las 9 y nos dieron una media hora de tiempo para almorzar, en Tonerrecomimos a las 7 de la noche y de alli ya no paramos hasta Melun a donde llegamos a la 1 de la tarde del 5, almorzamos y seguimos hasta Paris, adonde por fin llegamos aquel mismo dia a las 7 de la tarde después de 82 horas de la salida de Ginebra, cansados de tanta diligencia y muertos de sueño por haber pasado tres noches sin dormir. El pais que atravesamos no ofrecia novedad ninguna agradable que pudiese distraer de las fatigas del viaje, hasta que estuvimos en los alrededores de Paris, que ya variamos, haciendose más agradables por la multitud de pueblecillos y hermosas casas de campo que estan cubiertas. De Ginebra a Paris hay 126 leguas francesas.

26-2-1813

Carta de Rosa Dot (Maó) a Josep Moragas Leonart (Palma de Mallorca)

[...] Veigt lo molt me encarregas que procuri a estar alegre ab la familia, jo te aseguro ho procuro a fi de no afligir a ningun, y fas totas las reflexions que cap en mi, pero los meus motius son tants que no puch menos que estant sola sonant curs alas mias llagrimas, per desaoagar un esperit afligit de una mare que ha perdut una filla, despues que ja may se me havia acabat la perdua de la altre filla; so mare y una mare que res complau, *com lo be dels fills, en fi de totas maneras fere de seguir los teus consells com un precepte, si esto te ha de complaure.*

Los amichs y amigas continuan en tenir la bondat de venirme a veurer y ferme companyia. Lo señor de Oliva avuy ha vingut a dinar.

Se que la Nin es en eixa ab titol de portar-sen una noya que temps ha que la te malalta, pero jo crech será per veurer si podra fer una especulacio delas que acostuma, ara que está reñida ab Joseph Maria.

Altre subjecte hi ha en eixa que fa dias que ho se [Nolasco Keit] , quisá te dara prou que sentir que desitjo no te incomodes, procura per la tua salut, y be dels fills, que no mereixen ser perjudicats, y que tots ells darian la ultima gota de sanch per un pare que idolatran, y ta esposa igualment; jo no estudiaré altre cosa que pendro tot com que son cosas de Deu, y no incomodarme per res. [...]

15-3-1813

Carta de Rosa Dot (Maó) a Josep Moragas Leonart (Palma)

[...] Aquell subjecte que ha vingut de America he sabut se troba a esta y que lo has posat baix la protecció de un subjecte de la tua confiansa, aixó ho he sabut, perque mahó es un poble petit que tot luego se sab, pero ab la sorpresa que te pots afigurar, apar se cumplan las mias profecias de que vindria temps que lo portarias a casa, ja no estem molt lluny, pues que viu al mateix poble, te aseguro no ho has pensat be; pues si estimas ala tua familia, y a mi, deus separarlo, pues que la sua memoria basta per afligirnos a tots, y sobre tot convé per lo teu honor, perque jo he de fer tants sacrificis, y hara está a la tua ma al quitar la murmuració, jo espero pendrás una determinació per

separarlo luego. Luego, porque has de coneixer quant convenient es, ja veus lo que portan las amistats presas ab tanta furia, las resultas no poden ser altres, y lo mes sensible es que aixó fa que olvidas la tua familia, y a mi, quant tots idolatram per tu, privarnos de unas gracias que mereixen los altres y tu te privas de veuren las gracias que tenen los teus fills per emplear el temps en veuren las de la casa agena, que esta te pagará tan mal com la pasada. Tu sabs res ignoro, ni tu ho dissimulas, pero la furia que portas sempre en mi nom dona lloc de *ferte veurer la veritat, lo que pera mi es ben sensible, y esto fa que tots vivim alligits, y los pobres fills, que no tenen culpa son victimas; memorias horrorosas!* basta, y mana a la esposa que de cor te estima.

15-3-1813

De Josep Moragas (Palma) a Rosa Dot (Maó)

Querida esposa: oy recibo las tuyas una del 26 del pasado otra 8 del presente, 1a. me dice: estoy enterada delo que te digo sobre divertirte y demas; yo te lo e dicho porque considero que así conviene a tu bien y al de nuestra amada familia, si tu no lo crees así aras lo que te paresca; yo creo que mi familia me estima muy mucho. Dos razones hay para ello la una averles puesto al mundo, la otra que no ay padre mas amante de sus yjos y que se desvele mas para procurarles su bien estar.

La Nin se allava en esta quando llegamos y partió con su yja despues de 4 o 5 dias para Villanueva: esto te convencerá que erraste el concepto [...] amas que lo fuese o no que te avia de dar a ti; estas cosas yja mia no deven pensarse o pronunciarse de lijero y aun que uno las conosca no deve decirlas porque si son trayen disgustos y si no son mucho mas. Tu marido conoce el mundo, sabe como deve vivirse en el, ojala lo supiera mi esposa, que *disgusto no se ahorraria y dejaria sudar y con que plaser no viviriamos el resto que nos queda de vida, que me importa a mi la amistad o enemistad de esta buena señora con Baldrich: que me lo ayas dicho a mi pasese, puedes averlo dicho a otro que se rie de ty y me quites la opinion que es lo que mas siente un hombre onrado como yo: a ty ay cosas que te parecen nada y son mucho. La otra y todas quantas dices*

dejalas de mi cuenta que de mi nada an de sacar y asi vive tranquilla.

Sento moltíssim la tua Yndisposicio desitjo molt te alivias cuydas be la familia. Viurer ab tranquilitat no escoltar lo que puga yncomodar. Das un abras als fills y fillas, netes y demes [...] y mana a ton espos que te ama.

23-3-1813

De Josep Moragas (Palma) a Rosa Dot (Maó)

Amiga mia[no utilitza l'habitual: "querida esposa"] es visto por las dos tuyas de 15 y 20 del presente que jamas me dejaras disfrutar de quietud y reposo que pretendes una separacion que a la fin lograras.; depués de tu visión conmigo tus yncesantes desvelos han sido no el cuydado de la familia y de la Cassa como aparentas: cuydar de la conductha de tu marido para desacreditarla. Si tenia un defecho en lugar de ocultarselo pregonar dos y con estas persecuciones ymbuir a los hijos y aun a los ultimos criados y fregonas que entren a la Casa aserles sabedores de defechos que no existen y si existian eran mejor por callados que por publicados. De ay la yrritacion de ay el disgusto el odio la desesperacion y las mas de las veces cometer tropiezos que nio avia pensado ni pensaria, que solo cabian auna ymaginación malevola y fecunda en no pensar bien de nadie como la tuya: toda hembra que ynsinue ser tu marido hombre de bien es por ty perseguida. Se estiende aveces hasta a los machos. Espinós y demas te han de seguir los pasos de no les caye tu odio ensima, son vichtimas de tu venganza. Como lo son muchos otros sin mas rason que la de no dartela. Los yjos miran con tedio a su padre asta le siguen sus pisadas dante parte de lo mas minimo y de la achion mas ynocente que aga desprecian todo el que su padre ama porque la madre les ymbuye a ello: lleno de verguenza me allo con el que tengo a mi lado hombres de carachter y talento an observado muchas y grandes groserias que me las an ynsinuado [...] Calau y Santalo son sus mayores compañeros , no los tengo por malos que en mi concepto son buenos y muy buenos, pero la rason porque mi yjo lo asse es lo que me tiene con affliccion. Voy a dartella: los dos son de tu gracia porque te han adulado, el muchacho lo sabe toma ascendente con

ellos y les trata como yguales o con preponderancia, son de edad mucho mayor y no deve aserlo, pero él ymbuido por ty y otros aduladores que es hombre rico y bien criado, que ni uno ni otro tiene (Dios de salud aquien tiene la culpa) asi va creciendo y sera un macho que el pan no sabra ganarse. 17 años mas mal empleados no pueden darse aora porque no ve aora porque esta malo ni puedo logarar esscrhiva ni contar una papelita sabe y esto todo a venido de tus conversaciones y consejos contra el bueno de su padre. Tus clamores y lloros contra mi conductha a este termino lo an puesto lo mismo que a la difunta[lla filla Maria Rosa, morta el 1813 a Maó] que llo atentida lagrima asi seran los que suben si Dios no nos da un camino. Todo esto estoy mirando de tres años a esta parte con admiración [...] No he tomado disposiciones por las criticas circunstancias pues ausente de mi patria no equerido disgustarme ni aserte mal parecer ni a mis yjos desonrarles porque esto al fin recayee siempre en mi una grande parte por no aver puesto remedio quando el mal principiava: si tu uviese pensado asi y a solas uviese ablado y si yo faltas tenia en lugar de pregonarlas las uviese desimulado que de males avrias evitado. Dime qual es el padre que tome sobre si la pesada carga aviendo dado a su yjo lo que dan los otros padres y con algo mas ensima le toma en su casa y mesa como al marido y sus yjos gastando aun algo mas y aguanta se le diga no ase nada. Que ermano ay que tome a sobrinos a su carga, que sobrino ase lo mismo con su tyo y este en lugar de pasificador le alborota la casa, y este pobre desdichado sigue siempre trabajando buscando que nada falta y el premio de sus tareas es traerle siempre en cadenas disgustos y sobre saltos quan devian buscarle un continuo lo que el ama. Solo vive asi un Moragas hombre amante de su casa y de toda su familia apesar de su ygnorancia. No devo cansarme mas bastante puede lo otro y que yo se gobernarne. Tu y mis yjos seguireis y dejarme que yo aga. Amareis aquien yo amo o a lo menos en paz deveis dejarle si queis seguir conmigo [...]. Da un abraso a mis yjos [...] disfrutemos el tiempo que nos resta en paz y gloria santa. Concluye tus tonterias y las persecuciones acaba asi te lo pide un marido que por tu es el que mas se intere-

sa. Desprecia los noveleros, no quieras saber desagradados y el que de tu marido mal te ynsinue o abla, echalo de tu casa y pronto tendras quietud [...] dispon de tu esposo que te ama.

28-3-1813

De Josep Moragas Leonart (Palma) a Rosa Dot (Maó)

[...] Celebro pensías com dius sobre Nostra tranquilitat yo te aseguro olvidaro tot pues res desitjo tan com la quietud, pues depues de tantas fatigas com he sofert ab 32 anys de treballs [nascut el 1768, devia iniciar-se en el treball als 13 anys] consecutius los pochos que me restan desitjo tranquilitat espero pues seguiras lo teu proposit y aixís ayaura pau y quietud a nostra cassa. [...] La burra diu que a parit. Tu lo oncle o la noya de la Selva podeu pndre la llet. Lamu [amo= masover] Pere pot portarla tots los matins.

9-4-1813

De Veleña (Palma de Mallorca) a Rosa Dot (Maó)

[...] Moragas he dicho a V. muchas veces, y repito, que toda la mania consiste en que su muger y su hijo no le quiren y para sacarlo de esse error, colmarlo de condescendencia es el mejor remedio. Por mas que V. vea cosas de su marido, crea que es el muy amante de su familia, que vive en continuos disgustos por sus aprensiones, y que es un aprovio dever de su buen corazon. Parece que esta señora [Tavern] trata de fixar aqui su domicilio y a este fin dicen toma casa mayor, y que llama a la familia. Veremos a donde va esse nuevo proyecto. Moragas me dice desea volver al seno de su familia, como lo ejecutara pronto [...].

10-4-1813

De Rosa Dot (Maó) a Josep Moragas Leonart (Palma)

Amable espos ab enmiracio y sorpresa he llegit la noticia me donas de nostre fill quant a la carta del 8 del mateix mes me feyas molt alogi de ell de que no se movia del teu costat o de ton germa o de amich Señor de Baleña, de Don Guillem y al 23 mudança ton desagradapble perami y sobre tot fer un quadro de una pobre mare tan escandalos que jo so la culpa de tot. Las mateixas car-

tas de que jo he escrit a mon fill an de ser la mia justificació y treuret a tu de aqueixa preocupacio en que vius. Lo mal que jo he fet de cloure las cartas de mon fill no y he tingut ningun fi ni li podia teni molt al contrari no me podia servir mes que ferte veure al contrari del concepta mal que as format de mi. Si estimat espos esto es la veritat. Jo no me recordo que Qualau ni Santalo sian al mon que me ymporta ni de lo un ni de ...[sic] que mon fill estima. Estos que dius son adolados meus nols conech per tals ni per ninguna cosa y si al cel aburreix tan los adolados com jo prompta estarian acabats los adolados y digasme que es lo que jo puch espera dels adolados sino malas consecuencias y que podan espera los adolados de mi si jo no tinch ni puch res per poderlos premiá porque jo crech que los adolados son aquells que volan treure un partit aventajos. Contan de des del primer moment que comensan son ofici. Feri gran especulacio y fins oculs que no se descobran fins al fi y ja veus no faran furtuna en mi los adolados y jo los aburexo de tot cor al temps te desengañara y en fi quina hautoritat vols que fasin estos joves perami ni tots los que vulgas donar al titol de adolados meus, que los ygnoro qui fa hautoritat pera mi es un verdader amich teu y de mi y fills, despressos de tot ynteres fins particulars com lo Señor de Baleña, Radin, Barsalini, Olive, Espinós y altres que son savis, bon caracte y adornats de bonas y santas macsimas. En fi jo escrih a mon fill lo que me apar conve y a cabiansa mals ratos que temo me dera un tabardillo[sic] y pasara a laltre mon temps. Temps ha que jo no logro de prerrogativas de esposa. no entench al motiu ni tu vols que lo entenga, jo no se lo que vols porque no es posible y hajía altre esposa mes aman del seu marit que jo que estiga mes puntual en fer la tua voluntat que desitji mes la tua gracia y amistad y en fi olvido y olvidare tot lo pasat que mos haja [canviat a l'original. Abans: me haja] estat desegradapble ni parla mes de la manor cosa. Pensar viure com mana la nostre Santa Lley [...] Ferme mala cara privarme de la tua paraulla no no espos ydolatrat no te valgas de un medi tan rigoros perami, jo no estimo mes que la tua gracia que privada de esta so una esposa dexa a las tenebras de la nit. O si jo podia fer veure ab los ulls de la raho veurias

la equivocació que patexas en lo concepta as format de mi. Estich ab una profunda tristesa y ben disimulada porque la familia no se alligisca ni ningu entenga y haja novedat a la casa sols lo pobre Espinos que ha vingut a omplirme de reconvancions queixansa que no havia fet confiança de ell, que li here tan sensible lo que ab ningu ne tinch. Estar sola posada ab un fondo gran de tristesa, en fi domina lo mal amor y esto adimanat lo que desitjo sia sepultat pera sempre y tot quant te puga ser desagradable no estara lo meu cor conten fins rebre carta tua ab termes de espos conten y sobre tot ni cregues que la tua dona parli de ningu, jo estich sola a casa ab la familia a la nit venen las de casa Espinos. Souchiron al Señor de Oliva, alguna vegada Dn. Tomas Guals y lo primer que se parla noticias de tu, luego cosa yndiferent. Jo no he posat al peus aninguna casa ni es regula respetchta al dol de la filla que ploro amargament o filla que me arancas la anima y falis mare que ab 4 anys a perdut 2 fillas y la gracia del marit.

10-4-1813

De Josep Moragas Leonart (Palma) a Rosa Dot (Maó)

Querida esposa rebo la tua de 23 del que acaba desitjo molt de veras la tranquilitat esta e dit y me referesch lo modo com se concegueix: dexem a part observacions y frases de amor y desig que de res serveixen si las obras no acompanyan. Si lo que se ama vol una cosa fasia y aixis se donan provas de amor quedan lo que cedeix tranquillo de animo. [...]

10-4-1813

De Rosa Dot (Maó) a Veleña (Palma de Mallorca)

Molt Señor y amich meu de mon major aprecio y veneracio no puch explicarli ab lo meu estil catala la molta satisfacio he tingut en rebre la apreciada de Vm. de 26 corrent apasar que me ha servit y me serveix del major sentiment que lo rebre jo carta de Vm. haja estat per un medi tan poc agradable porque Vm. haura fet un concepte molt baix de mi y creura que jo me ocupo en donar disgustos ab un marit que no omareix com es cert y lo meu animo no here aqueix,

molt al contrari. La carta que Vm. ha vist here broma dimanat de una que jo ne havia llegida com ell sap y jo que vas voler fe un recort de aquella carta ben distant de voler ofendre a un marit que adoro y estimo mes que la mia vida y que no desitjo mes que la seve gracia y complir en tot la sua voluntat y no he pugut entendre haja tan mal ynterpretat las mias exprecions pues que no cap en mon cor mal concepta de ell que esta demassiat ocupat y sobre tot que sempre ha tingut una conducta areglada y aman de la familia com que los fills estan ben penetrats de esta veritat.

Pero amich meu y de tota nostre casa que ja may lo podrem paga esto li dich ab llagrimas a fil a fil me cauan per la cara per considerar que pasa de dos anys que mon estimat marit la dada ab la mania de estar ab mi ab lo major silencio sens poder entendre la causa, provan jo de que menera per mil medis li podria ser mes agradapble procuran ab tots los modos per mi matexa a ferlo esplica, tot o ynterpreta mal sense volersa explicar ab un semblan descontent quan pera mi no pot ynventarse major martiri [...] de un marit ydolatrado per una esposa que no pensa ni discorra mes que un cami per ser graciosa als ulls del seu marit.

Veigt ab uror la de terminacio que Vm. me diu havia fet aqueix equivocato espos ab las exprecions mias si veigt volia anarsen America y que per esto ell pensa se veuria sapatat de la seve esposa y fills, no tambe y aniria en cara que fos seguirlo al yfern que per mi seria gloria de la seve compania.

Ab sentiment he rebut una reconveccio de nostre amich Espinos pues que estich tan limpia de consciencia y vull que Vm. tinga la bondat de exemina la veritat de lo que vaigt a dirli. Vm. ha escrit a espinos que jo y mon fill tenim una correspondencia que ab lo modo segueix yncómoda a mon marit. Si jo cloura las cartas es un motiu ja esta acabat en quant lo que contenan sentiria que mon fill no las presentas totas sens reservasen ninguna y si no son cartas de mare al fill y advertinli sempre lo molt que ha de cuidar de que lo seu estimat pare estiga conten de ell y agrainli molt lo que procura per lo seu ben esta y dels demes fills si no no son cartas com jo dich a Vm. Entonces fassis de mi lo comseptat mes baix que sia possible pero ben certa estich vol que jo fos una mare tan

vil si be la mia obligacio y com jo tinch de fer veure als fills lo molt que deu al seu amable pare que no fa mes que ocupar-se en lo ben esta de ells. Cruel [...] concepta que afet Moragas de mi.

Amich y señor meu quant falis jo seria si me podia veure cerca Vm. porque si lo meu marit tentia quexa de mi o fills se valgues de Vm. per reconvenir-me o quan gratas serian pera mi las reconvençions de un homa savi y amich que no te mes mira y ynteres que la falisitat de una familia estich tan certa de esta veritat que no tinch lo menor dupta. No se amich meu si me haure esplotat porque veja que no desitjo mes que donar gust al marit de la seva voluntat. Si es veritat que jo estimo al fill com pot pensa y a tots pero si van contra la voluntat de son pare esto seria lo medi mes podaros per despreciarlos de cor. Si estimo los fills pero tots junts no son aquí valen a la estiacio [sic] que tinch al marit. Y est fa mal que si al fill comet una falta me culpi a mi sino que lo reconvinga ab dulsura o com millo li aparegara y sino que se valga de la hautoritat de pare en fi li juro per la religio que los catolicls profasem que no desitjo mes ana quest mon que la amistat del marit, viure ab tranquillat y donarlos ultims dias bons amon estimat pare de qui te V. la bondat de ferme memoria. No se olvidi de tenir la bondat de continuarme escriureme y reconvenir-me en lo que sia maneste que orebre com si fos del meu estimat pare y aun verdader amich lo miro com a pare pues que fa los matexos ofissis. Genros amich de qui aternament estare agraida fassin al favor de donar un estreit abra a mon amable Moragas y que esto sia el sello de paterna amistat y unio del matrimoni sant. [...]

Per un moment compadesquis de una mare afligida que plora amargament la perdua de 2 fillas que jo ydolatrava esto ab 4 anys y algo mas que es la amistat de un espos que estas cosas quisa me portaran a la sapultura.

16-4-1813

De Josep Moragas Leonart (Palma) a Rosa Dot (Maó)

Querida esposa e recibido las tuyas de 10 y 13 y solo ay tiempo para decirte deseo toda la tranquilidad posible a ty y mi familia. Esta se consigue cuydando a nuestra casa y

dejando a los demas que agan pues los chismes. son sientos a todas partes y mas en Mahon. Otro dia sere mas largo [...]

22-4-1813

De Rosa Dot (Maó) a Josep Moragas Leonart (Palma)

Querido espos he rebut la tua de 16 del corrent y en ella quedo enterada de quant me dius y que sols desitjas la tranquillat de la casa y que esto se consegueix cuydan de nostra casa. Ja may he fet mes que cuydar de la casa y familia pues que me precio de ser la mes aman del espos. fills y de la tranquillat y abominan los xismas y com tu fassis lo mateix ja may y haura motius del manor desagrado. Se be que qualsevol que me estima a mi te estima a tu y a mos fills y si no fos aixis perami serian despreciapbles. La nostre casa esta ab la major armonia no y se ningu descontent de algu posi lo remey que tu miris mes convenient. Si algu volia dirte que jo escolto tontarias ni que parlo de ningu direchta ni yndirechta ja pots di esmentida y sino provarlo y creu a una esposa que sols vol la tua amistat y tranquillat y viura com se Deu [sic.] esto es la veritat. Las cosas que pensas que jo pregono que mo dius aixis no es mes que de mi a tu y creume y te desengoras y tot lo mon que fasi lo que vulga. De res me ymporta com lo meu marit estiga content esto es lo que me ymporta y que los fills sian bons que tots te saludan y estan bons.

8-5-1813

De Josep Moragas Leonart (Palma) a Rosa Dot (Maó)

[...] Lo noy tingue lo ahcident lo dia 9 a la comedia se alborota tot lo teatro. Feyan 45 dias que no ho avia tingut. Veleña i yo atribuim son ahcident a la violencia de son geni per sos caprichos. Lo cas es que lo dia antes aviam acordat Veleña y yo que ell quedaria a esta ab Joan vivin a sa cassa aixis opinava convenia los facultatius. Ell oy la conversasio y al entrar al quarto lo encontro ploran pregunto que te. diu tristesa li dic de que a de tenirla un home jove ple de conveniencias y que se li donan tots los gustos y com tem mon report a Veleña y que est se convences del que yo e dit mil voltas y ell temia li diu esta trist perque yo no fas re ell tota la confiansa per las tuas cartas. Ya

veus quant fora de camí va, pues yo li vas di per consolarlo y ferli desprecia si tal cosa era y ell men feu un carrech: vas di al amich lo que avia pasat comensa a convenserse que se queda a disgust y se queda mes convensut. Lo mati del 5 que aventlo yo enviat ally li diu bamos quedara Vm. aqui conmigo estara aqui bien. La contestacion fue arre lo que mi padre mande. Respuesta que no dejava duda no de acomodarse que otro joven avria dicho: si señor con mucho gusto nos divertiremos esto o lo otro [...] [...] porque si Dios por sus divinos juicios a dispuesto llevarlo al otro mundo dentro poco y sucediese en las divididas opiniones que reynan entre tu y yo se me atribuiria ami la muerte. Si a este muchacho tu no le uvieses sugerido ydeas de maldades de su padre con Doña Nicolasa [Nuñez Pastor, casada amb Geroni de Tavern, futurs consogres de Josep Moragas Leonart] que solo existen en la opinion tuya y de otros mal evolos no se avria separado de aquella casa. Estos le avrian procurado conducir por las ydeas de su padre no avria tomado cariño a Dominguez ni alas damas de LLanos y con seguir los consejos de la casa que yo frecuento avria quedado a qui gustoso, quisas con provecho de su salud y utilidad de ynstruccion pues le tenia casa ynglesa para ello: a yja mia, los chismes, el econono y la saña que as sembrado al corason en tus yjos contra su padre por la ynjusta idea que las as dado [...]. Toda madre de un dedo de frente quando el padre seya el mas descabeso les oculta sepan nada de sus pisadas, quan al contrario obras tu no solo las as sujerido ydeas las mas ynjustas si que si ellos an ynclinado a visitar la casa que frecuenta su padre te as opuesto, si de ally los solicitan a falsos supuestos te as negado: esto lo a visto y tolerado tu esposo no porque aya dejado de conoser los grandes males que devian acarrear semejantes lecciones si por ser amante de la quietud no asser conoser a sus yjos lo que no deven conoser, ni tampoco a la servidumbre de su amo solo deve ser por elogiarle no por envilecerle. Siempre deve decirse que quando el lo asse el sabra que conviene, por mas que se conosca lo contrario [...]. Fidel es preciso quasi contar que no sabra nada ni servira por el comercio a no ser que Dios permita sele desvie de la ydeas arayga-

das que ya me parece tiene. Esta creido en que su abuelo y su padre sin aver sido sujetos a colejio ni maestros an sabido ganarse el pan. El no sabe que su abuelo y su padre an sido educados con alguna con alguna indijencia que asi la madre como el padre les an dicho y echo tocar que si no se ganavan el pan no lo tendrian esta ydea y el pun de onor que les han ynspirado les han echo discurrir y trabajar mas de que an podido y fuersa de ello se han echo hombres y caudales. Fidel a sido criado siempre con la abundancia sin pasar ningun trabajo [...] se le a echo creer que es hombre rico y aun que lo disimula cree mas en ello quisas que en la fe [...] principiava a eschriver bien, aora su letra ay ya trabajos a leerla. Si se le manda traducir una carta ynglesa ni una linea supo 8 dias ase. Se le dise que lo abla uye de los que lo ablan y se yncomoda. Lo que le avia enseñado Tavern de sus matematicas ya no sabe ni una regla. Aqui Veleña le ha dado los mejores libros que tiene el comercio para leerlos, creo no a leido una linea a lo menos no da rason de nada, solo sabe ablar del teatro y de la fulana y mengana, no todo es bueno saberlo muy primero ganar el pan. El odio contra la Antonia [la criada] y la tya lo tiene bien reconcentrado ablando como no deve a sujetos que el no conoce [...] [...].

Tu me ynstituaste de no admitir a casa la Antonia. Como la prevencion aunque en mi sentir ynjusta te di gusto. Por dartelo sepas que me a costado pasados los 200 duros y me e allado muy mal servido. Pues yo le avria echo estar a gisar a casa, avria comido a mi gusto pues sabes que ello lo sabe y avria aorrado de dos a tres duros diarios, que si aora no me assen falta vendra dia que quisas lo agan pues la familia de mi hermano [Sabina Arnet, dona de Joan Moragas] no esta lejos de perecer de hambre, yo como de fonda mal servido y muy caro. Aqui Juan avria comprado y la otra guisado y como la casa tiene todo lo necessario, distinto de quando estuve aqui contigo, avria bien comido [...] pero porque no te alferes lo abandoné a un lado a pesar que lo mucho que siento gastar un duro malamente pues de lo que me cuesta el ganarlos y los que aora disfruto. Como tu y todos nada deven a nadie ni aun a mis adorados difuntos pues lo de estos queda en cataluña emplea-

do. Tu sabes que asta aqui en todas partes que estado e sido muy respetado para los hombres sensatos y sobre todo por los de mi clase, en esta lo a visto mi yjo y todo el mundo como me a respetado por todas las clases. Solo ay un sierto paraje que voy a referirte fui una tarde a visitar cierta dama muy conocida mia y tuya que a frecuentado mucho nuestra casa a comido mil veces en ella y tu y yo a la suya. Tomamos chocolata con dos compañeros, quedo en venir la mañana siguiente aver mi ermosa abitacion y tomarla con su marido a la mia, quando me envia un recado que no podia venir. Supo Veleña era por temores aty, mas yo yndagandolo todo supe que el marido le dijo no devia sserlo pues que si tu lo sabias dirias lo que el tenia entendido, decias de otra dama onrada. Esto fue para mi un disgusto de los grandes que asi aya de mi ablarse. Todo te lo digo no por reconvencion si porque sepas lo que se y lo que pasa para que enmiendas en lo posible toda falta [...]

Al final hi ha un afegit de la receptora de la carta, Rosa Dot, que diu:

Esta la vas rebra despues que havia 2 dias que lo Joseph havia aribat de Palma. Estos escritos sesa cap motiu sino cosas ymaginarias sino mogut de las cartas ymaginarias que li escrivi an a casa Tavern com trobaran una copia de Don Geroni [Tavern].

Talment com dirigint-se al lector d'avui. Es com dirigir-se a la història que suposadament ha de jutgar els fets referits.

16-6-1813

De Rosa Dot (Maó) a Veleña (Palma)

[...] com V. me deya que mon marit venia prompte y retardá alguns dias mes, fou motiu que jo anava retardant en contextar esta apreciada de V. lo motiu porque estava esperant la tempestat, que me amenasavan las cartas de mon marit de tanta mala tinta ab termes que jo no se com no so morta, y tan injustament, que no es posible poderme explicar ab la pluma, y las que ha escrit al pobre Espinos, ja no se poden buscar termes mes malignas de los que se ha valgut per vituperarme, y posarme ablo mayor conflicto. Pero jo que previnguda dels bons consells de V. que se ha servit donarme ab la sua apreciada he fet com que res he estat, ni directe, ni indirecte li he parlat de res; vas procurar lo que me fou posible per

rebrel ablo major cuydado y ell me correspongue ab molta serietat y indiferencia y continua aixi mateix, y jo també procurant tot lo que li pot fer mes agradable y fas, no me dono per entesa, com que estich molt contenta, ha que es ben vista la mia sort, filla de un pare que per ell ha fet quant ha volgut y certament seria per la filla, que tantas provas tinch, que me estima; y ell no podia trobar una dona que le estimes tan [...]

[...] jo no puc disimular que estimo, que estimo a un marit que per ell, si convenia sufriria la mort y ell no pot dissimular que me aborreix: ell no me parla, sino per necessitat, jo lo menos que puch per no incomodar-lo, porque ell may demostra gust ab la mia conversacio, ni de la mia presencia, de tot fas com que no ho conech aixis.

Lo que fa, que ab los fills está mes elegant y sopa ab nosaltres, que esto ha minvat molt la mia affliccio. [...]

He vist ab satisfacio de que V. vegués la innocencia de Fidel, que no men esperava menos, y tan ho so jo innocena com ell; pero lo empeño es de incomoda mare y fill, a mi porque crehuen que tot lo que dexa de fer lo fill, que ells volen es per consell meu y que jo li poso maximas perversas, y aixis se aparta delo que li conve. Ells se parlan y diuhen que ha de fer la pobre criatura, ell te un bon cor, pero se mare plena de vivesa maliciosa procura donar gust al fill, porque facia lo que ella vol, me diuhen hipocrita falsa, que frecuento los sacraments a menut, que vas a missa, que esto es obliga que puga tenir bon concepte ab lo poble; quant posada a casa no fa mes que ocupar-me en fer infelis un marit tan virtuos y tan bo pobre Moragas, que infelis de haverli tocat tan mala sort de una dona tan grosera y tan vil, no se li coneix un principi de educacio; esto se conta al altre marit [Tavern], si no fos per lo consol que troba ab nosaltres [els Tavern], ja seria mort; es digne de compassio. Esto se me ha dit a mi mateixa, encara que ab termes cuberts, com que parlan de un altre, pero com ab esta gent no si coneix fondo de vivesa natural, sino estudiant, com son novellas, tragedias, y tot per est estil tenen poca finura porque jo no conega las seva farsas. En fi quant me alegraria poder veure a V. y fer una pintura de la meva historia que no es curta [...]

22-6-1813

De Roca Bruna (Palma de Mallorca) a Josep Moragas Leonart

[...] En quanto a Nolasco [Keith] digo a V. que tiene rason delas reflexiones que hace, pero el mismo confiesa que no puede aprender mas y que estudia mucho, esto será lo que Dios quiera, no dudo que por toda esta semana estara fuera de la fonda, pues no he dexado resorte que tocar y estoy a la mira por ver su conducta, creya que lo hago con gusto por ser cosa de V.

30-6-1813

De R. Valeña (Palma) a Josep Moragas Leonart

Es posible queridissimo amigo que asi quiera atormentarse? la franquesa que caracteriza los verdaderos amigos ha de producir en un Moragas efectos tan funestos? Dixe a Vm. que en Cataluña sus emulos havian esparcido tales calumnias que insinué y Vm. haciendo el Don Quixote, quiere ya salir a la arena para deshacer el tuerto, y que es esso? es lo mismo, la advertencia de un buen amigo para su mejor gobierno, que una confession de los crímenes que se le atribuyen: bamos Vm. esta loco, y mi amistad llora con mas amargura la critica situacion que mis propios males. Moragas mio recobre Vm. serenidad y conosca la sociedad en que vive; ningun hombre de juicio, yo menos que nadie creo a esa Sra. capaz de semejante nota, pero todo el poder humano no es bastante para contener la maledicencia, ni bastan precauciones ni exterioridades para quebrantar la opinion, y exigir de mi, descubra el origen, que es una prueba del desorden en que esta su cerebro. [...]

Sigue el sermon: figurase Moragas mio, que su familia desatendiendose de mis avisos, y de sus verdaderos intereses seguirian en el odio a esa Sra. [Tavern] y que Vm. daba una campanada: veamos las consecuencias: Vm. havia de ausentarse o establecerse con separacion? En el primer caso, no se donde podria ir, que si su conciencia no le atormentase, podiera vencer el tedio, y la pena de verse ausente de un objeto, que hacia su delicia, y esta pobre Sra. por mas filosofia que tuviera, havia de ser victima de su pudor, las personalidades, las vengansas se desplegarian, la compassion aparente por

su familia llamarian a su bando los malvados, y los buenos se trataria a esa desgraciada criatura como la autora de las desgracias de Vm. y su familia, sus corresponsales entrarian en desconfianzas, su credito se arruinaria, su padre de Vm. declarado por su hija, sus enemigos vencedores, y acaso yo solo seria el que verteria las lagrimas de su memoria y a su amistad, como a esse momento las enjuga, con solo pensarlo mi sensibilidad no puede continuar. Pasando mas el quadro y paso a decirle lo que sucederia en el segundo caso: si Vm. se estableciera en esa, la vista de sus hijos arrastraria su ternura y su corazon, el magistrado arresponderia su autoridad, los escandalos serian tamaños y sus mismos hijos insularian a su vista a la infeliz Sra.. Juicio pues amigo mio, precaucioso, [...], indiferencia en ciertos negocios que puedan hacerle sospechoso, y asi solo podra Vm. vivir para su mejor amigo. Al si estuviera en mi mano hacerle felis no tardaria un instante en hacerle, aunque el precio fuera mi vida, precio de poco momento para mi, pues ansio su fin.

3-7-1813

De Dr. Fidel Moragas Lleonart (Valls) a Josep Moragas Leonart. [copiada el 17-8-1813]

[...] Tambien escrivi a la vistosa Doña Nicolasa, y quanto me contrista [sic] la tiranias que me dices conturba la bona paz que reinaba entre dos esposos tan admirables, pero quiero persuadirme que esto no ha de durar. Esa Señora tiene una conducta exemplar, D. Geronimo tiene talento, y no dudo, que en breve se convencerá que todo lo que le hayan podido decir, no es otra cosa que malignidad de algun malvado, o venganza de algun seductor por no haver logrado. Yo voy a escribirle porque estoy muy persuadido de su inocencia, espero que tu procuraras hacerle evidencia de lo mismo, para ayudar al restablecimiento de la paz en el seno de una familia, que por tantos titulos es acrehadora a nuestra consideracion, tanto esto como al ver la poca union que reyna en tu casa, me tiene muy alligido, pues quando considero que las familias viviendo reunidas deberian procurar mutuamente hacerse llevaderas las desasosnes que continuamente y quasi de necesi-

dad nos sobreviven de la parte de afuera procura aumentarlas, y algunas veces por tonterías por la parte de adentro me persuado que somos locos... [...]

4-7-1813

De Guillermo Roca Bruna (Palma de Mallorca) a Josep Moragas

Esta sirve para participarle, como ya tiene casa Nolasco, y entre una buena gente y familia, digo Don Jose ahora quan muy buen quarto, y solo paga 16 duros al mes por comida, coserle la ropa, y limpiarla, veremos el como se portara, y si mantendrá esta buena conveniencia, al maestro se le dan dos duros al mes por todo su trabajo, y está pagado, y le hecho presente algunas reflexiones de V. a lo que dice, que la responsabilidad le acia mas miedo que todo, y que *digán todo lo que quieren, que tiene poquissimo talento*. Yo bien le predico para la aplicacion, y el dice que sí, pero uno no lo ve, he tenido que comprarle medias de hilo, pues las de algodón con lo que suda, hasta los zapatos se le abran. Luego en quanto a pagar los 30 duros de este mes, oy deve venir el *monge a cobrarlos* y llevarse los recibos a firmar, y luego los remitire.

6-7-1813

De Guillermo Roca Bruna (Palma de Mallorca) a Josep Moragas

En quanto a Nolasco está bien colocado como V. verá por el recibo que incluyo y creha que estoy muy satisfecho que ha encontrado esta tan buena convivencia, pues es un milagro que en esta...[sic.] y mal podia collocarlo en casa de despesa quando no hay, y todos comen favas, y no son gentes de hacer dos cocinas, en fin este V. bien cierto, que he procurado por todos los medios, que no estuviese el mes que ha estado 25 dias, pues hasta en casa de algunos catalanes, fui a ver si lo querian admitir, pero nadie, y en los Cayetanos [Espinós] solo lo dexaron 4 dias, pues se opusieron todos, respeto que lo havian pedido otros, y lo negaron, le he dicho mil cosas pues en sus cuentas ponía por fumar y teatro, como V. verá, yo quisiera que V. le incluyesse una cartita diciendole su modo de pensar sobre estas cosas, y gastos, pues el no repara, y entre estos dos meses son serca sesenta duros que habrá gastado, pues ya tiene 3

pares de zapatos [...]

14-7-1813

De Dr. Fidel Moragas Lleonart (Valls) a Josep Moragas Lleonart. [copiada el 8-8-1813]

[...] la de 2 de julio con las que me acompañas de D. N.[Nicolasa?] me han consternado mucho. Vi es posible que siempre tengais que vivir dasasonados, habiendoods dado Dios con que poder pasar una vida felis y tranquila? por Dios termina esas querellas y *no deis pabulo a vuestros enemigos*. Yo no puedo creer que tu muger pueda figurarse que tu amistad con esa Señora sea criminal, pero ello procura hacerlo creer a los demas, para que no se conosca el verdadero fin de sus quejas, tu la conoces mejor que nadie, y puedes encontrar el verdadero modo de vivir en sana paz.

19-7-1813

De Guillermo Roca Bruna (Palma de Mallorca) a Josep Moragas

Nolasco está muy contento, pero trabaja poco. Nada le importa de estar dos o tres horas pensando sin hacer nada

1-11-1813

De Guillermo Roca Bruna (Palma de Mallorca) a Josep Moragas

Muy Señor mio y amigo, no fue el otro dia el recibo porque no lo tenia encima, pues escribí en casa Doña Nicolasa, aunque viva en una casa, que viven un coronel, un cano-nigo, una viuda del coronel Arce, un Inquisidor canonigo de Cordoba, es y son casas de putas... como lo ha dicho el Sr. R. Valeña, lo que me ha incomodado muchissimo, y si no fuera por dicha Señora yo se le haria sentir bien caro, pues solo una mala lengua como la suya podia hablar así, habiendo yo mediado, en fin paciencia que ya vendra dia... P. Nolasco no hace todo lo que puede, segun el Maestro, y lo peor que hacia 5 dias que no havia ido, y sin motivo. Doña Nicolasa le informará por menor del maestro, que será mi satisfacción.

5-11-1813

De Guillermo Roca Bruna (Palma de Mallorca) a Josep Moragas

Remito el tercer recibo del Prisionero de Cabrera [sic.?] y daré los 110 duros a

Ferraris tomando los recibos por triplicado, y embiaré el certificado del otro, luego que los reciba de Cabrera, y fomaré una cuenta de todo desde elsetiembre hasta ahora. No dudo que aprobará hacer una levita por N[olasco] pero no se hará sin su aviso, pues le he dicho de calamuch [sic: calamaco] y la quiere de paño: Vm. dirá que parece que soy Angel de Paz por esos señores pues aunque sobra la razón [...] en todas sus partes procuro a temperar, no se si podré del todo, pues se necessita genio expreso para sufrirlo. Vm. procure por su salud y saludando a toda su casa y de Doña Nicolasa mande a este buen amigo.

6-11-1813

De Valeña (Palma) a Josep Moragas Lleonart. Es copia

Carissimo Amigo: acaso escribiria a V. madama [Nicolasa Nuñez Pastor, de Tavern] que ha experimentado toda la fuerza de mi franquesa y providad y yo quiero lo sepa por ella pero que viva mas persuadido de mi amistad es necesario que no andemos en contemplaciones con el sexo. Yo me lisongeo poder conseguir mi fin que es tranquilisar a Vs. Aquí corra la noticia que viene con animo de reunirse a V. en Cataluña y que ambos an de irse, unos disen a francia otros Amerique. Los hautores de tanta yniquidad son segun disan el infame Babalon un ayudante de la plasa de Barna y otros que son engañados. Yo me rio y para mayor confusion destes picaros sigo a delante mi plan de que esta pobre Sra. buelve al seno de su familia y creo lo conseguire porque ve el ynteres que tomo en su beneficio si V. nos haviesha visto engrasados abria reido de todo descuydada y diganle lo que queran soy su verdadero amigo y la prueba la tendra den dia en dia mayor.

Valeña

[*Lletra de Rosa Dot, afegit al final de la còpia de la carta precedent*]

Esta carta del Señor Valeña a Moragas que ja se veu li dona noticia com se parla a Palma de ell y de la Sra. de Tavern. Gracias al tot poderos que li sita los hautors sino quisa molastarian la meva ynocencia com acustuman y per esto Deu permet tanta conversio que prego al Jutja de las causas justas que es Deu termini esta causa enca-rranganse sia la mia vida si se a de acaba

tanta murmuracio y esto me feu sufrí molt temps una ynfinitat de despreccios y recon-versions de la Sra. [Tavern] quant ab yndirecthas quant directament sens toniso com que jo fos una esclava seve y en affecte ho here perque en tot tenia que sufrí per no experimenta mes furia ab los despreccio me feja lo meu marit. Al matix here jo arriba allí que lo meu marit me mirava ab cara de despreci y se alsava y se apartava com que deya a la Sra. no veu com la desprecio basta V. la abureix lo Dr. Fidel [oncle de Josep Moragas] . Lo mateix lo seu marit algunas vegadas est ofeja als dias que li havian posat ydeas de lo ynfalis here lo pobre Moragas de tenir una dona de tan malt genit y que esto dimanava de poch principis y falta de aducacio jo estavan mirant estas accions tan desagradaples dirigidas tan directament ami. Las solas miradas que uns y otras se davan me posavan ab lo major conflicte pero ja may sebia que havia de resoldre si seria no dexa de anari o dexaro encara que lo meu marit me digue un dia que jo li vas di aquella Sra. apar me rep ab molta seriatat y frado y me respongue que las visitas a ella las fes claras y curtas. Vas esta alguns dias y ja se queixa perque no y anava y jo vas di al marit no me has dit tu claras y curtas y me respongue no pensava estiguesas tan las nits que jo anava all, estava fins a las 10 y venia a buscarme lo jendre o be Espinos o lo fill que tambe seria alla y perque una nit vas tarda un quart mes anarme perque la Sra. me volia ensenya un caño de xaringa de plata, y no le trobavan ni lo varan troba y jo que mirava lo semblan de mon marit y Dr. Fidel molt yncomodats perque vejan no men anava. Vas di a la Sra. ja mo enseñara un altre dia. No me vas equivocada de lo ynpacient estava mon marit y Dr. Fidel. Quant al mati antes de llavarse mon marit me reconvingue perque aiy a la nit tardavas anartan pensas que aquella gent son tontos no ocregas ells creuan que tu tens ganas de treurem de supa de allí y esto es donarlos una prova supusat que los demes de la tertulia ja heren fora. Es que mon marit supava allí ab lo titol que nosaltres per respecta lo oncle frare que no estava acostumat a supa tant y que la filla y al jendre tambe volian supa de jorn y que jo volia complaurals y Moragas deya a casa que ell no volia supa que no li

prova pero lo cert es que alli supava bastan regula de manera que 3 ho quatre mes vas creure no supava y de est modo conponguren que Moragas a supat alli 21 mes seguit, sent la murmuracio gran veure un casat, un pare de familia estima mes los estranys que los propis en fi jo disimulada en tot y per esto continuava anari y quant me volian mes espessas vegadas ab la minima demanda y anava. Com o vas acredita ab lo partaratje [sic: temps del part] del Josep [Tavern i Nuñez Pastor] que es lo Noy mes petit te, que la vas servi en tot en traureli la porcaria, modarla, ferli lo llit, darli ajudas, curarli un tomor a la cuxa fet per mi propia 5 horas per lo mati y 5 per la tarda asentada teninli la criatura per fer la dormi porque tenia mal als pits y no tingues que dona mama, esperar vegadas tot lo temps del partanatje me distinji com si fos una cosa que ella estiva lo dia surti a missa , la vas convida a dina y a son marit y finalment tota la seve familia a la tarda una gran visita y a la vetlla ball, tot per obsequiarla quant al cap de poch dias ja me declara la guerra, sens to ni so fenma mala cara, quexansa sempre, uns ulls com de enfado dirigits a yndirectas de que tenia disgustos que no podia dormi que la llet se li retirava, en fi jo estan de espectacio lo que seria la mudansa ynpensada ab mi finalment un dia y vas ana per visita lo seu marit porque al dia antes anal pasetg digue lo tenia al llit, jo que vas vole aniri ja lo vas troba llevat y ella me rebe ab un puesto que ho vas extreña y ab un modo molt poch agradable de lameva visita, y totas las paraulas me digue me yncomodaran, en fi jo que men vas ana, y lo ende-ma vas di al meu marit per cert que la Sra. Tavern me te yncomoda ab lo desagrado me rep y no puch entendre lo motiu y me respingue sino te acomoda lo anari no y vajas, mes jo li vas di sent que temps ha o hauria fet sino que temia que tu no te sables mal me respingue no no cada hu fasi lo que mes li acomodi, ni tu ni ella vos heu de yncomoda, jo vai di esta be supusat que tu estas conten te juro que no y entrere mes en aquella casa y ho he fet, que fou als primers de Agost de 1812 y hara crech nols acomoda que jo men haja enterament separat lo que los hauria acomodat clares y curtes.

23-11-1813

De Veleña (Palma de Mallorca) a Rosa Dot (Maó)

Mi estimada Doña Rosa: viva U. bien persuadida de que la amo y que unicamente le deseo la tranquilidad se su familia, y aunque no la escriba jamas abandono mi empeño de verla feliz. No crea V. los chismes, ni habladdillas, y si su marido manifiesta cierta frialdad jamas crea que deja de amarla lo mismo que a su familia. Los hombres muchas veces vivimos distraidos por los negocios y se suele atribuir a unos motivos, en cuya clase no veo a Moragas. Su viage a Cataluña parece indispensable y por mas que sus espíritus inquietos la inspiren temores viva descuidada. [...] Persuadase que su marido la ama y que no es capaz su corazon de una bajeza.

2-12-1813

De Josep Moragas Leonart (Tarragona) a Rosa Dot (Maó)

Rosa: quatre dias ha rebi la afavorida de 18 del passat, me he alegrat moltissim hagau rebut la mia del 15 y ajau surtit de cuidado. Per la mia en esta veix has desmammat lo Narciset, y se recorda me[sic:més] de mi que de la dida demanant lo seu papa yo men recordo molt porque los Ynglesos tocan la canso del P.Vicen [sic] que ell canta y justament estan baix lo balco de casa y men fan recorda mes.

Fidel me escrígue com es aixís y li contesto, ha millorat un poch la sua lletra, desitjo la milloria més tu ab modo fes que se apliquia y deixal seguir com fa fins aqui.

Me alegrare molt se casia la teresa si fa un bon partit [...]

Magi sen aná a la Torre 4 dias ha que temia a la sua casa 174 soldats sicilians, pero abuy los hi trauchen, y segons me escriu no li han fet tant de mal com se deia[...]

Air y ague aqui un alarma que creia tenia que embarcar-me o tendre que marxar a cavall. [...]

Ydisposa del teu espos que mes te estima.

31-12-1813

De Veleña (Palma de Mallorca) a Rosa Dot (Maó)

[...] Amada mia, cada vez me convenio mas de que su marido obra ya muy por su sistema en las cosa de esa Señora, que por nin-

gun interes particular. Aunque yo no soy santo de su debocion, aunque cren en mi fines mezquinos, y aunque no se quieren escuchar mis consejos [...], que si se opone el desprecio y la indiferencia a este negocio el mismo Moragas se separara, y creo que no escitandose su amor propio, esto es que llegue a persuadirse que no se le quiere forzar a que deje esta amistad el la ira poco a poco dejando hasta abandonarla. Creame V. mucha indiferencia en el particular y mucha condescendencia con su marido, y yo le aseguro vencerá[...]. El tiempo lo puede hacer, que si como dice mañana se va a Palamós [Nicolasa Nuñez P.] al arreglo de sus intereses, ganaremos mucho terreno. Dudo mucho de ver realizado este viage que desearia y de ese modo viniendo por aqui Moragas podre decir a V. con mas seguridad lo que aora aventurarse en juicio[...]. Para mi es una evidencia que su marido obra mas por una especie de amor propio, y de que se diga no se diga que sele ha dominado, que no por inclinacion. Persuadase V. amiga mia de esta verdad y continue con su prudencia.

14-4-1818

De Josep... (Maó) a Josep Moragas Leonart (Barcelona)

Muy Señor mio: he recibido la favorecida de Vm. fecha 10 del corriente recomendando con la misma a D. Pedro Nolasco como igualmente lo ha echo en fecha del[...]. Doña Nicolasa, y podra Vm. descansar que este cavallero sera servido como merese una y otra recomendacion. Lo tengo alocado en mi casa, y vivira junto al seno de mi familia en todo el tiempo que residira en esta asta que se embarque con el Bergantin Buena Suerte Capitan Antonio Carrera, no dudando que Vm. estara bien persuadido que su recomendado habra sido y sera bien acogido de mi parte y de toda esta familia.

Si en el tiempo que este Sr. Nolasco residiese en esta necesita correjer[sic] si en algo lo merese no dejare de aserlo como Vm. melo encarga y are quanto Vm. me dise sobre de este particular. Dios guarde a Vm. y quedando su affmo.servidor

De Veleña a Moragas. [sense data]

[...] en quanto al viage de madama a essa estoy ya persuadido que no lo pensó sino de pazo, y aunque quiere persuadirme aun de

que va, ni lo creo, ni lo temo, yo lo aseguro, y no me engaño, vea Vd. si soy imparcial que no quiero atribuirme el merito que me dara de no haverlo verificado por mis consejos, pues se que no lo decidió nunca. Amigo Moragas mio, que diabolico es el bello sexo.

De Veleña a Moragas. [sense data]

Mi querido Moragas

he tenido carta de Doña Rosa y su pasion por V. rebosa en su contechto[sic], es preciso Moragas mio no saporarse de mis principios y consejos, qualquiera escision es peligrosa y nuestra ymaginacion nos engaña muy frecuentemente. No es lo mismo que un hombre se haga respetar que el estar continuamente con un carachter aspero. Su situacion de V. es critica, sus yjos seven ocupar todo su corazon y aunque V. no lo creya faltara muchas veces ynvolutariamente a lo que no haria conosindolo ninguno mas que yo creo que tiene pruebas de su providad y ganarosos procederes y como mi amistad no es comun, ni puede ni deve perder momento de representarle el peligro; su muger me asegura de nuevo que en nada le contraria y que unicamente desea su tranquilidad conque por poco que V. ponga tenemos la cosa echa. Mas ditchura[sic] mas condescendencia y todo yra bien V. sabe que ni soy beoato ni amo esta casta de pajaros, mas amigo mio, entre la religion y la trapa la ay una distancia inmensa, a los ojos de aquella no hay acciones yndiferentes y una terrible, cuenta desengañara. Yo mismo que me creo hautorisado por las leyes de Dios y de los hombres para vivir divorsiado debo horas muy amargasquando me examino yo que no tengo la familia y obligaciones de V. quanto Vm. pueda decirme me lo represento ahora mismo pero la ley manda, riese Vm. si quiere de mi moralidad pero al menos agradezca los sentimientos del corazon que mas le ama.

[*Lletra de Rosa Do!*]

Cartas escritas del Señor Vidal y Garriga a Moragas y una per Givernau de Valls residen Alcora escrita per lo mateix Vidal y tot esto es Cartas y comptas dels gastos de Nolasco Keit que estos son [sic] del meu martiri[...], com sap Moragas y yo may he innorat y fet per ell sens ninguna precausio ni disimulo sent lo escaldo majo de tot lo

poble y molt [...] perami si per ymaginacio se li afigurava ab ell oala autora que jo o conegues o pogues cominicar a ningun fins del meu confes, tenin resels que jo no como-niques alguna cosa o be ell no mo fes enten-dre Deu es lo que sap tot y que lo que jo dich es la veritat aterna y que mon marit aportat la conducta que ell sap y que no me podia ni me pot se agradapble. Tambe y son los comptas del temps ha cuydat lo Señor Orfila de Nolasco Keit. [Lletra de Rosa Dot]

3-7-1812 Montevideo

Mi compañero esta sin novedad y asaluda cordialmente a su señor D. Josep...

estas memorias son atotas las cartas que ha escrit Vidal per no sita nom de Nolasco Keit, a la mateixa carta]

Somos a Dios gracias a 10 de septiembre 1812 sirvase su Señor D. Josef disponer de mi compañero de viage que regresa con el Bergantin Sant Francisco de Paula, su capitán Rovira en cuyo bordo permanecera hasta que lo destine en donde quiera.

Esto es copia de la mateixa carta de Vidal al que a cuydat per 4 anys de Nolasco Keit lo que dit Vidal no esta ynnorant del cas pues que jo ho he vist per las cartas reservadas que una esta ab mon pode y copia de una que me escrivia a Givernau de Valls residen Alcora que est Givernau lo tingue afillat alguns anys y lo feu esta ab un conlegi de Valencia per orde de Moragas fins que dit determina ferlo passa a Montevideu y al aribo de alli Vidal li digue tu te dius Keit y ell no y volia consenti tenir est apellido per-que estava acostumat ab altre. Jo he vist esto que dich ab una carta reservada que escrigue Vidal a Moragas al moment de ariba a Montevideu. Estas son las resultas de los trachtas que no tenen trenquilidad sino quant estan junts a aburint la compa-ña de una esposa lleyal y fills acreadors dels cariños del qui los olvida per capritxo. Desgracias de familias.

Sr. Pedro Nolasco.
Per fer un sayo y calsons
Per 18 botons
Per fil, seda, animas y entretela
Per fer capot y calsons
Per 7 pams de forro
Per 27 botons
Per fil seda y animas

Total.....12[sic]
Rebut dita suma del señor mateu Orfila [Palma de mallorca]
Martin Morros.

Nota de lo que he gastado por el Señor Nolasco Queyte
Fletes de Pama a esta
Un corta plumas
Un par de zapatos
Una camisa
Un pañuelo de seda para el cuello
Tres pares medias
Quatro pañuelos
Para coser seis camisas y quatro chalecos
Para limpiarle el colchon y la ropa que tenia y volver a hacer el colchón.
Cuenta del sastrer
Para componer la casaquilla.
Son duros 25

He recibido dicha cantidad del Señor D. José Moragas.
Mateo Orfila.

20-1-1811

De Josep Vidal Garriga (Montevideo) a Francisco Guibernau (Alcora)

Muy Señor mío: por nuestros comunes amigos los señores Fidel Moragas e hijo de Tarragona habrá Vm. sabido nuestro felis arribo en esta ciudad que fue en 1º de diciembre del año proximo pasado, despues de 132 dias de nuestra salida. Nolasco esta bueno, pero muy indolente alas cosas que pueden serle utiles, no tiene amor a la aplicacion y no puede dexar de ser un animal, cuia circunstancia me incomoda tanto, que no puedo mas; por mi creo que en Valencia no aprendió sino cosas que siempre debia ignorar y assi lo engañaron a el y a Vm.: nada de esto digo al Amigo D. Josef, pues espero ver como se portara en adelante en la esquila, y daré noticia a Vm. y al Amigo, quizas fuera yo domador de potros, pero si pudiera hacer alomenos de Nolasco algun sugeto de provecho me tendria por muy bien pagado.

P.d. Acaba de llegar el señor de Clio por Virrey, ha sido recibido con vivas aclamaciones del pueblo, quizas se compondran los asuntos de Buenos Ayres, Dios lo quiera que bien lo necessitamos.

Reservada. De Josef Vidal Garriga (Montevideo) a Josep Moragas Leonart

Muy Señor mio y Amigo: por la carta reservada que le habrá entregado Don Miguel Amat, habrá visto Vmd. quanto le decia en quanto al compañero de viage que Vmd. me dió, Vmd. hará el uso que mejor le parezca. El sobrino de D. Jayme Guimará, llamado Josef Guimará regresa con el Bergantin y si buelve otra vez en esta ciudad podria formarme un establecimiento en esta por cinco años en el que podria interesar de su caudal Guimara, Josef, Vmd. por el muchacho y tambien podria yo interesar formado en esta el establecimiento al regreso del bergantin, quedaria entonces en esta Guimara y el muchacho. Yo regresaria en cataluña y con las luces adquiridas tratariamos del adelanto del establecimiento, Josef Guimara aora no es sugeto de maiores luces pero es hombre de toda conducta y de una edad de reflexion, asi es que seria muy propio a mi modo de entender la eleccion de dicho sugeto para cuidar con pureza de los intereses que se le fiasen, y al mismo tiempo cuidar del muchacho. Yo amigo hago esta proposicion. Por sus facciones y modos tan parecidos que por lo que estimo su buena opinion, queria que estuviera lexos de donde tiene Vmd. conocidos.

Acabados los cinco años será regular que de un modo u otro se compongan los asuntos de la Peninsula y entonces ya grande, el muchacho y en edad de reflexion podria regresar a Europa.

Yo escribo a su Casa de Tarragona y a Vmd. en esa, que por la cosecha proxima una expedicion de vino, aguardiente y aceyte ha de ser lucrosa, y digo tambien a los amigos Guimara y Aldebert consignen a su Casa el Barco, y bean de cargarlo y expedirlo para esta a mi consignacion para que podamos ganar alguna cosa que en esta se gasta mucho a pesar de la economia en que vivimos, sobre que tenga efecto mi deseo me recomiendo a su amistad para que dé las ordenes, en conseqencias a su Casa de Tarragona.

Estando dias pasados a un quarto de legua a pesar cueros, bino en casa el comisionado del Regimiento de Milicias se me llevó el muchacho lo afiliaron y querian hacerlo servir [sic.] fuerza. Con motivo de formarse un nuevo Cuerpo de Comercio he podido con-

seguir sacarlo de aquel y ponerlo en el nuestro, pero nos obligan a bestirno y armarnos con armas cortas que no baxara de cien duros cadauno pero yo he preferido esto que no que sirva entre los mulatos y indios que es la mayor parte de los que sirven en milicias. A mas que estas saldrán al campo y nosotros siempre quedaremos en la Ciudad, no hay clase ninguna pibilegiada, y el Europeo que no va a listas voluntariamente lo hacen servir por fuerza en los Regimientos de [sic].

Con todo aun que sea soldado lo mando a la escuela y le enseño yo tambien, esta muy atrasado nada sabia mas que un poco a leer, en Valencia no debia hacer mas que el gandul, yo procuro en educarlo tanto como puedo, y lo que tiene es que es muy sumiso.

La última sabaterada

-¡Bialet!
 -¡Ola, Pepeta!
 -Mira, *quin cas*, ahí al ball,
 tot ballant, se me vá obri un tall
 demunt de la sabateta.
 - Com la portas tan estreta,
 per fé el pehuet mes bufó.
 -¡Vaja, no diguis aixó!
 -¿Y qué mo't casas?
 -Fa vent.
 -Es que jo't se un pretendent
 jopvenet, barato y bo.
 -¿Qué es esgarrat?
 -¡Ca ha de sé!
 -¿Y m'estima à mi?
 -Ab desfici.
 -Déu sé un gandul, sense ofici.
 -No, no, noya; es sabaté.
 -¿Qué potsé ets tú?
 -Sí, ¿y qué?
 -¡Me has deixat tota admirada!
 -¿Casemnos?
 -No'm desagrada.
 -¿Que has respós que sí?
 -Cla y net.
 -Ara si donsas que hi fet
 l'última sabaterada.

La terraira y lo escombiaira

-¡Qui vol terra de escudellas!
 Cridaba ahí una terraira,
 y va dirli un escombiaira:
 -¿Per qué tan te esgargamellas!
 ¿No veus, dona, que el veinat
 dels teus crits está queixós?
 -Calla, calla, trencalós,
 ¿qué saps tú de urbanitat?
 Si yo pels carrés cridant
 paso'l temps; tú, ¿com lo passas?
 surtint y entrant de las casas,
 olorant tot lo que fan,
 saps lo que menja la gent,
 si son pobres, si son ríchs,
 si s'ho gastan per bonichs,
 si tenen o no talent,
 en fi, ets un tafané,
 que hauria de sé estripat
 no tan sols de aquet veinat,
 sino fins del món tambe.
 -¡Mira bruixa, vella rara,
 cara de rap suffregit!
 -Espérat cul descosit,
 que't donaré un cop de vara.-

y la broma un mal final
 tal volta hauria tingut,
 si no hi hagués intervingut
 un guardia municipal.

Barcelona.- Tipografica Española, calle Hospital, numero 87, bajos.

Adelaida

Adelaida era cándida y pura
 como el lirio que crece en el valle,
 negros ojos, seráfico talle,
 era todo un arcángel de amor.
 Envidiable, feliz criatura
 que inocente al amor se entregaba,
 y el villano a quien ella adoraba
 una noche cruel la olvidó.
 Pero apenas ornaba el cielo
 los primeros albores del día,
 y en los mares el sol relucía
 en cristales de fino zafir,
 Adelaida a la mar arrojóse,
 y las olas su cuerpo traganon
 y bramando espumosas ahogaron
 para siempre su horrible sufrir...

Barcelona.- Tipografica Española, calle Hospital, numero 87, bajos.

Rosaura

Rosaura, la desgraciada,
 aunque de corazón noble
 está en el tronco de un roble
 inhumanamente atada.
 Que un traidor que abandonada
 sin compasión la dejó,
 cuando el deseo cumplió
 de su alma corrompida
 intentó quitar la vida
 á la que el honor quitó.
 Mas ella, que tiene fé,
 reclama amparo al Señor,
 y al momento un cazador
 que escuchó su voz, la vé
 y la pregunta por qué
 se halla atada y sin abrigo.
 Viendo en él un buen amigo,
 se lo contó tristemente,
 y a la mañana siguiente
 dieron al traidor castigo.

Barcelona.- Tipografica Española, calle Hospital, numero 87, bajos.

No me caso

Que es el mejor estado
dice cierto doctor
el casto matrimonio
si le bendice Dios;
pero ¿ y si el diablo al mio
le echa una maldicion?
Que se case quien quiera:
yo no me caso, no.

Si es la mujer celosa,
que mortificación!
Respirar no te deja
ni a la sombra ni al sol.
Si infiel...Ah! los cabellos
se crizan de terror.
Que se case quien quiera:
yo no me caso, no.

Si en casa te la dejas,
la hostiga un seductor;
si al Prado la conduces
te llama maricon;
si al baile, te la soban;
si a las máscaras...Oh!!!
Que se case quien quiera:
yo no me caso, no.

Luego el preñado viene,
ay virgen de la O!,
y el parto, y con el parto
el záño comadron,
y la voraz nodriza...
Basta! no mas! que horror!
Que se case quien quiera:
yo no me caso, no.

(Fragmento de Breton)
Imp. Olivier-Pinot. Edit. à Epinal. Déposé P.V.-
Dépósito en Barcelona; Vidal y C. Bou de la
P.Nueva, 13.

Me caso

Harto estoy, viven los cielos,
de andar á salto de mata.
Aunque dé con una ingrata,
y mas que rabie de celos
y haga en Madrid el payaso,
esto es hecho. Yo me caso.

Se me atreve la fregona;
me calumnia la tendera;
me roba la lavandera;
me cuida mal la patrona:

y eso que nada le taso.
Esta visto. Yo me caso.

No hay gozo para un soletro
sin afan, sin inquietud.
Hoy naufraga su salud
y mañana su dinero;
y pues ya de niño paso,
decidido estoy: me caso.

No me la echará de monja;
al menos, mujer ya mia,
ni estudiaré noche y dia
frases de necia lisonja,
suspiros de garcilaso.
Que boberia! Me caso.

¿No es mejor con mi consorte
dormir como Dios manda
entre sábanas de Holanda
sin temer al sur ni al norte,
que pasar la noche al raso
por una...Zape! Me caso.

Si soy después de las bodas
lo que otros...como ha de ser!
Me engañara una mujer;
mas ahora me engañan todas.
Oh! quiero apurar el vaso
de una vez. Ea! Me caso.

(Fragmento de Breton)
Imp. Olivier-Pinot. Edit. à Epinal. Déposé
P.V.- Dépósito en Barcelona; Vidal y C. Bou
de la P.Nueva, 13.

Lo Salta-taulells

(Cançó)
Jo soch un jove
de molt salero,
y de molt de chic;
molt fatxandero
jo faig conquestas
de tota mena,
may tinch cap pena
y alegre estich.

A la botiga que jo trevallo
fem molta gresca ab los companys,
del mati al vespre, yo may ne callo
y aixis procuro viurer molts anys.
Cada mesada
por mos apuros
tinch dotze duros:

¡Gran capital!
 Mes no m'arriba
 aquesta renta
 y antes dels trenta
 no tinch ni un ral.

Si no tinch quartos també faig broma,
 no tinch caborias quan vaig al llit,
 soch d'eixa tunda que'n dihen goma
 y vaig de moda sempre vestit.

Vingan tiberis
 vingan orgías,
 d'aquí pocos días
 ja serém vells;
 jo no puch ben viurer,
 (y no se'n riguin)
 encar que'm diguin
 Salta-taulells.
 Imp. Pellerin a Epinal. Se halla en venta en
 la papelería del Sucesor de Ant. Bosch.
 Barcelona.

Poder del amor

Del bosque en la soledad,
 Donde canta el ruiseñor;
 Se juran constante amor
 Y eterna felicidad,
 La vasalla y el señor:
 Que el amor es justiciero,
 Con reyes y cortesanos;
 No hay señores ni villanos,
 Desde el noble hasta el pechero,
 Por él todos son hermanos:
 Si todo lo iguala amor,
 El amor es igualdad;
 Por toda la humanidad
 No hay plebeyo ni señor,
 Donde reina la verdad.

Véndese en casa de M.Sala, calle
 Montesion, 5 y Riera de S. Juan,7

Los esposos

En noche hermosa y serena
 Que la luna resplandece,
 Sobre las aguas se mece
 La góndola SIN IGUAL;
 Del Guadalquivir famoso
 Abandonado á Sevilla,
 Corta las aguas la quilla
 Hacia el castillo feudal.
 Y el señor de noble alcurnia
 Junto a su noble esposa,

Contempla su faz hermosa
 de belleza angelical;
 Dueño ya de tantas gracias
 Bendiciendo su ventura,
 Amor constante le jura,
 Eterno, noble y leal.

Véndese en casa de M.Sala, calle
 Montesion, 5 y Riera de S. Juan,7

La Gitana

Tengo yo una moza
 Que es de calía,
 Que baila el bolero
 Con agilidad;
 Y yo cuando baila
 Me pongo á bailá,
 Y bailando juntos
 Que gusto me dá,
 Ay! ay! ay! que gusto
 Que gusto me dá.
 Ella se menea
 Con agilidad,
 Como maripósa
 Mil revueltas dá
 Que solo parece
 Que se vá a volá;
 No vuelas gitana
 Que voy a volá,
 Ay! ay! ay! que vuela
 Que se vá a volá,
 Ay mi gitanilla,
 Ay mi gitaná,
 No menees tanto
 Que voy á espichá;
 Pues tanto meneo
 Mucho calor dá,
 Mira que me enojo,
 Que voy a espirá,
 Ay! ay! ay! gitana,
 Que voy a espirá.

Véndese en casa de M.Sala, calle
 Montesion, 5 y Riera de S. Juan,7

¿Quién es ella?

Cuentan de un corregidor
 nada bobo,
 que siempre que al buen señor
 denunciaban muerte o robo,
 atajaba al escribano
 que feia la querrela,
 diciendole: ¡al grano, al grano!
 ¿Quién es ella?

En todo humano litigio
 ¡no hay remedio!
 a no obrar Dios un prodigio
 habrá faldas de por medio:
 danza en todo una mujer,
 casada viuda o doncella;
 luego el hito está en saber
 Quien es ella.

Si Adan perdió el paraiso
 fué por Eva,
 que probar vedada quiso
 no sé si manzana o breva.
 Desde entonces con profundo
 pesar pudo conocella;
 desde entonces sabe el mundo
 Quien es ella.

Es un sexo amable lindo....
 Sí, una plata;
 yo lo confieso...y prescindo
 de la vieja y de la chata;
 pero escamado y cobarde
 digo ¡zape! a la mas bella;
 que temo saber! muy tarde!
 Quien es ella.

(Fragmento de Breton)
 Imp. Olivier-Pinot. Edit. à Epinal. Déposé
 P.V.- Depósito en Barcelona; Vidal y C. Bou
 de la P.Nueva, 13.

La palidonia

A la evidencia me rindo
 y en la justicia me fundo.
 La MUJER, lo juro al Pindo,
 es el animal mas lindo
 que Dios crió en este mundo.

Ni solo estriba su palma
 en este precioso don;
 que con muy rara excepción,
 hermosas son en el alma
 como en el cuerpo lo son.

Siervas en todo lugar
 porque lo has dispuesto así
 ¿no ves, HOMBRE baladí
 que ellas no pueden pecar
 sino contigo y por tí?
 Si las culpas tu te implicas
 porque, tirano sañudo,
 tu haces la ley, tu la aplicas,
 y para ellas, ¡pobres chicas!

siempre es la ley del embudo.

¿Porque tu desprecio llora
 la que con paciencia santa
 cuando niño te amamanta,
 y cuando joven te adora,
 y cuando viejo te aguanta?

Sin la MUJER no hay placer
 ¿Es fiel? Bendice tu estrella.
 ¿Es maula? ¡Como ha de ser!
 O capitula con ella...
 ó suprime la MUJER.

Mas primero que tal hagas
 consentirás que te emplumen
 y que se calcen tus bragas,
 porque en sus ojos te embriagas
 de amor, de gozo... En resumen:

Desde la planta al cabello
 la MUJER, insisto en ello,
 y lo pruebo y te confundo,
 es el animal mas bello
 que Dios crió en este mundo.

(Fragmento de Breton)
 Imp. Olivier-Pinot. Edit. à Epinal. Déposé
 P.V.- Depósito en Barcelona; Vidal y C. Bou
 de la P.Nueva, 13.

Tango de Cadiz

Era una pobre nega
 que de un banquito
 que de un banquito
 se enamoró, se enamoró.

¡Hay que tanguito más bonito
 ¡hay quien fuera ese banquito
 pa que la neguita ¡chi chi!
 me mimase así!

¡Hay ya verán los señoritos
 como el picaro banquito
 a la pobre nega su amo
 la correspondió.

El banquito a la nega
 la decia con pasión:
 "Tu serás el consuelito, vida mia
 de mi afligido corazón"
 y la pobre neguita
 con ardiente frenesi
 le decia:"Chacho mio,

mi alma entera, niño banco,
toda es para ti ¡Ay!

El tiempo pasaba
la nega lloraba
¿cual era la causa
de tanta aflicción?
que el banco a la nega
la riñe y la pega
y dice el tunante
que tiene otro amó.

El tiempo pasaba
la nega lloraba,
¿cual era la causa
de tanta aflicción?
que el banco a la nega
la riñe y la pega
y dice el tunante
que tiene oto amó.

Pues ojo, mocitas
y nunca olvidá
el sabio consejo
que Pancho os va a dar
jamelá mojina jía
júmelo jamele
jímili jípíle
jámala ja ju
ju ja ja.

Barcelona. Tipografía Española, calle del
Hospital, número 87 bajos.

El reclamo de la perdiz

Al verte tan rebonita
y de gracioso mirar
quisiera que fueras piano
para poderte tocar.
Media hora en cada tecla
me habia de entretener
dando las notas agudas
con muchísimo placer.
Y al fin de la serenata
que seria lo mejor
tu quedarias tocada
y contento el tocador.
Nosotros damos lecciones
con toda la perfección
tenemos el instrumento
a vuestra disposición.
La que quiera, cuerda,
y si desca soplar,
que aprenda a tocar la flauta

que bien la hemos de enseñar.
Y verá como al instante
rumbosa podrá lucir
el bombo y el redoblante
de Barcelona a Paris.

Barcelona. Tipografía Española, calle del
Hospital, número 87 bajos.

Las mil y una noches

Seis años en Cazonde
dichoso yo reino
me llamo Moni-Lunga
soy joven, soy bello
mi genio es alegrito
mi sangre bulle aqui
me gusta el jaelito
porque soy así.
Chunga, cachunga
y mas achungé
ay que zandongá
tiene Charumbé
chungá cachunga
y mas achungé.

Cuando tu cara
miro, hechicera,
se desespera
mi corazón;
y por mimarte
bien de mi vida
te arraparí
sin compasión.

Tu eres mi cielo
mi amor y fé
dame un besito
no me lo des;
ven a mis brazos
calma el dolor
¡ay que refea:
me dá aprencion!

Barcelona. Tipografía Española, calle del
Hospital, número 87 bajos.

Las mil y una noches

Hay que mimito
te voy á hacer,
te voy á hacer,
yo soy más tierna
que el mazapan,
que el mazapan,
siempre a tu lado

me has de tener.
 me has de tener,
 no porque entonces
 me tiznaré,
 me tiznaré.
 La mañanita
 tomar café
 y yo contigo
 lo tomaré
 y yo en tu taza
 con cuanto afan
 pondré dos libras
 de soliman.
 La tardecita
 dueño mio
 te abrigaré
 cuando haga frío.
 la tardecita
 angel de amor
 verás que fiesta
 te hago yo.
 Y por la noche
 ay que regalo,
 y por la noche
 ay cuanto palo
 y con este blanquito
 me dormiré
 y la noche en un sueño
 yo pasaré.
 Talan talan
 talan talin;
 tu pa mí
 tu pa mí
 ayq ue rico
 ven junto a mí
 ven junto a mí.

El Baile. Mazurka.

Venid muchachas que ya la orquesta
 nos llama alegre para bailar
 cojn armonias que son de fiesta
 con gratos sonos para bailar.
 Al baile, al baile
 que es la vida
 consuelo grato
 universal,
 con el se olvidan
 las tristes horas
 que el dolor causa
 negro y fatal.
 La vida se pasa
 bailando á porfia
 con dicha, alegría,
 sin mal ni dolor.

Que al son de una polca
 de un vals o mazurca,
 el corazón surca
 el reino de amor.
 Las horas pasan mientras se danza
 como un suspiro que al cielo va,
 como una dulce grata esperanza
 que olvido cierto á la pena dá.
 Danzemos todos,
 muchachas bellas,
 danzemos todos
 con afición.
 Que el alma entera
 con dulce baile
 tambien se agita
 con la ilusión.
 Sin pena y desdicha
 que cause quebranto,
 sin amargo llanto,
 ¡Que hermoso vivir!
 Por eso en el baile
 como entre mil rosas
 podeis ser dichosas,
 gozar y reir.

Imp. Las Tres Artes Hermanas, calle de
 Perot lo Lladre, 2. Barcelona.

De la terra al sol. Americana
 Quan dos s'estiman, á América,
 transforman la terra en cel;
 y en la mes dolsa armonia
 vibra lo seu sentiment.
 S'abrassan, y es diuhen
 ab dolsa pasió,
 quan son dos negritos
 que senten amor;
 -¡Ay! dame, Panchita,
 un dulce, por Dió!
 Menea, y no suelte
 que muelo de amor.-
 ¡Ay! jo t'adoro
 ab frenesi,
 y en teus brassos,
 jo vull morir.
 Si, americanas
 parlan al cor,
 ¡Viva l'America!
 ¡Viva l'amor!

Imp. Las Tres Artes Hermanas, calle de
 Perot lo Lladre, 2. Barcelona.

Suegra y nuera

Nuera: Mal haya quien me casó
para tanto litigar
con una maldita suegra
que jamás estoy en paz:
pues que desde el día
que yo tomé estado
ando con mi suegra
que me lleva el diable:
¡Oh si yo pudiera
esto deshacer,
yo me descasara
por mi vida, á fé!

Suegra. Mal haya quien me juntó
con esa maldita nuera:
desde que entró en mi casa
no puedo vivir con ella.
porque es un demonio
de muy mala raza,
que á hora y deshora
no se la ve en casa:
siempre corretea
por el vecindario.
y con los mocitos
siempre la hallo hablando.

Barcelona.- Tipografía Española, calle del
Hospital, numero 87, bajos.

La niña boba

Para monja no nací,
que nací para casada,
recorreré los oficios
por ver si alguno me agrada.

Organista no lo quiero,
porque púede, si se engolfa
pensando que soy teclado,
sacudirme alguna solfa.

Al sacristan le aborrezco
porque siempre anda de prisa.
y enfado puede darme
con la que tocan a misa.

Escribano no me agrada
porque miente muy barato,
y porque el mundo no diga
que me acuesto con un gato.

Abogado no me cuadra,
porque aunque tiene letrillas,
enfadado puede echarme

la ley sobre las costillas.

El médico no me gusta,
porque aunque gana pesetas,
cuando muere, deja solo
el baston y las recetas.

Cirujano no me peta,
porque enfadado, ¡ay de mí!
siempre que se le antojese
me aplicara el bisturi.

El boticario no me entra,
porque enfadado, quien sabe
si me daría veneno
en vez de darme jarabe!

Barcelona.- Tipografía Española, calle del
Hospital, numero 87, bajos

El descamisado

Yo quiero ver cien nobles
colgados de un faro,
racimo que vendimie
un día la nación.
Yo soy un descamisado,
yo quiero la igualdad,
si yo no tengo nada
que nadie tenga más.
Muerte y esterminio
haya por doquier,
sangre y degollina
ese es mi placer.

El pensamiento libre
proclamo en alta voz,
y muera el que no piense
igual que pienso yo.
Que todo jacobino
que anhele aquí vencer,
fraternidad y palo
la enseña debe ser.
Guerra y esterminio
haya por doquier,
sangre y degollina
ese es mi placer.

Se halla en venta en la papelería del sucesor
de Antonio Bosch. Bou de la Plaza Nueva,
no. 13.- Barcelona.

Cosas y casos

Por la calle de Embajadores
madre no puedo pasar

porque hay unas cigarreras
¡Jesús! mas vale callar.

Con el pañuelito blanco,
van dando la desazon,
si alguno se las acerca
le pegan un revolcon.
Cosa es de risa
que algunas van sin camisa.

Cuantas hay que por la noche
cruzan la Puerta del Sol,
y dan a los que las miran
la primera tentación.
Llevan una droguería
y de yeso un almacén
y al mirarlas en camisa,
solo ves huesos y piel.
De esa manera
al mas listo se la pegan.

Desde que vino la moda
del pelito por la frente
parecen las señoritas
a las burras de Albacete.
Con tanto preparativo
como hacen para engañar
no hay un marido tranquilo
ni una madre sosegá.
Y así sucede
que el que pestañea pierde.

Se halla en venta en la papelería del sucesor
de Antonio Bosch. Bou de la Plaza Nueva,
no. 13.- Barcelona.

El Caballero de Gracia

Caballero de gracia me llaman
y efectivamente soy así,
pues sabido es que a mí me conoce
por mis amorios todo Madrid.
Es verdad que soy un poco antiguo
pero que en poniéndome mi frac,
soy un tipo gentil de carácter jovial
a quien miman la sociedad.
De este silbante
la abuela murió.
Yo soy el caballero
que con mas finura
baila en los salones
com il faut.
siendo tan cursi
querer presumir
Y las niñas se dislocan

por quererme hacer tilin lin.

Yo se cantar la Norma,
yo canto hasta el Ruy Blas,
canto el Ave María
que ya no cabe más.
¡Que nació es este señor!
¡que baladí! ¡que fanfarrón!
ciento como él hay en Madrid
que no se alaban así
¡Que majadero es este señor!
De este silbante
la buela murió.
Yo soy el caballero
que con más finura
baila en los salones
com il faut.
¡Siendo tan cursi querer presumir!
Y las niñas se dislocan
por quererme hace tilin.

Barcelona.- Tipografía Española, calle del
Hospital, num. 87, bajos.

La Gran Vía. Primera Parte

Pobre chica la que tiene de servir
Mas valiera que se llegase a morir
Por que si es que no sabe
Por las mañanas brujear
Aunque mil años viva
su paradero es el Hospital.
Cuando yo vine aquí
lo peimero que al pelo aprendí
Fue a fregar a barrer,
A guisar, a planchar y a coser:
Pero viendo que estas cosas
No me hacían prosperar
Consulté a mi conciencia
Y al punto me dijo aprende a sisar id. id.
Sali tan mañosa que al cabo de un año
Tenía seis trajes de seda y satén
Y nada se vé o al menos se lo han figurado
De donde saldría... para ello el parné
Yo iba sola por la mañana a comprar
Y me daban tres duros para pagar
Y de senta reales gastaba treinta
Poquito más, y lo demás que sobraba
Me lo guardaba un melitar.
Mas no sé lo que pasó
Que mi ama a la calle me echó
Pero al darne el señorito
La cartilla y el parné
Ya me lo dijo por lo bajo
Te espero en Eslava

Tomando café, tomando café.
Después de este lance
Serví a un boticario
Serví a una señora
Que andaba muy mal.
Me vine a esta casa donde estoy a pelo
Pues sirvo a un abuelo que el pobre está lelo
Y yo soy el ama...y punto final.

Se halla en venta en la papelería del sucesor
de Antonio Bosch. Bou de la Plaza Nueva,
no. 13.- Barcelona.

La Gran Via. Segunda Parte

Pobres -amas
las que tienen que sufrir
a esas -truchas
de criadas de servir,
porque si una no tiene
por las mañanas mucho de acá
creenme caballeros
queda partida por la mitad
El domingo -pasado
á un pendon que tengo de Bilbao
el permiso -le di
para ir al teatro a Madrid,
y este permiso
en que yo le vine á dar
la advertí que viniera temprano
por si es que quedaba algo que fregar
algo que fregar.
No crean ustedes que vino a las ocho
que vino a las nueve, que vino a las diez
pues vino a las doce con un artillero
y el gran reñecuaajo
me dijo altanero:
señora Gertrudis:
dispénsela usted.
Tuve -una
que era de Valladolid
que te-nía
unos bigotes así
y mi señor marido,
que era barbero por afición,
dijo: voy a pagarle
con la navaja y el jabon.
Pero al mes - por mi mal,
me faltó un cucharon de metal
y una falda - de atul
que la hallé registrando el baul.
me faltaron dos pendientes
de azabache superior
y despues de tantas cosas
faltóme el esposo que fué lo peor

que fué lo peor,
que fué lo peor.
Despues tuve una y por poco me pega,
después tuve otra que al fin me pegó
después tuve otra tan bella persona
que fué respondona,
chillona y porcona
guasona y fregona
y san se acabó.

Se halla en venta en la papelería del sucesor
de Antonio Bosch. Bou de la Plaza Nueva,
no. 13.- Barcelona.

Toros de puntas

Una preciosa cubana
a Mazzantini preguntó
que si daba lección de toreo
y al momento le contestó:
Yo de buena gana
lección le daré
el mete, el saca
¡ay! de volapié
Sanga, sangá..
Ay mamita de mi alma
quiero casarme con un torero
que no sea de á caballo
sangá, sangá ni banderillero.
Ha de dar mi novio
buenas estocadas
y entonces la niña
ya no quiere más.
Veinte y dos añitos tengo
mira mamá antiguaita soy
y si no me caso este año
sangá, sangá un tiro me doy.
El novio de ésta
se llegó a enterar
y un duro en quartos
le hizo mandar.
Los suspiros de mi alma
son palomitas de mis amores
si vuelan por la mañana
zanga! zanga!
vuelven por la noche.
Pobres suspiritos
van buscando amor,
y tienen el nido
en mi corazón
zangá, zangá!
Cuando me dice algun pollo
que le asesinan mis ojos negros,
yo no se lo que me pasa.
zanga! zanga!

que me dá un mareo.
 Y si suspirando se vienen detrás
 entónces, entónces
 ya no cabe más!

Se halla en venta en la papelería del sucesor
 de Antonio Bosch. Bou de la Plaza Nueva,
 no. 13.- Barcelona.

La Gran Via

Yo soy un baile de criadas y de horteras,
 á mi me gustan las cocineras;
 a mis salones suele concurrir
 lo mas seletto de la igiti.
 Allí no hay bromas y el lenguaje es superfi-
 no,
 aunque se bebe bastante vino.
 Y en cuanto al traje que se exige en socieda,
 de cualquier modo se puede entrar.
 Hay pollo que cuando bailando va
 enseña ña camisa por detrás,
 y hay cocinera que entra en el salón
 llenos los guantes de carbón.
 Se baila la habanera, polka y vals,
 sin discrepar en tanto así al compás;
 y al dar las vueltas con gran rapidez
 ¡valgame Dios lo que se ve!
 Que placer es bailar
 y mover el cuerpo así
 y poder apreciar
 la melódia del chotiz.
 Aquí está un baile de criadas y de horteras,
 sobre todo de cocineras.
 A sus salones suele siempre concurrir
 lo mas seletto de la igili
 Se baila la habanera, polka y wals,ect.

Se halla en venta en la papelería del sucesor
 de Antonio Bosch. Bou de la Plaza Nueva,
 no. 13.- Barcelona.

BIBLIOGRAFIA

A continuació s'adjunten una selecció dels llibres de la Biblioteca Privada dels Moragas que s'han pogut consultar, i que donen idea clara dels corrents intel·lectuals i polítics presents en el seu conjunt. Tanmateix al Fons Moragas (AHT. n° 3526 i 3047) s'hi conserven dues llibretes, datades el maig i el setembre de 1897, amb l'inventari de tots els llibres de la família en aquella data, recopilat per Fidel de Moragas i Rodés. De l'anàlisi de la segona (*acabat lo dia 17 de setembre de 1897 a las onze de la nit en lo Bosch*), en podem extreure una quantificació ben interessant. Malgrat que la distribució temàtica resulta, a cops enganyosa, palesa els interessos intel·lectuals dels posseïdors de la biblioteca. D'un total de 819 llibres a la biblioteca del Bosc, més una xifra semblant a la del despatx del carrer del Forn Nou, els llibres de dret representen el 4%; els de literatura catalana el 6%; els de literatura general (francesa i espanyola majoritàriament), el 25%; la filosofia, el 3%; la història, el 13%; la religió el 5%; les ciències, el 2%; els diccionaris, el 3%; l'arqueologia, el 6%; les belles arts, el 6%, la geografia, el 3%; la fotografia, el 2%; l'agricultura, 3%; la botànica, l'1%; les gramàtiques el 3%; i varis, sense detallar, un 10%.

Noteu l'absència de llibres dedicats al comerç, que ben segur existien, però que Fidel Moragas no considera amb prou pes com per incloure'ls a la seva llista. De la resta, se'n desprèn una amplíssima curiositat per diversos temes, però molt especialment per la literatura europea i la història del moment (la Revolució, la guerra, Napoleó, els carlins,...). Els llibres que tracten d'aquests dos temes són gairebé el 40% del total, la resta respon a aquest ampli ventall d'interessos, amb molt poc marge per a la religió, que, com hem dit, únicament representa un 5% del total.

Finalment, cal afegir que la data de publicació dels llibres citats va del 1510 (una edició de la *Metamorfosi* d'Ovidi) al 1897, data de l'inventari. Majoritàriament els llibres són editats entre 1780 i 1870.

Agudeza y Arte de Ingenio en que se explican todos los modos y diferencias de conceptos. [1750].

Amelia o desgraciados efectos de la extrema sensibilidad. Anécdota inglesa. Traducida por D.J.F.S. Ildefonso Mompié. Valencia, 1815.

Amorosas veus ab que los PP. Missionistas Franciscanos del seminari de S. Miquel de Escornalbou, Arquebisbat de Tarragona en Catalunya, convidan als pecadors, y a tots los fiels christians a deixar sos vicis y abrasar las santas virtuts. Pau Riera. Reus, 1830.

Apología de los asnos compuesta en renglones así como versos por un Asnólogo aprendiz de poeta. 1826.
Apuntes sobre el bien y el mal de España, escritos de orden del Rey por D.M.A. de la G. Imprenta de Estevan. Valencia, 1811.

Barcelona en julio de 1840. Sucesos de este periodo, con un apéndice de los acontecimientos que siguieron hasta el embarque de S.M. la reina gobernadora en Valencia. *Vindicación razonada del pueblo de Barcelona*. José Tauló. Barcelona, 1844.

Biografía del Excmo. Sr. Marqués de Vallgornera. D.A. Vicente. Madrid, 1857.

Cartas de Abelardo y Heloisa, en prosa y en verso, con la vida de estos desgraciados amantes. Manuel Sauri. Barcelona, 1844.

Catalogo de los libros modernos, la mayor parte españoles, y de algunos otros artículos que se hallan de venta en la librería española de los SS. D. Vicente Salvá e Hijo, establecida en Paris en la calle de l'Ille, n. 4. Imprenta de Bacquenois. Paris, 1836.

Código de Comercio, decretado, sancionado y promulgado en 30 de Mayo de 1829. Julián Viana Razola. Madrid, 1829.

Colección de las particularidades de la vida y muerte de un pretendido filósofo moderno, escrito en francés por un autor anónimo. Imprenta de Villanpando. Madrid, 1796.
Consideraciones sobre algunos puntos eco-

nómicos y administrativos, combatiendo algunos vulgarizados errores que los librecambistas españoles presentan como fundamento principal de sus doctrinas. Por G.F. Agustín Gaspar. Barcelona, 1852.

Constitutiones Sacri Concilii Provincialis Tarraconensis, Gerundae celebrati, praeside Illmo. DD. Michaelae Joanne de Taverner et Rubí, Episcopo Gerundensi. Narcissi Oliva, Girona, 1718.

Contestación del autor del Diccionario crítico-burlesco a la primera calificación de esta obra expedida por la Junta Censoria de la Provincia Marítima de Cádiz. José Periu. Cádiz, 1820.

Cuerpo de Estado Mayor del Ejército en 1 de Enero de 1863. Imprenta Nacional. Madrid, 1863.

Curso para ejercitarse en la lengua castellana o sea ensayo sobre la traducción del catalán al castellano. J. Mayol. Barcelona, 1828.

Description par salles des Tableaux du Musée de Versailles, avec notice du guide du voyageur. Marlin. Paris, 1838.

Devoción afectuosa al santísimo nombre de Jesús. Valentín Torres. Barcelona, 1844.

Devoto Trisagio dedicado a la siempre Virgen Maria, para alcanzar por su poderosa intercesión remedio en todas nuestras necesidades espirituales y temporales. Herederos V. Pla. Barcelona, 1846.

Dictionarium medicum, vel, expositiones vocum medicinalium, ad verbum excerptae. Henricus Stephanus. 1564.
Dictionnaire universel-portatif du Commerce. Pillet Ainé. Paris, 1820.

Discurso preliminar a la Constitución de la Monarquía Española. Piferrer. Barcelona, 1820.

El alma desolada, confortada para padecer generosamente con las consideraciones de las Maximas Eternas. Obrilla instructiva, e iluminativa. Utilísima para las personas

atribuladas que atienden al Ejercicio de la Oración, y aspiran a la perfección cristiana. Sierra y Oliver Marti. Barcelona.

El carcelero de Modigliana o el nacimiento oscuro de un rey contemporáneo. Traducido del francés. M. Puigrubí. Tarragona, 1842.

El Español. R. Juigné. Londres, 1810-1812.

El Libro del obrero, escrito expresamente para los individuos de las sociedades corales de Euterpe en el Gran Festival de 1862. Establecimiento Tipo. N. Ramirez. Barcelona, 1862.

Escuela de Rigodones en francés y castellano. Adornada con ocho estampas que representan las principales figuras. Imprenta de Cabrerizo. Valencia, 1831.

Exposición elevada a S.M. La Reina Gobernadora por la Diputación Provincial de Barcelona, en justificación de las medidas económico-administrativas adoptadas por el Excmo. Sr. Capitán General del Ejército y Principado de Cataluña. Antonio Bergnes. Barcelona, 1839.

Espiritual preparación al Sacratísimo parto de María Santísima y al nacimiento del Niño Jesús que hace todos los años la Pia Unión establecida bajo el título de la expectación del Parto de la Santísima Virgen en la Iglesia de Religiosas Magdalenas del Orden de S. Agustín en la Ciudad de Barcelona. Barcelona.

Exercici devot per cada dia, que en las misiones enseñan los PP. Capuxins de la Provincia de Catalunya en lo Bisbat de Girona. Fermí Nicolau. Girona.

Ejercicio cotidiano para vivir como verdadero Cristiano, y tener una feliz, y dichosa muerte.

Exposición leída en las Cortes Generales del Reino por el Secretario del Despacho de Estado en cumplimiento de lo prevenido en el Estatuto Real. Imprenta Real. Madrid, 1834.

Exposición que dirigen a las Cortes varios partícipes legos en diezmos, en reclamación

de ley presentado a las mismas ....sobre el modo de ocurrir a la dotación del culto y del clero, e indemnizar a los partícipes legos y al Estado del importe de sus percepciones en diezmos. Norberto Llorenç. Madrid, 1839.

Galanteries des Rois de France. Depuis le Commencement de la Monarchie jusques a present. Bruxelles, 1694.

Grand Album de l'Exposition Universelle-1867- 150 dessins par les premiers artistes de la France et de l'Étranger. Michel Lévy. Paris, 1868.

Histoire de la Revolution de France. Précédée de l'exposé rapide des administrations successives qui ont déterminé cette Revolution mémorable. Par deux amis de la liberté. Garnery. Paris, 1792.

Histoire de Toussaint-Louverture, chef des noirs insurgés de Saint-Domingue; précédée d'un coup-d'œil politique sur cette Colonie. Et suivie d'anecdotes et faits particuliers concernant ce Chef des Noirs, et les Agens directoriaux envoyés dans cette partie du Nouveau-Monde, pendant les cours de la révolution. Pillot, frères. Paris, 1792.

Historia de la Dragonera en sus relaciones con la civilización europea, por una Sociedad de Literatos. Estevan Trias. Palma de Mallorca, 1848.

Historia del Emperador Napoleón. Edición pintoresca y popular. Joaquin Verdaguer. Barcelona, 1839.

Historia familiar de unos ilustres ingleses. Imprenta del Real Arbitrio de Beneficencia. Madrid, 1806.

Indulgencia de la Porciuncula. Instrucción sobre el origen, extensión y requisitos para ganarla. Herederos de V. Pla. Barcelona, 1844.

Instrucción pastoral de los ilustrísimos señores obispos de Lérida, Tortosa, Barcelona, Urgel, Teruel, y Pamplona. Al clero y pueblos de sus diócesis. Brusi. Palma de Mallorca, 1813.

Invitación a los españoles para estender los brazos de la Cruz de Nuestro Señor Jesucristo a las Naciones idólatras. Memoria sobre la Obra de la Propagación de la Fe en favor de las misiones católicas de los dos mundos. Escrita por un Presbitero tarraconense. Imprenta Granell. Tarragona, 1840.

Itinerario de las provincias de Barcelona, Tarragona, Lérida y Gerona... Por D.F.C. Domingo Feyner. Barcelona, 1823.

L'Art de juger du caractère des homes sur leur écriture. Saintin, libraire. Paris, 1816.

La leyenda de Mahoma, adornada con su retrato. Obra traducida al francés por Mr. Garcin de Tassy y de este al español por A. de B[alle] y de B[atille]. Herederos de Roca. Barcelona, 1840.

La Razón. Revista quincenal, científica, política y literaria. Madrid, 1861.

Lettres a M. L'Abbé de Pradt par un indigène de l'Amerique du Sud. Rodriguez, Libraire. Paris, 1818.

Libro del Agrado, impreso por la virtud en la imprenta del gusto, a la moda, y al ayre del presente siglo. Obra para toda clase de personas, particularmente para los Señoritos de ambos sexos, Petimetres, y Petimetras: Dedicado a la mas Augusta, Excelsa, y Magestuosa, Diosa Cibeles. Viuda Piferrer. Barcelona, [±1820].

livre utile aux negocians de l'Europe. Chez Valade. Paris, 1775.

Lo Nou Testament de Nostre Senyor Jesu-Christ. Traduhit de la Vulgata Llatina en Llengua Catalana. Societat inglesa y estrangera de la Biblia. Barcelona, 1836.

Maclovia y Federico o las minas del Tirol. *Anecdota verdadera*. Traducida del francés por D.J.S.Y. Ildefonso Mompie. Valencia, 1816.

Manifiesto del Comité Central Democrático. Madrid, 15 de marzo de 1865. Madrid, 1865.

Manual para los viajeros de la diligencia-correo arreglado por la Dirección General de la empresa que ha tomado a su cargo este establecimiento. Heredera de Dorca. Barcelona, 1822.

Memoria de la empresa del Canal de Castilla. L. Garcia. Madrid, 1849.

Memoria de los donativos de la Provincia de Barcelona con motivo de la guerra de Africa en 1859. Narciso Ramirez. Barcelona, 1861.

Memoria leida a las Cortes Generales de la Nación Española por el secretario del Despacho de Estado en la sesión pública de 25 de Octubre de 1836. *Imprenta Nacional*. Madrid, 1836.

Memoria presentada al Excmo. Sr. Ministro de Comercio, instrucción y Obras Públicas por la Junta Calificadora de los productos de la Industria española reunidos en la Exposición Pública de 1850. Santiago Saunaque. Madrid, 1852.

Memorias de Agricultura y Artes. Imprenta de Brusi. Barcelona, 1815-1817.

Novenario de la Sacratísima Virgen del Carmen. María Santísima, Madre de Dios y Señora Nuestra. Hermanos Torras. Barcelona.

Oración compuesta por S. Francisco de Sales, Obispo de Ginebra, Fundador de la Congregación del Oratorio de Tonon. Para las mugeres que estan en cinta. Barcelona.

Oraciones para ganar el Santo Jubileo concedido por SS. Pio IX en 8 diciembre de 1864. Por un eclesiático de esta ciudad. Herederos V.Pla Barcelona, 1865.

Oracions que se proposan als inscrits a la piadosa confraria de Maria Santissima de la Providencia Auxiliadora dels Christians. Traduit del italià al castellà; y ultimament al català per major inteligencia dels Fiels. Agustí Figaró. Girona, 1841.

Petit Dictionnaire des inventions ou époques et détails des principales découverts dans les arts, les sciences et les metiers.

Pierre Blanchard. Paris, 1820.

Plan literario de estudios y arreglo general de las Universidades del Reyno. Leon Amarita. Madrid, 1826.

Plegarias propuestas a las personas alistadas a la piadosa unión de la Virgen Santísima de la Providencia, auxilio de cristianos. Canonicamente erigida en Roma en la Iglesia de los SS. Biagio y Carlos en Catinari que es de los RR.PP. Barnabitas. V.Torras. Barcelona, 1840.

Prodigiosa vida, admirable doctrina, preciosa muerte de los venerables hermanos los filósofos liberales de Cádiz; su entierro y oración funebre, hasta el requiescant amen. Por D. F. A. y B. Filósofo de Antaño, devoto de los Venerables. Impreso en Cádiz en la Imprenta de Lema, año 1813. Oficina de Brusí. Palma de Mallorca, 1813.

Prontuario de las ciudades, villas, lugares y parroquias que comprende la Provincia de Cataluña subdividida en catorce corregimientos, y diez y ocho subdelegaciones. Imprenta de Brusí. Barcelona, 1815.

Proyecto del Gobierno de S.M. para sufragar los gastos del culto y la manutención del clero. Imprenta Nacional. Madrid, 1837.

Recopilación selecta de formularios o nuevo prontuario orgánico, económico y administrativo para la Milicia Nacional...arreglado por D.J.M. Individuo de la Antigua Milicia Nacional Voluntaria de Tarragona. Ignacio Estivill. Barcelona, 1837.

Reglamento de la Sociedad Arqueológica Tarraconense. Tort y Cusidó. Tarragona, 1866.

Reglamento General para la Sociedad de los Campos de Recreo. J.A. Nello. Tarragona, 1865.

Representación de la Junta de Comercio de Barcelona a su Alteza el Regente del Reino en defensa de la Industria Nacional. Imprenta del Constitucional. Barcelona, 1842.

Resumen histórico de todos os antecedentes relativos a la institución de la Obra de la Santa Infancia o sea Asociación de los niños y niñas cristianos, para el rescate de los niños y niñas infieles de la China y de los demás países idólatras. Manuel Piles. Valencia, 1853.

Seminario Industrial. Estellés. Madrid, 1840.

Tratado de paz y amistad, ajustado entre su Magestad Católica y el Bey y Regencia de Tripoli en 20 de Setiembre de 1784. Imprenta Real. Madrid, 1784.

Tratado de Paz y Amistad, ajustado entre su Magestad Católica y el Bey y Regencia de Tripoli. En 10 de Septiembre de 1784. Imprenta Real. Madrid, 1784.

Tratado de Paz y Amistad, ajustado entre su Magestad Católica y el Dey y Regencia de Argel. En 14 de Junio de 1786. Imprenta Real. Madrid, 1786.

Tratado de Paz, amistad, navegación, comercio y pesca, entre S.M. Católica y S.M. Marroquí, concluido y firmado en Mequinez a 1 de Marzo de 1799. Imprenta Real. Madrid, 1799.

Tratado de Paz, amistad, y comercio; ajustado entre el Rey Nuestro Señor y el Bey y la Regencia de Túnez: aceptado y firmado por S.M. En 19 de Julio de 1791. Imprenta Real. Madrid, 1791.

Triduo que en obsequi del glorios S. Andreu Avelino, admirable protector contra los accidentes de feridura y morts repentinas, dedican cada mes sos devots en la Iglesia Colegiata y Parroquial de la Vila de Tarrassa, y ab molt lluiment lo mes de Marz... Pau Roca. Manresa, 1843.

Valor y reducci6 de la moneda de or y de plata a altres especies de Moneda, conforme al aument que te la moneda de or en virtud de la Real Pragmatica de 17 de juliol de 1779. Josep Bro, estamper del Rey, als quatre cantons. Girona, 1779.

Vida, Milagros y Martirio de S. Narciso. Hijo. Obispo y patr6n de la Ciudad de Gerona...

La ha recopilado de varios autores un devoto del santo. Imprenta Real de Nicolau. Girona, 1763.

Abellí, Ludovico. Diario de máximas, sentencias y dichos memorables de S. Vicente de Paul. Antonio Brusi. Barcelona, 1834.

Agell, Juan. Discurso inaugural que en la solemne apertura del curso académico de 1863 a 1864 leyó ante el Claustro de la Universidad de Barcelona... Tomás Gorchs. Barcelona, 1863.

Aguiló, Tomas. Poesías Fantásticas en mallorquí per... Imprenta de Juan Guasp. Palma de Mallorca, 1852.

Agustín, S. Oración que compuso el Gran Padre de la Iglesia S... para pedir a Dios el perdón de los pecados. Imprenta de A. Albert. Barcelona, 1846.

Albiñana y de Borrás, J.F. + Bofarull y Brocà, Andres de. Tarragona monumental, o sea Descripción Histórica y artística de todas sus antigüedades y monumentos Céltas y Romanos. Aris y Jurnet. Tarragona, 1849.

Alcalá, Gerónimo de. El Donado Hablador. Aventuras de Alonso. Madrid, 1805.

Amat de Planella y Despalau, Joseph. nenas Reales y lagrimas obsequiosas que a la immortal memoria del gran Carlos Segundo, Rey de las España y Emperador de la América; en crédito de su mas imponderable dolor, y desempeño de su mayor fineza, dedica y consagra La Academia de los Desconfiados de Barcelona. Las saca en su nombre a la luz pública... Rafael Figueró. Barcelona, 1701.

Amat, Felice. Institutiones Philosophiae ad usum Seminarit Episcopalis Barcinonensis. Iochim Verdaguer. Barcelona, 1832.

Amat, Félix. Apología católica de las observaciones pacíficas del Ilmo. Sr. Arzobispo de Palmyra... sobre la potestad eclesiástica y sus relaciones con la civil. Gómez Fuentenebro. Madrid, 1843.

Amat, Félix. Resúmen ó índice sumario del tratado de la Iglesia de Jesucristo o Historia Eclesiástica por... Benito García. Madrid, 1807.

Anònim. Relació de la Sagrada Passió de Jesucrist Nostre Senyor. 1790 ?

Antillon, Isidoro de. Elementos de geografia Astronómica, natural y política de España y Portugal. Imprenta de Estevan. Valencia, 1815.

Arau y Sanpons, Francisco. Nueva esfera copernicana con las órbitas elípticas. Inventada y trabajada por el artista barcelonés D. ...bajo la dirección y a expensas de Don Fray Juan de Zafont y de Ferrer. Se da a luz para la pública utilidad y fomento de nuestra industria... Francisco Piferrer. Barcelona, 1835.

Arbiol, Antonio. Fr. Estragos de la luxuria y sus remedios, conforme a las Divinas Escrituras. Pablo Gampins. Barcelona, 1726.

Ayguals de Izco, Wenceslao. La Risa. Enciclopedia de estravagancias. Obra clásicoromántica, de costumbres, de literatura, de sana moral, de gastronomía y de carcajadas. Sociedad Literaria. Madrid, 1843.

Baron, Jaume. Proemial als confreres de Nostra Senyora del Roser... se dona a publicallum aumentat en llengua catalana. s.d.[1760?].

Barzanallana, Juan García. Arancel que pagan los géneros, frutos y efectos extranjeros a su entrada en el Reyno. Francisco de la Parte. Madrid, 1816.

Baylina, Antonio. Devoto novenario que consagra al Serafin humano S. Francisco de Asis el menor de sus hijos... Francisco Isern. Barcelona, 1819.

Berchoux, J. La gastronomie ou l'homme des champs a table. Poeme par... suivi des poésies fugitives de l'auteur. L.G. Michaud. Paris, 1819.

Berthoud, M.M. et Janvier, L. Nouveau

régulateur des horloges des montres et des pendules. Roret. Paris, 1838.

Bianconi, José. La teoría Darwiniana y la Creación llamada Independiente. Carta a M.Ch. Darwin por... Lluís Niubó. Barcelona, 1878.

Bofarull y de Sartorio, Manuel. Memoria que en la solemne apertura del Archivo de la Corona de Aragón, en el nuevo edificio a que ha sido trasladado de Real Orden, leyó su archivero... el día 12 de diciembre de 1853. Oliveres y Monmany e hijo. Barcelona, 1853.

Bofarull y Mascaró, Prospero de. Los Condes de Barcelona vindicados, y cronología y genealogía de los Reyes de España considerados como soberanos independientes de su marca. Juan Oliveres y Monmany. Barcelona, 1836.

Bofarull, Antoni de. Costums que es perden y records que fugen (Reus de 1820 i 1840). Lo darrer català, quadro tràgich, històrich y en vers. La Renaixensa. Barcelona, 1880.

Bofarull, Antoni de. La Orfaneta de Menargues o la Catalunya Agonisant. Novela histórica escrita per... Dedicada als infants orfens del Principat de Catalunya. LLuis Tasso. Barcelona.

Bofarull, Antonio de. El Principe de Gerona. Justificación histórica dirigida a S.M. La Reina Isabel II. Jaime Jepús. Barcelona, 1860.

Bordas, Luis. Memoria acerca de la erección y progressos de la Junta de Comercio de Cataluña. Ignacio Oliveres. Barcelona, 1837.

Borrego, Andrés. Teoría General de la situación de España en el movimiento civilizador del mundo. Doctrinas de la nueva generación. Madrid.

Breton, Madama. Consejo a las madres que no pueden criar o instrucción práctica sobre la lactancia artificial por... Acompaña una noticia sobre el modo de hacer las pezones-

ras artificiales para la lactancia natural, y las mamaderas aplicables a la lactancia artificial. Miquel y Tomas Gaspar. Barcelona, 1829.

Brisson, C. Tratado elemental o principios de Física fundados en los conocimientos más ciertos, así antiguos como modernos, y confirmados por la experiencia escritos en francés por... Traducidos por Julian Antonio Rodríguez. Arquitecto al servicio de S.M. Real Arbitrio de Beneficencia. Madrid, 1803.

Bruguera, Mateo. Historia del memorable sitio y bloqueo de Barcelona y heroica defensa de los Fueros y Privilegios de Cataluña en 1713 y 1714. Luis Fiol. Barcelona, 1872.

Cadalso, Joseph. Cartas Marruecas del Coronel... Piferrer. Barcelona, 1796.

Calendario. Manual y Guia de Forasteros de Madrid para el año de 1818. Imprenta Real.

Calmet. Las mujeres de la Biblia. Razola. Madrid, 1846.

Capmany y de Montpalau, Antonio de. Memorias históricas sobre la marina comercio y artes de la Antigua Ciudad de Barcelona publicadas por disposición y a expensas de la Real Junta y Consulado de Comercio de la misma Ciudad y dispuestas por... Antonio de Sancha. Madrid, 1779.

Carbonell y Bravo, Francisco. Memoria química-médica acerca la preparación farmacéutica y usos medicinales del prototartarato de mercurio y potasa. Antonio Brusi. Barcelona, 1832.

Carbonell y Bravo, Francisco. Arte de hacer el vino con una noticia acerca la fabricación del vinagre. Antonio Brusi. Barcelona, 1820.

Casa, Cayetano de la. Devotissimo Novenario al sacratissimo Corazón de Jesus riquissimo thesoro para resarsir el honor Divino, y conciliar la infinita Misericordia de Dios con el Hombre. Junto a una my tierna adoración al pusisimo Corazón de Maria.

Compuesto en idioma italiano por Herederos de Bartholomé. Barcelona.

Casanovas, Pedro Nolasco. Mercenario. Relación de las fiestas que en los días 10, 11, 12, y 13 de agosto de 1816 hizo la Villa de Montblanch en la translación de la imagen de su augusta patrona la Virgen Sma. de la Sierra... Francisco Generas. Barcelona, 1817.

Casas, Fernando. Memoria sobre el Tétano, especialmente interior y con particularidad de los órganos digestivos, conocido con el nombre de Cólera-Morbo y padecido en las Isla Filipinas. Imprenta Real. Madrid, 1832.

Castresana, Gil de. Trecena del glorioso San Antonio de Padua para poderla hacer. Los trece martes anteriores o posteriores a la Festividad del Santo. Imprenta Real. Madrid, 1788.

Cean-Bermúdez, Juan Agustín. Sumario de las Antigüedades romanas que hay en España en especial a las pertenecientes A las Bellas Artes. Miguel del Burgo. Madrid, 1832.

Claret, Antoni M. Avisos saludables a los niños para su bien espiritual. Les dirige D.A.C.P. Herederos de V. Pla. Barcelona, 1845.

Claret, Antoni M. Camí dret y segur per arribar al cel. Hereus de V. Pla. Barcelona, 1845.

Claret, Antoni Maria. Avisos saludables a las casadas o sea carta espiritual que escribió a una casada hermana suya. D.A.C.P. herederos de V.Pla. Barcelona, 1845.

Colmeiro, Miguel. La botánica y los botánicos de la Península Hispano-Lusitana. Estudios bibliográficos y Biográficos. Rivadeneyra. Madrid, 1858.

Cook. Troisième Voyage de... ou Journal d'une expédition faite dans la Mer Pacifique du Sud et du Nord, en 1776, 1777, 1778, 1779 et 1780. Pissot. Paris, 1782.

Corbella y Paris, Antonio. Reglas

Higiénicas que debe observar la mujer durante el embarazo, parto y puerperio y cuidados que necesita la niñez en su primera edad. Opúsculo dedicado a la madres de familia. Diario de Barcelona. Barcelona, 1862.

Corminas, Juan. Suplemento a las Memorias para ayudar a formar un Diccionario Critico de los escritores catalanes publicados por El Excmo. e Ilmo. Sr. D. Félix Torres Amat. Timoteo Arnaiz. Burgos, 1849.

Cugnet de Montarlot. Le nouvel Homme Gris. par M... Ex-commissaire des guerres. Renaudiere. Paris, 1818.

Chaptal, M. le Comte. Chimie appliqué a l'agriculture. Madame Huzard. Paris, 1823.

Chateaubriand, Vizconde de. El Congreso de Verona. Guerra de España. Negociaciones. Colonias Españolas. Por. Traducela al castellano. D. Cayetano Cortés. Fuentenebro. Madrid, 1839.

Chinchilla, Anastasio. Nuevos estudios sobre la Naturaleza, causa, química patológica, diagnóstico, nuevas formas y métodos especiales curativos del Cólera-morbo epidémico, hechos desde 1848 hasta 1853 en America, Rusia, Alemania, Inglaterra y Francia. Julian Pastor. Valladolid, 1854.

Choderlos de Laclos, Pierre. Les Liaisons Dangereuses. Ou Lettres recueillies dans une société, et publiées pour l'instruction de quelques autres. Lécivain. Paris, 1820.

Davin, Diego. Cartas de las misiones estrangeras y de Levante por algunos misioneros de la Compañía de Jesús. Viuda Manuel Fernandez. Madrid, 1756.

Debreyne, P.J.C. Pensamientos de un creyente católico. Consideraciones filosóficas, morales y religiosas sobre el materialismo moderno, el alma de las bestias, la frenología, el suicidio, el duelo y el magnetismo animal. Imprenta de José Rius. Valencia, 1849.

Degollada, Rafael + Pons i Subirà, Juan +

Noves, Cristobal. Solución única de todos los problemas políticos, filosóficos y religiosos. Base única para la sólida organización de la sociedad. Narciso Ramírez. Barcelona, 1869.

Delagardette, C.M. Reglas de los cinco ordenes de arquitectura de Vignola. Manuel Gonzalez. Madrid, 1792.

Deniel, Francisco. Devoto novenario al Glorioso San Antonio de Padua, que para mayor devoción al Santo y para utilidad de sus devotos dió a luz el R.P., lector Bis-Jubilado de la Orden de San Francisco de la Provincia de Cataluña y Cathedratico de Teología en la Universidad de Cervera. Bernardo Pla. Barcelona.

Díaz Vela, Ramon. Informe sobre el fuero militar, en lo civil, dado por... Fiscal que fue de S.M. y vocal de la Junta Consultiva de Guerra. Imp. José González. Madrid, 1859.

Dinouart. Arte de callar principalmente en materia de religión, escrito en francés por... y traducido al castellano por Don Eustasio de Villaseñor y Acuña, profesor de Matemáticas en esta Corte. Madrid, 1831.

Dorat. Colección de varias heroidas, traducidas libremente de los mejores autores franceses por D.M.A. de C.. Mateo Repullés. Madrid, 1804.

Doublet, V. Vie de D. Carlos V de Bourbon, Roi d'Espagne. R.Pornin. Tours, 1841.

Duclos, M. Mémoires secrets sur les Règnes de Louis XIV et Louis XV. Buisson. Paris, 1791.

Duchaine Pbro. Nueva relación de la aparición milagrosa de la Santísima Virgen a dos pastorcillos en una montaña de la Sallette (Canton de Corps, diócesis de Grenoble). Por wl Sr... Antiguo cura de la diócesis de Paris Canónigo honorario. Andres Granell. Tarragona, 1847.

Dufresnoy, Madama. La juventud ilustrada o las virtudes y los vicios. Seguida de algunas fábulas de Yriarte. Antonio Matas. Figueres, 1830.

Eckartshausen. Dios es el amor mas puro. Torner. Barcelona, 1835.

Escosura, Manuel de la. Ideas napoleonicas por el príncipe Napoleón Luis Bonaparte. Manuel Sauri. Barcelona, 1839.

Esquiros, Alphonse. Histoire des Martyrs de la Liberté par... Représentant du Peuple. J. Bry Ainé. Paris, 1851.

Estorch y Sisqués, Pau. Lo tamboriner del Fluvià. Poseias de. Primer repich. Joaqui Bosch. Barcelona, 1859.

Eymerico, Nicolao. Manual de Inquisidores para uso de las Inquisiciones de España y Portugal o Compendio de la Obra titulada Directorio de Inquisidores, de... Inquisidor General de Aragón. Traducida del Francés en Idioma Castellano por D. Juan Marchena. Feliz Aviñon. Montpellier, 1821.

Fagés de Romà, Narcis. Cartilla rural en aforismes catalans, composta per. Comissari Regio per la inspecció de la agricultura general del regne en la provincia de Gerona. Gregori Matas de Bodallés. Figueres, 1849.

Feijoo, Benito Geronymo. Ilustración Apologetica al primero y segundo tomo del Theatro Critico donde se anotan más de quatrocientos descuidos al autor del Antitheatro y de los sesenta que este imputa al autor del Theatro Critico, se rebaxan los sesenta y nueve y medio. Herederos de Francisco del Hierro. Madrid, 1751.

Félix, Le R.P. De la Compagnie de Jesus. Le progrès par le christianisme. Conférences de Notre-Dame de Paris. Librairie d'Adrien. Paris, 1866.

Fénélon, François de Salignac de la Mothe. Les aventures de Télémaque fils d'Ulysse. J.Alzine. Perpignan, 1805.

Fénélon, François de Salignac de la Mothe. Les aventures de Télémaque. fils d'Ulysse. Port-Malo, VII [1799].

Ferrer, Antonio. Idea seráfica o sea instrucción compendiosa que la venerable

Orden Tercera de penitencia de N.S.P.S. Francisco de Barcelona ofrece a sus hermanos que siguen su santa Regla: coordinada por el P. Visitador de la misma orden... Oficina de Ignacio Valls. Vic. 1828.

Feyjoo, Benito Geronymo. Justa repulsa de iniquas acusaciones. Carta en que manifestando las imposturas que contra el *Theatro Critico*, y su autor dio al publico el R.P.Fr. Francisco Soto Marne, Chronista General de la Religión de San Francisco, escribe a un amigo suyo... Antonio Pérez de Soto. Madrid, 1749.

Finestres et de Monsalvo, Joseph. Sylloge inscriptionum romanorum, quae in Principatu Catalauniae vel exstant, vel aliquando exstiterunt, notis, et observationibus illustratarum. Antoniam Ibarra. Cervera, 1762.

Fleuri, Abad de. Catecismo histórico o compendio de la Historia Sagrada. Pablo Riera. Reus, 1826.

Fleury, Abad. Obligaciones de los amos y de los criados con un resumen de la Historia Sagrada desde la Creación del mundo hasta nuestros días, para el uso e instrucción de los Criados. J. Palacios. Madrid, 1833.

Florez, Henrique. Medallas de las colonias, municipios y pueblos antiguos de España. Antonio Marin. Madrid, 1757.

Florez, Henrique. España Sagrada. Vol XXV. Contiene las Memorias antiguas Eclesiásticas de la Santa Iglesia de Tarragona. Antonio Marin. Madrid, 1770.

Florez, Henrique. Memorias de las Reynas Catholicas, historia Genealógica de la Casa Real de Castilla y Leon. Antonio Marin. Madrid, 1761.

Font, Pedro. Devotissimo novenario a la Inmaculada Concepción de Maria SS.Ma. Madre de Dios, Reyna de Cielo y Tierra y especial Patrona de la Monarquía Española. Herederos de Bartolomé Giralt. Barcelona, 1765.

Fort, Carlos Ramon. Discursos leídos en

sesión pública celebrada por la Real Academia de la Historia el 28 de junio de 1857, para dar posesión de plaza de número a D... Imp. José C. de la Peña Madrid, 1857.

Fourier, A. + Considerant, V. Exposition abrégée du Système Phalanstérien de Fourier. Suivie de Études sur quelques Problèmes fondamentaux de la Destinée sociale par. Librairie Sociétaire. Paris, 1846.

Furnari, S. Consejos higiénicos y curativos sobre las enfermedades de la vista que afectan especialmente a los hombres de estado, a los literatos y a todos los que se ocupan en trabajar de bufete y de oficina. Librería oriental. Barcelona, 1848.

Galindo, Gregorio. Las rúbricas del missal romano reformado, que quinta vez salen a luz, baxo la protección de N. Señora de Montserrat. Pedro Escuder. Barcelona.

Garau, Francisco. El olimpo del sabio instruido de la naturaleza y segunda parte de las máximas políticas y morales, ilustrada con todo genero de erudición sacra y humana. Antonio Ferrer. Barcelona, 1691.

Garau, Francisco. El sabio instruido de la gracia en varias máximas, o ideas evangélicas, políticas y morales. Añadidas en esta última impresión por el mismo autor, e ilustradas con Figuras y Lemas. Con sus indices muy copiosos y variedad de assumptos predicables, para todos los evangelios del año. Joseph Llopis. Barcelona, 1703.

García, Vicens. Rector de Vallfogona. La armonía del Parnas, mes numerosa en las poesias varias del Atlant del Cel poetic lo Doctor... rector de la parroquial de Santa maria de Vallfogona. Recopiladas y emendadas oper dos Ingenis de la Molt Illustre Academia dels Desconfiats, erigida en la Excelentissima Ciutat de Barcelona se dedica a la mateixa Academia per medi dels rasgos de la ploma del Rector de Vellesguart. Joseph Rubio. Barcelona, 1820.

Ginés de Posadilla. Auto de fe celebrado en la ciudad de Logroño en los días 7 y 8 de

Noviembre del año 1610 siendo inquisidor general el cardenal, arzobispo de Toledo, D. Bernardo de Sandobal y Roxas. Ilustrado con Notas por el Bachiller... natural de Yébenes. Imprenta Tormentaria. Cadiz, 1812.

Gómez de Somorrostro y Martín, Andrés. Manual del viajero en Segovia, o sea reseña histórico-descriptiva de los principales establecimientos de esta Ciudad. Pedro Ondero. Segovia, 1861.

Grenet, M. Influencias del tabaco en el hombre. Obra útil a los fumadores y a los que toman el tabaco en polvo. A. Albert. Barcelona, 1844.

Guinda y Apestegui, Simeon de. Breu compendi de la Doctrina Christiana que per benefici de sos subdits en estil facil, y clar, ha ordenat lo Ilustrissim Senyor Don... per la Gracia de Deu, y de la Santa Sede Apostolica, Bisbe de Urgell, Princep Soberá de la Vall d'Andorra. Pere Escuder. Barcelona, [1773].

Iturburu, Joaquín de. Manual de los principios elementales del giro. Francisco de la parte. Madrid, 1815.

Jiménez, Antonio. Colección de refranes, adagios y locuciones proverbiales con esplicaciones e interpretaciones, recopilada y publicada por D... Pierrat Peralta. Madrid, 1828.

Jullien, M.A. Manuel du Sommelier, ou instruction pratique sur la manière de soigner les vins. Librairie Encyclopédique de Roret. Paris, 1836.

Labernia, Pere. Diccionari de la Llengua Catalana. Hereus de la V.Pla. Barcelona, 1839.

Lacavalleria, Ioanne. Gazophylacium Catalano-Latinum, dictiones Phrasibus illustratas, ordine literario comprehendens, cui subicitur irregularium verborum elenchus. Antonium Lacavalleria. Barcelona, 1696.

Lamennais. El absolutismo y la libertad.

Obra escrita en francés por el célebre abate... Nuevamente romanceda. Imprenta F. Sánchez. Barcelona, 1843.

Larra, Mariano José de. Figaro. Colección de artículos dramáticos, literarios, políticos y de costumbres. Repuelles. Madrid, 1835.

Laville. De la Goutte et des rhumatismes. Exposé théorique et pratique d'un traitement curatif et préventif avec les formules prescrites par le Docteur. Henri Plon. Paris. [1859].

Libes, Antonio. Tratado de Física completo y elemental presentado bajo un nuevo orden con los descubrimientos modernos. Traducido del francés al español por el Dr. Pedro Vieta. Antonio Brusí. Barcelona, 1827.

LLorente, Juan Antonio. Discursos sobre una Constitución Religiosa considerada como parte de la civil Nacional. Su autor un americano. Lo da a luz... Imprenta de Sthal. Paris, 1820.

LLorente, Juan Antonio. Historia Critica de la Inquisición en España. Obra original conforme a lo que resulta de los Archivos del Consejo de la Suprema, y de los tribunales de provincias. Imprenta del Censor. Madrid, 1822.

M.B.D. Política Eclesiástica o Colección selecta de escritos concernientes a la disciplina de la Iglesia. Domingo y Monpié. Valencia, 1820-1822.

Madrado, Francisco de Paula. Historia militar y política de Zumalacárregui y de los sucesos de la guerra de las provincias del Norte, enlazados a su época y a su nombre. Imprenta de la Sociedad de Operarios. Madrid, 1844.

Mañé y Flaquer, Juan. Colección de artículos. Antonio Brusí. Barcelona, 1856.

Maquiavelo, Nicolás. El Príncipe. Leon Amarita. Madrid, 1821.

Mariana, Juan de. Historia General de España, compuesta, enmendada y añadida

por el P. Francisco Oliva. Barcelona, 1839.

Martínez de la Torre, Fausto. + Asensio, Josef. Plano de la Villa y Corte de Madrid. Joseph Doblado, Madrid, 1800.

Martínez Gómez, Vicente. Manual de comercio en que se halla la descripción de las monedas, pesas y medidas que se usan en los Reinos de España. Viuda de Barco. Madrid, 1816.

Martínez S. Martín, Pedro. Instrucción familiar sobre el Sto. Jubileo, que actualmente nos concede nuestro SS. Padre Gregorio XVI, conforme a la Pastorel de N.Rmo. e Ilmo Sr. Obispo... Con algunas dudas consultadas y resueltas por SSI y un modo práctico con que se podrán hacer las visitas. H. Torras. Barcelona, 1833.

Martini, Abad. Espiritu de la Biblia y Moral Universal sacada del Antiguo y Nuevo Testamento escrita en toscano por el Abad... Viuda e Hijos de Brusì. Barcelona, 1822.

Mas y Otzet, Francisco. Flors boscanas. Poesias. Fills de Domenech. Barcelona, 1866.

Masdeu, Francisco de. Vida del Beato Josef Oriol. Jordi, Roca y Gaspar. Barcelona, 1807.

Matanegui, Abate. Cartas críticas del... por las que se conocen los errores que cometen los hombres con mas freqüencia. Imprenta Real. Madrid, 1793.

Mateu y Smandia, Francisco. Compendi de la Doctrina Cristiana en forma de dialogo entre pare y fill que per la instrucció de sos feligresos compongué. Joan Gaspar. Barcelona, 1846.

Mateu y Smandia, Francisco. Compendi de Doctrina Cristiana o breu explicació de la Doctrina Cristiana en forma de dialogo entre pare e fill que per la instrucció dels feligresos compongué. 1790.

Mathieu, P.F. Auto-Photographie ou Méthode de Reproduction par la Lumière des dessins, Lithographies, Gravures, ect.

Sans l'emploi du Daguerreotype. Paris, 1850.

Matos, Cancer y Moreto. Comedia. El bruto de Babilonia. Libreria de Quiroga. Barcelona, 1792.

Mead, Richardi. Opera ad editiones Anglicas nuperrimas Typis mandata. Gulielmum Cavelier. Paris, 1751.

Melo, Francisco Manuel de. Historia de los movimientos, separación y guerra de Cataluña, en tiempos de Felipe IV. Imprenta de Sancha. Madrid, 1808.

Mellado, Francisco de Paula. España Geográfica, histórica, estadística y pintoresca. Descripción de los pueblos más notables del reino e islas adyacentes. Mellado, editor. Madrid, 1845.

Ménard, M. Histoire des Antiquités de la Ville de Nismes et ses environs. Durand-Belle Nimes, 1837.

Méndez Alvaro, Francisco. Breves consideraciones sobre la mortalidad de los niños expósitos, y examen de algunos medios propuestos para remediarla. Manuel de Rojas. Madrid, 1858.

Michiels, Alfred. Histoire de la Politique Austrichienne depuis Marie-Thérèse. E. Dentu. Paris, 1861.

Millot, Jacques-André. L'art de procréer les sexes a volonté ou Histoire Physiologique de la génération Humaine. Bechet Jeune. Paris, 1828.

Monlau, Pedro Felipe. Higiene del matrimonio o el libro de los casados en el cual se dan las reglas e instrucciones necesarias para conservar la salud de los esposos, asegurar la paz conyugal y educar bien a la familia. Rivadeneyra. Madrid, 1858.

Monlau, Pedro Felipe. ¿Qué medidas higiénicas puede dictar el gobierno a favor de las clases obreras?. Memoria que obtuvo una medalla de oro ofrecida acerca de esta cuestión por la Academia de Medicina y Cirugía de Barcelona. Imp. y Librería Politécnica de

Tomás Gorchs. Barcelona, 1856.

Moragas de Tavern, José de. L'Hereu. Estudio jurídico con un prólogo de J. Sardà. Y una semblanza del autor de J. Yxart y Moragas. Daniel Cortezo. Barcelona, 1888.

More, Gregorio. Guía popular de homeopatía o memorial práctico de sus más perentorias indicaciones para uso de los médicos y de las familias. Farmacia Grau Ala. Barcelona, 1870.

Muntadas, Miquel. Abad de Montserrat. Montserrat, su pasado, su presente y su porvenir, historia compuesta en vista de los documentos existentes en el Archivo del Monasterio. Imprenta de Roca. Manresa, 1871.

Nadal, Francisco. R.P. Compendi de la Doctrina Christiana, treballat sobre los millors catecismes particularment sobre lo imprès de ordre del S. Pontífice S. Pio V. Consortes Sierra y Martí. Barcelona.

Orgaz, F. + Montemar, F. de P. Cortes de 1847 o reseña histórica de todos los Diputados y Senadores. Imprenta de la Luneta. Madrid, 1847.

Orriols, Francisco. Dr. Dialogos de la Doctrina Christiana que son norma, forma y pauta, ab que los Pares, Amos y Mestres poden facilmente cumplir ab la obligació que tenen de ensenyar la Doctrina a sos fills, criats y deixebles. Anton Matas. Figueres, s.d.[1770].

Ortiz y Sanz, José. Compendio cronológico de la Historia de España desde los tiempos más antiguos hasta nuestros dias escrito por el celebre literato español... Fuentenebro. Madrid, 1841.

Palau, Antonio. La revolución, el gobierno y las monjas. Situación de las comunidades religiosas después de 1835 y conveniencia de su restablecimiento definitivo por el licenciado... Imp. y Libreria Pablo Riera. Barcelona, 1850.

Pasqual y Vives, Juan. Itinerario por un rápido viage por Europa en 1862. José Rius.

Valencia, 1863.

Pasqual, Ramon. A la Serenissima Reyna Cherubea, Princesa de las Gerarquias, Maria Santissima, Rosa Fresca sens espina, intacta e Inmaculada Verge, Mare y Patrona dels Frares Predicadors. [±1760].

Pastells y Taberner, Andreu. Lo Fluvioler del Ter. Poesias jocosas, satiricas, serias, morals y sagradas. Pasiá Torres. Girona, 1868.

Perezii, Antonii. J.C. Juris Civilis antecessoris. Institutiones Imperiales Erotematibus, distinctae. M.Escribano. Madrid, 1776.

Picard, L.B. Le Gilblas de la Révolution, ou les confessions de Laurent Giffard. Baudouin Frères. Paris, 1825.

Piferrer, Pablo. Colección de artículos escogidos. Estudios de critica. Imprenta Diario de Barcelona. Barcelona, 1859.

Pirala, Antonio. Historia de la Guerra Civil y de los Partidos Liberal y Carlista. Mellado. Madrid.

Pison y Vargas, Juan. La perromaquia. Invención poética en ocho cantos. J.Roca. Barcelona, 1844.

Pope, Alexander. An essay on man Th. Barrois Londres, 1816.

Pronti, Domenico. Nuova raccolta delle vedutine moderne della Città di Roma. Incise a bullino da... Sud°. Incisore. Roma, 1824.

Pujadas, Raymundo. Fray. La más poderosa arma para vencer la santa oración. Sermón que en el dia 9 de junio de 1794... predicó... Manuel Texero. Barcelona, 1794.

Pujades, Geronimo. Cronica Universal del Principado de Cataluña escrita a principios del siglo XVII por... que el autor dejó inédita, y se publica con Real Licencia. José Torner. Barcelona, 1829.

Quadri, Antonio. Otto giorni a Venezia

opera di... Francesco Andreola. Venecia, 1840.

Quadrupani Bernabita, Carlos José. Documentos para tranquilizar las almas timoratas en sus dudas. Escrito en italiano por... Edición 33. Venecia 1816. Imprenta Gaspar. Barcelona, 1831.

Querol y Gatell, Juan. Noticia compendiada de los principales estudios hechos en el extranjero sobre la enfermedad de la viña desde su aparición hasta el fin de 1853. Imprenta J. Tautó. Barcelona, 1854.

Raisson, Horace. Code de la Toilette. Manuel Complet d'élégance et d'hygiène. J.R. Roret. Paris, 1829.

Real, Ramón. Origen de la Real Archicofradía del culto continuo a la Santísima Virgen o Corte de Maria en sus más célebres imágenes. Herederos de la V.Pla. Barcelona, 1848.

Ricard, Samuel. Traité Général du Commerce. Contenant des observations sur le commerce des principaux États de l'Europe. Harrevelt et A. Soetens. Amsterdam, 1781.

Richardson, Thomas. Pamela Andrew o la virtud premiada. Corregida y acomodada a nuestras costumbres por el traductor. Pedro Pereyra. Madrid, 1799.

Richardson, Tomas. Pamela Andrews o la virtud premiada. Escrita en inglés por... traducida al castellano, corregida y acomodada a nuestras costumbres por el traductor. Pedro Pereyra. Madrid, 1799.

Rius, Fray Josef. Novenario de la seráfica M.Santa Clara fundadora del Orden de su nombre que a solicitud de la reverenda M. abadesa y comunidad de Santa Clara de Tarragona, compuso el R.P... Franciscano en el año 1817. Valentín Torras. Barcelona, 1843.

Robert, Le Jeune. Nouvel Essai sur la Mégalanthropogénésie ou l'art de faire des enfans d'esprit qui deviennent de grand hommes. Le Normant. Paris, 1803.

Robertson, W. Histoire du Règne de l'Empereur Charles-Quint. Précédé d'un tableau des progrès de la Société en Europe depuis la destruction de l'Empire Romain jusqu'au commencement du seizième siècle. Janet et Cotelte. Paris, 1817.

Ruiz de la Vega, Domingo. El Pelayo. Poema épico. Viuda de M. Calero. Madrid, 1839.

Ruiz de Padrón, Antonio. Dictamen del doctor... ministro calificado del Santo Oficio, Abad de Villamartin de Valderorres y Diputado en Cortes por la Islas Canarias que se leyó en la Sesión pública de 18 de enero [de 1813] sobre el Tribunal de la Inquisición. Joaquín Mayol. Barcelona, 1820.

Sabau, Pedro. Noticia de las actas de la Real Academia de la Historia, leida en su Junta Publica de 26 de abril de 1857. José Rodriguez. Madrid, 1857.

Sagra, Ramón de la. Informe sobre el estado de la industria fabril en Alemania. Comprende 1º La exposición de los productos de dicha industria en Maguncia. 2º El cuadro de las instituciones que favorecen su progreso. Presentado al Sr. Ministro de Estado. Imprenta Nacional. Madrid, 1843.

Saint-Pierre, Bernardin de. Études de la nature. Chez Philippe. Paris, 1835.

Saint-Pierre, Bernardin de. Études de la Nature. Chez Philippe, Libraire. Paris, 1835.

Saint-Pierre, Jaques-Bernardin-Henri. Paul et Virginie. Imprimerie de Monsieur. Paris, 1789.

Sales, San Francisco de. Practica del amor de Dios. Antonio Lacavalleria. Barcelona, 1683.

San Paolo, Fr. Filippo Maria di. Vita del Gran Servo de Dio Giovanni della Croce. Figlio Primogenito e Compagno nella Riforma del Carmine della Serafica Vergine la S.M. Teresa di Gesù. Filippo M. Mancini. Roma, 1673.

Scott, Walter. Las páginas de oro de Sir W. Scott, o sea retrato imparcial de Napoleón. Su enfermedad y muerte. Cabrerizo. Valencia, 1829.

Schreber, G.M. Système de Gymnastique de Chambre Médicale et Hygiénique ou représentation et description de Mouvements Gymnastiques n'exigeant aucun appareil ni aide et pouvant s'exécuter en tout temps et en tout lieu a l'usage des deux sexes et pour tous les ages suivi d'applications a diverses affections. Victor Masson. Paris, 1856.

Segala, Granata e Blosio. Sagre offerte in memoria della Passione di Nostro Signore Gesu Cristo con alcune salutazioni alla SS. Vegine Maria. Luigi Perego Salvioni. Vaticà, 1788.

Segur, Vicomte J.A. de. Les femmes, leur condition et leur influence dans l'ordre social, chez differens peuples anciens et modernes. Thiérot et Belin. Paris, 1821.

Stirling. Nuevo método para aprender a escribir en pocas lecciones con rapidez y elegancia la letra inglesa. Unica reconocida conveniente para el Comercio. Barcelona.

Sudre, Alfredo. Historia del comunismo o reputación histórica de las utopías socialistas por... precedida de un prólogo por Juan Mañé y Flaquer. Diario de Barcelona. Barcelona, 1860.

Talleyrand, Carlos Mauricio. Carta escrita al Papa Pio VII. Paris, 1822.

Tasse [Torquato]. Jerusalem délivrée. Poeme Heroique. Rickoff. Amsterdam, 1747.

Tasso, Torquato. La Gerusalemme liberata. Fr. Seguin Ainé. Avinyó, 1816.

Teysseère. Conducteur Général de l'Etranger dans Paris. Contenant des instructions sur la conduite que le voyageur doit tenir dans cette Capitale, ses besoins et ses plaisirs. August Garnier. Paris, 1836.

Thiébaud de Berneaud, Arsène. Manuel théorique et pratique du vigneron français, ou l'art de cultiver la vigne, de faire les vins,

eaux-de-vie et vinaigres. Librairie Encyclopédique de Roret. Paris, 1836.

Tió, Jaime. Alfonso III, el liberal o leyes de deber y amor. Ignacio Estivill. Barcelona, 1843.

Tissot, D.M. L'onanisme. Dissertation sur les maladies produites par la masturbation. Ledentu. Paris, 1834.

Tocqueville, Alejandro de. De la democracia en América, con un examen de la democracia en los Estados Unidos y en Suiza... Seguido de un estudio sobre el carácter democrático de la sociedad española, por E. Chao. José Trujillo. Madrid, 1854.

Toreno, Conde de. Historia del Levantamiento, Guerra y Revolución de España por el. Imprenta del Diario. Madrid, 1839.

Torre Ocón, Francisco de la. Economía general de la casa de campo. Obra muy util de agricultura. Juan de Ariztia. Madrid, ±1760.

Torres Amat, Félix. Memorias para ayudar a formar un Diccionario critico de los escritores catalanes, y dar alguna idea de la literatura en Cataluña. Imprenta de J. Verdaguer. Barcelona, 1836.

Tos i Urgellés, M. Tratado de Cabrevación según el Derecho y estilo del Principado de Cataluña, sus utilidades y efector del modo de principiar y seguir las causas de cabrevación, de los privilegios y pretensiones del señor director o mediano y de las excepciones que competen al reo o enfiteuta. Raimundo Martí. Barcelona, 1784.

Vallés, Joseph de. Primer Instituto de la Sagrada Religión de la Cartuxa. Fundaciones de los Conventos de Toda España, martires de Inglaterra y generales de toda la Orden. Mateo Barceló. Barcelona, 1792.

Vattel, M. de. Les droit des gens, ou principes de la loi naturelle. Societé Typographique. Neuchatel, 1773.

Vegas, Antonio. Diccionario geográfico Universal, que comprehende la descripción de la quatro partes del mundo. Joseph Doblado. Madrid, 1795.

Venette, Nicolás. Tableau de l'amour conjugal. Ledentu. Paris, 1818.

Vila y Figueras, Ramón. Principios de Geografía Universal dedicada a la infancia. Imprenta de Ignacio Estivill. Barcelona, 1828.

Vilar, Jayme. El triunfo milagroso de la omnipotencia en la vida, martirios y milagros de la esclarecida Virgen, e Invicta Protho-martyr de las Mugerres Santa Tecla. Escrívela y le dedica a la misma Santa el Padre... de la Compañía de Jesus. Joseph Barber. Tarragona, 1746.

Villabertran, Geronimo de. Capuchino de Cataluña. Reducción reciproca de reales de vellón nominales, efectivos, catalanes; libras, sueldos y dineros valencianos, aragoneses y mallorquines entre sí. Manuel Saurí y Cia. Barcelona, 1826.

Virgili Maronis, Publii. Opera. Justa Castigatissimum exemplar. Cervera, 1761.

Winkelmann. Histoire de l'art chez les anciens par... traduit de l'allemand ;avec des notes historiques et critiques de différens auteurs. Bossange. Paris, 1802- 1803.

Yagüe, Joaquín. O-Donnell. San Odón y la Guerra con Morería, el cometa, los terremotos, el cólera-morbo-divino y la paz general por... conocido como el Zaragozano. Imprenta de la Esperanza. Madrid, 1859.

Yeves, Carlos. Guía del ama de casa o principios de economía doméstica con aplicación a la moral, relacionados con todos los demás deberes de la Madre de Familia y reglas generales para cumplir con ellos. Imprenta P. Mariana. Cuenca, 1855.

Young, Eduardo. El Juicio Final. Poema en tres cantos escritos en inglés por... y traducido al castellano por D. Cristobal Cladera. Tesorero de la Sta Iglesia de Mallorca. Imprenta de Villalonga. Palma de Mallorca,

1834.

Zacarias, S... Obispo de Jersusalen. Traducción de las Jaculatorias para pedir a Dios nos libre de la peste, escritas en Latin por... Imprenta de los H. Torras. Barcelona, 1834.

Zatrilla y Vico, Dedoni y Manca, Joseph. Engaños y desengaños del profano amor. Deducidos de la amorosa historia que a este intento se describe del Duque Don Federico de Toledo, Donde se reprehende lo dañoso de esta pasión, y se advierte su reparo en varios documentos morales y políticos, exornados de toda erudición sacra y humana para mayor aprovechamiento de las almas. Juan de Bezares. Barcelona, 1686.

BIBLIOGRAFIA ACTUAL

1992. **Amour a l'Époque moderne.** Le Colloque de l'Associations des historiens modernistes. PUPS. Paris.
1978. **Amour et mariage en Europe.** Actes du Colloque international. Paris.
1996. **Amour et sexualité en Occident.** Seuil. Paris.
1976. **Autour de la famille.** Annales de Démographie Historique. Paris.
1984. **Borghesie urbane dell'800.** Quaderni Storici 56. Il Mulino. Bolonia.
1995. **Catalunya i Ultramar.** Poder i negoci a les colònies espanyoles (1750-1914). Ambit Serveis Editorials. Barcelona.
1992. **Congrés d'Història de la familia als Pirineus.** Comunitat de Treball dels Pirineus.
1988. **Dona, cultura i experiència religiosa (s.XVI-XVIII).** Nash, Mary (ed). Més enllà del silenci: Les dones a la història de Catalunya. Generalitat de Catalunya. Barcelona.
1994. **Écrire à l'écrivain.** Textuel 27. Paris.
1991. **Enfance abandonnée et société en Europe. XIV-XXe. siècle.** École Française de Rome. Roma.
1973. **Enfant et Sociétés.** Annales de Démographie Historique. Paris.
1976. **Famiglia e comunità.** Storia sociale della famiglia dell'Europa moderna. Quaderni Storici 33. Urbino.
1995. **Familia y estructuras familiares en Cataluña y el País Valenciano.** Análisis, fuentes y metodología. Boletín ADEH. Madrid.
1972. **Famille et Société.** Annales E.S.C. 27. ESC. Paris.
1997. **Gran Tour. Il fascino dell'Italia nel XVIII secolo.** cos-mrea. Roma.
1994. **L'amour à l'époque moderne.** PUPS. Paris.
1993. **L'Europe des Lumières.** Dix-Huitième siècle. 25. PUF. Paris.
1984. **La correspondance** (Édition, fonctions, signification). Actes du colloque franco-italien. Université de Provence. Aix-en-Provence.
1982. **La dot.** Le valeur des femmes. Université Toulouse-Le Mirail. Toulouse.
1985. **La lettera familiare.** Quaderni di Retorica e Poetica 1. Roma.
1992. **La lettere d'amour.** Textuel 24. Paris.
1988. **Les Carache et les decors profanes.** Actes du Colloque organisé par l'École Française de Rome. École Française de Rome. Rome.
1991. **Lo spazio della lettera.** Igitur 1. Bolonia.
1984. **Madame ou mademoiselle?** Itinéraires de la solitude féminine XVIIIe - XXe siècle. Montalba. Paris.
1980. **Représentations de la vie sexuelle.** Dix-Huitième siècle. Université de Reims. Editions Garnier. Paris.
1987. **Sociabilité, pouvoirs et société.** Actes du Colloque de Rouen. PUR. Rouen.
- Abadal, Raimon d'.** 1968. La casa Abadal del Padrell. Imprenta Anglada. Vic.
- Abbott, Mary.** 1993. Family ties: English families 1540-1920. Routledge. London.
- Adams, P.** 1971. Public and Private Interests in Hogar. Bailey. Gifts and Poison. Schocken Books. New-York.
- Adler, L.** 1983. Secrets d'alcove. Histoire du couple de 1830 a 1930. Hachette. Paris.
- Aguilhon, Maurice.** 1977. Le Cercle dans la France bourgeoise (1810-1848). Armand

Colin. Paris.

Alabrús i Iglesias, Rosa Ma. 1996. Pensamiento político y opinión en Cataluña en el siglo XVIII. *Historia Social* 24. pp.83-94. Valencia.

Alberch i Figueras, R. 1984. Gremis i Oficis a Girona: treball i societat a l'època preindustrial. *Història de Girona* 1. Universitat de Girona. Girona.

Alberoni, F. 1978. Eros, sexualità e amore. Fuori o dentro l'Europa. Mondadori. Milano.

Alter, George. 1988. Family and the females life course the women of Verviers, Belgium. 1840-1880. The University of Wisconsin Press. Wisconsin.

Alter, George. 1996. The European Marriage Pattern as Solution and Problem: the Households of the Elderly in Verviers, Belgium, 1831. *The History of the Family. An International Quarterly* 2. pp.123-138. Jai Press. Connecticut.

Alvarez Pantoja, Maria José. 1986. La Revolución Francesa en las bibliotecas privadas sevillanas (1800-1868). *Estudios de Historia Social* 36-37. pp.55-62.

Amades, J. 1934. El naixement. Costums i creences. Estampa Neotípi. Barcelona.

Amades, J. 1938. La casa. Arxiu de Tradicions Populars. Palma de Mallorca.

Amades, J. 1934. Les esposalles. Costums i creences. Estampa Neotípi. Barcelona.

Amat i de Cortada, Rafael d'. Baró de Maldà. 1987-1990. *Calaix de Sastre*. Curial. Barcelona.

Amelang, J. 1980. A note of marriage contracts as a source for the social history of early modern Barcelona. *Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols* 8. pp.237-243. Barcelona.

Amelang, J. 1986. La formació de una classe dirigente. Barcelona, 1490-1714. Ariel. Barcelona.

Amelang, James & Nash, Mary. (eds.). 1990. *Historia y género. Las mujeres en la Europa Moderna y Contemporánea*. Alfons el Magnànim. València.

Anderson, Bonnie & Zinsser, Judith. 1994. *Historia de las mujeres*. Grijalbo. Barcelona.

Anderson, Michael. 1988. Aproximaciones a la historia de la familia occidental (1500-1914). Siglo XXI. Madrid.

Anderson, Michael. 1971. *Family structure in nineteenth century Lancashire*. Cambridge UP. Cambridge.

Anes, G. et altr. 1982. *España a finales del siglo XVIII*. Hemeroteca de Tarragona. Tarragona.

Anes, Gonzalo. 1969. *Economía e Ilustración en la España del siglo XVIII*. Ariel. Barcelona.

Anes, Gonzalo. 1982. *La economía española al final del Antiguo Régimen*. I.-Agricultura. Alianza Editorial. Madrid.

Angiolini, F. et Roche, D. (eds.). 1995. *Cultures et formations négociantes dans l'Europe moderne*. EHESS. Paris.

Anglada, F. & Vidal de Valenciano, G. & Cornet y Mas, G. 1906. *Barcelona Vella*. Il·lustració Catalana. Barcelona.

Anglada, M. 1994. *Memòries d'una família pagesa: els Anglada de Fonteta (segles XVII-XVIII)*. Ajuntament de La Bisbal de l'Empordà.

Ariès, Philippe. 1989. *Para una historia de la vida privada*. Ariès, Ph. & Duby, G. *Historia de la vida privada*. Vol.3 (7-20). Taurus. Madrid.

Ariès, Philippe. 1987. *El niño y la vida familiar en el Antiguo Régimen*. Taurus. Madrid.

Ariès, Philippe. 1975. *Éssais sur l'histoire de la mort en Occident Du Moyen-Âge a nos jours*. Seuil. Paris.

- Ariès, Philippe.** 1977. *L'homme devant la mort*. Seuil. Paris.
- Ariès, Philippe & Duby, Georges.** 1987-1989. *Historia de la vida privada*. Taurus. Madrid.
- Armengaud, A.** 1973. *L'attitude de la société à l'égard de l'enfant au XIXe. siècle*. *Annales de Démographie Historique*. pp.303-312. Paris.
- Armengaud, A.** 1975. *La famille et l'enfant en France et en Angleterre du XVIè. au XVIIIè. siècles*. Aspects démographiques. SEDES. Paris.
- Aron, Jean-Paul & Kempf, R.** 1984. *La bourgeoisie, le sexe et l'honneur*. Eds. Complexe. Bruxelles.
- Aron, Jean-Paul.** (ed.). 1980. *Miserable et glorieuse, la femme du XIX è. siècle*. Fayard. Paris.
- Arranz, Manuel & Fuguet, Sans, Joan.** 1987. *El palau Marc*. Generalitat de Catalunya. Barcelona.
- Artola, Miguel.** 1982. *La economía española al final del Antiguo Régimen*. IV.-Instituciones. Alianza Editorial. Madrid.
- Artola, Miguel.** 1976. *Los africanos*. Alianza Universidad. Madrid.
- Atienza, I.** 1987. *Aristocracia, poder y riqueza en la España moderna*. La casa de Osuna, siglos XV-XIX. Siglo XXI. Madrid.
- Atienza, I.** 1990. *Pater familias, señor y patrón: o economía, clientelismo y patronato en el Antiguo Régimen*. Pastor, R. Relaciones de poder, de producción y de parentesco en la Edad Media y Moderna. pp.411-458. CSIC. Madrid.
- Augé, Marc.** 1975. *Les domaines de la Parenté*. Maspéro. Paris.
- Aymes, Jean-René.** 1989. La "Guerra Gran" como configuración de la "Guerra del Francés". Aymes, J-R. (ed.) *España y la Revolución Francesa*. pp.311-366. Crítica. Barcelona.
- Aymes, Jean-René.** 1987. *Los españoles en Francia 1808-1814. La deportación bajo el Primer Imperio*. Siglo XXI. Madrid.
- Bacci, Massimo Livi & Breschi, Marco.** 1992. *La fecondità*. Barbagli, Marzio & Kertzer, David. I. *Storia de la famiglia italiana*. 1750-1950. Il mulino. Bolonia.
- Bahamonde, A.** 1986. *Crisis de la noblez de cuna y revolución burguesa (1840-1880)*. Otero, L.E. y Bahamonde, A. *Madrid en la sociedad del siglo XIX vol.I*. pp 325-376. Alfoz. Madrid.
- Bahamonde, Angel & Cayuela, José.** 1990. *Hacer la América. Las elites coloniales españolas en el siglo XIX*. Alianza Ed. Madrid.
- Banti, Alberto M.** 1989. *Terra e denaro. Una borghesia padana dell'Ottocento*. Marsilio. Venezia.
- Banti, Alberto M.** 1984. *Ricchezza e potere. Le dinamiche patrimoniale nella società lucchese del XIX secolo*. *Quaderni Storici*. 56. pp.385-432. Urbino.
- Banti, Alberto M.** 1996. *Storia della Borghesia italiana. L'età liberale*. Donzelli. Roma.
- Banti, Alberto M.** 1985. *Les richesses bourgeoises dans l'Italie du XIXe. siècle: exemples et remarques*. *Mélanges de l'École Française de Rome* 97. pp.361-379. École Française de Rome. Roma.
- Barbagli, Marzio.** (ed.). 1977. *Famiglia e mutamento sociale*. Il Mulino. Bolonia.
- Barbagli, Marzio.** 1984. *Soto lo stesso tetto. Mutamenti della famiglia in Italia dal XV al XX secolo*. Il Mulino. Bologna.
- Barbagli, Marzio & Kertzer, David, I.** 1992. *Storia della famiglia italiana*. 1750-1950. Il Mulino. Bolonia.

- Barberis, M.** 1989. Sette studi sul liberalismo rivoluzionario. Giapichelli. Torino.
- Barb ris, Pierre.** Balzac et le mal du siècle. Contribution   une physiologie du monde moderne. 1799-1829. Gallimard. Paris.
- Barbier, F d ric.** 1991. Finance et politique. La dynastie des Fould, XVIIIe.-XXe. siècle. Armand Colin. Paris.
- Bardet, J.P.** La soci t  et l'abandon. Enfance abandonnée et société en Europe. pp.3-26.
- Bardet, J.-P. & Bourdelais, P. & Guillaume, P. & Lebrun, F. + Quetel, C.** (eds.). 1988. Peurs et terreurs face à la contagion. Fayard. Paris.
- Baroja, Pio.** 1914. Los caminos del mundo. Madrid.
- Barral, P.** 1966. Les Periers dans l'Isère au XIXe. siècle d'après leur correspondance familiale. PUF. Paris.
- Barral Vi nals, I.** 1992. Conseq encies del desús dels capitols matrimonials. Revista de Catalunya 61. pp.61-71. Barcelona.
- Barrera González, Andrés.** Casa, herencia y familia en la Cataluña rural. Alianza Universidad. Madrid.
- Bennan, E.R. & James, V. & Morrill, W.T.** 1982. Inheritance. Demographic structures and marriage: a cross cultural perspective. *Journal of Family History* 7.
- Bensoussan, Albert.** 1982. José Yxart (1825-1895). Atelier National de Reproductions des th ses. Lille.
- Bensoussan, Mathilde.** 1977. L'estructura de la cèl.lula familiar en les novel.las de Narcis Oller. Actes del Quart Col.loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes. pp.349-368. Abadia de Montserrat. Barcelona.
- Bensoussan, Mathilde.** 1993. Le d clin d'une famille. Hommage a Pierre Vilar. pp.17-24. Association Française des Catalanistes. Paris.
- Berg, Maxine.** 1987. La era de las manufacturas. 1700-1820. Una nueva historia de la Revolución industrial brit nica. Crítica. Barcelona.
- Bergeron, Louis.** 1995. El hombre de negocios. Vovelle.M. El hombre de la Ilustración. pp.129-150. Alianza Editorial. Madrid.
- Bernos, Marcel.** 1994. L' glise et l'amour humain   l'époque moderne. L'amour   l'époque moderne. pp.61-84. PUPS. Paris.
- Berriot-Salvadore, Evelyne.** 1992. El discurso de la medicina y de la ciencia. DUBY, G. & Perrot, M. Historia de las mujeres. 3. pp.371-413. Taurus. Madrid.
- Bertaux, Daniel.- Thomson, Paul.** (ed.). 1993. Between generations: family models, myths and memories. Oxford UP. Oxford.
- Bertrana, P.** 1933 (2a.). Entre la terra i els núvols:l'hereu. Catalònia. Barcelona.
- Bestard J.** 1994. The Modernity of Tradition. Household in Contemporary Catalan Kinship. L'Europe des Familles: Parenté et Perpetuation Familiale. June. Poitiers.
- Bestard J.** 1980. La historia de la familia en el contexto de las ciencias sociales. Quaderns de l'Institut Català d'Antropologia 2. Tarragona.
- Bestard J.** 1992. La estrechez del lugar. Reflexiones entorno a las estrategias matrimoniales cercanas. Chacón, A & Hernández, J. Poder, familia y consanguinidad en la España del Antiguo Régimen. *Anthropos*. pp.107-157. Barcelona.
- Bienville, J.D.T.** 1771. La Nymphomanie ou Traité de la fureur ut rine. Amsterdam.
- Bimbi, Franca.- Castellano, Grazia.- Bertolo, Carla.** 1990. Madri e padri. Transizioni dal patriarcato e cultra dei servizi. Franco Angeli. Milano.
- Bingham, Sallie.** 1989. Passion and perju-

dice a family memoir. Knof. New-York.

Biraben, J.N. 1973. Le médecin et l'enfant au XVIIIe. siècle. Aperçu sur la pédiatrie au XVIIIe. siècle. Annales de Démographie Historique. pp.215-223. Paris.

Bödeker, Hans Erich. (ed.). 1995. Histoires du livre. Nouvelles orientations. Actes du Colloque du 6 et 7 septembre 1990. Gottingen. IMEC. éditions. Paris.

Bohigas, Pere. 1933. Resum d'història del llibre. Barcino. Barcelona.

Bohstedt, John. 1988. Gender, household and community politics: women in english riots 1790-1810. Past & Present 120. pp.88-122. Oxford.

Bolós i Masclans, J. 1994. El mas, el pagès i el senyor. Curial. Barcelona.

Bonfield, Loyd. 1982. Marriage settlements 1601-1740: the adoption of the strict settlement. Cambridge U.P. Cambridge.

Bonnat, Louis. & Bossis, Mireille. (eds.). 1984. Écrire, publier, lire les correspondances (problématique et économie d'un "genre littéraire"). PUN. Nantes.

Bonnet, J.-C. De la famille à la patrie. Delumeau, J & Roche, D. Histoires des pères... pp.235-258. Larousse. Paris.

Bordieu, Pierre. 1972. Les stratégies matrimoniales dans le système de reproduction. Annales E.S.C. 4-5. pp.1105-1127. Armand Colin. Paris.

Bornay, Erika. 1988. El segle XIX. Història Universal de l'Art. VIII. Planeta. Barcelona.

Borras Llop, J.M. 1996. Historia de la infancia en la España Contemporánea. 1834-1936. Ministerio de Trabajo. Madrid.

Borrow, George. 1967. La Biblia en España. Introducción de Manuel Azaña. Ediciones Cid. Madrid.

Bosch de la Trinxeria, C. 1889. L'hereu Norandell. La Renaixença. Barcelona.

Bosch de la Trinxeria, C. 1891. L'hereu Subirà. La Il·lustració Catalana. Barcelona.

Bosch Portell, M. 1993. Casa Carles: evolució socio-econòmica d'una família d'hisendats gironins a la primera meitat del segle XIX. Universitat de Barcelona. Barcelona.

Bosséno, Christian-Marc. 1990. La guerre des estampes. Circulation des images et des thèmes iconographiques dans l'Italie des années 1789-1799. Mélanges de l'École Française de Rome 102. pp.367-400. École Française de Rome. Roma.

Bossis, Mireille & Porter, C.A. (eds). 1990. L'Épistolarité à travers les siècles. Geste de communication et/ou d'écriture. Verlag. Stuttgart.

Botrel, Jean-F. 1993. Libros, prensa y lectura en la España del siglo XIX. Fund. German Sánchez. Madrid.

Botrel, Jean-F. 1995. Les recherches sur le livre et la lecture en Espagne : XVIIIe.-XXe. siècles. Chartier, R. Histoires de la lecture. pp.51-64. IMEC. Éditions. Paris.

Bourdelaïs, P & Raulot, J.Y. 1987. Une peur bleue. Histoire du Choléra en France. 1832-1854. Payot. Paris.

Bourdelaïs, P. & Raulot, J.Y. 1976. Des risques de la petite enfance à la fin du XVIIe. siècle. Gestation, allaitement et mortalité. Annales de démographie historique. pp.305-318. Mouton. Paris.

Bourdieu, P. 1970. La reproduction. Minuit. Paris.

Bourdieu, P. 1974. Le strategie matrimoniale nel sistema di riproduzione. Manoukian, A. Famiglia e matrimonio. Bologna.

Bourdieu, Pierre. 1993. Cosas dichas. Gedisa. Barcelona.

Bourguière, André.- Klapisch-Zuber, Christiane.- Segalen, Martine.-Zonabend, Françoise. 1988. Historia de la familia. Alianza Editorial. Madrid.

- Bourguignon, Odile.** 1984. *Mort des enfants et structures familiales*. PUF. Paris.
- Bouvier, J.** 1967. *Les Rotschild*. Fayard. Paris.
- Bouvier, J.** 1955. Une dynastie d'affaires lyonnaise au XIX e siècle: les Bonnardel. *Revue d'Histoire Moderne et Contemporaine* 3. pp.185- 205. Lyon.
- Brahimi, Denise.** 1980. La sexualité dans l'anthropologie humaniste de Buffon. *Dix-Huitième Siècle* 12. pp.113-126. Editions Garnier. Paris.
- Brahimi, Denise.** 1980. Le complexe de Abélard ou le célibat des gens de lettres. *Dix-Huitième Siècle* 12. pp.127-152. Editions Garnier. Paris.
- Bray, B.** 1976. Héloïse et Abélard au 18e siècle en France: une imagerie épistolaire. *Studies*, CL1. Paris.
- Breton, Franoise.- Barruti, Lorea.** 1978. *La familia i el parentiu*. Dopesa. Barcelona.
- Brocà, G.M.** 1985(2a). *Historia del Derecho de Catalunya especialmente del civil y exposición de las instituciones del derecho civil...* Generalitat de Catalunya. Barcelona.
- Brucker, Gene A.** 1986. *Giovanni and Lusanna: love and marriage in Renaissance Florence*. Univ. of California P. Berkeley.
- Buïgues Villar, Joan Carles.** 1987. *El bienni progressista a Tarragona (1854-1856)*. Diputació de Tarragona. Tarragona.
- Buoanno, Milly.** (ed.). 1980. *Le funzioni sociali del matrimonio*. Ed. di Comunità. Milano.
- Burdiel, I.** 1987. *La política de los notables (1834-1836)*. Alfons el Magnànim. Valencia.
- Burgos, J.** 1994. *Gremio, familia artesana y propiedad. Libreros e impresores en la Barcelona del siglo XVIII*. [Actes] *Historia de la Familia*. Una nueva perspectiva sobre la sociedad europea. Murcia.
- Burgos Rincón.** 1986. *Comercio y cultura del libro en la Barcelona de finales del siglo XVIII*. La casa Piferrer. (tesina) UAB.
- Burguière, A.** 1986. Pour une typologie des formes d'organisation domestiques de l'Europe Moderne (XVIe. - XIX e.). *Annales* 3. Paris.
- Burguière, A. & Klapisch-Zuber, CH. & Segalen, M. & Zonabend, F.** 1988. *Historia de la familia*. Alianza editorial. Madrid.
- Burguière, A. & Lebrun, F.** 1988. *La Europa de la primera modernidad*. Burguière, A. + Klapisch-Zuber, CH. + Segalen, M. + Zonabend, F. *Historia de la familia*. Alianza Ed. Madrid.
- Burguière, André.** 1991. La mémoire familiale du bourgeois gentilhomme: généalogies domestiques en France aux XVIIe et XVIIIe siècles. pp.771-788. *Annales*. E.S.C. 4(juliol-Agost). Paris.
- Burguière, André.** 1986. Pour une typologie des formes d'organisation domestique de l'Europe Moderne (XVIe-XIXe.). *Annales* E.S.C. pp.639- 655. Paris.
- Butinyà i Jiménez, Júlia.** 1982. *Una visió de la dona catalana en el segle XIX*. Fundació S. Vives. Barcelona.
- Cabana, Francesc.** 1996. *La burgesia Catalana. Una aproximació històrica*. Proa. Barcelona.
- Cabrè i Monné, Rosa.** 1985. *Epistolari de Josep Yxart-Narcis Oller*. Universitat de Barcelona. Barcelona.
- Caffiero, Marina.** 1990. *La circolazione delle stampe e delle immagini religiose tra Italia e Francia*. *Mélange de l'École Française de Rome* 102. pp.401-409. École Française de Rome. Roma.
- Caglioti, Daniela Luigia.** 1994. *Il guadagno difficile. Comercianti napolitani nella seconda metà dell'ottocento*. Il Mulino. Bologna.
- Caminal, Montserrat. Canales, Esteban. Solé, Angels. Torras, Jaume.** 1985.

- Movimiento del ingreso señorial en Cataluña (1770-1835). Los arriendos de la casa de Medinaceli. García Sanz, Angel. Garrabou, Ramon. Historia agraria de la España Contemporanea I. Barcelona.
- Campbell, J.K.** 1974. Honour, family and patronage. Oxford UP. Oxford.
- Camps, E.** 1991. Els nivells de benestar al final del segle XIX. Ingrès i cicle de formació de les famílies de Sabadell. Recerques 24. pp.7-22. Barcelona.
- Camps, E.** 1990. Migraciones internas y formación del mercado de trabajo en la Catalunya industrial en el siglo XIX. IUE. Firenze.
- Canals, J.** 1985. L'hereu a Catalunya: una institució en crisi?. Aedos. Barcelona.
- Candiani, Rosy.** 1988. Cronaca milanese in un epistolario del settecento. A cura di... Laterza. Bari.
- Cano Gaviria, Ricardo.** 1984. Acusados: Flaubert y Baudelaire. Mucknik Editores. Barcelona.
- Capdevielle, Jacques.** 1986. Le fétichisme du patrimoine. Essai sur un fondement de la classe moyenne. Paris.
- Cappelletto, Giovanna.** 1996. Storia di famiglie. Matrimonio, biografie famigliari e identità locale in una comunità dell'Italia centrale: Poppi dal XVIII al XIX secolo. Marsilio. Venezia.
- Capra, C.** 1978. Nobili, notabili, élites. Quaderni Storici 37. pp.12-42.
- Caracciolo, Alberto.** 1979. L'età della Borghesia e delle rivoluzioni. XVIII/XIX secolo. Il Mulino. Bologna.
- Cardona, Giorgio Raimondo.** 1988. I nomi della parentela. Melograni, Piero. La famiglia italiana dall'ottocento a oggi. pp.287-321. Laterza. Bari.
- Carle, Lucia.** 1989. L'identitè cachée. Paysans propriétaires dans l'Alta Langa XVIIIe-XIXe. siècles. IUE. Paris.
- Carle, Lucia.** 1996. La patria locale. L'identità dei Montalcinesi dal XVI al XX secolo. Marsilio. Venezia.
- Caro Baroja, Julio.** 1968. El concepto de honor en la sociedad mediterránea. Peritíany, J.G. ed. Honor y vergüenza. Labor. Barcelona.
- Caro Baroja, Julio.** 1978. Sobre los conceptos de casa, familia y costumbre. Soaiak. Revista de estudios vascos II. San Sebastian.
- Caron, F. (ed.).** 1983. Entreprises et entrepreneurs. XIXe. - XXe. siècles. PUPS. Paris.
- Carrasco Martínez, Adolfo.** 1994. Un modelo para el estudio de las formas de sociabilidad en la Edad Moderna: las clientelas señoriales. Mélanges de la Casa de Velázquez 30. Madrid.
- Carrasco Martínez, Adolfo.** 1995. Estrategias y actitudes aristocráticas en España a finales del Antiguo Régimen. Historia Social 23. pp.65-78. Valencia.
- Casassas, Jordi.** 1989. Intel·lectuals, Professionals i Polítics a la Catalunya Contemporània (1850-1920). Llibres de la Frontera. Sant Cugat del Vallès.
- Caselli, Graziella.** 1989. Transition sanitaire et structure par cause de mortalité: anciennes et nouvelles causes. Annales de Démographie historique. pp.55-77. Paris.
- Casey, J.** 1989. El concepte de la familia en l'Antic Règim. [Actes]: L'espai viscut. Col·loqui Internacional d'Història Local. pp.207-224. Barcelona.
- Casey, J. & Chacón, F.** 1987. La familia en la España Mediterránea. Siglos XV-XIX. Crítica. Barcelona.
- Casey, James.** 1990. Historia de la familia. Espasa Calpe. Madrid.
- Cassis, Youssef.** 1989. Uomini d'affari e borghesia. Inghilterra, Francia e Germania

al volgare del secolo. Kocka, J. *Borghesia europea...* pp.299-323. Marsilio. Venecia.

Caty, R. Une ascension sociale au début du XIXe. siècle: Jean-Louis Bethfort et le commerce des blés à Marseille de 1802 à 1820. *Provence historique* 92. pp.163-216.

Cavallo, Gulielmo & Chartier, R. 1994. Histoire des pratiques de lecture dans le monde occidental. Seuil. Paris.

Cavina, M. 1995. Il potere del padre. Guifré. Milano.

Cerdà, Ildefons. 1968. *Monografia estadística de la clase obrera de Barcelona en 1856.* Madrid.

Cerutti, S. 1990. La ville et les métiers. Naissance d'un langage corporatif. (Turin, 17e.-18e. siècle). EHESS. Paris.

Ciacci, Margherita. 1980. Precarietà economica e strutture familiari nella Firenze del Primo 800. *Storia urbana* 13. pp.55-75. Roma.

Ciuffetti, Augusto. 1992. Ambiente rurale e "borghesie" manifatturiere dell'Ottocento. I Canni di Pievebovigliana. Università degli Studi di Ancona. Ancona.

Clemente, Josep Carles. 1982. Las Guerras Carlistas. Peninsula. Barcelona.

Cobbett, William. 1822. Cobbett's sermons. C.Clement. Londres.

Collomp, A. 1979. Maison, manières d'habiter et famille en Haute-Provence aux XVIIe. et XVIIIe. siècle. *Ethnologie française* 8.

Collomp, Alain. 1972. *Famille nucléaire et famille élargie en Provence au XVIII siècle.* Annales E..S.C 4-5. pp.969- 976. Armand Colin. Paris.

Collomp, Alain. 1983. La maison du Père. Famille et village en Haut-Provence aux XVIIe. et XVIIIe. siècle. PUF. Paris.

Collomp, Alain. 1974. Ménage et famille.

études comparatives sur la dimension et la structure du groupe domestique. *Annales E.S.C.* pp.777-786. Paris.

Comas, Antoni. 1985. *Història de la Literatura Catalana.* V. Ariel. Barcelona.

Comas, Antoni. 1972. L'interès per la Llengua. Riquer, M. + Comas, A. + Molas, J. *Història de la Literatura Catalana* IV. Ariel. Barcelona.

Comas d'Argemir, Dolors. 1988. Household, family and social stratification: inheritance and labor strategies in a Catalan Village [nineteenth and twentieth centuries. *Journal of Family History* XIII. pp.143-163.

Commaille, Jacques. 1989. L'usage de l'histoire pour la compréhension du présent de la famille. Lévy, M.-F. *L'enfant, la famille et la Révolution française.* Olivier Orban. pp.415-428. Paris.

Congost, R. 1989. La família Safont, el Comte de Santa Coloma i la revolució liberal. *Recerques* 22. pp.83-94. Barcelona.

Contreras, J.(et al). 1989. La invenció de la família catalana. *L'Avenç* 132. pp.15-53. Barcelona.

Copley, Antony. 1989. Sexual moralities in France, 1790-1980: new ideas on the family, divorce and homosexuality.- an essay on moral change. Routledge. London.

Corbin, A & Perrot, M. 1989. Entre bastidores. Ariès, Ph. + Duby, G. *Història de la vida privada.* Taurus. Madrid.

Corbin, Alain. 1982. Le miasme et la jonquille. L'odorat et l'imaginaire social XVIIIe-XIXe siècles. Auber-Montaigne. Paris.

Corbin, Alain. 1991. Le temps, le Désir et l'Horreur. Aubier. Paris.

Corbin, Alain. 1988. Le territoire du vide. L'Occident et le désir du rivage (1750-1840). Flammarion. Paris.

Corbin, Alain. 1978. Les filles de noce.

- Misère sexuelle et prostitution au XIX e. et 20e siècles. Aubier-Montaigne. Paris.
- Corbin, Alain.** (ed.). 1996. L'invenzione del tempo libero (1850-1960). Laterza. Bari.
- Corcelles, D. de.** 1990. Les histoires de saints, la prière et la mort en Catalogne. PBS. Paris.
- Corsini, Carlo A.** 1976. Materiali per lo studio della Famiglia in Toscana nei secoli XVII-XIX. Quaderni Storici 33. pp.998-1052.
- Cosmacini, Giorgio.** 1988. L'igiene e il medico di famiglia. Melograni. Piero. La famiglia italiana dall'ottocento a oggi. pp.589-627. Laterza. Bari.
- Crampe-Casnabet, Michèle.** 1992. Las mujeres en las obras filosóficas del siglo XVIII. Duby.G. & Perrot. M. Historia de las mujeres 3. pp.335-369. Taurus. Madrid.
- Crossik, G.** 1977. The lower Middle Class in Britain. London.
- Cruz, J.** 1990. Revolucionarios con clase. Vida, fortuna y cultura de la familia Sáinz de Baranda, 1750-1850. Espacio, Tiempo y Forma 30. Facultad de Geografía e Historia. Madrid.
- Cruz, Jesús.** 1996. Gentlemen, bourgeois and revolutionaries. Political change and cultural persistence among the Spanish dominant groups, 1750-1850. Cambridge U.P. Cambridge.
- Cruz, Jesús.** 1995. Lealtad y meritocracia: ambivalencias entre discurso público y práctica privada de las élites ilustradas y liberales españolas. Historia Social 23. pp.101-120. Valencia.
- Cuisenier, J.** 1977. The Family Life Cycle in European Societies. Mouton. Paris.
- Chacón Jiménez, Francisco.** (ed.). 1987. Familia y sociedad en el Mediterráneo occidental. Siglos XV-XIX. Universidad de Murcia. Murcia.
- Chacón Jiménez, Francisco.** 1995. Hacia una nueva definición de la estructura social en la España del Antiguo Régimen a través de la familia y las relaciones de parentesco. Historia Social 21. pp.75-104. Valencia.
- Chacón Jimenez, Francisco.** Los murcianos del siglo XVII. Evolución, familia y trabajo. Comunidad Autónoma de Murcia. Murcia.
- Chaline, J.P.** 1982. Les bourgeois de Rouen. Une élite urbaine au XIXe. siècle. FNSP. Paris.
- Chaunu, Pierre.** 1974. Histoire, science sociale: la durée, l'espace et l'homme à l'époque moderne. Paris.
- Charle, Christophe.** 1990. Naissance des "intellectuels". 1880-1900. Eds. de Minuit. Paris.
- Chartier, Pierre.** 1980. Asmodée ou l'effraction. Dix-Huitième Siècle 12. pp.209-218. Editions Garnier. Paris.
- Chartier, R.** 1995. De l'histoire du livre à l'histoire de la lecture: les trajectoires françaises. Bèdeker, H.E. Histoires du livre. pp.23-46. IMEC Éditions. Paris.
- Chartier, R.** 1995. Lecteurs dans la longue durée: du codex à l'Écran. Chartier, R. Histoires de la lecture. pp.221-228. IMEC. Éditions. Paris.
- Chartier, R.** 1990. Les origines culturelles de la Revolution Française (trad. esp. Gedisa.B.,1995). Seuil. Paris.
- Chartier, R. et altri.** 1991. La correspondance. Les usages de la lettre au XIX siècle. Fayard. Albin Michel. Paris.
- Chartier, R. & Martin, J.** 1989-91. Histoire de l'édition française. Paris.
- Chartier, Roger.** 1991. El mundo como representación. Historia Social 10. pp.163-175. Valencia.
- Chartier, Roger.** El mundo como representación. Estudios sobre historia cultural.

Gedisa. Barcelona.

Chartier, Roger. 1987. Lectures et lecteurs dans la France d'Ancien Régime. Eds. du Seuil. Paris.

Chartier, Roger. Libros, lecturas y lectores en la Edad Moderna. Alianza Universitaria. Madrid.

Chartier, Roger. (ed.). 1995. Histoires de la lecture. Un bilan des recherches. Actes du colloque des 29 et 30 janvier 1993. IMEC Éditions. Paris.

Chartier, Roger (ed.). 1987. Les usages de l'imprimé. Fayard. Paris.

Charuty, Giordana. 1997. Folie, mariage et mort. Seuil. Paris.

Chassagne, S. 1991. Le coton et ses patrons, France, 1760-1840. EHESS. Paris.

Chaussinand-Nogaret, G. & Bergeron, L. & Forster, R. 1971. Les notables du "Grand Empire" en 1810. *Anales E.S.C.* 5, pp.1052-1075. Paris.

Chaussinand-Nogaret, Guy (ed.). 1991. Une histoire des Élités en France du XVIe. au XIXe siècle. Tallandier. Paris.

Chevalier, L. 1988 (2a). *Le Choléra. La première épidémie de XIXe. siècle.* Paris.

Chotard-Lioret, C. 1982. La socialité familiale en province: une correspondance privée entre 1868 et 1920. Actes du Colloque International Les Correspondences. Université Nantes. Nantes.

D'Amelia, Marina. 1988. *Figli. Melograni, Piero. La famiglia italiana dall'ottocento a oggi.* pp.465-523. Laterza. Bari.

D'Angeli, Fiorella. 1989. *La Famiglia di fatto.* Giuffrè. Milano.

D'Argenio, Antonio. 1985. Pour l'étude du profil patrimonial de l'élite bourgeoise du XIXe siècle à partir des premiers relevés des actes notariés à Avellino. *Mélanges de l'École Française de Rome* 97. pp.381-398. École

Française de Rome. Roma.

Dahl, Svend. 1982. *Historia del libro.* Alianza Ed. Madrid.

Danón i Bretó, Josep. 1975. Aportació a l'estudi social de la medicina a Catalunya (1768-1827). Fundació S. Vives i Casajuana. Barcelona.

Darnton, R. 1991. *Édition et sédition. L'univers de la littérature clandestine au XVIIIe. siècle.* Gallimard. Paris.

Darnton, R. 1987. *Lectures et lecteurs dans la France de l'Ancien Régime.* Gallimard. Paris.

Darnton, Robert. 1983. *Bohème littéraire et révolution. Le monde des livres au XVIIIe. siècle.* Gallimard. Paris.

Darrow, Margaret H. 1989. *Revolution in the house family, class, and inheritance in Southern France, 1775-1825.* Princeton UP. Princeton (New Jersey).

Daumard, A. 1987. *Les bourgeois et la bourgeoisie en France depuis 1815.* Aubier. Paris.

Daumard, A. 1973. *Les fortunes françaises au XIX siècle.* Aubier. Paris.

Daumard, A. 1984. *Les généalogies sociales: un des fondements de l'histoire sociale comparative et quantitative.* *Annales de Démographie Historique.* pp.9-24. E.H.E.S.C. Paris.

Daumard, Adeline. 1987. *Les bourgeois et la bourgeoisie en France.* Aubier. Paris.

Daumard, Adeline. 1984. *Problemi relativi allo studio della borghesia francese nel XIX secolo.* *Quaderni Storici* 56. pp.517-548. Urbino.

Dauphin, C. & Lebrun-Pézerat, P. & Poublan, D. 1995. *Ces bonnes lettres. Une correspondance familiale au XIXe siècle.* Préface de Roger Chartier. Albin Michel. Paris.

- Dauphin, Cécile.** 1991. Les manuels épistolaires aux XIXe. siècle. Chartier, R. La correspondance. pp.219-236. Fayard, Paris.
- Davenport-Hines, Richard.** 1990. Sex, death and punishment. Attitudes to sex and sexuality in Britain since the Renaissance. Collins, Londres.
- Davidoff, Leonore- Hall, Catherine.** 1987. Family fortunes men and women of the English middle class 1780-1850. Hutchinson, London.
- Davis, J.** 1980. Antropología de las sociedades mediterráneas. Anagrama, Barcelona.
- De Giorgio, Michela.** 1988. Buone maniere in famiglia. Melograni, Piero. La famiglia italiana dall'ottocento a oggi. pp.259-286. Laterza, Bari.
- Deacon, Philip.** 1986. La libertad de expresión en España en el periodo precedente a la Revolución Francesa. Estudios de Historia Social 36-37. pp.17-22. Madrid.
- Defourneaux, Marcelin.** 1963. L'inquisition espagnole et les livres français au XVIIIe. siècle. Paris.
- Delgado, J.M.** 1987. Conseqüències econòmiques dels decrets de comerç lliure (1765-1820). Revista Econòmica de Catalunya 4. pp.48-56. Barcelona.
- Delgado, J.M.** 1987. El modelo catalán dentro del sistema de libre comercio (1765-1820). El comercio libre entre España y América Latina 1765-1824. pp.53-70. Fund. Banco Exterior. Madrid.
- Delgado, J.M.** 1983. La construcció i la indústria navals a Catalunya (1750-1820). Recerques 13. pp.45-64.
- Delgado, J.M.** 1980. Les activitats mercantils a l'època moderna: l'inici del comerç de Catalunya amb Amèrica. Quaderns d'Història Econòmica de Catalunya 21.
- Delgado Ribas, J.M.** 1982. La emigración española a América Latina durante la Época del comercio libre (1765-1820). El ejemplo catalán. Boletín Americanista 32. pp.115-137.
- Delille, G.** 1985. Famille et propriété dans le Royaume de Naples, 15e.-19e. siècles. EHESS, Paris.
- Delille, G.** 1988. Introduction. Variis. Les noblesses européennes au XIXe. siècle. pp.1-12. École française de Rome. Rome.
- Delon, Michel.** 1980. Le prétexte anatomique. Dix-Huitième Siècle 12. pp.35-48. Editions Garnier, Paris.
- Delumeau, Jean.** 1983. Le péché et la peur. La culpabilisation en Occident XIIIe-XVIII siècles. Fayard, Paris.
- Delumeau, Jean & Roche, Daniel.** 1990. Histoire des pères et de la paternité. Larousse, Paris.
- Della Peruta, Franco.** 1979. Infanzia e famiglia nella Prima Meta del Ottocento. Studi Storici 20. pp.473-491.
- Derouet, Bernard.** 1996. Nuptiality and Family Reproduction in Male-Inheritance Systems: Reflections on the Example of the Franche-Comté (Seventeenth-Eighteenth Centuries). The History of the Family. An International Quarterly 2. pp.139-158. Jai Press, Connecticut.
- Derouet, Bernard.** 1994. Trasmittre la terre. Origines et inflexions récentes d'une problématique de la difference. Histoire et Sociétés Rurales 2. pp.33-67. Paris.
- Desaive, Jean-Paul.** 1992. Las ambigüedades del discurso literario. Duby, G. & Perrot, M. Historia de las mujeres 3. pp.277-309. Taurus, Madrid.
- Domergue, Lucien.** 1986. La obra contrarevolucionaria del arzobispo Francisco Armayá (1793-1794). Estudios de Historia Social 36-37. pp.281-288. Madrid.
- Domergue, Lucien.** 1989. Propaganda y contrapropaganda en España durante la Revolución Francesa (1789-1795). Aymes, J.-R. Ed. España y la Revolución Francesa.

pp.118-167. Critica. Barcelona.

Domergue, Lucienne. 1984. Le livre en Espagne au temps de la Révolution Française. PUL. Lyon.

Domingo, Josep M. 1996. Josep Pin i Soler i la novel·la, 1869-1892. El cicle dels Garriga. Curial. Barcelona.

Donzelot, L. 1977. La police des familles. Minuit. Paris.

Drain, Michel. 1993. La terre capital physique, capital symbolique. Woolf, S. Espaces et familles... pp.21-51. Paris.

Duby, Georges-Perrot, Michelle. Historia de las mujeres. Taurus. 1993.

Dupaquier, J. & Demonet, Michel. 1972. Ce qui fait les familles nombreuses. Annales E.S.C. 4-5. pp.1025-1047. Armand Colin. Paris.

Durey, Michael. 1979. The return of the Plague. British Society and the Cholera, 1831-1832. Dublin.

Edelman, Bernard. 1984. La Maison de Kant. Payot. Paris.

Elias, N. El proceso de la civilización. FCE. Madrid.

Elias, N. 1980. La società di Corte. Il Mulino. Bologna.

Escudé i Aixelà, Manuel. & Calbet Camarasa, Josep M. 1992. El cólera dels anys 1833-1835. Gimbernat. Revista Catalana de Història de la Medicina XVIII. pp.133-138. Barcelona.

Espadas Burgos, Manuel. & Urquijo Goitia, José Ramón de. 1990. Guerra de la Independencia y época constitucional. Gredos. Madrid.

Evans, R.J. 1988. Epidemics and Revolutions: Cholera in Nineteenth-Century Europe. Past and Present 120. pp.123-146.

Eymerich, N. et Peña, L. 1973. Le manuel

des inquisiteurs. Introduction et notes de L. Sala-Molins. EHSS. Paris.

Fargas, M.A. 1993. Història del poder i estructures familiars de la classe dominant a la Catalunya Moderna. [Actes] Tercer Congrés Història Moderna de Catalunya. Pedralbes. Rev. d'Història Moderna 13. pp.243-248.

Farge, Arlette. & Foucault, Michel. 1982. Le désordre des familles. Lettres de cachet des Archives de la Bastille. Gallimard. Paris.

Farge, Arlette & Klapisch-Zuber, Christiane. 1984. Madame ou mademoiselle? Itinéraires de la solitude féminine. 18e-20e siècle. Montalba. Paris.

Farge, Arlette & Zemon Davis, Natalie. 1992. Historia de las mujeres en Occidente. 3. Del Renacimiento a la Edad Moderna. Taurus. Madrid.

Fauve-Chamoux, Antoinette. 1996. Beyond Adoption: Orphans and Family Strategies in Pre-Industrial France. The History of the Family. An International Quarterly 1. pp.1-15. Jai Press. Connecticut.

Fernández, A. 1977. Repercusiones sociales de las epidemias del cólera del siglo XIX. Asclepio XXIX. Madrid.

Fernández Díaz, R. & Martínez Show, C. 1995. L'apprentissage de la correspondance par les commerçants espagnols au 18e siècle: le cas de Barcelone. Roche, D & Angiolini, F. Cultures et formations négociantes. pp.309-319. EHESS. Paris.

Fernández, R. 1982. La burguesia barcelonesa en el siglo XVIII: la familia Gloria. Tedde, P.(ed.). La economía española al final del Antiguo Régimen. Alianza Editorial. Madrid.

Fernández, Roberto. (ed.). 1985. España en el siglo XVIII. Homenaje a Pierre Vilar. Critica. Barcelona.

Ferrante, Lucia. 1984. Strutture o Strategie? Discussione sulla Storia della

Famiglia. Quaderni Storici 56. pp.613-626.

Ferrer Alòs, L. 1985. Casament i reproducció social. L'exemple de la burgesia de Manresa en el segle XVIII. Moll. I. La vida quotidiana dins la perspectiva històrica. III Jornades d'Estudis Històrics Locals. pp.63-71. Institut d'Estudis Balearics. Palma de Mallorca.

Ferrer Alòs, L. 1987. Edat de casament i celibat definitiu a la Catalunya Central (1803-1807). [Actes] Coloquio Hispano-Luso-Italiano de Demografia Històrica. Barcelona.

Ferrer Alòs, L. 1986. Família i Església en la pagesia benestant catalana (segles XVIII-XIX): el cas de Mas Vila del Soler d'Artes. [Actes] II Col.loqui d'Història Agrària. Barcelona.

Ferrer Alòs, L. 1991. Familia, Iglesia y matrimonio en el campesinado acomodado catalán (s.XVIII-XIX). Boletín de la Asociación de Demografía Histórica 1. pp.27-63.

Ferrer Alòs, L. 1993. Fratelli al celibato, sorelle al matrimonio. La parte dei cadetti nella riproduzione sociale dei gruppi agiati in Catalogna. Quaderni Storici 83. pp.527-554.

Ferrer Alòs, L. 1994. L'ús de la família per la burgesia de la Catalunya Central. Ponce. S. & Ferrer.L.(ed). Família i Canvi Social a la Catalunya Contemporània. Eumo. Vic.

Ferrer Alòs, L. 1987. Pagesos, rabassaires i industrials a la Catalunya Central (segles XVIII i XIX). Abadia de Montserrat. Barcelona.

Ferrer Alòs, L. 1985. Casament i reproducció social. L'exemple de la burgesia de Manresa en el segle XVIII. III Jornades d'estudis històrics locals. Institut Estudis Balearics. Palma de Mallorca.

Ferrer Alòs, L. et al. 1987. Edat de casament i celibat definitiu a la Catalunya central (1803-1807). Coloquio Hispano-Luso-Italiano de Demografia Històrica.

Ferrer Alòs, L. 1991. Familia y Grupos Sociales en Catalunya en los siglos XVIII y XIX. Chacón, F. et al. Familia, grupos sociales y mujer en España (siglos XVI-XIX). pp.119-136. Universidad de Murcia. Murcia.

Ferrer Bosch, M.A. 1994. CL anys de la Reial Societat Arqueològica Tarraconense. 1844-1994. RSAT. Tarragona.

Ferrer Bosch, M.A. & Muñños, M.J. 1985. Comportaments socials i mentalitat a través dels testaments. Universitat Tarraconensis 7. pp.105-125. Tarragona.

Ferrer, Llorenç. 1995. Notas sobre el uso de la familia y la reproducción social. Boletín ADEH XIII-1. pp.11-27. Madrid.

Figueira, D. & Barnadas, N. & Grané, T. 1985. La Família Catalana en el Antic Regimen. inèdit. Univ. Autònoma de Barcelona.

Figuerola, Laureano. 1968(2a). Estadística de Barcelona en 1849. Instituto Estudios Fiscales. Madrid.

Finden, Paula. 1993. Humanism, Politics and Pornography in Renaissance Italy. Hunt, Lynn. The invention of pornography. pp.49-123. Zone Books. Nova York.

Fitz-Maurice-Kelly. 1927. Woman in Sixteenth-Century Spain. Revue Hispanique LXX. pp.557-632.

Flandrin, J.L. 1970. L'Église et le contrôle des naissances. Flammarion. Paris.

Flandrin, J.L. 1984. La Moral sexual en Occidente. Evolución de las actitudes y comportamientos. Juan Granica. Barcelona.

Flandrin, J.L. 1981. Le sexe et l'Occident. Seuil (poche). Paris

Flandrin, J.L. 1981. Les amours paysannes: Amour et sexualité dans les campagnes de l'ancienne France (XVIe.-XIXe. siècle). Gallimard. Paris.

Flandrin, Jean-Louis. 1980. *Amour et mariage. Dix-Huitième siècle* 12. pp.163-176. Editions Garnier. Paris.

Flandrin, Jean-Louis. 1969. *Contraception, mariage et relations amoureuses dans l'Occident chrétien.* Annales. ESC. Paris.

Flandrin, Jean-Louis. 1984. *Familles.* Seuil. Paris.

Flandrin, Jean-Louis. 1979. *Orígenes de la familia moderna.* Crítica. Barcelona.

Flandrin, Jean-Louis. 1983. *Un temps pour embrasser.* Seuil. Paris.

Flaquer, Lluís. 1982. *De la vida privada.* Ed.62. Barcelona.

Flaubert, Gustave. 1982. *L'educació sentimental.* Ed.62. Barcelona.

Flores, Antonio. 1850 (2.1968). *La sociedad española de 1850.* Alianza editorial. Madrid.

Fohlen, C. 1955. *Une affaire de famille au XIXe. siècle.* Méquillet-Noblot. Paris.

Fohlen, Claude. 1955. *Une affaire de famille au XIXe siècle.* A.Colin. Paris.

Fonollosa, M.C. 1986. *Anàlisi de les famílies comerciants i manufactureres manresanes(1790-1820).* Universitat de Barcelona. Barcelona.

Fontaine, L. 1995. *Rôle économique de la parenté.* Annales de Démographie Historique. pp.5-16. E.H.E.S.C. Paris.

Fontaine, Laurence. 1991. *Family cycles, peddling and society in upper Alpine valleys in the eighteenth century.* Woolf, Stuart. Domestic strategies.

Fontaine, Laurence. 1993. *Histoire du colportage en Europe. XVe-XIXe siècle.* Albin Michel. Paris.

Fontana Lázaro, Josep. 1970. *Colapso y transformación del comercio exterior espa-*

ñol entre 1792 y 1827. Un aspecto de la crisis de la economía del Antiguo Régimen en España. Moneda y Crédito 115. pp.3-23. Madrid.

Fontana Lázaro, Josep. 1982. *La economía española al final del Antiguo Régimen. III.- Comercio y Colonias.* Alianza Editorial. Madrid.

Fontana Lázaro, Josep. 1974. *Comercio colonial e industrialización: una reflexión sobre los orígenes de la industria moderna en Cataluña.* Nadal, J. & Tortella, G. (Eds.). *Agricultura y comercio colonial y crecimiento económico en la España Contemporánea.* Ariel. Barcelona.

Fontana Lázaro, Josep. 1991. *L'Època de les revolucions.* Fontana, J. ed. *Història Universal Planeta.* X. Planeta. Barcelona.

Fontana Lázaro, Josep. 1979. *La crisis del Antiguo Régimen 1808-1833.* Crítica. Barcelona.

Fontana Lázaro, Josep. 1988. *La fi de l'Antic Règim i la industrialització (1787-1868).* Vilar, Pierre. *Historia de Catalunya.* Ed. 62. Barcelona.

Fontana Lázaro, Josep. 1977. *La revolución liberal.* Inst.Estudios Fiscales. Madrid.

Fontana Lázaro, Josep. 1985. *Represión política y violencia civil en 1823-1833: propuestas para una interpretación.* *Industrialización y nacionalismo. Análisis comparativos.* UAB. Barcelona.

Fontana Lázaro, Josep. et al. 1981. *La invasió napoleònica. Economia, cultura i societat.* Universitat Autònoma. Barcelona.

Fontbona, Francesc. 1983. *Del neoclasicisme a la Restauració. 1808-1888.* Dins: *Història de l'Art Català.* vol VI. Ed.62. Barcelona.

Forster, Robert. 1980. *Merchants, landlords, magistrates: the Depont family in eighteenth-century France.* Johns Hopkins UP. Baltimore.

- Foucault, Michael.** 1981. *The history of sexuality*. Harmondsworth.
- Fradera, J.M.** 1992. *Cultura nacional en una societat dividida. Patriotisme i cultura a Catalunya (1838-1868)*. Curial. Barcelona.
- Fradera, J.M.** 1987. *Indústria i mercat. Les bases comercials de la indústria catalana moderna, 1814-1845*. Critica. Barcelona.
- Fradera, J.M.** 1984. *La participació catalana en el tràfec d'esclaus (1789-1845)*. *Recerques* 16. pp.119-139.
- Fraïsse, Geneviève.** 1979. *Femmes toutes mains. Essai sur le service domestique*. Seuil. Paris.
- Fraïsse, Geneviève.** 1984. *Le service domestique, solitude définitive. Madame ou mademoiselle?* pp.111-116. Montalba. Paris.
- Françon, André & Goyard, Claude.** 1984. *Correspondences inédites*. Economica. Paris.
- Franscani, Paolo.** 1985. *Les professions bourgeoises en Italie à l'époque libérale. (1860-1920)*. *Mélanges de l'École Française de Rome* 97. pp.325-340. École Française de Rome. Roma.
- Fuchs, Eduard.** 1996. *Historia Ilustrada de la moral sexual. Vol II.- La Època galante. Vol 3.- La època burgesa*. Alianza Editorial. Madrid.
- Furet, F.** 1982. *L'atelier de l'histoire*. Flammarion. Paris.
- Furet, F. (ed.)**. 1965. *Libre et société dans la France du XVIIIe. siècle*. Mouton. Paris.
- Gali, Alexandre.** 1953. *Rafael d'Amat, Baró de Maldà*. Aedos. Barcelona.
- García Càrcel, R.** 1985. *El fracaso matrimonial en la Catalunya del Antiguo Règim. Amours légitimes, amours illégitimes en Espagne (XVI-XVIIe.)*. Université de la Sorbonne. Paris.
- García Càrcel, R.** 1985. *La familia y la muerte. Història de Catalunya (XVI-XVII)*. Ariel. Barcelona.
- García Càrcel, R.** 1983. *La recerca sobre la família catalana de l'Antic Règim*. *L'Avenç* 66. pp.48-55. Barcelona.
- García Càrcel, R.** 1981. *Pautas de conducta de la familia en la España del Antiguo Régimen*. *Historia* 16. 57. pp.49-73.
- García Sanz, Àngel.** 1985. *Crisis de la agricultura tradicional y revolución liberal (1800-1850)*. Garcia Sanz, Àngel. Garrabou, Ramon. *Historia agraria de la España Contemporánea. I Cambio social y nuevas formas de propiedad (1800-1850)*. I pp.7-102. Ariel. Barcelona.
- García Sanz, Àngel. Garrabou, Ramon.** 1985. *Historia agraria de la España Contemporánea. I Cambio social y nuevas formas de propiedad (1800-1850)*. Critica. Barcelona.
- García-Baquero González, A.** 1974. *Comercio colonial y producción industrial en Cataluña a fines del siglo XVIII*. Nadal, J. & Tortella, G. (Eds.). *Agricultura y comercio colonial y crecimiento económico en la España Contemporánea*. pp.268-294. Ariel. Barcelona.
- Gaspar García, M. Dolors.** 1992. *La epidemia de fiebre amarilla que asoló Barcelona en 1821 a través del manuscrito 156 de la Biblioteca Universitaria de Barcelona*. Gimbernat. *Revista Catalana d'Història de la Medicina XVIII*. pp.65-72. Barcelona.
- Gaudemet, Jean.** 1993. *El matrimonio en Occidente*. Taurus. Humanidades. Madrid.
- Geerken, Michael - Gove, Walter.** 1985. *Esposas y empleadas. Dramáticos cambios en la familia y en la sociedad*. Edamex. Mexico.
- Gelis, Jacques.** 1989. *L'enfant et l'évolution de la conception de la vie sous la Révolution*. Lévy. M-F. pp.69-77. Paris.
- Gelis, Jacques.** 1988. *La sage-femme ou le*

médicin. Une nouvelle conception de la vie. Fayard. Paris.

Gerbond, Paul. 1987. Le bal en France au XIXe et au XXe siècles. Sociabilité, pouvoirs et société. pp.167-173. PUR. Rouen.

Gil, A. & Hernández, A. 1984. El fracàs conjugal durant la segona meitat del segle XVIII. L'Avenç 66. pp.18-23. Barcelona.

Gil, C. & Solà, R. 1988. Família i condició social de la dona a la Catalunya Moderna. Nash, M. (ed). Més enllà del silenci. Les dones a la història de Catalunya. C.I.D. (Generalitat de C.). Barcelona.

Gil Novales, Alberto. 1982. El problema de la revolució en el liberalismo español (1808-1868). Estudios de Historia Social 22-23. pp.7-22. Madrid.

Gillis, John R. 1995. For better, for worse: British marriages, 1600 to the present. Oxford U.P. Oxford.

Ginzburg, Carlo-Poni, C. 1991. El nombre y el cómo: intercambio desigual y mercado historiográfico. Historia Social 10. 1991. 10. pp.63-70.

Ginzburg, Carlo. 1994. Microstoria: due o tre cose che so di lei. Quaderni Storici 86. pp.511-539. Urbino.

Ginzburg, Carlo. 1984. Pesquisa sobre Piero. Muchnik. Barcelona.

Ginzburg, Carlo & Ponti, Carlo. 1981. La micro-histoire. Le Debat 17. pp.133-136.

Giralt, E. 1986. Família, afers i patrimoni de Jaume Cortada, mercader de Barcelona, Baró de Maldà. Estudis d'Història Agrària 6. pp.271-318.

Giralt Raventós, E. 1952. La viticultura y el comercio colonial en el siglo XVIII. Estudios de Historia Moderna 2. pp.157-176.

Godineau, Dominique. 1995. La mujer. Vovelle, M. El hombre de la Ilustración. pp.395-428. Alianza Editorial. Madrid.

González Echevarria, Aurora.- San Román, Teresa.- Valdés, Ramon. 1983. Tres escritos introductorios al estudio del parentesco y una bibliografía. UAB. Barcelona.

Goody, J. & Thisrk, J. & Thompson, E.P. 1976. Family and Inheritance. Rural society in Western Europe 1200-1800. Cambridge UP. Cambridge.

Goody, Jack. 1986. La evolución de la familia y del matrimonio en Europa. Herder. Barcelona.

Goubert, Jean-Pierre. 1988. Du luxe au confort. Belin. Alençon.

Goujon, Pierre. 1989. La cave et le grenier. Vignobles du chalonais et du méconnais aux XIXe. siècle. PUL. Lyon.

Goulemot, Jean M. 1995. Histoire littéraire et histoire de la lecture. Chartier, R. Histoires de la lecture. pp.221-228. IMEC. Éditions. Paris.

Goulemot, Jean-Marie. 1996. Esos libros que se leen solo con una mano. Lectura y lectores de libros pornográficos en el siglo XVIII. Ediciones Oria. Alegia.

Goulemot, Jean Marie. 1980. "Prètons la main à la nature". II.- Fureurs utérines. Dix-Huitième Siècle 12. pp.97-112. Editions Garnier. Paris.

Gracia, Diego. 1980. Ideología y ciencia clínica en la España de la primera mitad del siglo XIX. Estudios de Historia Social 12-13. pp.229-244. Madrid.

Gramunt i Subiela, Josep. 1931. Els llinatges catalans a Sicília. Torres i Virgili. Tarragona.

Grassi, Marie-Claire. 1990. Des lettres qui parlent d'amour. Romantisme. Revue du XIXe siècle 68. pp.23-32.

Grau, Ramon & Lopez, Marina. 1974. Empresari i capitalista a la manufactura catalana del segle XVIII. Introducció a l'estudi de les fàbriques d'indianes. Recerques

4. pp.113-127. Barcelona.

Grendi, Edoardo. 1977. Micro-analisi e storia sociale. *Quaderni Storici* 35. pp.506-520. Ancona.

Grendi, Edoardo. 1994. Ripensare la microstoria?. *Quaderni Storici* 86. pp.539-549. Urbino.

Grmek, Mirko D. 1997. Histoire de la pensée médicale en Occident 2. Seuil. Paris.

Groethuysen, Bernhard. 1981. La formación de la conciencia burguesa en Francia durante el siglo XVIII. F.C.E. Madrid.

Gual i Vila, V. 1993. La familia moderna a la Conca de Barberà. Diputació de Tarragona. Tarragona.

Gueyraud, P. 1972. Une famille de courtiers, les Caunes. Aspects de la vie marseillaise au XIXe siècle. Imp. Robert. Marsella.

Guillaume, Pierre. 1985. Individus, familles, nations. Essai d'histoire démographique XIXe-XXe siècles. Société d'éditions d'enseignement supérieur. Paris.

Guillerm, Alain. 1980. Le système de l'icographie galante. Dix-Huitième Siècle 12. pp.177-194. Éditions Garnier. Paris.

Guiral, P. & Thuillier, G. 1978. La vie quotidienne des domestiques en France au XIXe. siècle. Hachette. Paris.

Gutton, Jean-Pierre. 1981. Domestiques et serviteurs dans la France de l'Ancien Régime. Aubier-Montaigne. Paris.

Hamnett, B.R. La política española en una época revolucionaria. 1790-1820. FCE. Mexico.

Hareven, T.K. 1995. Historia de la familia y la complejidad del cambio social. Boletín de la ADEH XIII-1. pp.99-150. Madrid.

Hareven, Tamara K. (ed).- Plakans, Andrejs. (ed). 1987. Family history at the crossroads: a "journal of family history" reaser. Princenton UP. Princenton.

Haupt, Gerhard. 1979. Le petite bourgeoisie, une classe inconnue. Le mouvement social 108. pp.11-20. Éditions Ouvrières. Paris.

Haupt, Heinz-Gerhard. 1993. Histoire sociale de la France depuis 1789. Maison des sciences de l'Homme. Paris.

Hébrard, Jean. 1995. La lettre représentée. Les pratiques épistolaires populaires dans les récits de vie ouvriers et paysans. Bödeker, H.E. Histoires du livre. Imec Éditions. Paris.

Henderson, John & Wall, Richard. 1994. *Poor Women and Children in the European Past.* Routledge. Londres.

Henry, L. 1972. La fécondité des mariages dans le quart sud-ouest de la France de 1720 à 1829. *Annales E.S.C.* 4-5. pp.977-1024. Armand Colin. Paris.

Hernández Franco, J. (ed.). 1995. Familia y poder en la España moderna. Murcia.

Herr, Richard. 1971. España y la Revolución del siglo XVIII. Aguilar. Madrid.

Herrero, Javier. 1994(2a.). Los orígenes del pensamiento reaccionario español. Alianza Universidad. Madrid.

Hildesheimer Fr. 1990. Les archives privées. Picard. Paris.

Houlbrooke, Ralph A. 1983. The English family 1450-1700. Logman. London.

Hufton, O. 1990. Femme, religion et contre-revolution. Toulouse.

Hufton, O.H. 1983. Europa: privilegio y protesta. 1730-1789. Siglo XXI. Madrid.

Hufton, Olwen. 1990. Conflicto social y oferta de cereales en la Francia del siglo XVIII. Rabb, Theodore K. & Rotberg, Robert I. El hambre en la historia. siglo XXI. Madrid.

Hufton, Olwen. 1992. Mujeres, trabajo y familia. Duby. G. & Perrot. M. Historia de las mujeres 3. pp.23-65. Taurus. Madrid.

- Hunt, Lynn.** 1993. *The Invention of Pornography. Obscenity and the Origins of Modernity, 1500-1800.* Zone Books. Nova York.
- Ingram, Martin.** 1987. *Church courts, sex and marriage in England, 1570-1640.* Cambridge U.P. Cambridge.
- Isambert-Jamati, V. & Sirota, R.** 1981. La barrière, qui, mais le niveau?. *Cahiers internationaux de sociologie* LXX, pp.5-33. Paris.
- Izard, Miquel.** 1979. *Manufactureros, industriales y revolucionarios.* Crítica. Barcelona.
- Jalland, Patricia.** 1986. *Women, marriage and politics, 1860-1914.* Clarendon P. Oxford.
- Jardi, E.** 1977. *Mil families catalanes.* Dopesa. Barcelona.
- Jeay, M.** 1979. *Sexuality and family in fifteenth century France.* *Journal of Family* 4.
- Jenkyns, Richard.** (ed.). 1995. *El legado de Roma. Una nueva valoración.* Crítica. Barcelona.
- Jociles, M.I.** 1989. *La casa en la Catalunya Nova.* Ministerio de Cultura. Madrid.
- Jorba i Jorba, Manuel.** 1986. *La Renaixença.* Riquer, M. & Comas, A. & Molas, J. *Història de la Literatura Catalana VII.* Ariel. Barcelona.
- Jover Zamora, J.M.** 1992. *La civilización española a mediados del siglo XIX.* Espasa Calpe. Madrid.
- Julgar, Antoni.** 1972. *Història crítica de la burgesia a Catalunya.* Dopesa. Barcelona.
- Kalınç, Jçnos.** 1993. *La bibliothèque du prince Eugène de Savoie. Dix-Huitième Siècle* 25. pp.199-206. PUF. Paris.
- Kaufman, Jean Claude.** 1988. *La chaleur du foyer. Analyse du repli domestique.* Meridiens Klincksieck. Paris.
- Kertzer, David I. & Brettell, Caroline B.** 1986. *Advances in Italian and Iberian Family History.* *Journal of Family History.*
- Klapisch, Christiane & Demonet, Michel.** 1972. "A uno pane e uno vino": La famille rurale toscana au début du XVe siècle. *Annales E.S.C.* 4-5. pp.873-902. Armand Colin. Paris.
- Klapisch-Zuber, Christiane.** 1990. *La maison et le nom. Stratégies et rituels dans l'Italie de la Renaissance.* Eds. E.H.E.S.C. Paris.
- Knodel, J. & Shorter, E.** 1976. *The reliability of family reconstitution data in German Village.* *Annales de démographie Historique.* pp.116-154. Mouton. Paris.
- Kocka, Jürgen.** 1989. *Borghesie europeee dell'ottocento.* Marsilio. Venecia.
- Lalinde, Abadía, J.** 1963. *Los pactos matrimoniales catalanes.* *Anuario de Historia del Derecho Español* 33. pp.133-266.
- Langewiesche, Dieter.** 1989. *Liberalismo e borghesia in Europa.* Kocka, J. *Borghesia europeee...* pp.223-258. Marsilio. Venecia.
- Laslett, Peter.** 1987. *El mundo que hemos perdido, explorado de nuevo.* Alianza Universidad. Madrid.
- Laslett, Peter.** 1972. *La famille et le ménage: approches historiques.* *Annales. E.S.C.* 4-5. pp.847-872. Armand Colin. Paris.
- Laslett, Peter.- Robin, Jean.-Wall, Richard.** 1983. *Family forms in historic Europe.* Cambridge UP. Cambridge.
- Laurita, Giuseppina.** 1984. *Comportamenti matrimoniali e mobilità sociale a Napoli.* *Quaderni Storici* 56. pp.433-466. Urbino.
- Le Roy Ladurie, Emmanuel.** 1980. *L'Argent, l'Amour et la mort en Pays d'Oc.* Eds. du Seuil. Paris.
- Leboutte, R.** 1987. *Au carrefour des traditions.* *Annales de Démographie Historique.*

pp.175-212. Paris.

Lebrum, François. 1975. La vie conjugale sous l'Ancien Régime. Armand Colin. Paris.

Lecerclé, Jean-Louis. 1993. L'abbé de Saint-Pierre, Rousseau et l'Europe. Dix-Huitième Siècle 25. pp.23-40. PUF. Paris.

Lejeune, Ph. 1974. Rousseau et l'Onanisme. Le "dangereux supplément". Lecture d'une œuvre de Rousseau. Annales. E.S.C 4. pp.1009-1022. Paris.

Lemennicier, Bertrand. 1988. Le Marché du mariage et de la famille. PUF. Paris.

Levi, G. Carrières d'artisans et marché du travail à Turin (XVIIIe.-XIXe. siècles). Annales ESC 6 (1990).

Levi, G. 1992. Famiglia e parentela: qualche tema di riflessione. Barbagli, M. - Kertzer, D. Storia della famiglia italiana 1750-1950.

Levi, G. 1990. La herencia inmaterial. La historia de un exorcista piémontés del siglo XVII. Nerea. Madrid.

Levi, Giovanni. 1993. Sobre microhistoria. Biblios. Buenos Aires.

Lévy, Marie-Françoise (ed.). 1989. L'enfant, la famille et la Révolution française. Olivier Orban. Paris.

Liger, Christian. Histoire d'une famille nimoise. Les Paulhan. Gallimard. Paris.

Limón Pons, Miguel Angel. 1992. Los Lápidos de Mahón. Ediciones Nura. Menorca.

Livi-Bacci, M. 1968. Fertility and nuptiality changes in Spain from the late 18th. to the early 20th Century. Population Studies. XXII.

Livi-Bacci, Massimo. 1990. La relación entre nutrición y mortalidad en el pasado: un comentario. Rabb, Theodore K. & Rotberg, Robert I. El hambre en la historia. Siglo XXI. Madrid.

López Clua, M. Lluisa. 1977. Francesc

Espar y compañía: un ejemplo de comercio colonial a fines del siglo XVIII. Cuadernos de Historia Económica 16. Barcelona.

López, François. (ed.). 1989. Livres et libraires en Espagne et Portugal (XVIe.-XXe. siècles). CNRS. Paris.

López Guallar, P. Estructura familiar i canvi demogràfic a Barcelona, 1516-1857: la gènesi de la societat moderna. [Actes] Història del Pla de Barcelona. Actes del II Congrés.

López Guallar, P. 1984. Les transformacions de l'habitat: la casa i la vivenda a Barcelona entre el 1693 i el 1859. [Actes] Primer Congrés d'Història Moderna. Pedraibes. Revista d'Història Moderna 8. Barcelona.

López Guallar, Pilar. 1976. Vivienda y sociedad en la Barcelona del setecientos. Archivo de protocolos. pp.305-346. Barcelona.

López Mondéjar, Publio. 1989. Las fuentes de la memoria. Fotografía y sociedad en la España del siglo XIX. Lunberg. Barcelona.

Lovett, Gabriel H. 1975. La Guerra de la Independencia y el nacimiento de la España Contemporánea. Península. Barcelona.

Lynch, Katherine A. 1988. Family, class and ideology in early industrial France: social policy and the working-class family, 1825-1848. Univ. of Wisconsin P. Madison.

Llorente, J.A. 1977. Memoria històrica sobre qual ha sido la opinió nacional de España acerca del tribunal de la Inquisició. Introduction et notes de G. Dufour. Rouen.

Llovet i Verdura, J. 1980. Cartes de Veracruz: comerç americà i guerra napoleònica en la correspondència de Cabanyes. Cortecans, Pascual i Cia (1800-1813). Caixa d'E. Laietana. Mataró.

Lluich, Ernest. 1973. El pensament econòmic a Catalunya (1760-1840). Els orígens ideològics del proteccionisme i la presa de

consciència de la burgesia catalana. Ed.62. Barcelona.

Macfarlane, Alan. 1986. Marriage and love in England: modes of reproduction, 1300-1840. Blackwell. Oxford.

Macpherson, C.B. 1986. Le modèle familial européen. Roma.

Macry, Paolo. 1984. Borghesie, città e Stato. Appunti e impressioni su Napoli. 1860-1880. Quaderni Storici 56. pp.339-384. Urbino.

Macry, Paolo. 1988. Le ricerche su borghesie e ceti medi nella recente storiografia. Signorelli, Alfio. Le borghesie dell'ottocento. pp.47-64. Sicania. Catania.

Macry, Paolo. 1985. Notables, professions libérales, employés: la difficile identité des bourgeoisies italiennes dans la deuxième moitié du XIXe. siècle. Mélanges de l'École Française de Rome 97. pp.341-359. École Française de Rome. Roma.

Macry, Paolo. 1988. Ottocento famiglia, elites e patrimoni a Napoli. Giulio Einaudi. Torino.

Macry, Paolo. 1997. La sociedad contemporánea. Una introducción histórica. Ariel. Barcelona.

Magriñà, Antonio de. 1901(facs.1981). Tarragona en el siglo XIX. Ajuntament de Tarragona. Tarragona.

Maixé Altés, J.C. 1987. Parentesco y relaciones sociales en el seno de la burgesia barcelonesa. Los extranjeros en la Barcelona de los siglos XVII y XVIII. Manuscrits. Revista d'Història Moderna 6. pp.151-179. Barcelona.

Malatesta, Maria. (ed.). 1989. Sociabilité nobiliare, sociabilité borghese. Cheiron. 9-10. Mantua.

Maluquer de Motes Bernet, J. 1974. El mercado colonial antillano en el siglo XIX. Nadal, J. & Tortella, G. (Eds.). Agricultura y comercio colonial y crecimiento económico

en la España Contemporánea. pp.322-357. Ariel. Barcelona.

Maluquer de Motes, J. 1974. La burgesia catalana i l'esclavitud. Modes de producció i pràctica política. Recerques 3. pp.83-116. Barcelona.

Maluquer de Motes, Jordi & Torras i Elias, Jaume. 1994. La formació d'una societat industrial. Nadal Oller, J. & Sudrià, C. (ed). Historia Econòmica de la Catalunya Contemporània 1. Enciclopedia Catalana. Barcelona.

Manguel, Alberto. 1998. Una historia de la lectura. Alianza editorial. Madrid.

Manoukian, A. 1974. Famiglia e matrimonio nel capitalismo europeo. (A cura di). Bolonia.

Maravall, José Antonio. 1970. Mentalidad burguesa e idea de la historia en el siglo XVIII. Revista de Occidente. pp.250-285. Madrid.

March-Phillipps, Lisle. Christian, Bertram. 1918. Some Hawarden letters, 1878-1913: written to Mrs Drew (Miss Mary Gladstone) before and after her marriage. Dodd Mead. Nova York.

Marinez Rodríguez, M.A. 1993. Aproximació a l'estudi d'una familia catalana als segles XVI-XVIII: els Meca. [Actes] Tercer Congrés d'Història Moderna de Catalunya. Pedralbes. Revista d'Història Moderna 13. pp.255-262. Barcelona.

Marti, Casimir. 1984. L'Església de Barcelona (1850-1857). Curial. Barcelona.

Marti Coll, A. 1979. Història d'una familia: segona part. Dalmau. Barcelona.

Marti Coll, A. 1962. Historia de una familia de la Vila de Mataró. Juan Arnau y sus descendientes. Caja de Ahorros de Mataró. Mataró.

Martin, Angus. 1993. Le roman européen au 18e. siècle et la statistique bibliographique. Dix-Huitième Siècle 25. pp.101-114.

PUF. Paris.

Martin Gaité, Carmen. Usos amorosos del siglo XVIII en España. Siglo XXI. Madrid.

Martin, H.J. i Chartier, R. 1982-86. Histoire de l'Édition française. Promodis. Paris.

Martin, Henri-Jean. 1995. Lectures et mises en texte. Chartier, R. Histoires de la lecture. IMEC. Éditions. Paris.

Martin-Fugier, Anne. 1983. La bourgeoisie. Femme au temps de Paul Bourget. B.Grasset. Paris.

Martin-Fugier, Anne. 1979. La place des bonnes. La domesticité féminine à Paris en 1900. B. Grasset. Paris.

Martin-Fugier, Anne. 1990. La vie élégante ou la formation du Tout-Paris 1815-1848. Fayard. Paris.

Martinell, Cèsar. 1934. Influència francesa en l'art català del segle XVIII. Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya 471. Barcelona.

Martínez Martín, Jesús. 1991. Lectura y lectores en el Madrid del siglo XIX. CSIC. Madrid.

Martínez Shaw, C. 1974. Los orígenes de la industria algodonera catalana y el comercio colonial. Nadal, J. & Tortella, G. (Eds.). Agricultura y comercio colonial y crecimiento económico en la España Contemporánea. pp.243-267. Ariel. Barcelona.

Martínez Shaw, Carlos. 1980. El comerç català contemporani: de la pèrdua del mercat colonial a l'aferrissada lluita per un mercat "nacional". Cuaderns d'Història Econòmica XXI. pp.113-121. Barcelona.

Martínez Shaw, Carlos. 1980. El comercio catalán en el siglo XVIII: mercado peninsular, mercado europeo y mercado colonial. Cuaderns d'Història Econòmica XXI. pp.103-112. Barcelona.

Martínez Shaw, Carlos. 1989. La cultura

de la Ilustración. Historia de España. Vol.VII. Planeta. Barcelona.

Maseras, Alfons. 1996. Vida de Narcís Oller. A cura de Montserrat Corretger. El Médol. Tarragona.

Matalí, R. & Soler, R. 1990. Familia, moral i herència en l'Edat Moderna. L'Avenç 142. pp.40-47. Barcelona.

Mateo Ripoll, Veronica. 1994. Oligarquía y poder en el siglo XVIII. La familia Bourgunyo de Alicante. Instituto de Cultura Juan Gil-Albert. Alicante.

Mathews Grieco, Sara F. 1992. El cuerpo, apariencia y sexualidad. DUBY.G. & Perrot, M. Historia de las mujeres 3. pp.67-109. Taurus. Madrid.

Mathieu, J. 1985. Structures familiales et réseaux de relations comme facteur d'identité. Provence Historique 142. pp.413-422. Aix-en-Provence.

Maugain, Gabriel. 1910. Documenti bibliografici e critici per la storia della fortuna del Fénelon in Italia. Paris.

Mayer, A.J. 1984. La persistencia del Antiguo Régimen. Alianza Editorial. Madrid.

Mazza, Sarah. 1993. Private lives and Public affairs. The Causes Célèbres of Prerevolutionary France. University Of California Press. Berkeley.

McDonnogh, G.W. 1989. Las buenas familias de Barcelona. Historia social del poder en la era industrial. Omega. Barcelona.

McLaren, Angus. 1983. Sexuality and Sociale Order. The Debate Over the Fertility of Women and Workers in France, 1770-1920. Holes &Meier. Londres.

Melchior Bonet, Sabine. 1996. Historia del espejo. Herder. Barcelona.

Medick, Hans & Sabeau, D.W. eds. 1984. Interest and emotion: essays on the Study of Family and Kinship. Paris.

Medick, Hans & Warren Sabean. 1984. Interest and emotion. Cambridge UP. Cambridge UK.

Meldini, Piero. 1988. A tavola e in cucina. Melograni, Piero. La famiglia italiana dall'ottocento a oggi. pp.417-463. Laterza. Bari.

Melograni, Piero. (ed.). 1988. La famiglia italiana dall'ottocento a oggi. Laterza. Bari.

Ménard, M. Unique en ses images. Delumeau, J & Roche, D. Histoires des peres... pp.201-234. Larousse. Paris.

Mercader, Joan. 1978. Catalunya i l'Imperi napoleonic. Abadía de Montserrat. Barcelona.

Mercader, Joan. 1957. Els Capitans Generals. SegleXVIII. Teide. Barcelona.

Meriggi, M. 1992. Milano borghese. Circoli ed Elites nell'Ottocento. Marsilio. Venezia.

Milliot, Vincent. 1996. Cultures, sensibilités et société dans la France d'Ancien Régime. Nathan Université. Paris.

Mitterauer, Michael-Sieder, Reinhard. 1982. The european family: patriarchy to partnership from the middle ages to the present. Blackwell. Oxford.

Molas, Joaquim & Jorba, Manuel & Tayadella, Antònia. 1984. La Renaixença. Fonts per al seu estudi. Barcelona.

Molas Ribalta, Pedro. 1970. Los gremios barceloneses del siglo XVIII. La estructura corporativa ante el comienzo de la revolución industrial. Confederación Cajas de Ahorro. Madrid.

Molas Ribalta, Pere. 1995. Le marchand espagnol entre 16e et 18e. siècles. Roche, D & Angiolini, F. Cultures et formations négociantes. pp.49-60. EHESS. Paris.

Molas Ribalta, Pere. (ed.). 1991. La España de Carlos IV. Tabapress. Madrid.

Molho, Anthony. 1994. Marriage alliance

in late mediaval Florence. Harvard U.P. Cambridge.

Moliner Prada, Antonio. 1982. Movimientos populares en Cataluña durante la guerra de la Independencia. Estudios de Historia Social 22-23. pp.3-40. Madrid.

Moll Blanes, Isabel. 1993. El mundo histórico de Peter Laslett. Historia Social 3. pp.129-134. UNED. Valencia.

Moll Blanes, Isabel. 1995. Las redes familiares en las sociedades rurales. Historia social 21. pp.125-143.

Monter, E.W. 1974. La sodomie en Suisse Romande. Annales. E.S.C 4. pp.1023-1033. Paris.

Montroni, Giovanni. 1988. La famiglia borghese. Melograni, Piero. La famiglia italiana dall'ottocento a oggi. pp.107-139. Laterza. Bari.

Moragas i Rodés, Vicenç de. 1995. Narcís Oller i de Moragas. La seva vida vista per un contemporani. Pròleg de Magi Sunyer. I.E.V. Valls.

Moragas, Vicenç. 1934. Associació a compres i millores en el Camp de Tarragona. Conferències sobre varietats comarcals del Dret Civil Català. Acadèmia Jurisprudència i Legislació de Catalunya. Barcelona.

Morales Roca, Francisco. 1976. Privilegios nobiliarios del Principado de Cataluña: dinastía de Borbón, 1700-1838. Hidalguía. pp.23-96.

Morange, Claude. 1980. De "manola" a obrera. (La revuelta de las cigarreras de Madrid en 1830). Notas sobre un conflicto de trabajo). Estudios de Historia Social 12-13. pp.307-324. Madrid.

Morazé, Charles. 1964. El apogeo de la burguesía. Siglo XIX. Labor. Barcelona.

Morel, M.F. 1976. Théories et pratiques de l'allaitement en France au XVIIIe. siècle. Annales de demographie historique. pp.393-426. Mouton. Paris.

- Moretti, Pietro.** 1989. Un uomo per famiglia. Servi, contadini e famiglie nella diocesi di Reggio Emilia nel Settecento. *Quaderni Storici* 2. pp.405-442.
- Moreu-Rey, Enric.** La sociologia del llibre a Barcelona al segle XVIII. *Arxiu de protocols*. pp.275-303.
- Moriceau, J.M. & Postel-Vinay, G.** 1992. Ferme, entreprise, famille. Grande exploitation et changements agricoles. *Les Chartiers*, 17e.-19e. siècles. EHESS. Paris.
- Moricola, Giuseppe.** 1984. Sui contratti dotali della borghesia avellinese (1840-1885). *Quaderni Storici*. 56. pp.467-492. Urbino.
- Mornet, D.** 1988. El pensamiento francés en el siglo XVIII. El transfondo intelectual de la Revolución francesa. *Encuentro*. Madrid.
- Morris, R.J.** 1976 *Cholera, 1832: the social Response to an Epidemic*. London.
- Mosse, G. L.** 1984. *Sensualità e nazionalismo*. Laterza. Bari.
- Mount, Ferdinand.** 1984. The subversive family: an alternative history of love and marriage. *Cape*. London.
- Muliez, J.** La volonté d'un homme. *Delumeau, J & Roche, D. Histoires des pères...* pp.279-312. Larousse. Paris.
- Muñoz López, Pilar.** 1995. La historia de la familia en la reciente bibliografía europea. *Historia social* 21. pp.145-155.
- Musella, Luigi.** 1985. Clientélisme politique et rapport entre pouvoir local et système parlementaire dans le sud de l'Italie continentale à la fin du XIXe. siècle. *Mélanges de l'École Française de Rome* 97. pp.431-440. École Française de Rome. Roma.
- Nadal, J. & Sudrià, C.** (ed.). 1988. *Història Econòmica de la Catalunya Contemporània*. Enciclopedia Catalana. Barcelona.
- Nadal, J. & Tortella, G.** (eds.). 1974. *Agricultura y comercio colonial y crecimiento económico en la España Contemporánea*. Ariel. Barcelona.
- Nadal Oller, Jordi.** 1975. El fracaso de la Revolución Industrial en España, 1814-1913. Ariel. Barcelona.
- Nadal Oller, Jordi.** 1973. Les grandes mortalités des années 1793 a 1812: effets à long terme sur la démographie catalane. [Actes] *Problèmes de mortalité. Actes du Colloque International de Démographie Historique*. pp.409-420. Liege.
- Nadal Oller, Jordi.** 1991. La industria cotonera. *Nadal Oller, J. & Sudrià, C.* (ed). *Història Econòmica de la Catalunya Contemporània* 3. pp.13-85. Enc. Catalana. Barcelona.
- Nash, Mary.** (ed.). 1988. *Més enllà del silenci: Les dones a la història de Catalunya*. Generalitat de Catalunya. Barcelona.
- Nash, Mary.** (ed.). 1984. *Presencia y protagonismo. Aspectos de la historia de la mujer*. El Serbal. Barcelona.
- Nicholson, Linda J.** 1986. *Gender and history: the limits of social theory in the age of the family*. Columbia UP. New-York.
- O'Day, Rosemary.** 1994. *The family and family relationships, 1500-1900*. England, France & the United States of America. MacMillan. Londres.
- Olivé i Ollé, Francesc.** 1981. El Valls del segle XVIII i el comerciant d'aiguardents Anton Baldrich i Janer. *Institut Estudis Vallencs*. Valls.
- Oliver, Miquel dels Sants.** 1911. *Catalunya en temps de la Revolució Francesa*. Societat catalana d'Edicions. Barcelona.
- Ollé Romeu, Josep M.** 1994. *Les Bullangues de Barcelona durant la Primera Guerra Carlina (1835-1837)*. El Medol. Tarragona.
- Oller de Moragas, Narcís.** 1928. *La papallona*. Gustau Gili. Barcelona.

Oller de Moragas, Narcís. 1991. Pilar Prim. Selecta. Barcelona.

Oller de Moragas, Narcís. 1948. Records de noi. Obres completes. pp.1091-1133. Selecta. Barcelona.

Oller de Moragas, Narcís. 1890-93. La febre d'or. Gustau Gili. Barcelona.

Oller, Narcís. 1987 (13a.). L'escanyapobres. Ed.62. Barcelona.

Oller, Narcís. 1947. Obres Completes. Selecta. Barcelona.

Orlando, Francesco. 1998. L'intimità e la storia. Lettura del Gattopardo. Einandi. Torino.

Ossorio, Angel. 1977. Historia del pensamiento político catalán durante la Guerra de España con la República francesa, 1793-1795. Grijalbo. Barcelona.

Outhwaite, R.B. (ed.). 1981. Marriage and society: studies in the social history of marriage. Europe. Londres.

Ovington, John. 1815. Conversations on matrimony. Printed for the author. Londres.

Owen, Robert. 1838. Exposition of Mr. Owen's views on the marriage question. S.Knapp. Coventry.

Pagarolas, L. 1985. Els Gimbernat i el Cambrils del segle XVIII. Ajuntament de Cambrils.

Palacio Atard, Vicente. 1962-63. El atractivo nobiliario sobre la burguesía española del antiguo régimen. Homenaje a Johannes Vincke. vol.II. pp.641-646. CSIC. Madrid.

Palazzolo, Anna. 1990. Materiali per lo studio di una famiglia della "borghesia colta". La biblioteca e le carte Majorana. Bollettino di informazione a cura del gruppo di studio sulle Borghesie del XIX secolo 8. Pisa.

Pardailh-Galabrun, Annik. 1988. La naissance de l'intime 3000 foyers parisiens

XVIIe.-XVIIIe. siècles. PUF. Paris.

Paredes Alonso, Javier. 1989. Mercaderes de libros. Cuatro siglos de historia de la hermandad de San Gerónimo. Fundación G.Sanchez. Madrid.

Parker, Stephen. 1990. Informal marriage, cohabitation and the law, 1750-1989. MacMillan. Londres.

Parola, M. 1995. La parenté et les métiers à Turin pendant l'Époque napoléonienne. *Annales de Démographie Historique*. pp.43-58 E.H.E.S.C. Paris.

Pascual, Pere. 1991. La modernització dels mitjans de transport a la Catalunya del segle XIX. Nadal Oller, J. & Sudrià, C. (ed). *Historia Econòmica de la Catalunya Contemporània* 3. pp.235-335. Enciclopèdia Catalana. Barcelona.

Pasqual, Pere. 1990. Agricultura i industrialització a la Catalunya del segle XIX. Formació i deestructuració d'un sistema econòmic. Crítica. Barcelona.

Pazzagli, Rossano. 1996. Famiglie e paesi. Mutamento e identità locale in una comunità toscana: Buggiano dal XVII al XIX secolo. Marsilio. Venezia.

Pella y Forgas, Joseph. 1905. Llibertats y Antich Govern de Catalunya. Conferències de... Institut Estudis Catalans. Barcelona.

Pemble, John. 1998. La passione del sud. *Viaggi mediterranei nell'Ottocento. Il Mulino*. Bologna.

Peña Diaz, Manuel. 1995. El entorno de la lectura en Barcelona en el siglo XVI. *Historia Social* 22. pp.3-18. Valencia.

Pérez Ledesma, Manuel. 1996. Una lealtad de otros siglos (En torno a las interpretaciones del carlismo). *Historia Social* 24. pp.133-149.

Pérez Molina, I. 1988. Dona i legislació a la Catalunya del segle XVIII. Processos de separació matrimonial. [Actes] Segon Congrés d'Història de Catalunya. Pedralbes. *Revista d'Història Moderna* 2. pp.259-266.

Barcelona.

Pérez Molina, I. & Gil, A. "Fembras vils" versus verges ideals: la justícia moderna i la dona. *L'Avenç*. pp.30-35. Barcelona.

Pérez Picazo, M.T. 1988. La pequeña nobleza urbana en la transición del antiguo al nuevo régimen. 1750-1850. El caso de Murcia. Les noblesses européennes au XIX siècle. Ecole Française de Rome. Roma.

Pérez Samper, M.A. 1982. La familia Alòs: una dinastia catalana al servicio del Estado. (siglo XVIII). Cuadernos de investigación histórica 6. pp.195-240.

Peristiany, Jean G. ed. 1976. Mediterranean family structures. Cambridge UP. Cambridge.

Peristiany, John G. (Comp). 1987. Dote y matrimonio en los países mediterráneos. Siglo XXI. Madrid.

Perrot, M. 1961. Le mode de vie des familles bourgeoises, 1873-1953. A.Colin. Paris.

Perrot, M. & Guerrand, R.H. 1989. Escenas y lugares. Ariès, Ph. & Duby, G. Historia de la vida privada. pp.4 (311-418). Taurus. Madrid.

Perrot, M. & Hunt, L. & Hall, C. 1989. Se levanta el telón. Ariès, Ph. & Duby, G. Historia vida privada. pp.4 (15-94). Taurus. Madrid.

Perrot, M & Martin-Fugier, A. 1989. Los actores. Ariès, Ph. & Duby, G. Historia de la vida privada. pp.4 (95-310). Taurus. Madrid.

Perrot, Philippe. 1981. Les dessous et les dessous de la Bourgeoisie. Fayard. Paris.

Peset, J. L. y M. 1978. Epidemias y sociedad en la España del Antiguo Régimen. Estudios de Historia Social 4. pp.7-28. Madrid.

Petrucchi, Armando. 1977. Libri, editori e pubblico nell'Europa moderna. Guida storica e critica. (trad. española Alfons el Magnánim. 1990). Laterza. Roma-Bari.

Phayer, J. M. 1977. Sexual liberation and religion in nineteenth century Europe. Londres.

Pin i Soler, J. 1980 [1887]. La familia dels Garrigas. Ed.62. Barcelona.

Pinilla de las Heras, E. 1967. L'empresari català. Ed.62. Barcelona.

Pinol, Jean-Luc. & Zysberg, André. 1995. Métier d'histoire avec ordinateur. Nathan Université. Paris.

Piqueras Arenas, José A. 1996. La revolución burguesa española. De la burguesía sin revolución a la revolución sin burguesía. Historia social 24. pp.95-132. València.

Pitkin, Donald S. 1985. The house that Giacomo built: history of an Italian family, 1898-1978. Cambridge. UP. Cambridge UK.

Pitt-Rivers, Julian. (ed.). 1963. Mediterranean Countrymen: Essays in the Social Anthropology of the Mediterranean. Paris.

Plongeron, Bernard. 1969. Conscience religieuse en révolution. Regards sur l'historiographie religieuse de la Révolution française. Picard. Paris.

Ponce, A.; Ferrer, L. (coord.). 1994. Família i canvi social a la Catalunya Contemporània. Eumo. Vic.

Pons, Anacleto & Serna, Justo. 1989. Una investigación sobre la burguesía española en el siglo XIX. El caso Valenciano. Bollettino di informazione a cura del gruppo di studio delle Borghesie del XIX secolo 7. Pisa.

Poumarède, Jacques & Royer, Jean-Pierre. 1987. Droit, Histoire & Sexualité. Espace Juridique. Lille.

Pounds, N.J.G. Vida cotidiana: historia de la cultura material. Grijalbo. Barcelona.

Pous i Pagés, J. 1912. La vida i la mort d'en Jordi Freginals. Barcelona.

Prats, Llorenç. 1996. La Catalunya rànica. Altafulla. Barcelona.

Pro Ruiz, Juan. Aristócratas en tiempos de Constitución. Donézar, J.- Perez Ledesma, M. Antiguo Régimen y Liberalismo. Homenaje a Miguel Artola 2: Economía y Sociedad. pp.615-630. Alianza/UAM. Madrid.

Pro Ruiz, Juan. 1995. Las Élités de la España liberal: clases y redes en la definición del espacio social (1808-1931). *História Social*, 21. València.

Puerto, Francisco Javier & San Juan, Carlos. 1980. La epidemia de cólera en 1834 en Madrid. *Estudios de Historia Social* 15. pp.9-62. Madrid.

Purcell, Nicholas. 1995. La ciudad de Roma. Jenkyns, R. (Ed). El legado de Roma. pp.374-401. Crítica. Barcelona.

Quetel, Claude & Morel, Pierre. 1979. Les fous et leurs médecines. De la Renaissance au XXe siècle. Hachette. Paris.

Quinlan, Daniel C.-Shackelford, Jean A. 1994. Economy and English Families, 1500-1850. *The Journal of Interdisciplinary History* XXIV-3. pp.431-463. MIT Press. Cambridge (Mass.).

Rabb, Theodore K.- Rotberdg, Robert. 1973. The family in history. Harper & Row. New-York.

Rabb, Theodore K. & Rotberg, Robert I. 1990. El hambre en la historia. Siglo XXI. Madrid.

Rambert, George. 1981. Cronique intime d'une famille de notables au XIXe. siècle. Les Odoard de Mercourou. Lyon PU. Lyon.

Ramisa, Maties. 1995. Els catalans i el domini napoleònic. Abadia de Montserrat. Barcelona.

Rapport, Anos. 1969. Pour une anthropologie de la maison. Dunod. Paris.

Razi, Zvi. 1993. The Myth of the Immutable English Family. Past and Present 140. pp.3-44. Oxford U.P. Oxford-U.K.

Recasens Comes, J.M. 1963. El Corregimiento de Tarragona en el último cuarto del siglo XVIII. Aspectos económico y político-social. RSAT. Tarragona.

Recasens Comes, J.M. 1965. La Revolución y la Guerra de la Independencia en la Ciudad de Tarragona. Tarragona.

Reher, David-Sven. Familia, población y sociedad en la provincia de Cuenca, 1700-1970. SigloXXI. Centro de Investigaciones. Madrid.

Rettaroli, Rosella. 1992. L'età al matrimonio. Barbagli, Marzio & Kertzer, David. I. *Storia de la famiglia italiana. 1750-1950. Il mulino.* Bolonia.

Revel, Jacques. 1994. Microanalisi e costruzione del sociale. *Quaderni Storici* 86. pp.549-575. Urbino.

Rey, Michel. Justice, police et sodomie à Paris au XVIIIe. siècle. Poumarède, Jacques & Royer, Jean-Pierre. Droit, histoire & sexualité. pp.175-184. Espace Juridique. Paris.

Riba, J. 1968. Un viatge dels Cardona-Medinaceli a Catalunya. *História d'un senyoriu.* Dalmau. Barcelona.

Ringrose, David R. 1996. España, 1700-1900: el mito del fracaso. Alianza editorial. Madrid.

Riquer, Martí de. 1979. Quinze generacions d'una familia catalana. Planeta. Barcelona.

Risques, Manel J. 1980. La insurrecció de Barcelona pel novembre de 1842. La seva dinàmica social. pp.93-112. Recerques 10. Curial. Barcelona.

Roche, Daniel. 1990. Imprimés et cultures politiques de l'Ancien Régime à la Revolution. *Mélanges de l'École Française de Rome* 102. pp.223-331. Ecole Française de

Rome. Roma.

Roche, Daniel & Angiolini, Franco. 1995. *Cultures et formations négociantes*. dans l'Europe Moderne. E.H.E.S.S. Paris.

Roger, J. 1971. *Les sciences de la vie dans la pensée française du 18e. siècle*. Paris.

Roigé Ventura, Xavier. 1989. *Família i grup domèstic. Estratègies residencials al Priorat. Segles XIX i XX*. Estudi General de Lleida. Lleida.

Roigé Ventura, Xavier. 1996. *Amor, sexualitat i reproducció social a l'Europa preindustrial*. Roigé, Xavier (ed.). *Sexualitat, història i antropologia*. pp.57-82. Estudi General. Lleida.

Roigé Ventura, Xavier. 1996. *Burguesos i obrers. La família i la sexualitat contemporània (s.XIX- principi XX)*. Roigé, Xavier (ed.). *Sexualitat, història i antropologia*. pp.83-108. Estudi General. Lleida.

Roigé Ventura, Xavier. (ed.). 1996. *Sexualitat, història i antropologia*. Estudi General. Lleida.

Rollet, C. 1994. *La mortalité des enfants dans le passé: au-delà des apparences*. *Annales de Démographie Historique*. pp.7-22. E.H.E.S.C. Paris.

Rollet, C. & Souriac, A. 1974. *Épidémies et mentalités: le choléra de 1832 en Seine-et-Oise*. *Annales. E.S.C 4*. pp.935-965. Paris.

Romanelli, Raffaele. 1985. *La bourgeoisie italienne entre modernité et tradition: ses rapports avec l'état après l'Unification*. *Mélanges de l'École Française de Rome* 97. pp.303-323. École Française de Rome. Roma.

Romanelli, Raffaele. 1988. *Sullo studio delle borghesie ottocentesche*. Signorelli. Alfio. *Le borghesie dell'ottocento*. pp.9-46. Sicania. Catania.

Romanelli, Raffaele. 1989. *Borghesia. Bürgertum, bourgeoisie. Itinerari europei di un concetto*. Kucka, J. *Borghesie europee dell'Ottocento*. Marsilio. Venezia.

Romeo Mateo, Maria C. 1993. *Entre el orden y la revolución. La formación de la burguesía liberal en las crisis de la monarquía absoluta (1814-1833)*. Instituto de Cultura Juan Gil-Albert. Alacant.

Romero Martín, Juan José. 1992. *Medicina y actitud popular. La epidemia de 1821 en Barcelona*. Gimbernat. *Revista Catalana d'Història de la Medicina XVIII*. pp.97-100. Barcelona.

Rosenberg, C.E. (ed.). 1979. *La famiglia nella storia*. Einaudi. Torino.

Rotberg, Robert I. & Rabb, Theodore K. 1980. *Marriage and fertility: studies in interdisciplinary history*. Princenton U.P. Princenton.

Roura Aulinas, Lluís. 1988. *La crisis del Antiguo Régimen*. *Historia de España* vol. 9. Planeta. Barcelona.

Roura Aulinas, Lluís. 1986. *La Real Junta de la Frontera (1797-1799) y los daños causados por la "Guerra Gran"*. *Estudios de Historia Social* 36-37. pp.221-228. Madrid.

Roura i Aulinas, Lluís. 1985. *L'Antic Règim a Mallorca*. Abast de la Commodió dels anys 1808-1814. Govern Balear. Palma de Mallorca.

Roura, Lluís. 1989. *Cataluña y la Francia de la Revolución*. Aymes, J-R. ed. *España y la Revolución Francesa*. pp.168-192. Critica. Barcelona.

Rovira i Gómez, Salvador J. 1989. *Josep Ixart i de Moragas i el seu entorn familiar (1852-1895)*. Tarragona.

Rudé, George. 1982. *Europa desde las Guerras Napoleónicas a la revolución de 1848*. Cátedra. Madrid.

Rudé, George. 1981. *Europa en el siglo XVIII. La aristocracia y el desafío burgués*. Alianza ed. Madrid.

Rudolph, Richard L. 1995. *The european peasant family and society : historical stu-*

dies. Liverpool UP. Liverpool.

Ruiz i Pablo, Angel. 1919. Historia de la Real Junta Particular de Comercio de Barcelona (1758-1847). Henrich i Cia. Barcelona.

Ruiz Somavilla, María José. 1993. "El cuerpo limpio". Análisis de las prácticas higiénicas en la España del mundo Moderno. Universidad de Malaga. Malaga.

Ruiz Torres, Pedro. 1993. L'època de la raó. Fontana, J. Història Universal IX. Planeta. Barcelona.

Rusell, Bertrand. 1996. Història social de la filosofia. III. La filosofia moderna. Ed 62 Barcelona.

Rusell, Bertrand. 1929. Marriage and morals. Liveright. Nova York.

Sabeau, David Warren. 1990 Property, production and family in Neckarhausen. 1700-1870. Cambridge UP. Cambridge.

Sagarra, Josep Maria de. 1981. Memòries. Edicions 62. Barcelona.

Sáiz, María Dolores. 1983. Historia del periodismo en España. 1.- Los orígenes. El siglo XVIII. Alianza editorial. Madrid.

Sales i Folch, Núria. 1991. Mules, ramblers i Fires (segles XVIII i XIX). Centre de Lectura. Reus.

Sales i Folch, Núria. 1974. Sobre esclavos, reclutas y mercaderes de quintos. Ariel. Barcelona.

Sales i Folch, Núria. 1962. Història dels Mossos d'Esquadra. La dinastia Veciana i la policia catalana el segle XVIII. Aedos. Barcelona.

Sales i Folch, Núria. 1962. Una vila catalana del segle XVIII. Dalmau. Barcelona.

Sales i Folch, Núria. 1989. Els segles de la decadència (segles XVI-XVIII). Vilar, Pierre. Història de Catalunya. Ed.62. Barcelona.

Sales i Folch, Núria. 1983. Ramblers,

Traginers i mules (s.XVIII- i XIX). Recerques 13. pp.65-81.

Sales i Folch, Núria. 1984. Senyors, bandolers, miquelets i botiflers. Estudis sobre la Catalunya del segle XVI al XVIII. Empúries. Barcelona.

Sammerville, Margaret R. 1995. Sex and subjection. Attitudes to Women in early-Modern Society. Arnold. Londres.

Sanmartin, R. 1985. Le patrimoine, la femme et la reproduction culturelle. Femme et Patrimoine dans les sociétés paysannes de l'Europe Méditerranéenne. Marsella.

Santucci, A. (ed.). 1979. Interpretazioni dell'illuminismo. Il mulino. Bolonia.

Saraceno, Chiara. 1992. Le donne nella famiglia: una complessa costruzione giuridica. 1750-1942. Barbagli. Marzio & Kertzer, David. I. Storia de la famiglia italiana. 1750-1950. Il mulino. Bolonia.

Sarrailh, Jean. 1957. L'Espagne Éclairée de la seconde moitié du XVIII siècle.(trad. esp. FCE). Paris.

Sarrión Mora, Adelina. 1994. Sexualidad y confesión. La solicitud ante el Tribunal del Santo Oficio. (siglos XVI-XIX). Alianza editorial. Madrid.

Scaraffia, Lucetta. 1988. Essere uomo, essere donna. Melograni, Piero. La famiglia italiana dalhottocento a oggi. pp.193-258. Laterza. Bari.

Segalen, Martine. 1981. Amours et mariages de l'Ancienne France. Lauratt. Paris.

Segalen, Martine. 1992. Antropologia Històrica de la familia. Taurus. Madrid.

Segalen, Martine. 1983. Love and power in the peasant family: rural France in the nineteenth century. Blackwell. Oxford.

Segalen, Martine. 1980. Mari et femme dans la société paysanne. Flammarion. Paris.

- Segalen, Martine.** 1972. *Nuptialité et alliance: le choix du conjoint dans une commune de l'Eure*. Maison-neuve. Paris.
- Segarra Blasco, Agustí.** 1944. *Aiguardent i mercat a la Catalunya del segle XVIII*. Eumo. Vic.
- Sennett, Richard.** 1980. *La Familles contre la Ville*. Encres-Recherches. Paris.
- Seoane, María Cruz.** 1983. *Historia del periodismo en España 2.- El siglo XIX*. Alianza editorial. Madrid.
- Serra, Eva.** 1975 *Evolució d'un patrimoni mobiliari català durant els segles XVII i XVIII*. El patrimoni nobiliari dels Sentmenat. Recerques 5. pp.34-71.
- Serra Vilaró, J.** 1947. *Baronies de Pinós i Matamala: investigació als seus arxius*. Ed. Balmes. Barcelona.
- Serrahima, Maurici.** 1946. *El món de Narcís Oller*. Dins: Oller, N. *Obres Completes*. pp.1453-1487. Selecta. Barcelona.
- Serrallonga, Joan.** 1996. *Epidemias e historia social. Apuntes sobre el cólera en España, 1833-1865*. *Historia Social* 24. pp.7-22. Valencia.
- Serrano, Carlos.** 1996. *Historia cultural: un género en perspectiva*. pp.97-112. *Historia Social* 26. UNED. Valencia.
- Shanley, Mary Lyndon.** 1989. *Feminism, marriage and the law in Victorian England, 1850-1895*. Princenton U.P. Princenton.
- Shorter, Edward.** 1974. *Différences de classe et sentiment depuis 1750. L'exemple de la France*. *Annales* 29. pp.1034-1057. Paris.
- Shorter, Edward.** 1977. *Naissance de la famille moderne XVIIIe.-XXe. siècle*. Seuil. Paris.
- Signorelli, Alfio.** (ed.). 1988. *Le borghesie dell'ottocento*. Sicania. Catania.
- Simón Tarrés, A.** 1987. *La familia catalana en el Antiguo Régimen*. Casey, ed. *La familia en la España Mediterránea*. pp.65-92. Crítica. Barcelona.
- Smart, Carol.** (ed.). 1992. *Regulating womanhood: historical essays on marriage, motherhood and sexuality*. Routledge. Londres.
- Solà, Àngels.** 1981. *Tres notes entorn les actituds i valors de l'alta burgesia barcelonina a mitjan segle XIX*. *Quaderns Institut Català d'Antropologia* 3-4. pp.101-128. Tarragona.
- Solà i Solà, Roser & Gil, Concepció.** 1988. *Familia i condició social de la dona a la Catalunya Moderna*. Nash, Mary (ed). *Més enllà del silenci: Les dones a la història de Catalunya*. Generalitat de Catalunya. Barcelona.
- Solà Parera, Angels.** 1989. *La Èlite econòmica barcelonesa del siglo XIX (1800-1880)*. *Bollettino di informazione a cura del gruppo di studio sulle Borghesie del XIX secolo* 7. Pisa.
- Soldevila, Ferran.** 1995. *Historia de España*. Vol. III. Crítica. Barcelona.
- Soldevila, Ferran.** 1970. *Història dels catalans*. vol V. Ariel. Barcelona.
- Solé, Jacques.** 1984. *L'amour en Occident à l'époque moderne*. *Éditions Complexe*. Brusel.lés.
- Soler, F.** 1886. *L'hereuet*. Eudalt Puig. Barcelona.
- Soler, F.** 1886. *Lo pubill*. Eudalt Puig. Barcelona.
- Soler, F.** 1886. *Senyora i majora*. Eudalt Puig. Barcelona.
- Soler, R.** 1984. *Familia i Societat a Catalunya a les darreries del segle XVIII: els casos de dispensa matrimonial a la Diòcesi de Barcelona*. [Actes] Primer Congrés Història Moderna de Catalunya. pp.637-645. Barcelona.

- Sombart, Werner.** El burgués. Alianza Universidad. Madrid.
- Sonnet, M.** Les leçons paternelles. Delumeau, J & Roche, D. Histoires des pères... pp.259-278. Larousse. Paris.
- Sonnet, Martine.** 1992. La educación de una joven. Duby, G. & Perrot, M. Historia de las mujeres 3. pp.129-165. Taurus. Madrid.
- Sorcinelli, P.** 1986. Nouvelle épidémie antiche paure. Uomini e colera nell'Ottocento. Franco Angeli. Milano.
- Soubeyroux, Jacques.** 1982. El encuentro del pobre y la sociedad: asistencia y represión en el Madrid del siglo XVIII. Estudios de Historia Social 20-21. pp.7-226. Madrid.
- Soubeyroux, Jacques.** 1980. Pauperismo y relaciones sociales en el Madrid del siglo XVIII (1). Estudios de Historia Social 12-13. pp.7-228. Madrid.
- Stengers, Jean & Van Neck, Anne.** 1984. Histoire d'une grande peur: la masturbation. Ed. Université Bruxelles. Bruxelles.
- Stone, Lawrence.** 1993. Broken lives Separation and divorce in England, (1660-1857). Oxford UP. Oxford UK.
- Stone, Lawrence.** 1986. El pasado y el presente. F.C.E. Mexico.
- Stone, Lawrence.** 1990. Familia, sexo y matrimonio en Inglaterra (1500-1800). F.C.E. Mexico.
- Stone, Lawrence.** 1981. Family History in the 1980s. Past Achievements and Future Trends. The Journal of Interdisciplinary History XII-1. pp.51-87. MIT Press. Cambridge (Massachusetts).
- Stone, Lawrence.** 1992. Road to divorce (England, 1530-1987). Oxford U.P. Oxford U.K.
- Stone, Lawrence.** 1992. Uncertain unions (Marriage in England, 1660-1753). Oxford U.P. Oxford UK.
- Suero Roca, Maria Teresa.** 1981. La diversió a Barcelona a començament del segle XIX. L'Avenç. pp.506-513. Barcelona.
- Szambien, W.** 1996. La maison bourgeoise au XIX e. siècle. De l'hotel à l'immeuble. Picard. Paris.
- Tarczylo, Théodore.** 1980. "Prétons la main à la nature". I.- L'Onanisme de Tissot. Dix-Huitième Siècle 12. pp.79-96. Editions Garnier. Paris.
- Tedde, Pedro.** 1982. La economía española al final del Antiguo Régimen. II.- Manufacturas. Alianza Editorial. Madrid.
- Témime, É. & Broder, A. & Chastagnaret, G.** 1982. Historia de la España Contemporánea. Ariel. Barcelona.
- Tentori, Tulio.** 1987. Problemas de método en el estudio de los usos jurídicos en materia sucesoria y dotal. Peristiany, John G. (Comp). Dote y matrimonio en los países mediterráneos. siglo XXI. Madrid.
- Terradas, Ignasi.** 1990. Revolución y religiosidad. Textos para una reflexión en torno a la Revolución Francesa. Alfons el Magnànim. València.
- Terradas Saborit, Ignasi.** 1987. El cavaller de Vidrà. De l'ordre i el desordre. Conservadors a la muntanya catalana. Abadia de Montserrat. Barcelona.
- Terradas Saborit, Ignasi.** 1979. Els orígens de la institució de l'hereu a Catalunya: vers una interpretació contextual. Quaderns de l'ICA 1. pp.66-97. Tarragona.
- Thomas, Jean-Paul.** 1989. La famille Bourgeoise. Héritière de la Révolution?. Lévy, M.-F. pp.357-385. Paris.
- Thompson, E.P.** 1979. Tradición, revuelta y conciencia de clase. Estudios sobre la crisis de la sociedad preindustrial. Crítica. Barcelona.
- Thomson, James.** 1994. Els orígens de la industrialització a Catalunya. El cotó a Barcelona 1728-1832. Ed.62. Barcelona.

- Thuillier, Guy.** 1985. L'imaginaire quotidien au XIX e. siècle. Economica. Paris.
- Tilly, Ch.** 1987. Family History, social History and Social Change. *Journal of Family History* 12. pp.319-330.
- Torras Elias, Jaume.** 1985. Aguardiente y crisis rural. Sobre la coyuntura vitícola 1793-1832. Garcia Sanz, Angel. Garrabou, Ramón. *Historia agraria de la España Contemporánea. I Cambio social y nuevas formas de propiedad (1800-1850)*. pp.1 (151-173). Ariel. Barcelona.
- Torras Elias, Jaume.** 1976. Aguardiente y crisis rural sobre la coyuntura vitícola. (1793-1832). *Investigaciones económicas*. Madrid.
- Torras i Ribé, J.M.** 1976. Evolució social i econòmica d'una família catalana de l'Antic Règim. Els Padró d'Igualada (1642-1862). Fundació S. Casajoana. Barcelona.
- Torras, Jaume.** 1992. Gremio, familia y cambio económico. Pelaires y tejedores en Igualada, 1695-1765. *Revista de Historia Industrial* 2. pp.11-30. Universitat de Barcelona. Barcelona.
- Tort Mitjans, Francisco.** 1967. Biografia Històrica de Francisco Armanyà Font. Vilanova i la Geltrú.
- Traer, James F.** 1980. Marriage and the family in eighteenth-century France. Cornell U.P. Ithaca.
- Traer, James F.** 1980. Marriage and the family in eighteenth-century France. Ithaca. Cornell UP.
- Traimond, B.** 1988. Le pouvoir de la maladie. Magie et politique dans les Landes de Gascogne. Diff. Pubx. Burdeus.
- Triadó, Joan Ramon.** 1984. L'època del Barroc. s. XVII-XVIII. Ed. 62. Barcelona.
- Trilla i Alcover, A.** 1886. La llibertat de testar: la institució de l'hereu, segons les lleis catalanes. Barcelona.
- Urquhart, David.** 1847. Europe at the opening of the session of 1847: the spanish marriages. J.Ollivier. Londres.
- Urquijo, José Ramón de.** 1980. Condiciones de vida y cólera: la epidemia de 1854-1856 en Madrid. *Estudios de Historia Social* 15. pp.63-142. Madrid.
- Valdeviso, Enrique & Sureda, Joan.** 1996. La época de las revoluciones. De Goya a la modernidad. Sureda, Joan. *Historia del arte español*. IX. Planeta. Barcelona.
- Vernier, Barnard.** 1980. Il valore delle donne sul mercato matrimoniale. Buonanno, Milly. *Le funzioni sociali del matrimonio*. pp.212-234. Ed. di Comunità. Milano.
- Viallancix, P. & Ehrard, J.** 1980. Aimer en France (1769-1869). Actes del Col.loqui Internacional de C-F. Clermont-Ferrand.
- Vicens Vives, J.** 1958. Industrials i politics. Vicens Vives. Barcelona.
- Vidal i Valenciano, G.** 1867. La vida en lo camp. Barcelona.
- Vila i Despujol, Ramon.** 1988. Una família burgesa manresana en la Catalunya del segle XIX. Els germans Serra Farreras. 1797-1877. Caixa Manresa. Manresa.
- Vilalonga, L.** 1976. Bearn. El club dels novel·listes. Barcelona.
- Vilar, P.** 1973. Assaigs sobre la Catalunya del segle XVIII. Curial. Barcelona.
- Vilar, Pierre.** 1964. Catalunya dins l'Espanya Moderna. Ed.62. Barcelona.
- Vilar, Pierre.** 1974. Catalunya industrial: reflexions sobre una arrencada i sobre un detí. *Recerques* 3. pp.7-22. Barcelona.
- Virella i Bloda, Albert.** 1990. L'aventura ultramarina de la gent de Vilanova i la Geltrú. Museu de Vilafranca. Vilafranca.
- Virgoe, Roger.** 1989. Illustrated letters of

the Paston family private life in the 15th. century. MacMillan. London.

Vovelle, Michel. 1975. L'irrésistible ascension de Joseph Sec, bourgeois d'Aix. Edisud. Aix-en-Provence.

Vovelle, Michel. 1978. Pieté baroque et déchristianisation en Provence au XVIIIe. siècle. Seuil (poche). Paris.

Vovelle, Michel. 1980. De la cave au grenier. Québec.

Vovelle, Michel. 1985. Ideologías y mentalidades. Ariel. Barcelona.

Vovelle, Michel. L'enfance et la famille dans la Révolution française. Lévy, M-F. pp.13-22. Paris.

Vovelle, Michel. 1983. La mort et l'Occident de 1300 à nos jours. Gallimard. Paris.

Vovelle, Michel. Mourir autrefois. Attitudes collectives devant la mort aux XVIIe. et XVIIIe siècles. Te. Gallimard. Paris.

Vovelle, Michel. (ed.). 1995. El hombre de la Ilustración. Alianza editorial. Madrid.

Wall, Richard. (ed.).- **Robin, Jean.** (ed.).- **Laslett, Peter.** (ed.). 1983. Family forms in historic Europe. Cambridge UP. Cambridge.

Wanrooij, Bruno P.F. 1990. Storia del pudore. La questione sessuale in Italia 1860-1940. Marsilio. Venecia.

Waquet, Françoise. 1990. "La Lumière... vient de France". Le livre français en Italie à la veille de la Révolution. Mélanges de l'École Française de Rome 102. pp.233-259. École Française de Rome. Roma.

Waquet, Françoise. 1990. Prima de la Rivoluzione: il mercato librario italiano nelle carte della società typographique de Neuchatel (1769-1789). Mélanges de l'École Française de Rome 102. pp.281-320. École Française de Rome. Roma.

Waywell, Geoffrey. 1995. El arte. Jenkyns.

R. (Ed). El legado de Roma. pp.269-297. Critica. Barcelona.

Wolf, E.R. Europa y la gente sin historia. FCE. Mexico.

Wolf, E.R. 1980. Relaciones de parentesco, de amistad y de patronazgo en las sociedades complejas. Banton, M. Antropología social de las sociedades complejas. Alianza Editorial. Madrid.

Wolff, Jacques. 1993. Les Perier. La fortune et les pouvoirs. Economica. Paris.

Woolf, Stuart. 1991. Domestic strategies work and family in France and Italy 1600-1800. Cambridge UP. Cambridge.

Woolf, Stuart. 1993. Space et familles dans l'Europe du sud à l'âge moderne. Maison des sciences de l'homme. Paris.

Woolf, Stuart Joseph. 1985. Charity and family subsistence: Florence in the early nineteenth century. European University Institute. Firenze.

Wray McDonogh, G., G. 1982. Fathers and sons: family and authority in nineteenth-century Barcelona. Actes del segon Col.loqui d'Estudis Catalans a Nord-América. pp.445-463. Abadia de Montserrat. Barcelona.

Wray McDonogh, G., G. 1989. Las buenas familias de Barcelona. Historia social del poder en la era industrial. Omega. Barcelona.

Wray McDonogh, G., G. 1981. Societat Anònima i parentiu a Barcelona (1829-1953). L'Avenç 43. pp.63-67. Barcelona.

Wright, Henry G. 1840. Marriage and its sanctions. Willey, printer. Cheltenham.

Wrigley, E.A. 1992. Gentes, ciudades y riqueza. La transformación de la sociedad tradicional. Critica. Barcelona.

Yzart, Josep. 1995. La descoberta de la gran ciutat: Paris 1878. A cura de Rosa Cabré. I.E.T. Ramon Berenguer IV.

Tarragona.

Zamora, F. 1973. Diario de los viajes hechos en Cataluña. Curial. Barcelona.

Zavala, Iris M. 1972. Románticos y socialistas. Prensa española del siglo XIX. Siglo XXI. Madrid.

Zeldin, Théodore. 1978. Histoire des passions françaises. Ambition et amour. Encres. Paris.

Zylberberg, Michel. Huguet i Dupré, una societat comercial de Barcelona (1796-1808). Recerques.

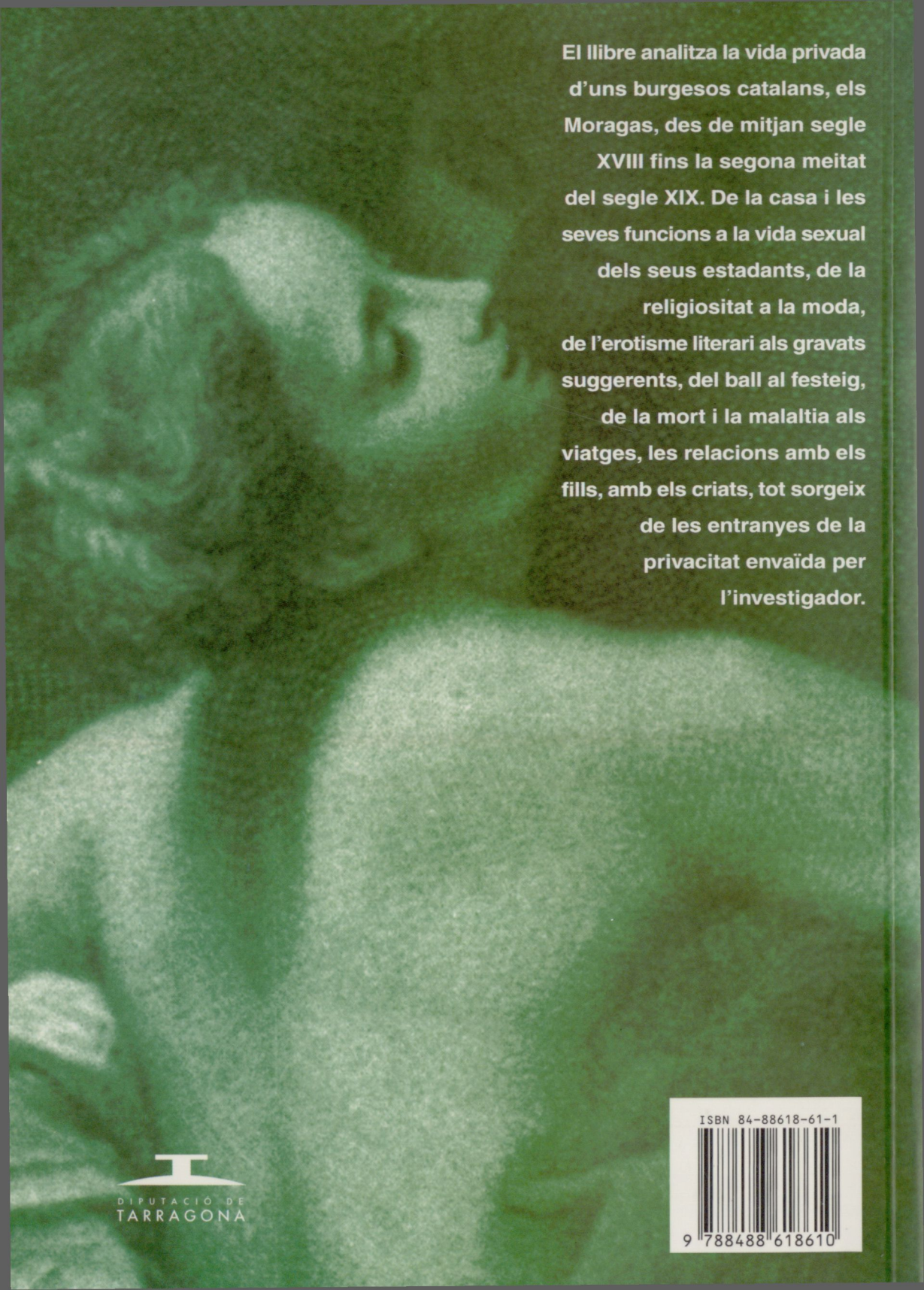

El llibre analitza la vida privada
d'uns burgesos catalans, els
Moragas, des de mitjan segle
XVIII fins la segona meitat
del segle XIX. De la casa i les
seves funcions a la vida sexual
dels seus estadants, de la
religiositat a la moda,
de l'erotisme literari als gravats
suggerents, del ball al festeig,
de la mort i la malaltia als
viatges, les relacions amb els
fills, amb els criats, tot sorgeix
de les entranyes de la
privacitat envaïda per
l'investigador.